

तैत्तिरीय
ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using X_YLaTeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १	1
प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	30
तृतीयः प्रश्नः	49
चतुर्थः प्रश्नः	73
पञ्चमः प्रश्नः	99
षष्ठमः प्रश्नः	123
सप्तमः प्रश्नः	151
अष्टमः प्रश्नः	176
अष्टकम् २	191
प्रथमः प्रश्नः	191
द्वितीयः प्रश्नः	213
तृतीयः प्रश्नः	240
चतुर्थः प्रश्नः	260
पञ्चमः प्रश्नः	290

षष्ठमः प्रश्नः	309
सप्तमः प्रश्नः	348
अष्टमः प्रश्नः	374

अष्टकम् ३ 407

प्रथमः प्रश्नः	407
द्वितीयः प्रश्नः	434
तृतीयः प्रश्नः	467
चतुर्थः प्रश्नः	496
पञ्चमः प्रश्नः	503
षष्ठमः प्रश्नः	516
सप्तमः प्रश्नः	535
अष्टमः प्रश्नः	584
नवमः प्रश्नः	622

तैत्तिरीय आरण्यकम् 657

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	657
द्वितीयः प्रश्नः	705

तृतीयः प्रश्नः	726
चतुर्थः प्रश्नः	746
पञ्चमः प्रश्नः	782
षष्ठः प्रश्नः	824
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	843
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	851
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	859
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	865

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् 917

प्रथमः प्रश्नः	917
द्वितीयः प्रश्नः	935
तृतीयः प्रश्नः	956

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। सङ्गमानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे

जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं
तन्मे जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः
स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये
धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय
धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्।
श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ
शुक्रामन्थिनौ। कल्पयन्तं दैवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने
च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ
सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः समिदसि। स प्रथमः
सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो
बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निद्वे च॥ (ब्रह्म क्षत्रं तदिषमूर्जं
रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्।

इषादिपञ्चके वाचं तां मे पशून्सन्धत्तं तान्मे प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मे)॥—[१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः।
स्वायामैवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा
एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते।
मुख्यं एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपंचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति।
प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत।
ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो
रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहान्रोहति। देवा वै
भद्राः सन्तोऽग्निमाधित्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्।
ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः
पुराऽभद्रः सन्पापीयान्त्स्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत।
पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः
कामयेत् दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः

फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अ॒र्य॒म्णो वा ए॒तन्नक्ष॑त्रम्। यत्पूर्वे॒ फल्गु॑नी। अ॒र्यमे॒ति॒ तमा॑हु॒र्यो
ददा॑ति। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। यः का॒मये॑त भ॒गी
स्या॒मिति॑। स उत्त॑रयोः फल्गु॑न्योरग्निमादधीत। भग॑स्य वा
ए॒तन्नक्ष॑त्रम्। यदुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी। भ॒ग्ये॒व भ॑वति। का॒ल॒क॒ञ्जा
वै नामा॑सुरा आसन्॥९॥

ते सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काया॒ग्निम॑चिन्वत। पुरु॑ष इष्ट॑कामुपा॑दधात्-
पुरु॑ष इष्ट॑काम्। स इन्द्रो॑ ब्राह्म॑णो ब्रुवा॑ण इष्ट॑कामुपा॑धत्त।
ए॒षा मे॑ चि॒त्रा नामे॑ति। ते सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑ प्रा॒रोह॑न्। स
इन्द्र॑ इष्ट॑कामावृ॑हत्। तेऽवा॑कीर्यन्त। येऽवा॑कीर्यन्त। त
ऊर्णा॑वभयोऽभवन्। द्वावु॑दपतताम्॥१०॥

तौ दि॒व्यौ श्वा॑ना॒वभ॑वताम्। यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्त॒स्यात्। स
चि॒त्राया॑म॒ग्निमा॑दधीत। अ॒व॒की॒र्ये॒व भ्रातृ॑व्यान्। ओजो॑
बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। व॒सन्तो॑ ब्राह्म॑णोऽग्निमादधीत।
व॒सन्तो॑ वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॑तुः। स्व ए॒वैन॑मृतावा॒धाय॑। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी

भवति। मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो
योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्य आदधीत।
ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी
भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः
फल्युन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य।
यत्पूर्वं फल्युनी। पृष्टित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय।
पापीयान्भवति। उत्तरयोरा दधीत। एषा वै प्रथमा
रात्रिः संवत्सरस्य। यदुत्तरे फल्युनी। मुखत एव
संवत्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु।
यदैवैनं यज्ञ उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वाधित्सन्त फल्युन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतूनां वैश्यस्यर्तुरुत्तरे फल्युनी षट्॥—[२]

उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति
शान्त्यै। सिकता निवपति। एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्।

रूपेणैव वैश्वानरमवरुन्धे। ऊषां निवपति। पुष्टिर्वा एषा
प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञानं एव। संज्ञानं
ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती
अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या
यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषां अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि
कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव
यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निदेवेभ्यो निलायत। आखू रूपं
कृत्वा। स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु
समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषं सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्।
तदेवावरुन्धे। ऊर्जं वा एतं रसं पृथिव्या उपदीक
उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति।
ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं

ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राप्तिनत्। ततो वै
तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य
गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन
प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदं स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्।
सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति।
स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमध
आच्छत्। तस्या उपहत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्।
यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्।
तां दिशोऽनु वातः समंवहत्। तां शर्कराभिरदृहत्। शं
वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणां शर्करत्वम्। यद्वराहविहतं
सम्भारो भवति। अस्यामेवाच्छम्बद्वारमग्निमाधत्ते। शर्करा

भवन्ति धृत्यै॥२०॥

अथो॑ श॒न्त्वाय॑। सर॑ता अ॒ग्निरा॒धेय॒ इत्या॑हुः। आपो॑ वरुणस्य॒
पत्न॑य आसन्। ता अ॒ग्निरभ्य॑ध्यायत्। ताः सम॑भवत्। तस्य॒
रेतुः॑ परा॑ऽपतत्। तद्धि॑रण्यमभवत्। यद्धि॑रण्यमुपास्य॑ति।
सर॑तसमे॒वाग्नि॑माधत्ते। पुरु॑ष इ॒न्ध्रै स्वा॑द्रेत॑सो बीभत्स॑त॒
इत्या॑हुः॥२१॥

उ॒त्तर॑त उपा॑स्यत्यर्बीभत्सायै। अति॑ प्रय॑च्छति। आ॒र्तिमे॒वाति॑
प्रय॑च्छति। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। अश्वो॑ रू॒पं कृ॑त्वा।
सो॑ऽश्व॒त्थे सं॑वत्सर॒मति॑ष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्व॒त्थत्व॑म्।
यदा॑श्व॒त्थः सम्भ्रा॑रो भव॑ति। यदे॒वास्य॑ तत्र॒ न्य॑क्तम्।
तदे॒वावरु॑न्धे॥२२॥

दे॒वा वा ऊ॒र्जं व्य॑भजन्त। तत॑ उ॒दुम्बर॑ उद॑तिष्ठत्।
ऊ॒र्वा उ॒दुम्बरः॑। यदौ॒दुम्बरः॑ सम्भ्रा॑रो भव॑ति।
ऊ॒र्जमे॒वावरु॑न्धे। तृ॒तीय॑स्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्।
तं गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्।

तत्पुर्णस्य पुर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पुर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवावरुन्धे।
देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त। तत्पुर्ण उपाशृणोत्। सुश्रवा वै
नाम। यत्पुर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे।
प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति। तं
शम्याऽशमयत्॥२४॥

तच्छम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति।
शान्त्या अप्रदाहाय। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा
आर्च्छत्। यद्वैकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवावरुन्धे।
सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्विरग्निमतमयन्। तस्य
तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिरभवत्। यदशनिहतस्य
वृक्षस्य सम्भारो भवति। सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥२५॥

ऊषां अभवन्नभवद्वल्मीकौऽश्राम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभत्सत् इत्याहू रुन्धे पुर्णत्वमशमयदच्छिन्दुस्त्रीणि

च॥ [३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवत्सरः।
संवत्सरादेवैनमवरुद्धा धत्ते। यद्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत।

परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित्त आदधीत। इयद्वादश
विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे।
अनृतं वै वाचा वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। अदर्शमिति।
तत्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमित्तेऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते।
तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे
वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति।
पशून्नेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे।
अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके
प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते।
अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्।
असुरा अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र
आदधत्। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्।
साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषां श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा परा

भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा
पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत् इति।
तदगच्छत्। तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ
गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति।
प्रजां तु न वैत्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य
श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते।
साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि।
यथा प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति।
गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः
पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजनयत्।
अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव
तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं
लोकमभ्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते।
 प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अग्निं सुवर्गं लोकं जयति। यस्य
 वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
 पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
 वसीयान्भवति॥ ३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसा-
 मादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामी-
 त्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो
 व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते
 व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यो व्रतपते
 व्रतेनादधामिति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते
 व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न
 देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥ ३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चावरुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीज्जनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥—[४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स

आ॒र्ध्रो॒त्। भूर्भुवः॑ सुव॒रित्या॑ह। ए॒तद्वै वा॒चः स॒त्यम्। य
ए॒तेना॒ग्निमा॑ध॒त्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॒व। अथो॑ स॒त्यप्रा॑शूरे॒व भ॑वति।
अथो॒ य ए॒वं वि॒द्वान॑भि॒चर॑ति। स्तृ॒णुत॑ ए॒वैनम्॥३५॥

भूरि॒त्या॑ह। प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते। भुव॒ इत्या॑ह।
अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। सुव॒रित्या॑ह। सुव॒र्ग ए॒व
लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। त्रि॒भिर्क्ष॒रैर्गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। त्रयं
इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॒वैनं॑ लो॒केषु॑ प्र॑ति॒ष्ठित॒माध॑त्ते। सर्वैः॑
प॒ञ्चभि॑राहव॒नीयम्॥३६॥

सुव॒र्गाय॑ वा ए॒ष लो॒काया॑धी॒यते। यदा॑हव॒नीयः॑। सुव॒र्ग
ए॒वास्मै॑ लो॒के वा॒चः स॒त्यं सर्व॑माप्रोति। त्रि॒भिर्गार्ह॑पत्य॒मा
द॑धाति। प॒ञ्चभि॑राहव॒नीयम्। अ॒ष्टौ सम्प॑द्यन्ते। अ॒ष्टाक्ष॑रा
गाय॒त्री। गा॒य॒त्रोऽग्निः॑। यावा॑ने॒वाग्निः॑। तमा॑ध॒त्ते॥३७॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
ताभ्यो॒ ज्योति॑रुद॒गृह्णा॑त्। तं ज्योतिः॑ पश्य॑न्तीः
प्र॒जा अ॒भि स॒माव॑र्तन्त। उ॒परी॑वा॒ग्निमुद्गृ॑हीयादुद्ध॒रन्।

ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते।
 प्रजापतेरक्षयश्चयत्। तत्पराऽपतत्। तदश्वोऽभवत्।
 तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं
 पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति।
 वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव
 भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्य-
 मकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं
 नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मुत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्।
 तत्पूर्ववाहः पूर्ववाहम्। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्ति-
 रेवैनयोः सा। अथो नानावीर्याविवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः
 शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्ने हरति।
 अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु

प्रतिष्ठितुमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा
धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय।
यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या
अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति।
पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपि-
दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नाक्रमयेत्।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्।
यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य
पशवो भवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराज एव विक्रान्तं यजमानोऽनु
विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये
शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये
पावकाय। पूत एवास्मिन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये।

ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति॥४४॥

ए॒न॒मा॒ह॒व॒नीयं॑ धत्तेऽश्व॒त्वं वर्त॑यति कुरु॒तु इति॑ रु॒द्रो दं॑धाति यद्ग॒ग्रे शुचं॑ ए॒कं च॥[५]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। अ॒ग्नौ
वा॒मं वसु॑ सं न्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो
जे॒ष्यन्तीति॑। तद्ग॒ग्निर्नो॑त्सह॑मशक्रोत्। तत् त्रे॒धा वि॒न्य॑दधात्।
प॒शुषु॑ तृतीयम्। अ॒प्सु तृतीयम्। आ॒दि॒त्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्दे॒वा वि॒जित्य॑। पुन॒रवा॑रुरुत्सन्त। तेऽ॒ग्नये॑ पव॑मानाय
पु॒रो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं नि॒र॑वपन्। प॒शवो॑ वा अ॒ग्निः
पव॑मानः। यदे॒व प॒शुष्वासी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत। तेऽ॒ग्नये॑
पाव॑काय॑। आ॒पो वा अ॒ग्निः पा॑व॒कः। यदे॒वाप्स्वासी॑त्।
तत्ते॒नावारु॑न्धत॥४६॥

तेऽ॒ग्नये॑ शुचं॑ये। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽ॒ग्निः शुचिः॑।
यदे॒वादि॒त्य आसी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत। ब्रह्म॒वादि॒नो
वद॑न्ति। त॒नुवो॑ वावैता अ॒ग्न्या॒धेय॑स्य। आ॒ग्नेयो॑ वा
अ॒ष्टाक॑पालोऽ॒ग्न्या॒धेय॑मिति॑। यत्तं नि॒र्वपे॑त्। नैता॒नि।
यथा॑ऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्।
 यथाऽङ्गानि स्युः। नात्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह
 निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्यैन्द्रियं
 वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु निर्वपेत्।
 आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातमायामानौ। ये
 एव देवते अयातयाग्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव
 रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव
 प्रतितिष्ठति। धेन्वै वा एतद्रेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहंस्तण्डुलाः। मिथुनमेवावरुन्धे। घृते
 भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वारं आर्षेयाः प्राशन्ति।
 दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवींषि।
 एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यत्सद्य एतानि हवींषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्।
 अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य

प॒शवः॑ स्युः। द्वा॒द॒शसु॑ रा॒त्रीष्व॒नु निर्व॑पेत्। सं॒व॒त्स॒रप्र॑तिमा॒
वै द्वा॒द॒श रा॒त्रयः॑। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्रः श॑मयित्वा।
प॒शूनव॑रुन्धे। यदेक॑मेकमे॒तानि॑ ह॒वीःषि॑ निर्व॑पेत्॥५१॥

यथा॒ त्री॒ण्याव॑प॒नानि॑ पू॒रये॑त्। ता॒दृक्त॑त्। न प्र॒जन॑न॒-
मुच्छि॑ःषेत्। एकं॑ नि॒रुप्य॑। उत्त॑रे॒ सम॑स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑
लो॒कमुच्छि॑ःषति प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र॒नु
प्रजा॑यते। अथो॑ य॒ज्ञस्यै॒वैषाऽभि॑क्रा॒न्तिः। र॒थच॑क्रं
प्रव॑र्तयति। म॒नुष्य॑र॒थेनै॒व दै॒वर॒थं प्र॒त्यव॑रोहति॥५२॥

ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो वद॑न्ति। हो॒त॒व्यम॑ग्नि॒होत्राँ॑(३) न हो॒त॒व्या(३)
मि॒ति। यद्य॑जु॒षा जु॑हुयात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहुयात्।
यत्र॑ जु॒हुयात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व हो॑त॒व्यम्।
यथा॑पूर्व॒माहु॑ती जु॒होति॑। ना॒ग्निः परा॑भवति। अ॒ग्नीधे॑
ददा॑ति॥५३॥

अ॒ग्निमु॑खा॒नेव॑र्तून्प्री॑णाति। उ॒प॒ब॒र्हणं॑ ददाति। रू॒पाणा॑मव॒-
रु॒द्धौ। अश्वं॑ ब्र॒ह्मणे॑। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑रुन्धे। धे॒नुः हो॑त्रे।

आशिषं ए॒वावरु॑न्धे। अ॒न॒ङ्गाह॑म॒ध्व॒र्यवै॑। वह्नि॒र्वा अ॑न॒ङ्गान्।
वह्नि॑र॒ध्व॒र्युः॥ ५४॥

वह्नि॑नै॒व वह्नि॑ य॒ज्ञस्या॑वरु॑न्धे। मि॒थुनौ॑ गा॒वौ द॑दाति।
मि॒थुन॑स्यावरु॑द्धौ। वा॒सो द॑दाति। स॒र्वदे॒व॒त्यं वै वा॑सः।
स॒र्वा ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति। आ द्वा॑द॒शभ्यो॑ द॑दाति। द्वा॑द॒श
मा॒साः सं॒वत्स॒रः। सं॒वत्स॒र ए॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। का॒मम॑मू॒र्ध्वं
दे॒यम्। अ॒प॑रि॒मित॒स्या॑वरु॑द्धौ॥ ५५॥

आ॒दि॒त्ये तृ॒तीय॑म॒प्स्वासी॑त्त॒त्तेना॑वा॒रुन्ध॑त् स्यादा॑प्य॒ते रे॒तोऽग्नि॑रेक॑मेक॑मे॒तानि॑ ह॒वीर॑पि
नि॒र्वप॑त्प्र॒त्यव॑रोहति द॑दात्य॒ध्व॒र्युर्दे॒यमेकं॑ च॥ [६]

घ॒र्मः शि॒र॒स्त॒द॒य॒म॒ग्निः। स॒म्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्। छु॒र्दि॒स्तो॒काय॑
त॒न॒याय॑ यच्छ। वा॒तः प्रा॒ण॒स्त॒द॒य॒म॒ग्निः। स॒म्प्रि॑यः
प॒शुभि॑र्भुवत्। स्व॒दि॒तं तो॒काय॑ त॒न॒याय॑ पि॒तुं प॑च। प्रा॒ची॒म॒नु
प्र॒दि॒शं प्रेहि॑ वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॑ह। वि॒श्वा आ॒शा
दी॒द्यानो॑ विभा॑हि। ऊ॒र्जं नो॑ धेहि द्वि॒पदे॑ चतु॑ष्पदे॥ ५६॥

अ॒र्कश्च॑क्षु॒स्त॒द॒सौ सूर्य॑स्त॒द॒य॒म॒ग्निः। स॒म्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्।

यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन
मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे
व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराद्ध
स्वराद्ध। ते माविंशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। सम्राद्धाभिभूश्च। ते माविंशतां ते मा
जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा
विंशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। प्रभ्वी
च प्रभूतिश्च। ते मा विंशतां ते मा जिन्वताम्। यास्ते अग्ने
शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः।
ताभिर्मुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवस्त्रीणि च॥ [७]

इमे वा एते लोका अग्नयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्।
शौचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति।
वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्।
तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शौचयन्ति यजमानम्।

रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। रथन्तरो वा
अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत
उद्धियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष
एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्।
शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीयं
आधीयमाने। बार्हतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं
लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराडैत्। तं वारवन्तीयेनावारयत।
तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अंकुरुत।
तच्छ्यैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि गायते।
वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते।
घर्मः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा
धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स

आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिंसितोः।
 सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनं सम्प्रियं
 करोति। पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय
 यच्छेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण
 इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं
 पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि
 विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ
 कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को
 वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्।
 आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः।
 एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्।
 वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः।
 अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट् स्वराट् यास्ते

अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा
अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनं समर्धयति। यास्ते अग्ने
घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं
पराभावयति॥ ६४॥

लोकौऽसृजतैनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥—————[८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्निर्यज्ञिया तनूः।
तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो
ब्रह्मौदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्।
सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा
द्वितीयमपचत्॥ ६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै
मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या
उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या
अंशश्च भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥ ६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या
इन्द्रश्च विवस्वाश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेतं एव

तद्वधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा औदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते।
तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदिती
रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः।
एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति।
अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय।
इयतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयतीर्भवन्ति। एतावद्वै
पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि
रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति।
घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्धृतम्। प्रियेणैवेन धाम्ना
समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्।
गायत्रच्छन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय।
त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुच्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य
छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वायं। त९ संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सर९
हि रेतो हितं वर्धते। यद्येन९ संवत्सरे नोपनमेत्।
समिधः पुनरादध्यात्। रेतं एव तद्धितं वर्धमानमेति। न
मा९ समंश्जीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥ ७१॥

यन्मा९ समंश्जीयात्। यत्स्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्।
नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मोदनं पचति।
आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो
यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावादित्याः। यद्वाह्मणाः। तैरेव
सन्त्वं गच्छति॥ ७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वां सः।
अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति।
शल्लकैस्ता९ रात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी
निष्टपेत्। यथर्षभाय वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव
तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं मन्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राश्नुमुद्धरति। संवत्सरमेव
 तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः।
 यः समिधोऽनाधायान्निमाधत्त इति। ताः संवत्सरे
 पुरस्तादादध्यात्। संवत्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते। यदि
 संवत्सरेऽनादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्।
 संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरमेवास्याहिता
 भवन्ति। यदि द्वादश्यां नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्।
 आहिता एवास्य भवन्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचदिति रेतोऽधत्त समिन्ता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः
 प्रत्ययनस्त्वार्येयाद्वच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥ [९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत।
 स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत।
 तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा
 व्यगृह्यत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥ ७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्।

तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा
द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे
गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
शङ्स्य पशून्मे गोपायेति॥७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां
मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत।
तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा
ब्राह्मणे प्रविष्टा॥७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तो-
ऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तं
स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन
स्पृणोति। नर्य प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन
स्पृणोति। शङ्स्य पशून्मे गोपायेत्याह॥७८॥

प॒शूने॒वैतेन॑ स्फृ॒णोति॑। स॒प्र॒थ स॒भां मे॑ गोपा॒येत्या॑ह।
 स॒भामे॒वैतेन॑न्द्रि॒यः स्फृ॒णोति॑। अहे॑ बु॒ध्रिय॑ म॒न्त्रं
 मे गोपा॒येत्या॑ह। म॒न्त्रमे॒वैतेन॑ श्रि॒यः स्फृ॒णोति॑।
 यदा॑न्वाहा॒र्यप॑च॒नेऽन्वाहा॒र्यं प॑च॒न्ति। तेन॑ सोऽस्या॒भीष्टः॑
 प्री॒तः। यद्वा॑र॒हप॑त्य॒ आज्य॑मधि॒श्रय॑न्ति॒ सम्प॑त्नी॒र्याज॑यन्ति।
 तेन॑ सोऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यदा॑ह॒वनी॑ये जुह्व॑ति॥ ७९॥

तेन॑ सोऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यत्स॒भायां॑ वि॒जय॑न्ते। तेन॑
 सोऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यदा॑वस॒थेऽन्नः॑ ह॒रन्ति॑। तेन॑
 सोऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। तथा॑ऽस्य॒ सर्वे॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॑
 आ॒धी॑यन्ते। प्र॒व॒स॒थमे॒ष्यन्ने॒वमु॑प॒तिष्ठे॑तैकमेकम्। यथा॑
 ब्रा॒ह्म॒णाय॑ गृ॒हेवा॒सिने॑ परि॒दाय॑ गृ॒हाने॑ति। ता॒दृगे॒व तत्।
 पुन॑रा॒गत्यो॑प॒तिष्ठे॑ते। सा भा॑गेयमे॒वैषां॑ तत्। सा तत्
 ऊ॒र्ध्वारो॑हत्। सा रो॒हिण्य॑भवत्। तद्रो॒हिण्यै॑ रो॒हिणित्व॑म्।
 रो॒हिण्या॑म॒ग्निमा॑द॒धीत॑। स्व ए॒वैनं॑ यो॒नौ प्र॑ति॒ष्ठित॑माधत्ते।
 ऋ॒ध्नोत्ये॑नेन॥ ८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥—[१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूदन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिर इमे
वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथो शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यत्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा
जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य
हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी
तोक्साता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं
योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा।
स्योनमा विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः।
ऊषान्कृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमागमिष्ठाः।
ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं
प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः
सर्वीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः
पुरूचीः॥२॥

वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः।
प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहत्यै सुवितं नो

अस्तु। उप॒ प्रभि॑न्नमिष॒मूर्जं॑ प्र॒जाभ्यः॑। सू॒दं गृ॑हेभ्यो
रस॒माभ॑रामि। यस्य॑ रू॒पं बिभ्र॑दिमामविन्दत्। गुहा॒
प्रवि॑ष्टा॒ सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। तस्ये॒दं विह॑तमाभरन्तः।
अछ॑म्बद्गारमस्यां विधेम॥३॥

यत्प॒र्यप॑श्यत्सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। उ॒र्वीमप॑श्य॒ज्जग॑तः प्रतिष्ठाम्।
तत्पु॒ष्कर॑स्यायत॒नाद्धि॑ जा॒तम्। पु॒र्णं पृ॑थि॒व्याः प्रथ॑नं
हरामि। याभि॒रदृ॑ह॒ज्जग॑तः प्रतिष्ठाम्। उ॒र्वीमि॒मां
वि॒श्वज॒नस्य॑ भ॒र्त्रीम्। ता नः॑ शि॒वाः शर्क॑राः सन्तु
सर्वाः॑। अ॒ग्ने रेत॑श्चन्द्रं॒ हिर॑ण्यम्। अ॒द्भ्यः सम्भू॑तम॒मृतं॑
प्र॒जासु॑। तत्स॒म्भर॑न्नुत्तर॒तो नि॒धाय॑॥४॥

अ॒तिप्र॑यच्छं॒ दुरि॑तिं तरेयम्। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा
यद॑श्च॒त्थेऽति॑ष्ठः। स॒ंवत्सरं॑ दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑। तत्ते
न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॑ स॒वीराः॑। ऊ॒र्जः
पृ॑थि॒व्या अ॒ध्युत्थि॑तोऽसि। वन॑स्पते श॒तव॑ल्शो वि॒रोह॑।
त्वया॑ व॒यमिष॒मूर्जं॑ म॒दन्तः॑। रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॑षा म॒देम॑।

गा॒य॒त्रि॒या हि॒य॒मा॒णस्य॒ यत्ते॑॥५॥

प॒र्ण॒म॒प॒त॒तृ॒ती॒य॒स्यै दि॒वोऽधि॑। सोऽयं प॒र्णः सो॒म॒प॒र्णा॒द्धि॒
जा॒तः। ततो॑ ह॒रामि॑ सो॒म॒पी॒थ॒स्याव॑रुद्धौ। दे॒वानां॑ ब्र॒ह्म॒वा॒दं
व॒द॒तां यत्। उ॒पा॒शृ॒णोः सु॒श्र॒वा॒ वै श्रु॒तोऽसि॑। ततो॑
मा॒मा॒वि॒ंश॒तु ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सम्। तत्स॒म्भ॒र॒ः स्त॒द॒व॑रुन्धी॒य
सा॒क्षात्। यया॑ ते सृ॒ष्ट॒स्या॒ग्नेः। हे॒ति॒म॒श॑म॒यत्प्र॒जाप॑तिः।
ता॒मि॒मा॒म॒प्र॒दा॒हा॒य॥६॥

श॒मी॑ शान्त्यै ह॒राम्य॒हम्। यत्ते॑ सृ॒ष्ट॒स्य॑ य॒तः। वि॒क॑ङ्क॒तं
भा॒ आ॑र्च्छ॒ज्जा॒त॒वे॒दः। तया॑ भा॒सा॒ स॒मि॒तः। उ॒रुं नो॑
लो॒क॒म॒नु प्र॒भा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्त॒स्य॒ हृ॒द॒य॒मा॒च्छि॒न्द॒ज्जा॒त॒वे॒दः।
म॒रु॒तोऽ॒द्वि॒स्त॑मयित्वा। ए॒तत्ते॑ तद॒श॒नेः स॒म्भ॑रामि। सा॒त्मा
अ॒ग्ने॒ स॒हृ॒द॒यो भ॒वे॒ह। चि॒त्रि॒या॒द॒श्व॒त्था॒त्स॒म्भृ॑ता बृ॒ह॒त्यः॥७॥

शरी॑र॒म॒भि स॑ः॒स्कृ॑ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञ॒मु॒खेन॑
स॒मि॒तः। ति॒स्र॒स्त्रि॒वृ॒द्धि॒र्मि॒थु॒नाः प्र॒जा॑त्यै। अ॒श्व॒त्था॒द्ध॒व्य॒
वा॒हा॒द्धि जा॒ताम्। अ॒ग्ने॒स्त॒नूं य॒ज्ञि॒या॑ स॒म्भ॑रामि।
शा॒न्त॒यो॒नि॑ श॒मी॒ग॒र्भ॑म्। अ॒ग्नये॑ प्र॒ज॑नयितवै॑। यो अ॑श्व॒त्थः

शमीग॒र्भः। आ॒रु॒रोह॒ त्वे स॒चा॑। तं ते॑ ह॒रामि॒ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञि॒यैः के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑र॒ञ्जात॑वेदः। य॒था॒श॒री॒रं
भू॒तेषु॑ न्य॒क्तम्। स॒ सम्भृ॑तः सी॒द शि॒वः प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं
नो॑ लो॒कमनु॑नेषि वि॒द्वान्। प्र॒वे॒धसे॑ क॒वये॒ मे॒ध्याय॑। व॒चो
व॒न्दारु॑ वृष॒भाय॑ वृ॒ष्णे॑। यतो॑ भ॒यम॑भ॒यं तन्नो॑ अस्तु। अ॒व
दे॒वान् य॒जे॒हे॒ड्यान्। स॒मि॒धाऽग्निं॑ दु॒वस्य॑त॥९॥

घृ॒तैर्बो॑ध॒य॒ताति॑थिम्। आऽस्मिन् ह॒व्या जु॑होतन। उ॒प
त्वाऽग्ने॑ ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची॑र्यन्तु ह॒र्यत॑। जुष॒स्व स॒मिधो॑
मम॑। तं त्वा॑ स॒मि॒द्धिर॑ङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्ध॒याम॑सि। बृ॒ह॒च्छो॑चा
य॒वि॒ष्टा। स॒मि॒ध्य॒मानः॑ प्रथ॒मो नु॑ ध॒र्मः। स॒म॒क्तुभि॑रज्यते
वि॒श्ववा॑रः॥१०॥

शो॒चि॒ष्केशो॑ घृ॒तनि॑र्णि॒क्पाव॑कः। सु॒य॒ज्ञो अ॒ग्निर्य॒जथा॑य
दे॒वान्। घृ॒तप्र॑ती॒को घृ॒तयो॑नि॒रग्निः॑। घृ॒तैः स॒मि॒द्धो
घृ॒तमु॑स्यान्नम्। घृ॒त॒प्रुष॑स्त्वा स॒रितो॑ वह॒न्ति। घृ॒तं
पिब॑न्त्सु॒यजा॑ यक्षि दे॒वान्। आ॒यु॒र्दा अ॒ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णः।

घृतप्रतीको घृतयोनिरधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्।
पितेवं पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्।
उरुज्रयसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति।
त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे।
स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु ज्रयांसि पार्थिवा
वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूरुषदम्। अग्निं मित्रं
न समिधान ऋञ्जते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदु नो यंसते
धियम्। प्रजा अग्ने संवासय। आशाश्च पशुभिः सह।
राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासन्त्सवितुः सवे। मही विशपत्नी
सदने ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी
जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशतुं शक्नोमीर्मम। ऋतेनाग्न आयुषा वर्चसा सह।
ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तरां समाम्। दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं

यथा यजै॑। ऋत्वि॑यवती स्थो अ॒ग्निरे॑तसौ। गर्भं॑ दधाथां॒ ते
वा॑म॒हं द॑दे। तत्स॒त्यं यद्वी॑रं बि॒भृथः॑। वी॒रं ज॑नयिष्यथः॑। ते
मत्प्रा॒तः प्रज॑निष्येथे। ते मा॒ प्रजा॑ते प्रज॑नयिष्यथः॑॥१४॥

प्र॒जयां॑ पु॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑ सुव॒र्गे लो॒के। अनृ॑तात्स॒त्यमु॑पैमि।
मा॒नुषा॑द्वेव्यमु॒पैमि॑। दैवीं॑ वाचं॒ यच्छा॑मि। शल्कै॑र॒ग्निमि॑न्धा॒नः।
उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र् ऋ॒ध्वा। अति॑ मृ॒त्युं
ते॒राम्य॑हम्। जा॒तवे॑दो भुव॑नस्य॒ रेतः॑। इ॒ह सि॑ञ्च॒ तप॑सो
य॒ज्जनि॑ष्यते॑॥१५॥

अ॒ग्निम॑श्च॒त्थादधि॑ हव्य॒वाह॑म्। श॒मी॒ग॒र्भाञ्जन॑यन् यो म॑यो॒भूः।
अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियः॑। यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः। तं जा॒नन्न॑ग्न
आ॒रोह॑। अथा॑ नो वर्धया र॒यिम्। अपे॑त॒ वी॒त वि॑ च॒ सर्प॑तातः॑।
येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अदा॑दिदं य॒मोऽव॑सानं॑
पृथि॒व्याः। अ॒क्रन्नि॑मं पि॒तरो॑ लो॒कम॑स्मै॥१६॥

अ॒ग्नेर्भ॑स्मा॑स्य॒ग्नेः पु॑री॒षम॑सि। सं॒ज्ञान॑मसि का॒मध॑रणम्। मयि॑
ते का॒मध॑रणं भूयात्। सं॒वः सृ॑जामि॒ हृद॑यानि। स॒सृष्टं॑

मनो॑ अस्तु वः। स॒सृष्टः प्रा॒णो अस्तु वः। सं या वः
प्रि॒यास्त॒नुवः। सं प्रि॒या हृद॑यानि वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु
सम्प्रि॑यः। सम्प्रि॑यास्त॒नुवो॒ मम॑॥१७॥

कल्पे॑तां द्यावा॑पृथि॒वी। कल्प॑न्ता॒माप॒ ओष॑धीः।
कल्प॑न्ता॒मग्नयः॑ पृथ॑क्। मम॒ ज्यैष्ठ्या॑य॒ सव्र॑ताः। येऽग्नयः॑
सम॑नसः। अ॒न्तरा॑ द्यावा॑पृथि॒वी। वास॑न्तिकावृ॒तू अ॒भि
कल्प॑मानाः। इन्द्र॑मिव दे॒वा अ॒भि सं वि॑शन्तु। दि॒वस्त्वा॑
वीर्ये॑ण। पृथि॒व्यै म॑हिम्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोषे॑ण। स॒र्वप॑शुमादधे। अजी॑जनन्नमृ॒तं
मर्त्या॑सः। अ॒स्त्रेमा॑णं त॒रणि॑ वी॒डुज॑म्भम्। दश॒ स्वसा॑रो
अ॒गुवः॑ समी॒चीः। पुमा॑सं जा॒तम॒भि स॑र॒भन्ता॑म्।
प्र॒जाप॑तेस्त्वा प्रा॒णेना॒भि प्राणि॑मि। पू॒ष्णः पोषे॑ण॒ मह्य॑म्।
दीर्घा॑यु॒त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय। श॒त॑ श॒रद्ध्य॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जी॒वात्वै॑ पु॒ण्याय॑। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्।
ममा॑सि॒ योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्व॑ह॒ ह॒व्यान्य॑ग्रे।

पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। प्राणे त्वाऽमृतमादधामि।
अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। सुगार्हपत्यो विदहन्नरातीः।
उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधत्॥२०॥

अग्ने सपत्न्या अप बाधमानः। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु
धेहि। इमा उ मामुपतिष्ठन्तु रायः। आभिः प्रजाभिरिह
संवसेय। इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी। मध्ये वसोर्दीदिहि
जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायायुषे
वर्चसे। सपत्नतूरसि वृत्रतूः। यस्ते देवेषु महिमा
सुवर्गः॥२१॥

यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या ते मनुष्येषु पप्रथे।
तया नो अग्ने जुषमाण एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्।
वातात्पशुभ्यो अध्योषधीभ्यः। यत्र यत्र जातवेदः सम्बभूथ।
ततो नो अग्ने जुषमाण एहि। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि
विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो
वि भाहि॥२२॥

ऊर्जं॑ नो धेहि॑ द्विपदे॑ चतु॑ष्पदे। अन्व॒ग्निरु॒षसा॒मग्रं॑मख्यत्।
 अन्व॒हानि॑ प्रथ॒मो जा॒तवे॑दाः। अनु॒ सूर्य॑स्य पु॒रुत्रा॑ च
 र॒श्मीन्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी आत॑तान। वि॒क्रम॑स्व म॒हा॒
 अ॒सि। वे॒दिष॑न्मानु॒षेभ्यः॑। त्रि॒षु लो॒केषु॑ जागृ॒हि। यदि॑दं
 दि॒वो यद॑दः पृथि॒व्याः। सं॒वि॒दाने॑ रोद॑सी सं बभू॒वतुः॑॥ २३॥

तयोः॑ पृ॒ष्ठे सी॑दतु जा॒तवे॑दाः। श॒म्भूः प्र॒जाभ्य॑स्तनु॒वे॑ स्यो॒नः।
 प्रा॒णं त्वा॒ऽमृत॑ आ द॑धामि। अ॒न्नाद॑मन्नाद्याय। गो॒प्तारं॑ गु॒प्त्यै॑।
 यत्ते॑ शु॒क्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्योति॑रज॒स्रम्। तेन॑
 मे दी॑दिहि तेन॒ त्वा॒ऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे
 व्या॑न॒शे सर्व॑मायुर्व्या॑न॒शे॥ २४॥

नर्य॑ प्र॒जां मे॑ गोपाय। अ॒मृत॑त्वाय जी॒वसे॑। जा॒तां
 ज॑निष्यमा॒णां च। अ॒मृते॑ स॒त्ये प्र॑ति॒ष्ठिताम्। अथ॑र्व
 पि॒तुं मे॑ गोपाय। र॒सम॑न्नमि॒हायु॑षे। अद॑ब्ध्या॒योऽशी॑ततनो।
 अवि॑षन्नः पि॒तुं कृ॑णु। श॒ङ्स्य॑ प॒शून्मे॑ गोपाय। द्वि॒पादो॑ ये
 चतु॑ष्पदः॥ २५॥

अ॒ष्टा॒श॒फाश्च॒ य इ॒हा॒ग्ने॑ । ये चै॒क॒श॒फा आ॒शु॒गाः । स॒प्र॒थ॒
स॒भां मे॑ गो॒पाय॑ । ये च॒ स॒भ्याः स॒भा॒सदः॑ । ता॒निन्द्रि॒याव॑तः
कुरु॑ । सर्व॒मायु॑रुपा॒सता॑म् । अहे॑ बु॒ध्रिय॑ म॒न्त्रं मे॑ गो॒पाय॑ ।
यमृष॑य॒स्त्रैवि॒दा वि॒दुः । ऋचः॑ सा॒मानि॑ यजू॒ंषि । सा हि
श्रीर॒मृता॑ स॒ताम् ॥ २६ ॥

चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑ । घृ॒तप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्यै॑ ।
म॒र्मृ॒ज्यमा॑ना मह॒ते सौभ॑गाय । मह्यं॑ धु॒क्ष्व यज॑मानाय॒
का॒मान् । इ॒हैव॑ स॒न्तत्र॑ स॒तो वो॑ अ॒ग्नयः॑ । प्रा॒णेन॑ वा॒चा
मन॑सा बिभ॒र्मि । ति॒रो मा॒ सन्त॑मायु॒र्मा प्र॑हा॒सीत् ।
ज्योति॑षा वो वै॒श्वान॒रेणोप॑तिष्ठे । प॒ञ्चधाऽग्नी॒न्व्यक्रा॑मत् ।
वि॒राट्पृ॒ष्टा प्र॒जाप॑तेः । ऊ॒र्ध्वाऽऽरो॑हद्रोहिणी । योनि॑र॒ग्नेः
प्रति॑ष्ठितिः ॥ २७ ॥

वि॒श॒न्तु नः॑ पु॒रू॒चीर्वि॑धेम नि॒धाय॑ यत्तेऽप्र॑दाहाय बृ॒हत्यो॑ ब्रह्म॑णा दुवस्यत वि॒श्ववा॑र इ॒ममृ॑ञ्जते
पु॒रो॒गां प्र॑ज॒नयि॑ष्यथो॒ जनि॑ष्यतेऽस्मै॒ मम॑ महि॒म्ना वर्च॑से॒ दध॑त्सुव॒र्गो भा॑हि सम्ब॒भूव॑तुरायुर्व्या॒नशे॑
चतु॑ष्पदः स॒तां प्र॒जाप॑तेर्द्वे च॑ ॥

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः।
 यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु
 सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः
 कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति।
 द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवत्सरः।
 तत्तत्र सूक्ष्मम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः
 कार्याः॥ २८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धौ। विश्वजिदभिजिता-
 वग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सऽस्तुता
 विराजंमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया
 गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः।
 ऊर्ग्विराट्॥ २९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परं राथन्तरम्।
 तत्प्रथमेऽहंकार्यम्। बृहद्वितीयै। वैरूपं तृतीयै। वैराजं
 चतुर्थै। शाक्करं पञ्चमे। रैवतं षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति।
 सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥ ३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्तसन्तन्वन्ति।
 मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु।
 मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै
 सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिंशि
 नाम सामा। माध्यं दिने पवमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः
 पराश्च संवत्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समंश्नुवते।
 अथ येऽमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। ते हैनं स्वस्ति समंश्नुवते।
 एतद्वा अमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव
 प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराङ्मह्यन्ते पवमाने भवतीन्द्र एकं च॥—————[२]

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवाग्निवा-
 कीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षंसी। एव संवत्सरस्य
 पक्षंसी। यदेतेन गृह्येरन्। विषूची संवत्सरस्य पक्षंसी
 व्यवस्रं सेयाताम्। आर्तिमाच्छेयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा

शाला॑यै पक्ष॑सी मध्य॒मं व॒ःशम॒भि संमा॒यच्छ॑ति॥३३॥

ए॒वः सं॒वत्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी दि॒वाकी॒र्त्यम॒भि सं त॑न्वन्ति।
ना॒र्तिमा॒च्छन्ति॑। ए॒कवि॒ःशम॑र्भवति। शु॒क्राग्रा॒ ग्रहा॑
गृह्यन्ते। प्रत्यु॑त्त॒ब्ध्यै स॒य॒त्वाय॑। सौ॒र्य ए॒तद॑हः प॒शुरा॑ल॒भ्यते॑।
सौ॒र्योऽति॑ग्रा॒ह्यो गृ॑ह्यते। अ॒हरे॒व रू॒पेण॒ सम॑र्धयन्ति। अथो॒
अ॒हं ए॒वैष ब॒लिर्हि॑यते। स॒प्तैत॑द॒हरति॑ग्रा॒ह्या गृ॑ह्यन्ते॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शि॒रः
प्र॒जाना॑म्। शी॒र्षन्ने॒व प्र॒जाना॑ प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑त्स॒प्त
शी॒र्षन्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रः ह॒त्वा। अ॒सुरा॑न्परा॒भाव्य॑। स
इ॒माँल्लो॒कान॒भ्यज॑यत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्।
तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्। यद्वै॑श्वक॒र्मणो॒ गृह्य॑तै॥३५॥

सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒तैऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते।
ये वै॑श्वक॒र्मणं॒ गृह्ण॑तै॥ आ॒दि॒त्यः श्वो॒ गृह्य॑ते। इ॒यं वा
अ॒दि॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। अ॒न्यो॑न्यो गृह्येते।

विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति
तिष्ठन्ति। तावाऽपरार्धात्संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ
सह महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः
प्रति तिष्ठन्ति। अर्कमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ॥३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥—————[३]

एकविंश एष भवति। एतेन वै देवा एकविंशेन।
आदित्यमित उत्तमं सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष
इत एकविंशः। तस्य दशावस्तादहानि। दशं परस्तात्।
स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष
उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु
सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचोऽतिपादा-
दबिभयुः। तं छन्दोभिरदहन्धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य
सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचोऽवपादादबिभयुः। तं पञ्चर्भौ
रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविंशेऽहन्पञ्च दिवाकीर्त्यानि

क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये गायत्रे। ते
गायत्रीषूत्तरयोः पर्वमानयोः॥ ३८॥

महादिवाकीर्त्यं होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्।
भासोऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यं
सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्।
पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै
देवा आदित्यं सुवर्गं लोकमस्परयन्। यदस्परयन्।
तत्स्पराणां स्परत्वम्। स्परयन्त्येनं स्पराणि। य एवं
वेद॥ ३९॥

एति पर्वमानयोः स्पराणि पञ्च च॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेऽनाप्तेऽथ।
एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः।
यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै
देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते
एवालभन्ते॥ ४०॥

वैश्वदेवमालम्बन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्या
 धेनुमालम्बन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं
 वत्समालम्बन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अवरुन्धे।
 आदित्यामविं वशामालम्बन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव
 प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालम्बन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्।
 प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलम्बन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो
 गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष
 बलिर्हियते। आग्नेयमा लम्बन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान्
 वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशवं आलम्ब्यन्ते।
 उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालम्बेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यति-
 रिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः
 कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशवं आलम्ब्यन्ते। नाप्रियं
 भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सप्त चं॥—————[५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां
रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति।
तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य
महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।
पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि
प्राजायता। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते।
मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव
प्रजानामूर्ध्नीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते।
तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव।
त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितं हि शिरः। लोमं छवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति।
तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु
कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः।
तस्माद्वयांस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि

तद्गरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः।
एकविंशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण
सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति।
एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन
सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते।
तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति।
ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
यस्य तल्पसद्यमभिजितुः स्यात्। स देवानां
साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्।
तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितुः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे।
तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं
पराजयते। प्लेङ्गे शंसति। महो वै प्लेङ्गः। महस

ए॒वान्नाद्य॒स्याव॑रु॒द्धौ। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। त आ॑दि॒त्ये
व्याय॑च्छन्त। तं दे॒वाः सम॑जयन्॥४९॥

ब्रा॒ह्म॒णश्च॑ शू॒द्रश्च॑ च॒र्मक॑र्ते व्याय॑च्छेते। दै॒व्यो॒ वै वर्णो॑ ब्रा॒ह्म॒णः।
अ॒सुर्यः॑ शू॒द्रः। इ॒मेऽरा॑त्सुरि॒मे सु॑भू॒तम॑क्र॒न्नित्य॑न्यत॒रो ब्रू॑यात्।
इ॒म उ॑द्वासीक॒रिण॑ इ॒मे दु॑र्भू॒तम॑क्र॒न्नित्य॑न्यत॒रः। यदे॒वैषां॑
सुकृ॑तं या रा॒द्धिः। तद॑न्यत॒रोऽभि॑ श्री॑णाति। यदे॒वैषां॑ दुष्कृ॑तं
याऽरा॑द्धिः। तद॑न्यत॒रोऽप॑ हन्ति। ब्रा॒ह्म॒णः सं ज॑यति।
अ॒मुमे॒वादि॒त्यं भ्रातृ॑व्यस्य॒ संवि॑न्दन्ते॥५०॥

भव॑ति भ॒वति॑ क्रि॒यते॑ पुरु॑षो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥—————[६]

उ॒द्ध॒न्यमा॑नं नवै॒तानि॑ सन्त॑तिरेकवि॒ंश ए॒षोऽप्र॑तिष्ठां प्र॒जाप॑तिर्वृ॒त्तष्व॑ट॥६॥

उ॒द्ध॒न्यमा॑नं॑ शोचि॒ष्केशोऽग्ने॑ स॒पत्नान॑तिग्राह्या॑ वैश्वदे॒वमाल॑भन्ते पञ्चा॒शत्॥५०॥

उ॒द्ध॒न्यमा॑नं॑ संवि॑न्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके

द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑।
अ॒ग्नी॒षोम॑योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः सन्त्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो
भवि॑ष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षोमा॒वपा॑क्रामताम्।
ते दे॒वा वि॑जित्य। अ॒ग्नी॒षोमा॒वन्वै॑च्छन्। तेऽग्नि॑मन्व॒-
विन्द॑न्तुषू॒त्सन्न॑म्। तस्य॒ विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नू-
रवा॑रुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्व॒विन्द॑न्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑
त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्। यस्यै॒वं
वि॒दुषो॑ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। तस्य॒ त्वैव॑ गृही॒ताः। नाना॑ऽऽग्नेयं
पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। यदना॑ग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व
तत्॥२॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यत्स॒मिध॒स्तनू॑नपा॒तमि॒डो
ब॒र्हरि॑र्यजति। उ॒भावा॑ग्नेयावाज्य॒भागौ स्या॑ताम्।

अनाज्यभागौ भवतु इत्याहुः। यदुभावाग्नेयावन्वश्चाविति।
अग्नये पवमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाज्यभागः।
तेन सौम्यः। बुधन्वत्याग्नेयस्याज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्या
भवति॥ ३॥

यथा सुप्तं बोधयति। तादृगेव तत्। अग्निन्यक्ताः
पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाग्नेयं सर्वं भवति। एकधा
तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति।
नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति।
कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥ ४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु।
सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ।
तेनोपांशु प्रचरति। एष्यं इव वा एषः। यत्पुनराधेयः।
यथोपांशु नष्टमिच्छति॥ ५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं
वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तैजस्विनीं

दे॒वता॒मुपै॒तीत्या॑हुः। सैन॑मी॒श्वरा॑ प्र॒दह॑ इति॑। तत्तथा॒ नोपै॑ति।
प्र॒याजा॒नूया॒जेष्वे॒व विभ॑क्तीः कुर्यात्। य॒थापू॒र्वमा॒ज्यभा॑गो
स्याताम्। ए॒वं प॒त्नीसं॑या॒जाः॥६॥

तद्वै॑श्चान॒रव॑त्प्र॒जन॑नवत्तर॒मुपै॑तीति॑। तदा॑हुः। व्यृ॒द्धं वा
ए॒तत्। अना॑ग्रेयं वा ए॒तत्क्रि॑यत् इति॑। नेति॑ ब्रूयात्। अ॒ग्निं
प्र॑थ॒मं विभ॑क्तीनां यजति। अ॒ग्निमु॑त्त॒मं प॒त्नीसं॑या॒जाना॑म्।
तेना॑ग्रे॒यम्। तेन॒ समृ॑द्धं क्रियत् इति॑॥७॥

अ॒रु॒न्ध॒तैव॑ तद्व॒वति॑ सम्भृतसम्भार॒ इत्या॑हुरिच्छति॑ पत्नीसंयाजा नव॑ च॥—————[१]

दे॒वा वै यथा॑दर्शं य॒ज्ञाना॑हरन्त। यो॑ऽग्नि॒ष्टोम॑म्। य
उ॒क्थ्य॑म्। यो॑ऽतिरा॒त्रम्। ते स॒हैव॑ सर्वे वाज॒पेय॑मपश्यन्।
ते। अ॒न्यो॑ऽन्यस्मै॒ नाति॑ष्ठन्त। अ॒हम॒नेन॑ यजा॒ इति॑।
ते॑ऽब्रुवन्। आ॒जिम॒स्य धा॑वा॒मेति॑॥८॥

तस्मि॑न्ना॒जिम॑धावन्। तं बृ॒हस्प॑तिरुद॑जयत्। तेना॑यजत।
स स्वा॒राज्य॑मगच्छत्। तमिन्द्रो॑ऽब्रवीत्। माम॒नेन॑
याज॒येति॑। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां प॒र्ये॑त्।

अगच्छत्स्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्याय॥९॥

य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्।
अग्रं समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्याय। स वा एष
ब्राह्मणस्य चैव राजन्यस्य च यज्ञः। तं वा एतं वाजपेय
इत्याहुः। वाजाप्यो वा एषः। वाजः ह्येतेन देवा ऐप्सन्।
सोमो वै वाजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥१०॥

वाज्यैवेनं पीत्वा भवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै
वाजपेयः। य एवं वेद। अत्यन्नम्। आऽस्यान्नादो जायते।
ब्रह्म वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्ति ब्रह्मणाऽन्नम्। आऽस्य
ब्रह्मा जायते॥११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्।
ऐनं वाचा गच्छति। अपिर्वतीं वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यो
यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्त। तं देवा अब्रुवन्।
एष वाव यज्ञः। यद्वाजपेयः॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्। ता

वा ए॒ता उ॒ज्जित॑यो॒ व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑।
 दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भागाय। दे॒वा वै ब्र॑ह्म॒णश्चान्न॑स्य च
 श॒मल॑मपा॒घ्नन्। यद्व॑ह्म॒णः श॒मल॑मासीत्। सा गा॒था
 ना॒राश॑स्य॒भवत्। यदन्न॑स्य। सा सु॒रा॑॥१३॥

तस्मा॒द्वाय॑तश्च म॒त्तस्य॑ च न प्र॒तिगृ॑ह्यम्। यत्प्र॒तिगृ॑हीयात्।
 श॒मलं॑ प्र॒तिगृ॑हीयात्। सर्वा॒ वा ए॒तस्य॑ वा॒चोऽव॑रुद्धाः। यो
 वा॒जपे॑यया॒जी। या पृ॑थि॒व्यां याऽग्नौ॑ या र॑थन्त॒रे।
 याऽन्तरि॑क्षे॒ या वा॒यौ या वा॑म॒देव्ये॑। या दि॒वि
 याऽऽदि॒त्ये या बृ॑ह॒ति। याऽप्सु॑ यौष॑धीषु॒ या
 वन॑स्पति॒षु। तस्मा॑द्वाजपेयया॒ज्यात्वि॑जीनः। सर्वा॒ ह्यस्य॑
 वा॒चोऽव॑रुद्धाः॥१४॥

धा॒वा॒मेति॑ ज्यैष्ठा॒य वेदं॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते वा॒जपे॑यः सु॒राऽऽत्वि॑जीन् ए॒कं च॥ ————— [२]

दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्रहै॑र्य॒ज्ञस्य॑ नावा॒रुन्ध॑त। तद॑ति॒ग्राह्यै॑रति॒-
 गृ॒ह्यावा॑रुन्ध॑त। तद॑ति॒ग्राह्या॑णामति॒ग्राह्य॑त्वम्। यद॑ति॒ग्राह्या॑
 गृ॒ह्यन्ते॑। यदे॒वान्यैर्ग्रहै॑र्य॒ज्ञस्य॑ नाव॑रुन्धे। तदे॒व तैर॑ति॒ग्राह्या॑-
 व॑रुन्धे। पञ्च॑ गृ॒ह्यन्ते। पा॒ङ्क्तौ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः।

तमात्वाऽवरुन्धे॥१५॥

सर्वं ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति।
सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः।
प्रजापतेरास्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं
दधाति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां
परममन्नम्। यत्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यत्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावर-
मन्नाद्यमवरुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः।
यत्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति।
सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यत्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाऽश्च
सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा।
तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय।
आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः सुराग्रहैः।
तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके स्त्रियः सम्भवति।

वा॒ज॒पेया॑भिजितुं॒ ह्य॑स्य॥१८॥

पूर्वे॑ सोम॒ग्रहा॑ गृह्यन्ते। अपरे॑ सुरा॒ग्रहाः। पुरोऽक्ष॑
सोम॒ग्रहान्त्सा॑दयति। प॒श्चाद॒क्षः सुरा॒ग्रहान्। पा॒पव॒स्यस॒स्य
विधृत्यै॑। ए॒ष वै यज॑मानः। यत्सोमः॑। अन्न॑ सुरा॑।
सोम॒ग्रहाः॑श्च॒ सुरा॒ग्रहाः॑श्च॒ व्यति॑षजति। अ॒न्नाद्यै॑नै॒वैनं॑
व्यति॑षजति॥१९॥

स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्केत्या॑ह। अन्नं॑ वै भ॒द्रम्।
अ॒न्नाद्यै॑नै॒वैनं॑ स॒सृज॑ति। अन्न॑स्य॒ वा ए॒तच्छ॑म॒लम्।
यत्सुरा॑। पा॒प्मेव॒ खलु॑ वै श॒मल॑म्। पा॒प्मना॒ वा
ए॒नमे॒तच्छ॑म॒लेन॑ व्यति॑षजति। यत्सोम॒ग्रहाः॑श्च॒ सुरा॒ग्रहाः॑श्च॒
व्यति॑षजति। वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृ॒ङ्केत्या॑ह।
पा॒प्मनै॒वैनं॑ श॒मलेन॑ व्याव॑र्तयति॥२०॥

तस्मा॑द्वाजपेयया॒जी पू॒तो मे॒ध्यो दक्षि॑ण्यः। प्रा॒ङ्द्वव॑ति
सोम॒ग्रहैः। अ॒मुमे॒व तैर्लो॑कम॒भिज॑यति। प्र॒त्यङ्ख॑सुरा॒ग्रहैः।
इ॒ममे॒व तैर्लो॑कम॒भिज॑यति। प्र॒तिष्ठ॑न्ति सोम॒ग्रहैः। याव॑दे॒व

स॒त्यम् । तेन॑ सू॒यते । वा॒ज॒सृ॒च्चः॑ सु॒राग्र॒हान् ह॑रन्ति ।
 अनृ॑तेनै॒व वि॒शः स॑सृ॒जति॑ । हि॒र॒ण्य॒पा॒त्रं म॒धोः पूर्णं॑
 द॑दाति । म॒ध॒व्योऽसा॑नीति । ए॒क॒धा ब्र॒ह्म॒ण उप॑ हरति ।
 ए॒क॒धै॒व यज॑मान॒ आयु॑स्तेजो॑ दधाति ॥ २१ ॥

आ॒त्वाऽव॑रुन्धे सोमः श॒मलं॑ यत्सुरा॒ ह्यस्ये॑नं व्यति॑पजति व्याव॑र्तयति सृ॒जति॑ च॒त्वारि॑

च ॥ ————— [३]

ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो वद॑न्ति । ना॒ग्नि॒ष्टो॒मो नो॒क्थ्यः॑ । न षोड॒शी
 नाति॑रा॒त्रः । अथ॑ कस्मा॑द्वा॒ज॒पे॒ये सर्वे॑ य॒ज्ञक्र॑तवोऽव॑रुध्यन्त॒
 इति॑ । प॒शुभि॑रिति॒ ब्रू॒यात् । आ॒ग्ने॒यं प॒शुमा॑ल॒भते॑ ।
 अ॒ग्नि॒ष्टो॒ममे॒व तेना॑व॑रुन्धे । ऐ॒न्द्रा॒ग्ने॒नो॒क्थ्यम् । ऐ॒न्द्रेण॑
 षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रम् । सा॒र॒स्व॒त्याऽति॑रा॒त्रम् ॥ २२ ॥

मा॒रु॒त्या बृ॑हतः स्तो॒त्रम् । ए॒ताव॑न्तो॒ वै य॒ज्ञक्र॑तवः ।
 तान्प॒शुभि॑रे॒वाव॑रुन्धे । आ॒त्मान॑मे॒व स्पृ॑णोत्य॒ग्नि॒ष्टो॒मेन॑ ।
 प्रा॒णा॒पा॒नावु॑क्थ्येन । वी॒र्यं॑ षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रेण॑ ।
 वाच॑मति॒रा॒त्रेण॑ । प्र॒जां बृ॑हतः स्तो॒त्रेण॑ । इ॒ममे॒व
 लो॒कम॑भिज॑यत्य॒ग्नि॒ष्टो॒मेन॑ । अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्येन॑ ॥ २३ ॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ
 आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेजं
 एवात्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन।
 इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचं सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं
 च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वशया। सप्तदश
 प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेराप्त्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव
 हि प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्याग्निकृतानुत्सृजति। मरुतो
 यज्ञमजिघांसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत।
 तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्त्संज्ञपयेत्। मरुत
 एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वृषा जुहोति।
 एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
 नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा
 ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपि दधाति। सारस्वत्योत्तमया

प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो
प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिरहि वाक्।
अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् चं॥—————[४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः।
यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं
कर्माणि करोति। सवनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव
तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां
पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्।
यच्चास्यामधि। तदेवावरुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभि-
षिच्यते। अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्प्लूयति।
अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते।

यदप्सु पल्पूलयति॥२८॥

यदे॒वास्या॒प्सु प्रवि॑ष्टम्। तदे॒वावरु॑न्धे। बहु॒ वा
अश्वो॑ऽमे॒ध्यमुप॑गच्छति। यदप्सु पल्पूलयति। मे॒ध्याने॒वै-
ना॑न्करोति। वा॒युर्वा॑ त्वा॒ मनु॑र्वा॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तं दे॒वता॑
अग्रे॒ अश्व॑मयुञ्जन्। ताभि॑रे॒वैनान्॑ युनक्ति। स॒वस्यो॑ज्जित्यै।
यजु॑षा युनक्ति॒ व्यावृ॑त्त्यै॥२९॥

अपा॑न्नपादाशुहेम॒न्निति॑ सम्मा॑र्ष्टि। मे॒ध्याने॒वैना॑न्करोति।
अथो॒ स्तौत्ये॒वैनाना॑जिः५ संरि॑ष्यतः। विष्णु॑क्र॒मान्क्रम॑ते।
विष्णु॑रे॒व भू॒त्वेमाँल्लो॒कानभि॑जयति। वैश्व॒देवो॑ वै रथः॑।
अ॒ङ्गौ न्यु॒ङ्गाव॑भितो॒ रथं॑ यावित्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॑
रथे॒ प्रवि॑ष्टाः। ताभ्य॑ ए॒व नम॑स्करोति। आ॒त्मनो॑ऽना॒त्यै।
अश॑मरथम्भावुकोऽस्य॒ रथो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥३०॥

स्वद॒यति॑ प॒ल्पूल॑यति॒ व्यावृ॑त्त्या॒ अना॑त्यै द्वे च॥ [५]

दे॒वस्या॒हः५ संवि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒हस्प॑ति॒ना वाज॑जिता॒ वाजं॑
जेष॑मित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्र॒ह्म॑णा॒ वाज॑मु॒ञ्जय॑ति।

देवस्याह॑ संवि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒हस्प॑ति॒ना वाज॑जि॒ता वर्षि॑ष्ठं
 नाक॑ रुहेय॒मित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सू॒त ए॒व ब्र॒ह्म॑णा॒ वर्षि॑ष्ठं
 नाक॑ रु॒हति॑। चा॒त्वा॒ले रथ॑च॒क्रं नि॑मि॒तं रु॒हति॑।
 अतो॑ वा अङ्गि॑रस॒ उत्त॑माः सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व
 यज॑मानः सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति। आ॒वेष्ट॑यति। वज्रो॒ वै रथः॑।
 वज्रे॑णै॒व दि॒शोऽभि॑ज॒यति॑॥३१॥

वा॒जिना॑ रु॒ सामं॑ गायते। अन्नं॒ वै वाजः॑। अन्नमे॒वाव॑रुन्धे।
 वा॒चो वर्ष्म॑ दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामत्। तद्व॒नस्प॑तीन्प्रावि॑शत्। सैषा
 वा॒ग्वन॑स्पतिषु॒ वद॑ति। या दु॒न्दुभौ॑। तस्मा॑द्दु॒न्दुभिः॑ सर्वा॒
 वाचोऽति॑वदति। दु॒न्दुभीन्त्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा
 वाक्॑॥३२॥

या दु॒न्दुभौ॑। प॒र॒मयै॒व वा॒चाऽव॑रां वाच॒मव॑रुन्धे। अथो॑ वा॒च
 ए॒व वर्ष्म॑ यज॑मानोऽव॑रुन्धे। इन्द्रा॑य वाचं॑ वद॒तेन्द्रं॑ वाजं॑
 जा॒पय॑तेन्द्रो॒ वाज॑मजयि॒दित्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर्हीन्द्रः॑। यो
 यज॑ते। यज॑मान ए॒व वाज॑मुज्ज॒यति॑। स॒प्तद॑श प्र॒व्या॒धाना॒जिं
 धा॑वन्ति। स॒प्तद॑श॒ स्तो॒त्रं भ॑वति। स॒प्तद॑शसप्तदश

दीयन्ते॥३३॥

सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। अर्वाऽसि सप्तिरसि
वाज्यसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुः सप्तिः। आदित्यो
वाजी। एताभिरेवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं
युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति॥३४॥

वाजिनो वाजं धावतु काष्ठां गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः
काष्ठां। सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं
यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राश्नो धावन्ति। प्राडिव हि
सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दांसि।
छन्दोभिरेवैनान्तसुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्चयन्ते। य आजिं धावन्ति। उदं च
आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं
जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्याह।
अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे। यथालोकं वा एत उञ्जयन्ति।
य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजसृज्यः प्रयच्छति। यमेव ते
 वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तं परिक्रीयावरुन्धे। एकधा
 ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
 देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत्।
 स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्।
 नैवारश्चरुर्भवति॥ ३७॥

एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मां
 अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सप्तदशशरावो भवति।
 सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। क्षीरे भवति।
 रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय।
 बारुहस्पत्यो वा एष देवतया॥ ३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बारुहस्पत्य एष चरुः।
 अश्वान्त्सरिष्यतः सस्रुषश्चाव घ्रापयति। यमेव ते
 वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तमेवावरुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय
 इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते

वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभयं उञ्जयन्ति। तमेवावरुन्धे॥ ३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥ [६]

ताप्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै ताप्यम्।
यज्ञेनैवैनं५ समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पवित्रं
वै दर्भाः। पुनात्येवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुत्सते। यो
वाजपयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्दर्भमयं
परिधापयति॥ ४०॥

वाजस्यावरुद्धौ। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्न्या एवैष
यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति।
सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। तूपरश्चतुरश्रिर्भवति।
गोधूमं चषालम्। न वा एते व्रीहयो न यवाः।
यद्गोधूमाः॥ ४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवास्मै
लोकमन्नवन्तं करोति। वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः।

यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिः
समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। द्वादश वाजप्रसवीयानि
जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेव प्रीणाति। अथो
संवत्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी।
प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति।
एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति।
सुवर्देवा अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता
अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा
अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन
लोकात्रैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।

आस॒पुटैर्घ॑न्ति। अन्नं॒ वा इ॒यम्। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयन्ति।
ऊ॒षैर्घ॑न्ति। ए॒ते हि सा॒क्षाद॑न्नम्। यदू॒षाः। सा॒क्षादे॒वैन॑म॒न्नाद्ये॑न
सम॑र्धयन्ति। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्च॑ घ॒न्ति॥४५॥

पु॒रस्ता॑द्धि प्र॒तीची॑न॒मन्न॑म॒द्यते॑। शी॒र्षतो॑ घ॒न्ति।
शी॒र्षतो॑ ह्य॒न्नम॑द्यते॑। दि॒ग्भ्यो घ॑न्ति। दि॒ग्भ्य ए॒वास्मा॑
अ॒न्नाद्य॑मव॑रुन्धते। ई॒श्वरो॑ वा ए॒ष परा॑ङ्म॒दघः॑। यो यू॒पꣳ
रोह॑ति। हि॒रण्य॑म॒ध्यव॑रोहति। अ॒मृतं॑ वै हि॒रण्य॑म्। अ॒मृतꣳ
सुव॑र्गो लो॒कः॥४६॥

अ॒मृतं॑ ए॒व सु॑व॒र्गे लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। श॒तमा॑नं भवति।
श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॑वेन्द्रि॒ये प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति।
पु॒ष्ट्यै वा ए॒तद्रूप॑म्। यद॒जा। त्रिः सं॑वत्स॒रस्या॑न्यान्प॒शून्परि॑
प्रजा॑यते। ब॒स्ताजि॑नम॒ध्यव॑ रोहति। पु॒ष्ट्यामे॒व प्र॑जन॑ने
प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति॥४७॥

परि॒धाप॑यति गो॒धूमां जु॑होति॒ स्वं नैति॑ प्र॒त्यञ्च॑ घ॒न्ति लो॒को नव॑ च॥—————[७]

स॒प्तान्न॑होमाञ्जु॒होति॑। स॒प्त वा अ॒न्नानि॑। याव॑न्त्ये॒वान्ना॑नि।

तान्ये॒वाव॑रुन्धे। स॒प्त ग्रा॒म्या ओष॑धयः। स॒प्तार॒ण्याः।
 उ॒भयी॑षाम॒वरु॑द्धौ। अ॒न्नस्या॑न्नस्य जुहोति। अ॒न्नस्या॑न्नस्या॒-
 व॑रुद्धौ। यद्वा॑जपेयया॒ज्यन॑वरुद्धस्याश्रीयात्॥४८॥

अ॒वरु॑द्धेन॒ व्यु॑द्धेत। सर्व॑स्य स॒मव॑दायं जुहोति।
 अ॒न॒वरु॑द्धस्या॒वरु॑द्धौ। औदु॑म्बरेण स्रु॒वेण॑ जुहोति।
 ऊ॒र्वा अ॒न्नमु॑दुम्बरः। ऊ॒र्ज ए॒वान्नाद्य॑स्या॒वरु॑द्धौ।
 दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनं॑
 ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रभिषि॑ञ्चति। अ॒न्नस्या॑न्नस्या॒भिषि॑ञ्चति।
 अ॒न्नस्या॑न्नस्या॒वरु॑द्धौ॥४९॥

पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑म॒भिषि॑ञ्चति। पु॒रस्ता॑द्धि प्र॒तीची॑न॒मन्न॑म॒द्यते॑।
 शी॒रुष॑तो॑ऽभिषि॑ञ्चति। शी॒रुष॑तो ह्य॒न्नम॑द्यते॑। आ
 मु॒खाद॑न्वव॑स्त्रावयति। मु॒खत॑ ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्यं॑
 दधा॑ति। अ॒ग्नेस्त्वा॑ सा॒म्राज्ये॑ना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। ए॒ष
 वा अ॒ग्नेः स॒वः। तेनै॒वैन॑म॒भिषि॑ञ्चति। इन्द्र॑स्य त्वा
 सा॒म्राज्ये॑ना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि-
 पिश्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनमभि-
 पिश्चति। सोमग्रहाश्चावदानीयानि चत्विग्भ्य उपहरन्ति।
 अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाश्चानवदानी-
 यानि च वाजसृद्धः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो
 उभयीष्वेवाभिपिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते।
 अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराष्ट्यै। वाजवतीभिर्माध्यं
 दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुद्धे। शिपिविष्ट-
 वतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ
 एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनं
 श्रियै गमयति॥५२॥

अश्रीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्धा इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिपिश्चामीत्याह वाजसृतः शिपिस्त्रीणि

च॥ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते।
 द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते।

भुव॒न॒सद॒मित्या॑ह। य॒दा वै व॒सी॒या॒न्भ॒व॒न्ति। भु॒व॒न॒म॒ग॒न्नि॒ति॒
वै त॒मा॑हुः। भु॒व॒न॒मे॒वै॒तेन॑ गच्छति॥५३॥

अ॒प्सु॒षदं॑ त्वा घृ॒त॒सद॒मित्या॑ह। अ॒पा॒मे॒वै॒तेन॑ घृ॒त॒स्य॑
सू॒य॒ते। व्यो॒म॒सद॒मित्या॑ह। य॒दा वै व॒सी॒या॒न्भ॒व॒न्ति।
व्यो॒मा॒ग॒न्नि॒ति॒ वै त॒मा॑हुः। व्यो॒मे॒वै॒तेन॑ गच्छति। पृ॒थि॒वि॒षदं॑
त्वाऽन्त॒रि॒क्ष॒सद॒मित्या॑ह। ए॒षा॒मे॒वै॒तेन॑ लो॒का॒नां॑ सू॒य॒ते।
तस्मा॑द्वा॒ज॒पे॒य॒या॒जी न कश्च॒न प्र॒त्य॒व॒रो॒ह॒ति। अ॒पी॒व हि
दे॒वता॑नां॑ सू॒य॒ते॥५४॥

ना॒क॒सद॒मित्या॑ह। य॒दा वै व॒सी॒या॒न्भ॒व॒न्ति। ना॒क॒म॒ग॒न्नि॒ति॒ वै
त॒मा॑हुः। ना॒क॒मे॒वै॒तेन॑ गच्छति। ये ग्र॒हाः प॒ञ्च॒ज॒नी॒ना इ॒त्या॑ह।
प॒ञ्च॒ज॒ना॒ना॒मे॒वै॒तेन॑ सू॒य॒ते। अ॒पां॑ र॒स॒मु॒द्व॒य॒स॒मित्या॑ह।
अ॒पा॒मे॒वै॒तेन॑ र॒स॒स्य॑ सू॒य॒ते। सूर्य॑र॒श्मिं॑ स॒मा॒भृ॒त॒मित्या॑ह
स॒शु॒क्र॒त्वा॒य॑॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥—————[९]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रं॑ ह॒त्वा। अ॒सुरा॑न्प॒रा॒भाव्य॑। सोऽमा॒वा॒स्यां॑

प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितॄन्
यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न
पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः।
अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितॄभ्यः पूर्वद्युः क्रियते।
यत्पितॄभ्यः पूर्वद्युः करोति। पितॄभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय
यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम
इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमवरुन्धे। न हि पिता
प्रमीयमाण आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः।
इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां
जायामभ्यश्रुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते
द्वेद्वे जाये अभ्याक्षता। य एवं वेद। अभि द्वितीयां
जायामश्रुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह।
य एव पितॄणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति।
त्रिर्निदधाति। षट्स्वम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति।
अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः
पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति।
षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतून्नेव देवान्पितृन्प्रीणाति।
तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं
बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा
इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि
पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३)
मिति। यत्प्राश्रियात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्।
यन्न प्राश्रियात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं
नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति।
वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः।
पितृन्नेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत।

पितॄणां ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितॄणाम्। नमो वः पितरो
रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय।
नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः
पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्मांस्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके
स्थ। यूयं तेषां वसिँष्ठा भूयास्त। येऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां
वसिँष्ठो भूयासमित्याह। वसिँष्ठः समानानां भवति। य एवं
विद्वान्पितॄभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितॄलोके
चरति। यत्पितॄभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः।
प्राजापत्ययर्चा पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव
सह पुनरैति। न प्रमायुको भवति। पितॄलोके वा
एतद्यजमानश्चरति। यत्पितॄभ्यः करोति। स ईश्वरः
आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत् उन्नैतुमर्हतीत्याहुः।

यत्प्राजापत्ययुर्चा पुनरैति। प्रजापतिरेवैनं तत् उन्नयति।
नार्तिमार्च्छति यजमानः॥६५॥

इत्यंश्रुते पद्यन्ते पद्यन्ते पङ्क्ता ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति
यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥ [१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहेर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न
सावित्रं देवस्याहं तार्प्यं सप्तात्रहोमानृषदं त्वेन्द्रो वृत्रं हत्वा दशं॥१०॥

देवासुरा वाज्यैवेनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्ध्या इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका
हि पितरः पञ्चपष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके
तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान् शूनं करोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पुवित्रेणापुनात्। तान्पुरस्तात्पुवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याहुतिः। यदुपांशुः। सोमेन देवांस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपांशुं जुहोति। सोमेनैव तद्देवांस्तर्पयति। यद्ग्रहां जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमेति। किं न्वेतदग्र आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्र आसीत्। मृन्मयानि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि

दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति।
व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि
भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि।
इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः
स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या
आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशून्दुहन्। यदादित्यस्थाली
भवति। चतुष्पद एव तया पशून् यजमान इमां दुहे।
तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थ्यस्थाली
भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा
आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां दुहे। तां मनुष्या
ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुहन्। यद्ध्रुवस्थाली भवति। आयुरेव
तया यजमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति। वायव्येन

जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पशून् दुहन्ति। अन्येन प्रतिगृह्णन्ति। अथो व्यावृत्तमेव तद्यजमानो गच्छति॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहां जुहोत्यकुर्वतादुहन्नाग्रयणस्थाली भवति नव च॥—————[१]

युव५ सुराममश्विना। नमुचावासुरे सचा। विपिपाना शुभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्। पुत्रमिव पितरावश्विनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा द५सनाभिः। यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः। सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहांव्यग्रे हविरास्येते। सुचीव घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाज॒सनि॑५ र॒यिम॒स्मे सु॒वीरम्॑। प्र॒शस्तं॑ धेहि य॒शसं॑ बृ॒हन्तम्॑। यस्मिन्नश्वा॑स ऋष॒भासं॑ उ॒क्षणः॑। व॒शा मेषा॑ अ॒वसृ॑ष्टास॒ आहु॑ताः। की॒ला॒ल॒पे सोमं॑ पृ॒ष्ठाय॑ वे॒धसे॑। हृ॒दा म॒तिं ज॑नय॒ चारु॑म॒ग्रये॑। नाना॒ हि वा॑ दे॒वहि॑त॒५ सदो॑ मि॒तम्। मा स॑सृ॒क्षाथां॑ पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोमं॑ ए॒षः। मा मा॑ हि॒५सीः॒ स्वां योनि॑मावि॒शन्॥८॥

यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबृच्छर्चीभिः।
 अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि।
 द्वे सुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्।
 ताभ्यामिदं विश्वं भुवनं समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च
 केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रच्छन्दाः पाशः। तं त एतेनावं
 यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुच्छन्दाः पाशः। तं त एतेनावं यजे।
 यस्ते देव वरुण जगतीच्छन्दाः पाशः। तं त एतेनावं यजे।
 सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सत्राज्यो वा
 सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो
 वै देवानां सुवाः। त एवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः
 सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविश्न यजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्वेव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय
 कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा
 अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री

निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै
देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह।
आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय
वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्ति वा एषैतस्य
पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा
निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्।
अवर्तिमेवास्मिन्याप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य
पयः प्रविंशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं५ स्कन्दति। यदद्य
दुग्धं पृथिवीमसक्त। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो गृहेषु
पयो अघ्नियासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पयं
एवात्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्विरेवेनदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं५ स५ सृजति।
उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्।

यद्दुह्यमानं॑ स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते॑ नानार्तं॑ यज्ञस्य॑
संसृजेत्। तदेव॑ यादृक्कीदृक्कं॑ होतव्यम्। अथान्यां॑ दुग्ध्वा
पुनर्होतव्यम्। अनार्ते॑नैवार्तं॑ यज्ञस्य॑ निष्करोति॥१४॥

यद्यद्वृतस्य॑ स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा॑ पुनरेयात्। यज्ञं॑
विच्छिन्द्यात्। यत्र॑ स्कन्देत्। तन्निषद्य॑ पुनर्गृहीयात्।
यत्रैव॑ स्कन्दति। तत॑ एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव॑ यादृक्कीदृक्कं॑
होतव्यम्। अथान्यां॑ दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्ते॑नैवार्तं॑
यज्ञस्य॑ निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य॑ यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्चिते॑ श्वाऽन्तरा॑
धावति। रुद्रः॑ खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या॑
वर्तयेत्। रुद्राय॑ पशूनपि॑ दध्यात्। अपशुर्यजमानः॑ स्यात्।
यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि॑
दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादाय॑। इदं॑ विष्णुर्विचक्रम॑ इति॑
वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्धुसयन्नुद्रवेत्। यज्ञो॑ वै विष्णुः।
यज्ञेनैव॑ यज्ञः॑ सन्तनोति। भस्मना॑ पदमपि॑ वपति॑

शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥—————[३]

नि वा ए॒तस्या॑ह॒वनी॑यो गार्ह॑पत्यं कामयते। निगार्ह॑पत्य
आह॒वनी॑यम्। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः सूर्यो॑ऽभि नि॒म्रोच॑ति।
दर्भेण॑ हि॒रण्यं प्र॒बद्धं पु॒रस्ता॑द्धरेत्। अथा॒ग्निम्।
अथा॒ग्निहो॑त्रम्। यद्धि॒रण्यं पु॒रस्ता॑द्धरति। ज्योति॑र्वै
हि॒रण्यम्। ज्योति॑रे॒वैनं॑ पश्य॒न्नुद्ध॑रति। यद॒ग्निं पूर्वं॑
हर॒त्यथा॑ग्निहोत्रम्॥१७॥

भा॒गधे॑ये॒नैवैनं॑ प्रणयति। ब्रा॒ह्मण आ॑र्षेय उद्धरेत्। ब्रा॒ह्मणो
वै सर्वा॑ दे॒वताः। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒रुद्ध॑रति।
अ॒ग्निहो॑त्रमु॒पसा॑द्यातमि॒तोरा॑सीत। व्र॒तमे॒व ह॒तमनु॑
म्रियते। अन्तं॑ वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति। यस्ता॑म्यति।
अन्तं॑मेष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः सूर्यो॑ऽभि
नि॒म्रोच॑ति॥१८॥

पुनः॑ स॒मन्यं जु॑होति। अन्ते॑नै॒वान्तं॑ य॒ज्ञस्य॑ निष्क॑रोति।

वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं
 सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव
 यज्ञं निष्क्रीणीते। नि वा एतस्याहवनीयो गार्हपत्यं
 कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं
 सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा
 अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति।
 यदग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति।
 ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती
 व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना
 जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम्। स्वाहेति
 प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति।
 अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हृतमनु म्रियते।
 अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमे॒ष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः
 सूर्यो॒ऽभ्युदे॑ति। पुनः॑ स॒मन्य॑ जुहोति। अन्ते॑नै॒वान्तं॑
 य॒ज्ञस्य॑ निष्करोति। मि॒त्रो वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं गृ॑ह्णाति।
 यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ः सूर्यो॒ऽभ्युदे॑ति। मै॒त्रं च॒रुं निर्व॑पेत्।
 तेनै॒व य॒ज्ञं निष्क्री॑णीते। यस्या॒हव॒नीयेऽनु॑द्वाते॒ गार्ह॑पत्य
 उ॒द्वाये॑त्॥ २२॥

यदा॑हव॒नीयमनु॑द्वाप्य॒ गार्ह॑पत्यं॒ मन्थे॑त्। विच्छि॑न्धात्।
 भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। यद्वै य॒ज्ञस्य॑ वास्त॒व्यं क्रि॑यते। तदनु॑
 रु॒द्रोऽव॑चरति। यत्पूर्व॑मन्वव॒स्येत्। वास्त॒व्यम॒ग्निमुपा॑सीत।
 रु॒द्रोऽस्य॑ प॒शून्धातु॑कः स्यात्। आ॒हव॒नीयमु॑द्वाप्य॒।
 गार्ह॑पत्यं॒ मन्थे॑त्॥ २३॥

इ॒तः प्र॑थ॒मं ज॑ज्ञे अ॒ग्निः। स्वा॒द्योने॒रधि॑ जा॒तवे॑दाः।
 स गा॑यत्रि॒या त्रि॒ष्टुभा॑ जग॑त्या। दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं वह॑तु
 प्रजा॑न॒त्रिति॑। छन्दो॑भिरे॒वैन॑ः॒ स्वा॒द्योनेः॑ प्रज॑नयति।
 गार्ह॑पत्यं॒ मन्थ॑ति। गार्ह॑पत्यं॒ वा अ॒न्वाहि॑ताग्नेः प॒शव॑ उप॒

तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनुं पशवोऽपं क्रामन्ति। इषे
रुय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रुयिः।
पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोत्सौ समिन्धातामित्याह।
ऋख्स्सामे वै सारस्वतावुत्सौ। ऋख्स्सामाभ्यामेवैनं
समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्।
बृहद्विराट्॥२५॥

ताभ्यामेवैनं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य
यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानौ वा रथौ वाऽन्तराऽग्नी याति।
आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं
पदं हि तै। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्रं रयिष्ठामनु
सं भरैतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्यं यज्ञेनं यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथां
असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञं
सन्तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्।

अग्निमेव पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं
यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनङ्गान्दक्षिणा। वही ह्येष
समृद्धौ॥ २७ ॥

हृत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेद्देवतां गच्छत्युद्धार्यैन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै
पूर्वं त्रीणि निम्रोचति दर्भेण यद्धिरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति
चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै
मन्थेदुद्धरेत्॥)॥ [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनं सवनं
कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु
कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु वा
एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्धयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः
शान्त्यै। गायत्रं सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव
प्रातः सवनान्नयन्ति॥ २८ ॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति।
होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनु शंसति। मध्यत एव यज्ञं

स॒माद॑धाति। यस्य॒ मा॒ध्यं दि॒ने स॒र्व॒ने सोमो॑ऽतिरिच्यते।
 आ॒दि॒त्यं तृ॒तीय॑स॒र्व॒नं का॒म॒य॒मा॒नोऽभ्य॑तिरिच्यते।
 गौ॒रि॒वी॒त॑ꣳ सा॒मं भ॑वति। अति॑रिक्तं॒ वै गौ॑रि॒वी॒त॑म्।
 अति॑रिक्तं॒ यत्स॒र्व॒न॒स्याति॑रिच्यते॥ २९॥

अति॑रिक्तस्य॒ शान्त्यै॑। ब॒ण्म॒हाꣳ अ॑सि सूर्येति॑ कुर्वन्ति।
 य॒स्यै॒वादि॒त्यस्य॒ स॒र्व॒न॒स्य का॒मे॒नाति॑रिच्यते। तेनै॒वैनं॒
 का॒मे॒न॒ सम॑र्धयन्ति। गौ॒रि॒वी॒त॑ꣳ सा॒मं भ॑वति। तेनै॒व
 मा॒ध्यं दि॒नात्स॒र्व॒नान्न॑यन्ति। स॒प्त॒द॒शः स्तोमः॑। तेनै॒व
 तृ॒तीय॑स॒र्व॒नान्न॑यन्ति। होतु॑श्चम॒सम॑नून्नयन्ते। होताऽनु॑
 शꣳसति॥ ३०॥

म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति। यस्य॒ तृ॒तीय॑स॒र्व॒ने
 सोमो॑ऽतिरिच्येत। उ॒क्थ्यं कुर्वी॑त। य॒स्यो॒क्थ्येऽति॑रिच्येत।
 अति॑रा॒त्रं कुर्वी॑त। य॒स्याति॑रा॒त्रेऽति॑रिच्येत। तत्त्वै
 दु॒ष्प्र॒ज्ञान॑म्। यज॑मानं॒ वा ए॒तत्प॒श॒वं आ॒साह्य॑यन्ति।
 बृ॒ह॒त्सा॒मं भ॑वति। बृ॒ह॒द्वा इ॒माँल्लो॒का॒न्दा॑धार। बा॒र्ह॒ताः
 प॒श॒वः। बृ॒ह॒तै॒वास्मै॑ प॒शून्दा॑धार। शि॒पि॒वि॒ष्ट॒वंती॑षु कुर्वन्ति।

शि॒पि॒वि॒ष्टो वै दे॒वानां॑ पु॒ष्टम्। पु॒ष्ट्यै॒वैन॑ꣳ स॒मर्ध॑यन्ति।
 हो॒तुंश्च॑म॒सम॑नू॒त्रय॑न्ते। हो॒ताऽनु॑शꣳसति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ
 स॒माद॑धाति॥ ३१॥

यन्ति सर्वनस्यातिरिच्यन्ते शꣳसति दाधाराष्टौ च॥ [५]

ए॒कै॒को वै ज॒नता॑या॒मिन्द्रः॑। ए॒कं वा ए॒ताविन्द्र॑म॒भि
 सꣳसु॑नुतः। यौ द्वौ सꣳ सु॒नुतः॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष
 वि॒ताय॑ते। यद्य॒ज्ञः। तस्य॑ ग्रा॒वाणो॑ दन्ताः॑। अ॒न्य॒तरं
 वा ए॒ते सꣳसु॑न्व॒तोर्नि॑र्ब॒प्सति॑। पूर्वे॑णोप॒सृत्या॑ दे॒वता॑
 इ॒त्याहुः॑। पूर्॒वोप॑सृतस्य॒ वै श्रेया॑न्भवति। ए॒ति॒व॒न्त्याज्या॑नि
 भ॒वन्त्य॒भिजि॑त्यै॥ ३२॥

म॒रु॒त्व॑तीः प्र॒तिप॑दः। म॒रुतो॑ वै दे॒वाना॑म॒परा॑जितमा॒यत॑नम्।
 दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने यतते। उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्तरे भ॑वतः।
 इ॒यं वा॒व र॑थन्त॒रम्। अ॒सौ बृ॑हत्। आ॒भ्यामे॒वैन॑मन्त॒रेति॑।
 वा॒चश्च॒ मन॑सश्च। प्रा॒णाच्चा॑पा॒नाच्च॑। दि॒वश्च॒ पृथि॑व्याश्च॥ ३३॥

सर्व॑स्माद्वि॒त्ताद्वे॒द्यात्। अ॒भि॒व॒र्तो ब्र॑ह्मसा॒मं भ॑वति।

सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्तैः। अभिजिद्भवति। सुवर्गस्य
लोकस्याभिजित्यैः। विश्वजिद्भवति। विश्वस्य जित्यैः। यस्य
भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृद्ध इति।
यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत।
यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृद्धे। यो वै छन्दोभिरभिभवति।
स ससुन्वतोर्भिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय
त्वेत्याह। छन्दांसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य
छन्दांस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्घुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा
पातमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानौ मा
माहासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जहितः।
आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं
यदववर्ज्युः। क्रूरकृतमिवैषां लोकः स्यात्। आहंर दहेति
ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुयुः। इयं
 वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः।
 यत्स्तुतमननुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती
 मार्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्।
 उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्रुवते। त्रिः परियन्ति।
 त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः
 पुनः परियन्ति। षट्स्त्वम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं
 धुवते। अग्र आयूँषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्।
 रथन्तरसामैषाँ सोमः स्यात्। आयुरेवात्मन्दधते। अथो
 पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरुं स्त्रीणि च॥—————[६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति।
 यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै
 रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून् वीर्यं

यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्तिं वा एते
नियन्ति। येषां दीक्षितानामग्निरुद्वायति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्।
भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्वायेत्। आग्नीद्धादुद्ध-
रेत्। यदाग्नीद्ध उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्यं
उद्वायेत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति।
तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्दारोरुद्वायेत्। तस्यारणीं कुर्यात्।
क्रुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्क्रुमुकः।
प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्रेयोनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति।
नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोमं उपदस्येत्।
सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्।
जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य
वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तत्सुवर्णं॑ हिरण्यमभवत्। यत्सुवर्णं॑ हिरण्यं कुर्वन्ति।
 प्रिययैवैनं॑ तनुवा॒ समर्धयन्ति। यस्या॒क्रीत॑ सोमम॒पहरे॑युः।
 क्रीणीयादे॒व। सै॒व ततः॑ प्रायश्चित्तिः। यस्य॑ क्री॒तम॒पहरे॑युः।
 आ॒दारा॑श्च॒ फाल्गु॑नानि॒ चा॒भिषु॑णुयात्। गा॒यत्री॒ य॑
 सोम॒माह॑रत्। तस्य॒ योऽ॑शुः प॒राऽप॑तत्॥४३॥

त आ॒दारा॑ अ॒भवन्। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॑ व॒ल्कः
 प॒राऽप॑तत्। तानि॑ फाल्गुनान्य॒भवन्। प॒शवो॒ वै फाल्गु॑नानि॒।
 प॒शवः॒ सोमो॒ राजा॑। यदा॑दारा॑श्च॒ फाल्गु॑नानि॒ चा॒भिषु॑णोति॒।
 सोम॑मे॒व राजा॑नम॒भिषु॑णोति। श्रु॒तेन॑ प्रातः सव॒ने श्री॑णीयात्।
 द॒ध्रा म॒ध्यं दि॒ने॥४४॥

नी॒तमि॒श्रेण॑ तृतीयसव॒ने। अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑ स्याद्रथन्त॒र-
 सा॒मा। य ए॒व॒त्विजो॑ वृ॒ताः स्युः। त ए॒नं या॑जयेयुः।
 एकां॑ गां दक्षि॑णां दद्या॒त्तेभ्य॑ ए॒व। पुनः॑ सोमं॑ क्रीणीयात्।
 य॒ज्ञेनै॒व तद्य॒ज्ञमि॑च्छति। सै॒व ततः॑ प्रायश्चित्तिः। सर्वा॑भ्यो॒
 वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॑मागु॒रते॑। यः

स॒त्राया॑गुरते॑। ए॒तावा॑न्खलु॒ वै पु॑रुषः। याव॑दस्य वि॒त्तम्।
स॒र्ववे॑द॒सेन॑ यजेत। सर्व॑पृष्ठोऽस्य॒ सोमः॑ स्यात्। सर्वा॑भ्य
ए॒व दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॒ निष्क्री॑णीते॥४५॥

उ॒द्वाय॑ति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पराऽपतन्मध्यन्दिन आगुरते पञ्च च॥—————[७]

पव॑मानः सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण विच॑र्षणिः। यः पो॒ता स पु॑नातु
मा। पु॒नन्तु॑ मा दे॒वज॒नाः। पु॒नन्तु॑ मन॑वो धि॒या। पु॒नन्तु॑ विश्वं
आ॒यवः॑। जा॒तवे॑दः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रे॑ण पु॒नाहि॑ मा। शु॒क्रेण॑
दे॒व दी॑द्यत्। अ॒ग्ने क्र॑त्वा क्र॒तूँ र॑नु॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अ॒ग्ने वि॑त॒तम॑न्तरा। ब्र॒ह्म तेन॑ पु॒नीम॑हे।
उ॒भाभ्यां॑ दे॒व स॑वितः। प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्र॒ह्म
पु॒नीम॑हे। वै॒श्वदे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। य॒स्यै ब॒ह्वीस्त्नु॒वो
वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॒ मद॑न्तः सध॒माद्यै॑षु। व॒यँ स्या॑म॒ पत॑यो
र॒यीणा॑म्॥४७॥

वै॒श्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पु॒नातु॑। वा॒तः प्रा॒णेनै॑षि॒रो म॑यो॒भूः।
द्या॒वापृ॑थि॒वी प॑य॒सा प॑यो॒भिः। ऋ॒ताव॑री य॒ज्ञियै॑ मा पु॒नीता॑म्।

बृहद्भिः सवित॒स्तृभिः। वर्षि॑ष्ठैर्दे॒व॒ मन्म॑भिः। अग्रे॒ दक्षैः॑
पुना॑हि मा। येन॑ दे॒वा अपु॑नत। येनाऽऽपो॑ दि॒व्यं कशः॑।
तेन॑ दि॒व्येन॒ ब्रह्म॑णा॥४८॥

इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। यः पा॑वमा॒नीर॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः सम्भृ॒तः
रस॑म्। सर्व॑ः स पू॒तम॑श्नाति। स्वदि॒तं मा॑तरि॒श्व॒ना।
पा॑वमा॒नीर्यो अ॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः सम्भृ॒तः रस॑म्। तस्मै॒
सर॑स्वती दुहे। क्षी॒रः सर्पि॑र्मधू॒दक॑म्। पा॑वमा॒नीः
स्व॒स्त्यय॑नीः॥४९॥

सु॒दुघा॒ हि प॑य॒स्वतीः। ऋषि॑भिः सम्भृ॒तो रसः॑।
ब्रा॒ह्म॒णेष्व॑मृ॒तः हि॒तम्। पा॑वमा॒नीर्दि॑शन्तु नः। इ॒मं
लो॒कम॑थो अ॒मुम्। कामा॒न्त्सम॑र्धयन्तु नः। दे॒वीदे॒वैः
स॒माभृ॑ताः। पा॑वमा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः। सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुतः॑।
ऋषि॑भिः सम्भृ॒तो रसः॑॥५०॥

ब्रा॒ह्म॒णेष्व॑मृ॒तः हि॒तम्। येन॑ दे॒वाः प॒वित्रे॑ण। आ॒त्मानं॑ पु॒नते॑
सदा॑। तेन॑ स॒हस्र॑धारेण। पा॑वमा॒न्यः पु॑नन्तु मा। प्रा॒जाप॒त्यं

पुवित्रम्। शतोद्यामं हिरण्मयम्। तेन ब्रह्मविदो वयम्।
 पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः
 स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा।
 जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥

अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्चुत ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि

च॥ _____ [८]

प्रजा वै सत्रमासत तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा
 अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तम-
 जुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे
 देवा इज्यन्ते। पितरोऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं
 स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत।
 तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यश्चमसं
 घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत।
 तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य उपहियते। प्रातश्च सायं च।
 पशवोऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्त-

मंजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्रिरहः पशवः
 प्रेरते। प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य
 पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमंजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत।
 ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं
 स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि
 निरवपन्। तैरेवैषान्तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्।
 पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे।
 यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत।
 तान्तेनावरुन्धे। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या
 ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे।
 यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत।
 तान्तेनावरुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो

भवति। वि॒राजो॒ वा ए॒षा वि॒क्रान्तिः॑। यच्चा॑तुर्मा॒स्यानि॑।
वै॒श्वदे॒वेना॒स्मिँल्लो॒के प्रत्य॑तिष्ठत्। व॒रुण॑प्र॒घासै॒रन्तरि॑क्षे।
सा॒कमे॒धैर॑मु॒ष्मिँल्लो॒के। ए॒ष ह॒ त्वावै॑तत्सर्वं भवति। य ए॒वं
वि॒द्वाँश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्य॑जते॥५६॥

मनुष्या अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा
ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥ [९]

अ॒ग्नि॒र्वाव॑ सं॒वत्स॒रः। आ॒दि॒त्यः प॑रि॒वत्स॒रः। च॒न्द्रमा॑
इ॒दाव॑त्स॒रः। वा॒युर॑नु॒वत्स॒रः। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते।
अ॒ग्निमे॒व तत्सं॑वत्स॒रमा॑प्नोति। तस्मा॑द्वैश्वदे॒वेन॒ यज॑मानः।
सं॒वत्स॒रीणाँ॑ स्व॒स्तिमा॑शा॒स्त इत्या॑शा॒सीत॑। यद्वै॑रुण॒-
प्र॒घासै॒र्यज॑ते। आ॒दि॒त्यमे॒व तत्प॑रि॒वत्स॒रमा॑प्नोति॥५७॥

तस्मा॑द्वैरुणप्र॒घासै॒र्यज॑मानः। प॒रि॒वत्स॒रीणाँ॑ स्व॒स्तिमा॑-
शा॒स्त इत्या॑शा॒सीत॑। यत्सा॑कमे॒धैर्य॑जते। च॒न्द्रम॑समे॒व
तदि॑दावत्स॒रमा॑प्नोति। तस्मा॑त्सा॑कमे॒धैर्य॑जमानः।
इ॒दाव॑त्स॒रीणाँ॑ स्व॒स्तिमा॑शा॒स्त इत्या॑शा॒सीत॑।
यत्पि॑तृय॒ज्ञेन॒ यज॑ते। दे॒वाने॒व तद॑न्वव॑स्यति। अथ॒वा

अस्य वा॒युश्चा॑नुवत्स॒रश्चा॑प्री॒तावु॑च्छि॒ष्येते। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒
यज॑न्ते॥ ५८ ॥

वा॒युमे॒व तद॑नुवत्स॒रमा॑प्नोति। तस्मा॑च्छु॒नासी॒रीये॑ण॒
यज॑मानः। अ॒नुव॑त्स॒रीणा॑ऽस्व॒स्तिमा॑शा॒स्त इ॒त्याशा॑सीत।
स॒वत्स॑रं वा ए॒ष ई॒प्सती॒त्याहुः॑। यश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑न्त इति॑। ए॒ष
ह त्वे॑ स॒वत्स॑रमा॑प्नोति। य ए॒वं वि॒द्वाऽश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑न्ते।
विश्वे॑ दे॒वाः सम॑यजन्त। तेऽग्नि॑मे॒वाय॑जन्त। त ए॒तं
लो॒कम॑जयन्॥ ५९ ॥

यस्मि॑न्न॒ग्निः। यद्वै॑श्वदे॒वेन॑ यज॑न्ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति।
यस्मि॑न्न॒ग्निः। अ॒ग्नेरे॒व सायु॑ज्यमु॒पैति॑। य॒दा वै॑श्वदे॒वेन॑
यज॑न्ते। अथ॑ स॒वत्स॑रस्य॑ गृ॒हप॑तिमाप्नोति। य॒दा
स॒वत्स॑रस्य॑ गृ॒हप॑तिमाप्नोति। अथ॑ स॒हस्र॑या॒जिन॑माप्नोति।
य॒दा स॒हस्र॑या॒जिन॑माप्नोति॥ ६० ॥

अथ॑ गृ॒हमे॒धिन॑माप्नोति। य॒दा गृ॒हमे॒धिन॑माप्नोति।
अथा॒ग्निर्भ॑वति। य॒दाग्नि॑र्भवति। अथ॑ गो॒र्भव॑ति। ए॒षा वै

वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा
उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त।
तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैरयजत। स
एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैरयजते।
एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव
सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासै-
रयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो
राजा छन्दांसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति।
यत्साकमेधैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमा
विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै
चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं
विद्वान्त्साकमेधैरयजते। यत्सोमश्च राजा छन्दांसि च
समैधन्त॥६३॥

तत्साकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः

प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्।
 यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति।
 यस्मिन्नृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः
 प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य
 पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै
 ता अप्रथन्त। य एवं विद्वाः त्र्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजया
 पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनं शुनासीरीयेणायजत। स
 एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते।
 एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र
 चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति।
 जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्ता प्रमीयते। वसन्तो
 भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि
 शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमप्येति।

संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥६६॥

परिवत्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्त्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्व५ साकमेधेरयजत
समैधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि च॥—————[१०]

उभये युव५ सुराममुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै
सत्रमांसताग्निर्वाव संवत्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थात्सर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिनः५ षट्षष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिकाः। शु॒क्रं प॒रस्ता॒ज्योति॑र॒वस्ता॑त्। प्र॒जाप॑ते
 रोहि॑णी। आ॒पः प॒रस्ता॒दोष॑धयो॒ऽवस्ता॑त्। सोम॑स्ये॒न्वका॑
 वि॒त॒तानि॑। प॒रस्ता॒द्वय॑न्तो॒ऽवस्ता॑त्। रु॒द्रस्य॑ बा॒हू।
 मृ॒ग॒यवः॑ प॒रस्ता॒द्वि॒क्षारो॑ऽवस्ता॑त्। अ॒दि॒त्यै पुन॑र्वसू। वा॒तः
 प॒रस्ता॒दा॒र्द्रम॑वस्ता॑त्॥ १॥

बृ॒ह॒स्पत॑स्ति॒ष्यः। जु॒ह्व॒तः प॒रस्ता॒द्यज॑माना अ॒वस्ता॑त्।
 स॒र्पाणा॑मा॒श्रेषाः॑। अ॒भ्या॒गच्छ॑न्तः प॒रस्ता॒दभ्या॑नृत्य॒न्तो॒
 ऽवस्ता॑त्। पि॒तृणां॑ म॒घाः। रु॒दन्तः॑ प॒रस्ता॒दप॒भ्र॑शो॒
 ऽवस्ता॑त्। अ॒र्य॒म्णः पूर्वे॑ फल्गु॒नी। जा॒या प॒रस्ता॒दृष॑भो॒
 ऽवस्ता॑त्। भ॒ग॒स्योत्त॑रे। वृ॒ह॒तवः॑ प॒रस्ता॒द्वह॑माना
 अ॒वस्ता॑त्॥ २॥

दे॒वस्य॑ सवि॒तुर्ह॑स्तः। प्र॒स॒वः प॒रस्ता॒त्स॒नि॒र॒वस्ता॑त्।
 इन्द्र॑स्य चि॒त्रा। ऋ॒तं प॒रस्ता॒त्स॒त्यम॑वस्ता॑त्। वा॒योर्नि॑ष्ट्या
 व्र॒ततिः॑। प॒रस्ता॒दसि॑द्धि॒र॒वस्ता॑त्। इन्द्रा॑ग्नि॒योर्वि॑शा॒खे।

यु॒गानि॑ प॒रस्ता॑त्कृ॒षमा॑णा अ॒वस्ता॑त्। मि॒त्रस्या॑नू॒राधाः॑।
अ॒भ्या॒रोह॑त्प॒रस्ता॑द॒भ्यारू॑ढम॒वस्ता॑त्॥३॥

इन्द्र॑स्य रोहि॒णी। शृ॒णत्प॒रस्ता॑त्प्रतिशृ॒णद॒वस्ता॑त्। नि॒र्ऋ॑त्यै
मू॒ल॒वर्ह॑णी। प्र॒तिभ॒ञ्जन्तः॑ प॒रस्ता॑त्प्रतिशृ॒णन्तो॒ऽवस्ता॑त्।
अ॒पां पूर्वा॑ अषा॒ढाः। वर्चः॑ प॒रस्ता॑त्समि॒तिर॒वस्ता॑त्। वि॒श्वेषा॑
दे॒वाना॑मुत्त॑राः। अ॒भिज॑यत्प॒रस्ता॑द॒भिजि॑तम॒वस्ता॑त्। वि॒ष्णोः॑
श्रो॒णा पृ॒च्छमा॑नाः। प॒रस्ता॑त्पन्था॒ अ॒वस्ता॑त्॥४॥

वसू॑नाः॒ श्रवि॑ष्ठाः। भू॒तं प॒रस्ता॑द्भू॒तिर॒वस्ता॑त्। इन्द्र॑स्य
श॒तभि॑षक्। वि॒श्वव्य॑चाः प॒रस्ता॑द्वि॒श्वक्षि॑तिर॒वस्ता॑त्।
अ॒जस्यै॑कपदः पूर्वे॑ प्रो॒ष्ठप॒दाः। वै॒श्वान॑रं प॒रस्ता॑द्वै॒शवा॑वस॒वम॒
वस्ता॑त्। अहे॑र्बु॒ध्रिय॑स्योत्त॑रे। अ॒भिषि॑ञ्चन्तः प॒रस्ता॑द॒भि॒
षु॒ण्वन्तो॒ऽवस्ता॑त्। पू॒ष्णो रे॒वती॑। गा॒वः प॒रस्ता॑द्वत्सा
अ॒वस्ता॑त्। अ॒श्विनो॑र॒श्वयु॑जौ। ग्रामः॑ प॒रस्ता॑त्सेना॒ऽवस्ता॑त्।
य॒मस्या॑प॒भर॑णीः। अ॒प॒कर्ष॑न्तः प॒रस्ता॑द॒प॒वह॑न्तो॒ऽवस्ता॑त्।
पू॒र्णा प॒श्चाद्य॑त्ते दे॒वा अ॒दधुः॑॥५॥

अ॒र्द्रम॒स्ताद्वह॑माना अ॒वस्ता॑द॒भ्यारू॑ढम॒स्तात्प॒न्थां अ॒वस्ता॑द्व॒त्सा अ॒वस्ता॑त्प॒ञ्च च॥—[१]

यत्पु॒ण्यं नक्ष॑त्रम्। तद्व॒द्धुर्वी॑तोपव्युषम्। य॒दा वै सूर्य॑ उ॒देति॑।
अथ॒ नक्ष॑त्रं नैति॑। याव॑न्ति तत्र॒ सूर्यो॑ गच्छे॑त्। यत्र॑ जघ॒न्यं
पश्ये॑त्। ताव॑न्ति कुर्वीत यत्का॒री स्यात्। पु॒ण्या॒ह ए॒व कु॑रुते।
ए॒व५ ह॒ वै य॒ज्ञेषु॑ च श॒तद्यु॑म्नं च मा॒त्स्यो नि॑रवसाय॒यां
च॑कार॥६॥

यो वै नक्ष॑त्रियं प्र॒जाप॑तिं वेद॑। उ॒भयो॑रेनं लो॒कयोर्वि॑दुः।
हस्त॑ ए॒वास्य॒ हस्तः॑। चि॒त्रा शि॑रः। नि॒ष्ट्या हृ॑दयम्। ऊ॒रू
वि॒शाखे॑। प्र॒तिष्ठा॑ऽनू॒राधाः॑। ए॒ष वै नक्ष॑त्रियः प्र॒जाप॑तिः। य
ए॒वं वेद॑। उ॒भयो॑रेनं लो॒कयोर्वि॑दुः॥७॥

अ॒स्मि३श्चामु॒ष्मि३श्च। यां का॒मये॑त दु॒हित॑रं प्रि॒या
स्या॒दिति॑। तां नि॒ष्ट्यायां॑ दद्यात्। प्रि॒यैव भ॑वति। ने॒व तु
पुन॑रागच्छति। अ॒भि॒जि॒न्नाम् नक्ष॑त्रम्। उ॒परि॑ष्ठाद॒ष्टाढा॑नाम्।
अ॒वस्ता॑च्छ्रो॒णायै॑। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आसन्। ते
दे॒वास्त॑स्मि॒न्नक्ष॑त्रेऽभ्य॑जयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानप-
जय्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव
जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनंसृजत।
ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते
रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत।
यत्किं चार्वाचीनुः सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा
इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो
वा इह यजते। अमुः स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां
नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्यैव भवति।
यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि।
तस्मादश्लीलनामश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे
कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्।
तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्।

तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन
परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामरात्स्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषाम-
वधिष्मेति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवर्हणी।
यन्नासंहन्त। तदषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्।
तच्छ्रुतभिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त।
अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि
यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी
स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरैनं लोकयौर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि

यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यमनक्षत्राणि त्रीणि च॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य
सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनं
सङ्गवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं
निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि

प॒शवः॑ स॒माय॑न्ति। यत्प्र॑ती॒चीन॑ꣳ सङ्ग॒वात्॥१५॥

प्रा॒चीनं॑ म॒ध्यं दि॒नात्। ततो॑ दे॒वा उ॒क्थ्यं॑ निर॑मिम॒त।
तत्तदा॑त्त॒वीर्यं॑ निर्मा॒र्गः। बृह॑स्पते॑र्म॒ध्यं दि॒नः। तत्पु॑ण्यं
तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॒त्तर्हि॑ तेक्षि॑ष्ठं तप॒ति। यत्प्र॑ती॒चीनं॑
म॒ध्यं दि॒नात्। प्रा॒चीन॑मपरा॒ह्णात्। ततो॑ दे॒वाः षोड॑शि॒नं
निर॑मिम॒त। तत्तदा॑त्त॒वीर्यं॑ निर्मा॒र्गः॥१६॥

भग॑स्यापरा॒ह्णः। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑दपरा॒ह्णे कु॑मा॒र्यो
भग॑मिच्छ॒मानाश्चर॑न्ति। यत्प्र॑ती॒चीन॑मपरा॒ह्णात्। प्रा॒चीनं॑
सा॒यात्। ततो॑ दे॒वा अ॑तिरा॒त्रं निर॑मिम॒त। तत्तदा॑त्त॒वीर्यं॑
निर्मा॒र्गः। वरु॑णस्य सा॒यम्। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑।
तस्मा॒त्तर्हि॑ नानृ॑तं वदेत्॥१७॥

ब्रा॒ह्म॒णो वा अ॑ष्टावि॒ंशो नक्ष॑त्राणाम्। स॒मा॒न॒स्याहः॑
पश्च॑ पु॒ण्यानि॑ नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ची॒लानि॑। तानि॑ न॒व।
यच्च॑ प॒रस्ता॒न्नक्ष॑त्राणां यच्चा॒वस्ता॑त्। तान्येका॑दश। ब्रा॒ह्म॒णो
द्वा॑दशः। य ए॒वं वि॒द्वान्त॑सं॒वत्सरं॑ व्र॒तं चर॑ति। सं॒वत्स॒रेणै॒वास्य॑

व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याहुः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
चत्वार्यश्वीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः।
तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्संवत्सरं
व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथोऽशिनं निरमिमत् तत्तदात्तवीर्यं निर्मागो वंदेद्ववति समानस्याहुः पञ्च पुण्यानि
नक्षत्राण्यष्टौ च॥ _____ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति।
त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्व्रूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति।
प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्व्रूयात्। कुतस्तानि
निरमिमीतेति। आत्मन् इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाङ्-
श्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपाङ्शुसवनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षऋतुभ्यां
मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मनं
आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायां
ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो

नाद्वि॒यत् सम॑व्हीयत्। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिरपिवा॒पान॑पश्यत्।
तां निर॑वपत्। तैर्वै स य॒ज्ञम॑प्यवपत्। यद॑पिवा॒पा भव॑न्ति।
य॒ज्ञस्य॒ धृत्या॒ असं॑व्याय॥२०॥

उपा॒९ श्वन्तर्या॒मौ निर॑मिमीतामिमीत् षट्॥ [४]

ऋ॒तमे॒व पर॑मे॒ष्ठि। ऋ॒तं ना॒त्येति॒ किञ्च॒न। ऋ॒ते सं॑मु॒द्र
आ॒हि॒तः। ऋ॒ते भूमि॑रि॒य॒ऽश्रिता॒। अ॒ग्नि॒स्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑।
तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शि॒रस्त॑प॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वान॑रस्य
तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये।
तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि
वर्त॑ये। तद्व॒तं तत्स॒त्यम्। तद्व॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ श॒केय॑
तेन॑ रा॒ध्यास॑म्॥२१॥

यद्ध॒र्मः पर्य॑वर्तयत्। अन्ता॑न्पृथि॒व्या दि॒वः। अ॒ग्नि॒रीशा॑न्
ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॑ सखि॑भिः
स॒ह। अ॒ग्नि॒स्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑।
शि॒रस्त॑प॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒
नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये।

शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तद्व॒तं तत्स॒त्यम्।
तद्व॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ श॒केयं॑ तेन॑ रा॒ध्यास॑म्॥ २२॥

यो अ॒स्याः पृ॒थिव्या॑स्त्व॒चि। नि॒वर्त॑य॒त्योष॑धीः। अ॒ग्नि॒रीशा॑न॒
ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॑ स॒खिभिः॑
स॒ह। अ॒ग्नि॒स्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑।
शि॒रस्त॑प॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒
नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये।
शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तद्व॒तं तत्स॒त्यम्।
तद्व॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ श॒केयं॑ तेन॑ रा॒ध्यास॑म्॥ २३॥

एकं॑ मा॒समु॑द॒सृज॑त्। प॒रमे॒ष्टी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॑
आव॑हत्। अ॒मृतं॑ म॒र्त्याभ्यः॑। प्र॒जाम॑नु प्र जा॒यसे। तदु॑ ते
म॒र्त्यामृ॑तम्। येन॒ मासा॑ अ॒र्धमा॑साः। ऋ॒तवः॑ परि॒वत्स॑राः।
येन॒ ते ते॑ प्रजाप॒ते। ई॒जान॑स्य॒ न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॑स्य
ब्र॒ह्मणा॑। नि॒वर्त॑यामि जी॒वसे॑। अ॒ग्नि॒स्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑।
तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शि॒रस्त॑प॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒
तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये।

तपसाऽस्यानुं वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये। शग्मेनास्याभि
वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्। तद्वृतं तच्छुकेयम्। तेन शकेयं
तेन राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सहाभिवर्तय उष्णिहां राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारि च। (ऋतमेव षोडश।
यद्धर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विंशतिः)॥—————[५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वता। तदसुरा अकुर्वता। तेऽसुरा ऊर्ध्वं
पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्ता। अथ श्मश्रूणि।
अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवांश्च आयन्। पराऽभवन्। यस्यैवं
वपन्ति। अवाङेति॥२५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्।
त उपपक्षावग्रेऽवपन्ता। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्।
ततस्तेऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति।
भवत्यात्मना। अथो सुवर्गं लोकमेति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वत्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत्।
अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया

प॒शुभिः। यस्यै॒वं व॑प॒न्ति। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॒यते।
दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते सं॒वत्स॒रे व्याय॑च्छन्त।
ता॒न्दे॒वाश्चा॑तु॒र्मा॒स्यैरे॒वाभि॑ प्रायु॑ञ्जत॥ २७॥

वै॒श्वदे॒वेन॑ च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जतेन्द्रा॒जानः। ताञ्छी॒रुषं॑ नि
चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। व॒रुण॑प्र॒घा॒सैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒
वरु॑णरा॒जानः। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च।
सा॒क॒मे॒धैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒ सोम॑रा॒जानः। ताञ्छी॒रुषं॑
नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। या सं॒वत्स॒र उ॑पजी॒वाऽऽसी॑त्।
तामे॑षामवृ॑ञ्जत। ततो॑ दे॒वा अ॑भवन्। प॒राऽसु॑राः॥ २८॥

य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चा॑तु॒र्मा॒स्यैर्य॑जते। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व मा॒सो वृ॑त्क्वा।
शी॒रुषं॑ नि च॑ व॒र्तय॑ते॒ परि॑ च। यैषा सं॒वत्स॒र उ॑पजी॒वा।
वृ॒द्धे तां॑ भ्रातृ॑व्यस्या। क्षु॒धाऽस्य॑ भ्रातृ॑व्यः प॒रां भ॑वति।
लो॒हि॒ता॒य॒सेन॑ नि व॑र्तयते। यद्वा इ॒माम॑ग्नि॒रऋ॒तावा॑गते
नि॒व॒र्तय॑ति। ए॒तदे॒वैनाꣳ रू॒पं कृ॑त्वा नि॒व॒र्तय॑ति। सा ततः
श्व॒श्वो भूय॑सी॒ भव॑न्त्येति॥ २९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेनं निवर्तयते। एतदेव
 रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति।
 प्रैव जायते। त्रेण्या शलुल्या नि वर्तयेत्। त्रीणि त्रीणि वै
 देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सर्वनानि। त्रयं
 इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्यं एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति।
 यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्चेत्।
 चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत्। परोक्षमेव तद्देवेभ्य
 आत्मनोऽवद्यत्यनोव्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः।
 यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च।
 देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशून्भि मन्यते॥३१॥

एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥ [६]

आयुषः प्राणं सन्तनु। प्राणादपानं सन्तनु।
 अपानाद्व्यानं सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः
 श्रोत्रं सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचं सन्तनु।
 वाच आत्मानं सन्तनु। आत्मनः पृथिवीं सन्तनु।

पृथिव्या अन्तरिक्षं सन्तनु। अन्तरिक्षादिवं सन्तनु।
दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षं सन्तनु द्वे च॥—————[७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान
नवतीर्नव। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्।
तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्।
इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्धर्योः सचा।
सम्मिश्र आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय
चक्षसे। आ सूर्यं रोहयद्विवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र
वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय
हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः।
ओजिष्ठः स बलं हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो
न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहच्चास्तृतः॥

[८]

दे॒वा॒सु॒राः सं॒य॑त्ता आ॒सन्। स प्र॒जाप॑तिरिन्द्रं ज्येष्ठं पु॒त्रमप॑
न्य॒धत्त। ने॒दे॒न॒म॒सु॒रा ब॒ली॒याः सोऽह॑न॒न्निति॑। प्र॒ह्लादो॑ ह
वै का॒याध॑वः। वि॒रोच॑न्स्व॒ पु॒त्रमप॑ न्य॒धत्त। ने॒दे॒नं
दे॒वा अ॑ह॒न॒न्निति॑। ते दे॒वाः प्र॒जाप॑तिमुप॒स॒मेत्यो॑चुः।
ना॒रा॒ज॒क॑स्य यु॒द्धम॑स्ति। इन्द्र॒मन्वि॑च्छा॒मेति॑। तं
य॑ज्ञ॒क्र॒तुभि॑रन्वैच्छन्॥ ३६॥

तं य॑ज्ञ॒क्र॒तुभि॑र्नान्विन्दन्। तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छन्।
तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दन्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। ए॒ष्ट्यो ह
वै ना॒म। ता इ॒ष्ट्य इ॒त्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रि॒या
इ॒व हि दे॒वाः। तस्मा॑ ए॒तमा॑ग्रावैष्ण॒वमे॒का॑द॒श॒क॒पा॒लं
दी॒क्षणी॑यं नि॒र॑वपन्। तद॑प॒द्रु॒त्या॑तन्वत। ता॒न्य॑ली॒सं॒या॒जान्त॑
उपा॑नयन्॥ ३७॥

ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। ते प्रा॒य॒णी॒यं॒भि॒ स॒मा॒रो॑हन्।
तद॑प॒द्रु॒त्या॑तन्वत। ताञ्छ॒य्वन्त॑ उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व

कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्या-
तन्वत। तानिडान्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्।
तस्मादेता एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एव९ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै
मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम।
तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपा९ शूपसदा चराम। तथा
नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपा९ शूपसदमतन्वत।
तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

स्रुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। स्रुवेणोपसदं
जुह्वां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीः
स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं
च त्वेषं वचः। एत९ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं
देवा अपजघ्निरे। तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र एव
सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाधारमाधार्य॥४०॥

तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो

अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे
 ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतमेव
 तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपि हते। तेऽभिनीयेवाहः
 पशुमाऽलभन्त। अहं एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं
 मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयेव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव
 तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयेवाहः पशुमा लभेत। अहं एव तद्यजमानो-
 ऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपि नुदते। तेनाभिनीयेव रात्रेः
 प्राचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपि
 नुदते। स एष उपवसथीयेऽहन्दिदेवत्यः पशुरा लभ्यते।
 द्वयं वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थि च मांसं च।
 अस्थि चैव तेन मांसं च यजमानः सः स्क्वुरुते। ता वा
 एताः पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्मांसं स्नावाऽस्थिं मज्जा।
 एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति।

भेषजतायै निर्वरुणत्वाय। त५ सप्तभिश्छन्दोभिः
 प्रातरह्वयन्। तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दांसि
 प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै
 गायता नर इति। तस्मादेतया बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्ननयः स्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्यं सुवेणाघारमाघार्यं रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं
 मृत्युमपञ्जघ्निरे मित्रावरुणौ नवं च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं
 प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपञ्जघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥ [९]

स संमुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स संमुद्रः।
 यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्रिशलं
 त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां
 कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्।
 तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यत्सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्।
 साऽस्य कौशिकता। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं
 त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा।
 तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं

पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

त२ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त२ सप्तदशेनाददत।
त२ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा॥ तस्य
सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमेकविंशेनाभि
प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्।
यावत्येकविंशस्य मात्रा॥ ते यत्रिवृता स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती
त्रिवृतो मात्रा॥ अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम
उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा॥ अग्नेरेवैनं तत्।
मात्रा२ सायुज्य२ सलोकतां१ गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन
स्तुवते॥ पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥
चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते॥
पञ्चदश्यामापूर्यते॥ चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्रा२ सायुज्य२
सलोकतां१ गमयन्ति। अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते॥ सप्तदशेनैव

तद्यजमानमाददते। तं सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः।
प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्रां सायुज्यं सलोकतां
गमयन्ति। अथ यदेकविंशेन स्तुवते। एकविंशेनैव
तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येक-
विंशस्य मात्रा। असौ वा आदित्य एकविंशः।
आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्रां सायुज्यं सलोकतां गमयन्ति। ते कुशयौ।
व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्।
रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तत्सुवर्णां
कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां
कुशीमनुसंविशति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं
स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं
नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रां स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनं

तद्विंशति चत्वारि च॥ _____ [१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः
सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः।
कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति।
त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥ ५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः।
सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत
मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा करम्भेण।
भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥ ५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः।
मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादितेषां हविषामिन्द्रमेव
यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भि-
रभिषज्यंस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः
सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने
सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥ ५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादश-
 कपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने।
 विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने
 कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादश-
 कपालांस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः।
 यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनं सवनम्।
 विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषां
 हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्।
 एतैर्हविर्भिरभिषज्यंस्तस्मादिति॥ ५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥ [११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः
 स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्।
 यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच
 एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि
 छन्दांस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न
 त्रीण्युदभवन्॥ ५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव।
तदाहुः। कृतमा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्।
द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा
वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्यत्यरिच्यन्त।
यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त।
साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सश्रयतेति।
चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती-
मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्या-
दधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभि-
रक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्य-
रिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती
एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री
बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत।

तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्।
सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत।
युष्माभिर्हमेतमध्वानमनु सञ्चरणीति। तस्य गायत्री
च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ।
अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं
छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समंचरत्। एतं ह
वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष
एतत्सञ्चरति। य एवं विद्वान्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं
वेद॥५९॥

अभवन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय पद्व॥—————[१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्युतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो
दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावांचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामेव तिस्रः पराचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनु॑मत्यै पुरो॒डाशं॑मु॒ष्टाकं॑पालं॒ निर्व॑पति। ये प्र॒त्यञ्चः॑ श॒म्याया॑
 अव॒शीय॑न्ते। तन्नैर्ऋ॒तमे॑क॒कपाल॑म्। इ॒यं वा अनु॑मतिः। इ॒यं
 निर्ऋ॑तिः। नैर्ऋ॒तेन॒ पूर्वे॑ण॒ प्रच॑रति। पा॒प्मान॑मे॒व निर्ऋ॑तिं
 पूर्वा॑ नि॒रव॑दयते। ए॒क॒कपालो॑ भवति। ए॒क॒धैव॑ निर्ऋ॑तिं
 नि॒रव॑दयते। यदहु॑त्वा गा॒र्हप॑त्य ई॒युः॥१॥

रु॒द्रो भू॑त्वाऽग्निर॑नू॒त्थाय॑। अध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च ह॒न्यात्।
 वी॒हि स्वा॒हाऽऽहु॑तिं जुषा॒ण इत्या॑ह। आहु॑त्यै॒वैनं॑ श॒मय॑ति।
 ना॒र्तिमा॑च्छत्यध्व॒र्युर्न॑ यज॑मानः। ए॒कोल्मु॑केन॑ यन्ति। तद्धि
 निर्ऋ॑त्यै भा॒ग॒धेय॑म्। इ॒मान्दि॑शं यन्ति। ए॒षा वै निर्ऋ॑त्यै
 दिक्। स्वा॒या॒मे॒व दि॒शि निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते॥२॥

स्व॒कृत॑ इ॒रि॒णे जु॒होति॑ प्र॒दरे॑ वा॑। ए॒तद्वै निर्ऋ॑त्या
 आ॒य॒त॑नम्। स्व ए॒वाय॑त॑ने॒ निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। ए॒ष
 तै॑ निर्ऋ॑ते भा॒ग इत्या॑ह। नि॒र्दि॑शत्यै॒वैन॑म्। भू॒ते

हृविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेमम९हंस
इत्याह। अ९हंस एवैनं मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्तत एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूपं
दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं
निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै।
स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति।
आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन
प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव
धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभर्याष्वेव
प्रजास्वभिषिच्यते। दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा।
वरो हि राज्य९ समृद्धौ। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं
निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे। वामनो बही
दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ।

अ॒ग्नी॒षो॒मी॒य॒मेका॑दशकपालं निर्वपति। अ॒ग्नी॒षोमा॑भ्यां
वा इन्द्रो वृ॒त्रम॑ह॒न्निति॑। यद॑ग्नी॒षो॒मी॒य॒मेका॑दशकपालं
निर्वपति॥६॥

वार्त्र॑घ्नमे॒व विजि॑त्यै। हिर॑ण्यं दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। इन्द्रो
वृ॒त्रं ह॒त्वा। दे॒वता॑भिश्चेन्द्रि॒येण॑ च॒ व्या॑र्ध्यत। स
ए॒तमै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपालमपश्यत्। तन्निर॑वपत्। तेन॒ वै
स दे॒वता॑श्चेन्द्रि॒यं चावा॑रुन्ध। यदै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपालं
निर्वपति। दे॒वता॑श्चै॒व तेनै॑न्द्रि॒यं च॒ यज॑मानोऽव॑रुन्धे।
ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा॥७॥

यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यदृ॑षभः। तेनै॒न्द्रः समृ॑द्ध्यै।
आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं निर्वपति। ऐ॒न्द्रं दधि॑। यदा॑ग्ने॒यो
भवंति॑। अ॒ग्निर्वै य॑ज्ञमुखम्। य॒ज्ञमु॒खमे॒वर्द्धि॑ पुरस्ता॑द्धत्ते।
यदै॒न्द्रं दधि॑॥८॥

इन्द्रि॒यमे॒वाव॑रुन्धे। ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही।
तेना॑ग्ने॒यः। यदृ॑षभः। तेनै॒न्द्रः समृ॑द्ध्यै। याव॑न्ती॒र्वै प्र॒जा

ओषधीनामहुतानामाश्नन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं
भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्।
तावेतमैन्द्राग्रं द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नी
भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमवरुन्धे। वैश्वदेव-
श्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं
चरुं निर्वपति। सोमो वा अंकुष्टपच्यस्य राजा।
अंकुष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः
हि देवताया वासः समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति।
सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा
समृद्धौ। एति वा एष यज्ञमुखादध्याः। योऽग्नेर्देवताया
एति। अष्टावेतानि हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री।
गायत्रौऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवतां निर्वपति वही दक्षिणा यदेन्द्रं दध्यपराभावाय
स्वदयति गावौ दक्षिणां समृद्धौ षट्॥ [१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न
प्राजायन्त। सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति।
स प्रजापतये शुचमदधात्। सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः।
तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः
प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती
वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य
प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः।
संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता
मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिमरुतं सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्।
ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते।
यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति।
सप्तगणा वै मरुतः। गुणश एवास्मै विशं कल्पयति। स

प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः
सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्यदहरत्।
तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्।
यदामिक्षा। यद्व्यद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा
भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति।
वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति।
द्यावापृथिव्यं एकंकपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता
द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता
आसन्। सोऽग्निर्ब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति
सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति
सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती।
इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया
प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना॒ मुखे॒नासुरान॑जयन्। सोमे॑न॒ राज्ञा॑॥ स॒वि॒त्रा
प्रसू॑ताः। सर॑स्वतीन्द्रि॒यम॑दधात्। पू॒षा प्र॑ति॒ष्ठाऽऽसी॑त्। ततो॒
वै दे॒वा व्य॑जयन्त। यदे॒तानि॑ ह॒वीं॑षि॑ निरु॒प्यन्ते॒ विजि॑त्यै।
नोत्त॑रवेदिमुप॑वपति। प॒शवो॒ वा उत्त॑रवेदिः। अजा॑ता इव
ह्ये॒तर॑हि॒ प॒शवः॑॥१८॥

ऐ॒दित्य॑शोचद्बु॒द्धर॑त्यब्रवीत्प्रति॒ष्ठया॑ जे॒ष्यथे॒त्ये॒तर॑हि॒ प॒शवः॑॥ [२]

त्रि॒वृ॒द्ध॒र्हि॒र्भव॑ति। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः। तदे॒व तन्मि॑थुनम्। उल्बं
गर्भो॑ ज॒रायु॑। तदे॒व तन्मि॑थुनम्। त्रे॒धा ब॒र्हिः सन्न॑द्धं भवति।
त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॒व लो॒केषु॑ प्र॒ति ति॑ष्ठति। ए॒क॒धा पुनः॑
सन्न॑द्धं भवति। ए॒कं इ॒व ह्य॑यं लो॒कः॥१९॥

अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑ लो॒के प्र॒ति ति॑ष्ठति। प्र॒सु॒वो भ॑वन्ति।
प्र॒थ॒म॒जा॒मे॒व पु॒ष्टि॒मव॑रुन्धे। प्र॒थ॒म॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा
समृ॑द्ध्यै। पृ॒षदा॒ज्यं गृ॑ह्णाति। प॒शवो॒ वै पृ॑षदा॒ज्यम्।
प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। प॒ञ्च॒गृ॒ही॒तं भ॑वति। पाङ्गा॒ हि प॒शवः॑।
ब॒हुरू॒पं भ॑वति॥२०॥

ब॒हुरू॒पा हि प॒शवः॑ स॒मृद्धौ॑ । अ॒ग्निं म॑न्थ॒न्ति । अ॒ग्निमु॑खा॒
 वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत । यद॒ग्निं म॑न्थ॒न्ति ।
 अ॒ग्निमु॑खा ए॒व तत्प्र॒जा यज॑मानः सृजते । न॒व प्र॒याजा॑
 इ॒ज्यन्ते॑ । न॒वानू॑या॒जाः । अ॒ष्टौ ह॒वी॑ ऽ॒षि । द्वा॒वाघा॑रौ ।
 द्वा॒वाज्य॑भागौ ॥ २१ ॥

त्रि॒॑ श॒त्सम्प॑द्यन्ते । त्रि॒॑ श॒दक्ष॑रा वि॒राट् । अ॒न्नं वि॒राट् ।
 वि॒राजै॒वान्नाद्य॑म॒वरु॑न्धे । यज॑मानो वा ए॒क॒क॒पालः॑ । तेज॒
 आ॒ज्यम् । यदे॒क॒क॒पाल॑ आ॒ज्य॑मान॒यति॑ । यज॑मानमे॒व
 तेज॑सा॒ सम॑र्ध॒यति॑ । यज॑मानो वा ए॒क॒क॒पालः॑ । प॒शव॑
 आ॒ज्यम् ॥ २२ ॥

यदे॒क॒क॒पाल॑ आ॒ज्य॑मान॒यति॑ । यज॑मानमे॒व प॒शुभिः॑
 सम॑र्ध॒यति॑ । यद॒ल्प॑मान॒येत् । अ॒ल्पा ए॒नं प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॑
 उ॒प॒तिष्ठे॑रन् । यद्व॒ह्वा॒नये॑त् । ब॒हव॑ ए॒नं प॒शवो॑ ऽभु॒ञ्जन्त॑
 उ॒प॒तिष्ठे॑रन् । ब॒ह्वा॒नीया॑विः पृ॒ष्ठं कुर्या॑त् । ब॒हव॑ ए॒वैनं॑
 प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॑ उ॒प॒तिष्ठ॑न्ते । यज॑मानो वा ए॒क॒क॒पालः॑ ।
 यदे॒क॒क॒पाल॑स्याव॒द्येत् ॥ २३ ॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्धा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत।
 सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि
 जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा
 समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। सुवर्गो लोक
 आहवनीयः॥ २४॥

यदेकंकपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं
 गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमव-
 विध्येत्। स्रुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
 यत्प्राङ्घेत। देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्।
 यत्पत्यक्॥ २५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्गुः। मनुष्यलोकमभिजयेत्।
 प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी
 अनु प्रतितिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं
 यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥ २६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव

तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति।
तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरीं सोमपानौ।
तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥ २७ ॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं
प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं
प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै
बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय
भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो
दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्।
यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥ २८ ॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो
भागधेयमेते चत्वारि च॥ [३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता
एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा
प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं
पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुण-

प्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा
वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्।
सुव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयान्दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो
वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयान्दक्षिणतो
वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं
प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिल्लोक उभयाबाहुः।
यज्ञाभिजितः ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप
वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशून्मेवावरुन्धे। अथो
यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवीर्षिः।
अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्।
यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्।
यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे।

मा॒रु॒त्यामि॑क्षा भवति। वा॒रु॒ण्यामि॑क्षा॥ मे॒षी च॑ मे॒षश्च॑
भवतः। मि॒थु॒ना ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। लो॒म॒शौ
भव॑तो मे॒ध्य॒त्वाय॑॥ ३२॥

श॒मी॒पर्णा॑न्युप॑ वपति। घा॒समे॒वाभ्या॑मपि॑ यच्छति।
प्र॒जाप॑तिम॒न्नाद्यं॑ नोपा॑नमत्। स ए॒तेन॑ श॒तेध्मे॑न
ह॒विषा॑ऽन्नाद्यमवा॑रुन्ध। यत्प॑रः श॒तानि॑ श॒मीपर्णा॑नि
भव॑न्ति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। सौ॒म्यानि॒ वै क॒रीरा॑णि।
सौ॒म्या खलु॑ वा आहु॑तिर्दिवो वृष्टिं॑ च्यावयति।
यत्क॒रीरा॑णि भव॑न्ति। सौ॒म्ययै॒वाहु॑त्या दि॒वो वृष्टि॑मव॑रुन्धे।
का॒य एक॑कपालो भवति। प्र॒जानां॑ क॒न्त्वाय॑।
प्र॒तिपू॑रुषं क॑रम्भपा॒त्राणि॑ भवन्ति। जा॒ता ए॒व प्र॒जा
व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। एक॑मति॑रिक्तम्। ज॒नि॒ष्यमा॑णा ए॒व
प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति॥ ३३॥

नि॒रु॒प्यन्त॑ भवतो भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑ रुन्धे षट्॥ [४]

उत्त॑रस्यां वेद्याम॒न्यानि॑ ह॒वींषि॑ सादयति। दक्षि॑णायां
मा॒रु॒तीम्। अ॒प॒धुर॑मे॒वैना॑ युनक्ति। अथो॒ ओज॑ ए॒वासा॑मव॑

हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः।
मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते।
वारुण्योत्तरया। अन्तत एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः
करोति॥ ३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छ्रेयान्करोति।
तत्पापीयान्करोति। पत्नी वाचयति। मेध्यामेवैनं करोति।
अथो तप एवैनामुप नयति। यज्ञारं सन्तन्न प्रब्रूयात्।
प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्।
निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन ग्राहयति॥ ३५॥

प्रघास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनम्।
यत्पत्नी पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्।
यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्यां
सवीर्यत्वाय। यद्गामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव
वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥ ३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं

वरुणपाशेनं ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेनं ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमवयजते। शीरुषन्नधि निधाय जुहोति। शीरुषत एव वरुणमवयजते। प्रत्यङ्घ्रिं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्घ्रिः वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषांश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधैवाग्निन्नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवात्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑न्ता आसन्। सोऽ॒ग्निर॑ब्रवीत्। ममे॒यम॑नी॒कव॑ती
त॒नूः। तां प्री॑णीत। अथा॒सुरा॑न॒भि भ॑विष्य॒थेति॑। ते
दे॒वा अ॒ग्नये॑ऽनी॒कव॑ते पु॒रोडा॑श॒म॒ष्टाक॑पा॒लं नि॑र॒वप॑न्।
सोऽ॒ग्निर॑नी॒कवा॑न्त्स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॑न प्री॒तः। च॒तु॒र्धाऽनी॑का॒न्य-
ज॑नयत। ततो॑ दे॒वा अ॑भ॒वन्। प॒राऽसु॑राः॥४०॥

यद॒ग्नये॑ऽनी॒कव॑ते पु॒रोडा॑श॒म॒ष्टाक॑पा॒लं नि॑र्व॒पति॑।
अ॒ग्निमे॒वा॒नी॒कव॑न्तुः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॑न प्री॒णाति॑।
सोऽ॒ग्निर॑नी॒कवा॑न्त्स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॑न प्री॒तः। च॒तु॒र्धाऽनी॑का॒नि
ज॑नयते। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽ॒ग्निर॑नी॒कवा॑न्। तस्य॑
र॒श्मयो॑ऽनी॒का॒नि। सा॒क॑ सूर्ये॑णोद्य॒ता नि॑र्व॒पति॑।
सा॒क्षादे॒वास्मा॑ अ॒नी॒का॒नि ज॑नयति। तेऽसु॑राः प॒राजि॑ता
य॒न्तः। द्यावा॑पृथि॒वी उ॒पा॑श्रयन्॥४१॥

ते दे॒वा म॒रुद्भ्यः॑ सा॒न्तप॑नेभ्य॑श्च॒रुं नि॑र॒वप॑न्। यन्म॒रुद्भ्यः॑
सा॒न्तप॑नेभ्य॑श्च॒रुं नि॑र्व॒पति॑। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒व तदु॑भ॒यतो॑
यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्यान्त्सन्त॑पति। म॒ध्यन्दि॑ने॒ नि॑र्व॒पति॑। तर्हि॑

हि तेक्षिण्णं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्त्सन्तपति।
ते देवाः श्रौविजयिनः सन्तः। सर्वासान्दुग्धे गृहमेधीयं चरुं
निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा
श्वो भवितेति। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाश्नन्।
न हि देवा अहुतस्याश्नन्ति। तैऽब्रुवन्। कस्मा इमं
होष्याम इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो
भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा वा
एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति।
आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरैति।
मरुतो गृहमेधिना यजति। भागधेयेनैवैनान्त्समर्धयति।

अग्निं॑ स्विष्ट॑कृतं॑ यजति॑ प्रति॑ष्ठित्यै। इडा॑न्तो भवति।
प॒शवो॑ वा इडा॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्ठात्प्रति॑तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडा॑न्तो भवति द्वे च॥—————[६]

यत्पत्नीं॑ गृहमे॒धीय॑स्याश्जी॒यात्। गृहमे॒ध्ये॒व स्या॑त्। वि त्व॑स्य
य॒ज्ञ ऋ॑ध्येत। यन्नाश्जी॒यात्। अ॒गृहमे॒धी स्या॑त्। नास्य॑
य॒ज्ञो व्यृ॑द्धेत। प्रति॑वेशं पचेयुः। तस्या॑श्जीयात्। गृहमे॒ध्ये॒व
भव॑ति। नास्य॑ य॒ज्ञो व्यृ॑द्धते॥४६॥

ते दे॒वा गृहमे॒धीये॑नेष्ट्वा। आशि॑ता अभवन्। आञ्ज॑ताभ्यञ्ज॒ता।
अनु॑ व॒त्सान॑वासयन्। तेभ्यो॑ऽसुराः॒ क्षुधं॑ प्राहि॑ण्वन्। सा
दे॒वेषु॑ लो॒कमवि॑त्वा। असुरा॑न्पुन॑रगच्छत्। गृहमे॒धीये॑नेष्ट्वा।
आशि॑ता भवन्ति। आञ्ज॑तेऽभ्यञ्ज॒ते॥४७॥

अनु॑ व॒त्सान् वा॑सयन्ति। भ्रातृ॑व्यायै॒व तद्यज॑मानः॒ क्षुधं॑
प्राहि॑णोति। ते दे॒वा गृहमे॒धीये॑नेष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं
न्य॑दधुः। अ॒स्माने॒व श्व इन्द्रो॑ निहि॑तभाग उपाव॑र्तितेति।
तानिन्द्रो॑ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तत। गृहमे॒धीये॑नेष्ट्वा। इन्द्रा॑य
निष्का॒सं निद॑ध्यात्। इन्द्र॑ ए॒वैनं॑ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तते।

गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भा॒ग॒धे॒ये॒नै॒वैन॒ः॒ सम॑र्धयति। ऋ॒ष॒भ॒मा॒ह्वय॑ति। व॒ष॒द्वा॒र
ए॒वा॒स्य॒ सः। अथो॑ इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं॑ यज॑मानो
भ्रातृ॒व्यस्य॑ वृ॒द्धे। इन्द्रो॑ वृ॒त्रः॑ ह॒त्वा। परा॑ परा॒वत॑मगच्छत्।
अपा॑राध॒मिति॑ मन्य॑मानः। सोऽब्र॑वीत्। क इ॒दं वे॑दिष्य॒तीति॑।
तेऽब्रु॑वन्म॒रुतो॒ वरं॑ वृ॒णाम॑हे॥४९॥

अथ॑ व॒यं वे॑दाम। अ॒स्मभ्य॑मे॒व प्र॑थ॒मः॑ ह॒विर्नि॑रु॒प्याता॒
इति॑। त ए॒नम॑ध्य॒क्रीडन्। तत्क्री॒डिनां॑ क्रीडि॒त्वम्।
यन्म॒रुद्भ्यः॑ क्री॒डिभ्यः॑ प्र॒थमः॑ ह॒विर्नि॑रु॒प्यते॒ विजि॑त्यै।
सा॒कः॑ सू॒र्येणो॑द्य॒ता निर्व॑पति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒क इन्द्रो॑
वृ॒त्रम॑ह॒न्त्समृ॑द्धौ। ए॒तद्वा॑ह्म॒णान्ये॒व पञ्च॑ ह॒वीः॑षि। ए॒तद्वा॑ह्म॒ण
ऐन्द्रा॒ग्रः। अथै॒ष ऐन्द्र॑श्च॒रुर्भव॑ति॥५०॥

उ॒द्धा॒रं वा ए॒तमिन्द्र॑ उद॑हरत। वृ॒त्रः॑ ह॒त्वा। अ॒न्यासु॑
दे॒वता॑स्वधि। यदे॒ष ऐन्द्र॑श्च॒रुर्भव॑ति। उ॒द्धा॒रमे॒व तं यज॑मान॒
उद्ध॑रते। अ॒न्यासु॑ प्र॒जास्वधि॑। वै॒श्वक॑र्म॒ण ए॒कं क॑पालो

भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽवरुन्धे॥५१॥

ऋद्धतेऽभ्यञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ च॥—————[७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुण-
प्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्।
त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्।
यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता
वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति।
त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती
निर्वपति। दक्षिणावृद्धिं पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत
एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो
यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय
पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः
पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा

वै पितॄन् बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ
 पुरुषः प्रमीयते। सौऽस्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा धाना
 भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो
 मन्थम्। अर्धमासा वै पितॄन्ऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवाच्यायै दुग्धे भवति। सा
 हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो
 देवानाम्। अर्धः पितॄणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि
 पितॄणाम्। एक्योपमन्थति॥५५॥

एका हि पितॄणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि
 पितॄणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितॄन्गच्छति।
 इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते।
 चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता
 भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो
 हि देवानामाधीयते। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति

व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तर्हितो हि पितृलोको
मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा।
तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यत्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै।
दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति।
तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः
पर्येति। षट्स्वम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृहीयात्।
प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृहीयात्। अनायतनः
स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः।
यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यन्न परिदध्यात्।
रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति।
रक्षंसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति।
यत्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरैर्युः। त्रयस्त्रय एषां साकं

प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः
 प्रमीयते। कशिपुं कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय।
 आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमे-
 वैनान्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानं शिष्वत्ता एकयोपं मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते
 पञ्च च॥

[८]

अग्रये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह।
 उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि
 पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाधारयति।
 यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुको यजमानः
 स्यात्। प्रमायुको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य
 होतुर्गोपीथाय। अपं बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा
 वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। आज्यभागौ
 यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरैति। प्राचीनावीती सोमं यजति।

पितृदेवत्यां हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च
ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्यां देवतां वषट्कारः। ता
एव प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह।
प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा
इतो लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्यया-
ऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति।
दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्मुक्तिं क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति।
स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्।
सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं
यजति। संवत्सरौ वै सोमः पितृमान्। संवत्सरमेव
तद्यजति। पितृन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति।
पितृन्गिष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः।

ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं
यजति। य एव पितॄणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते
तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा
तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र
पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदश्चो
निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्विशमनु
निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्धवते। यत्सत्याहवनीये।
अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं
कृत्वा। पितृन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति।
य आतमितोरुप तिष्ठन्ते। सुसन्दशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दक्। प्राणमेवात्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते
हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति
गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति

वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते।
अमीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह।
अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजा पशुभिः। य एव
वेद। अपं बर्हिषावनूयाजौ यजति। प्रजा वै बर्हिः।
प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति।
द्वावनूयाजौ। षट्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून् एव प्रीणाति।
न पत्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्यन्वासीत।
यत्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न
संयाजयन्ति। पत्न्यै गोपीथाय॥७०॥

होताऽमाज्यभागौ यजति सन्ततमवदधति व्यावृत्त्यै बर्हिषदो यजति तमेव तद्यजत्यनु

निष्क्रामन्त्याहेनानृतवो नव च॥ [९]

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा
रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव
प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव
रुद्रं निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्।

अ॒न्त॒र॒व॒चा॒रि॒णः॑ रु॒द्रं कु॑र्यात्। ए॒को॒ल्मु॒केन॑ यन्ति॥ ७१॥

तद्धि रु॒द्रस्य॑ भा॒ग॒धे॒यम्। इ॒मा॒न्दि॒शं यन्ति॑। ए॒षा वै
रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒या॒मे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। रु॒द्रो
वा अ॒प॒शुका॑या॒ आहु॑त्यै नातिष्ठत। अ॒सौ ते॑ प॒शुरि॒ति
नि॒र्दि॒शेद्यं॑ द्वि॒ष्यात्। यमे॒व द्वेष्टि॑। तम॑स्मै प॒शुं नि॒र्दि॒शति॑।
यदि॒ न द्वि॒ष्यात्। आ॒खु॒स्ते प॒शुरि॒ति ब्रू॑यात्॥ ७२॥

न ग्रा॒म्यान्प॒शून् हि॑नस्ति। ना॒र॒ण्यान्। च॒तु॒ष्प॒थे जु॑होति। ए॒ष
वा अ॒ग्नी॒नां प॒र्वी॒शो ना॑म। अ॒ग्नि॒व॒त्ये॒व जु॑होति। म॒ध्य॒मेन॑
प॒र्णेन॑ जुहोति। सु॒ग॒ध्ये॒षा। अथो॒ खलु॑। अ॒न्त॒मे॒नै॒व हो॑त॒व्यम्।
अ॒न्त॒त ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥ ७३॥

ए॒ष ते॑ रु॒द्र भा॒गः स॒ह स्व॒स्त्राऽम्बि॑क॒येत्या॑ह। श॒र॒द्वा
अ॒स्याम्बि॑का॒ स्वसा॑। तया॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। य॑ हि॒नस्ति॑।
तयै॒वैन॑ स॒ह श॑मयति। भे॒ष॒जङ्ग॒व इत्या॑ह। याव॑न्त
ए॒व ग्रा॒म्याः प॒शवः॑। तेभ्यो॑ भे॒ष॒जं क॑रोति। अवा॑म्ब
रु॒द्रम॑दिम॒हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते॥ ७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति
 वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतैकृत्वा-
 ऽऽसजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव
 तत्। एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्यै। अप्रतीक्षमा
 यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तर्हित्यै। प्र वा
 एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं
 पुनरेत्यु निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति
 तिष्ठन्ति॥ ७५॥

यन्ति ब्रूयान्निर्वन्दयते शास्ते सिञ्चति पदं॥—————[१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नीं
 वैश्वदेवेन ता वरुणप्रघासैरग्र्यै देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वत्सो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्रयेऽनीकवत उद्धारं वा
 अग्र्यै देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥ ७५॥

अनुमत्यै प्रतितिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

ए॒तद्वा॒ह्म॒णान्ये॒व पञ्च॑ ह॒वी॒ऽषि॑ । अथेन्द्रा॒य शु॒ना॒सीरा॑य
पु॒रो॒डा॒शं द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लं निर्व॑पति । सं॒व॒त्स॒रो वा
इन्द्रा॒शु॒ना॒सीरः॑ । सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मा॒ अन्न॑म॒व॒ रुन्धे॑ ।
वा॒य॒व्यं पयो॑ भवति । वा॒युर्वै वृष्ट्यै॑ प्र॒दा॒पयि॑ता । स ए॒वास्मै॑
वृष्टिं॑ प्र॒दा॒पय॑ति । सौ॒र्य॑ ए॒क॒क॒पा॒लो भव॑ति । सू॒र्येण॑ वा
अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के वृष्टि॑र्धृ॒ता । स ए॒वास्मै॑ वृष्टिं॑ नि॒यच्छ॑ति ॥ १ ॥

द्वा॒द॒श॒ग॒व॒ऽसीरं॑ दक्षि॒णा॒ समृ॑द्धौ । दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन् ।
ते दे॒वा अ॒ग्निम॑ब्रुवन् । त्वया॑ वी॒रेणा॑सु॒रान॒भिभ॑वामेति ।
सोऽब्र॑वीत् । त्रेधाऽह॒मा॒त्मानं॑ वि॒क॑रिष्य॒ इति॑ । स
त्रेधाऽऽत्मा॑नं व्य॒कुरु॑त । अ॒ग्निं तृती॑यम् । रु॒द्रं तृती॑यम् ।
वरु॑णं तृती॑यम् ॥ २ ॥

सोऽब्र॑वीत् । क इ॒दं तुरी॑यमि॒ति॑ । अ॒हमि॑तीन्द्रोऽब्र॑वीत् । सन्तु
सृ॒जाव॑हा इति॑ । तौ स॒म॒सृ॒जेता॑म् । स इन्द्र॑स्तु॒रीय॑मभवत् ।

यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्येन्द्रतुरीयत्वम्। ततो वै
 देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरूप्यते विजित्यै॥३॥
 वहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनीं। तेनाग्नेयी। यद्रौः। तेन रौद्री।
 यद्धेनुः। तेनैन्द्री। यत्स्त्री सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्धौ।
 प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

त९ सृष्ट९ रक्षा९स्यजिघा९सन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो
 देवता निरमिमीत। ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षा९सि प्राणुदत।
 यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव तद्यजमानो रक्षा९सि
 प्राणुदते। समूढ९ रक्षः सन्दग्ध९ रक्ष इत्याह। रक्षा९स्येव
 सन्दहति। अग्रये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव
 विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा
 समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्र९ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमुचिमासुरं
 नालभत। त९ शच्याऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्।
 सोऽस्मादभिशुनतरोऽभवत्। सोऽब्रवीत्। सन्धा९
 सन्दधावहै। अथ त्वाऽवं स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण नार्द्रेण

हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमुपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष
शुष्को नार्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्विवा
न नक्तम्। तस्यैतस्मिँल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्।
तदेनमन्ववर्तत। मित्रद्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानजनयत्। तानजुहोत्। तैर्वै स
रक्षास्यपाहता। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै।
एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं
यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षांसि
हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्।
स्व एवायतने रक्षांसि हन्ति। पूर्णमयेन स्रुवेण जुहोति।
ब्रह्म वै पूर्णः। ब्रह्मणैव रक्षांसि हन्ति। देवस्य त्वा
सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षांसि
हन्ति। हत रक्षोऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसां

स्तृत्यै॑। यद्वस्ते॑ तदक्षि॑णा निरव॑त्यै। अप्र॑तीक्ष॒माय॑न्ति।
रक्ष॑साम॒न्तर॑हित्यै॑॥९॥

यच्छु॒ति वरु॑णं तृती॒यं विजि॑त्या असृ॒जत॑ समृ॒द्धौ हनो॑ मित्र॒द्रुगि॑तिं हन्ति॒ स्तृत्यै॑ त्रीणि॒

च॥ ————— [१]

धा॒त्रे पु॑रोडाशं॒ द्वाद॑शकपालं॒ निर्व॑पति। सं॒वत्स॒रो वै
धा॒ता। सं॒वत्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्रज॑नयति। अन्वे॒वास्मा॒
अनु॑मतिर्मन्यते। रा॒ते रा॒का। प्र सि॑नीवा॒ली ज॑नयति।
प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु कु॒ह्वा वाचं॑ दधाति। मि॒थुनौ॑ गावौ॒
दक्षि॑णा॒ समृ॒द्धौ। आ॒ग्रा॒वैष्ण॒वमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति।
ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॒वमेका॑दशकपालम्॥१०॥

वैष्ण॒वं त्रि॑कपालम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्यमि॑न्द्रः। वी॒र्यं॑
विष्णुः॑। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता वी॒र्ये॑ प्रति॑ष्ठापयति। तस्मा॑त्प्र॒जा
वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः।
यदृ॑षभः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॒द्धौ। अ॒ग्नी॒षो॒मीय॑मेका॒-

दशकपालं निर्वपति। इन्द्रासोमीयमेकादशकपालम्। सौम्यं
चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। अग्निः प्रजानां प्रजनयिता।
वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति। बभ्रुर्दक्षिणा
समृद्धौ। सोमापौष्णं चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं
चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता।
वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधाति। पूषा
पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा।
अस्यामेव प्रतितिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। बहु वै
पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति।
संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवत्सरेणैवैनं स्वदयति।
हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं
करोति। उपं जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्।

अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं
चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा।
वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्धौ॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं

च॥ [२]

रत्निनामेतानि हवींषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः।
एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः।
त एवास्मै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यत्समाहृत्य
निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यत्सद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे।
तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव
रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति
ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सञ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव
क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालं राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे।

ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्यै गृहे।
 इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा
 समृद्धौ। भगाय चरुं वावातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति।
 विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नम्।
 पाप्मानमेव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा
 समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो गृहे। सेनामेवास्य
 सःश्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं दशकपालः
 सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा
 समृद्धौ। मारुतः सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ।
 सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा
 समृद्धौ। अश्विनं द्विकपालः सङ्ग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै
 देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ
 दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ।
 रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्यं गृहे। अन्तत एव रुद्रं
 निरवदयते। शबल उद्धारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि
 हवींषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मै
 राष्ट्रमवरुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यत्र प्रति निर्वपेत्। रत्निन आशिषोऽवरुन्धीरन्।
 प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालम्।
 इन्द्रायाऽहोमुचै। आशिष एवावरुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा
 राजा भूत्वा वृत्रं वेध्यादित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
 मैत्राबारुहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं
 दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन
 पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सऽश्यति। अथो
 ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं
 दिनं बरुहिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै।

तस्माद्राज्ञामरण्यमभिर्जितम्। सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा
समृद्धौ॥२३॥

रत्नित्वाय समृद्धौ पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ ग्रामण्यौ गृहे भांगदुघस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिर्जित्यै

द्वे च॥ [३]

देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां
सुवाः। त एवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनं सुवन्ते।
अग्निरेवैनं गृहपतीनां सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्।
रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः
सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वां
प्रसवानां सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा
देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत
आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां
राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नाम

राज्यमधायीत्याह॥ २५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्नेदि-
त्याह। वरुणसवमेवावरुन्धे। शुचैर्मित्रस्य ब्रत्या
अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं ब्रत्यं करोति। अमन्महि
महत् ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे ब्राता
वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वब्रातमेवैनं करोति। वि मित्र
एवैररातिमतारीदित्याह॥ २६॥

अरातिमैवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञियां ऋतेनेत्याह।
स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनडित्याह।
आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः
प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च
हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः
परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि-
जयति॥ २७॥

सत्यानामधायीत्याहातारीदित्याह क्रमतु एकं च॥ [४]

अर्थे॒तः स्थे॒ति जुहो॑ति। आहु॑त्यै॒वैनां निष्क्री॑यं गृह्णा॒ति।
 अथो॑ ह॒विष्कृ॑तानामे॒वाभिघृ॑तानां गृह्णा॒ति। वह॑न्तीनां
 गृह्णा॒ति। ए॒ता वा अ॒पाꣳ रा॒ष्ट्रम्। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ गृह्णा॒ति।
 अथो॑ श्रिय॑मे॒वैन॑म॒भिव॑हन्ति। अ॒पां पति॑र॒सीत्या॑ह।
 मि॒थुनमे॒वाकः॑। वृषा॑ꣳस्यूर्मि॑रित्या॑ह॥ २८॥

ऊ॒र्मि॒मन्त॑मे॒वैनं॑ करोति। वृष॑से॒नोꣳसी॑त्या॑ह। से॒नामे॒वास्य॑
 सꣳश्य॑ति। ब्र॒ज॒क्षितः॑ स्थे॒त्याह॑। ए॒ता वा अ॒पां वि॒शः।
 वि॒शमे॒वास्मै॑ पर्यू॑हति। म॒रुता॒मोजः॑ स्थे॒त्याह॑। अन्नं॑ वै
 म॒रुतः॑। अन्न॑मे॒वावरु॑न्धे। सूर्य॑वर्च॒सः स्थे॒त्याह॑॥ २९॥

रा॒ष्ट्रमे॒व वर्च॑स्व्य॒कः। सूर्य॑त्वच॒सः स्थे॒त्याह॑। स॒त्यं वा ए॒तत्।
 यद्व॑र्ष॒ति। अनृ॑तं॒ यदा॑तप॒ति व॑र्ष॒ति। स॒त्यानृ॑ते ए॒वावरु॑न्धे।
 नैनꣳ स॒त्यानृ॑ते उ॒दिते॑ हिꣳस्तः। य ए॒वं वेद॑। मा॒न्दाः
 स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॒कः॥ ३०॥

वा॒शाः स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व व॑श्य॒कः। श॒क्र॒रीः स्थे॒त्याह॑। प॒शवो॑
 वै श॒क्र॒रीः। प॒शूने॒वावरु॑न्धे। वि॒श्वभृ॑तः स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व

पयस्व्यंकः। ज॒न॒भृ॒तः स्वे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॒याव्यंकः॑।
अ॒ग्नेस्ते॒ज॒स्याः स्वे॒त्याह॑॥ ३१॥

रा॒ष्ट्रमे॒व ते॒ज॒स्व्यंकः॑। अ॒पामोष॑धीना॒ः र॒सः स्वे॒त्याह॑।
रा॒ष्ट्रमे॒व म॑ध॒व्यम॑कः। सा॒र॒स्वतं॑ ग्र॒हं गृ॑ह्णाति।
ए॒षा वा अ॒पां पृ॑ष्ठम्। यत्स॒र॒स्वती॑। पृ॒ष्ठमे॒वैनं॑
समा॒नानां॑ करोति। षो॒ड॒शभि॑र्गृह्णाति। षो॒ड॒शक॑लो
वै पु॒रुषः॑। यावा॑ने॒व पु॒रुषः॑। तस्मि॑न्वी॒र्यं द॑धाति।
षो॒ड॒शभि॑र्जुहोति॑ षो॒ड॒शभि॑र्गृह्णाति। द्वात्रिं॑शत्सम्प॑द्यन्ते।
द्वात्रिं॑शदक्षराऽनुष्टुक्। वाग॑नुष्टुप्स॒र्वाणि छ॑न्दांसि।
वा॒चैवैनं॑ स॒र्वेभि॑श्छन्दा॑भिर॒भिषि॑ञ्चति॥ ३२॥

ऊ॒र्मिरि॒त्याह॑ सूर्यव॑र्चसः स्वे॒त्याह॑ ब्रह्मव॑र्चस्यंकस्तेज॒स्याः स्वे॒त्याहै॒व पु॒रुषः॑ षट् च॥—[५]

दे॒वीरा॑पः सं म॒धु॒मती॑र्म॒धु॒मती॑भिः सृ॒ज्यध्व॑मित्याह॑।
ब्रह्म॑णै॒वैनाः॑ स॒ः सृ॑जति। अना॑धृष्टाः सीद॑तेत्याह॑।
ब्रह्म॑णै॒वैनाः॑ सादयति। अ॒न्तरा॑ होतुंश्च॒ धिष्णि॑यं
ब्राह्म॑णाच्छ॒ः सिन॑श्च सादयति। आ॒ग्नेयो॑ वै होता॑।

ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छु॒सी। तेज॑सा चैवेन्द्रि॒येण॑ चोभ॒यतो॑
रा॒ष्ट्रं परि॑गृह्णाति। हिर॑ण्ये॒नोत्पु॑नाति। आहु॑त्यै हि
प॒वित्रा॑भ्यामुत्पुनन्ति॒ व्यावृ॑त्यै॥ ३३॥

श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये
प्रति॑तिष्ठति। अनि॑भृष्टमसीत्या॑ह। अनि॑भृष्टः॒ ह्येतत्। वा॒चो
बन्धु॑रित्या॑ह। वा॒चो ह्येष॑ बन्धुः। त॒पो॒जा इत्या॑ह। त॒पो॒जा
ह्येतत्। सोम॑स्य दा॒त्रम॒सीत्या॑ह॥ ३४॥

सोम॑स्य ह्येतद्दा॒त्रम्। शु॒क्रा वः॑ शु॒क्रेणो॑त्पु॒नामी॒त्याह॑। शु॒क्रा
ह्यापः॑। शु॒क्रः॑ हिर॑ण्यम्। च॒न्द्राश्च॒न्द्रेणे॒त्याह॑। च॒न्द्रा ह्यापः॑।
च॒न्द्रः॑ हिर॑ण्यम्। अ॒मृता॑ अ॒मृते॒नेत्या॑ह। अ॒मृता॒ ह्यापः॑।
अ॒मृतः॑ हिर॑ण्यम्॥ ३५॥

स्वाहा॑ राज॒सूया॒येत्या॑ह। राज॒सूया॒य ह्ये॒ना उत्पु॑नाति।
स॒ध॒मादो॑ द्यु॒मिनी॒रूर्ज॑ ए॒ता इति॑ वा॒रु॒ण्यर्चा॑ गृह्णाति।
व॒रु॒ण॒स॒वमे॒वाव॑रुन्धे। ए॒कया॑ गृह्णाति। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने
वी॒र्यं॑ दधाति। क्ष॒त्रस्यो॒ल्बम॑सि क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसीति॒ ता॒प्यं

चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः
पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति।
इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ।
शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविदं एता
भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः।
मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्।
स दिवमलिखत्। सौर्यम्णः पन्थां अभवत्। स आविन्ने
द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स
आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने
द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति।
आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्व-
रूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्या-

य॒णोऽस्यां वि॒श्यस्मिन्ना॒ष्ट्र इत्या॑ह। वि॒शैवैन॑ रा॒ष्ट्रेण॒
सम॑र्धयति। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑ म॒ह॒त आधि॑पत्याय म॒ह॒ते
जान॑राज्यायेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। ए॒ष वो
भर॑ता॒ राजा॒ सोमो॑ऽस्माकं ब्राह्म॒णाना॒ राजे॑त्या॑ह।
तस्मा॑त्सोम॑राजानो ब्राह्म॒णाः॥ ३९॥

इन्द्र॑स्य वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॒ इति॒ धनुः॒ प्रय॑च्छति॒ विजि॑त्यै।
श॒त्रुबा॑धेनाः॒ स्थेती॑षून्। श॒त्रून्वा॑स्य॒ बाध॑न्ते। पा॒त मा॑
प्र॒त्यश्च॑ पा॒त मा॑ ति॒र्यश्च॑म॒न्वश्च॑ मा पा॒तेत्या॑ह। ति॒स्रो वै
श॒र॒व्याः। प्र॒तीची॑ ति॒रश्च्य॒नूची॑। ताभ्य॑ ए॒वैन॑ पान्ति। दि॒ग्भ्यो
मा॑ पा॒तेत्या॑ह। दि॒ग्भ्य ए॒वैन॑ पान्ति। वि॒श्व॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑
पा॒तेत्या॑ह। अ॒प॒रि॒मि॒तादे॒वैन॑ पान्ति। हि॒र॒ण्यव॑र्णावुष॒सा
वि॒रोक॒ इति॒ त्रि॒ष्टुभा॑ बा॒हू उ॒द्गृह्णा॑ति। इन्द्रि॒यं वै वी॒र्यं
त्रि॒ष्टुक्। इन्द्रि॒यमे॒व वी॒र्यमु॑परि॒ष्टादा॒त्मन्ध॑त्ते॥ ४०॥

व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृतं हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याह ब्राह्मणा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह चत्वारि

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्।
 अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति।
 अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह।
 तेज एवावरुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवावरुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह।
 अन्नाद्यमेवावरुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवावरुन्धे।
 ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति।
 अनूज्जिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावरुन्धे।
 एकविंशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो
 गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशू-
 न्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः
 परिगृहीताः। पृथिवैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्।
 तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति।

बा॒र॒ह॒स्प॒त्यं पूर्वे॑षामुत्त॒मं भ॑वति। ऐ॒न्द्रमु॒त्तरे॑षां प्रथ॒मम्। ब्र॒ह्म
चै॒वास्मै॑ क्ष॒त्रं च॑ सु॒मीचीं॑ दधाति। अथो॒ ब्र॒ह्मन्ने॒व क्ष॒त्रं
प्रति॑ष्ठापयति॥ ४४॥

षट्प॒रस्ता॑दभिषे॒कस्य॑ जुहोति। षडु॒परि॑ष्ठात्। द्वा॒द॒श
सम्प॑द्यन्ते। द्वा॒द॒श मा॒साः संवत्स॑रः। सं॒वत्स॑रः खलु॒ वै
दे॒वानां॑ पूः। दे॒वाना॑मे॒व पु॒रं म॒ध्यतो॑ व्य॒व॑स॒र्पति॑। तस्य॒ न
कु॒तश्च॒नोपा॑व्या॒धो भ॑वति। भू॒ताना॑मवै॒ष्टीर्जु॑होति। अत्रा॑त्र॒ वै
मृ॒त्युर्जा॑यते। यत्र॑यत्रै॒व मृ॒त्युर्जा॑यते। तत॑ ए॒वैन॑मव॒यज॑ते।
तस्मा॑द्राज॒सूये॑नेजा॒नो नाभि॑चरि॒तवै॑। प्र॒त्यगे॑नमभिचा॒रः
स्तृ॑णुते॥ ४५॥

रु॒न्धे सम॑ष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥ [७]

सोम॑स्य॒ त्विषि॑रसि॒ तवै॑व मे॒ त्विषि॑र्भूया॒दिति॑
शा॒र्दूल॑च॒र्मोप॑स्तृणाति। यै॒व सोमे॑ त्विषिः। या शा॒र्दूले॑।
तामे॒वाव॑रुन्धे। मृ॒त्योर्वा ए॒ष वर्णः॑। यच्छा॑र्दूलः। अ॒मृत॑ः
हि॒र॑ण्यम्। अ॒मृत॑मसि मृ॒त्योर्मा॑ पा॒हीति॑ हि॒र॑ण्यमुपा॑स्यति।

अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति।
 दिद्योन्मां पाहीत्युपरिष्ठादधि निदधाति। उभयत एवास्मै
 शर्म दधाति। अवेष्टा दन्दशूका इति क्लीबं सीसेन
 विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका
 दंशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति लोहितायसं
 निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः
 पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते
 वाचं सुवन्तां ते ते प्राणं सुवन्तामित्याह।
 प्राणानेवाऽऽत्मनः पूर्वानभिषिञ्चति। यद्व्यात्। अग्नेस्त्वा
 तेजसाऽभिषिञ्चामीति। तेजस्यैव स्यात्। दुश्चर्मा तु भवेत्।
 सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै देवतया
 पुरुषः॥४८॥

स्वयैवैनं देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेजं

ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सेत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति।
 इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणे॑त्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति।
 मि॒त्रावरु॑णयोर्वी॒र्येणे॑त्या॑ह। वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्दधाति।
 म॒रुता॒मोज॑सेत्या॑ह॥ ४९॥

ओज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिरसीत्या॑ह।
 क्ष॒त्राणा॑मे॒वैनं॑ क्ष॒त्रप॑तिं करोति। अति॑ दि॒वस्पा॒हीत्या॑ह।
 अत्य॑न्या॒न्याही॑ति वावैतदा॑ह। स॒माव॑वृ॒त्रन्न॑ध॒रागु॑दी॒ची-
 रित्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मि॑न्ध्रु॒वम॑कः। उ॒च्छे॑षणेन जुहोति।
 उ॒च्छे॑षणभा॒गो वै रु॒द्रः। भा॒ग॒धेये॑नै॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥ ५०॥

उद॑ङ्घ्रेत्या॒ग्नी॒द्धे जु॑होति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒या॑मे॒व
 दिशि॑ रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। रु॒द्र यत्ते॑ क्र॒यी परं॑ नामेत्या॑ह। यद्वा
 अ॑स्य॒ क्रयी॑ परं॒ नाम॑। तेन॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। य॒ः हि॑नस्ति।
 तेनै॒वैन॑ः स॒ह श॑मयति। तस्मै॑ हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑मसीत्या॑ह।
 य॒मादे॒वास्य॑ मृ॒त्युम॑वयजते॥ ५१॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॑न्य इति॒ तस्यै॑ गृ॒हे जु॑हुयात्।

यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै
 प्रजा भवति। पूर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवा-
 स्मिन्त्विषिं दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवा-
 स्मिन्नन्नाद्यं दधाति। आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं
 दधाति। नैयग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो
 प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥—————[८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
 मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह।
 ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति।
 प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्व-
 भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ संव्येष्टसार्थी। षट्पम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते।
 विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः।
 सौऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं

वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

म॒रुतां॑ प्र॒स॒वे जे॑ष॒मित्या॑ह। म॒रुद्वि॑रे॒व प्र॒सू॒त उ॒ज्ज॑यति। आ॒प्तं
म॒न् इत्या॑ह। यदे॒व म॒न्सै॒प्सी॑त्। तदा॑पत्। रा॒ज॒न्यं जि॑नाति।
अना॑क्रान्त ए॒वाक्र॑मते। वि वा ए॒ष इन्द्रि॑येणं वी॒र्ये॑ण॒र्ध्य॑ते।
यो रा॑ज॒न्यं जि॑नाति। स॒म॒ह॒मिन्द्रि॑येणं वी॒र्ये॑णेत्या॑ह॥५५॥

इन्द्रियमेव वी॒र्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। प॒शूनां॑ म॒न्युर॑सि॒ तवे॑व मे
म॒न्युर्भू॑या॒दिति॑ वारा॑ही उ॒पा॒न॒हा॒वुप॑ मु॒ञ्च॑ते। प॒शूनां॑ वा ए॒ष
म॒न्युः। यद्व॑रा॒हः। तेनै॒व प॑शूनां म॒न्युमा॒त्मन्ध॑त्ते। अ॒भि वा
इ॒य॑ꣳ सु॒षु॒वा॒णं का॑मयते। तस्यै॑श्व॒रेन्द्रि॑यं वी॒र्य॑मादा॑तोः।
वारा॑ही उ॒पा॒न॒हा॒वुप॑मु॒ञ्च॑ते। अ॒स्या ए॒वान्त॑र्धत्ते। इन्द्रि॑यस्य
वी॒र्य॑स्याना॑त्यै॥५६॥

नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्या इत्या॑हाहिꣳसायै। इ॒यं द॒स्यायु॑र॒स्यायु॑र्मै
धे॒हीत्या॑ह। आ॒यु॑रे॒वात्म॑न्धत्ते। ऊ॒र्ग॒स्यूर्ज॑ मे धे॒हीत्या॑ह।
ऊ॒र्जमे॒वात्म॑न्धत्ते। यु॒ङ्क्षि॑सि॒ वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॑ मयि॑ धे॒हीत्या॑ह।

वर्च॑ ए॒वात्म॑न्धत्ते। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॑ उप॑हरति। ए॒क॒धैव
यज॑मान॒ आयु॑रूर्जं॒ वर्चो॑ दधाति। र॒थ॒वि॒मो॒चनी॑या जुहोति
प्रति॑ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽ॒श्वा भव॑न्ति। र॒थश्च॑तुर्थः। तस्मा॑च्चतु॒र्जुहो॑ति। यदु॒भौ
स॒हाव॑तिष्ठेताम्। स॒मानं॑ लो॒कमि॑याताम्। स॒ह सं॑ङ्ग॒हीत्रा
र॑थ॒वाह॑ने र॒थमा॑दधाति। सु॒व॒र्गादि॒वैनं॑ लो॒काद॑न्तर्दधाति।
ह॒सः शु॒चिष॑दित्यादधाति। ब्रह्म॑णै॒वैनमु॑पाव॒हर॑ति।
ब्रह्म॑णाऽऽदधाति। अति॑च्छ॒न्दसाऽऽद॑धाति। अति॑च्छ॒न्दा वै
सर्वा॑णि छ॒न्दांसि॑। सर्वे॑भिरे॒वैनं॑ छ॒न्दोभि॑रादधाति। वर्ष॑म्
वा ए॒षा छ॑न्द॒साम्। यदति॑च्छ॒न्दाः। यदति॑च्छ॒न्दसा॑ दधाति।
वर्ष॑मै॒वैनं॑ स॒माना॑नां करोति॥५८॥

प॒द्यन्ते॑ द॒धाति॑ वी॒र्ये॑णेत्या॒हाना॑त्यै प्रति॑ष्ठित्यै ब्रह्म॑णाऽऽदधाति सप्त च॑॥—————[९]

मि॒त्रोऽसि॑ वरु॒णोऽसी॑त्याह। मै॒त्रं वा अ॑हः। वा॒रु॒णी रा॒त्रिः।
अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒वैनमु॑पाव॒हर॑ति। मि॒त्रोऽसि॑ वरु॒णोऽसी॑त्याह।
मै॒त्रो वै दक्षि॑णः। वा॒रु॒णः स॒व्यः। वैश्व॑दे॒व्यामि॑क्षा। स्वमे॒वैनौ

भागधेयमुपावहरति। समुहं विश्वेदेवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि
क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनित्वाय।
स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीदित्याहाहिंसायै।
निषसाद धृतव्रतो वरुणः पुस्त्यास्वा साम्राज्याय
सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनं सुक्रतुं करोति।
ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव
इत्याह। सवितारमेवैनं सत्यसवं करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह।
इन्द्रमेवैनं सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं
राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनं
सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि
सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनं सत्यधर्माणं करोति।
सविताऽसि सत्यसंव इत्याह। गायत्रीमेवैतेनाभि
व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि

व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति।
सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दांसि। सत्यमेवाव-
रुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि
व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः।
सत्यानृते एवावरुन्धे॥६२॥

नैनं सत्यानृते उदिते हिंस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य
वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः।
वज्रेणैवास्मा अवरपरं रन्धयति। एव हि तच्छ्रेयः।
यदस्मा एते रध्यैयुः। दिशोऽभ्ययं राजाऽभूदिति
पश्चाक्षान्प्रयच्छति। एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं
करोति॥६३॥

ओदनमुद्धवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैनं
श्रियं गमयति। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)-
नित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। शौनः शेषमाख्यापयते।

वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। परः शतं भवति। शतायुः
 पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य
 चैकविंशतिकपालस्य वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्नये
 स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परि गृह्णाति।
 अपान्नन्ने स्वाहोर्जो नन्ने स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहेति
 तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु
 प्रति तिष्ठति॥६४॥

देवैरित्याह सत्यसंव करोति त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति सत्यानृते एवावरुन्धे करोति शतेन्द्रियः

षट् च॥ [१०]

एतद्ब्राह्मणानि धात्रे रत्निनान्देवसुवामर्थतो देवीर्दिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दश॥१०॥

एतद्ब्राह्मणानि वैष्णवं त्रिकपालमन्नं वै पूषा वाशाः स्थेत्याह दिशो व्यास्थापयत्युदङ्घरेत्यु

ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजञ्चतुष्पष्टिः॥६४॥

एतद्ब्राह्मणानि प्रतितिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्।
 तत्स॒ꣳसृद्धिरनु॑ सम॑सर्पत्। तत्स॒ꣳसृपाꣳ सꣳसृत्त्वम्।
 अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॑ प्रथ॑मेऽह॒न्ननु॑ प्रायु॑ङ्क्त। सर॑स्वत्या वा॒चा
 द्विती॑ये। स॒वित्रा प्र॑स॒वेन॑ तृती॑ये। पू॒ष्णा प॒शुभिश्चतु॑र्थे।
 बृह॑स्पति॒ना ब्रह्म॑णा पञ्च॑मे। इन्द्रे॑ण दे॒वेन॑ ष॒ष्ठे। वरु॑णेन॒
 स्वया॑ दे॒वत॑या सप्त॑मे॥१॥

सोमै॑न॒ राज्ञा॑ऽष्ट॒मे। त्वष्ट्रा॑ रू॒पेण॑ नव॒मे। विष्णु॑ना
 य॒ज्ञेना॑ऽप्रोत्। यत्स॒ꣳसृपो॑ भव॑न्ति। इन्द्रि॑यमे॒व तद्वी॑र्यं
 यज॑मान॒ आप्रो॑ति। पूर्वा॑पूर्वा॒ वेदि॑र्भवति। इन्द्रि॑यस्य
 वी॒र्य॑स्याव॑रुद्धौ। पुर॑स्तादुप॒सदाꣳ सौ॒म्येन॑ प्रच॑रति। सोमो॑
 वै रे॑तो॒धाः। रे॒त ए॒व तद्व॑धाति। अ॒न्तरा॑ त्वाष्ट्रे॑ण। रे॒त ए॒व
 हि॒तं त्वष्ट्रा॑ रू॒पाणि॑ वि॒करो॑ति। उ॒परि॑ष्टाद्वैष्ण॒वेन॑। य॒ज्ञो वै
 विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः प्र॒ति तिष्ठ॑ति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥ [१]

जा॒मि वा ए॒तत्कुर्व॑न्ति। यत्स॒द्यो दी॑क्षय॑न्ति स॒द्यः सोमं॑
क्री॒णन्ति॑। पु॒ण्ड॒रि॒स्रजां॑ प्रयच्छ॑त्यजा॑मित्वाय। अङ्गि॑रसः
सुव॑र्गं लो॒कं यन्तः॑। अ॒प्सु दी॑क्षात॒पसी प्रावे॑शयन्।
तत्पु॒ण्डरी॑कमभवत्। यत्पु॒ण्ड॒रि॒स्रजां॑ प्रयच्छ॑ति। सा॒क्षादे॒व
दी॑क्षात॒पसी अ॒वरु॑न्धे। द॒शभिर्व॑त्सत॒रैः सोमं॑ क्रीणाति।
दशा॑क्षरा वि॒राट्॥ ३॥

अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑ रुन्धे। मुष्क॑रा भ॑वन्ति
सेन्द्र॑त्वाय॑। द॒शपे॒यो भ॑वति। अ॒न्नाद्य॑स्याव॑रुद्धौ।
श॒तं ब्रा॑ह्म॒णाः पि॑बन्ति। श॒तायुः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः।
आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति। स॒प्तद॒शः स्तो॒त्रं भ॑वति।
स॒प्तद॒शः प्र॒जाप॑तिः॥ ४॥

प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। प्रा॒का॒शाव॑ध्व॒र्यवे॑ द॒दाति॑। प्र॒का॒शमे॒वैनं॑
गम॑यति। स्रज॑मुद्गा॒त्रे। व्ये॑वास्मै॑ वास॑यति। रु॒क्मः हो॒त्रे।
आ॒दि॒त्यमे॒वास्मा॑ उ॒न्नय॑ति। अ॒श्वं प्र॑स्तोतृप्रति॒हर्तृ॑भ्याम्।

प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेरास्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे। आयुरेवावरुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय।
राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छुःसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रिया-
व्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे एवास्येते। स्थूरि
यवाचितमच्छावाकाय। अन्त एव वरुणमव यजते॥६॥

अनुद्वाहमग्नीधे। वह्निर्वा अनुद्वान्। वह्निर्ग्रीत्। वह्निनैव
वहि यज्ञस्यावरुन्धे। इन्द्रस्य सुषुवाणस्य त्रेधेन्द्रियं
वीर्यं पराऽपतत्। भृगुस्तृतीयमभवत्। श्रायन्तीयं
तृतीयम्। सरस्वती तृतीयम्। भार्गवो होता भवति।
श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्।
सारस्वतीरपो गृह्णाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्धौ।
श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं
श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं
वारयति॥७॥

विराट्प्राजापतिरश्वः प्रजापतेरास्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥—————[२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु
 व्यास्थापयन्ति। दिशामवेष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति
 तिष्ठत्यनुन्मादाय। पञ्च देवतां यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव
 प्रति तिष्ठति। हविषो हविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयति।
 यजमानदेवत्यो वै बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा
 समर्धयति॥८॥

आदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं
 पष्ठोहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति।
 आदित्यया पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव
 विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपांशु
 मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या
 भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्ययकः। अगर्भा मारुती।
 विद्वे मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः
 संयन्ता आसन्। ते देवा अश्विनौः पूषन्वाचः सत्यः

सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तैऽश्विभ्यां पूष्णे
पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपन्। ततो वै ते वाचः
सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति।
अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूय। वाचः सत्यमवारुन्धे। सरस्वते
सत्यवाचे चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति।
सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै।
दूतान्प्रहिणोति। आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं
गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते। तिसृधन्वः
शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्धौ॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥ [३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपश्चालाः
प्राश्चो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति।
सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानां सवित्रा
विरुन्धते। बारुहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा

यवानादधते। त्वाष्ट्रमुष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्।
तस्माञ्जघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपश्चाला यान्ति। सारस्वतं
चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन
व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते।
क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवींषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्रयुङ्क्ते
इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति।
षडेव पूर्वेषु निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्रयुङ्क्ते।
दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्।
संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमुष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्।
स यत्प्रथमं निरर्णीवत्। तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्।
तद्वदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धुः। यन्नस्तः। स सिंहः।

यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स
सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति।
इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवावरुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवावरुन्धे। नाम्ना
दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं
वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्यत्ते। सीसेन
क्लीबाच्छृष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यत्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा।
यत्सौत्राम्णी समृद्धौ। स्वाद्वीन्त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवैना
करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यंते।
तिस्रः सः सृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते परिस्नुतमिति
यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि

सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। एकयुर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभं सैन्द्रत्वाय॥२०॥

अक्ष्योर्लोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥—————[५]

यत्रिषु यूपैष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः सुराममश्विनेति सर्वदेवत्यै याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा

ए॒व दे॒वताः॑ प्री॒णाति॑ ॥ २१ ॥

ब्रा॒ह्म॒णं परि॑क्रीणीयादु॒च्छेष॑णस्य पा॒तार॑म् । ब्रा॒ह्म॒णो
ह्याहु॑त्या उ॒च्छेष॑णस्य पा॒ता । यदि॑ ब्रा॒ह्म॒णं न वि॒न्देत् ।
व॒ल्मी॒क॒व॒पा॒याम॑व नयेत् । सै॒व ततः॑ प्रायश्चि॒त्तिः । यद्वे
सौ॒त्राम॑ण्यै व्यृद्धम् । तद॑स्यै॒ समृ॑द्धम् । ना॒ना॒दे॒व॒त्याः प॑शवश्च
पु॒रो॒डा॒शाश्च॑ भवन्ति॒ समृ॑द्धौ । ऐ॒न्द्रः प॑शूनामु॒त्त॒मो भ॑वति ।
ऐ॒न्द्रः पु॑रो॒डा॒शानां॑ प्रथ॒मः ॥ २२ ॥

इ॒न्द्रि॒ये ए॒वास्मै॑ स॒मीचीं॑ दधाति । पु॒रस्ता॑दनूया॒जानां॑
पु॒रो॒डा॒शैः प्रच॑रति । प॒शवो॒ वै पु॑रो॒डा॒शाः । प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे ।
ऐ॒न्द्रमे॒का॒द॒श॒क॒पालं॑ निर्वपति । इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे । सा॒वि॒त्रं
द्वा॒द॒श॒क॒पालं॑ प्रसू॒त्यै । वा॒रु॒णं द॑शकपालम् । अ॒न्त॒त ए॒व
वरु॑णमव॑ यजते । वड॑बा दक्षि॑णा ॥ २३ ॥

उ॒त वा ए॒षाऽश्व॑ सू॒ते । उ॒ताऽश्व॑त॒रम् । उ॒त सोमं॑ उ॒त सु॒राः ।
यत्सौ॒त्राम॑णी॒ समृ॑द्धौ । बा॒रु॒ह॒स्प॒त्यं प॒शूश्च॑तुर्थम॒ति॒प॒वि॒त॒स्या
ल॑भते । ब्र॒ह्म॒ वै दे॒वानां॑ बृ॒ह॒स्प॒तिः । ब्र॒ह्म॒णै॒व य॒ज्ञस्य॑

व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य
ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृणुतेति शतातृण्णायां
समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति।
दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा
धारयति। पूतामेवैनां जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। यत्रैव
शतातृण्णां धारयति॥२५॥

तन्निदधाति प्रतितिष्ठत्यै। पितृन् वा एतस्येन्द्रियं वीर्यं गच्छति।
यं सोमोऽति पवते। पितृणां याज्यानुवाक्याभिरुपं तिष्ठते।
यदेवास्यं पितृनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे।
तिसृभिरुपं तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव
प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्येन्द्रियाणि। अध्वर्युरहोता
ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव यज्ञस्येन्द्रियाणि। तैरेवास्मै
भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥—————[६]

अग्निष्टोममग्र आहरति। यज्ञमुखं वा अग्निष्टोमः।
यज्ञमुखमेवारभ्यं सवमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयश्चतु-
स्त्रिंशपवमानो भवति। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। ता
एवाप्नोति। प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः। तमेवाप्नोति। स॒ंशर एष
स्तोमानामयथापूर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥२७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्पवमानाः। अन्तः श्लेषणं
त्वा अन्यत्। यत्समाः पवमानाः। तेनाऽसंशरः। तेन
यथापूर्वम्। आत्मनैवाग्निष्टोमेनर्ध्नोति। आत्मना पुण्यो
भवति। प्रजा वा उक्थानि। पशव उक्थानि। यदुक्थ्यो
भवत्यनु सन्तत्यै॥२८॥

स्तोमाः पशवं उक्थान्येकं च॥—————[७]

उप त्वा जामयो गिर इति प्रतिपद्भवति। वाग्वै वायुः।
वाच एवैषोऽभिषेकः। सर्वासामेव प्रजानां सूयते। सर्वा
एनं प्रजा राजेति वदन्ति। एतमु त्यन्दश क्षिप इत्याह।
आदित्या वै प्रजाः। प्रजानामेवैतेन सूयते। यन्ति वा एते

यज्ञमुखात्। ये सम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाह पर्वस्व वाचो अंग्रिय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति।
अनुष्टुक्प्रथमा भवति। अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव
प्रयन्ति। वाचोद्यन्ति। उद्वृतीर्भवन्ति। उद्वृद्धा अनुष्टुभौ रूपम्।
आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्वृतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य
लोकस्य सन्तत्यै। यो वै सवादेति। नैनं सव उपनमति।
यः सामभ्य एति। पापीयान्त्सुषुवाणो भवति। एतानि खलु
वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानां सामानि। तैरमुष्मिल्लोक
ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानां सामानि। तैरस्मिल्लोक
ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवल्लोके
च मनुष्यलोके च। एकविंशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो
भवति। एकविंशः कैशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो
दशपेयः॥३२॥

विद्वा ए॒कवि॒ंशः। रा॒ष्ट्रं स॑प्तद॒शः। वि॒शं ए॒वैतन्म॑ध्यतो॒-
 ऽभिषि॑च्यते। तस्मा॒द्वा ए॒ष वि॒शां प्रि॒यः। वि॒शो हि
 म॑ध्यतो॒ऽभिषि॑च्यते। यद्वा ए॒नम॒दो दि॒शोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति।
 तत्सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्या रो॑हति। यदि॒मं लो॒कं न प्र॑त्यव॒रोहे॑त्।
 अ॒तिज॒नं वे॒यात्। उ॒द्वा मा॑द्येत्। यदेष प्र॑ती॒चीनः॑ स्तोमो
 भ॑वति। इ॒ममे॒व तेन॑ लो॒कं प्र॑त्यव॒रोह॑ति। अथो अ॒स्मिन्ने॒व
 लो॒के प्र॑ति॑ तिष्ठ॒त्यनु॑न्मा॒दाय॥ ३३॥

अक्र॑न्नाज॒न्यो भ॑वन्ति दश॒पेयो॑ मा॒द्येत्री॑णि च॥ [८]

इ॒यं वै र॑ज॒ता। अ॒सौ हरि॑णी। यद्रु॒क्मौ भ॑वतः।
 आ॒भ्यामे॒वैन॑मु॒भय॑तः॒ परि॑ गृह्णाति। वरु॑णस्य॒ वा
 अ॑भिषि॒च्यमा॑नस्यापः। इन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ निर॑घ्नन्। तत्सु॑व॒र्गं
 हि॑र॒ण्यम॑भवत्। यद्रु॒क्मम॑न्त॒र्दधा॑ति। इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्या-
 निर्धा॑ताय। श॒तमा॑नो भवति श॒तक्ष॑रः। श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑
 श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। आयु॑र्वै हि॒र॒ण्यम्।
 आयु॑ष्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति। तेजो॒ वै हि॒र॒ण्यम्।
 तेज॑स्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति। वर्चो॒ वै हि॒र॒ण्यम्। वर्च॑स्या॑

एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ _____ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजते इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अत्रिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रतितिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रतितिष्ठति। अथो खलु। ये एव संमानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा

ए॒षाऽही॒न॒स्याह॑र्भज॒ते। सा॒ह॒स्यं॑ वा॒ स॒र्व॒नम्। अथै॒व ज॑ग॒ती
कृ॒ता। अथ॑ प॒श॒व्यः। व्यु॑ष्टि॒र्वा ए॒ष द्वि॑रा॒त्रः। य ए॒वं
वि॒द्वान्द्वि॑रा॒त्रेण॑ यज॒ते। व्ये॑वास्मा॑ उ॒च्छ॒ति। अथो॒ तम॑ ए॒वाप॑
ह॒ते। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑म॒न्त॒त आ ह॑रति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑।
दे॒वता॑स्वे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठति॥३७॥

उत्त॑रं प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑ प॒श॒व्यः स॒प्त च॑॥ [१०]

वरु॑णस्य जा॒मि वा ई॑श्व॒र आ॑ग्नेयमिन्द्र॑स्य॒ यत्रि॑ष्वग्नि॒ष्टोम॑मुप॑ त्वेयं॒ वै र॑ज॒ताऽप्र॑ति॒ष्ठितो॑
द॒श॥१०॥

वरु॑णस्य॒ यद॒श्विभ्यां॑ यत्रि॒षु त॑स्मा॒दुद्व॑तीः स॒प्तत्रि॑ंशत्॥३७॥

वरु॑णस्य॒ प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके

अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमांसत। तेषां पृश्निर्धर्मधुगांसीत्।
सर्जीषेणाजीवत्। तैऽब्रुवन्। कस्मै नु सत्रमांस्महे। येऽस्या
ओषधीर्न जनयाम् इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः
स्तोका अवापद्यन्त। तावतीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः
पितरो विषेणालिम्पन्॥१॥

तासांङ्गध्वा रुप्यन्त्यैत्। तैऽब्रुवन्। क इदमित्थमकरिति।
वयं भागधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किं वो
भागधेयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्। तेभ्यं
एतद्भागधेयं प्रायच्छन्। यद्धुत्वा निमार्ष्टि। ततो वै त
ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेद॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वत्समुपावासृजन्। इदं नो
हव्यं प्रदापयेति। सोऽब्रवीद्वरं वृणौ। दश मा रात्रीर्जातं

न दोहन्। आसङ्गं मात्रा सह चराणीति। तस्माद्वत्सञ्जातं
दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गं मात्रा सह चरति। वारिवृतं
ह्यस्य। तस्माद्वत्सं संसृष्टयं रुद्रो घातुकः। अति हि
सन्धान्धयति॥३॥

अलिम्पन्वेद् घातुक एकं च॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त।
तमभाग उपास्त। सोऽस्य प्रजाभिरपाक्रामत्।
तमवरुरुत्समानोऽन्वैत्। तमवरुधन्नाशक्रोत्। स
तपोऽतप्यत। सोऽग्निरुपांरमतातापि वै स्य प्रजापतिरिति।
स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्धृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः।
ताअ्यैष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट।
तस्माद्रराटे केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृह्णात्।
तद्विचिकित्सत्। जुह्वानी ३ मा हौषा ३ मिति।
तद्विचिकित्सायै जन्म। य एवं विद्वान् विचिकित्सति॥५॥
वसीय एव चेतयते। तं वाग्भ्यवदञ्जुह्वीति। सोऽब्रवीत्।

कस्त्वमसीति। स्वैव ते वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोत्स्वाहेति।
तत्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवऽस्वाहाकारस्य जन्म वेद।
करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण
जुहति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत।
द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्।
स गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत।
पञ्चममजुहोत्। सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरभिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं
पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति।
सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदः
हूयाता इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत।
यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा
हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथन्नौ

होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहुवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्।
तस्मादग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्।
उभयमेवाग्नेयं स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाग्नये
सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र
जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यत्सायं जुहोति॥१०॥

प्रेव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन
तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं
मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्।
तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते
सूर्येऽग्निहोत्रं जुह्वति॥११॥

प्रेव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव
तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे
वसतः। यस्तयोर्न्यं राधयत्यन्यन्न। उभौ वाव स

तावृच्छतीति। अग्निं वावादित्यः सायं प्र विंशति।
तस्मादग्निर्दूरान्नक्तन्ददृशे। उभे हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥
उद्यन्तं वावादित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम
एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये सायं जुहुयात्। आ सूर्याय
वृश्चेत। यत्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत।
देवताभ्यः समदन्दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः
स्वाहेत्येव सायं होतव्यम्। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः
स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्यां सायं हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योति-
रित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा
एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव
प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव
प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। यथाऽतिथये प्रद्रुताय

शून्यायावसथायाहार्यः हरन्ति। तादृगेव तत्। काह
 ततस्तद्वतीत्याहुः। यत्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति।
 तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव सम्प्रति। अथो यथा
 प्रार्थमौषसं परिवेवैष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्ट विचिकित्सति जुह्वत्यजामंसृजताग्निहोत्रं सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्यते हूयते
 स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥ [२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नी स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधिश्चर्येत्।
 रुद्राय पत्नीमपि दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽ-
 ङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति।
 तथा पत्न्यप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्।
 प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न
 प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्।
 अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः।

प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतन्देवलोकम्। यच्छृतं
हविरनभिघारितम्। अभि द्योतयति। अभ्येवैनद्वारयति।
अथो देवत्रैवैनद्वमयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपंहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वायं। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्।
यजमानं शुचाऽर्पयेत्। यदक्षिणा। पितृदेवत्यं स्यात्।
यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीं शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै
देवमनुष्याणां शान्ता दिक्। तामेवैनदनूद्वासयति
शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव
तत्स्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशूनेवावरुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्या
राद्धाः। अनूच उन्नयति। प्रजायां अनूचीनत्वायं।
अनूच्येवास्यं प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै।
नाहोष्यन्नुप सादयेत्। यदहोष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा

उपनिधाय॥ २१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्चेत।
यदेव गार्हपत्येऽधि श्रयति। तेन गार्हपत्यं
प्रीणाति। अग्निरबिभेत्। आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति।
स एतां समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा
अग्नावाहुतयोऽध्रियन्त॥ २२॥

यदेनं समयच्छत्। तत्समिधः समित्त्वम्। समिधमा
दधाति। समेवैनं यच्छति। आहुतीनामृत्यै। अथो
अग्निहोत्रमेवेध्मवत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकां समिधमाधाय द्वे
आहुती जुहोति। अथ कस्यां समिधिं द्वितीयामाहुतिं
जुहोतीति॥ २३॥

यद्वे समिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकां
समिधमाधाय। यजुषाऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव
समिध्वी आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
आदीप्तायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो

यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परि वेवेष्टि। तादृगेव तत्।
चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो
द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिं षापयति॥२४॥

भवति प्रतिषिञ्चति गमयति प्रत्यक्पशवं उपनिधायान्ध्रियन्तेति तच्चत्वारिं च॥———[३]

उत्तरावतींश्चै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो
देवा अभवन्। पराऽसुराः। यङ्गामयेत् वसीयान्त्स्यादिति।
कनीयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा
उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुहति। भवत्येव। यङ्गामयेत् पापीयान्त्स्यादिति।
भूयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरङ्गनीयो जुहुयात्। एषा वा
अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्।
यस्यैवं जुहति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं
प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै
स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा

अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्य॑ स्था॒णुः। यत्पूर्वाऽऽहु॑तिः। तां यदुत्तरयाऽभि॒
जु॑ह्यात्॥ २७ ॥

य॒ज्ञ॒स्था॒णुमृ॑च्छेत्। अ॒ति॒हाय॒ पूर्वा॒माहु॑तिं जुहोति।
य॒ज्ञ॒स्था॒णुमे॒व परि॑ वृणक्ति। अथो॒ भ्रातृ॑व्यमे॒वाप्त्वाऽति॑
क्राम॑ति। अ॒वा॒चीन॑ सा॒यमु॑पमा॒ष्टि। रे॒तं ए॒व तद॑धाति।
ऊ॒र्ध्वं प्रा॒तः। प्र ज॑नयत्ये॒व तत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति।
च॒तु॒रु॒न्नय॑ति॥ २८ ॥

द्वि॒र्जु॒होति॑। अथ॒ क्व द्वे॑ आहु॑ती भवतु इति॑। अ॒ग्नौ वै॑श्वान॒र
इति॑ ब्रूयात्। ए॒ष वा अ॒ग्निवै॑श्वान॒रः। यद्वा॑ह्म॒णः। हु॒त्वा द्विः
प्राश्ना॑ति। अ॒ग्नावे॒व वै॑श्वान॒रे द्वे॑ आहु॑ती जुहोति। द्वि॒र्जु॒होति॑।
द्वि॒र्नि॒मा॑ष्टि। द्विः प्राश्ना॑ति॥ २९ ॥

ष॒द्वम्प॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑
वदन्ति। किं॒ दे॒व॒त्यम॑ग्निहोत्रमिति॑। वै॒श्व॒दे॒वमि॑ति
ब्रूयात्। यद्यजु॑षा जुहोति॑। तदै॒न्द्रा॒ग्रम्। यत्तू॑ष्णीम्।
तत्प्रा॑जाप॒त्यम्॥ ३० ॥

यन्निमार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्।
यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनश्नन्तो वर्धन्ते।
यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्गिर्यावृत्याचामति॥३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्ध्यै। निष्टपति स्वगाकृत्यै।
उद्दिशति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते।
स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो
वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप
समिन्धे॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्ध्यै। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असङ्स्थितो
वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्।
तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति।
अवभृथस्यैव रूपमकः॥३३॥

अभवन्भवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीत्येकः॥—————[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं
प्रायणमग्निहोत्रमिति। वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्।

अ॒ग्नि॒हो॒त्रं य॒ज्ञाना॑म्। तस्य॑ पृथि॒वी स॒दः। अ॒न्तरि॑क्ष॒माग्नी॑द्धम्।
 द्यौर्ह॒वि॒र्धान॑म्। दि॒व्या आपः॑ प्रोक्ष॑णयः। ओष॑धयो
 ब॒र्हिः॥ ३४॥

वन॒स्पत॑य इ॒ध्मः। दि॒शः परि॑धयः। अ॒दि॒त्यो यू॒पः।
 यज॑मानः प॒शुः। स॒मु॒द्रोऽव॑भृथः। स॒ंव॒त्सरः॑ स्व॒गाका॑रः।
 तस्मा॑दाहि॒ताग्नेः॑ सर्व॑मे॒व ब॑र्हिष्य॒न्दत्तं॑ भ॒वति॑। यत्सा॒यं
 जु॒होति॑। रात्रि॑मे॒व तेन॑ दक्षि॒ण्यां कुरु॑ते। यत्प्रा॒तः॥ ३५॥

अह॑रे॒व तेन॑ दक्षि॒ण्यं कुरु॑ते। यत्ततो॑ ददा॒ति। सा
 दक्षि॑णा। याव॑न्तो॒ वै दे॒वा अ॑हु॒त॒माद॑न्। ते परा॑ऽभवन्।
 त ए॒तद॑ग्नि॒होत्रं॑ सर्व॑स्यै॒व स॑मव॒दाया॑ जुहवुः। तस्मा॑दाहुः।
 अ॒ग्नि॒हो॒त्रं वै दे॒वा गृ॑हाणां॒ निष्कृ॑तिमपश्य॒न्निति॑। यत्सा॒यं
 जु॒होति॑। रात्रि॑या ए॒व तद्धु॑ताद्याय॥ ३६॥

यज॑मान॒स्याप॑राभावाय। यत्प्रा॒तः। अ॒हं ए॒व तद्धु॑ताद्याय।
 यज॑मान॒स्याप॑राभावाय। यत्ततो॑ऽश्नाति॑। हु॒तमे॒व तत्। द्वयोः॑
 पय॑सा जुह॒यात्प॒शुकाम॑स्य। ए॒तद्वा अ॑ग्नि॒होत्रं॑ मि॒थुन॑म्। य

ए॒वं वेद॑। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते॥३७॥

इ॒मामे॒व पूर्॒वया॑ दु॒हे। अ॒मूमु॑त्तरया। अ॒धि॒श्रित्यो॑त्तर॒मा
न॑यति। योना॑वे॒व तद्रे॑तः सि॒ञ्चति॑ प्र॒जन॑ने। आ॒ज्ये॑न
जुहु॒यात्तेज॑स्कामस्य। तेजो॑ वा आ॒ज्यम्। तेज॒स्व्ये॑व
भ॑वति। पय॑सा प॒शुका॑मस्य। ए॒तद्वै प॑शूनां॒ रूप॑म्।
रू॒पेणै॒वास्मै॑ प॒शून॑वरुन्धे॥३८॥

प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति। द॒ध्नेन्द्रि॑यका॑मस्य। इन्द्रि॒यं वै दधि॑।
इन्द्रि॒याव्ये॑व भ॑वति। यवा॒ग्वा॑ ग्राम॑कामस्यौष॒धा वै
म॑नु॒ष्याः। भा॒ग॒धेये॑नै॒वास्मै॑ सजा॒तान॑व रुन्धे। ग्रा॒म्ये॑व
भ॑वति। अय॑ज्ञो वा ए॒षः। योऽसा॒मा॥३९॥

च॒तुरु॑न्नयति। च॒तुर॑क्षरं॒ रथ॑न्तर॒म्। र॒थ॒न्तर॑स्यैष वर्णः।
उ॒परी॑व हरति। अ॒न्तरि॑क्षं वाम॒दे॒व्यम्। वा॒म॒दे॒व्यस्यै॑ष वर्णः।
द्विर्जु॑होति। द्य॑क्षरं बृ॒हत्। बृ॒हत् ए॒ष वर्णः। अ॒ग्नि॒होत्र॑मे॒व
तत्साम॑न्वत्करोति॥४०॥

यो वा अ॒ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदो॑ वेद॑। उपै॒नमु॒प॒सदो॑ नमन्ति।
 वि॒न्दत॑ उप॒स॒त्तारम्॑। उ॒न्नीयोप॑ सादयति। पृ॒थि॒वीमे॒व
 प्री॑णाति। हो॒ष्यन्नुप॑सादयति। अ॒न्तरि॑क्षमे॒व प्री॑णाति।
 हु॒त्वोप॑ सादयति। दि॒वमे॒व प्री॑णाति। ए॒ता वा
 अ॒ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदः॑ ॥ ४१ ॥

य ए॒वं वेद॑। उपै॒नमु॒प॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उप॒स॒त्तारम्॑।
 यो वा अ॒ग्निहो॒त्रस्या॑श्रा॒वितं॑ प्र॒त्याश्रा॑वित॒ः॒ हो॒ता॑रं
 ब्र॒ह्माणं॑ वष॒ट्कारं॑ वेद॑। तस्य॒ त्वे॒व हु॒तम्। प्रा॒णो वा
 अ॒ग्निहो॒त्रस्या॑श्रा॒वितम्। अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॑वितम्। म॒नो
 हो॒ता॑। चक्षु॑र्ब्र॒ह्मा। नि॒मे॒षो व॑ष॒ट्कारः॑ ॥ ४२ ॥

य ए॒वं वेद॑। तस्य॒ त्वे॒व हु॒तम्। सा॒यं या॒वा॒नश्च॒ वै
 दे॒वाः प्रा॑त॒र्यावा॑णश्चा॒ग्निहो॒त्रिणो॑ गृ॒हमा॑गच्छन्ति। तान् यन्न
 त॒र्पये॑त्। प्र॒जया॑ऽस्य प॒शुभि॑र्वि ति॒ष्ठेर॑न्। यत्त॒र्पये॑त्। तृ॒प्ता
 ए॒नं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्त॒र्पये॑युः। स॒जू॒र्दे॒वैः सा॒यं या॒व॑भि॒रिति॑
 सा॒यं॑ स॒म्मृ॑शति। स॒जू॒र्दे॒वैः प्रा॑त॒र्याव॑भि॒रिति॑ प्रा॒तः। ये

चैव देवाः सायं यावानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयाऽस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजयां पशुभिस्तर्प-
यन्ति। अरुणो ह स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाह९ सायं
प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्मत्पापीया९सो
भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समित्सप्तमी।
सप्तपदा शक्करी। शाक्करो वज्रः। अग्निहोत्र एव तत्सायं
प्रातर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मनो।
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बृहिः प्रातरहुताद्याय जायते रुन्धेऽसामा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषट्कारश्च
प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रीणि च॥ [५]

प्रजापतिरकामयतात्मन्वन्मे जायेतेति। सोऽजुहोत्।
तस्मात्स्मन्वदजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तैऽब्रुवन्।
प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वयमजनिष्महि।
जायतान्न आत्मन्वदिति तैऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै
वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत गौरेव। तस्यै
 पयंसि व्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते
 प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो
 नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति
 प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव
 प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेरहुतादजनीति।
 तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एव
 वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति।
 अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति।
 यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्धवान्। तेन त्वां
 प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीय-
 मभ्युद्धवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः
 सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सौऽन्यदा-
 लम्भ्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सोऽमुमादित्य-
मात्मनो निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्मर्यावर्तत। ततो
वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं वेद।
तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत द्व्यहं न जुह्वति।
हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥ [६]

रौद्रङ्गवि। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनन्दुह्यमानम्।
सौम्यन्दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः।
पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रं शरः।
धातुरुद्वासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्।
द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः
पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतम्॥५०॥

उद्वासितं सप्त च॥ [७]

दक्षिणत उप सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा
वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य
दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वा दुह्याज्येष्ठस्य

ज्यैष्ठिने॒यस्य॑। यो वा॑ ग॒तश्रीः॑ स्यात्। अप॑रौ दु॒ह्यात्कनि॒ष्ठस्य॑
कानि॒ष्ठिने॒यस्य॑। यो वा॑ बु॒भूषेत्॥५१॥

न सं मृ॑शति। पा॒पव॒स्यस॒स्य व्यावृ॑त्त्यै। वा॒यव्यं॑ वा
ए॒तदुप॑सृष्टम्। आ॒श्विन॑न्दुह्य॒मानम्। मै॒त्रन्दु॑ग्धम्। अ॒र्यम्ण॑
उ॒द्धास्य॑मानम्। त्वा॒ष्ट्रमु॒न्नीय॑मानम्। बृ॒हस्प॑ते॒रुन्नी॑तम्।
स॒वि॒तुः प्र॑क्रान्तम्। द्या॒वापृ॑थि॒व्यं ह्रि॑यमाणम्॥५२॥

ऐ॒न्द्रा॒ग्रमुप॑ सादितम्। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यो जुहोति।
योऽ॒ग्नि॒होत्रं॑ जुहोति। यथा॒ खलु॑ वै धे॒नुन्ती॑र्थे त॒र्पय॑ति।
ए॒वम॑ग्नि॒होत्री॑ यज॑मानन्त॒र्पय॑ति। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र
सु॒वर्गं॑ लो॒कं जा॑नाति। पश्य॑ति पु॒त्रम्। पश्य॑ति पौ॒त्रम्। प्र
प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्नि॒होत्रं॑ जुह्वति।
य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑॥५३॥

बुभूषेद्वि॒यमाण॑आयते द्वे च॥—————[८]

त्रयो॒ वै प्रै॑यमे॒धा आ॑सन्। तेषा॒न्निरे॑कोऽग्नि॒होत्रम॑जुहोत्।
द्विरे॑कः। स॒कृदे॑कः। तेषां॒ यस्त्रि॑जुहोत्। स ऋ॒चाऽजु॑होत्।

यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्धुताम्।
तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे
एवर्धौ अवरुन्धे। अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं
जुहोति। रेत एव तदधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः
स्वाहेति प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य
हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्।
उन्नीय प्राडुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत। स यदा
ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः।
तमेवोपासरत्। स एवैनन्तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति
यजमानः॥५६॥

तूष्णीञ्जायते यजमानः॥ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे
जुहति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो

धूपायञ्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति।
 रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते।
 आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं
 हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे
 देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। विश्वेष्वेवास्य
 देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकैव
 भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। इन्द्र
 एवास्यग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजा-
 पतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति।
 प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा
 अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति।
 ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वेवादित्येषु
 विश्वेषु देवेषु। इन्द्रैः प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु

देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य
उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्रं एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निनिर्हितः प्रथमं
सर्वं एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥ [१०]

ऋतन्त्वां सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति।
सत्यन्त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्।
असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं
परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे
भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न
पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उचैनदेवं
वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निं रुद्र उत्तरावर्ती ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः
प्रजापतिरकामयतात्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतन्त्वां सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशून्नेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतष्पृष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दहोतारम-
पश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै
स प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामन्। ता
ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति।
स दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्।
प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि
प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा
असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।

ब्रा॒ह्म॒णो वै प्र॒जाना॑मुप॒द्रष्टा॑ । उप॒द्रष्टु॑मत्ये॒व प्रजा॑यते । ग्रहो॑
भवति । प्र॒जाना॑ः सृ॒ष्टाना॑न्धृत्यै॑ । यं ब्रा॒ह्म॒णं वि॒द्यां वि॒द्वाँसं
यशो॑ न॒च्छेत् ॥ ३ ॥

सोऽर॑ण्यं प॒रेत्य॑ । द॒र्भ॒स्त॒म्बमु॒द्ग्रथ्य॑ । ब्रा॒ह्म॒णन्दक्षि॑ण॒तो
नि॒षाद्य॑ । चतु॑र्होतृ॒न्व्याच॑क्षीत । ए॒तद्वै दे॒वानां॑ पर॒मङ्गु॑ह्यं ब्रह्म॑ ।
यच्चतु॑र्होतारः । तदे॒व प्रका॑शं ग॒मय॑ति । तदे॒नं प्रका॑शङ्गु॒तम् ।
प्रका॑शं प्र॒जाना॑ङ्ग॒मय॑ति । द॒र्भ॒स्त॒म्बमु॒द्ग्रथ्य॑ व्याच॑ष्टे ॥ ४ ॥

अ॒ग्नि॒वान् वै द॑र्भस्त॒म्बः । अ॒ग्नि॒वत्ये॒व व्याच॑ष्टे । ब्रा॒ह्म॒णो
दक्षि॑ण॒त उपा॑स्ते । ब्रा॒ह्म॒णो वै प्र॒जाना॑मुप॒द्रष्टा॑ ।
उप॒द्रष्टु॑मत्ये॒वैनं॑ यशं ऋच्छति । ई॒श्वर॑न्तं यशो॒र्तो॒रित्या॑हुः ।
यस्यान्ते॑ व्याच॑ष्ट इति॑ । वर॒स्तस्मै॑ दे॒यः । यदे॒वैनं॑
तत्रो॑प॒नम॑ति । तदे॒वाव॑ रुन्धे ॥ ५ ॥

अ॒ग्नि॒मा॒दधा॑नो दश॑होत्राऽर॒णिम॑व॒ दध्यात् । प्रजा॑तमे॒वैन॒मा
ध॑त्ते । तेनै॒वोद्भु॑त्या॒ग्नि॒होत्रं जु॑हुयात् । प्रजा॑तमे॒वैनं॑ जुहोति ।
ह॒विर्निर्व॑प्स्यं द॒होतारं॑ व्याच॑क्षीत । प्रजा॑तमे॒वैनं॑ निर्व॑पति ।

सामिधेनीरनुवक्ष्यं दहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव
तनुते॥६॥

अभिचरं दहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः।
नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य
स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृत
इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्।
निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः
क्रूरम्। तेन वर्षद्वरोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति।
ताजगार्तिमाच्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्वा ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥—————[१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं
चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्मात्सृष्टावपा-
क्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्।
दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्या-

हवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य
प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत
चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्।
तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स
चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि
ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां
सृष्टानान्धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धं सृजेयेति। स
एतं षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तद्ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं
मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य

प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै।
 सोऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं
 सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
 ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तद्ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य
 ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये
 जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरं सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो
 भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो
 न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यत्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यत्सम्भारा
 भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं
 वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञं सम्भृत्य प्र तनुते। अयज्ञो
 वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे।
 यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै
 पत्नीनामायतनम्। स्व एवैनां आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्थद्वं॥ [२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स
 त्रिवृतं स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत
 उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा
 अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्।
 पराऽसुराः। यङ्गामयेत् वसीयान्त्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यङ्गामयेत्
 पापीयान्त्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव
 भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै
 दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। ऋतवः
 संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं
 वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स
 इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति।
 सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्मांस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं
 जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमंब्रुवन्।
जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति।
ऋतून्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यंब्रुवन्। तं
वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तश्चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजयेतेति।
स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव
भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण
जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरश्च हि देवा
एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे
लोकैःऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं
इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा
प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं
लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा
प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता।

संवत्सरः सुवर्गो लोकः। संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्ग
लोकमैति। तैऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सद्भ्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः
स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियात्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः
सु सद्भ्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति।
वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य
एवं वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः।
असावादित्य एकविंशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः।
एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतः श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव
तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्वं इत्यादित्यानृतवृष्यद्वा॥—————[३]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति। स एतं देहोतारमपश्यत्।
तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य
चित्तिः स्रुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव
वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत।
सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सामो हविरासीत्। स
चतुर्होत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्।
स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रन्दर्शपूर्णमासौ यजूंषि। स
द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स
तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्।
स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै
व्याहतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः
पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा
व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत।
स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्तै
हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स
प्रत्यङ्मुखाधत्। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्दुर्वर्णं हिरण्यमभवत्। तद्दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म।

स द्वितीयम॑तप्य॒त। सौ॑ऽता॒म्यत्। स प्राड॑बाध॒त।
 स दे॒वान॑सृज॒त। तद॑स्य प्रि॒यमा॑सीत्। तत्सुव॑र्ण॒ः
 हि॒र॑ण्यमभवत्। तत्सुव॑र्णस्य॒ हि॒र॑ण्यस्य॒ जन्म॑। य ए॒व॑
 सुव॑र्णस्य॒ हि॒र॑ण्यस्य॒ जन्म॑ वेद॑॥२५॥

सुव॑र्ण आ॒त्मना॑ भवति। दु॒र्वर्णो॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यः। तस्मा॑त्सुव॑र्ण॒ः
 हि॒र॑ण्यं भा॒र्यम्। सुव॑र्ण ए॒व भ॑वति। ऐ॒नं प्रि॒यङ्ग॑च्छति
 नाप्रि॑यम्। स स॒प्तहो॑तारमसृज॒त। स स॒प्तहो॑त्रै॒व सु॑व॒र्णं
 लो॒कमे॑त्। त्रि॒ण॒वेन॒ स्तोमे॑नै॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ऽसु॒रा॒न्प्राणु॑द॒त।
 त्रय॑स्त्रि॒ःशेन॒ प्रत्य॑तिष्ठत्। ए॒क॒वि॒ःशेन॒ रुच॑मधत्त॥२६॥

स॒प्तद॑शेन॒ प्राजा॑य॒त। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सोमे॑न॒ यज॑न्ते।
 स॒प्तहो॑त्रै॒व सु॑व॒र्णं लो॒कमे॑ति। त्रि॒ण॒वेन॒ स्तोमे॑नै॒भ्यो लो॒केभ्यो॑
 भ्रातृ॑व्या॒न्प्राणु॑द॒ते। त्रय॑स्त्रि॒ःशेन॒ प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑। ए॒क॒वि॒ःशेन॒
 रुच॑ धत्ते। स॒प्तद॑शेन॒ प्र जा॑य॒ते। तस्मा॑त्स॒प्तद॑शः स्तोमो॒ न
 नि॒रू॒ह्यः। प्र॒जाप॑तिर्वै स॒प्तद॑शः। प्र॒जाप॑तिमे॒व म॑ध्य॒तो ध॑त्ते
 प्रजा॑त्यै॥२७॥

अनन्दब्रुव इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजात्यै॥ [४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै
दक्षिणामनयत्। तामह्वीनात्। तेऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रति
गृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न ह्वेष्यतीति। ते व्यावृत्य
प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नाह्वीनात्। य एवं
विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा
ह्वीनाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह।
आग्नेयं वै हिरण्यम्। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति।
सोमाय वास इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनं देवतया
प्रति गृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनं
देवतया प्रतिगृह्णाति। वरुणायामित्याह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये
पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनं देवतया प्रति
गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैनं
देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायामङ्गीरसायान् इत्याह। इयं

वा उ॒त्ता॒न आ॒ङ्गी॒र॒सः॥३०॥

अ॒न॒यै॒वैन॒त्प्र॒ति गृ॒ह्णा॒ति। वै॒श्वान॒र्य॒र्चा रथं॑ प्र॒ति गृ॒ह्णा॒ति।
वै॒श्वान॒रो वै दे॒वत॑या॒ रथः॑। स्व॒यै॒वैन॑ दे॒वत॑या॒ प्र॒ति गृ॒ह्णा॒ति।
तेना॑मृ॒त॒त्वम॑श्या॒मित्या॑ह। अ॒मृ॒तमे॒वात्म॑न्ध॒त्ते। वयो॑ दा॒त्र
इत्या॑ह। वय॑ ए॒वैन॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। मयो॒
मह्य॑मस्तु प्र॒तिग्र॑ही॒त्र इत्या॑ह॥३१॥

यद्वै शि॒वम्। तन्म॑यः। आ॒त्मन॑ ए॒वैषा॑ परी॒त्तिः। क इ॒दङ्क॑स्मा॒
अदा॑दित्या॑ह। प्र॒जाप॑तिर्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति। कामः
कामा॑येत्या॑ह। कामे॑न॒ हि ददा॑ति। कामे॑न प्र॒तिगृ॑ह्णाति।
कामो॑ दा॒ता कामः॑ प्र॒तिग्र॑ही॒तेत्या॑ह॥३२॥

कामो॑ हि दा॒ता। कामः॑ प्र॒तिग्र॑ही॒ता। कामः॑
स॒मु॒द्रमा॑वि॒शेत्या॑ह। स॒मु॒द्र इ॒व हि कामः॑। ने॒व
हि काम॑स्यान्तोऽस्ति। न स॒मु॒द्रस्य॑। कामे॑न त्वा॒
प्र॒तिगृ॑ह्णामीत्या॑ह। येन॒ कामे॑न प्र॒तिगृ॑ह्णाति। स
ए॒वैन॑म॒मुष्मि॑ल्लो॒के काम॑ आगच्छति। कामे॑तत्त ए॒षा

ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिल्लोके
दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां
प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

ह्येनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥-[५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्वंशममहः। दशमेऽहन्त्सर्पराज्ञियां
ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तङ्गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते।
तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव
लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै
पृश्नि॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा
प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। देवा वै
सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति।
अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै।
अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्वंशममहः। एतत्खलु वै

दे॒वानां॑ पर॒मङ्गु॒ह्यं ब्र॒ह्म। यच्चतु॑र्हो॒तारः। द॒शमे॑ऽह॒ः
 श्र॒तुर्हो॑तृ॒न्याच॑ष्टे। य॒ज्ञस्यै॑वा॒न्तङ्ग॑त्वा। प॒र॒मं दे॒वानां॑ गु॒ह्यं
 ब्र॒ह्माव॑ रुन्धे। तदे॒व प्र॑का॒शं ग॑मयति॥ ३६॥

तदे॒नं प्र॑का॒शङ्ग॑तम्। प्र॒का॒शं प्र॒जानां॑ङ्ग॒मय॑ति। वाचं॑ यच्छति।
 य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्य॑ वा अहः॑। भ्रा॒तृव्य॑दे॒वत्या॑
 रा॒त्रिः। अ॒ह्ना रा॒त्रिन्ध्या॑येत्। भ्रा॒तृव्य॑स्यै॒व तल्लो॑कं वृ॒द्धे।
 यद्वि॒वा वाचं॑ वि॒सृजे॑त्। अ॒हर्भ्रा॑तृ॒व्यायो॑च्छि॒षेत्। यन्न॑क्तं
 वि॒सृजे॑त्। रा॒त्रिं भ्रा॑तृ॒व्यायो॑च्छि॒षेत्। अ॒धिवृ॑क्ष॒सूर्ये॑
 वाचं॑ वि॒सृज॑ति। ए॒ताव॑न्तमे॒वास्मै॑ लो॒कमु॑च्छि॒षति॑।
 याव॑दादि॒त्योऽस्त॑मेति॥ ३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शि॒षेत्पञ्च॑ च॥ [६]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टाः स॒मंश्लि॑ष्यन्। ता
 रू॒पेणा॑नु॒प्रावि॑शत्। तस्मा॑दाहुः। रू॒पं वै प्र॒जाप॑तिरिति। ता
 नाम्ना॑ऽनु॒ प्रावि॑शत्। तस्मा॑दाहुः। नाम॑ वै प्र॒जाप॑तिरिति।
 तस्मा॑द॒प्यामि॑त्रौ स॒ङ्गत्य॑। नाम्ना॑ चे॒द्धर्ये॑ते॥ ३८॥

मि॒त्रमे॒व भ॑वतः। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वासुरा॑नंसृजत। स इन्द्र॒मपि॑
नासृ॑जत। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। इन्द्रं॑ नो ज॒नये॑ति। स
आ॒त्मन्निन्द्र॑मपश्यत्। तम॑सृजत। तन्नि॒ष्टुग्वी॑र्यं भू॒त्वाऽनु॑
प्रावि॑शत्। तस्य॒ वज्रः॑ पञ्चद॒शो ह॑स्त॒ आप॑द्यत।
तेनो॒दय्या॑सुरान॒भ्यभव॑त्॥ ३९॥

य ए॒वं वेद॑। अ॒भि भ्रा॑तृव्यान्भवति। ते दे॒वा असुरै॑र्विजित्य।
सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। तेऽमु॒ष्मिँल्लो॒के व्य॑क्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्।
अ॒मु॒तः प्र॑दानं॒ वा उप॑जिजीवि॒मेति॑। ते स॒प्तहो॑तारं
य॒ज्ञं वि॒धाय॑यास्यम्। आ॒ङ्गीर॒सं प्रा॑हिण्वन्। ए॒तेना॒मुत्रं॑
कल्प॑येति॥ ४०॥

तस्य॒ वा इ॒यङ्कृ॑तिः। यदि॒दङ्किं॑ च। य ए॒वं वेद॑। कल्प॑तेऽस्मै।
स वा अ॒यं म॑नुष्ये॒षु य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता। अ॒मुत्रं॑ स॒द्ध्यो दे॒वेभ्यो॑
ह॒व्यं व॑हति। य ए॒वं वेद॑। उपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति। सोऽम॑न्यत।
अ॒भि वा इ॒मेऽस्मा॑ल्लो॒काद॑मुं लो॒कं क॑मिष्यन्त॒ इति॑।
स वाच॑स्पते॒ हृदि॑ति॒ व्याह॑रत्। तस्मा॑त्पु॒त्रो हृद॑यम्।

तस्मादस्माल्लोकादमुं लोकनाभि कामयन्ते। पुत्रो हि हृदयम्॥४१॥

हृयैते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥—————[७]

देवा वै चतुर्होतृभिर्यज्ञमन्वत। ते वि पाप्मना भ्रातृव्येणाजयन्त। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। य एवं विद्वाश्चतुर्होतृभिर्यज्ञन्तनुते। वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते। अभि सुवर्गं लोकं जयति। षड्वीत्रा प्रायणीयमा सादयति। अमुष्मै वै लोकाय षड्वीता। घ्नन्ति खलु वा एतत्सोमम्। यदभिषुण्वन्ति॥४२॥

ऋजुधैवैनममुं लोकं गमयति। चतुर्होत्राऽऽतिथ्यम्। यशो वै चतुर्होता। यश एवात्मन्धत्ते। पञ्चहोत्रा पशुमुपसादयति। सुवर्ग्यो वै पञ्चहोता। यजमानः पशुः। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। ग्रहान्गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति। इन्द्रियं वै सप्तहोता॥४३॥

इन्द्रियमेवात्मन्धत्ते। यो वै चतुर्होतृननुसवनन्तर्पयति।

तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒ सोम॑पी॒थो न॑मति।
 ब॒हिष्प॒वमा॑ने द॒शहो॑तारं॒ व्याच॑क्षीत। मा॒ध्यं दि॒ने
 प॒वमा॑ने चतु॑र्होतारम्। आ॒र्भवे॑ प॒वमा॑ने प॒ञ्चहो॑तारम्।
 पि॒तृय॒ज्ञे ष॒ड्हो॑तारम्। य॒ज्ञाय॒ज्ञिय॑स्य स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्।
 अ॒नु॒स॒व॒नमे॒वैना॑ऽस्त॒र्पय॑ति॥४४॥

तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒ सोम॑पी॒थो न॑मति।
 दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमि॒तं
 यश॑स्का॒माः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छा॑त्।
 सर्वे॑षान्न॒स्तत्स॒हास॒दिति॑। सोम॒श्चतु॑र्हो॒त्रा। अ॒ग्निः प॒ञ्चहो॑त्रा।
 धा॒ता ष॒ड्हो॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहो॑त्रा। प्र॒जाप॑ति॒र्दश॑होत्रा। तेषा॑ऽ॒ सोम॑ऽ॒
 राजा॑नं॒ यश॑ आ॒र्च्छ॑त्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्।
 तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रैषैः॑ प्रैष॑मैच्छन्। तत्प्रैषा॑णां
 प्रैष॑त्वम्। नि॒वि॒द्भि॒न्यवे॑दयन्। तन्नि॒विदा॑न्नि॒वित्त्व॑म्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑माप्रि॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॒ यशो॑

व्यगृह्णता ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणाङ्ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो
ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। तेऽब्रुवन्। यो वै नः
श्रेष्ठोऽभूत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिमं सुवामहा इति। तच्छन्दोभिरसुवन्त।
तच्छन्दसाञ्छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तत्साम्नः
सामत्वम्। उक्थैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वम्। य
एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्तसोममागच्छति।
यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ
सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तन्त्वाऽव यश
ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्मात्सोमे सोमः
प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिषुण्वन्ति सप्तर्हता तर्पयति षड्विंशति निवित्त्वमभूतिष्ठति प्राहेति द्वे च॥———[८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नासीत्। न द्यौरासीत्। न
पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति।
तदतप्यत। तस्मात्तेपाणाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत।

तस्मात्तेपा॒नाद॒ग्निर॑जायत। तद्भूयो॑ऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपा॒नाज्ज्योति॑रजायत। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तन्मा॑त्तेपा॒ना-
द॒र्चिर॑जायत। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तस्मा॑त्तेपा॒नान्मरी॑चयो-
ऽजायन्त। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तस्मा॑त्तेपा॒नादु॑दा॒रा अ॑जायन्त।
तद्भूयो॑ऽतप्यत। तद॒भ्रमि॑व॒ सम॑हन्यत। तद्व॒स्तिम॑भिनत्॥५१॥

स संमु॒द्रोऽभवत्। तस्मा॑त्समु॒द्रस्य॑ न पि॑बन्ति। प्र॒जन॑नमि॒व
हि म॑न्यन्ते। तस्मा॑त्प॒शोर्जा॑य॒माना॒दापः॑ पु॒रस्ता॑द्यन्ति।
तद्व॒श॑होताऽन्व॑सृज्यत। प्र॒जाप॑तिर्वै द॒श॑होता। य ए॒वन्त॑प॒सो
वी॒र्यं॑ वि॒द्वाꣳ स्त॑प्यते। भव॑त्ये॒व। तद्वा इ॒दमा॑पः
सलि॒लमा॑सीत्। सोऽरो॑दीत्प्र॒जाप॑तिः॥५२॥

स कस्मा॑ अ॒ज्ञि। यद्य॒स्या अ॑प्र॒तिष्ठा॒या इति॑।
यद॒प्स्व॑वाप॑द्यत। सा पृ॒थि॒व्य॑भवत्। यद्व॒मृष्ट॑। तद॒न्तरि॑क्षमभवत्।
यद॒ध्व॑मुद॒मृष्ट॑। सा द्यौ॑रभवत्। यदरो॑दीत्। तद॒नयो॑
रोद॒स्त्वम्॥५३॥

य ए॒वं वेद॑। नास्य॑ गृ॒हे रु॑दन्ति। ए॒तद्वा ए॒षां लो॒कानां॑ जन्म॑।

य ए॒वमे॒षां लो॒कानां॑ जन्म॒ वेद॑। नैषु लो॒केष्वार्ति॑माच्छति।
 स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॒त्वाऽका॑मयत्
 प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्त॒र्वान॑भवत्। स
 ज॒घना॑द॒सुरा॑नसृजत॥५४॥

तेभ्यो॑ मृ॒न्मये॒ पात्रे॑ऽन्नमदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्।
 तामपा॑हत। सा तमि॑स्त्राऽभवत्। सो॑का॒मयत् प्रजा॑ये॒येति॑।
 स तपो॑ऽतप्यत। सो॑न्त॒र्वान॑भवत्। स प्र॒जन॑नादे॒व
 प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॑दि॒मा भूयि॑ष्ठाः। प्र॒जन॑ना॒द्धेना॑
 अ॒सृज॑त॥५५॥

ताभ्यो॑ दा॒रुमये॒ पात्रे॒ पयो॑ऽदुहत्। याऽस्य॒ सा
 त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। सा जो॒त्स्नाऽभ॑वत्। सो॑का॒मयत्
 प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑न्त॒र्वान॑भवत्। स
 उ॒पप॒क्षाभ्या॑मे॒वर्तू॑नसृजत। तेभ्यो॑ रज॒ते पात्रे॑ घृ॒तम॑दुहत्।
 याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्॥५६॥

तामपा॑हत। सो॑ऽहो॒रात्र॑योः स॒न्धिर॑भवत्। सो॑का॒मयत्

प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स
मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य
सा तनूरासीत्। तामपाहत। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दीर्हाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः। दिवा
वै नोऽभूदिति। तद्देवानान्देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं
वेद। देववानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य
एवमहोरात्राणां जन्म वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत।
प्रजापतिः प्रजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं
प्रतिष्ठितम्। यदिदङ्किं च। तदेतच्छ्रोवस्यसन्नाम ब्रह्म।
व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते
प्रजयां पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं
वेद॥५९॥

अग्निरजायत तद्भूयोऽतप्यतामिनदरोदीत्प्रजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमदुहद्याऽस्य

सा तनूरासीदहरभवदृच्छति वेदं (इदं धूमोऽग्निर्योतिरर्चिर्मरीचय उदारास्तदब्र९ स

जघनात्सा तमिस्रा स प्रजननात्सा जोत्सा स उपपक्षाभ्यां सौहोरात्रयोः सन्धिः
 स मुखात्तदहर्देववाँन्मृन्मये दारुमये रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो घृतं
 सोमम्॥)॥

[९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्।
 परेहि। एतेषां देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अब्रुवन्।
 कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति। सोऽब्रवीत्।
 कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति मा देवा अवोचं
 निति। अथ वा इदन्तरहि प्रजापतौ हर आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ।
 अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहं
 स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्स्या इत्यब्रवीत्।
 यदेतद्ववीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं
 वेद॥६१॥

विदुरेन्नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा
 इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव
 समानानां भवति। सोऽमन्यत। किङ्किं वा अकरमिति। स

चन्द्रं म॒ आह॒रेति॒ प्राल॑पत्। तच्चन्द्रम॑सश्चन्द्रम॒स्त्वम्। य ए॒वं वेद॑॥६२॥

चन्द्रवा॑ने॒व भ॑वति। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। सु॒वीर्यो॑ मर्या॒ यथा॑ गोपा॒यत् इति॑। तत्सूर्य॑स्य सूर्य॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। नैन॑न्दभ्रोति। कश्च॒ नास्मि॒न्वा इ॒दमिन्द्रि॒यं प्रत्य॑स्था॒दिति॑। तदिन्द्र॑स्येन्द्र॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। इन्द्रि॒याव्ये॑व भ॑वति॥६३॥

अ॒यं वा इ॒दं प॑र॒मोऽभू॑दिति। तत्प॑रमे॒ष्ठिनः॑ परमे॒ष्ठित्वम्। य ए॒वं वेद॑। प॒र॒मा॒मे॒व का॒ष्ठां गच्छ॑ति। तं दे॒वाः सं॒मन्त॑ पर्य॒विशन्। वस॑वः पुर॒स्तात्। रु॒द्रा दक्षि॑ण॒तः। आ॒दि॒त्याः प॒श्चात्। वि॒श्वे दे॒वा उत्त॑र॒तः। अ॒ङ्गिर॑सः प्र॒त्यश्च॑म्॥६४॥

सा॒ध्याः प॒रांश्च॑म्। य ए॒वं वेद॑। उ॒पै॒न॑ समा॒नाः सं॒वि॑शन्ति। स प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्र॒जा आ॒व॑यत्। ता अ॑स्मै॒ नाति॑ष्ठन्तान्नाद्या॑य। ता मुखं॑ पुर॒स्तात्पश्य॑न्तीः। दक्षि॑ण॒तः पर्या॑यन्। स दक्षि॑ण॒तः पर्य॑वर्तयत्। ता मुखं॑ पुर॒स्तात्पश्य॑न्तीः। मुखं॑न्दक्षि॑ण॒तः॥६५॥

पुश्चात्पर्यायन्। स पुश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं
 पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखन्दक्षिणतः। मुखं पुश्चात्।
 उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं
 पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखन्दष्विणतः। मुखं पुश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्टान्यवर्तयत।
 ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा
 अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि
 च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा
 अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यञ्चं मुखन्दक्षिणतो मुखं पुश्चान्नवं

च॥—————[१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतं
 देहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति बहोर्भूयान्भवत्।
 यः कामयेत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत।
 बहोरेव भूयान्भवति। सोऽकामयत वीरो म आज्ञायेतेति।

स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत। यः कामयेत वीरो म
आजायेतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो
जायते। सोऽकामयत पशुमान्त्स्यामिति। स चतुर्होतुः
पञ्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति
पशुमानभवत्। यः कामयेत पशुमान्त्स्यामिति। स
पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति।
स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य
प्रयुक्त्यृतवोऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयेतर्तवो मे
कल्पेरन्निति। स षड्होतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः।
सोऽकामयत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मै सोमपः
सोमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य
प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यभवत्। आऽस्य सोमपः
सोमयाज्यजायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्।

आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं
 प्रयुञ्जीत। सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य
 सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा
 प्रतितिष्ठति॥ ७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्।
 तैऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा
 उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्।
 आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा
 इयङ्कृतिः॥ ७२॥

यदिदङ्किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं
 मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्भ्यो देवेभ्यो हव्यं
 वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै
 चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै
 दशहोतुर्निदानम्। दशपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि
 पञ्चहोतुः। पशुबन्धषड्होतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै

चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कृषिर्दशहोतुर्निदानं सप्त
च॥

[११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति
प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत
दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समंश्लिष्यं
देवा वै चतुर्होतृभिरिदं वा अग्रे प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बहोभूयानेकादश॥११॥
प्रजापतिस्तद्वहस्य प्रजापतिरकामयतानयेवै नत्तस्य वा इयं कृषिस्तस्मात्ते पानाज्योतिर्यदस्मिन्नादि
स षड्भोतुः सप्तहोतारन्निर्वापतिः॥७३॥
प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किञ्चतुर्होतृणाञ्चतुर्होतृत्वमिति।
यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार
उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणाञ्चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता।
अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवञ्चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव।
य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं
क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद।
आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता
चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ
कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः
खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः
श्रेष्ठ देवतानामुपदेशनाद्देद। वसिष्ठः समानानां

भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते।
अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति
जुनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।
अयमवासादिति॥ ३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेदं बुध्यन्ते षट्॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव
समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा
प्रति गृह्णाति। आत्मनोऽनर्त्ये। यद्येनमार्त्विज्याद्वृतं सन्तं
निर्हरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयादशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाज्येन।
पुरस्तात्प्रत्यङ्मिषं प्रतिलोमं विग्राहम्॥ ४॥

प्राणानेवास्योपं दासयति। यद्येनं पुनरुप शिष्येयुः।
आग्नीध्रे एव जुहुयादशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाज्येन।
पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै
कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्यृतमुखऋतुमुखे जुहोति।
ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥ ५॥

कृ॒ता अ॑स्मा ऋ॒तव॑ आ॒यन्ति॑। षड्ढो॑ता॒ वै भू॒त्वा
 प्र॒जाप॑तिरि॒दꣳ सर्व॑म॒सृज॑त। स मनो॑ऽसृज॑त। मन॒सोऽधि॑
 गा॒य॒त्रीम॑सृज॑त। तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आ॒र्च्छत्। तामा॑ऽल॒भत॑।
 गा॒य॒त्रिया॑ अधि॒ छन्दा॑ꣳस्य॒सृज॑त। छन्दा॑भ्योऽधि॒ साम॑।
 तत्साम॑ यश॑ आ॒र्च्छत्। तदा॑ऽल॒भत॑॥६॥

साम्नो॑ऽधि॒ यजू॑ꣳष्य॒सृज॑त। यजु॑भ्योऽधि॒ विष्णु॑म्। तद्विष्णुं॑
 यश॑ आ॒र्च्छत्। तमा॑ऽल॒भत॑। विष्णो॑र॒ध्योष॑धीर॒सृज॑त।
 ओष॑धी॒भ्योऽधि॒ सोम॑म्। तत्सोमं॑ यश॑ आ॒र्च्छत्।
 तमा॑ऽल॒भत॑। सोमा॑दधि॒ प॒शून्सृ॑ज॑त। प॒शुभ्यो॑ऽधीन्द्र॑म्॥७॥

तदिन्द्रं॑ यश॑ आ॒र्च्छत्। तदे॑न॒न्नाति॑ प्राच्य॑वत। इन्द्रं॑ इव
 यश॑स्वी भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। नैनं॑ यशो॑ऽति॒ प्रच्य॑वते।
 यद्वा इ॒दङ्किं॑ च॑। तत्सर्व॑मुत्ता॒न ए॒वाङ्गी॑र॒सः प्रत्य॑गृह्णात्।
 तदे॑नं॒ प्रति॑गृहीत॒न्नाहि॑नत्। यत्किं॑ च॑ प्रति॑गृह्णीयात्।
 तत्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वा॑ङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णीयात्।
 इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः। अ॒नयै॒वैन॑त्प्रति॑ गृह्णाति। नैनं॑

हिनस्ति। ब॒रु॒हिषा॒ प्रती॑या॒द्वां वाऽश्वं॑ वा। ए॒तद्वै प॑शूनां प्रि॒यं
धाम॑। प्रि॒येणै॒वैनं॑ धाम्ना॒ प्रत्ये॑ति॥८॥

वि॒ग्राहं॑ मृतव॒स्तदाऽलं॑ भ॒तेन्द्रं॑ गृह्णीया॒थ्यद्वं॑॥ [२]

यो वा अवि॑द्वान्नि॒वर्त॑यते। वि॒शी॒र्षा स॒पा॑प्माऽमु॒ष्मि॑ल्लो॒के
भ॑वति। अथ॒ यो वि॑द्वान्नि॒वर्त॑यते। स॒शी॒र्षा वि॒पा॑प्माऽमु॒ष्मि॑ल्लो॒के
भ॑वति। दे॒वता॒ वै स॒प्त पु॑ष्टि॒कामा॒ न्य॑वर्तयन्त। अ॒ग्निश्च॑
पृ॒थि॒वी च॑। वा॒युश्चा॒न्तरि॑क्षं च। आ॒दि॒त्यश्च॒ द्यौश्च॑ च॒न्द्रमाः॑।
अ॒ग्नि॒न्य॑वर्तयत। स सा॑ह॒स्रम॑पु॒ष्यत्॥९॥

पृ॒थि॒वी न्य॑वर्तयत। सौष॑धीभि॒र्वन॑स्पति॒भिर॑पु॒ष्यत्।
वा॒यु॒न्य॑वर्तयत। स म॒री॒चीभि॑रपु॒ष्यत्। अ॒न्तरि॑क्ष॒न्य॑वर्तयत।
तद्व॒योभि॑रपु॒ष्यत्। आ॒दि॒त्यो न्य॑वर्तयत। स र॒श्मिभि॑रपु॒ष्यत्।
द्यौ॒न्य॑वर्तयत। सा नक्ष॑त्रैरपु॒ष्यत्। च॒न्द्रमा॒ न्य॑वर्तयत।
सौ॑ऽहो॒रात्रै॑र॒र्धमा॒सैर्मा॒सैर्ऋ॒तुभिः॑ संवत्स॒रेणा॑पु॒ष्यत्।
तान्पोषा॑न्पु॒ष्यति॑। या॒ङ्स्तेऽपु॑ष्यन्। य ए॒वं वि॑द्वान्नि च॒
वर्त॑यते॒ परि॑ च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्पञ्च च॥ [३]

तस्य वा अग्नेर्हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापाक्रामत्।
तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
अर्धमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं
प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः।
तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः
प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्या
क्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापा
तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त॥

चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति।
अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः।
पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स

पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते।
य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः।
षष्ठमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स
षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य
एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।
षष्ठमस्येन्द्रियस्याप क्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापक्रामत्।
तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वांस्तल्पं प्रति
गृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्याप
क्रामति। तस्य वा उत्तानस्याङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः।
अष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।

अष्टममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति।
 अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापं क्रामति।
 यद्वा इदङ्गिं च। तत्सर्वमुत्तान एवाङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्।
 तदेनं प्रतिगृहीतन्नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्।
 तत्सर्वमुत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्।
 इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। नैनं
 हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापंक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापंक्रामत्यष्टममिन्द्रियं
 च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यं सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्च प्रजापतेः
 पुरुषं मनोस्तत्पुनमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वे। अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं
 षष्ठं संसृजन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)॥—————[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वशहोतारः सत्रमासंता। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना
 वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त।
 यच्चतुर्होतारः सत्रमासंता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासत। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त।
 केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत।
 यथ्यङ्घ्रोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनतूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनतूनकल्पयन्त। यत्सप्तहोतारः सत्रमासत। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्त्समंतन्वन्नि
 अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्।
 तेनेमाँल्लोकान्त्समंतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य
 गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा
 अर्यमणं वेद। दानंकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो
 वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्यं प्रशंसन्ति।
 आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदङ्किं च। तत्सर्वं चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि
यज्ञो निर्मितः। स य एवं विद्वान् विवदेत्। अहमेव
भूयो वेद। यश्चतुर्होतृन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद।
यश्चतुर्होतृन् वेद। यो वै चतुर्होतृणां होतृन् वेद। सर्वासु
प्रजास्वन्नमत्ति॥ २१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होता।
सोमश्चतुर्होतृणां होता। अग्निः पञ्चहोतृणां होता।
धाता षड्होतृणां होता। अर्यमा सप्तहोतृणां होता। एते
वै चतुर्होतृणां होताः। तान् य एवं वेद। सर्वासु
प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥ २२॥

आध्रुवन्नाध्रुवन्नित्येवं वेदोत्ति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्केन॥)॥ ————— [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रंसत। स हृदयं भूतोऽशयत्।
आत्मन् हा ३ इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्।
ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः
कुसिन्धुमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं

ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥ २३ ॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप
पर्यावर्तन्त। त उपौह३श्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञ
चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्।
ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त उपौहं
लोमं छुवीं मा३समस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां
यज्ञक्रतोः॥ २४ ॥

पञ्चर्त्विजः। षट्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते
पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्तस्तनावाण्डौ
शिश्नमवा३श्वं प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः।
षट्त्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्। ताः
सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥ २५ ॥

ता उपौहन्तसप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य
यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्।
तपः प्रत्यशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप

प॒र्याव॑र्तत। तत्सर्व॑मा॒त्मान॒मप॑रि॒वर्ग॑मु॒पौह॑त्। तस्मा॑त्सं॒वत्स॒रे
सर्वे॑ यज्ञ॒क्रतवो॑ऽव॒रुध्य॑न्ते। तस्मा॑द्दश॑हो॒ता च॑तु॒र्हो॒ता।
पञ्च॑हो॒ता षड्दो॑ता स॒प्तहो॑ता। एक॑हो॒त्रे ब॒लिः ह॑रन्ति।
हर॑न्त्यस्मै प्र॒जा ब॒लिम्। ऐ॒नम॑प्रति॒ख्यातं॑ गच्छति। य ए॒वं
वेद॑॥ २६॥

चन्द्रमा॑श्चातुर्मा॒स्यानां॑ यज्ञ॒क्रतो॑रध्व॒रेण॑ यज्ञ॒क्रतु॑नोप॑ पर्याव॑र्तन्त स॒प्तहो॑ता च॒त्वारि॑ च॥—[६]

प्र॒जाप॑तिः पुरु॒षम॑सृजत। सो॑ऽग्नि॒रब्र॑वीत्। ममा॒यम॑न्न॒मस्त्वि॑ति।
सो॑ऽबिभेत्। सर्व॑ वै मा॒ऽयं प्र ध॑क्ष्य॒तीति॑। स
ए॒ताः च॑तु॒र्होत॑ृना॒त्मस्पर्॑णानपश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स
आ॒त्मान॑मस्पृणोत्। यद॑ग्नि॒होत्रं॑ जुहोति। एक॑हो॒तारमे॒व
तद्य॑ज्ञ॒क्रतुमा॑प्रोत्यग्नि॒होत्रम्॥ २७॥

कु॒सिन्ध॑श्चा॒त्मनः॑ स्पृणोति। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं
गच्छति। च॒तुरु॑न्नयति। चतु॒र्हो॒तारमे॒व तद्य॑ज्ञ॒क्रतुमा॑प्रोति
दर्श॑पूर्णमा॒सौ। च॒त्वारि॑ चा॒त्मनो॑ऽङ्गानि स्पृणोति।
आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरु॑न्नयति।
स॒मित्य॑श्चमी। पञ्च॑हो॒तारमे॒व तद्य॑ज्ञ॒क्रतुमा॑प्रोति चातुर्मा॒स्यानि॑।

लोमं छुर्वीं मा॒ऽसमस्थिं म॒ञ्जानम्॑॥२८॥

तानि॑ चा॒त्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति।
च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति। षड्द्वो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति
पशु॑बन्धम्। स्तना॑वा॒ण्डौ शि॒श्जमवा॑श्च॒ प्राणम्। तानि॑
चा॒त्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति।
च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति॥२९॥

स॒मित्सं॑सृमी। स॒प्तहो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति सौ॒म्यम॑ध्व॒रम्।
स॒प्त चा॒त्मनः॑ शी॒र्षण्या॑न्प्रा॒णान्त॑स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒
सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति। द्वि॒र्निमा॑ष्टि।
द्विः प्रा॑श्नाति। द॒शहो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति सं॒वत्स॑रम्।
सर्वं॑ चा॒त्मान॑म॒परि॑वर्गऽ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं
गच्छति॥३०॥

अ॒ग्नि॒होत्रं म॒ञ्जान॑न्दि॒र्जुहो॑त्य॒परि॑वर्गऽ स्पृ॒णोत्येकं॑ च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत् प्र जा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत।
सो॑ऽन्त॒र्वान॑भवत्। स ह॒रितः॑ श्या॒वोऽभ॑वत्। तस्मा॑त्स्त्र्यन्त॒र्वली॑।

हरिणी स॒ती श्या॒वा भ॑वति। स वि॒जाय॑मानो गर्भेणाताम्यत्।
 स ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वोऽभवत्। तस्मा॑त्ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो
 भ॑वति। तस्यासुरे॒वार्जी॑वत्॥३१॥

तेनासु॒नाऽसुरा॑नसृजत। तदसुरा॑णामसुर॒त्वम्। य
 ए॒वमसुरा॑णामसुर॒त्वं वेद॑। असु॑माने॒व भ॑वति। नैन॒मसु॑र्जहाति।
 सोऽसुरा॑न्तसृ॒ष्ट्वा पि॒तेवा॑मन्यत। तदनु॑ पि॒तृन॑सृजत।
 तत्पि॑तृणां पि॒तृत्वम्। य ए॒वं पि॑तृणां पि॒तृत्वं वेद॑। पि॒तेवै॒व
 स्वा॒ना भ॑वति॥३२॥

यन्त्य॑स्य पि॒तरो॒ हव॑मः। स पि॒तृन्त॑सृ॒ष्ट्वाऽऽम॑नस्यत्।
 तदनु॑ मनु॒ष्या॑नसृजत। तन्म॑नु॒ष्या॑णां मनु॒ष्य॒त्वम्। य
 ए॒वं म॑नु॒ष्या॑णां मनु॒ष्य॒त्वं वेद॑। म॒न॒स्व्यै॒व भ॑वति।
 नैनं॑ मनु॑र्जहाति। तस्मै॑ मनु॒ष्या॑न्त॑सृजानाय॑। दिवा॑
 दे॒व॒त्राऽभवत्। तदनु॑ दे॒वान॑सृजत। तद्दे॒वाना॑न्दे॒व॒त्वम्। य
 ए॒वं दे॒वाना॑ दे॒व॒त्वं वेद॑। दिवा॑ है॒वास्य॑ दे॒व॒त्रा भ॑वति। तानि॑
 वा ए॒तानि॑ च॒त्वार्य॑म्भा॑सि। दे॒वा म॑नु॒ष्याः पि॒तरो॑ऽसुराः।

तेषु सर्वेष्वम्भो नभं इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अजीवत्स्वानां भवति देवानंसृजत सप्त च॥—————[८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्त्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्देत प्रजाम्। अद्ध्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सं पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सं पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सं पवते। द्योः पवते।

दिवंम॒भि प॑वते। दिवंम॒भि सं प॑वते। दिग्भ्यः प॑वते।
दिशोऽभि प॑वते। दिशोऽभि सम्प॑वते। स यत्पुरस्ताद्वा॑ति।
प्रा॒ण ए॒व भू॒त्वा पु॒रस्ता॑द्वाति॥३७॥

तस्मात्पु॒रस्ता॑द्वा॒न्तम्। सर्वा॑ प्र॒जाः प्रति॑ नन्दन्ति। प्रा॒णो हि
प्रि॒यः प्र॒जाना॑म्। प्रा॒ण इ॒व प्रि॒यः प्र॒जाना॑ भवति। य ए॒वं वेद॑।
स वा ए॒ष प्रा॒ण ए॒व। अथ॒ यद्दक्षि॑णतो वा॑ति। मा॒त॒रि॒श्चै॒व
भू॒त्वा दक्षि॑णतो वा॑ति। तस्माद्दक्षि॑णतो वान्तं वि॒द्यात्। सर्वा॑
दिश॒ आ वा॑ति॥३८॥

सर्वा॑ दिशोऽनु॒ वि वा॑ति। सर्वा॑ दिशोऽनु॒ सं वा॑तीति।
स वा ए॒ष मा॒त॒रि॒श्चै॒व। अथ॒ यत्प॒श्चाद्वा॑ति। प॒व॒मान॑ ए॒व
भू॒त्वा प॒श्चाद्वा॑ति। पू॒तम॑स्मा॒ आह॑रन्ति। पू॒तमु॑प॒हरन्ति।
पू॒तम॑श्जाति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष प॒व॒मान॑ ए॒व॥३९॥

अथ॒ यदु॑त्तरतो वा॑ति। स॒वि॒तै॒व भू॒त्वोत्त॑रतो वा॑ति। स॒वि॒तै॒व
स्वा॒ना भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष संवि॑तैव। ते य
ए॒नं पु॒रस्ता॑दा॒यन्त॑मु॒प॒वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ पु॒रस्ता॑त्पा॒प्मानः॑।

तांस्तेऽपं घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य
एनन्दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति। दक्षिणत
इतरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप
वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति।
पश्चादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप
वदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं
नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव।
क्राथयेदिव। शृङ्गायेतैव। उत मोपं वदेयुः। उत मे
पाप्मानमपं हन्युरिति। स यान्दिशं सनिमेष्यन्त्स्यात्।
यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वां धावयेत्।
सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं
जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा
भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेदं सं पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः

पाप्मानस्तां स्तेपं घ्नन्तीत्यष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तत्रयो वेदा
अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता
सावित्री। सोमं राजानश्चकमे। श्रद्धामु स चकमे।
साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तं होवाच। नमस्ते
अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानङ्गामये। श्रद्धामु स कामयत
इति। तस्या उ ह स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं
पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारन्दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। तं होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति।
तं होवाच। भोगन्तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते
पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो
भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतं
 स्थांगुरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय।
 चतुर्होतारन्दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः।
 सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।
 आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति।
 आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
 स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
 दहूतं सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया
 इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
 स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
 सप्तहूतं सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया
 इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठं हूतः

प्रत्यशृणोत्। स षड्भूतोऽभवत्॥४८॥

षड्भूतो ह वै नामैषः। तं वा एत९ षड्भूत९ सन्तम्।
षड्भूतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः।
आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चम९ हूतः प्रत्यशृणोत्।
स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
पञ्चहूत९ सन्तम्। पञ्चहूतेत्याचक्षते पुरोक्षेण॥४९॥

पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै
चतुर्थ९ हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह
वै नामैषः। तं वा एतश्चतुर्हूत९ सन्तम्। चतुर्हूतेत्याचक्षते
पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे
नेदिष्ठ९ हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु
हैना९श्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणा९
हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एव
वेद॥५०॥

देवाष्षड्भूतोऽभवत्पञ्चहूतेत्याचक्षते पुरोक्षेणाश्रौषीष्पद॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्वशं होतारः प्रजापतिर्व्यस्रं
 प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत् स तपः सोऽन्तर्वाङ्मन्त्रब्रह्मवादिनो यो वा इमं
 विद्यात्प्रजापतिः सोमं राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदङ्किं च प्रजापतिरकामयत् य एवास्य दक्षिणतः
 पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
 तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्।
 विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि।
 अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु।
 सञ्जास्पत्य९ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महा९
 सि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघा९सति॥१॥
 ता९स्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भरा अग्ने यो
 नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः।
 मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो
 विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वा९
 अमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च
 ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदैमा। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे
 वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथङ्गवेषण९

हरिभ्याम्। उप॒ ब्रह्मा॑णि जु॒जुषा॑णम॒स्थुः। वि॒बा॑धि॒ष्टा॒स्य
रोद॑सी म॒हि॒त्वा। इन्द्रो॑ वृ॒त्रा॒ण्य॑प्र॒तीज॑घ॒न्वान्॥३॥

ह॒व्य॒वा॒ह॑म॒भिमा॑ति॒षा॒हम्। र॒क्षो॒ह॑णं पृ॒त॑नासु जि॒ष्णु॑म्।
ज्योति॑ष्मन्त॒न्दी॒द्य॑तं पु॒र॑न्धिम्। अ॒ग्नि॑ः स्वि॑ष्ट॒कृ॒त॒मा हु॑वेम।
स्वि॑ष्टम॒ग्ने अ॒भि तत्पृ॑णाहि। वि॒श्वा॑ दे॒व पृ॑त॒ना अ॒भि प्य।
उ॒रु॒न्नः प॒न्था॑ प्र॒दि॒श॒न्विभा॑हि। ज्योति॑ष्म॒द्धे॒ह्य॒जर॑न्न॒ आयुः॑।
त्वाम॑ग्ने ह॒विष्म॑न्तः। दे॒वं म॒र्ता॑स ईड॒ते॥४॥

म॒न्ये॑ त्वा जा॒तवे॑दसम्। स ह॒व्या व॑क्ष्यानुषक्। वि॒श्वा॑नि नो
दु॒र्ग॒हा जा॑तवेदः। सि॒न्धुं न ना॒वा दु॑रि॒ताऽति॑ पर्षि। अ॒ग्ने
अ॒त्रि॒व॒न्मन॑सा गृ॒णा॒नः। अ॒स्माकं॑ बो॒ध्य॒वि॒ता त॒नूना॑म्। पू॒षा
गा अ॒न्वे॑तु नः। पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वाज॑ः स॒नो॒तु नः।
पू॒षे॒मा आ॒शा अनु॑वेद॒ सर्वाः॥५॥

सो अ॒स्मा॑ः अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अ॒घृ॒णिः
सर्व॑वीरः। अ॒प्र॒यु॒च्छन्पु॑र ए॒तु प्र॒जा॒नन्। त्वम॑ग्ने स॒प्र॒था
अ॒सि। जु॒ष्टो हो॒ता वरै॑ण्यः। त्वया॑ य॒ज्ञं वि॑त॒न्वते। अ॒ग्नी

रक्षाँसि सेधति। शुक्रशोचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः।
अग्ने रक्षां णो अहंसः॥६॥

प्रतिष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने हंसि
न्यत्रिणम्। दीद्यन्मर्त्येष्वा। स्वे क्षये शुचिव्रत। आ वात
वाहि भेषजम्। वि वात वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजः।
देवानाँन्दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा परावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु
यद्रपः। यददो वात ते गृहे। अमृतस्य निधिर्हितः। ततो
नो देहि जीवसे। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह
आवह। वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ण आयूँषि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया सन्मनसा
हितः। अया सन् हव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो
अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदन्नमः।
कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। ऋतूनुत्सृजते वशी। कामस्तदग्ने

समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सुतो
बन्धुमसंति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा।
त्वया मन्यो सरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः।
तिग्मेषव आयुधा स॒शिशानाः। उप प्रयन्ति नरो
अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युरहोता वरुणो विश्ववेदाः।
मन्युं विश ईडते देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण।
त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिः। देवा॑ आसादया इह। अग्ने हव्याय
वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यः। यजा नो देवा॑ अजरः
सुवीरः। दधद्रत्नानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे
जातवेदः॥११॥

जिघा॑सत्यमित्रा॑ञ्जघ्नाना॑डते सर्वा अ॑हंसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अ॑ग्न एकं

च॥ _____ [१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो
मा॑ऽघायुरभि॑दासंति। तम॑ग्ने मे॒न्या मे॒निं कृ॑णु। यो मा॑ चक्षुषा॒
यो मन॑सा। यो वा॒चा ब्रह्म॑णाऽघायुरभि॑दासंति। तया॑ऽग्ने त्वं

मे॒न्या। अ॒मुम॑मे॒निं कृ॑णु। यत्किञ्चा॒सौ मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा।
य॒ज्ञैर्जु॑होति॒ यजु॑षा ह॒विर्भिः॑॥१२॥

तन्मृ॒त्युर्निर्ऋ॑त्या संवि॒दानः॑। पु॒रादि॒ष्टादाहु॑तीरस्य हन्तु।
या॒तुधा॑ना॒ निर्ऋ॑तिरादुरक्षः॑। ते अ॑स्य घ॒न्त्वन्ते॑न स॒त्यम्।
इन्द्रे॑षिता॒ आज्य॑मस्य म॒घ्नन्तु। मा तत्स॑मृद्धि॒ यद॒सौ
क॒रोति॑। ह॒न्मि ते॒ऽहं कृ॑तः॒ हविः॑। यो मे॑ घो॒रम॑चीकृतः।
अप॑श्चौ त उ॒भौ बा॒हू। अप॑न॒ह्याम्या॒स्यम्॥१३॥

अप॑ न॒ह्यामि ते बा॒हू। अप॑ न॒ह्याम्या॒स्यम्। अ॒ग्नेर्दे॒वस्य॑
ब्रह्म॑णा। सर्वं ते॒ऽवधि॑षं कृ॒तम्। पु॒राऽमु॑ष्य वषट्कारात्। य॒ज्ञं
दे॒वेषु॑ नस्कृधि। स्वि॑ष्टम॒स्माकं॑ भूयात्। माऽस्मान्प्राप॒न्न॒रा॑तयः। अ॒न्ति दू॒रे स॒तो अ॑ग्ने। भ्रातृ॑व्यस्याभि॒दास॑तः॥१४॥

व॒षट्का॒रेण॑ वज्रेण। कृ॒त्याः॑ ह॒न्मि कृ॑ताम॒हम्। यो मा॒ नक्तु॑
दिवा॑ सा॒यम्। प्रा॒तश्चाहो॑ निपीयति। अ॒द्या तमि॑न्द्र वज्रेण।
भातृ॑व्यं पादयामसि। इन्द्र॑स्य गृहो॑ऽसि॒ तन्त्वा॑। प्रप॑द्ये स॒गुः
साश्वः॑। स॒ह यन्मे॒ अस्ति॒ तेन॑। ईडे॑ अ॒ग्निं वि॑पश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेम
 ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषांसि तरेम।
 अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ
 मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः
 सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नं सधस्थमनु पश्यमानः।
 आ तन्तुमग्निर्दिव्यन्ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था
 भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथा देवैः
 सधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमश्चृत।
 अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वयं सोम व्रते तव। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो
 अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपत्नी। उदंशेन
 पतिविद्ये जिगाय। त्रिशदस्या जघनं योजनानि। उपस्थ
 इन्द्रं स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नाम पृथिवी धनञ्जया।
 विश्वव्यं चा अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा

ददानी॥१८॥

सा नो दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु। आत्वा॑ऽहार्षम॒न्तर॑भूः।
ध्रु॒वस्ति॑ष्ठावि॒चाच॑लिः। वि॒शस्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु। मा
त्वद्रा॒ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। ध्रु॒वा द्यौर्ध्रु॒वा पृ॑थि॒वी। ध्रु॒वं वि॒श्वमि॑दं
जग॑त्। ध्रु॒वा ह॒ पर्व॑ता इ॒मे। ध्रु॒वो राजा॑ वि॒शाम॒यम्।
इ॒हैवैधि॒ मा व्य॑थिष्ठाः॥१९॥

पर्व॑त इ॒वावि॑चाचलिः। इन्द्र॑ इवे॒ह ध्रु॒वस्ति॑ष्ठ। इ॒ह रा॒ष्ट्रमु॑
धा॒रय॑। अ॒भिति॑ष्ठ पृ॒तन्य॑तः। अधे॑रे सन्तु शत्र॑वः। इन्द्र॑ इव
वृ॒त्रहा॑ तिष्ठ। अ॒पः क्षे॒त्राणि॑ स॒ञ्जय॑न्। इन्द्र॑ ए॒णम॑दीधरत्।
ध्रु॒वन्ध्रु॒वेण॑ ह॒विषा॑। तस्मै॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒यं च॒
ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑॥२०॥

हविर्भिरा॒स्यम॑भि दास॑तो वि॒पश्चितु॑म॒प्रयाव॑जीवसे ददानी व्यथिष्ठा ब्रव॑न्नेकं च॥—[२]

जु॒ष्टी नरो॑ ब्रह्म॑णा वः पि॒तृणा॑म्। अक्ष॑मव्ययं न किला॑रिषाथ।
यच्छ॑क्करीषु बृ॒हता॑ रवे॒ण। इन्द्रे॑ शुष्म॒मद॑धाथा वसिष्ठाः।
पा॒व॒का नः॒ सर॑स्वती। वाजे॑भिर्वा॒जिनी॑वती। य॒ज्ञं व॑ष्टु धि॒या

वसुः। सरस्वत्यभि॒नो॑ ने॒षि वस्यः॑। मा प॑स्फरीः पय॑सा मा
न आ॒र्धक्। जुष॑स्व नः स॒ख्या वे॒श्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्रा॒ण्यर॑णानि गन्म। वृ॒ञ्जे ह॒विर्नम॑सा ब॒र्हिर्ग्नौ॑।
अया॑मि स्रु॒घृत॑वती सुवृ॒क्तिः। अम्य॑क्षि सद्म॒ सदे॑ने
पृथि॒व्याः। अश्रा॑यि य॒ज्ञः सूर्ये॑ न चक्षुः॑। इ॒हार्वा॑श्चमति
ह्वये। इन्द्रं॒ जैत्रा॑य॒ जेत॑वे। अ॒स्माक॑मस्तु के॒वलः।
अ॒र्वाश्च॒मिन्द्र॑म॒मुतो॑ हवामहे। यो गो॒जिद्धं॑ न॒जिद॑श्च॒-
जिद्यः॥२२॥

इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं वि॒ह्वे जुष॑स्व। अ॒स्य कु॑र्मो ह॒रिवो॑
मे॒दिन॑न्त्वा। अस॑म्मृ॒ष्टो जा॑यसे मातृ॒वोः शुचिः॑। म॒न्द्रः
क॒विरु॑दतिष्ठो वि॒वस्व॑तः। घृ॒तेन॑ त्वा वर्ध॑यन्न॒ग्र आ॑हुत।
धू॒मस्ते॑ के॒तुर॑भवद्दिवि श्रि॒तः। अ॒ग्नि॒रग्रे॑ प्रथ॒मो दे॒वता॑नाम्।
संया॑तानामुत्त॒मो विष्णु॑रासीत्। यज॑मानाय परि॒गृह्य॑ दे॒वान्।
दी॒क्षये॒द५ ह॒विरा ग॑च्छतन्नः॥२३॥

अ॒ग्निश्च॑ विष्णो॒ तप॑ उत्त॒मं म॒हः। दी॒क्षा॒पा॒लेभ्यो॑ऽवन॑न्त॒५ हि
श॑क्रा। वि॒श्वैर्दे॒वैर्य॑ज्ञि॒यैः संवि॑दानौ। दी॒क्षाम॒स्मै यज॑मानाय

धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो
गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि क्षियन्ति
भुवनानि विश्वा। नूमर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव
उरुगायाय दाशत्॥२४॥

प्र यः सत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्।
विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्।
ध्रुवासौ अस्य कीरयो जनांसः। उरुक्षितिः सुजनिमा
चकार। त्रिदेवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं
महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषः ह्यस्य
स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारश्चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुः रुशन्तम्।
प्रत्यर्धि देवस्यदेवस्य मूहा। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्।
आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च
याहि। वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणः
शुष्ममिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः

पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमहाम्। अविन्दज्योतिर्बृहते रणाय।
अश्विनाववसे निह्वये वाम्। आ नूनं यात९ सुकृताय
विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतन्नः।
अविष्टन्धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अह्वयं नो
अस्तु। आवा॑न्तो॒के तन॑ये तू॒तुजानाः। सुर॒त्वा॑सो
दे॒ववी॑तिङ्गमेम॥२७॥

त्व९ सोम॑ क्रतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वद॒न्दक्षैः॑ सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः।
त्वं वृषा॑ वृष॒त्वेभि॑र्मह॒ित्वा। द्यु॒मेभि॑र्द्यु॒म्यभ॑वो नृ॒चक्षाः॑। अषा॑ढं
यु॒त्सु पृत॑नासु प॒प्रिम्। सु॒व॒र॒षाम॒प्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्।
भ॒रेषु॒जा९ सु॑क्षि॒ति९ सु॑श्रव॒सम्। जय॑न्त॒न्त्वामनु॑ मदे॒म
सोम॑। भवा॑ मि॒त्रो न शे॒व्यो घृ॒तासु॑तिः। वि॒भूत॑द्यु॒म्न ए॒व या
उ॑ स॒प्रथाः॑॥२८॥

अधा॑ ते वि॒ष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्यः॑। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॑ रा॒ध्यो
ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॑ नवी॑यसे। सु॒म॒ज्ज्ञान॑ये
वि॒ष्णावे॑ ददा॑शति। यो जा॒तम॒स्य म॑ह॒तो म॒हि ब्रवा॑त्। सेदु॑

श्रवोभिर्युज्यं चिदभ्यसत्। तमु स्तोतारः पूर्य्य यथा विद
 ऋतस्य। गर्भं हविषा पिपर्तन। आऽस्य जानन्तो नाम
 चिद्विवक्तन। बृहत्ते विष्णो सुमतिं भजामहे॥२९॥

इमा धाना घृतस्रुवः। हरी इहोपवक्षतः। इन्द्रं सुखतमे
 रथे। एष ब्रह्मा प्रतेमहे। विदथे शंसिषं हरी। य ऋत्वियः
 प्रते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतन्नयः।
 हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु॥३०॥

हरिवर्षसङ्गिरः। आचर्षणिप्रा वृषभो जनानाम्। राजा
 कृष्टीनां पुरुहूत इन्द्रः। स्तुतश्रवस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्त्वा
 हरी वृषणायार्ह्यर्वाङ्। प्र यत्सिन्धवः प्रसवं यदायन्। आपः
 समुद्रं रथ्येव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्।
 यदीं सोमः पृणति दुग्धो अंशुः। ह्वयामसि त्वेन्द्र
 याह्यर्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु।
 प्रास्मां अं पृतनासु प्रयुत्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो

विदा॑नाः। ऋ॒भुर्येभि॒र्वृष॑प॒र्वा विहा॑याः। प्र॒य॒म्यमा॑णान्प्रति
 षू गृ॑भाय। इन्द्र॒ पिब॒ वृष॑धूतस्य वृष्णाः। अहे॑डमान
 उप॑याहि य॒ज्ञम्। तुभ्य॑ पवन्त॒ इन्द्र॑वः सु॒तासः॑। गावो॒ न
 व॑ज्रिन्स्व॒मोको॒ अच्छ॑॥ ३२॥

इन्द्रा ग॑हि प्रथ॒मो य॒ज्ञिया॑नाम्। या ते॑ का॒कुत्सु॑कृता॒ या
 वरि॑ष्ठा। यया॒ शश्व॑त्पिब॑सि मध्वं ऊ॒र्मिम्। तया॑ पाहि॒ प्र ते॑
 अध्व॑र्युर॑स्थात्। सन्ते॒ वज्रो॑ वर्ततामिन्द्र ग॒व्युः। प्रा॒तर्यु॑जा
 वि बो॑धय। अ॒श्विना॒वेह॑ गच्छ॒तम्। अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तयै॑।
 प्रा॒तर्या॑वा॒णा प्रथ॑मा य॒जध्व॑म्। पुरा॑ गृ॒ध्रादर॑रुषः पिबाथः।
 प्रा॒तर्हि॑ य॒ज्ञम॒श्विना॒ दधा॑ते। प्रश॑सन्ति क॒वयः॑ पूर्॒वभाजः॑।
 प्रा॒तर्य॑जध्वम॒श्विना॑ हिनोत। न सा॒यम॑स्ति दे॒व्या अजु॑ष्टम्।
 उ॒तान्यो॑ अ॒स्मद्य॑जते॒ विचा॑यः। पूर्॒वः पूर्॒वो यज॑मानो
 वनी॑यान्॥ ३३॥

चा॒श्वजिद्यो॑ गच्छ॒तं नो॒ दाश॑न्नामाभि॒श्रीर्गमे॑म स॒प्रथा॑ भजामहे वि॒शन्तु॒ याद्य॑र्वाडच्छं
 पिबाथ॑ष्पदं॥

न॒क्तं जा॒ताऽस्यो॑षधे। रामे॒ कृष्णे॒ असि॑क्रि च। इ॒दं
र॒जनि॑ रजय। कि॒लासं॑ प॒लितं॑ च॒ यत्। कि॒लासं॑श्च
प॒लितं॑ च। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। आ नः॒ स्वो अ॑श्नुतां
वर्णः॑। परा॑ श्वे॒तानि॑ पातय। अ॒सित॑न्ते नि॒लय॑नम्।
आ॒स्थान॑म॒सित॑न्तव॑॥ ३४॥

अ॒सि॒क्रिय॑स्योषधे। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑
कि॒लास॑स्य। त॒नूज॑स्य च॒ यत्त्व॑चि। कृ॒त्यया॑ कृतस्य ब्रह्म॑णा।
लक्ष्मं॑ श्वे॒तम॑नीनशम्। स॒रूपा॑ नाम॑ ते मा॒ता। स॒रूपो॑ नाम॑
ते पि॒ता। स॒रूपाऽस्यो॑षधे सा। स॒रूपमि॑दं कृ॒धि॥ ३५॥

शुन॑ं हु॒वेम॑ म॒घवा॑न॒मिन्द्र॑म्। अ॒स्मिन्भ॑रे नृ॒तमं॑ वाज॑सातौ।
शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॑तये॒ सम॑त्सु। घ्नन्त॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जितं॑ धना॑नाम्।
धू॒नुथ॑ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॑ वसु। नि वो॒ वना॑ जिह॑ते
याम॑ नो भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्निमा॒तरः॑। यु॒धे
यदु॑ग्राः पृष॑तीरयु॒ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान्। वि॒वि॒ञ्चन्ति॑
वन॑स्पतीन्॑॥ ३६॥

प्रोवा॑रत मरु॒तो दु॒र्मदा॑ इव। देवा॑सुः सर्व॒या वि॒शा। पु॒रु॒त्रा
हि स॒दृ॒ङ्मु॒सि। वि॒शो वि॒श्वा अ॒नु प्र॒भु। स॒मत्सु॑ त्वा हवामहे।
स॒मत्स्व॒ग्निम॑वसे। वा॒ज॒यन्तो॑ हवामहे। वाजै॑षु चि॒त्ररा॑धसम्।
सङ्ग॑च्छ॒ध्वं सं॑व॒दध्वम्। स॒द्यो म॒नां॑ सि जानताम्॥३७॥

दे॒वा भा॒गं यथा॑ पूर्वे॑। स॒ज्जाना॑ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो म॒न्त्रः
स॒मि॑तिः स॒मा॒नी। स॒मा॒नं म॒नः स॒ह चि॒त्तमे॑षाम्। स॒मा॒नङ्के॑तो
अ॒भि स॑ र॒भध्वम्। सं॒ज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ यजामः। स॒मा॒नी
व आ॒कू॑तिः। स॒मा॒ना हृद॑यानि वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो म॒नः।
यथा॑ वः सु॒स॒हास॑ति॥३८॥

सं॒ज्ञान॑न्नः स्वैः। सं॒ज्ञान॑म॒रणैः। सं॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ युवम्।
इ॒हास्मा॑सु नि॒यच्छ॑तम्। सं॒ज्ञानं॑ मे बृ॒हस्प॑तिः। सं॒ज्ञानं॑
स॒वि॒ता के॑रत्। सं॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ युवम्। इ॒ह म॒ह्यं नि
य॑च्छतम्। उप॑ च्छा॒यामि॑व घृ॒णैः। अ॒गन्म॑ शर्म ते
व॒यम्॥३९॥

अ॒ग्ने हि॒र॑ण्यस॒न्द॒शः। अ॒द॒भ्ये॒भिः स॒वितः॑ पा॒युभि॑ष्टम्।

शिवेभिर्द्य परिपाहि नो गयम्। हिरण्यजिह्वः सुविताय
नव्यसे। रक्षा माकिर्नो अघशंस ईशत। मदेमदे हि नो
ददुः। यूथा गवामृजुक्रतुः। सङ्गभाय पुरुशता। उभया
हस्त्या वसु। शिशीहि राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शचीवस्तव दंसना। आ तू न
इन्द्र भाजय। गोष्वश्वेषु शुभ्रुषु। सहस्रेषु तुवीमघ। यद्देवा
देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
यूयम्। ऋतस्यर्तेन मुञ्चत। ऋतस्यर्तेनादित्याः॥४१॥

यजत्रा मुञ्चतेह मा। यज्ञैर्वो यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो न
शैकिम। मेदस्वता यजमानाः। सुचाऽऽज्येन जुह्वतः।
अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोप शेकिम। यदि
दिवा यदि नक्तम्। एन एनस्योकरत्। भूतं मा तस्माद्भव्यं
च॥४२॥

द्रुपदादिव मुञ्चतु। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः स्नात्वी
मलादिव। पूतं पवित्रेणैवाज्यम्। विश्वे मुञ्चन्तु मेनसः।

उद्वयन्तमसुस्परिं। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवन्दैवत्रा
सूर्यम्। अगन्म् ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तवं कृषिं वनस्पतीञ्जानतामसंति वयं भेरादित्याश्च नवं च॥—————[४]

वृषासो अ॒शुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्त्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग
ऋ॑तयुः श॒तायुः॑। स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं वि॒शा
सर्व॑वीर॒ सु॒वीरम्। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो
र॑णत्। वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग॒ वृषो॑नपात्।
प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

त॒ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॑ वृ॒ष्णि॑यानि। पौ॒स्या॑नि नि॒युतः॑
सश्चुरि॒न्द्रम्। स॒मुद्रं॑ न सिन्ध॑व उ॒क्थशु॑ष्माः। उ॒रुव्य॑च॒सङ्गि॑र
आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य गिरो॒ अनि॑शितसर्गाः। अपः
प्रेर॑यन्त्सग॑रस्य बु॒धात्। यो अक्षे॑णेव च॒क्रिया॑ श॒चीभिः॑।
विष्व॑क्त॒स्तम्भं॑ पृथि॒वीमु॑त द्याम्। अक्षो॑दय॒च्छव॑सा
क्षाम॑बुध्रम्। वा॒र्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑घ्रादु॒शमा॑न् ओजः॑। अवा॑भि॒नत्क॒कुभः॑ पर्व॑तानाम्।

आ नो॑ अग्रे सुके॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डीक॒न्धेहि॑
जी॒वसे॑। त्व॑ सोम॒ महे॑ भगम्। त्वं यू॒नं ऋ॑ताय॒ते।
दक्ष॑न्दधासि जी॒वसे॑। रथ॑ युञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सू॒रो
न मि॑त्रावरुणा॒ गवि॑ष्टिषु॥४६॥

रजा॑सि चि॒त्रा विच॑रन्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः संम्रा॑जा पय॑सा
न उक्ष॑तम्। वाच॑सु मि॑त्रावरुणा॒ विरा॑वतीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां
व॑दति त्विषी॑मतीम्। अ॒भ्रा व॑सत मरु॒तः सुमा॑यया। द्यां
व॑र्षय॒तम॑रु॒णाम॑रे॒पस॑म्। अयु॑क्त स॒प्त शु॒न्यवः॑। सू॒रो रथ॑स्य
न॒प्रियः॑। ताभि॑र्याति॒ स्वयु॑क्तिभिः। वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हर॑न् यासि॒
तन्तु॑म्॥४७॥

अ॒व॒व्यय॑न्नसि॒तन्दे॒व व॑स्वः। दवि॑ध्वतो र॒श्मयः॑ सू॒र्यस्य॑।
च॒मे॒वावा॑धुस्तमो॑ अ॒प्स्वन्तः॑। प॒र्जन्या॑य॒ प्र गा॑यता।
दि॒वस्पु॑त्राय॒ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु। अच्छा॑
वद॒ तव॑सङ्गी॒भि॒राभिः॑। स्तु॒हि प॒र्जन्य॑न्नम॒साऽऽवि॑वास।
कनि॑क्रदद्वृष॒भो जी॒रदा॑नुः। रेतो॑ दधा॒त्वोष॑धीषु॒ गर्भ॑म्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः
 पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्ये हविः। जूहोता मधुमत्तमम्।
 इडाँन्नः संयतङ्करत्। तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामित्। शुचिं
 घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिदधिरे यज्ञियानि।
 असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भन्धत्तं
 स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो
 निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ
 हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति
 बरहिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्र इन्द्रश्च
 मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवः हि वृत्रहन्तमा। याभ्यां
 सुवरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी
 वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन इन्द्रो गर्विष्टिषु तन्तुङ्गर्भः सुजाताः सखा सप्त च॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती

स्तोम्याऽभूत्। इ॒मा जु॒ह्वा॑नायुष्म॒दा नमो॑भिः। प्रति॒ स्तोम॑ꣳ
 सर॒स्वति॑ जुष॒स्व। तव॒ शर्म॑न्प्रिय॒तमे॒ दधा॑नाः। उप॑स्थेयाम
 शर॒णन्न॑ वृ॒क्षम्। त्रिणि॑ प॒दा विच॑क्रमे। विष्णु॑र्गो॒पा अदा॑भ्यः।
 ततो॒ धर्मा॑णि धा॒रयन्॑॥५१॥

तद॑स्य प्रि॒यम॒भि पाथो॑ अश्याम्। नरो॒ यत्र॑ देव॒यवो॑ मद॑न्ति।
 उ॒रु॒क्रम॑स्य॒ स हि॑ बन्धु॒रित्था॑। विष्णोः॑ प॒दे पर॑मे मध्व॒
 उत्सः॑। क॒त्वा॒दा अ॑स्थु॒ श्रेष्ठः॑। अ॒द्य त्वा॑ व॒न्वन्त्सु॑रे॒ष्णाः।
 मर्त॑ आनाश सुवृ॒क्तिम्। इ॒मा ब्र॑ह्म ब्रह्म॒वाह॑। प्रि॒या त॒ आ
 ब॒र्हिः सी॑द। वी॒हि सू॑र पुरो॒डाश॑म्॥५२॥

उप॑ नः सू॒नवो॑ गिरः। शृ॒ण्वन्त्व॑मृ॒तस्य॑ ये। सु॒मृ॒डीका॑ भ॒वन्तु॑
 नः। अ॒द्या नो॑ देव सवि॒तः। प्र॒जाव॑त्सावीः सौभ॑गम्। परा॑
 दु॒ष्प्रि॒यꣳ सु॒व। वि॒श्वानि॑ देव सवि॒तः। दु॒रि॒तानि॑ परा॑ सु॒व।
 यद्भ॒द्रन्त॑न्म॒ आ सु॑व। शुचि॑म॒कैर्बृ॑ह॒स्पति॑म्॥५३॥

अ॒ध्वरे॑षु॒ नम॑स्यत। अ॒ना॒म्योज॑ आ च॑के। या धा॒रय॑न्त
 दे॒वा सु॒दक्षा॑ दक्ष॑पिता॒रा। अ॒सुर्या॑य प्रम॑हसा। स इत् क्षेति॑

सुधित॑ ओक॑सि॒ स्वे। तस्मा॒ इडां॑ पि॒न्वते॑ वि॒श्वदा॑नीं। तस्मै॒
विशः॑ स्व॒यमे॒वान॑मन्ति। यस्मि॑न्ब्र॒ह्मा रा॒जनि॑ पूर्वं ए॒ति।
सकृ॑तिमिन्द्र॒ सच्यु॑तिम्। सच्यु॑तिञ्ज॒घन॑च्युतिम्॥५४॥

क॒नात्का॒भान्न॒ आ भ॑र। प्र॒यप्स्य॑न्नि॒व स॒क्थ्यौ। वि न॑
इन्द्र॒ मृधो॑ जहि। कनी॑खुनदिव सा॒पय॑न्। अ॒भि नः॑
सुष्टु॑तिन्नय। प्र॒जाप॑तिः स्त्रियां॑ यशः। मु॒ष्कयो॑र॒दधा॑त्सप॒मं।
का॒मस्य॑ तृ॒प्तिमा॑न॒न्दम्। तस्या॑ग्ने भाजये॒ह मा॑। मोदः॑ प्र॒मोद॑
आ॒नन्दः॥५५॥

मु॒ष्कयो॑र्निहि॒तः सपः॑। सृ॒त्वेव॑ का॒मस्य॑ तृ॒प्याणि॑। दक्षि॑णानां
प्रति॑ग्रहे। मन॑सश्चित्तमाकृ॒तिम्। वा॒चः स॒त्यम॑शीमहि।
प॒शूनां॑ रू॒पम॑न्नस्य। यशः॑ श्रीः श्र॑यतां॒ मयि॑। यथा॒ऽहम॑स्या
अ॒तृप॑ः स्त्रियै॒ पुमा॑न्। यथा॒ स्त्री तृ॒प्यति॑ पु॒ंसि प्रि॒ये
प्रि॒या। ए॒वं भग॑स्य तृ॒प्याणि॥५६॥

य॒ज्ञस्य॑ का॒म्यः प्रि॒यः। ददा॑मीत्य॒ग्निर्व॑दति। तथे॑ति वा॒युरा॑ह
तत्। ह॒न्ते॑ति स॒त्यश्च॑न्द्रमाः। आ॒दि॒त्यः स॒त्यमो॑मिति।
आप॑स्तत्स॒त्यमा॑ भ॑रन्। यशो॑ य॒ज्ञस्य॑ दक्षि॑णाम्। अ॒सौ

मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्।
वैश्वानरात्पुरएतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरङ्क्षेत्रजित्याय देवाः।
येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सन्न विभृता पुरूणि।
वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनांसः।
पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुपं ब्रुवे। बृहतीमृतये
दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न
दभाति तस्करः। नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाश्च
याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह।
न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सङ्स्कृतत्रमुपं यन्ति
ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि
चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि
श्रियोऽधिता। उपं ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः।

रात्री स्तोमं न जिग्युषीं। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां
विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्द्रेषमूर्जन्दुहाना।
धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रीं देवानान्निषसाद मन्द्रा।
चतस्र ऊर्जन्दुदुहे पयांसि। क्व स्विदस्याः परमं जंगाम।
गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा
चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषीं। सहस्राक्षरा परमे
व्योमन्। तस्यांसमुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति
प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा
जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वांसस्तु गणवान्सजातवान्।
अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्ना वाचं मनसा
उपासताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजांसि। स्नुषा सपत्ना
श्वशुरोऽयमेस्तु। अयंसत्रूञ्जयतु जरहृषाणः। अयं
वा जयतु वाजसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः।

स॒ह॒स्रि॒यो दी॒प्यता॒मप्र॑युच्छन्। वि॒भ्राज॑मानः समिधा॒न
उ॒ग्रः। आ॒न्तरि॑क्षमरुह॒दग॑न्द्याम्॥६२॥

धा॒रय॑न्पु॒रोडा॑शं बृह॒स्पतिं ज॒घन॑न्च्युतिमा॒नन्दो भग॑स्य तृ॒प्याण्य॒ग्नेः पृ॒थि॒वी यज्व॑न एतु
प्र॒दिश॑श्चत॑स्रो वाज॑सातौ च॒त्वारि॑ च॥ [६]

वृषा॑ऽस्य॒२ शु॒र्व॒ष॒भाय॑ गृह्यसे। वृषा॒ऽयमु॒ग्रो नृ॒चक्ष॑से। दि॒व्यः
क॑र्म॒ण्यो हि॒तो बृ॒हन्ना॑म। वृष॒भस्य॑ या क॒कुत्। वि॒षूवा॑न्
वि॒ष्णो भव॑तु। अ॒यं यो मा॑म॒को वृषा॑। अथो॒ इन्द्र॑ इव
दे॒वेभ्यः॑। वि ब्र॑वीतु जने॑भ्यः। आयु॑ष्मन्तं वर्च॑स्वन्तम्। अथो॒
अधि॑पतिं वि॒शाम्॥६३॥

अ॒स्याः पृ॒थि॒व्या अ॒ध्यक्ष॑म्। इ॒ममि॑न्द्र वृष॒भं कृ॑णु। यः सु॒शृङ्गः
सुवृष॒भः। क॒ल्याणो॒ द्रोण॑ आ॒हितः॑। कार्षी॑वल प्रगाणेन।
वृष॒भेण॑ यजामहे। वृष॒भेण॑ यज॑मानाः। अ॒क्रूरे॑णेव स॒र्पिषा॑।
मृ॒धश्च॒ सर्वा॒ इन्द्रे॑ण। पृ॒त॒नाश्च॒ जयाम॑सि॥६४॥

यस्या॒यमृष॑भो ह॒विः। इन्द्रा॑य परिणी॒यते॑। जया॑ति
शत्रु॑मा॒यन्त॑म्। अथो॒ हन्ति॑ पृ॒तन्य॑तः। नृ॒णाम॑हं प्र॒णीर॑सन्तु।

अग्रं उद्भिन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व। नीचा
विश्वा अभितिष्ठाभिमांतीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति।
उरुं नो लोकं कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भरा सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्व। जनेषु।
उदीडितो वृषभ तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्पुरो अस्माकं युध्य।
अग्रे जेता त्वं जय। शत्रून्त्सहस ओजसा। वि शत्रून् विमृधो
नुद। एतन्ते स्तोमन्तुविजात विप्रः। रथं न धीरः स्वपा
अतक्षम्। यदीदग्रे प्रतित्वन्देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय
जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो
जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत्। वृत्रहा पुरुचेतनः।
इन्द्रो जिगाय सहसा सहांसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि
विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु।
अयं कृत्तुरगृभीतः। विश्वजिदुद्भिदित्सोमः। ऋषिर्विप्रः

काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा यज्ञम्। शिवो
नियुद्धिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं
दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोम पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र
वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयं विशां विशपतिरस्तु राजा। अस्मा
इन्द्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसङ्गणुहि शत्रुमस्य। इममा
भञ्ज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निरमुं भञ्ज योऽमित्रो अस्य। वर्ष्मन्
क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथाङ्घ्रिर्मदुधैव
धेनुः। अयं राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो
गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन
जयासि न परा जयासै। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्।
अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः।
एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः

सहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ। बलिमंग्रे अन्तित
 ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिश्चिकिद्धि। बृहत्ते
 अंग्रे महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्रैः। यो
 अर्यपत्नीरुषसश्चकार। स निरुध्या नहुषो यहो अग्निः।
 विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अंग्रे अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ।
 ईडेन्यो वपुष्यो विभावा। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्।
 ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्मांग्रे ज्येष्ठं दिवमा ततान।
 ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः।
 ब्रह्म सुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः।
 शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः
 पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः
 सन्नान्माऽवंगात। अभिभूरग्निरंतरद्रजांसि। स्पृधो विहृत्य
 पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा

स॒प॒त्नान् वरि॑वस्करन्नः। ईशा॑नन्त्वा भुव॑नानामभि॒श्रियम्।
स्तौम्य॑ग्र उरु॒कृतः सु॒वीरम्। ह॒विर्जुषा॑णः स॒प॒त्नाः
अभि॒भूर॑सि। ज॒हि शत्रूँ॑ रप॒ मृधो॑ नुदस्व॥ ७३॥

वि॒शां ज॑यामसि जीर॒दानो ह॑र्या वि॒श्वा दि॒र्विष्टि॑षु वसू॑नि जिगी॒वान्त्सहो॑भिर्मि॒ता न॑श्च॒त्वारि॑
च॥

[७]

स प्र॑त्नवन्नवी॒यसा। अ॒ग्ने द्यु॒म्नेन॑ सं॒यता॑। बृ॒हत्त॑तन्थ भा॒नुना॑।
नव॒न्नु स्तोम॑म॒ग्रये॑। दि॒वः श्ये॒नाय॑ जी॒जनम्। वसोः॑
कु॒विद्व॑नाति॒ नः। स्वा॒रु॒हा यस्य॑ श्रि॒यो दृ॒शे। र॒यिर्वी॒रव॑तो
यथा। अ॒ग्ने य॒ज्ञस्य॑ चे॒त॑तः। अ॒दाभ्यः॑ पु॒रए॒ता॥ ७४॥

अ॒ग्निर्वि॒शां मानु॑षीणाम्। तू॒र्णी रथः॑ स॒दा नवः॑। नव॑ सोमा॒य
वा॒जिनै॑। आ॒ज्यं पय॑सोऽज॒नि। जुष्ट॑ शुचि॑तमं वसु॑। नव॑
सोम जुष॑स्व नः। पी॒यूष॑स्येह तृ॒ष्णुहि। यस्ते॑ भा॒ग ऋ॒ता
व॒यम्। नव॑स्य सोम ते व॒यम्। आ सु॑म॒तिं वृ॑णीमहे॥ ७५॥

स नो॑ रास्व स॒हस्रि॑णः। नव॑ ह॒विर्जुष॑स्व नः। ऋ॒तुभिः॑
सोम॑ भू॒तम॑म्। तद॒ङ्ग प्र॑ति॒हर्य॑ नः। राज॑न्त्सोम स्व॒स्तये॑।

नव॑स्तोम॒न्नव॑ ह॒विः। इन्द्रा॑ग्निभ्यां॒ नि वे॑दय। तज्जु॑षेता॒ः
सचै॑तसा। शुचि॒न्नु स्तोम॒न्नव॑जातम॒द्य। इन्द्रा॑ग्नी वृत्रहणा
जुषे॑थाम्॥७६॥

उ॒भा हि वा॑ सु॒हवा॒ जोह॑वीमि। ता वाज॑ स॒द्य उ॑श॒ते
धे॑ष्ठा। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्।
इ॒ह दे॒वो स॑ह॒स्रिणौ॑। य॒ज्ञन्न॒ आ हि ग॑च्छताम्। वसु॑मन्त॑
सुव॑र्विदम्। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य
नः। वि॒श्वान्दे॒वाः स्त॑र्पयत॥७७॥

ह॒विषो॒ऽस्य नव॑स्य नः। सुव॑र्विदो॒ हि ज॑ज्ञिरे। ए॒दं ब॒र्हिः
सु॒ष्टरी॑मा॒ नवे॑न। अ॒यं य॒ज्ञो यज॑मानस्य भा॒गः। अ॒यं
ब॑भूव॒ भुव॑नस्य॒ गर्भः॑। वि॒श्वे दे॒वा इ॒दम॑द्यागमि॒ष्ठाः। इ॒मे नु
द्यावा॑पृथि॒वी स॒मीची॑। त॒न्वा॒ने य॒ज्ञं पु॑रु॒पेश॑सन्धिया। आ॒ऽस्मै
पृ॒णीतां॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जां पु॒ष्टिम्मृ॒तन्न॑वेन॥७८॥

इ॒मे धे॒नू अ॒मृतं॑ ये दु॒हाते॑। पय॑स्वत्युत्तरा॒मेतु॑ पु॒ष्टिः। इ॒मं
य॒ज्ञं जु॒षमा॑णे॒ नवे॑न। स॒मीची॒ द्यावा॑पृथि॒वी घृ॒ताची॑। यवि॑ष्ठो

हव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवजातो वि रौचसे।
अग्ने तत्ते महित्वनम्। त्वमग्ने देवताभ्यः। भागे देव न
मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यक्ष्यसि। नवः स्तोमं जुषस्व नः।
अग्निः प्रथमः प्राश्नातु। स हि वेद यथा हविः। शिवा
अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचर्षणिः। भद्रान्नः श्रेयः
समनैष्ट देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो
मयोभूः पितो आ विशस्व। शन्तोकाय तनुवै स्योनः। एतमु
त्यं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनावचर्कषुः।
इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः। कीनाशा आसन्मरुतः
सुदानवः॥८०॥

पुरेता वृणीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतन्नवेन मीयसे स्योनश्चत्वारि च॥—————[८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तज्ञाता वृषास उत नो वृषाऽस्यः सप्रब्रवद्दौ॥८॥

जुष्टो मन्युर्भगो जुष्टी नरो हरिवर्षसङ्गिरः शिप्रिन्वाजानामृत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती

विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्रा॒णो र॑क्षति॒ विश्व॑मेज॑त्। इ॒र्यो भू॑त्वा बहु॒धा ब॒हूनि॑। स
इत्सर्वं॑ व्या॒नशे॑। यो दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॑न्तः। आवृ॑द्द॒दात्
क्षेत्रि॑यध्व॒गद्व॑षा॑। तमि॒त्प्रा॒णं म॒न॒सोप॑ शिक्षत। अ॒ग्रं
दे॒वाना॑मि॒दम॑त्तु नो ह॒विः। म॒न॒सश्चि॑त्ते॒दम्। भू॒तं भव्यं॑ च
गु॒प्यते। तद्धि दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम्॥१॥

आ न॑ ए॒तु पुर॑श्च॒रम्। स॒ह दे॒वैरि॒मं हव॑म॒। म॒नः
श्रेय॑सि॒श्रेय॑सि। क॒र्मन् य॒ज्ञप॑ति॒न्दध॑त्। जु॒षता॑ मे॒ वागि॒दं
ह॒विः। वि॒राड्दे॒वी पु॒रोहि॑ता। ह॒व्यवा॒डन॑पायिनी। यया॑
रू॒पाणि॑ बहु॒धा वद॑न्ति। पेशा॑सि दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रे॑। सा
नो॑ वि॒राडन॑पस्फुरन्ती॥२॥

वाग्दे॒वी जु॑षतामि॒दं ह॒विः। चक्षु॑र्दे॒वानां॑ ज्योति॑र॒मृते॑
न्य॑क्तम्। अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य बहु॒धा नि॒धीय॑ते। तस्य॑
सु॒म्रम॑शीमहि। मा नो॑ हासीद्विचक्ष॒णम्। आयु॑रि॒न्नः

प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि।
 सुवज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्।
 श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदंश्च महंश्च श्रूयते।
 श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा।
 प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छ्रोत्रं बहुधोद्यमानम्।
 अरान्न नेमिः परि सर्वं बभूव॥३॥

अग्रियमनपस्फुरन्ती सत्यं सप्त च॥ [१]

उदेहि वाजिन्यो अस्यप्स्वन्तः। इदं राष्ट्रमा विश
 सूनृतावत्। यो रोहितो विश्वमिदञ्जानं। स नो राष्ट्रेषु
 सुधितान्दधातु। रोहंरोहं रोहित आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं
 जनुषामुपस्थम्। ताभिः स रब्धो अविदथ्यदुर्वीः। गातुं
 प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो
 व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्नोरीभिः। राष्ट्रन्दुहाथामिह
 रेवतीभिः। विममर्श रोहितो विश्वरूपः। समाचक्राणः

प्र॒रुहो॑ रुहंश्च॑ । दि॒वंङ्ग॒त्वाय॑ म॒ह॒ता म॑हि॒म्ना । वि नो॑ रा॒ष्ट्रमु॑न॒त्तु
पय॑सा॒ स्वेन॑ । यास्ते॒ वि॒श॒स्तप॑सा सं ब॒भूवुः॑ । गा॒य॒त्रं
व॒त्सम॑नु तास्त॒ आऽगुः॑ । तास्त्वा वि॑शन्तु म॒ह॑सा॒ स्वेन॑ । सं
मा॑ता पु॒त्रो अ॒भ्यै॒तु रोहि॑तः ॥ ५ ॥

यू॒यमु॑ग्रा मरुतः पृ॒श्निमा॑तरः । इ॒न्द्रेण॑ स॒युजा॒ प्रमृ॑णीथ
श॒त्रून् । आ वो॒ रोहि॑तो अशृ॒णोद॑भिद्यवः । त्रि॒सं॒तासो॑
मरुतः स्वा॒दुस॑म्मुदः । रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृथि॒वी ज॑जान ।
तस्मि॑ऽस्तन्तुं॒ पर॑मे॒ष्टी त॑तान । तस्मि॑ञ्छि॒श्रिये अ॒ज
एक॑पात् । अ॒दृ॒ह॒द्द्यावा॑पृथि॒वी ब॑लेन । रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृथि॒वी
अ॒दृ॒हत् । तेन॒ सु॒वः स्त॒भित॑न्तेन॒ नाकः॑ ॥ ६ ॥

सो अ॒न्तरि॑क्षे॒ रज॑सो वि॒मानः॑ । तेन॑ दे॒वाः सु॒व॒रन्व॑विन्दन् ।
सु॒शे॒र्वन्त्वा भा॑नवो॒ दी॒दि॒वा॒सम् । स॒म॒ग्रासो॑ जु॒ह्वो
जा॒तवे॑दः । उ॒क्षन्ति॑ त्वा वा॒जिन॒मा घृ॑तेन । स॒सं॒मग्रे॑ यु॒वसे॑
भो॒ज॒नानि॑ । अ॒ग्रे श॑र्धं म॒ह॒ते सौ॒भ॒गाय॑ । तव॑ द्यु॒म॒न्यु॒त्त॒मा॒नि
सन्तु॑ । स॒ञ्जा॑स्प॒त्य॒सु॒यम॒मा कृ॑णुष्व । श॒त्रूय॒ताम॒भि ति॑ष्ठ॒

महा॑सि॥७॥

अ॒स्त्वे॒तु रोहि॑तो॒ नाको॒ महा॑सि॥ [२]

पुन॑र्न॒ इन्द्रो॑ म॒घवा॑ द॒दातु॑ । धनानि॑ श॒क्रो धन्यः॑ सु॒राधाः॑ ।
अ॒र्वाचीनं॑ कृणुतां याचि॒तो मनः॑ । श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑
जुषा॒णः । यानि॑ नोऽजि॒नन्धना॑नि । ज॒हर्थं॑ शूर॒ मन्युना॑ ।
इन्द्रा॑नुविन्द न॒स्तानि॑ । अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑ । इन्द्र॒ आशा॑भ्यः
परि॑ । सर्वा॒भ्योऽभय॑ङ्करत् ॥८॥

जेता॒ शत्रून् विच॑र्षणिः । आकू॑त्यै त्वा॒ कामाय॑ त्वा स॒मृधे॑
त्वा । पुरो॑ द॒धे अमृत॑त्वाय जी॒वसे॑ । आकू॑तिम॒स्याव॑से ।
काम॑मस्य स॒मृद्धौ । इन्द्र॑स्य यु॒ञ्जते॒ धियः॑ । आकू॑तिं दे॒वीं
मन॑सः पुरो द॒धे । य॒ज्ञस्य॑ मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु । यदि॑च्छामि
मन॑सा॒ सका॑मः । वि॒देय॑मेन॒द्धद॑ये॒ निवि॑ष्टम् ॥९॥

सेद॒ग्निर॒ग्नीर॑त्यै॒त्यन्यान् । यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः ।
स॒हस्र॑पाथा अ॒क्षरा॑ स॒मेति॑ । आशा॑नान्त्वाऽऽशापा॒लेभ्यः॑ ।
च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृतै॑भ्यः । इ॒दं भू॒तस्या॑ध्यक्षेभ्यः । वि॒धेम॑ ह॒विषा॑

व॒यम्। वि॒श्वा आ॒शा म॒धुना॒ सꣳ सृ॒जामि। अ॒न॒मी॒वा आ॒प
ओष॑धयो भवन्तु। अ॒यं यज॑मानो मृ॒धो व्य॑स्यताम्॥१०॥

अगृ॑भीताः प॒शवः॑ सन्तु सर्वे॑। अ॒ग्निः सोमो॑ वरु॒णो
मि॒त्र इन्द्रः॑। बृ॒हस्प॑तिः सवि॒ता यः स॑ह॒स्त्री। पू॒षा नो॑
गोभि॑रव॒सा सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑ सम॑नक्तु य॒ज्ञैः।
त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑ दध॑ती सर॑स्वती। पू॒षा भग॑ꣳ सवि॒ता नो॑
ददा॑तु। बृ॒हस्प॑तिर्दद॒दिन्द्रः॑ स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॑ता वरु॒णः
सोमो॑ अ॒ग्निः॥११॥

क॒र॒न्निर्वि॑ष्टमस्यतान्न॒वं च॥ ————— [३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्युम॒न्तम्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्र॒रेके॑।
उ॒र्व इ॒व प॒प्रथे॑ कामो॑ अ॒स्मे। तमा॑पृ॒णा वसु॑पते॒ वसू॑नाम्।
इ॒मङ्काम॑ म॒न्दया॑ गोभि॒रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता राध॒सा प॒प्रथ॑श्च।
सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॑स्तुभ्यं॒ वि॒प्राः। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑
अ॒क्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्रवो॑चम्। या॒नि च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑
व॒ज्री॥१२॥

अह॒न्नहि॒मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभि॒न्त्पर्व॑तानाम्।
 अह॒न्नहि॑ पर्व॒ते शिश्रि॑याणम्। त्वष्टा॑ऽस्मै वज्र॑ऽस्व॒र्यन्त॑तक्ष।
 वा॒श्रा इ॒व धे॒नवः॑ स्यन्द॑मानाः। अ॒ञ्जः स॒मुद्र॑मव॑ जग्मु॒रापः॑।
 वृषा॒यमा॑णोऽवृणी॒त सोम॑म्। त्रि॒क॑द्रु॒केष्व॑पि॒बत्सु॑तस्य।
 आ सा॒यकं॑ म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अह॑न्नेन॒ प्रथ॑म॒जा
 मही॑नाम्॥१३॥

यदि॒न्द्राह॑न्प्रथ॒मजा॑ मही॑नाम्। आ॒न्मा॒यिना॒ममि॑नाः प्रोत
 मा॒याः। आ॒त्सूर्यं॑ ज॒नय॑न्ध्यामुषा॒सम्। ता॒दी॒क्रा श॒त्रून्
 कि॒ला॒विवि॑त्से। अह॑न्वृ॒त्रं वृ॒त्रत॑रं व्य॒सम्। इन्द्रो॑ वज्रेण
 म॒हता॑ व॒धेन॑। स्कन्धा॑ऽसी॒व कु॒लि॒शेना॒विवृ॑क्णा। अहिः॑
 शय॑त उप॒पृक्पृ॑थि॒व्याम्। अ॒यो॒ध्ये॒व दु॒र्मद॑ आ हि जु॒ह्वे।
 म॒हा॒वीर॑न्तु॒विबा॒धमृ॑जी॒षम्॥१४॥

नाता॑रीरस्य॒ समृ॑तिं व॒धाना॑म्। स॒ रु॒जानाः॑ पि॒पिषु॑
 इन्द्र॑शत्रुः। विश्वो॑ विहा॒या अ॒तिः। वसु॑र्दधे॒ हस्ते॑ दक्षि॒णे।
 तर॑णि॒र्न शि॑श्रथत्। श्र॒व॒स्यया॑ न शि॑श्रथत्। विश्व॑स्मा॒

इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते
वारमृण्वति। अग्निद्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुञ्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृश्नन्विश्वा भुवनानि
पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्रे
अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दृढः। आ नो
रयिं बहुलाङ्गोमंतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्।
अश्विना यज्ञमार्गतम्। दाशुषः पुरुदंससा। पूषा रक्षतु
नो रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिं यजमानाय धत्तम्।
इमौ पशून् रक्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्।
प्रते महे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे
मतिम्। इदं नो हव्यं घृतवत्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा
हवींषि। इमानि ते दुरिता सौभंगानि। तेभिर्वयं सुभगांसः
स्याम॥१७॥

वज्रह्रीनामृजीपं व्यृण्वति रक्षतु नो रयिं सौभंगान्येकं च॥—————[४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त
 सु॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाꣳ
 अप्ये॑तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो वर्ध॑ता॒ङ्गोभि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः
 स्वप॑त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हिर॑तिं ब॒र्हीꣳष्य॑न्या। इ॒मं य॒ज्ञं
 विश्वे॑ अवन्तु दे॒वाः। भग॑ ए॒व भग॑वाꣳ अस्तु दे॒वाः। तेन॑
 व॒यं भग॑वन्तः स्याम॥१८॥

तन्त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग॒ पुर॑ए॒ता भ॑वे॒ह।
 भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मान्धिय॑मुद॒व द॑दन्नः। भग॒ प्र
 णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑तीः
 समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑तीः समा॒ उप॑यन्त्यापः। इ॒ष्टं
 पू॒र्तꣳ शश्व॑तीनाꣳ समा॑नाꣳ शाश्व॒तेन॑। ह॒विषे॑ष्वाऽन॒न्तं लो॒कं
 पर॑मा रुरोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त्। सा रू॒पाणि॑ कुरु॒ते
 पश्च॑ दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वयत॒स्तत्र॑मे॒तत्। स॒ना॒तनं॑ वि॒त॒तꣳ
 षण्म॑यू॒खम्। अवा॑न्याꣳस्तन्तू॑न्कि॒रतो॑ धृ॒त्तो अ॒न्यान्।
 नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑मा॒ते अ॒न्तम्। आ वो॑ यन्तू॒दवा॑हासो

अ॒द्य। वृ॒ष्टिं ये वि॒श्वे म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्म॑रुतः
समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वङ्क॒वयो यु॑वानः॥२०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॒मास्त॑वि॒षेभि॑-
रू॒र्मिभिः॑। अ॒ग्नयो॑ न शु॒शुचा॑ना ऋ॒जी॒षिणः॑। भ्रुमि॒न्धम॑न्तु
उप॒ गा अ॑वृण्वत। वि च॑क्रमे॒ त्रिर्दे॑वः। आ वे॒धस॒त्रील॑पृ॒ष्ठं
बृ॒हन्त॑म्। बृ॒हस्प॑तिः॒ स॒द॒ने सा॑दयध्वम्। सा॒दद्यो॑नि॒न्दम॑
आ दी॑दि॒वा॒सम्। हि॒र॒ण्यव॑र्णमरु॒षः स॑पे॒म। स हि शु॑चिः
श॒तप॑त्रः स शु॒न्ध्यूः॥२१॥

हि॒र॒ण्यवा॑शीरि॒षिः सु॑व॒र॒षाः। बृ॒हस्प॑तिः स स्वा॑वेश ऋ॒ष्वः।
पू॒रू सखि॑भ्य आ॒सुतिं॑ क॑रिष्ठः। पू॒षः स्तव॑ व्र॒ते व॒यम्।
नरि॑ष्येम क॒दाच॑न। स्तो॒तार॑स्त इ॒ह स्म॑सि। यास्ते॑ पू॒षन्ना
वो अ॒न्तः स॑मु॒द्रे। हि॒र॒ण्ययी॑रन्त॒रिक्षे॑ चर॑न्ति। याभि॑र्यासि
दू॒त्या॒सूर्य॑स्य। का॒मेन॑ कृतश्रव॑ इ॒च्छ॒मानः॥२२॥

अ॒र॒ण्या॒न्यर॑ण्या॒न्यसौ॑। या प्रे॒व न॑श्यसि। क॒था ग्रा॑मं
न पृ॑च्छसि। न त्वा॒भीरि॑व वि॒न्दती॑ ३। वृ॒षा॒र॒वाय॑

वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्।
अरण्यानिर्महीयते। उत गाव इवावदन्। उतो वेश्मेव
दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गैष
आ ह्वयति। दार्वङ्गैष उपावधीत्। वसन्नरण्यान्यां
सायम्। अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा अरण्यानिर्हन्ति।
अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जुग्ध्वा। यत्र कामं
नि पद्यते। आज्ञनगन्धीं सुरभीम्। बहून्नामकृषीवलाम्।
प्राहं मृगाणां मातरम्। अरण्यानीमशंसिषम्॥२४॥

स्याम रुरोह युवानः शुन्यूरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥—————[५]

वार्त्रहत्यायु शवसे। पृतनासाह्याय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि।
सुब्रह्माणं वीरवन्तं बृहन्तम्। उरुं गभीरं पृथुबुध्मिन्द्र।
श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रुयिं
दाः। क्षेत्रियै त्वा निरृक्त्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य
पाशात्। अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्विरस्तु।
 शं द्यावापृथिवी सहोषधीभिः। शमन्तरिक्षं सह वातेन
 ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या दैवीश्चतस्रः
 प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासान्त्वा जरसु
 आ दधामि। प्र यक्ष्मं एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि
 यक्ष्माद्दुरितादवर्त्ये॥ २६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदत्स्योनम्।
 अप्यभूद्भूद्रे सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो
 ग्राह्या यत्। देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः। एवमहमिमं
 क्षेत्रियाञ्जामिश्रं सात्। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्।
 बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य।
 धत्तं रयिं स्तुवते कीरयेचित्॥ २७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः।
 विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हुता दीर्घमध्वानमायन्।
 अनन्तमर्थमनिवत्स्यमानाः। यत्ते सुजाते हिमवत्सु

भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि सीबले।
अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। सः शोभमाना कन्येव
शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्गला हविषां वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा
भाजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः
पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहं हित्वा
शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं
मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ
भूतिम्भूतिं वयमश्नवामहे। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा
व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति।
न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्ये चिच्छुभ्रेऽश्नवामहे चत्वारि च॥ [६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा।
विश्वेषां देवानां क्रतुना। मरुतामेघा जुहोमि स्वाहा।
अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशांसु

दुष्पहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गुः सह
ओजो बलं च॥३०॥

दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय।
आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वम्
आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः। अग्निर्धर्मेणान्नादः।
मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रं स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरेता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः
पुनरसुः स्वाहा॥ अग्निरन्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन्
यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ सोमो राजा राजपतिः।
राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ वरुणः
सम्प्राद्वम्प्राद्वतिः। साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
स्वाहा॥३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
स्वाहा॥ इन्द्रो बलं बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
ददातु स्वाहा॥ बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्मस्मिन् यज्ञे

यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। स॒वि॒ता रा॒ष्ट्रं रा॒ष्ट्रप॑तिः।
 रा॒ष्ट्रम॑स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। पू॒षा वि॒शं
 वि॒द॑तिः। वि॒शम॑स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑।
 सर॑स्वती पु॒ष्टिः पु॒ष्टि॑पत्नी। पु॒ष्टिम॑स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
 ददातु॒ स्वाहा॑। त्व॒ष्टा प॑शूनां मि॒थुना॑नां रू॒पकृ॑द्रूप॑पतिः।
 रू॒पेणा॑स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय प॒शून् द॑दातु॒ स्वाहा॑॥३३॥

च॒ स्वाहा॒ साम्रा॑ज्यम॑स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॒ वि॒शम॑स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
 ददातु॒ स्वाहा॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निः सोमो॑ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रो॑ बृ॒हस्प॑तिः स॒वि॒ता पू॒षा
 सर॑स्वती॒ त्व॒ष्टा द॑श॥)॥

[७]

स ई॑ पाहि॒ य ऋ॑जी॒षी तरु॑त्रः। यः शि॒प्र॒वान्वृ॑ष॒भो यो
 म॑ती॒नाम्। यो गो॑त्र॒भिद्व॑ज्र॒भृद्यो॑ ह॒रि॒ष्टाः। स इ॑न्द्र चि॒त्रां
 अ॒भि तृ॑न्धि॒ वाजा॑न्। आ ते शु॒ष्मो वृ॑ष॒भ ए॑तु प॒श्चात्।
 ओ॒त्तरा॑द॒धरा॑गा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिस॑मे॒त्वर्वा॑ङ्।
 इन्द्र॑ द्यु॒म्नं सु॑र्व॒र्वद्धे॒ह्यस्मे॑। प्रो॒ष्वस्मै॑ पु॒रोर॑थम्। इन्द्रा॑य
 शू॒षम॑र्चत॥३४॥

अ॒भी॒कै॑ चि॒दु लो॒क॒कृ॒त्। स॒ङ्गे॑ स॒मत्सु॑ वृ॒त्र॒हा। अ॒स्माकं॑ बो॒धि
चो॒दि॒ता। नभ॑न्तामन्य॒केषा॑म्। ज्या॒का अ॒धि ध॒न्व॑सु। इन्द्रं
व॒यः शु॑ना॒सीर॑म्। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे ह॑वामहे। आ वा॒जैरु॑पं नो
ग॒मत्। इन्द्रा॑य॒ शुना॑सीरा॒य। सु॒चा जु॑हुत नो ह॒विः॥ ३५॥

जु॒षतां॑ प्र॒ति मे॒धि॒रः। प्र ह॒व्यानि॑ घृ॒तव॑न्त्यस्मै। हर्य॑श्वाय
भर॑ता स॒जोषा॑ः। इन्द्र॑र्तुभिर्ब्र॒ह्म॑णा वावृ॒धानः॑। शु॒ना॒सीरी॑
ह॒विरि॑दं जु॒षस्व। वयः॑ सु॒पर्णा॑ उप॑सेदुरिन्द्र॑म्। प्रि॒यमे॑धा॒
ऋष॑यो॒ नाध॑मानाः। अपं॑ ध्वा॒न्तमू॑र्णुहि पू॒र्धि चक्षुः॑।
मु॒मुग्ध्य॑स्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान्। बृ॒हदिन्द्रा॑य गायत॥ ३६॥

मरु॑तो वृ॒त्र॒हन्त॑मम्। येन॒ ज्योति॑रज॒नय॑न्वृ॒तावृ॑धः। दे॒वं
दे॒वाय॑ जागृ॑वि। का॒मि॒हैकाः॑ क इ॒मे प॑त॒ङ्गाः। मा॒न्या॒लाः
कु॒लि॒परि॑माप॒तन्ति॑। अना॑वृ॒तैना॒न्प्रध॑मन्तु दे॒वाः। सौ॒पर्णं॑
चक्षु॑स्त॒नुवा॑ वि॒देय॑। ए॒वा व॑न्दस्व॒ वरु॑णं बृ॒हन्त॑म्।
न॒म॒स्याधी॑र॒म॒मृत॑स्य गो॒पाम्। स नः॑ श॒र्म त्रि॒वरू॑थं
विय॑ः सत्॥ ३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तम्।
 हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतम्।
 यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। शं नो देवीरभिष्टये। आपो
 भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्।
 क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्॥ ३८ ॥

अपो याचामि भेषजम्। अप्सु मे सोमो अब्रवीत्।
 अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशम्भुवम्। आपश्च
 विश्वभेषजीः। यदप्सु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधु।
 तेन मे वाजिनीवति। मुखमङ्घ्रि सरस्वति। या सरस्वती
 वैशम्भल्या॥ ३९ ॥

तस्यां मे रास्व। तस्यांस्ते भक्षीय। तस्यांस्ते भूयिष्ठभाजो
 भूयास्म। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि
 योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे
 लोककृज्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्त त्वाऽग्ने। प्राणेन वाचा
 मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्॥ ४० ॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिर्ऋत्वियः।
 यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्र आरोह। अथा नो वर्धया
 रयिम्। या ते अग्रे यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहात्माऽऽत्मानम्।
 अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा
 सीद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय
 एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजां रयिम्स्मासु
 धेहि। अजस्रो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्र जोहवीमि
 मघवानमुग्रम्। सत्रा दधानमप्रतिष्कृतं शवांसि।
 महिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वा
 सुपथा कृणोतु वज्री। त्रिकद्रुकेषु महिष्ठो यवाशिरं
 तुविशुष्मस्तृपत्। सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथाऽवशत्। स
 ई ममाद् महि कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

सैनं सश्वदेवं देवः सत्यमिन्दुं सत्य इन्द्रः। विदद्यती
 सरमा रुग्णमद्रैः। महि पाथः पूर्यं सद्वियक्कः। अग्रं

नयत्सुपद्यक्षराणाम्। अच्छा रवं प्रथमा जानतीगात्।
 विदद्रव्यं सरमा दृढमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजते
 विद्। आ ये विश्वाः स्वपत्यानि चक्रुः। कृण्वानासौ
 अमृतत्वाय गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते देवहूतौ॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्च हंसि। त्वन्निदस्युश्चुमुरिम्। धुनि
 चास्वापयो दभीतये सुहन्तु। एवा पाहि प्रत्नथा मन्दतु
 त्वा। श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः। आविः सुर्यं कृणुहि
 पीपिहीषः। जहि शत्रूँ रभि गा इन्द्र तृन्धि। अग्ने
 बाधस्व वि मृधो नुदस्व। अपामीवा अप रक्षाँसि सेध।
 अस्मात्समुद्राद्बृहतो दिवो नः॥४४॥

अपां भूमानमुप नः सृजेह। यज्ञ प्रतितिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ
 त्वा। वसूनि पुरुधा विशन्तु। दीर्घमायुर्यजमानाय कृण्वन्।
 अधामृतेन जरितारमङ्घ्रि। इन्द्रः शुनावद्वितनोति सीरम्।
 संवत्सरस्य प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तदिदास
 ज्येष्ठम्। संवत्सरं शुनवत्सीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः

प्रय॑तं पु॒रु त्मना॑। तदर्क॑रूपं वि॒मिमा॑नमेति। द्वा॒द॒शा॒रे
प्रति॑तिष्ठती॒द्वृषा॑। अ॒श्वाय॑न्तो॒ ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। हवा॑महे
त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सु॒म॒तौ नवा॑याम्। व॒यमि॑न्द्र
त्वा शुन॑ꣳ हु॒वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत यꣳसच्च॑र॒षणी॑नां वै॒शम्भ॑ल्या हा॒सी॒त्त्वमु॑रुं दे॒वहू॑तौ न॒स्त्वना॑ षट्॥—[८]

प्रा॒ण उ॒देहि॑ पु॒नरा॑ नो॒ भर॑ य॒ज्ञो रा॒यो वा॒त्रह॑त्याय॒ वसू॑नाꣳ स ई॑ पा॒ह्यष्टौ॥८॥

प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धारा॒वरा॑ म॒रुतो॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा पञ्च॑च॒त्वारि॑ꣳशत्॥४५॥

प्रा॒णः शुन॑ꣳ हु॒वेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वा॒र्द्धीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑ । ती॒व्रां ती॒व्रेण॑ । अ॒मृता॑म॒मृते॑न । मधु॑मतीं
 मधु॑मता । सृ॒जामि॒ स॒ सोमे॑न । सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व ।
 सर॑स्वत्यै पच्यस्व । इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्यस्व । परी॒तो षि॑ञ्चता
 सु॒तम् । सोमो॒ य उ॑त्त॒म॒ ह॒विः ॥ १ ॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो अ॒प्स्वन्तरा॑ । सु॒षाव॒ सोम॒मद्रि॑भिः । पु॒नातु॑
 ते परि॒स्रुत॑म् । सोम॒ सूर्य॑स्य दुहि॒ता । वारै॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑ ।
 वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण । प्राङ्॒ख्सोमो॑ अति॑द्रुतः । इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒
 सखा॑ । वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण । प्र॒त्यङ्ख्सोमो॑ अति॑द्रुतः ॥ २ ॥

इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑ । ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते तेज॑ इन्द्रि॒यम् । सुर॑या॒
 सोमः॑ सु॒त आसु॑तो॒ मदा॑य । शु॒क्रेण॑ दे॒व दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि ।
 रसे॒नान्नं॑ यज॑मानाय धेहि । कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो॒ यव॑ञ्चित् ।
 यथा॒ दान्त्य॑नुपूर्व॒ वियू॑य । इहे॒हैषां॑ कृणु॒त भो॑ज॒नानि॑ । ये
 ब॒र्हिषो॑ नमो॑वृत्तिं॒ न ज॒ग्मुः । उ॒पया॑मगृहीतोऽस्य॒श्विभ्या॑

त्वा जुष्टं गृह्णामि॥३॥

सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे। एष ते योनिस्तेजसे त्वा।
वीर्याय त्वा बलाय त्वा। तेजोऽसि तेजो मयि धेहि।
वीर्यमसि वीर्यं मयि धेहि। बलमसि बलं मयि धेहि।
नाना हि वा देवहितं सदः कृतम्। मा सः सृक्षाथां परमे
व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोमं एषः। मा मां हिंसीः
स्वां योनिमाविशन्॥४॥

उपयामगृहीतोऽस्याश्विनं तेजः। सारस्वतं वीर्यम्। ऐन्द्रं
बलम्। एष ते योनिर्मोदाय त्वा। आनन्दाय त्वा महसे
त्वा। ओजोऽस्योजो मयि धेहि। मन्युरसि मन्युं मयि धेहि।
महोऽसि महो मयि धेहि। सहोऽसि सहो मयि धेहि। या
व्याघ्रं विषूचिका। उभौ वृकं च रक्षति। श्येनं पतत्रिणं
सिंहम्। सेमं पात्वहंसः। सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्ग।
विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्ग॥५॥

हविः प्रत्यङ्खसोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पञ्च च॥ [१]

सोमो राजाऽमृतं सुतः। ऋजीषेणाजहान्मृत्युम्। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्।
इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्ध्यो व्यपिबत्। छन्दसा हंसः
शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्ध्यः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

क्रुङ्क्षाङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अत्रात्परिस्रुतो
रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्।
रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो
जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सुतासुती प्रजापतिः। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमो व्यपिबत्। सुतासुतौ
प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्।
सत्यानृते प्रजापतिः। अश्रद्धामनृतेऽदधात्। श्रद्धां सत्ये
प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्रुतो रसम्।
शुक्लेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्।

इदं पयोऽमृतं मधु॥८॥

अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबज्जन्मनर्तेन सत्यमिन्द्रियं श्रद्धां सत्ये प्रजापतिरष्टौ च॥—[२]

सुरावन्तं बर्हिषदं सुवीरम्। यज्ञं हिंन्वन्ति महिषा
नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं
यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृतो ओषधीषु। सोमस्य
शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन।
सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि।
सरस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥९॥

इमन्तं शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमं राजानमिह
भक्षयामि। यदत्र रिसं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो
अपिबच्छर्चीभिः। अहन्तदस्य मनसा शिवेन। सोमं
राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः।
पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः
स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त
पितरः। पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः।

पुनन्तु॑ मा पिताम॒हाः। पुनन्तु॑ प्रपिताम॒हाः। पु॒वित्रेण॑
श॒तायु॑षा। पुनन्तु॑ मा पिताम॒हाः। पुनन्तु॑ प्रपिताम॒हाः॥११॥

पु॒वित्रेण॑ श॒तायु॑षा। विश्व॒मायु॑र्व्य॒श्जवै। अग्र॑ आयू॒ःषि
पव॒सेऽग्रे॑ पव॑स्व। पव॑मानः सुव॒र्जनः॑ पुनन्तु॑ मा देवज॒नाः।
जात॑वेदः पु॒वित्र॑व॒द्यत्ते॑ पु॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। उ॒भाभ्या॑न्देव
सवित॑र्वैश्वदे॒वी पु॑न॒ती। ये स॑मा॒नाः सम॑नसः। पि॒तरौ
यम॒राज्ये॑। तेषां॑ लो॒कः स्व॒धा नमः॑। य॒ज्ञो दे॒वेषु॑
कल्पताम्॥१२॥

ये संजा॒ताः सम॑नसः। जी॒वा जी॒वेषु॑ मा॒म॒काः। तेषा॑ः
श्री॒र्मयि॑ कल्पताम्। अ॒स्मिँल्लो॒के श॒त॑ समाः॑। द्वे स्रु॒ती
अ॑श्रृणवं पि॒तृणा॑म्। अ॒हं दे॒वाना॑मु॒त म॒र्त्याना॑म्। याभ्या॑मि॒दं
विश्व॑मेज॒त्समै॑ति। यद॑न्त॒रा पि॒तरं॑ मा॒तरं॑ च। इ॒दं
ह॒विः प्र॒जन॑नं मे अस्तु। दश॑वीर॒ः स॒र्वग॑ण॒ः स्व॒स्तये॑।
आ॒त्म॒सनि॑ प्रजा॒सनि॑। प॒शुस॒न्य॑भय॒सनि॑ लो॒क॒सनि॑। अ॒ग्निः
प्र॒जां ब॑हुलां मे॒ करो॑तु। अन्नं॑ पयो॒ रेतो॑ अ॒स्मासु॑ धत्त।

रा॒य॒स्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ दीध॒र॒त्स्वाहा॑॥१३॥

इन्द्रियाय॑ पितरः॑ श॒तायु॑षा पुनन्तु॑ मा पिताम॒हाः पुनन्तु॑ प्रपिताम॒हाः कल्प॑ताः स्व॒स्तये॑
पञ्च॑ च॥ [३]

सी॒सेन॑ तन्न॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। ऊ॒र्णासू॒त्रेण॑ क॒वयो॑ वयन्ति।
अ॒श्विना॑ य॒ज्ञः स॑वि॒ता सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं वरु॑णो
भिष॑ज्यन्। तद॑स्य रू॒पम॒मृतः॑ श॒चीभिः॑। ति॒स्रोऽद॑धुर्दे॒वताः॑
स॒ररा॑णाः। लोमा॑नि श॒ष्पैर्ब॑हुधा न तो॒कभिः॑। त्वग॑स्य
मा॒सम॑भवन्न ला॒जाः। तद॑श्विना॑ भिष॒जा रु॒द्रव॑र्तनी।
सर॑स्वती वयति॒ पेशो॑ अन्त॑रः॥१४॥

अ॒स्थिं म॒ज्जानं॑ मास॑रैः। का॒रोत॑रेण दध॑तो गवा॑न्त्व॒चि।
सर॑स्वती॒ मन॑सा पे॒शलं वसु॑। नास॑त्याभ्यां वयति॒ दर्श॑तं
वपुः॑। रसं॑ परि॒स्रुता॒ न रोहि॑तम्। न॒ग्नहु॑र्धीर॒स्तसर॑न्न
वेम॑। पय॑सा शु॒क्रम॒मृतं॑ ज॒नित्र॑म्। सुर॑या मूत्रा॑ञ्जनयन्ति
रेतः॑। अपा॑म॒तिं दुर्म॑तिं बाध॑मानाः। ऊ॒व॒ध्यं वात॑ः
स॒बुव॑न्तदा॒रात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जंजान।
 यकृत्क्लोमानं वरुणो भिषज्यन्। मतस्त्रे वायव्यैर्न मिनाति
 पित्तम्। आन्त्राणि स्थाली मधु पिन्वमाना। गुदा पात्राणि
 सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शचीभिः। आसन्दी
 नाभिरुदरं न माता। कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता शचीभिः।
 यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

प्लाशीर्व्यक्तः शतधार उत्सः। दुहे न कुम्भीः स्वधां पितृभ्यः।
 मुखं सप्तस्य शिर इत्सदेन। जिह्वा पवित्रमश्विना सः
 सरस्वती। चप्पन्न पायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेषो हरसा
 तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागेन तेजो हविषा
 श्रुतेन। पक्ष्माणि गोधूमैः क्लैरुतानि। पेशो न शुक्लमसितं
 वसाते॥१७॥

अविर्न मेषो नसि वीर्याय। प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम्।
 सरस्वत्युपवाकैर्व्यानम्। नस्यानि बर्हिर्बदरैर्जजान।
 इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय। कर्णाभ्यां श्रोत्रममृतङ्ग्रहाभ्याम्।

यवा॑ न ब॒र्हिर्भु॑वि के॒सरा॑णि। क॒र्कन्धु॑ ज॒ज्ञे मधु॑ सा॒रघं॑
मुखा॑त्। आ॒त्मन्नु॑प॒स्थे न वृ॑क॒स्य लोम॑। मुखे॑ श्मश्रू॑णि न
व्या॑घ्रलो॒मम्॥१८॥

के॒शा न शी॒रुष॑न् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा। सि॒॒हस्य॑ लो॒म
त्विषि॑रिन्द्रि॒याणि॑। अ॒ङ्गान्या॑त्मन्भिष॒जा तद॒श्विना॑।
आ॒त्मान॑म॒ङ्गैः सम॑धा॒त्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं
श॒तमा॑न॒मायुः। च॒न्द्रेण॑ ज्योति॑र॒मृत॑न्दधा॒ना। सर॑स्वती
यो॒न्याङ्ग॑र्भम॒न्तः। अ॒श्विभ्यां॑ पत्नी॒ सुकृ॑तं बिभ॒र्ति। अ॒पां
रसे॑न॒ वरु॑णो न सा॒म्रा। इन्द्र॑ः श्रि॒यै ज॒नय॑न्नप्सु रा॒जा।
तेजः॑ पशूनां॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒याव॑त्। प॒रि॒स्रुता॑ पय॑सा सा॒रघं॑
मधु॑। अ॒श्विभ्या॑न्दु॒ग्धं भि॑ष॒जा सर॑स्वत्या सु॒तासु॒ताभ्या॑म्।
अ॒मृतः॑ सोम॒ इन्द्रुः॑॥१९॥

अन्तरं आ॒राद॑न्तर्वसाते व्याघ्रलो॒मं राजा॑ च॒त्वारि॑ च॥—————[४]

मि॒त्रोऽसि॑ वरु॑णोऽसि। सम॒हं वि॒श्वैर्दे॒वैः। क्ष॒त्रस्य॑ नाभि॑रसि।
क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसि। स्यो॒नामा सी॑द। सु॒षदा॑मा सी॑द। मा त्वा
हि॑सीत्। मा मा॑ हि॑सीत्। निष॑साद धृ॒तव्र॑तो वरु॑णः।

प॒स्त्या॑स्वा॒ ॥ २० ॥

साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतुः॑ । दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑ ।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म् । पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्याम् । अ॒श्विनो॑र्भैष॒ज्येन॑ ।
 तेज॑से ब्रह्मवर्चसाया॒भिषि॑ञ्चामि । दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑
 प्र॒सवे॑ । अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म् । पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्याम् । सर॑स्वत्यै
 भैष॒ज्येन॑ ॥ २१ ॥

वी॒र्या॑यान्नाद्याया॒भिषि॑ञ्चामि । दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑ ।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म् । पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्याम् । इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येण॑ । श्रि॒ये
 यश॑से बला॒याभि॑षिञ्चामि । को॑ऽसि क॒तमो॑ऽसि । कस्मै॑ त्वा
 काय॑ त्वा । सु॒श्लोकाँ॑ (४) सु॒मङ्ग॒लाँ॑ (४) सत्य॑रा॒जा (३)
 न् । शिरो॑ मे श्रीः ॥ २२ ॥

यशो॑ मुख॑म् । त्विषिः॑ केशा॑श्च श्मश्रू॑णि । राजा॑ मे
 प्रा॒णोऽमृ॑तम् । सम्रा॑द्वक्षुः । वि॒राट्प्रो॑त्रम् । जि॒ह्वा मे॑ भ॒द्रम् ।
 वाङ्म॑हः । मनो॑ म॒न्युः । स्व॒राङ्ग॑मः । मोदा॑ः प्रमो॒दा
 अ॒ङ्गुली॑रङ्गानि ॥ २३ ॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्।
 आत्मा क्षत्रमुरो मम। पृष्ठीर्मे राष्ट्रमुदरमसौ। ग्रीवाश्च
 श्रोण्यौ। ऊरू अरली जानुनी। विशो मेऽङ्गानि सर्वतः।
 नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥ २४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां
 पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे
 प्रतितिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रतितिष्ठामि गोषु। प्रत्यङ्गेषु
 प्रतितिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रतितिष्ठामि पुष्टे। प्रति
 द्यावापृथिव्योः। प्रतितिष्ठामि यज्ञे॥ २५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिंशः सुरार्धसः। बृहस्पतिपुरो-
 हिताः। देवस्य सवितुः सवे। देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा
 द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं यज्ञेन।
 यज्ञो यजुर्भिः॥ २६॥

यजूंषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचो याज्याभिः।
 याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा आहुतिभिः। आहुतयो मे

कामान्त्समर्धयन्तु। भूः स्वाहा॑। लोमानि॑ प्रयति॑र्मम। त्वङ्म॑
आनति॑रागतिः। मा॒५सं म॒ उप॑नतिः। वस्व॑स्थि। म॒ञ्जा म॒
आन॑तिः॥ २७ ॥

प॒स्त्या॑स्वा सर॑स्वत्यै भैष॑ज्येन॒ श्रीरङ्गा॑नि भ॒सद्य॑ज्ञे य॒ज्ञो यजु॑र्भिरुप॑नतिर्द्वे च॥ — [५]

यद्दे॒वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वांस॑श्च॒कृमा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॑
तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्व५ह॑सः। यदि॑ दि॒वा यदि॑
नक्त॑म्। ए॒ना५सि च॒कृमा व॒यम्। वा॒युर्मा॑ तस्मा॑दे॒नसः॑।
वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्व५ह॑सः। यदि॑ जाग्र॒द्यदि॑ स्वप्ने॑। ए॒ना५सि
च॒कृमा व॒यम्॥ २८ ॥

सू॒र्यो मा॒ तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्व५ह॑सः। यद्वा॒मे
यद॑रण्ये। यत्स॒भायां॑ यद॑न्दि॒ये। यच्छू॒द्रे यद॑र्ये। ए॒नश्च॑कृ॒मा
व॒यम्। यदे॒कस्या॑धि॒ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॑
अ॒घ्निया॑ वरु॒णेति॑ शपा॑महे। ततो॑ वरुण॒ नो मु॑श्च॥ २९ ॥

अव॑भृथ निच॒ङ्कुण॑ निच॒रुर॑सि निच॒ङ्कुण॑। अव॑
दे॒वैर्दे॒वकृ॑तमे॒नोऽया॑द। अव॑ म॒त्यैर्म॑र्त्यकृ॒तम्। उ॒रोरा॑

नो॑ दे॒व रि॒षस्पा॑हि। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु।
 दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॑ भूयासुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः।
 द्रु॒पदा॑दि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी म॒लादि॑व॥३०॥

पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाज्य॑म्। आपः॑ शु॒न्धन्तु॑ मै॒नसः॑।
 उ॒द्वय॑न्तम॑स॒स्परि॑। प॒श्यन्तो॑ ज्योति॒रुत्त॑रम्। दे॒वन्दै॑व॒त्रा
 सूर्य॑म्। अ॒गन्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। प्र॒तियु॑तो व॒रुण॑स्य॒
 पाशः॑। प्र॒त्यस्तो॑ व॒रुण॑स्य॒ पाशः॑। ए॒धोऽस्ये॑धिषी॒महि॑।
 स॒मिद॑सि॥३१॥

तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ मयि॑ धेहि। अ॒पो अ॒न्व॑चा॒रिष॑म्। र॒सेन॑
 स॒मसृ॑क्ष्महि। प॒यस्वा॑ अ॒ग्न आ॑ग॒मम्। तं मा॒ स॑सृ॒ज
 वर्च॑सा। प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। स॒माव॑वर्ति॒ पृथि॑वी। स॒मुषाः॑।
 स॒मु सूर्यः॑। स॒मु वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। वै॒श्वान॑र॒ज्योति॑र्भूयासम्।
 वि॒भुङ्क्वामं॑ व्य॑श्जवै। भूः स्वाहा॑॥३२॥

स्वप्न एना॑सि चकृ॒मा व॒यं मु॑ञ्च॒ मला॑दि॒व स॒मिद॑सि॒ जग॑त्रीणि॒ च॥—————[६]

होता॑ यक्षत्स॒मिधेन्द्र॑मि॒डस्प॑दे। नाभा॑ पृथि॒व्या अधि॑।

दिवो वर्ष्मन्त्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्।
 वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातम्।
 ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं देव॑ सुवर्विदम्।
 पृथिभिर्मधुमत्तमैः। नराश॑सैन तेजसा॥ ३३॥

वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्।
 आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सर्वीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः।
 वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होतायक्षद्वर्हिषीन्द्रन्निषद्वरम्।
 वृषभन्नर्यापसम्। वसुभीरुद्वैरादित्यैः। सयुग्भिर्बर्हिरा-
 सदत्॥ ३४॥

वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो
 द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार
 इन्द्राय मीढुषे। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुषे
 इन्द्रस्य धेनू। सुदुधे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी।
 वत्समिन्द्रमवर्धताम्॥ ३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा। मिषजा

सखाया। ह॒विषेन्द्रं॑ भिष॒ज्यतः॑। क॒वी दे॒वौ प्रचे॑तसौ। इन्द्रा॑य
धत्त॑ इन्द्रि॒यम्। वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्तिस्त्रो
दे॒वीः। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒पसः॑। इडा॒ सर॑स्वती॒ भार॑ती॥३६॥

म॒हीन्द्र॑पत्नीर्ह॒विष्म॑तीः। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।
होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्रं॑ दे॒वम्। भिष॑जं सु॒यज॑ङ्घ्रु॒तश्चि॒यम्।
पु॒रु॒रूपं॑ सु॒रेत॑सं म॒घोनि॑म्। इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॑ दध॑दिन्द्रि॒याणि।
वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒द्वन॑स्पतिम्। श॒मि॒तारं॑
श॒त॒क्र॑तुम्। धि॒यो जो॒ष्टार॑मिन्द्रि॒यम्॥३७॥

मध्वा॑ सम॒ञ्जन्प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑। स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑।
वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒दिन्द्रं॑ स्वाहाऽऽज्य॑स्य।
स्वाहा॑ मे॒द॒सः। स्वाहा॑ स्तो॒काना॑म्। स्वाहा॑ स्वाहा॑कृ॒तीनाम्॑।
स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वां औ॑ज्य॒पान्। स्वाहेन्द्रं॑
हो॒त्राङ्घ्रि॑षा॒णाः। इन्द्र॒ आज्य॑स्य वि॒यन्तु॑ होत॑र्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्बृहस्पिजं उपे
देव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥ समिधेन्द्रं चतुर्वेत्वेको वि॒यन्तु॑ द्विर्वी॒तामे॒को वि॒यन्तु॑
द्विर्वेत्वे॒को वि॒यन्तु॑ होत॑र्यजं॥)।

समिद्धं इन्द्रं उषसामनीके। पुरोरुचां पूर्वकृद्वावृधानः।
 त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार।
 नराशंसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य
 धाम। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति
 प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवां अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा
 शर्धमानः॥ ३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः।
 जुषाणो बर्हिर्हरिवान् इन्द्रः। प्राचीनं सीदत्प्रदिशां
 पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानं स्योनम्। आदित्यैरक्तं
 वसुभिः सजोषाः। इन्द्रन्दुरः कवृष्यो धावमानाः। वृषाणं
 यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्।
 सुवीरां वीरं प्रथमाना महोभिः॥ ४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुधे शूरमिन्द्रम्।
 पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे।
 दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होतांराविन्द्रं प्रथमा सुवाचा।

मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा
वृधातः। तिस्रो देवीर् हविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा
वृषणं न पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नन्तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती
विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसे
पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु
देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पार्श्वैः। तमन्या समञ्जच्छमिता
न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं
मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो
वृषभस्तुराषाट्। घृतप्रुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य
जुषतां स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्घृतेन चत्वारि च॥ [८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मा। तं सध्रीचीः। सत्यमित्तन्न
त्वावां अन्यो अस्ति। इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्।
अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवांसृजोऽपो अच्छा समुद्रम्।

प्रसंसाहिषे पुरुहूत॒ शत्रून्। ज्येष्ठ॑स्ते शुष्मं॒ इह रा॒तिर॑स्तु।
 इन्द्रा॑ भ॒र दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॒ सिन्धू॑नामसि रे॒वती॑नाम्।
 स शेवृ॑ध॒मधि॑ धाद्यु॒ग्नम॒स्मे। महि॑ क्ष॒त्रं ज॑ना॒षाडि॑न्द्र तव्यम्।
 रक्षा॑ च नो म॒घोर्नः पा॒हि सू॒रीन्। रा॒ये च॑ नः स्वप॒त्या इ॒षे
 धाः॑ ॥ ४३ ॥

रेवतीनाञ्चत्वारि च ॥ _____ [९]

दे॒वं ब॒र्हि॒रिन्द्र॑ सु॒दे॒वं दे॒वैः। वी॒रव॑त्स्ती॒र्णं वे॒द्याम॑वर्धयत्।
 वस्तो॑वृ॒तं प्रा॒क्तो॑भृ॒तम्। रा॒या ब॒र्हिष्म॒तोऽत्य॑गात्।
 व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वा॒र इन्द्र॑ सङ्घा॒ते।
 वि॒द्वीर्या॑म॒न्नव॑र्धयन्। आ व॒त्सेन॒ तरु॑णेन कु॒मारे॑ण॒ चमी॑वि॒ता
 अपा॑र्वाणम्। रे॒णुक॑काट॒न्नुद॑न्ताम्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य
 विय॑न्तु॒ यज॑ ॥ ४४ ॥

दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑। इन्द्रं॑ य॒ज्ञे प्र॑य॒त्य॒हेता॑म्। दै॒वीर्वि॑शः
 प्रा॒यासि॑ष्टाम्। सु॒प्री॑ते सु॒धिते॑ अभू॒ताम्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य
 वी॒तां यज॑। दे॒वी जो॒ष्ट्री वसु॑धिती। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्।

अया॑व्य॒न्याघा॑ द्वेषा॑सि। आ॒न्यावा॑क्षी॒द्वसु॒ वार्या॑णि।
यज॑मानाय शि॒क्षिते॑॥४५॥

व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दु॒धे
सु॒दुधे॑। पय॒सेन्द्र॑मवर्धताम्। इष॒मूर्ज॑म॒न्याऽवा॑क्षीत्। स॒ग्धिः
स॒पीति॑म॒न्या। नवे॑न॒ पूर्व॑न्दय॒माने। पुरा॑णेन॒ नव॑म्।
अधा॑ता॒मूर्ज॑मूर्जाहु॑ती वसु॒ वार्या॑णि। यज॑मानाय शि॒क्षिते॑।
व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑॥४६॥

दे॒वा दै॒व्या॒ होता॑रा। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। ह॒ताघ॑श॒सा॒वाभा॑ष्टा॒
वसु॑वार्या॒णि। यज॑मानाय शि॒क्षितौ॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वी॒तां यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। पति॑मिन्द्र॑मवर्धयन्।
अस्पृ॑क्ष॒द्भार॑ती दि॒वम्। रु॒द्रैर्य॑ज्ञ॒सर॑स्वती। इडा॒ वसु॑मती
गृ॒हान्॥४७॥

व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॒ यज॑। दे॒व इन्द्रो॑
नरा॒शंसः॑। त्रि॒व॒रूथ॑स्त्रि॒वन्धुरः॑। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। श॒तेन॑
शि॒तिपृ॑ष्ठाना॒माहि॑तः। स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्तते। मि॒त्रावरु॑णे॒दस्य॑

होत्रमर्हतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यवर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं
पृथिवीमदृ०हीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं
बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नम्।
अन्या बर्ही०ष्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज।
देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं
कुर्वन्तिस्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यज॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वेताँय्यजं गृहान् वेतु यजाभूथ्यद्वं (देवं
बर्हिर्देवीद्वारो देवी उषासानक्ता देवी जोष्टी देवी ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतांरा शिक्षितौ
देवीस्तिस्तिस्त्रो देवीर्देव इन्द्रो नराश०सो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो
अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्निरवर्धतामेकोऽ
वर्धय०श्चतुरवर्धयत्। वस्तोरा वत्सेन दैवीरयावीष०हताऽस्पृक्षच्छुतेन दिव० स्वासस्थ० स्विष्ट०
शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥)॥

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रः सरस्वतीम्।
 अजो धूम्रो न गोधूमैः क्लैर्भेषजम्। मधु शष्पैर्न तेज
 इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपात्सरस्वती। अविर्मेष्टो न
 भेषजम्। पथा मधुमताभरन्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजन्तोकमभिः। पयः सोमः परिस्नुता
 घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षन्नराशंसं
 न नृग्रहम्। पतिः सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती
 भिषक्। रथो न चन्द्राश्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्।
 बदरैरुपवाकाभिर्भेषजन्तोकमभिः। पयः सोमः परिस्नुता
 घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५१॥

होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन
 वर्धयन्। ऋषभेण गवेन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः
 कर्कन्धुभिः। मधु लाजैर्न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुता
 घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वर्हिः
 सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती।
 भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु।
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्दुरो दिशः। क्ववप्यो
 न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी
 दुधे। दुहे कामान्त्सरस्वती॥५३॥

अश्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयः
 सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षत्सुपेशसोषे नक्तं दिवा। अश्विनां सञ्जानाने। समं जाते
 सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजसा
 हृदा। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा
 भिषजाऽश्विना। इन्द्रं न जागृवी दिवा नक्तं न भेषजैः।
 शूषः सरस्वती भिषक्। सीसेन दुह इन्द्रियम्। पयः
 सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षत्तिस्रो देवीर्न भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवोऽपसः। रूपमिन्द्रे
 हिरण्ययम्॥५५॥

अ॒श्विने॒डा न॒ भार॑ती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॒ इन्द्रा॑य
 दधु॒रिन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
 वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑रमिन्द्र॒मश्वि॑ना।
 भि॒षजं॑ न सर॑स्वतीम्। ओजो॑ न जू॒तिरिन्द्रि॒यम्। वृ॒को न
 र॒भसो॑ भि॒षक्। यशः॑ सु॒रया॑ भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मा॑सरम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
 वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म्। श॒मितार॑ः
 श॒तक्र॑तुम्। भी॒मं न म॒न्युः राजा॑नव्याँघ्र॒न्नम॑साऽश्वि॒ना
 भा॑मम्। सर॑स्वती भि॒षक्। इन्द्रा॑य दुह॒ इन्द्रि॒यम्। पयः॑
 सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॥५७॥

होता॑ यक्ष॒दग्नि॑ः स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्तो॒काना॑म्। स्वाहा॒
 मे॒दसां॑ पृथ॒क्। स्वाहा॒ छाग॑म॒श्विभ्या॑म्। स्वाहा॑ मे॒षः
 सर॑स्वत्यै। स्वाह॑र्षभमिन्द्रा॑य सि॒ःहाय॑ सह॑सेन्द्रि॒यम्।
 स्वाहा॑ऽग्निं न भेष॒जम्। स्वाहा॑ सोम॑मिन्द्रि॒यम्। स्वाहेन्द्र॑ः
 सु॒त्रामा॑णः सवि॒तारं॑ वरु॒णं भि॒षजां॑ पति॑म्। स्वाहा॒
 वन॒स्पति॑ प्रि॒यं पाथो॑ न भेष॒जम्। स्वाहा॑ दे॒वाः

आज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निं॑ होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः
परि॑स्रुता घृतं मधु॑। वियन्त्वाज्यस्य॑ होत॒र्यज॑। होता
यक्षद॒श्विना॒ सर॑स्वतीमिन्द्रं॑ सु॒त्रामा॑णम्। इमे सोमाः
सुरा॑माणः। छागै॒र्न मे॒षैर्ऋष॑भैः सु॒ताः। शप्पै॒र्न तो॒क्मभिः॑।
ला॒जैर्मह॑स्वन्तः। मदा॒ मास॑रेण॒ परि॑ष्कृताः। शुक्राः
पय॑स्वन्तोऽमृताः॑। प्रस्थिता॑ वो मधुश्चुतः॑। तान॒श्विना॒
सर॑स्वतीन्द्रः सु॒त्रामा॑ वृत्रहा। जुषन्ता॑ सौम्यं मधु॑। पिबन्तु
मद॑न्तु वियन्तु सोमम्। होत॒र्यज॑॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होत॒र्यज॒ नास॑त्या सर॑स्वती मधु॑ हिरण्यं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य
होत॒र्यजा॑ज्यपानमृताः पञ्च॑ च (समिधाऽग्निं॑ षट्। तनूनपात्सप्त। नराशंसमृषिः। इडेडितो
यवैरष्टौ। ब्रह्मिः सप्त। दुरोऽश्विना नव। सुपेशसरषिः। दैव्या होतांरा सीसेन रसः।
तिस्रस्त्वष्टारमष्टावष्टौ। वनस्पतिमृषिः। अग्नित्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं
बदरैर्बदरैर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजं रूपमश्विना भीमं भामम्॥)॥—[११]

समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना। त॒प्तो घ॒र्मो वि॒राद्भु॑तः। दुहे धे॒नुः
सर॑स्वती। सोमं॑ शु॒क्रमि॑हेन्द्रि॒यम्। त॒नूपा भि॑षजा

सुते। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती। मध्वा॒ रजा॑ऽसीन्द्रियम्।
इन्द्रा॑य प॒थिभिर्व॑हान्। इन्द्रा॑येन्दुः सर॑स्वती। नरा॒शऽसे॑न
न॒ग्रहः॑॥६०॥

अधा॑ताम॒श्विना मधु॑। भेष॑जं भिष॑जा सुते। आ॒जुह्वा॑ना
सर॑स्वती। इन्द्रा॑येन्द्रियाणि वी॒र्यम्। इडा॑भिर॒श्विना विष॑म्।
समूर्ज॑ऽ सऽ रयि॑न्दधुः। अ॒श्विना नम॑चेः सु॒तम्। सोम॑ऽ
शुक्रं प॑रि॒स्रुता॑। सर॑स्वती तमाभ॑रत्। ब॒रुहि॑षेन्द्रा॑य
पात॑वे॥६१॥

क॒व॒र्ष्यो न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्यां न दुरो दि॑शः। इन्द्रो न
रोद॑सी दु॒र्घे। दुहे॑ कामा॒न्त्सर॑स्वती। उ॒षासा॒ नक्त॑म॒श्विना।
दिवेन्द्र॑ऽ सा॒यमिन्द्रि॑यैः। स॒ज्जाना॑ने सु॒पेश॑सा। समं जा॑ते
सर॑स्वत्या। पा॒तं नो अ॒श्विना दि॒वा। पा॒हि नक्त॑ऽ
सर॑स्वति॥६२॥

दैव्या॑ होतारा भिष॑जा। पा॒तमिन्द्र॑ऽ सचा॑ सुते। ति॒स्रस्त्रेधा॑
सर॑स्वती। अ॒श्विना भा॑रतीडा॑। ती॒व्रं प॑रि॒स्रुता॑ सोमम्।

इन्द्राय सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधु। भेषजन्नः
 सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपं रूपमधुः सुते।
 ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः। शशमानः परिस्रुता। कीलालमश्विभ्यां
 मधु। दुहे धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण
 परिष्कृता। समधातां सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रे सुतं मधु॥६३॥

नृग्रहुः पातवे सरस्वत्यधुः सुतेऽष्टौ च॥ [१२]

अश्विना हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ
 शुक्रमासुराद्वसु। मघमिन्द्राय जग्निरे। यमश्विना सरस्वती।
 हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिम्बेद वलं मघम्। नमुचावासुरे
 सचा। तमिन्द्रं पशवः सचा। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषता। हविषा यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्रं
 इन्द्रियन्दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामां हविष्पतिः।
 यजमानाय सश्रुता। सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय
 दाशुषे। आदत्त नमुचेर्वसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्।

सु॒त्रामा॑ यश॑सा॒ बल॑म्। दधा॑ना य॒ज्ञमा॑शत। अ॒श्विना॑
 गोभि॑रिन्द्रि॒यम्। अ॒श्वेभिर्वी॑र्यं बल॑म्। ह॒विषेन्द्र॑ꣳ सर॑स्वती।
 यज॑मानमवर्धयन्। ता नास॑त्या सु॒पेश॑सा। हिर॑ण्यवर्तनी
 नरा॑। सर॑स्वती ह॒विष्म॑ती। इन्द्र॑ कर्म॑सु नोऽवत। ता
 भि॒षजा॑ सु॒कर्म॑णा। सा सु॒दुघा॑ सर॑स्वती। स वृ॑त्रहा
 श॒तक्र॑तुः। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्॥६६॥

उ॒भा सर॑स्वती॒ बल॑मिन्द्रि॒यन्नरा॑ षट्॥ ————— [१३]

दे॒वं ब॒र्हिः सर॑स्वती। सु॒देव॑मिन्द्रे॑ अ॒श्विना॑। तेजो॑ न
 चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒र्हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
 वियन्तु॑ यज॑। दे॒वीद्वा॑रो अ॒श्विना॑। भि॒षजे॑न्द्रे सर॑स्वती।
 प्रा॒णं न वी॑र्य॒न्नसि॑। द्वा॒रो दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
 वियन्तु॑ यज॑॥६७॥

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑। भि॒षजे॑न्द्रे सर॑स्वती। बलं॑ न
 वाच॑मा॒स्यै। उ॒षाभ्या॑न्दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
 वियन्तु॑ यज॑। दे॒वी जो॒ष्टी अ॒श्विना॑। सु॒त्रामे॑न्द्रे सर॑स्वती।

श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोष्ट्रीभ्यान्दधुरिन्द्रियम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधे। पयसेन्द्रः सरस्वत्यश्विना
भिषजावत। शुक्रं न ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्।
वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवा देवानां भिषजा।
होताराविन्द्रमश्विना। वषट्कारैः सरस्वती। त्विषिं न हृदये
मतिम्। होतृभ्यान्दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यज॥६९॥

देवीस्तिस्त्रस्त्रो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा।
शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथः
सरस्वत्याऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्।
इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यज॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्। सरस्वत्याः

देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान्। समिधाऽग्निं देवं बर्हिः
 सरस्वत्यश्विना सर्वं वियन्तु। द्वारस्तिष्ठः सर्ववियन्तु। अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम्।
 नक्तं पूर्वं सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वन्दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्।
 सौत्रामण्यां सुतासुती। अञ्जन्त्ययं यजमानः॥)॥—————[१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीत। अयं सुतासुती यजमानः।
 पचन्पुक्तीः। पचन्पुरोडाशान्। गृह्णन्ग्रहान्। बध्नन्त्राश्विभ्याञ्छागं
 सरस्वत्या इन्द्राय। बध्नन्सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायश्विभ्याम्।
 बध्नन्निन्द्रायर्षभमश्विभ्यां सरस्वत्यै। सूपस्था अद्य
 देवो वनस्पतिरभवत्। अश्विभ्याञ्छागेन सरस्वत्या
 इन्द्राय॥ ७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायश्विभ्याम्। इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्यां
 सरस्वत्यै। अक्षस्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः।
 अवीवृधन्त ग्रहैः। अपातामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा
 वृत्रहा। सोमान्सुराम्णाः। उपो उक्थामदाः श्रौद्विमदा अदन्।
 अवीवृधन्ताङ्गुषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीत।
 अयं सुतासुती यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे

दे॒वेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्ष्यत॒ इति॑। ता या दे॒वा दे॒व॒दाना॒न्यदुः॑।
तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शास्व॑। आ च॑ गुरस्व॑। इ॒षित॑श्च॒ होत॑रसि॒
भद्र॑वाच्याय॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः। सू॒क्त॒वा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥ ७४॥

इन्द्रा॑य॒ यज॑मानः स॒प्त च॑॥ [१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवाम॒ह आ नो॑ अ॒ग्ने सु॒के॒तुना॑। त्व॑ सोम॒
म॒हे भ॒ग॒न्त्व॑ सोम॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॒ हि नः॑
पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॒ त्व॑ सोम॒ पि॒तृभिः॑ संवि॒दानः॑। बर्हि॑षदः
पि॒तर॒ आऽहं॑ पि॒तृन्। उप॑हूताः पि॒तरोऽग्नि॑ष्वा॒त्ताः पि॒तरः॑।
अ॒ग्निष्वा॒त्तानृ॑तुम॒तो हवाम॑हे। नरा॒श॑से॒ सोम॑पी॒थं य
आ॒शुः। ते नो॑ अ॒र्वन्तः॑ सु॒हवा॑ भवन्तु। शं नो॑ भवन्तु द्वि॒पदे॑
श॒ञ्चतु॑ष्पदे। ये अ॒ग्निष्वा॒त्ता येऽन॑ग्निष्वा॒त्ताः॥ ७५॥

अ॒हो॒मुचः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परेऽव॑रेऽमृ॒तासो॑ भवन्तः।
अधि॑ ब्रुवन्तु ते अ॒वन्त्व॑स्मान्। वा॒न्या॑यै दु॒ग्धे जु॑षमा॒णाः
कर॑म्भम्। उ॒दीरा॑णा॒ अव॑रे॒ परे॑ च। अ॒ग्निष्वा॒त्ता ऋ॒तुभिः॑
संवि॒दानाः॑। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। यद॑ग्ने कव्यवाहन॒

त्वम॑ग्न ई॒डितो॑ जा॒तवे॑दः। मा॒तली॑ क॒व्यैः। ये ता॑तृ॒पुर्दे॑व॒त्रा
जेह॑मानाः। हो॒त्रावृ॑धः स्तोम॑त॒ष्टासो॑ अ॒कैः। आ॒ऽग्रे
या॒हि सु॒विद॑त्रै॒भिर॒वाङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः पि॒तृभि॑र्घर्म॒सद्भिः॑।
ह॒व्यवा॑ह॒मजरं॑ पुरु॒प्रिय॑म्। अ॒ग्निं घृ॒तेन॑ ह॒विषा॑ स॒पर्य॑न्।
उपा॑सदङ्क॒व्यवा॑हं पि॒तृणा॑म्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑ती॒ः
समृ॑ण्वतु॥ ७६॥

अन॑ग्निष्वात्ता जेह॑मानाः स॒प्त च॑॥ [१६]

होता॑ यक्ष॒दिड॑स्प॒दे। स॒मिधा॑नं म॒हद्य॑शः। सु॒षमि॑द्धं वरे॑ण्यम्।
अ॒ग्निमि॑न्द्रं वयो॒धस॑म्। गा॒य॒त्रीञ्छ॑न्द इन्द्रि॒यम्। त्र्य॒वि॒ङ्गां
वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒च्छुचि॑व्रतम्।
तनू॑नपा॒तमु॒द्भिद॑म्। यङ्ग॒र्भम॑दि॒तिर्द॑धे॥ ७७॥

शुचि॑मिन्द्रं वयो॒धस॑म्। उ॒ष्णिह॑ञ्छ॑न्द इन्द्रि॒यम्। दि॒त्यवा॑ह॒ङ्गां
वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दीडे॑न्यम्।
ई॒डितं॑ वृ॒त्रह॑न्त॒मम्। इडा॑भि॒रीड्य॑ सहः॑। सोम॑मिन्द्रं
वयो॒धस॑म्। अ॒नु॒ष्टुभ॑ञ्छ॑न्द इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒त्स॒ङ्गां वयो॑

दधत्॥७८॥

वेत्वाज्यस्य होतॄर्यजं। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्।
पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं
वयोधसम्। बृहतीञ्छन्द इन्द्रियम्। पश्चाविङ्गां वयो दधत्।
वेत्वाज्यस्य होतॄर्यजं। होतायक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा
ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिञ्छन्दं
इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहङ्गां वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य
होतॄर्यजं। होता यक्षत्सुपेशसे। सुशिल्पे बृहती उभे।
नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभञ्छन्दं
इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहङ्गां वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतॄर्यजं। होता
यक्षत्प्रचेतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतांरा दैव्या
कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीञ्छन्दं इहेन्द्रियम्।
अनङ्गाहङ्गां वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतॄर्यजं। होता

यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

ति॒स्रो दे॒वीर्हि॒र॒ण्ययीः॑। भार॑तीर्बृ॒हती॑र्म॒हीः। पति॑मिन्द्रं
वयो॒धसम्॑। वि॒राज॑ञ्छन्द॒ इहेन्द्रि॑यम्। धे॒नुं गां न वयो॑
दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्षत्सुरे॒त॑सम्।
त्वष्टा॑रं पुष्टि॒वर्ध॑नम्। रू॒पाणि॑ बिभ्र॑तं पृथ॑क्। पुष्टि॑मिन्द्रं
वयो॒धसम्॑॥८२॥

द्वि॒पद॑ञ्छन्द॒ इहेन्द्रि॑यम्। उ॒क्षाणं॑ गां न वयो॑
दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्षच्छ॒त॑क्र॒तुम्।
हि॒र॒ण्यपर्ण॑मु॒क्थिन॑म्। र॒शनां॑ बिभ्र॑तं व॒शिम्। भग॑मिन्द्रं
वयो॒धसम्॑। क॒कुभ॑ञ्छन्द॒ इहेन्द्रि॑यम्। व॒शां वे॒हतं॑ गां न
वयो॑ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्षत्स्वाहा॑कृ॒तीः।
अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिं पृथ॑क्। वरु॑णं भेष॒जङ्ग॑विम्। क्ष॒त्रमिन्द्रं॑
वयो॒धसम्॑। अति॑च्छन्द॒सञ्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हद॑ष॒भङ्गां
वयो॑ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑॥८३॥

द॒धे दध॑दता॒वृधं॑ इन्द्रि॒यं पेश॑स्वतीर्वयो॒धसं॑ वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑ स॒प्त च॑

(इडस्पदेऽग्निङ्गायत्रीत्र्यविम्। शुचिं व्रतं शुचिं मुष्णिहं न्दित्यवाहम्। ईडेन्यं सोमं मनुष्टुभं त्रिवत्सम्।
 सुबर्हिषदं मृतेन्द्रं बृहतीं पश्चाविम्। व्यचं स्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह
 तुर्यवाहम्। सुपेशसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्ठवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानुद्वाहम्।
 पेशं स्वतीस्तिस्त्रः पतिं विराजं मिह धेनुत्र। सुरेतं सन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदं मिहोक्षाणत्र। शतक्रतुं
 भगमिन्द्रं ङ्कुभं मिह वशात्र। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदं षभङ्गां वयो दधंदिन्द्रियमृषिं
 वसु नवं दशेहैन्द्रियमष्टं नव दश गां न वयो दधंदिडस्पदे सर्वं वेतु॥) — [१७]

समिद्धो अग्निः समिधो। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द
 इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिं व्रतः। तनूपाच्च
 सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः।
 इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवत्सो गौर्वयो दधुः। सुबर्हिरग्निः
 पूषण्वान्। स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्द इन्द्रियम्।
 पश्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो महीः। ब्रह्मा देवो
 बृहस्पतिः। पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुः॥८५॥

उषे यही सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्टुप्छन्द
 इन्द्रियम्। पष्ठवाङ्गौर्वयो दधुः। दैव्यां होतारा भिषजा। इन्द्रेण

स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ङ्गान्गौर्वयो॑
दधुः। ति॒स्र इडा॒ सर॑स्वती। भा॒रती॑ म॒रुतो॑ वि॒शः॥८६॥

वि॒राट्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। धे॒नुगौर्न॑ वयो॑ दधुः। त्वष्टा॑ तु॒रीपो॒
अ॒द्भुतः॑। इ॒न्द्रा॒ग्नी पु॑ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पाच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्।
उ॒क्षा गौर्न॑ वयो॑ दधुः। श॒मिता॑ नो॒ वन॒स्पतिः॑। स॒विता॑
प्र॒सुव॑न्भगम्। क॒कुच्छ॑न्द॒ इहेन्द्रि॒यम्। व॒शा वे॒हद्वौर्न॑
वयो॑ दधुः। स्वाहा॑ य॒ज्ञं वरु॑णः। सु॒क्षत्रो॑ भै॒षजं॑ क॒रत्।
अति॑च्छन्दा॒श्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हद॑ष॒भो गौर्वयो॑ दधुः॥८७॥

अम॑र्त्यस्तुर्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुर्वि॒शो व॒शा वे॒हद्वौर्न॑ वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च॥—————[१८]

व॒स॒न्तेन॑र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॑
तेज॑सा। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना॑।
रु॒द्राः प॑ञ्चद॒शे स्तु॒तम्। बृ॒हता॑ यश॑सा॒ बल॑म्। ह॒विरि॒न्द्रे
वयो॑ दधुः। व॒रु॒षाभि॑र्ऋ॒तुना॑ऽऽदि॒त्याः। स्तोमे॑ सप्तद॒शे
स्तु॒तम्॥८८॥

वै॒रू॒पेण॑ वि॒शौज॑सा। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। शा॒र॒देन॑र्तुना॑

दे॒वाः। ए॒क॒वि॒ं॒श ऋ॒भ॒वः स्तु॒तम्। वै॒रा॒जेन॑ श्रि॒या श्रि॒यम्।
 ह॒वि॒रि॒न्द्रे व॒यो दधुः॑। हे॒म॒न्तेन॑ तु॒ना दे॒वाः। म॒रु॒त॑स्त्रि॒ण॒वे
 स्तु॒तम्। ब॒लेन॑ श॒क्र॒रीः स॒हः। ह॒वि॒रि॒न्द्रे व॒यो दधुः॑।
 शै॒शि॒रेण॑ तु॒ना दे॒वाः। त्र॒य॒स्त्रि॒ं॒शैऽमृ॒तं स्तु॒तम्। स॒त्येन॑
 रे॒वती॑ क्ष॒त्रम्। ह॒वि॒रि॒न्द्रे व॒यो दधुः॑॥८९॥

स्तोमे सप्तदशे स्तुतं सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसन्तेन ग्रीष्मेण वर्षाभिः
 शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण षट्॥) [१९]

दे॒वं ब॒र्हि॒रि॒न्द्रं व॒यो॒ध॒सम्। दे॒वं दे॒व॒म॒व॒र्ध॒यत्। गा॒य॒त्रि॒या
 छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। तेज॒ इ॒न्द्रे व॒यो दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य
 वे॒तु य॒ज। दे॒वी॒र्द्वा॒रो दे॒व॒मि॒न्द्रं व॒यो॒ध॒सम्। दे॒वी॒र्दे॒व॒म॒व॒र्ध॒यन्।
 उ॒ष्णि॒हा छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। प्रा॒ण॒मि॒न्द्रे व॒यो दध॑त्। व॒सु॒वने॑
 व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ य॒ज॥९०॥

दे॒वी दे॒वं व॒यो॒ध॒सम्। उ॒षे इ॒न्द्र॑म॒व॒र्ध॒ताम्। अ॒नु॒ष्टु॒भा
 छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। वा॒च॒मि॒न्द्रे व॒यो दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य
 वी॒तां य॒ज। दे॒वी जो॒ष्टी दे॒व॒मि॒न्द्रं व॒यो॒ध॒सम्। दे॒वी

दे॒वम॑व॒र्धता॑म्। बृ॒ह॒त्या छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। श्रो॒त्र॒मिन्द्रे॑ वयो॒
दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑॥९१॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धस॑म्। दे॒वी दे॒वम॑व॒र्धता॑म्।
प॒ङ्क॒गा छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। शु॒क्र॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑
व॒सु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑। दे॒वा दै॒व्या हो॑ता॒रा दे॒वमिन्द्रं॑
वयो॒धस॑म्। दे॒वा दे॒वम॑व॒र्धता॑म्। त्रि॒ष्टु॒भा छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्।
त्वि॒षि॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वी॒तां
यज॑॥९२॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्वयो॑ध॒सम्। प॒ति॒मिन्द्रं॑मव॒र्धय॑न्।
जग॑त्या॒ छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। ब॒ल॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑
व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यज॑। दे॒वो न॒रा॒श॒सो दे॒वमिन्द्रं॑
वयो॒धस॑म्। दे॒वो दे॒वम॑व॒र्धय॑त्। वि॒रा॒जा छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्।
रे॒त इ॒न्द्रे वयो॑ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वे॒तु यज॑॥९३॥

दे॒वो व॒न॒स्पति॑र्दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धस॑म्। दे॒वो दे॒वम॑व॒र्धय॑त्।
द्वि॒प॒दा छ॑न्द॒सेन्द्रि॑यम्। भ॒ग॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑

वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं बर्हिर्वारितीनां देवमिन्द्रं
 वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्।
 यश इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो
 अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्।
 अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्।
 वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥१४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु यजं पञ्च च (देवं बर्हिर्गार्ग्यत्रिया
 तेजः। देवीद्वारं उष्णिहां प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्टी बृहत्या श्रोत्रम्।
 देवी ऊर्जाहुती पङ्क्ता शुक्रम्। देवा दैव्या होतांरा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो
 देवीः पतिं जगत्या बलम्। देवो नराशंसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्।
 देवं बर्हिर्वारितीनाङ्ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु वियन्तु
 चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयश्चतुरवर्धतामेकोऽवर्धयश्चतुरवर्धयत्॥) — [२०]

स्वाद्धीन्त्वा सोमः सुरावन्तः सीसैन मित्रोऽसि यदैवा होता यक्षत्समिधेन्द्रः समिद्ध इन्द्र
 आचर्षणिप्रा देवं बर्हिर्होता यक्षत्समिधाऽग्निः समिद्धो अग्निरश्विनाऽश्विनां हविरिन्द्रियं
 देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः समिधा वसन्तेनर्तुनां
 देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसं विशतिः॥२०॥

स्वा॒द्वीन्त्वाऽमी॑मदन्त॒ पित॑रः॒ साम्रा॑ज्याय॒ पूतं॑ प॒वित्रे॑णो॒षासा॑न॒क्ता ब॑दरै॒रधा॑तां दे॒व इन्द्रो॑
 वन॒स्पतिः॑ प॒ष्ठवा॑ह॒ङ्गां दे॒वी दे॒वं व॑यो॒धसं॑ चतु॒र्नव॑तिः॥१४॥
 स्वा॒द्वीन्त्वा वेतु॑ यज॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृत्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव
रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः।
ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरं सामं भवति। ब्रह्मवर्चसं
वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रज्जी होता
भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्।
रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां
पुरोधाङ्गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्।
तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्।
यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशं सेषु।
एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवने सन्नेषु
नाराशं सेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशं सेषु।

त्रयस्त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता
 एवावरुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिंशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥
 प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशो देवतानाम्। यावन्तीरेव देवताः।
 ता एवावरुन्धे। कृष्णाजिनैऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो
 वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवैनं
 समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज
 एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत वा अश्वो दधाति॥—————[१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा हृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै
 पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवावरुन्धे। प्रसवाय सावित्रः।
 अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति। निर्वरुणत्वाय
 वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्तसूयते। स हि वारुणः। अथ
 यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो
 हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति। सप्तगणा वै
 मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विड्वै मरुतः।

वि॒शं ए॒वैतन्म॑ध्य॒तोऽभि॑षि॒च्यते॑ । तस्मा॒द्वा ए॒ष वि॒शः प्रि॒यः ।
 वि॒शो हि म॑ध्य॒तोऽभि॑षि॒च्यते॑ । ऋ॒षभ॒च॒र्मेऽध्य॑भिषि॒ञ्चति॑ ।
 स हि प्र॑जनयिता । द॒ध्नाऽभि॑षि॒ञ्चति॑ । ऊ॒र्ग्व अ॒न्नाद्यं॑ दधि॑ ।
 ऊ॒र्जै॒वैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयति ॥ ६ ॥

वा॒रु॒णो वि॒द्वे म॒रुतो॑ऽष्टौ च॑ ॥ [२]

यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति । आ॒ग्ने॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः । अथ॑ यत्सौ॒म्यः ।
 सौ॒म्यो हि ब्रा॑ह्म॒णः । प्र॒स॒वायै॒व सा॑वि॒त्रः । अथ॑
 यद्वा॑र॒हस्प॑त्यः । ए॒तद्वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ वाक्प॒तीयम् । अथ॑
 यद॑ग्नी॒षोमी॑यः । आ॒ग्ने॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः । तौ य॒दा स॒ङ्गच्छे॑ते ॥ ७ ॥

अथ॑ वी॒र्या॑व॒त्तरो॑ भवति । अथ॑ यत्सा॑र॒स्व॒तः । ए॒तद्धि प्र॑त्यक्षं
 ब्राह्म॒णस्य॑ वाक्प॒तीयम् । नि॒र्व॒रुण॑त्वायै॒व वा॑रु॒णः । अथो॒ य
 ए॒व कश्च॑ स॒न्त्सू॒यते॑ । स हि वा॑रु॒णः । अथ॑ यद्वा॑वापृथि॒व्यः ।
 इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्र॒मुद॑यच्छत् । तं द्या॑वापृथि॒वी नान्व॑मन्येताम् ।
 तमे॒तेनै॒व भा॑ग॒धेये॒नान्व॑मन्येताम् ॥ ८ ॥

वज्र॑स्य॒ वा ए॒षोऽनु॑मा॒नाय॑ । अनु॑मतवज्रः सू॒याता॒ इति॑ ।

अष्टावेतानि हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री
 ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमं रुन्धे। हिरण्येन
 घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति।
 ब्रह्मणो वा एतदृक्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्।
 ब्रह्मन्नेवैनमृक्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा
 वीर्यावत्तरो भवति॥१॥

सङ्गच्छेते भागधेयेनान्वमन्येतां रूपश्चत्वारि च॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सवोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो
 ह्येषः। न हि हतः सूयते। सौमीं सूतवंशामा लभते।
 सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति।
 रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किं च
 राजसूयमृते सोमम्। तत्सर्वं भवति। अषाढं युत्सु पृतनासु
 पप्रिम। सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजां
 सुक्षितिं सुश्रवंसम्। जयन्तन्त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते॑। स दे॒वस॒वः। यः प॒शुना॑ सूयते॑। स
 दे॒वस॒वः। य इ॒ष्ट्या॑ सूयते॑। स म॑नुष्यस॒वः। ए॒तं वै पृथ॑ये
 दे॒वाः प्राय॑च्छन्। ततो॒ वै सोऽप्या॑र॒ण्याना॑ प॒शूनाम॑सूयत।
 याव॑तीः किय॑तीश्च प्र॒जा वाचं॑ वद॑न्ति। तासा॒ं सर्वा॑सा॒ं
 सूय॑ते॥११॥

य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ना॒रा॒शः॑ स्यर्चा॑ऽभिषि॑ञ्चति।
 म॒नु॒ष्या॑ वै नरा॒शः॑ संः। नि॒हुत्य॑ वावैतत्। अथा॒भिषि॑ञ्चति।
 यत्किं॑ च॑ रा॒ज॒सूय॑मनुत्तरवे॒दीकम्॑। तत्सर्वं॑ भवति। ये मे॑
 पश्चा॒शत॑न्द॒दुः। अ॒श्वाना॑ स॒धस्तु॑तिः। द्युम॑द॒ग्रे म॒हि श्रवः॑।
 बृ॒हत्कृ॑धि म॒घोना॑म्। नृव॑द॒मृत॑ नृ॒णाम्॥१२॥

सूय॑ते स॒धस्तु॑तिस्त्रीणि च॥ [५]

ए॒ष गो॑स॒वः। ष॒ट्त्रि॑ंश उ॒क्थ्यो॑ बृ॒हत्सा॑मा। पव॑माने
 कण्व॑रथन्त॒रं भ॑वति। यो वै वा॑ज॒पेयः॑। स सं॑म्राट्त्व॒वः। यो
 रा॑ज॒सूयः॑। स व॑रुणस॒वः। प्र॒जाप॑तिः स्वा॒रा॒ज्यं पर॑मे॒ष्ठी।
 स्वा॒रा॒ज्य॒ङ्गैरे॒व। गो॒रि॒व भ॑वति॥१३॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे भ॑वतः।
तद्धि॑ स्वार॑ज्यम्। अ॒युतं॑ दक्षि॑णाः। तद्धि॑ स्वार॑ज्यम्।
प्र॒ति॒धुषा॑ऽभिषि॑ञ्चति। तद्धि॑ स्वार॑ज्यम्। अ॒नु॒द्धते॑ वेदै॑
दक्षि॑णत आ॒हव॑नीय॑स्य बृ॒हतः॑ स्तो॒त्रं प्र॑त्य॒भिषि॑ञ्चति। इ॒यं
वाव॑ र॑थन्त॒रम्॥१४॥

अ॒सौ बृ॑हत्। अ॒नयो॑रे॒वैन॑म॒नन्त॑र॒हित॑म॒भिषि॑ञ्चति।
प॒शुस्तो॑मो वा ए॒षः। तेन॑ गो॒स॒वः। ष॒द्वि॒ंशः स॑र्वः। रे॒व॒ज्जा॒तः
सह॑सा वृ॒द्धः। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रभृ॑त्त॒मो वयो॑धाः। म॒हान्म॑हि॒त्वे
त॑स्त॒भानः॑। क्ष॒त्रे रा॒ष्ट्रे च॑ जा॒गृहि॑। प्र॒जाप॑तेस्त्वा पर॑मे॒ष्ठिनः॑
स्वार॑ज्येना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। स्वार॑ज्यमे॒वैनं॑ गमयति॥१५॥

इ॒व भ॑वति र॒थन्त॑रमा॒हैकं॑ च॥ [६]

सि॒ंहे व्या॒घ्र उ॒त या॑ पृ॒दा॒कौ। त्विषि॑र॒ग्नौ ब्रा॑ह्म॒णे सू॒र्ये
या। इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आ॒ग॒न्वर्च॑सा
संवि॑दाना। या रा॑ज॒न्ये दु॒न्दुभा॑वाय॑तायाम्। अश्व॑स्य॒ क्रन्द्ये॑
पु॒रुष॑स्य मा॒यौ। इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒

आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये।
त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा
संविदाना। रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे। वाते पर्जन्ये
वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न
आगन्वर्चसा संविदाना। राडंसि विराडंसि। सम्राडंसि
स्वराडंसि। इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तः श्रीणामि।
इन्द्राय त्वोजस्वत ओजस्वन्तः श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय
त्वाऽऽयुष्मत आयुष्मन्तः श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र
यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु
मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजसा सम्पिपृग्धि मा।
ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे।
ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। ओजसा सं पिपृग्धि मा।

पयोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पयस्वदस्तु मे मुखम्।
पयस्वच्छिरो अस्तु मे। पयस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। पयसा
सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्।
आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्। आयुषा
सं पिपृग्धि मा। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियं रेतो
वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे
देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो
मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासां
रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गृह्मना। सोमं
इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्। सूर्य इव ज्योतिषा
विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा

आमुष्यायुणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो
 रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामि।
 अपां यो यज्ञियो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। आयुषे
 दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजस्वन्तः श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पर्यसा सम्पिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो
 द्वे च॥

[७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ
 मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्कावभित्
 आतिष्ठ वृत्रहन्त्रथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्।
 श्रियं वसानश्चरति स्वरोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम।
 आ विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु
 बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वग्निरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा
 अवन्तु। अनु सप्त राजानो य उताभिषिक्ताः। अनु त्वा
 मित्रावरुणाविहावन्तम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। सूर्यो

अहो॑भिरनु॑ त्वाऽवतु। च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्रैरनु॑ त्वाऽवतु। द्यौश्च
त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॒हद॑क्षिणा त्वा पिप॑र्तु।
अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒ऽ सोमो॑ अ॒ग्निः। आऽयं पृ॑णक्तु रज॑सी
उ॒पस्थ॑म्॥ २४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरेकं च॥ _____[८]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
स ए॒तं प्र॒जाप॑तिरोद॒नम॑पश्यत्। सोऽन्नं॑ भू॒तोऽति॑ष्ठत्। ता
अ॒न्यत्रा॒न्नाद्य॑मवित्वा। प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्त। अन्न॑मे॒वैनं॑
भू॒तं प॑श्यन्तीः प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्ते। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑
चैन॑मे॒वं वेद॑। सर्वा॒ण्यन्ना॑नि भवन्ति॥ २५॥

सर्वे॑ पु॒रुषाः॑। सर्वा॑ण्ये॒वान्ना॒न्यव॑ रुन्धे। सर्वा॑न्पु॒रुषान्। राड॑सि
वि॒राड॑सीत्या॒ह। स्वा॒राज्य॑मे॒वैनं॑ गमयति। यद्वि॒र॑ण्य॒न्ददा॑ति।
तेज॒स्तेना॑व॒रुन्धे॑। यत्ति॑सृ॒धन्व॑म्। वी॒र्य॑न्तेन॑। यदष्ट्रा॑म्॥ २६॥
पुष्टि॑न्तेन॑। यत्क॑म॒ण्डलु॑म्। आयु॑ष्टेन॑। यद्वि॒र॑ण्यमा ब॒ध्नाति॑।
ज्योति॑र्वै हि॒र॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अथो॒ तेजो॒ वै

हिरण्यम्। तेजं ए॒वात्मन्ध॑त्ते। यदो॑दनं प्रा॒श्नाति॑। ए॒तदे॒व
सर्व॑मव॒रुध्य॑॥ २७ ॥

तद॑स्मिन्नेक॒धाऽधा॑त्। रोहि॑ण्याङ्का॒र्यः। यद्वा॑ह्म॒ण ए॒व रोहि॑णी।
तस्मा॑दे॒व। अथो॒ वर्ष्मै॑वैन॑ समा॒नानां॑ करोति। उ॒द्यता॑
सूर्ये॑ण का॒र्यः। उ॒द्यन्तं॑ वा ए॒तः सर्वाः॑ प्र॒जाः प्रति॑नन्दन्ति।
दि॒दृक्षे॑ण्यो दर्श॒नीयो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑
वदन्ति॥ २८ ॥

अवे॒त्योऽव॑भृथा ३ ना ३ इति॑। यद्द॑र्भपु॒ञ्जीलैः॑ प॒वय॑ति।
तत्स्वि॑दे॒वावै॑ति। तन्नावै॑ति। त्रि॒भिः प॑वयति। त्रय॑ इ॒मे
लो॒काः। ए॒भिरे॒वैनं॑ लो॒कैः प॑वयति। अथो॑ अ॒पां वा ए॒तत्तेजो॑
वर्चः॑। यद्द॑र्भाः। यद्द॑र्भपु॒ञ्जीलैः॑ प॒वय॑ति। अ॒पामे॒वैन॑न्तेज॒सा
वर्च॑साऽभिषि॑ञ्चति॥ २९ ॥

भव॒न्त्यष्टा॑मव॒रुध्यं॑ वदन्ति द॒र्भा यद्द॑र्भपु॒ञ्जीलैः॑ प॒वय॑त्येकं च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तं
प॑ञ्चशा॒रदी॑यमपश्यत्। तमा॑ऽह॒रत्। तेना॑यजत। ततो॑

वै स ब॒होर्भू॒यांन॑भवत्। यः का॒मये॑त ब॒होर्भू॒यांन्त्स्या॑मि॒ति॑।
स पञ्च॑शा॒रदी॑येन यजेत। ब॒होरे॒व भू॒यांन्भव॑ति। म॒रु॒त्स्तो॒मो
वा ए॒षः। म॒रुतो॒ हि दे॒वानां॑ भूयि॑ष्ठाः॥३०॥

ब॒हुर्भव॑ति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑। पञ्च॑शा॒रदी॑यो
भव॑ति। पञ्च॒ वा ऋ॒तवः॑ संवत्स॒रः। ऋ॒तुष्वे॒व संवत्स॑रे
प्रति॑तिष्ठति। अथो पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः। पा॒ङ्क्तो य॒ज्ञः। य॒ज्ञमे॒वाव॑
रुन्धे। स॒प्तद॑शः स्तोमा॒ नाति॑ यन्ति। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑॥३१॥

भूयि॑ष्ठा यन्ति द्वे च॥ _____ [१०]

अ॒गस्त्यो॑ म॒रुद्भ्य॑ उ॒क्ष्णः॑ प्रौक्ष॑त्। तानिन्द्र॒ आद॑त्त।
त ए॒नं वज्र॑मुद्यत्या॒भ्याय॑न्त। तान॒गस्त्य॑श्चै॒वेन्द्र॑श्च
कया॑शुभीये॒नाश॑मयताम्। ताञ्छा॒न्तानु॑पा॒ह्वय॑त। यत्क॑याशुभीयं
भव॑ति॒ शान्त्यै॑। तस्मा॑दे॒त ऐ॑न्द्रा॒मारु॑ता उ॒क्षाणः॑ स॒वनी॑या
भव॑न्ति। त्रयः॑ प्रथ॒मेऽह॑न्ना ल॑भ्यन्ते। ए॒वं द्वि॒तीयै॑। ए॒वं
तृ॒तीयै॑॥३२॥

ए॒वं च॑तु॒र्थे। प॒ञ्चो॑त्त॒मेऽह॑न्ना ल॒भ्यन्ते। व॒र्षि॑ष्ठमि॒व ह्ये॑तदहः।
 व॒र्षि॑ष्ठः स॒मा॒ना॒नां भ॑वति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑चैनमे॒वं
 वेद॑। स्वा॒रा॑ज्यं वा ए॒ष य॒ज्ञः। ए॒तेन॒ वा ए॒क॒या वा
 का॒न्दमः॑ स्वा॒रा॑ज्यम॒गच्छ॑त्। स्वा॒रा॑ज्यं गच्छ॑ति। य ए॒तेन॒
 यज॑ते॥ ३३ ॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। मा॒रु॒तो वा ए॒ष स्तो॑मः। ए॒तेन॒ वै म॒रु॒तो
 दे॒वा॒नां भूयि॑ष्ठा अ॒भवन्। भूयि॑ष्ठः स॒मा॒ना॒नां भ॑वति। य ए॒तेन॒
 यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्च॒शा॒र॒दी॒यो वा ए॒ष य॒ज्ञः।
 आ प॑ञ्च॒मा॒त्पु॒रु॒षा॒दन्न॑म॒त्ति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं
 वेद॑। स॒प्त॒द॒शः स्तो॑मा॒ नाति॑ यन्ति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः।
 प्र॒जाप॑ते॒रेव॒ नैति॑॥ ३४ ॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः
 स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति॥)॥—[११]

अ॒स्या ज॒रा॑सो द॒मा म॒रि॒त्राः। अ॒र्च॒द्धू॒मा॒सो अ॒ग्नयः॑ पा॒व॒काः।
 श्वि॒ची॒चयः॑ श्वा॒त्रा॒सो भु॒र॒ण्यवः॑। व॒न॒र॒षदो॑ वा॒यवो॑ न सोमाः॑।
 यजा॑ नो मि॒त्रा॒वरु॑णा। यजा॑ दे॒वाः ऋ॒तं बृ॒हत्। अ॒ग्ने यक्षि॑

स्वन्दमम्। अश्विना पिबन्तः सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता।
ऋतुना यज्ञवाहसा॥३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्धे। अन्याऽन्या वत्समुप धापयेते।
हरिरन्यस्यां भवन्ति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यान्ददृशे
सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि
यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो
विदधञ्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिंशच्च
देवा नव चाऽसपर्यन्॥३६॥

औक्षन्धृतैरास्तृणन्बृहिरस्मै। आदिद्धोतारन्यषादयन्त।
अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाङ्मुह्यस्यः।
अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः कविक्रतुः। देवो देवेभिरा
गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव
ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रिया वरुषनिर्णिजः। सिंहा न हेषकृतवः
सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो

दिवि ष्ट। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो
यद्यजांमः। ईडे अग्निः स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसप्तो वि
च यत्कृतन्नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्धिः। प्रदक्षिणिन्मरुताः
स्तोममृद्धाम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु
बर्हिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्।
विश्वेषामदितिर्यज्ञियांनाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्।
अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः।
त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियांसः। नक्ता च चक्रुरुषसा
विरूपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यासं
आस्यम्। त्वाञ्जिह्वाः शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वाः रातिषाचो
अध्वरेषु सश्विरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा
यज्ञस्य साधनम्। अग्ने होतारमृत्विजम्। वनुष्वदेव धीमहि
प्रचेतसम्। जीरन्दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहसासपर्यन्वयमृद्धां भिक्षमाणाः प्रचेतसमेकं च॥ [१२]

तिष्ठा॒ हरी॒ रथ॒ आ यु॒ज्यमा॑ना या॒हि। वा॒युर्न॑ नि॒युतो॑ नो
अच्छ॑। पिबा॒स्यन्धो॑ अभि॒सृष्टो॑ अ॒स्मे। इन्द्रः॑ स्वाहा॑ ररि॒मा
ते॒ मदा॑य। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्।
वृत्र॒हा सोम॑पीतये। इन्द्रं॑ व॒यम्म॑हाध॒ने। इन्द्र॒मर्भे॑ हवामहे।
युजं॑ वृत्रे॒षु व॒ज्रिणम्॑॥४१॥

द्वि॒ता यो वृ॒त्रह॑न्त॒मः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उप॑ नो ह॒रिभिः॑
सु॒तम्। स सूर॒ आज॑नयं॒ ज्योति॑रिन्द्रम्। अ॒या धि॒या
त॒रणि॑रद्वि॒बर्हाः॑। ऋ॒तेन॑ शुष्मी नव॑मानो अ॒कैः। व्यु॑स्त्रिधो॑
अ॒स्रो अ॒द्रिर्बि॑भेद। उ॒तत्य॑दा॒श्वश्चि॑यम्। यदिन्द्र॒ नाहु॑षी॒ष्वा।
अ॒ग्रे वि॒क्षु प्र॑तीद॒यत्॥४२॥

भरे॒ष्विन्द्रः॑ सु॒हवः॑ हवामहे। अ॒होमु॑चः सु॒कृत॑न्दैव्यं
जनम्। अ॒ग्नि॒मित्रं॑ वरु॒णः सा॑तये॒ भगम्। द्यावा॑पृथि॒वी
म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षे॒त्रं पु॒रुश्च॒न्द्रं वि॒ वि॒द्वान्।
आदि॑त्सखि॒भ्यश्च॒रथः॑ स॒मैर॑त्। इन्द्रो॒ नृभि॑र॒जन॒दीद्या॑नः
सा॒कम्। सूर्य॑मुष॒संज्ञा॑तुम॒ग्निम्। उ॒रुं नो॑ लो॒कम॑नु॒ नेषि॑

विद्वान्। सुवर्वज्योतिरभयः स्वस्ति॥४३॥

ऋष्या तं इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता॥
आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च
याहि। वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणः
शुष्ममिन्द्र। इन्द्राय गावं आशिरम्। दुदुहे वज्रिणे मधु।
यत्सीमुपह्वरे विदत्। तास्तै वज्रिन्धेनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गभस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः। पूर्णा
इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य। इमान्ते धियं प्र भरे महो महीम्।
अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे। तमुत्सवे च प्रसवे च
सासहिम्। इन्द्र देवासः शवसा मदन्ननु॥४५॥

वज्रिणमयत्स्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तैस्मात्सृष्टाः परा च आयन्।
तानग्निष्टोमेन नाप्रौत्। तानुक्थ्येन नाप्रौत्। तान्धोडशिना
नाप्रौत्। तान्नात्रिया नाप्रौत्। तान्त्सन्धिना नाप्रौत्।
सौग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान्गिस्त्रिवृता स्तोमेन

नाप्रोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन
स्तोमेन नाप्रोत्। स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म
ईप्सतेति। तान् विश्वेदेवाः सप्तदशेन स्तोमेन नाप्नुवन्। स
विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविंशेन
स्तोमेनाप्रोत्। वारवन्तीयेनावारयत॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम् इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः
प्रप्रेव भ्रंशैरन्। स एतेन यजेत। यदाप्रोत्।
तदप्तोऽर्यामस्याप्तोऽर्यामत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि
जित्वा। यङ्गाममकामयन्त तमाप्नुवन्। यङ्गामङ्गामयन्ते।
तमेतेनाप्रोति॥४८॥

स्तोमेन नाप्रोदवारयत् नव च॥ [१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा
अयम्। नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि। मा देवानां
मिथुयाकर्म भागम्। सावीरुहि दैव प्रसवाय पित्रे।

वृष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यः सवितः
सर्वताता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पृथ्वः। भूतो भूतेषु
चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु
मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामदृहत्।
येभिर्धामभ्यपि शत्प्रजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपा
समव्ययत्। तेनेममग्र इह वर्चसा समङ्घि। येभिरादित्यस्तपति
प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं
पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्र इह वर्चसा समङ्घि॥५०॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो
भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलश्चित्रभानुः। आऽयं
पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्।
इन्द्रियावत्पुष्कलश्चित्रभानुः। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त
साकम्। तस्मिन् राजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि।
व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
 त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः।
 या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा सर्वासां रुचा।
 अभिषिञ्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन।
 पयसा सह। यथासां राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता करत्। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्।
 समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमं रथीनाम्। वाजानां
 सत्पतिं पतिम्। वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण
 छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा।
 आदित्यास्त्वा पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसा।
 विश्वे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिञ्चन्त्वानुष्टुभेन छन्दसा।
 बृहस्पतिस्त्वोपरिष्ठादभिषिञ्चतु पाङ्केन छन्दसा॥५३॥

अरुणन्त्वा वृकमुग्रङ्गजङ्कुरम्। रोचमानं मरुतामग्रे अर्चिषः।
 सूर्यवन्तं मघवानं विषासहिम्। इन्द्रमुक्थेषु नामहूतमं
 हुवेम। प्र बाहवां सिसृतञ्जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं

घृतेन॑। आ नो॒ जने॑ श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे॑ मित्रावरुणा॒
हवे॒मा। इन्द्र॑स्य ते वीर्य॒कृतः॑। बा॒हू उ॒पाव॑ हरामि॥५४॥

बभूवाव्यय॒त्तेनेमम॑ग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्घ्रि॒ वैया॒ग्रेऽधि॑ रा॒ष्ट्रव॑र्धनः॒ पाङ्के॑न॒ छन्द॑सो॒पाव॑हरामि॥[१५]

अ॒भि प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चेत्ता॑ सप॒त्न॒हा। आति॑ष्ठ
वृ॒त्रह॑न्तमः। तुभ्यं दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्गौ न्य॒ङ्काव॑भितो॒ रथं॑
यौ। ध्वा॒न्तं वा॑ताग्रमनु॑ स॒श्वर॑न्तौ। दू॒रेहे॑तिरिन्द्रि॒यावा॑न्प॒त॒त्री।
ते नो॒ऽग्रयः॑ पप्रयः पारयन्तु। नम॑स्त ऋ॒षे ग॒द। अव्य॑थायै
त्वा स्व॒धायै॑ त्वा॥५५॥

मा न॑ इन्द्रा॒भित॑स्त्वदृ॒ष्वारि॑ष्टासः। ए॒वा ब्र॑ह्मन्तवेद॑स्तु। ति॒ष्ठा
रथे॑ अधि॒ यद्वज्र॑हस्तः। आ र॒श्मीन्दे॑व युवसे॒ स्वश्वः॑। आ ति॑ष्ठ
वृ॒त्रह॑न्नाति॒ष्ठन्तं॑ परि॑। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णौ।
द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॒हक्षि॑णा त्वा पिप॑र्तु।
अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒ः सोमो॑ अ॒ग्निः। अनु॑ त्वाऽवतु॒ सवि॑ता
स॒वेन॑॥५६॥

इन्द्रं॑ वि॒श्वा अ॒वीवृ॑धन्। स॒मुद्र॑व्यचस॒ङ्गिरः॑। र॒थीत॑म॒ः

रथीनाम्। वाजांना॒ः सत्पतिं॑ पतिम्। परि॒मा से॒न्या
घोषाः॑। ज्याना॑ वृञ्जन्तु गृध्रवः॑। मे॒थि॒ष्ठाः पि॒न्व॑माना इ॒ह।
माङ्गोप॑तिमभि संवि॑शन्तु। तन्मेऽनु॑मति॒रनु॑ मन्यताम्।
तन्मा॒ता पृ॒थि॒वी तत्पि॒ता द्यौः॥५७॥

तद्वा॑वाणः सोम॒सुतो॑ मयो॒भुवः॑। तद॑श्विना शृणुत॑
सौभगा यु॒वम्। अव॑ ते हे॒ड उदु॑त्त॒मम्। ए॒ना व्या॒घ्रं
प॑रिषस्वजा॒नाः। सि॒ःहः॑ हि॒न्वन्ति॑ मह॒ते सौभ॑गाय। स॒मु॒द्रं
न सु॒ह॒वंत॑स्थि॒वाः॑सम्। म॒र्मृ॒ज्यन्ते॑ द्वी॒पिन॑म॒प्स्वन्तः॑।
उद॒सावे॑तु सूर्यः॑। उदि॑दं मा॒मकं॑ वचः॑। उदि॑हि देव सूर्य।
स॒ह व॒शुना॑ मम॑। अ॒हं वा॒चो वि॒वाच॑नम्। मयि॑ वाग॑स्तु
ध॒र्ण॒सिः। यन्तु॑ न॒दयो॑ व॒र्षन्तु॑ प॒र्जन्याः॑। सु॒पि॒प्प॒ला
ओष॑धयो भवन्तु। अन्न॑वतामो॒दन॑वतामा॒मिक्ष॑वताम्। ए॒षाः
राजा॑ भूयसाम्॥५८॥

स्व॒धायै॑ त्वा स॒वेन॒ द्यौः सूर्य॑ स॒प्त च॑॥ ————— [१६]

ये के॒शिनः॑ प्रथ॒माः स॒त्रमा॑सन्त। येभि॒राभृ॑तं यदि॒दं वि॒रोच॑न्ते।

तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणे॒मं वर्चसा॒ स॒
 सृ॒जाथ। न॒र्ते ब्रह्म॑ण॒स्तप॑सो विमो॒कः। द्वि॒नाम्नी॑ दी॒क्षा
 व॒शिनी॒ ह्यु॒ग्रा। प्र केशाः॑ सु॒वते॑ का॒ण्डिनो॑ भवन्ति। तेषा॑
 ब्र॒ह्मेदी॒शे व॑प॒नस्य॒ नान्यः॑। आ रो॒ह॒ प्रोष्ठं॑ विष॑हस्व॒ शत्रू॑न॒।
 अवा॑स्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्यु॒ग्रा॥५९॥

दे॒हि दक्षि॑णां॒ प्रति॑र॒स्वायुः॑। अथा॑मुच्यस्व॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्।
 येना॑व॒पत्स॒विता॒ क्षुरे॑ण॒। सोम॑स्य॒ राज्ञो॒ वरु॑णस्य वि॒द्वान्। तेन॑
 ब्रह्मा॑णो वप॒तेद॒मस्यो॑र्ज॒मम्। र॒य्या वर्च॑सा॒ स॒ सृ॒जाथ। मा
 ते॒ केशा॑ननु॒ गा॒द्वर्च॑ ए॒तत्। तथा॑ धा॒ता क॑रोतु ते। तुभ्य॑मिन्द्रो
 बृ॒हस्प॑तिः। स॒वि॒ता वर्च॑ आ॒दधा॑त्॥६०॥

तेभ्यो नि॒धानं॑ बहुधा व्यैच्छन्। अ॒न्तरा॑ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒पः
 सु॒वः। द॒र्भस्त॑म्बे वी॒र्य॑कृते नि॒धाय॑। पौ॒ऽस्ये॑ने॒मं वर्च॑सा॒ स॒
 सृ॒जाथ। ब॒लन्ते॑ बाहु॒वोः स॒वि॒ता द॑धातु। सोम॑स्त्वा॒ऽनक्तु॑
 पय॑सा घृतेन। स्त्री॒षु रू॒पम॑श्वि॒नैत॑न्नि ध॒त्तम्। पौ॒ऽस्ये॑ने॒मं

वर्चसा॑ स॒सृ॑जाथ। यत्सी॒मन्तु॑ङ्क॒ङ्क॒तस्ते॑ लि॒लेख॑। यद्व॑
क्षुरः॑ परि॒व॒वर्ज॑ वप॒स्ते। स्त्री॒षु रू॒पम॑श्वि॒नैत॒न्नि ध॑त्तम्।
पौ॒स्स्ये॑नेम॒स॒ स॒सृ॑जाथो वी॒र्ये॑ण॥६१॥

अवा॑स्त्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॑ ह्यु॒ग्राऽद॑धाद्व॒वर्ज॑ वप॒स्ते द्वे च॑॥—————[१७]

इन्द्रं॑ वै स्वा॒विशो॑ म॒रुतो॑ नापा॒चाय॑न्। सोऽन॑पचाय्यमान
ए॒तं वि॒घ्नम॑पश्यत्। तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। तेनै॒वासा॑न्त॒
स॒ स्त॒म्भं व्य॑हन्। यद्व्य॑हन्। तद्वि॒घ्नस्य॑ विघ्न॒त्वम्। वि
पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्य॒ हते॑। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑॥६२॥

य॒स॒ राजा॑नं वि॒शो ना॒प॒चाये॑युः। यो वा॑ ब्राह्म॒णस्त॑म॒सा
पा॒प्मना॑ प्रावृ॒तः स्या॑त्। स ए॒तेन॑ यजे॑त। वि॒घ्नेनै॒वैन॑द्वि॒हत्य॑।
वि॒शामा॑धि॒पत्यं॑ गच्छ॒ति। तस्य॑ द्वे द्वा॒द॒शे स्तो॒त्रे भ॑वतः। द्वे
च॒तुर्वि॑शे। औ॒द्वि॒द्यमे॒व तत्। ए॒तद्वै क्ष॒त्रस्यौ॒द्वि॒द्यम्। यद॑स्मै
स्वा॒विशो॑ ब॒लि॒ ह॑रन्ति॥६३॥

हर॑न्त्यस्मै वि॒शो ब॒लिम्। ऐ॒न॒मप्र॑तिख्यातं गच्छ॒ति। य ए॒वं

वेदं। प्र॒बाहु॒ग्वा अ॒ग्रै॑ क्ष॒त्रा॒ण्य॒ते॑पुः। तेषा॒मिन्द्रः॑ क्ष॒त्रा॒ण्य॒द॑त्त।
न वा इ॒मानि॑ क्ष॒त्रा॒ण्य॒भू॒व॒न्निति॑। तन्नक्ष॑त्राणां नक्षत्र॒त्वम्। आ
श्रेय॑सो भ्रातृ॒व्यस्य॑ तेज इन्द्रि॒य॒न्द॑त्ते। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य
उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥६४॥

तद्यथा॑ ह॒ वै संच॑क्रिणौ क॒प्ल॒कावु॒पाव॑हितौ स्याता॑म्। ए॒वमे॒तौ
यु॒ग्म॒न्तौ॒ स्तोमौ॑। अ॒युक्षु॑ स्तोमेषु क्रियेते। पा॒प्म॒नोऽप॑हत्यै।
अप॑ पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्य॑ हते। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑
चैनमे॒वं वेद॑। तद्यथा॑ ह॒ वै सू॒त॒ग्रा॒म॒ण्यः॑। ए॒वञ्छ॒न्दा॑सि।
तेष्व॒सावा॑दि॒त्यो बृ॒ह॒तीर॒भ्यूढः॑॥६५॥

स॒तो बृ॒ह॒तीषु॑ स्तुवते स॒तो बृ॒हन्। प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रसा॒नीत्ये॒व।
व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तं॒ वै क्ष॒त्रं वि॒शा। वि॒शैवैनं॑
क्ष॒त्रेण॑ व्यति॑षजति। व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तो॒ वै
ग्रा॒म॒णीः संजा॑तैः। स॒जा॒तैरे॒वैनं॑ व्यति॑षजति। व्यति॑षक्ताभिः
स्तुवते। व्यति॑षक्तो॒ वै पु॒रुषः॑ पा॒प्मभिः॑। व्यति॑षक्ताभिरे॒वास्य॑
पा॒प्मनो॑ नुदते॥६६॥

वेद॒ हर॑न्त्येनमे॒वं वेदा॒भ्यूढः॑ पा॒प्मभि॑रेकं च॥ ————— [१८]

त्रिवृद्यदा॑ग्रेयो॑ऽग्निमु॑खा हृ॒द्धिर्यदा॑ग्रेय आ॑ग्रेयो न वै सोमे॑न यो वै सोमे॑नैष गो॑स॒वः
 सि॒ःहे॑ऽभि प्रेहि॑ मित्र॒वर्ध॑नः प्र॒जाप॑तिस्ता ओ॒दनं प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न॒गस्त्यो॒स्या
 जरा॑स॒स्तिष्ठा हरी॑ प्र॒जाप॑तिः प॒शून्व्याघ्रो॑ऽयम॒भिप्रेहि॑ वृत्र॒हन्ता॑मो ये के॒शिन॒ इन्द्रं॒ वा
 अ॒ष्टाद॑श॥१८॥

त्रिवृ॒द्यो वै सोमे॑नायु॑रसि ब॒हुर्भव॑ति तिष्ठा हरी॒रथ॒ आयं भा॑तु तेभ्यो॑ नि॒धान॒ः
 षट्॒थ्यष्टिः॥६६॥

त्रिवृ॒त्पाप्म॑नो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
 सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना॒ꣳ रयि॑वृधः सुमे॒धाः। श्वेतः सि॑षक्ति नि॒युता॑मभि॒श्रीः।
ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। विश्वे॑न्नरः स्वप॒त्यानि॑ चक्रुः।
रा॒येऽनु य॒ञ्जतू॑ रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॑षणा॑ धाति दे॒वम्।
अधा॑ वा॒युं नि॒युतः॑ सश्चत॒ स्वाः। उ॒त श्वे॒तं वसु॑धिति॒न्निरे॒के।
आ वा॑यो प्र याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छा॑ बृह॒ती म॑नी॒षा॥१॥

बृह॑द्रयिं वि॒श्ववा॑रा॒ꣳ रथ॑प्राम्। द्यु॒तद्या॑मा नि॒युतः॑ पत्य॑मानः।
क॒विः क॒विमि॑यक्षसि प्रयज्यो। आ नो॑ नि॒युद्धिः॑
श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒ह॒स्त्रिणी॑भि॒रुप॑ याहि य॒ज्ञम्। वा॑यो
अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादयस्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः।
प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॑न्यः। विश्वा॑ जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं॑ नो॒ अस्तु॥२॥

व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। र॒यी॒णां पति॑ य॒ज्ञतं॑ बृह॒न्तम्॑।
अ॒स्मिन्भरे॒ नृत॑मं॒ वाज॑सातौ। प्र॒जाप॑तिं प्रथम॒जामृ॑तस्य॑।

यजा॑म दे॒वमधि॑ नो ब्रवी॑तु। प्रजा॑पते॒ त्वन्निधि॑पाः पु॒राणः॑।
 दे॒वानां॑ पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना॑म्। पति॑र्वि॒श्वस्य॑ जग॑तः
 पर॒स्पाः। ह॒विर्नो॑ दे॒व वि॒ह्वे जु॑षस्व। तवे॒मे लो॒काः प्र॒दिशो॑
 दि॒शश्च॑॥ ३॥

प॒रा॒वतो॑ नि॒वतं॑ उ॒द्वतं॑श्च। प्रजा॑पते॒ विश्व॑सृ॒ज्जीव॑ध॒न्य इ॒दं
 नो॑ दे॒व। प्र॒ति॒हर्य॑ ह॒व्यम्। प्र॒जाप॑तिं प्रथ॒मं य॒ज्ञिया॑नाम्।
 दे॒वाना॑म॒ग्रे यज॑तं य॒जध्व॑म्। स नो॑ द॒दातु॑ द्रवि॑णं
 सु॒वीर्य॑म्। रा॒यस्पोषं॑ वि॒ष्यतु॑ नाभि॑म॒स्मे। यो रा॒य ई॒शे
 श॒तदा॑य उ॒क्थ्यः॑। यः प॑शूनां र॒क्षिता॑ वि॒ष्टिता॑नाम्।
 प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑॥ ४॥

स॒हस्र॑धा॒मा जु॑षतां ह॒विर्नः॑। सोमा॑पूष॒णेमौ॑ दे॒वौ।
 सोमा॑पूष॒णा रज॑सो वि॒मानम्। स॒प्तच॑क्रं रथ॒मवि॑श्वमि॒न्वम्।
 वि॒षूवृ॑तं म॒नसा॑ यु॒ज्यमा॑नम्। तज्जि॑न्वथो वृष॒णा
 प॒ञ्चर॑श्मिम्। दि॒व्य॒न्यः स॒दन॑श्च॒क्र उ॒च्चा। पृ॒थि॒व्याम॒न्यो
 अ॒ध्यन्त॑रि॒क्षे। ताव॑स्मभ्यं पु॒रुवारं॑ पु॒रुक्षु॑म्। रा॒यस्पोषं॑

विष्य॑तान्नाभि॑म॒स्मे॥५॥

धि॑यं॒ पू॒षा जि॑न्वतु विश्वमि॒न्वः। र॒यिꣳ सोमो॑ रयि॒पति॑र्दधातु।
अव॑तु दे॒व्यदि॑तिरन॒र्वा। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑।
विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑ना ज॒जान॑। विश्व॑म॒न्यो अ॑भिचक्षाण
एति॑। सोमा॑पूषणा॒वव॑त॒न्धिय॑ मे। यु॒वभ्यां॑ वि॒श्वाः पृ॑त॒ना
जये॑म। उ॒दुत्त॑मं व॒रुणा॑स्त॒भ्राह्म॑म्। यत्कि॑ञ्चेदङ्कि॒तवा॑सः।
अव॑ ते हे॒डुस्त॑त्त्वा॒ यामि॑। आ॒दि॒त्याना॑म॒वसा॑ न दक्षि॒णा।
धा॒रय॑न्त आ॒दि॒त्यास॑स्ति॒स्रो भू॑मी॒र्धार॑यन्। य॒ज्ञो दे॒वाना॑ꣳ
शुचि॑र॒पः॥६॥

म॒नी॒षाऽस्तु॑ च॒र्तस्या॑स्मे कि॒तवा॑संश्च॒त्वारि॑ च॥ [१]

ते शु॒क्रासः॑ शुच॑यो रश्मि॒वन्तः॑। सीद॑न्नादि॒त्या अ॑धि
ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। कामे॑न दे॒वाः स॒रथ॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु
य॒ज्ञमु॑प॒ नो जु॑षा॒णाः। ते स॒ूनवो॑ अदि॑तेः पीव॒सामि॑षम्।
घृ॒तं पि॒न्वत्प्र॑ति॒ह॒र्य॑नृ॒तेजाः॑। प्र य॒ज्ञिया॑ यज॑मानाय ये॒मुरे॑।
आ॒दि॒त्याः काम॑ं पि॒तुम॑न्त॒म॒स्मे। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्या॒न्तु

यज्ञम्। आदित्यासः पृथिभिर्देवयानैः॥७॥

अस्मे कामन्दाशुषे सन्नमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं जुषन्ताम्।
स्कभायत् निर्ऋतिः२ सेधतामतिम्। प्र रश्मिभिर्यतमाना
अमृधाः। आदित्याः काम प्रयतां वर्षद्वृतिम्। जुषध्वं नो
हव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काममवसे हुवेम। ये भूतानि
जनयन्तो विचिख्युः। सीदन्तु पुत्रा अदितेरुपस्थम्। स्तीर्णं
बर्हिर्हविरद्याय देवाः॥८॥

स्तीर्णं बर्हिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। ध्राजाः सेधन्तो अमतिं
दुरेवाम्। अस्मभ्यं पुत्रा अदितेः प्र य२सत। आदित्याः कामं
हविषो जुषाणाः। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि
देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठान्ते
नमं उक्तिं विधेम। प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वम्। हव्यं
मतिश्चाग्रये सुपूतम्॥९॥

यो दैव्यानि मानुषा जनू२षि। अन्तर्विश्वानि विद्वान्।
जिगाति। अच्छा गिरो मतयो देवयन्तीः। अग्निं यन्ति

द्रविणं॑ भि॒क्ष॑माणाः। सु॒स॒न्द॒शः॑ सु॒प्रती॑कः॒ स्व॒श्र॒मः॑।
 ह॒व्य॒वा॒ह॑म॒रतिं॑ मा॒नु॒षा॒णाम्। अ॒ग्ने त्व॒म॒स्म॒द्यु॒यो॒ध्य॒मी॒वाः।
 अ॒न॒ग्नि॒त्रा अ॒भ्य॑म॒न्त कृ॒ष्टीः। पु॒न॒र॒स्म॒भ्यः॑ सु॒वि॒ताय॑ दे॒वा
 क्षां॑ वि॒श्वे॑भि॒र॒ज॒रे॑भि॒र्य॒ज॒त्र॥१०॥

अ॒ग्ने त्वं पा॑र॒या न॒व्यो अ॒स्मान्। स्व॒स्ति॒भि॒रतिं॑ दु॒र्गाणि॑
 वि॒श्वो॑। पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी। भ॒वा तो॒काय॑ त॒न॒याय॑
 शं योः। प्र॒का॑र॒वो म॒न॒ना व॒च्य॑मा॒नाः। दे॒व॒द्री॒ची॑न्न॒य॒थ
 दे॒व॒य॒न्तः। द॒क्षि॒णा॒वा॒ङ्मा॒जिनी॑ प्रा॒च्ये॑ति। ह॒वि॒र्भ॒र॒न्त्य॒ग्र॒ये
 घृ॒ता॒ची॑। इ॒न्द्र॒न्न॒रो यु॒जे र॒थम्। ज॒गृ॒भ्णा॒ते द॒क्षि॑ण॒मिन्द्र॑
 ह॒स्तम्॥११॥

व॒सू॒य॒वो व॑सु॒प॒ते व॑सू॒नाम्। वि॒द्मा हि त्वा॒ गो॒प॑तिः॒ शू॒र
 गो॒ना॑म्। अ॒स्म॒भ्य॑ चि॒त्रं वृ॑ष॒णः॑ र॒यि॒न्दाः। त॒वे॒दं वि॒श्व॑म॒भि॒तः
 प॒श॒व्यम्। य॒त्प॒श्य॑सि॒ चक्ष॑सा॒ सूर्य॑स्य। ग॒वा॑म॒सि गो॒प॑ति॒रेकं॑
 इ॒न्द्र। भ॒क्षी॒महि॑ ते प्र॒य॑त॒स्य॒ व॒स्वः। स॒मिन्द्र॑ णो॒ म॒न॑सा॒ ने॒षि
 गो॒भिः। सः॑ सूरि॒भिर्म॑घ॒व॒न्त्सः॑ स्व॒स्त्या। सं ब्र॑ह्म॒णा दे॒व॒कृ॑तं

यदस्ति॥१२॥

सं दे॒वानां॑ सु॒म॒त्या य॒ज्ञिया॑नाम्। आ॒राच्छ॒त्रुम॑प
बाध॑स्व दू॒रम्। उ॒ग्रो यः श॒म्बः पु॒रुहू॑त॒ तेन॑। अ॒स्मे
धे॑हि यव॑म॒द्रोम॑दिन्द्र। कृ॒धीधि॑यं ज॒रित्रे॑ वाज॑रत्नाम्। आ
वे॒धस॑ꣳ स हि शुचिः॑। बृह॒स्पतिः॑ प्रथ॒मआ॑यमानः। म॒हो
ज्योति॑षः पर॒मे व्यो॑मन्। स॒प्तास्य॑स्तुविजा॒तो रवे॑ण। वि
स॒प्त॒र॑श्मि॒रध॑म॒त्तमा॑ꣳसि॥१३॥

बृह॒स्पतिः॑ स॒मज॑य॒द्वसू॑नि। म॒हो ब्र॒जान्गोम॑तो दे॒व ए॒षः।
अ॒पः सि॒षास॑न्त्सुव॒रप्र॑ती॒तः। बृह॒स्पति॑रु॒हन्त्य॑मि॒त्रम॑कैः।
बृह॒स्पते॑ पर्ये॒वा पि॑त्रे। आ नो॑ दि॒वः पा॒वीर॑वी। इ॒मा जु॒ह्वाना॑
यस्ते॒ स्तनः॑। स॒रस्व॑त्य॒भि नो॑ नेषि। इ॒यꣳ शु॒ष्मेभि॑र्बिस॒खा
इ॒वारु॑जत्। सा॒नु गिरी॑णान्त॒विषे॑भि॒रूर्मि॑भिः। पा॒राव॑द॒घ्नीम॑व॒से
सुवृ॑क्तिभिः। स॒रस्व॑ती॒मा वि॑वा॒सेम॑ धी॒तिभिः॑॥१४॥

दे॒व्याने॑र्दे॒वाः सु॒पूतं॑ यज॒त्र ह॑स्त॒मस्ति॑ त॒माꣳस्यूर्मि॑भिर्द्वे च॥ [२]

सोमो॑ धे॒नुꣳ सोमो॑ अ॒र्वन्त॑मा॒शुम्। सोमो॑ वी॒रं क॑र्म॒ण्यं

ददातु। सादन्यं विदथ्यः सभेयम्। पितुः श्रवणं यो
 ददाशदस्मै। अषाढं युत्सु त्वः सोमं क्रतुभिः। या
 ते धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम
 विश्वाः। त्वमपो अंजनयस्त्वङ्गाः। त्वमातंतन्थोर्वन्तरिक्षम्।
 त्वञ्ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु।
 तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्त्सोमं प्रति हव्या
 गृभाय। विष्णोर्नुकन्तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। परो मात्रया
 तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वश्नुवन्ति। उभे ते विद्म
 रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य वित्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिदेवः। आ ते महो यो जात एव। अभि
 गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथतीररिषण्यन्। अमित्रस्य
 व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः।
 आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अयः शृण्वे अध जयन्नुत
 घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते

मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वेन्दुं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य।
अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा तमिन्द्र
ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिद्यून। मरुत्वंतं वृषभं वावृधानम्।
अक्वारिं दिव्यं शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय।
उग्रं सहोदामिह तं हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे
तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतश्चिदत्र।
माता यद्वीरन्दधनद्धनिष्ठा। कस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्।
यन्मामेकं समधत्ताहिहत्यै। अहं ह्युग्रस्तविषस्तुविष्मान्।
विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्त्रैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीषमाणाः।
विश्वे देवा अजहुर्ये सखायः। मरुद्भिरिन्द्र सख्यन्ते
अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जयासि। वर्धो वृत्रं मरुत इन्द्रियेण।
स्वेन भामेन तविषो बभूवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः।

सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः। स यो वृषा वृष्णिंयेभिः समोकाः।
महो दिवः पृथिव्याश्च सम्राट्। सतीनसत्वा हव्यो भरेषु।
मरुत्वा नो भवत्विन्द्र ऊती। इन्द्रो वृत्रमंतरद्वृत्रतूर्ये॥२०॥

अनाधृष्यो मघवा शूर इन्द्रः। अन्वेनं विशो अमदन्त
पूर्वीः। अयं राजा जगतश्चरषणीनाम्। स एव वीरः
स उ वीर्यावान्। स एकराजो जगतः परस्पाः। यदा
वृत्रमंतरच्छूर इन्द्रः। अथाभवदमिताभिक्रतूनाम्। इन्द्रो यज्ञं
वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशस्य जुषतां हविर्नः। वृत्रन्तीर्त्वा
दानवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशोऽदृहदृहिता दृहणेन। इमं यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः।
पुरोडाशं प्रति गृभ्णात्विन्द्रः। यदा वृत्रमंतरच्छूर इन्द्रः।
अथैकराजो अभवज्जनानाम्। इन्द्रो देवाञ्छम्बरहत्य
आवत्। इन्द्रो देवानामभवत्पुरोगाः। इन्द्रो यज्ञे हविषा
वावृधानः। वृत्रतूर्नो अभयं शर्म यंसत्। यः सप्त
सिन्धुं रदधात्पृथिव्याम्। यः सप्त लोकानकृणोदिशश्च।

इन्द्रो हविष्मान्त्सगणो मरुद्भिः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोप
यासत्॥२२॥

ववर्थ वित्स इन्द्रस्तुरायास्तु वृत्रतूर्ये वज्रबाहुः पृथिव्यान्त्रीणि च॥—————[३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोग्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः।
तस्य वयः सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम।
हिरण्यवर्णो अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः पृतनासु
जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवरूथं वि यः सत्। यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः। इन्द्रः स्तुहि वज्रिणः स्तोमपृष्ठम्।
पुरोडाशस्य जुषताः हविर्नः॥२३॥

हत्वाभिमातीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः। स्तुहि शूरं वज्रिणमप्रतीत्तम्। अभिमातिहनं
पुरुहूतमिन्द्रम्। य एक इच्छतपतिर्जनैषु। तस्मा इन्द्राय
हविरा जुहोत। इन्द्रो देवानामधिपाः पुरोहितः। दिशां
पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्।
अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनादहदभिमातिहेन्द्रः।
 स नो हविः प्रति गृभ्णातु रातये। देवानां देवो निधिपा
 नो अव्यात्। अनवस्ते रथं वृष्णे यत्ते। इन्द्रस्य नु
 वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च
 शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरान्न
 नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेन
 वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां
 मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णुं देवं वरुणमूतये भगम्।
 मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमार्गतं विश्वधेना।
 प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्।
 विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्।
 विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म
 यच्छतम्। दीर्घप्रयज्य हविषा वृधाना। ज्योतिषाऽरातीर्दह-

तन्तमाँसि। ययोरोजसा स्कमिता रजाँसि।
वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः।
विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाँम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन।
अपामीवाँ सेधतँ रक्षसँश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं
योः। अँहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानाँ देवतमाँ शचिष्ठा।
विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदन्नरा प्रयतमृतये हविः। मही नु
द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवताँ शुचयँद्विरकैः॥२८॥

यत्सीँ वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्भ्योक्षा पंप्रथानेभिरेवैः।
प्रपूर्वजे पितरा नव्यँसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वँ सदने ऋतस्य।
आ नोँ द्यावापृथिवी दैव्येन। जनैन यातं महिँ वाँ वरूथम्।
स इत्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी
गंभीरे रजसी सुमेकै। अवँशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिन्द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पद्वन्तङ्गर्भमपदीदधाते। नित्यं
न सूनुं पित्रोरुपस्थे। तं पिपृतँ रोदसी सत्यवाचम्। इदं

द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितॄर्मातर्यदिहोपं ब्रुवे वाम्। भूतं
 देवानामवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी
 पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उपं ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्।
 दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्।
 या जाता ओषधयोऽति विश्वाः परिष्ठाः। या ओषधयः
 सोमराज्ञीरश्वावती९ सोमवतीम्। ओषधीरिति मातरोऽन्या
 वो अन्यामवतु॥ ३० ॥

हविर्नो दाद्धभूव रातिं पूर्वहूतावर्कैरैरदस्मिन्यश्च च॥ [४]

शुचिन्नु स्तोमं३ श्रजथद्वृत्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र
 चर्षणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रः। ब्रह्मणस्पते त्वमस्य
 यन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्वा विश्वन्तद्भद्रं
 यदवन्ति देवाः। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। स ई९
 सत्येभिः सखिभिः शुचद्भिः। गोधायसं विधनसैरतर्दत्।
 ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः॥ ३१ ॥

घर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानट्। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्।

स॒त्यो म॒न्युर्म॑हि क॒र्मा करि॑ष्य॒तः। यो गा उ॒दाज॑त्स दि॒वे
वि चा॑भजत्। म॒हीव॑ री॒तिः शव॑सा सर॒त्पृथ॑क्। इ॒न्धा॒नो
अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृ॒तब्र॑ह्मा शू॒शुव॑द्रा॒तह॑व्य॒ इत्। जा॒तेन॑
जा॒तम॑ति॒सृ॒त्र सृ॑स॒ते। यं यं यु॑जं कृणु॒ते ब्र॑ह्म॒णस्प॑तिः।
ब्र॑ह्म॒णस्प॑ते सु॒यम॑स्य वि॒श्वहा॑॥३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो वि॑व॒स्वतः॑। वी॒रेषु॑ वी॒राः॑ उप॑पृङ्क्षि
न॒स्त्वम्। यदी॑शा॒नो ब्र॑ह्म॒णा वे॑षि मे ह॒वम्। स इ॒ज्जने॑न॒ स
वि॒शा स ज॑न्म॒ना। स पु॒त्रैर्वा॑जं भ॒रते॑ ध॒ना नृ॑भिः। दे॒वानां॑
यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना ह॒विषा॑ ब्र॑ह्म॒णस्प॑तिम्।
यास्ते॑ पू॒षन्ना॑वो अ॒न्तः। शु॒क्रन्ते॑ अ॒न्यत्पू॑षेमा आशाः॑। प्र॑प॒थे
प॒थाम॑जनिष्ट पू॒षा॥३३॥

प्र॑प॒थे दि॒वः प्र॑प॒थे पृ॑थि॒व्याः। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे सु॒धस्थे॑।
आ च॒ परा॑ च च॒रति॑ प्र॒जान॑न्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दिव आ
पृ॑थि॒व्याः। इ॒डस्प॑ति॒र्मघ॑वा द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वासो॑ अद॑दुः
सू॒र्यायै॑। का॒मेन॑ कृ॒तन्त॑व॒सः॑ स्व॒श्रम्। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा

वाज॑ब॒स्त्यः। धि॒यं जि॒न्वो वि॒श्वे भुव॑ने अर्पितः। अष्ट्रा॑ पूषा
शि॒थिरा॒मुद्व॑रीवृजत्॥३४॥

स॒ञ्चक्षा॑णो भुव॑ना दे॒व ई॒यते। शुची॑ वो ह॒व्या म॑रुतः
शुची॑नाम्। शुचि॑ः हि॒नोम्य॑ध्वरः शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑
स॒त्यमृ॑तसाप॑ आयन्। शुचि॑जन्मानः शुच॑यः पाव॒काः। प्र
चि॒त्रम॑र्कं गृ॒णते॑ तु॒राय॑। मा॒रुता॑य॒ स्वत॑वसे भरध्वम्। ये
सहा॑सि॒ सह॑सा॒ सह॑न्ते। रेज॑न्ते अ॒ग्ने पृ॑थि॒वी म॒खेभ्यः॑।
अ॒सेष्वा॑ म॑रुतः खा॒दयो॑ वः॥३५॥

वक्षः॑ सुरु॒क्मा उप॑ शि॒श्रिया॑णाः। वि वि॒द्युतो॑ न वृ॒ष्टिर्भी
रुचा॑नाः। अ॒नु स्व॑धामायु॒धैर्य॑च्छ॒मानाः॑। या वः॑ शर्म
शश॑मा॒नाय॑ सन्ति। त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑।
अ॒स्मभ्य॑न्तानि॑ मरुतो॑ वि॒यन्त॑। र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः
सु॒वीर॑म्। इ॒मे तुर॑ म॒रुतो॑ रामयन्ति। इ॒मे सहः॑ सह॑स॒ आ
न॑मन्ति। इ॒मे श॑स॒वनु॑ष्य॒तो नि पा॑न्ति॥३६॥

गुरु॑द्वेषो अ॒रुरु॑षे दधन्ति। अ॒रा इ॒वेद॑च॒रमा॑ अहै॒वा प्र॑प्र

जायन्ते॒ अकं॒वा॒ महो॑भिः। पृ॒श्नैः॑ पु॒त्रा उ॑प॒मासो॒ रभि॑ष्ठाः।
 स्वया॑ म॒त्या म॒रुतः॒ सं मि॑मिक्षुः। अनु॑ ते दा॒यि म॒ह
 इन्द्रि॑याय॒। स॒त्रा ते॒ विश्व॑मनु॒ वृत्र॑हत्यै॒। अनु॑ क्ष॒त्रमनु॑ स॒हो
 यज॑त्र। इन्द्र॑ दे॒वेभि॑रनु॒ ते नृ॑षह्यै॒। य इन्द्र॑ शु॒ष्मो म॑घवन्ते
 अस्ति॑॥ ३७॥

शि॒क्षा स॒खिभ्यः॑ पु॒रुहू॑त॒ नृभ्यः॑। त्व॑ हि दृ॒ढा
 म॑घव॒न्विचै॑ताः। अ॒पावृ॑धि॒ परि॑वृतिं न राधः॑। इन्द्रो॒ राजा॑
 जग॑तश्च॒रष॑णीनाम्। अ॒धि॒क्षमि॒ विषु॑रूपं यदस्ति॑। ततो॑
 ददा॑तु दा॒शुषे॒ वसू॑नि। चोद॑द्राध॒ उप॑स्तुतश्चि॒दर्वाक्। तमु॑ष्टुहि
 यो अ॒भिभू॑त्यो॒जाः। व॒न्वन्न॑वातः पु॒रुहू॑त इन्द्रः॑। अ॒षाढ॑मु॒ग्रं
 स॒ह॑मानमा॒भिः॥ ३८॥

गी॒र्भिर्व॑र्ध वृष॒भं च॑र॒षणी॑नाम्। स्थू॒रस्य॑ रा॒यो बृ॑हतो य ई॒शै॑।
 तमु॑ ष्टवाम वि॒दथे॒ष्विन्द्र॑म्। यो वा॒युना॒ जय॑ति गोम॑तीषु। प्र
 धृ॑ष्णुया न॑यति व॒स्यो अ॒च्छ॑। आ ते शु॒ष्मो वृष॑भ ए॒तु प॒श्चात्।
 ओत्त॑राद॒धरा॑गा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिस॑मै॒त्वर्वा॑ङ्।

इन्द्रं द्युम्नं सुवर्वद्धेह्यस्मे॥३९॥

वराहैर्विश्वहाञ्जनिष्ठ पूषोद्वरीवृजत्खादयो वः पान्त्यस्त्याभिर्नवं च॥—————[५]

आ दे॒वो या॑तु स॒वि॒ता सु॒र॒त्रः॑। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्रा वह॑मानो
अश्वैः॑। ह॒स्ते द॑धानो न॒र्या पु॑रूणि। नि॒वेश॑यं च प्रसु॒वं
च भू॑मं। अ॒भीवृ॑तं कृ॒श॒नैर्वि॒श्वरू॑पम्। हि॒र॒ण्य॑श॒म्यं यज॑तो
बृ॒हन्त॑म्। आ॒स्था॒द्रथ॑ स॒वि॒ता चि॒त्रभा॑नुः। कृ॒ष्णा र॒जा
सि त॒विषी॑न्द॒धानः॑। स॒घा नो दे॒वः स॒वि॒ता स॒वाय॑। आ
सा॒विष॑द्वसु॒पति॑र्वसू॒नि॥४०॥

वि॒श्रय॑माणो अ॒म॒ति॒मु॒रूची॑म्। म॒र्त॒भो॒ज॒न॒म॒ध॒रा॒स॒ते॒न।
वि॒ज॒नाञ्छा॒वाः शि॑ति॒पादो॑ अ॒ख्य॑न्। रथ॑ हिर॒ण्य॑प्रउ॒गं
वह॑न्तः। श॒श्व॒द्दि॒शः स॒वि॒तुर्दै॒व्य॑स्य। उ॒प॒स्थे वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑
त॒स्थुः। वि सु॑प॒र्णो अ॒न्त॒रि॒क्षा॒ण्य॒ख्य॑त्। ग॒भी॒र॒वे॒पा
अ॒सु॒रः सु॒नी॒थः। के॒दानी॑ सूर्यः कश्चि॑के॒त। क॒त॒मा॒न्धा
र॒श्मि॒र॒स्या त॑तान॥४१॥

भग॒न्धि॑यं वा॒ज॒य॑न्तः पु॒र॒न्धि॑म्। न॒रा॒श॒सो ग्रा॒स्प॒ति॑र्नो

अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य
सवितुः स्याम। आ नो विश्वे अस्क्रागमन्तु देवाः। मित्रो
अर्यमा वरुणः सजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः।
करन्त्सुषाहा विधुरं न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु।
श९ सरस्वती सह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमुं रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः
शं नो अप्याः। ये सवितुः सत्यसंवस्य विश्वे। मित्रस्य
व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्भोमदप्रः। दधातन्
द्रविणश्चित्रमस्मे। अग्ने याहि दृत्य वारिषेण्यः। देवा९
अच्छा ब्रह्मकृता गणेन। सरस्वतीं मरुतो अश्विनापः।
यक्षि देवान्रत्नधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितुः पृथिवि मातरधृक्। अग्ने भ्रातर्वसवो मृडतां
नः। विश्वे आदित्या अदिते सजोषाः। अस्मभ्य९ शर्म
बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेम९ हव मे। ये
अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठा। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः।

आ॒सद्या॒स्मिन्ब॒र्हिषि॑ मादयध्वम्। आ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा
ह॒व्यजु॑ष्टिम्। नम॑सा दे॒वाव॑व॒साव॑वृ॒त्याम्॥४४॥

अ॒स्माकं॑ ब्र॒ह्म पृ॑त॒नासु॑ स॒ह्या अ॒स्माकम्॑। वृ॒ष्टिर्दि॒व्या
सु॒पा॒रा। यु॒वं व॒स्त्राणि॑ पी॒वसा॑ व॒साथे॑। यु॒वोरच्छि॑द्रा
मन्त॑वो ह॒ सर्गाः॑। अवा॑तिरत॒मनृ॑तानि॒ विश्वा॑। ऋ॒तेन॑
मि॒त्रावरु॑णा स॒चेथे॑। तत्सु॑ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा म॒हित्वम्॑। ई॒र्मा
त॒स्थुषी॑र॒हभि॑र्दु॒दुहे॑। विश्वाः॑ पि॒न्वथ॒ स्वस॑रस्य॒ धेनाः॑। अ॒नु
वा॒मेकः॑ प॒विरा॑ व॒वर्ति॑॥४५॥

यद्व॑र्हि॒ष्ठन्ना॒ति वि॒दे सु॑दानू। अ॒च्छि॑द्र॒श् शर्म॑ भु॒व॑नस्य
गो॒पा। ततो॑ नो मि॒त्रावरु॑णाववी॒ष्टम्। सि॒षास॑न्तो
जी॒(जि?)गि॒वाश्सः॑ स्याम। आ नो मि॒त्रावरु॑णा
ह॒व्यदा॑तिम्। घृ॒तैर्गव्यू॑तिमु॒क्षत॑मि॒डाभिः॑। प्र॒ति वा॒मत्र॑
वर॒मा जना॑य। पृ॒णीत॑मु॒द्रो दि॒व्यस्य॒ चारोः॑। प्र बा॒हवा॑
सि॒सृ॒तजी॒वसे॑ नः। आ नो गव्यू॑तिमु॒क्षतं॑ घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो ज॒नै श्र॑वयतं यु॒वाना॑। श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा

हवे॒मा। इ॒मा रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने॒ गिरः॑। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑
स्व॒धाम्ने॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय॒ मी॒दुषे॑। ति॒ग्मायु॑धाय॒ भर॑ता
शृ॒णोत॑न। त्वा॒दत्ते॑भी रु॒द्र श॑न्त॒मेभिः॑। श॒त५ हि॒मा अ॑शीय
भेष॑जेभिः। व्य॑स्मद्वेषो॑ वि॒तरं॑ व्य॑हः। व्य॒मीवा॑श्चा॒तय॑स्वा
विषू॑चीः॥४७॥

अ॒र्ह॑न्विभ॒र्षि मा॑ न॒स्तो॒के। आ ते॑ पि॒तर्म॑रुता५ सु॒म्रमे॑तु।
मा नः॒ सूर्य॑स्य स॒न्दृशो॑ यु॒योथाः॑। अ॒भि नो॑ वी॒रो अ॑र्वति
क्षमे॑त। प्र जा॑येमहि रु॒द्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा ब॑भ्रो वृष॒भ
चे॒कितान॑। यथा॑ दे॒व न॑ ह॒णीषे॑ न ह॑सि। हा॒व॒न॒श्रू॒र्नो रु॒द्रेह॑
बो॑धि। बृ॒हद्व॑दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः
स्तु॒हि श्रु॑तम्। मी॒दुष्ट॑मा॒र्ह॑न्विभ॒र्षि। त्वम॑ग्रे रु॒द्र आ वो॑
राजा॑नम्॥४८॥

वसूनि॑ ततानास्तु॒ विश्वा॑न् ववृ॒त्यां वव॑र्ति घृ॒तेन॑ विषू॑चीः श्रु॒तन्दे॑ च॥—————[६]

सूर्यो॑ दे॒वीमु॑षस॒ ५ रोच॑माना॒मर्यः॑। न योषा॑म॒भ्येति॑ प॒श्चात्।
यत्रा॑ नरो॑ दे॒वय॑न्तो॒ युगा॑नि। वि॒तन्व॑ते॒ प्रति॑ भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्।

भ॒द्रा अ॒श्वा ह॒रितः॑ सूर्य॑स्य। चि॒त्रा ए॒दग्वा॑ अ॒नुमा॑द्या॒सः।
 न॒म॒स्यन्तो॑ दि॒व आ पृ॑ष्ठम॑स्थुः। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति
 स॒द्यः। तत्सूर्य॑स्य दे॒व॒त्वन्त॑न्म॒हित्वम्। म॒ध्या क॑र्तो॒र्वित॑त॒ः
 सञ्ज॑भार॥४९॥

य॒देद॑यु॒क्त ह॒रितः॑ स॒धस्था॑त्। आ॒द्रात्री॒ वास॑स्तनु॒ते सि॒मस्मै॑।
 तन्मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्याभि॒चक्षे॑। सूर्यो॑ रू॒पं कृ॑णुते द्यो॒रुप॑स्थे।
 अ॒न॒न्तम॑न्यद्रु॒शद॑स्य॒ पाजः॑। कृ॒ष्णम॑न्यद्ध॒रितः॑ सं भ॑रन्ति।
 अ॒द्या दे॒वा उ॒दिता॑ सूर्य॑स्य। निर॑ह॒सः पि॒पृता॑न्नि॒रव॑द्यात्।
 तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ताम्। अ॒दि॒तिः सि॒न्धुः पृथि॒वी
 उ॒त द्यौः॥५०॥

दि॒वो रु॒क्म उ॑रु॒चक्षा॑ उ॒देति॑। दू॒रे अ॑र्थ॒स्तर॑णि॒भ्राज॑मानः।
 नू॒नञ्ज॑नाः सूर्ये॑ण प्र॒सूताः॑। आ॒यन्न॑र्था॒नि कृ॑णव॒न्नपा॑सि। शं
 नो भ॑व॒ चक्ष॑सा॒ शं नो॑ अ॒ह्ना। शं भा॒नुना॑ श॑ हि॒मा शं घृ॑णेन।
 यथा॑ श॒म॒स्मै श॑मस॒द्दुरो॑णे। तत्सूर्य॑ द्रवि॑णन्धे॒हि चि॒त्रम्। चि॒त्रं
 दे॒वाना॑मु॒दगा॑दनी॒कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्या॒ग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा
जगतस्तस्थुषश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं
पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो
युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकः स्वयंशसञ्जनेषु।
विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्टो वर्धते चारुरासु।
जिह्मानामूर्ध्वस्वयंशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिं॑हं प्रतिजोषयेते।
मित्रो जनान्प्र स मित्र। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा
सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयं॑ सुम॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अपि
भद्रे सौमन॒से स्या॑म। अन॒मीवा॒स इड॑या॒ मद॑न्तः। मि॒तज्म॑वो
वरि॑म॒न्ना पृ॑थि॒व्याः। आ॒दि॒त्यस्य॑ व्र॒तमु॑प॒क्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मि॒त्रस्य॑ सुम॒तौ स्या॑म। मि॒त्रं न ई॒॑शिम्या॒ गोषु॑
ग॒व्यव॑त्। स्वा॒धियो॑ वि॒दथे॑ अ॒प्स्वजी॑जनन्। अ॒रेज॑यता॒॒
रोद॑सी॒ पाज॑सा गिरा। प्रति॑ प्रि॒यं य॑ज॒तञ्ज॑नुषामवः। म॒हा॒॑
आ॒दि॒त्यो नम॑सोप॒सद्यः॑। या॒तय॑ज्जनो गृण॒ते सु॑शेवः। तस्मा॑
ए॒तत्प॒न्य॑तमाय॒ जुष्ट॑म्। अ॒ग्नौ मि॒त्राय॑ ह॒विरा जु॑होत। आ

वा॒५ रथो॒ रोद॑सी ब॒द्धधा॒नः॥५४॥

हि॒र॒ण्य॒यो वृ॑ष॒भि॒र्या॒त्वश्चैः॑। घृ॒तव॑र्त॒निः प॒वि॒भी॒रु॒चा॒नः।
 इ॒षा॒व्रौ॒ढा नृ॒पति॑र्वा॒जिनी॑वान्। स प॑प्र॒थानो॒ अ॒भि प॑ञ्च भू॒मः।
 त्रि॒व॒न्धुरो॒ मन॑साया॒तु यु॒क्तः। वि॒शो ये॒न ग॒च्छ॒थो दे॒व॒यन्तीः॑।
 कु॒त्रा चि॒द्याम॑म॒श्विना॒ दधा॑ना। स्व॒श्वा य॒शसा॑ऽऽया॒तम॒र्वाक्।
 द॒स्त्रा नि॒धिं मधु॑मन्तं पि॒बाथः॑। वि वा॒५ रथो॒ व॒ध्वा
 याद॑मानः॥५५॥

अन्ता॑ दि॒वो बा॑धते व॒र्त॒निभ्या॑म्। यु॒वोः श्रि॒यं
 परि॒ योषा॑वृणीत। सू॒रो दु॑हि॒ता परि॑त॒क्मिया॑याम्।
 यद्वे॒व॒यन्त॑मव॒थः श॒ची॑भिः। परि॑घ्न॒५ स॒वां म॒ना॒वां व॒यो॒गाम्।
 यो ह॒स्य॒वा॒५ रथि॑रा॒वस्त॑ उ॒स्त्राः। रथो॒ यु॒ज्जानः॑ प॒रि॒याति॑
 व॒र्तिः। तेन॑ नः शं यो॒रुष॑सो व्यु॒ष्टौ। न्य॑श्वि॒ना वह॑तं य॒ज्ञे
 अ॒स्मिन्। यु॒वं भु॒ज्युम॑व॒विद्ध॑५ स॒मु॒द्रे॥५६॥

उदू॑ह॒थुर॑र्ण॒सो अ॒स्त्रि॒धानैः॑। प॒त॒त्रि॒भि॒रश्र॑मैर॒व्य॒थिभिः॑।
 द॒५ स॒ना॒भि॒रश्वि॑ना पा॒रय॑न्ता। अ॒ग्नी॑षो॒मा यो अ॒द्य वा॑म्।

इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्त९ सुवीर्यम्। गवां पोष९
स्वश्वियम्। यो अग्नीषोमां हविषां सपर्यात्। देवद्रीचा
मनसा यो घृतेन। तस्य व्रत९ रक्षतं पातम९ हंसः॥५७॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य
आहुतिम्। यो वान्दाशाद्धविष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यम्।
विश्वमायुर्व्यश्जवत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्।
यदमुष्णीतमवसं पणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथयस्य शेषः।
अविन्दतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः। अग्नीषोमाविम९ सु
मेऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य॥५८॥

जभार द्यौरग्रेरुपस्थ उपक्ष्यन्तो बद्धधानो वृध्वां यादमानः समुद्रेऽहंसः प्रस्थितस्य॥-[७]

अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाभिः।
यो मा ददाति स इदेव माऽऽवाः। अहमन्नमन्नमदन्तमग्नि।
पूर्वमग्रेरपि दहत्यन्नम्। यत्तौ हासाते अहमुत्तरेषु। व्यात्तमस्य
पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः प्रचरन्ति पाकाः।
जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमन्नं वशमिच्चरामि॥५९॥

स॒मा॒न॒म॒र्थं॑ प॒र्येमि॑ भुञ्ज॒त्। को॑ मा॒मन्नं॑ म॒नुष्यो॑ द॒येत। प॒रा॒के॒
अ॒न्नं नि॒हितं॑ लो॒क ए॒तत्। वि॒श्वैर्दे॒वैः पि॒तृभिर्गु॑प्तम॒न्नम्।
यद॒द्यते॑ लु॒प्यते॒ यत्प॑रो॒प्यते॑। श॒त॒त॒मी सा॑ त॒नूर्मे॑ ब॒भूवा।
म॒हान्तौ॑ च॒रू संकृ॑द्गु॒धेन॑ प॒प्रौ। दि॒वं च॒ पृ॒श्निं पृ॒थि॒वीं च॑
सा॒कम्। तत्स॒म्पिब॑न्तो॒ न मि॑नन्ति वे॒धसः॑। नैतद्भू॒यो भव॑ति
नो क॒नीयः॑॥६०॥

अ॒न्नं प्रा॒णम॑न्नम॒पान॑माहुः। अ॒न्नं मृ॒त्युं तमु॑ जी॒वातु॑माहुः।
अ॒न्नं ब्र॒ह्मा॒णो ज॒रसं॑ वदन्ति। अ॒न्नमाहुः॑ प्र॒जन॑नं प्र॒जाना॑म्।
मो॒घम॑न्नं वि॒न्दते॒ अप्र॑चे॒ताः। स॒त्यं ब्र॑वीमि व॒ध इ॒त्स तस्य॑।
ना॒र्यम॑णं पु॒ष्यति॑ नो स॒खाय॑म्। के॒व॒ला॒घो भव॑ति के॒व॒ला॒दी।
अ॒हं मे॒घः स्त॒नय॑न्व॒र्षन्न॑स्मि। मा॒मद॑न्त्य॒हम॑द्भ्य॒न्यान्॥६१॥

अ॒हं सद॑मृ॒तो भ॑वामि। मदा॑दि॒त्या अ॒धि स॑र्वे त॒पन्ति॑।
दे॒वीं वाच॑म॒जन॑यन्त॒ यद्वा॑ग्वद॑न्ती। अ॒नु॒न्ता॒मन्ता॑दधि॒
नि॒र्मितां॑ म॒हीम्। यस्यां॑ दे॒वा अ॑दधु॒र्भोज॑नानि। एका॑क्षरां

द्विपदा॑ षट्पदा॑ च। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जी॒वन्ति॑ वि॒श्वे। वाचं॑
दे॒वा उप॑ जी॒वन्ति॑ वि॒श्वे। वाचं॑ गन्ध॒र्वाः प॒शवो॑ म॒नुष्याः॑।
वा॒चीमा॑ वि॒श्वा भुव॑नान्यर्पिता॥६२॥

सा नो॑ ह॒वँ जुष॑तामिन्द्र॒पत्नी। वा॒ग॒क्षरं॑ प्रथ॒म॒जा
ऋ॒तस्य॑। वेदा॑नां मा॒ताऽमृत॑स्य॒ नाभिः॑। सा नो॑ जुषा॒णोप॑
य॒ज्ञमागा॑त्। अ॒वन्ती॑ दे॒वी सु॒हवा॑ मे अस्तु। या॒मृष॑यो
म॒त्र॒कृतो॑ म॒नीषि॑णः। अ॒न्वैच्छं॑ दे॒वास्तप॑सा॒ श्रमे॑ण। ता॒न्दे॒वीं
वाचं॑ ह॒विषा॑ य॒जाम॑हे। सा नो॑ दधातु सु॒कृत॑स्य॒ लो॒के।
च॒त्वारि॑ वा॒क्परि॑मिता प॒दानि॑॥६३॥

तानि॑ विदुर्ब्रा॒ह्म॒णा ये म॑नी॒षिणः॑। गुहा॑ त्रीणि॒ निहि॑ता
ने॒ङ्ग॑यन्ति। तुरी॒यं वा॒चो म॑नु॒ष्या वद॑न्ति। श्र॒द्धया॑ऽग्निः
समि॑ध्यते। श्र॒द्धया॑ विन्दते ह॒विः। श्र॒द्धां भग॑स्य मूर्ध॒नि।
वच॑सा वे॒दया॑मसि। प्रि॒यं श्र॑द्धे द॒दतः॑। प्रि॒यं श्र॑द्धे
दिदा॑सतः। प्रि॒यं भो॒जेषु॑ यज्व॑सु॥६४॥

इ॒दं म॑ उ॒दितं॑ कृ॒धि। यथा॑ दे॒वा अ॒सुरे॑षु। श्र॒द्धामु॑ग्रेषु॑ चक्रि॑रे।

ए॒वं भो॒जेषु॑ यज्व॑सु। अ॒स्माक॑मु॒दितं॑ कृ॒धि। श्र॒द्धां दे॒वा
यज॑मानाः। वा॒युगो॑पा उपा॑सते। श्र॒द्धाः हृ॑द॒य्याऽऽकू॑त्या।
श्र॒द्धया॑ हूयते ह॒विः। श्र॒द्धां प्रा॒तर्ह॑वामहे॥६५॥

श्र॒द्धां म॒ध्यन्दि॑नं परि॑। श्र॒द्धाः सूर्य॑स्य नि॒मृचि॑। श्र॒द्धे
श्र॒द्धाप॑येह मा॑। श्र॒द्धा दे॒वानधि॑ वस्ते। श्र॒द्धा वि॒श्वमि॑दं
जग॑त्। श्र॒द्धां का॒मस्य॑ मा॒तरम्। ह॒विषा॑ वर्धयाम॑सि। ब्र॒ह्म
जज्ञा॑नं प्रथ॑मं पु॒रस्ता॑त्। वि सी॑म॒तः सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः।
स बु॒ध्रिया॑ उप॒ मा अ॑स्य वि॒ष्ठाः॥६६॥

स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ वि॒वः। पि॒ता वि॒राजा॑मृष॒भो र॑यी॒णाम्।
अ॒न्तरि॑क्षं वि॒श्वरू॑प आ॒वि॒वेश॑। तम॒कैर॒भ्यर्च॑न्ति व॒त्सम्। ब्र॒ह्म
सन्तं॑ ब्र॒ह्मणा॑ वर्धय॑न्तः। ब्र॒ह्म दे॒वान॑जनयत्। ब्र॒ह्म वि॒श्वमि॑दं
जग॑त्। ब्र॒ह्मणः॑ क्ष॒त्रं निर्मि॑तम्। ब्र॒ह्म ब्रा॒ह्मण॑ आ॒त्मना॑।
अ॒न्तर॑स्मिन्नि॒मे लो॒काः॥६७॥

अ॒न्तर्वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। ब्र॒ह्मैव॑ भू॒तानां॑ ज्येष्ठ॑म्।
तेन॑ कोऽ॒र्हति॑ स्पर्धितु॑म्। ब्र॒ह्मन्दे॒वास्त्रय॑स्त्रि॒ंशत्।

ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः
समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्रयः। इमं नो यज्ञं
नयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरं सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्मं समिद्धवत्याहुतीनाम्। आ गावो अगमन्नुत भद्रमक्रन्।
सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः।
इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षति।
उपेद्ददाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्।
अभिन्ने खिले नि दधाति देवयुम्। न ता नशन्ति न ता
अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य
भक्षः। इमा या गावः सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्धुदा मनसा
चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशश्चित्। अश्लीलश्चित्कृणुथा
सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वयं उच्यते
सभासु। प्रजावतीः सूयवसं रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे
पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत् माऽघशंसः। परि वो हेती

रुद्रस्य वृज्यात्। उपेदमुपपर्वनम्। आसु गोषूपपृच्यताम्।
उपर्षभस्य रेतसि। उपेन्द्र तव वीर्ये॥७०॥

चरामि कर्नीयोऽन्यानर्पिता पदानि यज्वंसु हवामहे विष्ठा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीष्पद्व॥[८]

ता सूर्याचन्द्रमसा विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो
दिवि। सामात्माना चरतः सामचारिणा। ययौर्व्रतं न ममे
जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अम्या। दिवो न
रश्मीऽस्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू।
सूर्या न चन्द्रा चरतो हतामंती। पती द्युमद्विश्वविदा उभा
दिवः। सूर्या उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता
महिब्रता। विश्ववपरी प्रतरणा तरन्ता। सुवर्विदा
दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता।
मनुस्विनोभानुचरतोनु सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः
सप्त बिभ्रति। द्यावा क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः। अस्मे
सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षे। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो विचर्तुरम्॥७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्।
 विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधञ्जायते पुनः।
 हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासां राजा। यासां देवाः
 शिवेन मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा आदित्यंश्यामि।
 नासदासीन्नो सदासीत्तदानीम्। नासीद्रजो नो व्योमा परो
 यत्। किमावरीवः कुह कस्य शर्मन्॥ ७३॥

अम्भः किमासीद्ग्रहनं गभीरम्। न मृत्युरमृतं तर्हि न।
 रात्रिया अहं आसीत्प्रकेतः। आनीदवातं स्वधया तदेकम्।
 तस्माद्धान्यं न परः किञ्चनास। तम आसीत्तमसा गूढमग्रे
 प्रकेतम्। सलिलं सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभ्वपिहितं
 यदासीत्। तमसस्तन्महिना जायतैकम्। कामस्तदग्रे
 समवर्तताधि॥ ७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्।
 हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। तिरश्चीनो विततो
 रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)त्।

रेतो॒धा आ॑सन्महि॒मानं आ॑सन्। स्व॒धा अ॒वस्ता॒त्प्रय॑तिः
पर॒स्तात्। को अ॒द्धा वे॑द॒ क इ॒ह प्र वो॑चत्। कु॒त आ॑जा॒ता
कु॒त इ॒यं वि॒सृष्टिः॑। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य वि॒सर्ज॑नाय॥ ७५॥

अथा॒ को वे॑द॒ यत॑ आब॒भूव॑। इ॒यं वि॒सृष्टि॑र्यत॑ आब॒भूव॑।
यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः पर॒मे व्यो॑मन्।
सो अ॒ङ्ग वे॑द॒ यदि॑ वा न वे॒द। कि॒ं स्वि॒द्वन॒ङ्क उ॒ स वृ॑क्ष
आ॑सीत्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा
पृ॒च्छते॑दु॒तत्। यद॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। ब्रह्म॒ वनं॑ ब्रह्म॒
स वृ॑क्ष आ॑सीत्॥ ७६॥

यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा वि॒ब्रवी॑मि
वः। ब्रह्मा॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। प्रा॒तर॒ग्निं प्रा॒तरि॒न्द्रं
हवा॑महे। प्रा॒तर्मि॒त्रावरु॑णा प्रा॒तर॒श्विना॑। प्रा॒तर्भगं॑ पू॒षणं॑
ब्रह्म॑ण॒स्पति॑म्। प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रं हु॑वेम। प्रा॒तर्जि॑तं
भग॑मु॒ग्रं हु॑वेम। व॒यं पु॒त्रमदि॑ते॒र्यो वि॑ध॒र्ता। आ॒ध्रश्चि॒द्यं
मन्य॑मानस्तु॒रश्चित्॑॥ ७७॥

राजा॑ चि॒द्यं भ॒गं भ॒क्षी॒त्याह॑। भ॒ग प्र॒णेत॑र्भ॒ग स॒त्य॑राधः।
 भ॒गे॒मां धि॒यमु॒द॒व द॒द॒न्नः॑। भ॒ग प्र णो॑ जन॒य गो॒भि॒रश्वैः॑। भ॒ग
 प्र नृ॒भिर्नृ॒वन्तः॑ स्याम। उ॒तेदा॒नीं भ॒ग॑वन्तः स्याम। उ॒त प्र॒पि॒त्व
 उ॒त मध्ये॑ अ॒ह्ना॑म्। उ॒तोदि॑ता म॒घव॑न्त्सूर्य॒स्य। व॒यं दे॒वाना॑ꣳ
 सु॒म॒तौ स्या॑म। भ॒ग ए॒व भ॒ग॑वाꣳ अस्तु दे॒वाः॥ ७८॥

तेन॑ व॒यं भ॒ग॑वन्तः स्याम। तं त्वा॑ भ॒ग स॒र्व इ॒ज्जो॑हवीमि। स
 नो॑ भ॒ग पुर॑ ए॒ता भ॑वे॒ह। स॒म॒ध्व॒रायो॒षसो॑ नमन्त। द॒धि॒क्रावे॑व
 शुच॑ये प॒दाय॑। अ॒र्वा॒ची॒नं व॑सु॒विदं॑ भ॒ग नः॑। रथ॑मि॒वाश्वा॑
 वा॒जिन॑ आव॑हन्तु। अ॒श्व॑वती॒र्गोम॑तीर्न उ॒षासः॑। वी॒र॒व॑तीः
 स॒दमु॑च्छन्तु भ॒द्राः। घृ॒तं दु॒हा॑ना वि॒श्वतः॑ प्र॒पी॑नाः। यू॒यं पा॑त
 स्व॒स्तिभिः॑ स॒दा नः॑॥ ७९॥

वि॒च॒क्ष॒णा वि॑च॒तु॒रꣳ श॒र्म॒न्नधि॑ वि॒स॒र्ज॒नाय॑ ब्र॒ह्म व॑न् ब्र॒ह्म स वृ॒क्ष आ॑सी॒तु॒रश्वि॑दे॒वाः प्र॒पी॑ना
 ए॒कं च॥—[९] पी॒वो॑न्ना॒न्ते शु॒क्रासः॑ सोमो॑ धे॒नुमि॑न्द्र॒स्तर॑स्वा॒ञ्छुचि॑मा दे॒वो या॑तु॒ सूर्यो॑
 दे॒वीम॑ह॒मस्मि॑ ता सूर्यो॑चन्द्र॒मसा॑ नव॑॥ ९॥

पी॒वो॑न्ना॒मग्रे॑ त्वं पा॑र॒याना॑धृष्यः शुचि॑न्नु वि॒श्रय॑माणो दि॒वो रु॒क्मोऽन्नं॑ प्रा॒णम॑न्न॒न्ता
 सूर्यो॑चन्द्र॒मसा॑ नव॑स॒प्ततिः॑॥ ७९॥

पीवो॑न्नाय्यै॑यं पा॒त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑। नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम्। इ॒दमा॑सां
विच॑क्ष॒णम्। ह॒विरा॒सं जु॑होत॒न। यस्य॑ भा॒न्ति र॒श्मयो॑ यस्य
के॒तवः॑। यस्ये॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि॒ सर्वा॑। स कृ॒त्तिका॑भि॒रभि
सं॒वसा॑नः। अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॒विते॑ द॒धातु॑। प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी
वे॒तु प॒त्नी। वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः॥१॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒विते॑ द॒धातु॑। यथा जी॒वेम॑ श॒रद्ः सर्वा॑राः।
रोहि॑णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्र॒तिमो॑द॒माना।
प्र॒जाप॑तिः॒ ह॒विषा॑ वर्धय॒न्ती। प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॒यातु॑ य॒ज्ञम्।
सोमो॑ राजा॑ मृ॒गशी॒र्षेण॑ आ॒गन्। शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य
धा॒म। आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु। रे॒तः प्र॒जां यज॑माने
द॒धातु॑॥२॥

यत्ते॒ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॒र्षम॑स्ति। प्रि॒यः रा॑जन्प्रि॒यत॑मं

प्रियाणां॑म्। तस्मै॑ ते सोम ह॒विषा॑ विधेम। शन्न॑ एधि द्विपदे॒
 शञ्चतु॑ष्पदे। आ॒र्द्रया॑ रु॒द्रः प्रथ॑मान एति। श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑
 पति॑रघ्नियाणां॑म्। नक्ष॑त्रमस्य ह॒विषा॑ विधेम। मा नः॑ प्र॒जाः
 री॑रिषन्मोत वी॒रान्। हे॒ती रु॒द्रस्य॑ परि॑ णो वृणक्तु। आ॒र्द्रा
 नक्ष॑त्रं जुषताः॑ ह॒विर्नः॑॥३॥

प्र॒मुञ्च॑मानौ दुरि॒तानि॑ वि॒श्वा। अपा॒घशः॑ सन्नुदतामरा॑तिम्।
 पुन॑र्नो दे॒व्यदि॑तिः स्पृणोतु। पुन॑र्वसू नः॑ पुन॒रेतां॑ य॒ज्ञम्।
 पुन॑र्नो दे॒वा अ॒भिय॑न्तु सर्वे॑। पुनः॑ पुनर्वो ह॒विषा॑ यजामः।
 ए॒वा न दे॒व्यदि॑तिरन॒र्वा। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री जग॑तः प्रति॒ष्ठा।
 पुन॑र्वसू ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती। प्रि॒यं दे॒वाना॑मप्ये॒तु पा॑थः॥४॥

बृह॒स्पतिः॑ प्रथ॒मं जाय॑मानः। ति॒ष्यं नक्ष॑त्रम॒भिसम्ब॑भूव। श्रेष्ठो॑
 दे॒वानां॑ पृ॒तना॑सु जिष्णुः। दि॒शोऽनु॑ सर्वा॒ अभ॑यं नो अस्तु।
 ति॒ष्यः पु॒रस्ता॑दु॒त म॑ध्य॒तो नः॑। बृह॒स्पति॑र्नः॑ परि॑ पातु प॒श्चात्।
 बाधे॑तान्द्वेषो॒ अभ॑यं कृणुताम्। सु॒वीर्य॑स्य॒ पत॑यः स्याम।
 इ॒दः स॒र्पेभ्यो॑ ह॒विर॑स्तु जुष्टम्। आ॒श्रे॒षा येषा॑मनु॒यन्ति॑

चेतः॥५॥

ये अ॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीङ्क्षि॑यन्ति। ते नः स॒र्पासो॑ हव॒माग॑मिष्ठाः।
ये रो॑चने सूर्यस्यापि स॒र्पाः। ये दि॒वं दे॒वीमनु॑ स॒ञ्चर॑न्ति।
येषा॑माश्रे॒षा अ॒नुय॑न्ति कामम्। तेभ्यः स॒र्पेभ्यो॑ मधु॒मञ्जु॑होमि।
उप॑हृताः पि॒तरो॑ ये म॒घासु॑। मनो॑जवसः सुकृ॒तः सुकृ॑त्याः। ते
नो नक्ष॑त्रे हव॒माग॑मिष्ठाः। स्व॒धाभि॑र्यज्ञं प्रय॑तं जुषन्ताम्॥६॥

ये अ॒ग्निद॑ग्धा येऽन॒ग्निद॑ग्धाः। येऽमुं लो॒कं पि॒तरः॑ क्षि॒यन्ति॑।
या॑श्च वि॒द्म या॑ उ॒ च न प्र॑विद्म। म॒घासु॑ य॒ज्ञः सुकृ॑तं
जुष॑न्ताम्। गवा॑ं पतिः फल्गु॑नीनामसि त्वम्। तद॑र्यमन्वरुण
मित्र॑ चारु॑। तन्त्वा॑ व॒यः स॑नितार॑ सनी॒नाम्। जी॒वा
जीव॑न्तमुप॒ संवि॑शेम। येने॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि सज्जि॑ता। यस्य॑
दे॒वा अ॒नु सं य॑न्ति चे॒तः॥७॥

अ॒र्य॒मा राजा॑ऽजर॒स्तुवि॑ष्मान्। फल्गु॑नीनामृष॒भो रो॑रवीति।
श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑ भगवो भगा॑सि। तत्त्वा॑ वि॒दुः फल्गु॑नी॒स्तस्य॑
वि॒त्तात्। अ॒स्मभ्य॑ क्ष॒त्रम॒जरः॑ सु॒वीर्य॑म्। गोम॒दश्च॑व॒दुप॑

सन्नुदेह। भगो ह दाता भगु इत्प्रदाता। भगो देवीः
 फल्गुनीरा विवेश। भगुस्येत्तं प्रसुवं गमेम। यत्र देवैः
 संधुमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः संवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन्
 हस्तं सुभगं विद्वानापसम्। प्रयच्छन्तं पपुंरिं पुण्यमच्छं।
 हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृभीम एनत्।
 दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति
 यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभं संसं युवतिं
 रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्यांश्च। रूपाणि पिंशन्भुवनानि विश्वा।
 तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु
 मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीं सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः
 समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ठ्याम्। तिग्मशृङ्गो
 वृषभो रोरुवाणः। समीरयन्भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषांसि
 नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वा॒युस्तदु॒ निष्ठां॑ शृणोतु। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा अ॑स्तु
मह्य॑म्। तन्नो दे॒वासो॑ अनु॒जानन्तु॑ काम॑म्। यथा॒
तरे॑म दुरि॒तानि॑ वि॒श्वा। दूर॑म॒स्मच्छ॑त्र॒वो य॑न्तु भी॒ताः।
तदिन्द्रा॑ग्नी कृ॒णुता॑न्तद्विशा॑खे। तन्नो दे॒वा अनु॑मदन्तु य॒ज्ञम्।
प॒श्चात्पु॑रस्ता॒दभ॑यन्नो अस्तु। नक्ष॑त्राणा॒मधि॑पत्नी॒ विशा॑खे।
श्रेष्ठा॑विन्द्रा॒ग्नी भुव॑नस्य गो॒पौ॥११॥

विषू॑चः शत्रू॑नप॒ बाध॑मानौ। अप॒ क्षुध॑न्नुदता॒मरा॑तिम्। पूर्णा॑
प॒श्चादु॑त पूर्णा॑ पु॒रस्ता॑त्। उन्म॑ध्य॒तः पौ॑र्णमा॒सी जि॑गाय।
तस्यां॑ दे॒वा अधि॑ सं॒वस॑न्तः। उ॒त्तमे॑ नाकं इ॒ह मा॑दयन्ताम्।
पृ॒थ्वी सु॒वर्चा॑ यु॒वतिः॑ स॒जोषाः॑। पौ॑र्णमा॒स्युद॑गा॒च्छोभ॑माना।
आ॒प्याय॑य॒न्ती दुरि॒तानि॑ वि॒श्वा। उ॒रुन्दु॑हां यज॑मानाय
य॒ज्ञम्॥१२॥

चित्र॑भानुर्यज॑माने दधातु ह॒विर्नः॑ पाथ॒श्चेतो॑ जुषन्ता॒श्चेतो॑ मदे॒म रोच॑माना॒मरा॑तीर्गो॒पौ य॒ज्ञम्॥[१]

ऋ॒द्ध्यास्मि॑ ह॒व्यैर्न॑म॒सोप॑सद्य। मि॒त्रं दे॒वं मि॑त्र॒धेयं॑ नो अस्तु।
अ॒नूरा॑धान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। श॒त॒र्जीवे॑म श॒रदः॑ स॒वीराः॑।

चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास इति यद्वदन्ति।
तन्मित्र एति पृथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे।
इन्द्रो ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्यं ततार॥१३॥

तस्मिन्वयममृतन्दुहानाः। क्षुधन्तरेम दुरितिन्दुरिष्टिम्।
पुरन्दराय वृषभाय धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे।
इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहाना। उरुं कृणोतु यजमानाय
लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निर्ऋतिः
पराचा। गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समंक्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय
मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति।
पराचीं वाचा निर्ऋतिनुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु
मह्यम्। या दिव्या आपः पर्यसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत
पार्थिवीर्याः। यासामषाढा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः
शः स्योना भवन्तु। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः।
याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः॥१५॥

यासांमषाढा मधुं भक्षयन्ति। ता न आपः शः स्योना
 भवन्तु। तन्नो विश्वे उपं शृण्वन्तु देवाः। तदषाढा अभिसंयन्तु
 यज्ञम्। तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय
 कल्पताम्। शुभ्राः कन्या युवतयः सुपेशसः। कर्मकृतः
 सुकृतो वीर्यावतीः। विश्वा देवान् हविषा वर्धयन्तीः।
 अषाढाः काममुपं यान्तु यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन्ब्रह्माऽभ्यजयत्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदम् च
 सर्वम्। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य। श्रियन्दधात्वह्णीयमानम्।
 उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जितेमौ। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्।
 तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम। तन्नो देवासो अनुजानन्तु
 कामम्। शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य गोपाम्। पुण्यामस्या
 उपशृणोमि वाचम्॥१७॥

महीं देवीं विष्णुपत्नीमजूर्याम्। प्रतीचीमेनाः हविषा
 यजामः। त्रेधा विष्णुरुगुगायो विचक्रमे। महीं दिवं
 पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छोणैति श्रवं इच्छमाना। पुण्यः

श्लोकं यजमानाय कृण्वती। अष्टौ देवा वसंवः सोम्यासः।
 चतस्रो देवीरजराः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं पान्तु रजसः
 परस्तात्। संवत्सरीणममृतं स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नः पान्तु वसंवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु
 श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि संविशाम। मा नो
 अरातिरघशः साऽगन्। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः।
 नक्षत्राणां शतभिषग्वसिष्ठः। तौ देवेभ्यः कृणुतो दीर्घमायुः।
 शतं सहस्रां भेषजानि धत्तः। यज्ञं नो राजा वरुण
 उपयातु। तन्नो विश्वे अभि संयन्तु देवाः॥१९॥

तन्नो नक्षत्रं शतभिषग्जुषाणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्धेषजानि।
 अज एकपादुदगात्पुरस्तात्। विश्वा भूतानि प्रतिमोदमानः।
 तस्य देवाः प्रसवं यन्ति सर्वे। प्रोष्ठपदासो अमृतस्य गोपाः।
 विभ्राजमानः समिधान उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्धाम्।
 तं सूर्यं देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति
 सर्वे॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्।
 तं ब्राह्मणाः सोमपाः सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति
 सर्वे। चत्वार एकमभिकर्म देवाः। प्रोष्ठपदास इति यान्
 वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यः स्तुवन्तः। अहि रक्षन्ति
 नमसोपसद्य। पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा
 वाजबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां
 यज्ञम्। क्षुद्रान्पशून्क्षतु रेवती नः। गावो नो अश्वाः
 अन्वेतु पूषा। अन्न रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजः
 सनुतां यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्।
 शुभङ्गमिष्ठौ सुयमेभिरश्वैः। स्वं नक्षत्रं हविषा यजन्तौ।
 मध्वा सम्पृक्तौ यजुषा समक्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य
 गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां
 कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो

राजा॒ भग॑वान् विच॑ष्टाम्। लो॒कस्य॒ राजा॑ मह॒तो म॒हान्
हि। सु॒गन्नः॑ पन्था॒मभ॑यं कृ॒णोतु। यस्मि॑न्नक्ष॒त्रे य॒म एति॑
राजा॑। यस्मि॑न्नेनम॒भ्यषि॑ञ्चन्त दे॒वाः। तद॑स्य चि॒त्रं ह॒विषा॑
यजाम। अप॑ पा॒प्मानं॒ भर॑णीर्भरन्तु। नि॒वेश॑नी॒ यत्ते दे॒वा
अद॑धुः॥ २३ ॥

त॒तार॒ मह्यं॑ प्रास॒चीर्या॑ या॒न्तु य॒ज्ञं वाच॑ः स्व॒स्ति दे॒वा अनु॑यन्ति॒ सर्वे॑ वाज॑ब॒स्त्यौ स॑म॒न्तौ
दे॒वास्त्रीणि॑ च॥ [२]

नवो॑नवो भवति॒ जाय॑मानो॒ यमा॑दित्या अ॒ः शुमा॑प्याय॒यन्ति॑।
ये वि॒रूपे॑ स॒मन॑सा सं॒व्यय॑न्ती। स॒मा॒नन्त॑न्तु॒ परि॑तात॒ना तै॑।
वि॒भू प्र॒भू अ॑नु॒भू वि॒श्वतो॑ हुवे। ते नो॒ नक्ष॑त्रे ह॒वमा॑गमेतम्।
व॒यं दे॒वी ब्र॒ह्म॑णा संवि॒दानाः॑। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑ति॒न्दधा॑नाः।
अ॒होरा॑त्रे ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। अति॑ पा॒प्मान॑म॒तिं मु॑क्त्या गमेम।
प्रत्यु॑वदृश्याय॒ती॥ २४ ॥

व्यु॒च्छन्ती॑ दुहि॒ता दि॒वः। अ॒पो म॒ही वृ॑णुते॒ चक्षु॑षा।
तमो॒ ज्योति॑ष्कृ॒णोति॑ सू॒नरी॑। उदु॒स्त्रियाः॑ सच॒ते सूर्यः॑।

सचा॑ उ॒द्यन्नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। तवेदु॑षो व्युषि॒ सूर्य॑स्य च। सं
भ॒क्तेन॑ गमेमहि। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। भानु॑मत्तेजं उ॒च्चर॑त्।
उप॑य॒ज्ञमिहा॑गमत्॥ २५॥

प्र नक्ष॑त्राय दे॒वाय॑। इन्द्रा॒येन्दुः॑ हवामहे। सनः॑ सवि॒ता
सु॒वत्स॒निम्। पु॒ष्टि॒दां वी॒रव॑त्तमम्। उदु॒त्यश्चि॒त्रम्। अदि॑तिर्न
उरु॒ष्यतु॑ म॒हीम्। षु मा॒तरम्। इ॒दं विष्णुः॑ प्रतद्विष्णुः।
अ॒ग्निर्मूर्धा॑ भुवः॑। अनु॑नोऽद्यानु॑मतिरन्वि॒दनु॑मते॒ त्वम्।
ह॒व्य॒वाहः॑ स्वि॒ष्टम्॥ २६॥

आय॒त्यंग॑म॒त्स्वि॒ष्टम्॥ [३]

अ॒ग्निर्वा॑ अ॒काम॑यत। अ॒न्नादो॑ दे॒वाना॑ऽस्यामि॒ति। स
ए॒तम॒ग्नये॑ कृ॒त्तिका॑भ्यः पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ततो॒
वै सोऽ॒न्नादो॑ दे॒वाना॑मभवत्। अ॒ग्निर्वै॑ दे॒वाना॑मन्ना॒दः। यथा॑ ह
वा अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मन्ना॒दः। ए॒व॑ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒न्नं जु॑होति।
अ॒ग्नये॑ स्वाहा॒ कृत्तिका॑भ्यः स्वाहा॑। अ॒म्बायै॑ स्वाहा॑ दु॒लायै॑
स्वाहा॑। नि॒त॒त्यै स्वाहा॑ऽभ्रय॑न्त्यै स्वाहा॑। मे॒घय॑न्त्यै स्वाहा॑

वरुषयन्त्यै स्वाहा॥ चुपुणीकायै स्वाहेति॥ २७ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्।
तासां रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा
वर्तेत। समैनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै
चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समैनयागच्छत।
उप ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य
एतेन हविषा यजते। य उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
प्रजापतये स्वाहा रोहिण्यै स्वाहा। रोचमानायै स्वाहा
प्रजाभ्यः स्वाहेति॥ २८ ॥

सोमो वा अकामयत। ओषधीनां राज्यमभिजयेयमिति।
स एतं सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पर्यसि
निरवपत्। ततो वै स ओषधीनां राज्यमभ्यजयत्।
समानानां ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा
यजते। य उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा
मृगशीर्षाय स्वाहा। इन्वकाभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा।
राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥ २९ ॥

रुद्रो वा अकामयत। पशुमान्त्स्यामिति। स एतं
रुद्रायार्द्रायै प्रैय्यङ्गवं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै
स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
रुद्राय स्वाहाऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः
स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत।
ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां
चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः
प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा
पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं
बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स
ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा

ति॒ष्या॒य॒ स्वाहा॑। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सा॒य॒ स्वाहेति॑॥३२॥

दे॒वा॒सु॒राः सं॒य॒त्ता आ॒सन्। ते दे॒वाः स॒र्पेभ्य॑ आ॒श्रेषा॒भ्य॒
आ॒ज्यै॑ क॒र॒म्भ॒न्नि॒र॒व॒पन्। ता॒ने॒ताभि॑रे॒वदे॒वता॑भि॒रु॒पा॒न॒यन्।
ए॒ताभि॑र॒ह॒ वै दे॒वता॑भि॒र्द्विष॑न्तं भ्रातृ॒व्य॒मु॒प॒न॒यति॑। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। स॒र्पेभ्यः॑
स्वाहा॑ऽऽश्रे॒षा॒भ्यः स्वाहा॑। द॒न्द॒शू॒कै॒भ्यः स्वाहेति॑॥३३॥

पि॒त॒रो वा अ॑का॒म॒यन्त॑। पि॒तृ॒लो॒क ऋ॒ध्रु॒या॒मेति॑। त ए॒तं
पि॒तृ॒भ्यो म॒घा॒भ्यः पु॒रो॒डा॒शः ष॒ट्क॒पा॒लं नि॒र॒व॒पन्। ततो॑ वै
ते पि॒तृ॒लो॒क आ॑र्ध्रु॒वन्। पि॒तृ॒लो॒के ह॒ वा ऋ॒ध्नो॒ति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑।
पि॒तृ॒भ्यः स्वाहा॑ म॒घा॒भ्यः। स्वाहा॑ऽन॒घा॒भ्यः स्वाहा॑ग॒दा॒भ्यः।
स्वाहा॑ऽरु॒न्ध॒ती॒भ्यः स्वाहेति॑॥३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑का॒म॒यत॑। प॒शु॒मा॒न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तम॑र्य॒म्णे
फ॒ल्गु॑नी॒भ्यां च॒रुं नि॒र॒व॒पत्। ततो॑ वै स प॑शु॒मान॑भवत्।
प॒शु॒मान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒र्य॒म्णे स्वाहा॑ फ॒ल्गु॑नी॒भ्याः

स्वाहा॥ प॒शुभ्यः स्वाहेति॥३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वानां॑ स्या॒मिति॑। स ए॒तं
भ॒गाय॑ फ॒ल्गुनी॑भ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स भ॒गी श्रे॒ष्ठी
दे॒वाना॑मभवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॒ष्ठी स॑मा॒नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। भ॒गाय॑
स्वाहा॒ फ॒ल्गुनी॑भ्या॒ऽ स्वाहा॑। श्रे॒ष्ठाया॑ स्वाहेति॥३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्र॒न्मे दे॒वा द॒धीर॑न्। स॒वि॒ता
स्या॒मिति॑। स ए॒तं स॑वि॒त्रे ह॒स्ताय॑ पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑कपा॒लं
निर॑वपदाशूनां व्री॒हीणा॑म्। ततो॒ वै तस्मै॑ श्रद्धे॒वा अ॑दधत।
स॒वि॒ताऽभ॑वत्। श्रद्धे॒वा अ॑स्मै म॒नुष्या॑ दधते। स॒वि॒ता
स॑मा॒नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे स्वाहा॒ ह॒स्ताय॑। स्वाहा॑
द॒दते॑ स्वाहा॑ पृण॑ते। स्वाहा॑ प्र॒यच्छ॑ते स्वाहा॑ प्र॒तिगृ॑भ्णते
स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा॒ वा अ॑कामयत। चि॒त्रं प्र॒जां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तन्त्वष्टे॑

चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं
प्रजामविन्दत। चित्रं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा
चित्रायै स्वाहा। चैत्राय स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति।
स एतद्वायवे निष्पायै गृष्ट्यै दुग्धं पयो निरवपत्। ततो
वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारं ह वा
एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्पायै स्वाहा।
कामचाराय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रेष्ठं देवानामभिजयेवेति।
तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं
निरवपताम्। ततो वै तौ श्रेष्ठं देवानामभ्यजयताम्।
श्रेष्ठं ह वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्यां
स्वाहा विशाखाभ्यां स्वाहा। श्रेष्ठाय स्वाहाऽभिजित्यै

स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी।
काम् आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति। क्षिप्रमेनं
सकाम् उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति।
पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिष्पोऽंशं सोम एकदश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नव
पितर एकदशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या
अष्टौ पञ्चदश॥

[४]

मित्रो वा अंकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति।
स एतं मित्रायांनूराधेभ्यश्चरुं निर्वपत्। ततो वै स
मित्रधेयमेषुलोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेयं ह वा एषु
लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा।
मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अंकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति।

स ए॒तमिन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठायै॑ पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालं
 निर॑वपन्म॒हाव्री॑हीणाम्। ततो॒ वै स ज्यै॑ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भ्यज॑यत्।
 ज्यै॑ष्ठ्यं ह॒ वै स॒मा॒ना॒ना॒म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
 यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। इन्द्रा॑य स्वाहा॑
 ज्ये॒ष्ठायै॑ स्वाहा॑। ज्यै॒ष्ठ्याय॑ स्वाहा॒भिजित्यै॑ स्वाहेति॑॥४३॥

प्र॒जाप॑ति॒र्वा अ॑कामयत। मूलं॑ प्र॒जां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तं
 प्र॒जाप॑तये॒ मूला॑य च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मूलं॑
 प्र॒जाम॑विन्दत। मूलं॑ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
 यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। प्र॒जाप॑तये॒
 स्वाहा॑ मूला॑य॒ स्वाहा॑। प्र॒जायै॑ स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॒ वा अ॑कामयन्त। स॒मु॒द्रङ्काम॑म॒भिज॑ये॒मेति॑।
 ता ए॒तम॒द्ध्योऽ॒षा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै ताः
 स॒मु॒द्रङ्काम॑म॒भ्यज॑यन्। स॒मु॒द्रं ह॒ वै का॑मम॒भिज॑यति। य
 ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
 अ॒द्ध्यः स्वाहा॑ऽ॒षा॒ढाभ्यः॑ स्वाहा॑। स॒मु॒द्राय॑ स्वाहा॒ कामा॑य॒

स्वाहा॥ अ॒भिजि॑त्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे॒ वै दे॒वा अ॑कामयन्त। अ॒न॒प॒ज॒य्यं ज॑येमेति। त
ए॒तं वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै
तेऽन॑प॒ज॒य्यम॑जयन्। अ॒न॒प॒ज॒य्यं ह॒ वै ज॑यति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति।
वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॒ स्वाहा॑॥ अ॒न॒प॒ज॒य्याय॒
स्वाहा॒ जि॒त्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्र॒ह्म वा अ॑कामयत। ब्र॒ह्म॒लो॒कम॑भिजयेयमिति।
तदे॒तं ब्र॒ह्म॑णेऽभि॒जिते॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै
तद्ब्र॑ह्म॒लो॒कम॑भ्यजयत्। ब्र॒ह्म॒लो॒कं ह॒ वा अ॑भिजयति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑
जुहोति। ब्र॒ह्म॑णे॒ स्वाहा॑ऽभि॒जिते॒ स्वाहा॑॥ ब्र॒ह्म॒लो॒काय॒
स्वाहा॑ऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णु॒र्वा अ॑कामयत। पु॒ण्यं श्लो॒कं शृ॑ण्वीय। न मा॑
पा॒पी की॒र्तिरा॑गच्छेदिति। स ए॒तं वि॒ष्णवे॑ श्रो॒णायै॑
पु॒रोडा॑श॒त्रिक॑पा॒लन्नि॑रवपत्। ततो॒ वै स पु॒ण्यं

श्लोकंमशृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यं ह
 वै श्लोकं शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
 विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय
 स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं
 वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै
 तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति। य
 एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
 वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै
 स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति।
 स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं
 दशकपालं निरवपत्कृष्णानां ब्रीहीणाम्। ततो वै स
 दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति।

य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। वरु॑णाय॒ स्वाहा॑ श॒तभि॑षजे॒ स्वाहा॑। भे॒ष॒जेभ्यः॑
स्वाहेति॑॥५०॥

अ॒जो वा एक॑पादकामयत। ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॒मिति॑।
स ए॒तम॒जायै॑कपदे प्रोष्ठप॒देभ्यः॑श्चरुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स
ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑भवत्। ते॒ज॒स्वी ह॒ वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
अ॒जायै॑कपदे॒ स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑। तेज॑से॒ स्वाहा॑
ब्रह्मवर्च॒साय॑ स्वाहेति॑॥५१॥

अहि॒र्वै बु॒ध्रियो॑ऽकामयत। इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दे॒येति॑। स
ए॒तम॑ह॒ये बु॒ध्रिया॑य प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ पुरो॒डाशं॑ भूमि॑कपालं
निर॑वत्। ततो॒ वै स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। इ॒मां ह॒ वै
प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ह॒ये बु॒ध्रिया॑य॒ स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॑
स्वाहा॑। प्र॑ति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥५२॥

पू॒षा वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तं पू॒ष्णे रे॒वत्यै॑

च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शु॒मान् ह॒ वै
भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र
जु॒होति॑। पू॒ष्णे स्वाहा॑ रे॒वत्यै॒ स्वाहा॑। प॒शु॒भ्यः स्वा॑हेति॥५३॥

अ॒श्विनौ वा अ॑कामयेताम्। श्रो॒त्र॒स्विना॒वब॑धिरो स्या॒वेति॑।
तावे॒तम॒श्विभ्या॑म॒श्वयु॑ग॒भ्यां पुरो॑डाश॒न्द्विकपा॒लन्नि॑रवपताम्।
ततो॒ वै तौ श्रो॑त्र॒स्विना॒वब॑धिरावभवताम्। श्रो॒त्र॒स्वी ह॒ वा
अ॑ब॒धिरो भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒श्विभ्या॑ꣳ स्वाहा॑ꣳश्व॒युग॒भ्याꣳ
स्वाहा॑। श्रो॒त्राय॒ स्वाहा॑ श्रु॒त्यै स्वा॑हेति॥५४॥

य॒मो वा अ॑कामयत। पि॒तृणा॑ꣳ रा॒ज्यम॑भिज॒येय॑मिति। स
ए॒तं य॒माया॑प॒भर॑णीभ्यश्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स पि॑तृणा॑ꣳ
रा॒ज्यम॑भ्य॒जयत्। स॒मा॒नाना॑ꣳ ह॒ वै रा॒ज्यम॑भि ज॒यति॑। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑।
य॒माय॒ स्वाहा॑ꣳप॒भर॑णीभ्यः स्वाहा॑। रा॒ज्याय॒ स्वाहा॑भिजि॒त्यै
स्वा॑हेति॥५५॥

अथै॒तद॑मावा॒स्याया॒ आज्यं॑ निर्व॑पति। का॒मो वा

अ॒मावा॒स्याः॑। का॒म् आ॒ज्यम्॑। का॒मेनै॒व का॒म् ५॒ सम॑र्धयति।
क्षि॒प्रमे॑न॒ ५॒ सका॒म् उप॑नमति। येन॒ का॒मेन॒ यज॑ते। सोऽ॒त्र
जु॒होति॑। अ॒मावा॒स्यायै॑ स्वाहा॒ का॒माय॑ स्वाहाऽऽग॑त्यै
स्वाहे॑ति॥ ५६॥

मित्र॒ इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑तिर्दशं द॒शाप॒ एका॑दशं वि॒श्वे ब्र॒ह्म द॑शदशं विष्णु॒स्त्रयो॑दशं वस॒व
इन्द्रो॑ऽजोऽहिर्वै बु॒ध्रियः॑ पू॒षाऽश्विनौ॑ य॒मो द॑शं द॒शाथे॑तद॒मावा॒स्याया॑ अ॒ष्टौ प॑ञ्चदश॥—[५]

च॒न्द्रमा॒ वा अ॑का॒मय॑त। अ॒होरा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑-
वत्स॒रमा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यं ५ स॒लो॒कता॑माप्रुया॒मिति॑।
स ए॒तश्च॒न्द्रम॑से प्रती॒दृश्या॑यै पु॒रोडा॑शं प॒ञ्चद॑शकपालं
नि॒रव॑पत्। ततो॒ वै सोऽहो॑रा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑वत्स॒र-
मा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यं ५ स॒लो॒कता॑माप्रोत्। अ॒होरा॒त्रान्
ह॒ वा अ॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑वत्स॒रमा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः
सायु॑ज्यं ५ स॒लो॒कता॑माप्रोति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॒ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। च॒न्द्रम॑से स्वाहा॑ प्रती॒दृश्या॑यै
स्वाहा॑। अ॒होरा॒त्रेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽर्धमा॑सेभ्यः स्वाहा॑। मा॒सेभ्यः॑
स्वाह॑र्तुभ्यः स्वाहा॑। सं॒वत्स॒राय॑ स्वाहे॑ति॥ ५७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे वा अ॑कामयेताम्। अत्य॑हो॒रा॒त्रे मु॑च्येवहि। न
 ना॑वहो॒रा॒त्रे आ॑प्नुयाता॒मिति॑। ते ए॒तम॑हो॒रा॒त्राभ्यां॑ च॒रुं
 निर॑वपताम्। द्वा॒यानां॑ व्रीही॒णाम्। शु॒क्लानां॑ च कृ॒ष्णानां॑
 च। स॒वा॒त्योर्दु॒ग्धे। श्वे॒तायै॑ च कृ॒ष्णायै॑ च। ततो॒ वै ते
 अत्य॑हो॒रा॒त्रे अ॑मुच्येते। नैनै॑ अहो॒रा॒त्रे आ॑प्नुताम्। अति॑
 ह॒ वा अ॑हो॒रा॒त्रे मु॑च्यते। नैन॑महो॒रा॒त्रे आ॑प्नुतः। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ह्ने
 स्वाहा॑ रात्रि॑यै॒ स्वाहा॑। अति॑मुक्त्यै॒ स्वाहेति॑॥५८॥

उ॒षा वा अ॑कामयत। प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ स्या॒मिति॑।
 सै॒तमु॒षसे॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै सा प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑
 सु॒भगा॑ऽभवत्। प्रि॒यो ह॒ वै सं॑मा॒नानां॑ सु॒भगा॑ भवति। य
 ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
 उ॒षसे॑ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहा॑। व्यू॒षुष्यै॒ स्वाहा॑ व्यु॒च्छन्त्यै॒
 स्वाहा॑। व्यु॑ष्टायै॒ स्वाहेति॑॥५९॥

अथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय च॒रुनि॑र्वपति। यथा॒ त्वं दे॒वाना॑म॒सिं।

ए॒वम॒हं म॑नु॒ष्याणां॑ भू॒यास॒मिति॑। यथा॑ ह॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑म्।
 ए॒व५ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भव॒ति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒
 यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। नक्ष॑त्राय॒
 स्वाहो॑दे॒ष्यते स्वाहा॑। उ॒द्यते॑ स्वाहोदि॑ताय॒ स्वाहा॑। हर॑से
 स्वाहा॒ भर॑से॒ स्वाहा॑। भ्राज॑से स्वाहा॒ तेज॑से॒ स्वाहा॑। तप॑से
 स्वाहा॑ ब्रह्म॒वर्च॑साय॒ स्वाहेति॑॥६०॥

सूर्यो॑ वा अ॒काम॑यत। नक्ष॑त्राणां प्र॒तिष्ठा॑ स्या॒मिति॑। स
 ए॒त५ सूर्या॑य॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स नक्ष॑त्राणां
 प्र॒तिष्ठा॑ऽभवत्। प्र॒तिष्ठा॑ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑ भव॒ति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। सूर्या॑य॒
 स्वाहा॑ नक्ष॑त्रेभ्यः स्वाहा॑। प्र॒तिष्ठा॑यै स्वाहेति॑॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै च॒रुं निर॑वपति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व
 प्र॒ति॑तिष्ठति। सोऽ॒त्र जु॑होति। अदि॑त्यै स्वाहा॑ प्र॒तिष्ठा॑यै
 स्वाहेति॑॥६२॥

अथै॒तं विष्णा॑वे च॒रुं निर॑वपति। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ

ए॒वान्त॒तः प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। वि॒ष्णवे॒ स्वाहा॑
य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑॥ प्र॒ति॒ष्ठा॒यै स्वा॒हेति॑॥६३॥

च॒न्द्रमाः प॒ञ्चद॒शाहो॒रात्रे स॒प्तद॑शो॒षा एका॑द॒शाथै॒तस्मै नक्ष॑त्राय॒ त्रयो॑दश॒ सूर्यो द॒शाथै॒तमर्दि॑त्यै
पञ्चाथै॒तं वि॒ष्णवे॒ षट्स॑ (स॒वि॒ताऽऽशू॒नां ब्री॒हीणा॑मिन्द्रो॒ महा॑ब्री॒हीणा॑मिन्द्रः कृ॒ष्णानां॑ ब्री॒हीणा॑म॒हो॒रात्रे
द्व्यानां॑ ब्री॒हीणा॑म्। पि॒तर॒ष्प॒ङ्कपा॒लः स॒वि॒ता द्वा॑द॒शक॑पा॒लमिन्द्रा॑ग्नी एका॑द॒शक॑पा॒लमिन्द्र
एका॑द॒शक॑पा॒लमिन्द्रो द॒शक॑पा॒लं वि॒ष्णु॒स्त्रिक॑पा॒लमहि॒भूमि॑कपा॒लम॒श्विनौ॑ द्वि॒कपा॒लश्च॒न्द्रमाः
पञ्च॑द॒शक॑पा॒लम॒ग्निस्त्वष्टा॑ वस॒वोऽष्टा॑क॒पा॒लम॒न्यत्र॑ च॒रुम्। रु॒द्रोऽर्य॑मा पृषा प॒शुमा॑न्त्स्या॒ सोमो॑
रु॒द्रो बृ॒हस्प॑तिः पर्य॑सि वा॒युः प॒यः सोमो॑ वा॒युरिन्द्रा॑ग्नी मि॒त्र इन्द्र॑ आपो ब्र॒ह्म य॒मोऽभि॑जित्यै
त्वष्टा॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जायै॑ पौ॒र्णमा॑स्या अ॒मावा॑स्याया अ॒ग॒त्यै वि॒श्वे जि॒त्या अ॒श्विनो॑ श्रु॒त्यै।
ब्र॒ह्म तदे॑तं वि॒ष्णुः स ए॒तं वा॒युः स ए॒तदा॑प॒स्ताः। पि॒तरो॑ वि॒श्वे वस॑वोऽका॒मय॑न्त॒ मेति॑
त ए॒तन्निर॑वपन्। आपोऽका॒मय॑न्त॒ मेति॑ ता ए॒तन्निर॑वपन्। इन्द्रा॑ग्नी अ॒श्विना॑वका॒मये॒तां वेति॑
तावे॒तन्निर॑वपताम्। अ॒हो॒रात्रे वा अ॑का॒मये॒तामिति॑ ते ए॒तन्निर॑वपताम्। अ॒न्यत्रा॑का॒मय॑तेति॒ स
ए॒तन्निर॑वपत्। इन्द्रा॑ग्नी श्रैष्ठ॒मिन्द्रो॑ ज्यैष्ठ॒मिन्द्रो॑ दृढः। अ॒हिः सूर्यो॑र्दि॒त्यै वि॒ष्णवे॒ प्रति॑ष्ठायै।
सोमो॑ य॒मः सं॒माना॑नाम्। अ॒ग्नि॒नो री॒रिष॑द॒न्यत्र॑ री॒रिषः॥)॥

[६]

अ॒ग्नि॒र्न ऋ॒ध्यास्म॒ नवो॑नवोऽग्नि॒र्मित्र॑श्च॒न्द्रमा॑ष्पद॥६॥

अ॒ग्नि॒र्नस्त॑न्नो वा॒युरहि॑र्बुध्नियं ऋ॒क्षा वा इ॒यमथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या अ॒जो वा

एकपात्सूर्यस्त्रिपष्टिः॥६३॥

अ॒ग्निर्नः॑ पातु॒ प्रति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तङ्गा॑य॒त्र्याऽहर॑त्।
तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्पु॒र्णोऽभव॑त्। तत्पु॒र्णस्य॑ पु॒र्णत्व॑म्।
ब्रह्म॑ वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॒ख्या व॒त्सान॑पाक॒रोति॑।
ब्रह्म॑णै॒वैना॑न॒पाक॑रोति। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः
प॒शवः॑॥१॥

तस्मा॒त्रीणि॑त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्पु॒र्णशा॒ख्या गाः॑ प्रा॒र्पय॑ति। स्वयै॒वैना॑ दे॒वत॑या
प्रा॒र्पय॑ति। यङ्काम॑ये॒ताप॒शुः स्या॑दि॒ति। अ॒पु॒र्णान्त॑स्मै
शुष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्। अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यङ्काम॑ये॒त
प॒शुमा॑न्त॒स्यादि॑ति। ब॒हुपु॒र्णान्त॑स्मै बहु॒शा॒खामा॑हरेत्।
प॒शुम॑न्त॒मे॒वैनं॑ करोति॥२॥

यत्प्रा॒चीमा॑ ह॒रेत्। दे॒वलो॒कम॑भि ज॒येत्। यदु॒दीचीं॑
मनु॑ष्यलो॒कम्। प्रा॒चीमु॒दीची॑मा ह॒रति॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भि-

जित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने
दधाति। वायवः स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः।
अन्तरिक्षदेवत्याः खलु वै पशवः॥३॥

वायवं एवैनान्परि ददाति। प्र वा एनानेतदा करोति।
यदाह। वायवः स्थेत्युपायवः स्थेत्याह। यजमानायैव
पशूनुपं ह्वयते। देवो वः सविता प्रार्पयत्वित्याह प्रसूत्यै।
श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्याह। यज्ञो हि श्रेष्ठतमङ्कर्म।
तस्मादेवमाह। आप्यायध्वमग्न्या देवभागमित्याह॥४॥

वत्सेभ्यश्च वा एताः पुरा मनुष्येभ्यश्चाप्यायन्त। देवेभ्य एवैना
इन्द्रायाप्याययति। ऊर्जस्वतीः पयस्वतीरित्याह। ऊर्जः
हि पयः सम्भरन्ति। प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा इत्याह
प्रजात्यै। मा वः स्तेन ईशत माऽघशः स इत्याह गुप्त्यै।
रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्तित्याह। रुद्रादेवैनास्त्रायते।
ध्रुवा अस्मिन्गोपंतौ स्यात बह्वीरित्याह। ध्रुवा एवास्मिन्बह्वीः
करोति॥५॥

यजमानस्य पशून्पाहीत्याह। पशूनाङ्गोपीथाय। तन्मात्सायं
 पशव उपसमावर्तन्ते। अनन्धः सादयति। गर्भाणान्मृत्या
 अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव
 निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
 समष्ट्यै॥६॥

पशवः करोति पशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥—————[१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्वपशुमादत्ते प्रसूत्यै।
 अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
 आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः
 पर्वशो वेद। नैनाः स हि नस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः
 पर्वशो वेद। स एना न हि नस्ति। अश्वपश्वा बरुहिरच्छेति।
 प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिंसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान
 एव रयिन्दधाति। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह।
 रक्षसामपहत्यै। प्रेयमंगाद्विषणां बरुहिरच्छेत्याह। विद्या

वै धिषणां। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया
वितष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवांसो वै
कवयः। यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमा रभते। अथो
यदेतदुक्ता यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो
भवति। देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिःसद इत्याह। बर्हिषः
समृद्धौ। कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषूतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदङ्किं च। तद्देवानां परिषूतम्। अथो यथा वस्यसे
प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः
प्रतिप्रोच्य बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिंसायै। यावतः
स्तुम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिष्यात्। अति तद्यज्ञस्य
रेचयेत्। एकं स्तुम्बं परिदिशेत्। तं सर्वन्दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वृषवृद्धमसीत्याह। वृषवृद्धा वा
ओषधयः। देवबर्हिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति।
मा त्वाऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिंसायै। पर्व ते

राध्यासुमित्याहर्ध्यै। आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह।
नास्यात्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देवर्बर्हिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः।
प्रजानां प्रजननाय। सहस्रवल्शा वि वयं रुहेमेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह।
प्रतिष्ठित्यै। अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टील्लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
सुसम्भृतां त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनत्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्नाऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या
एवैनद्रास्नां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा
अग्रे देवतानां समनह्यत। साऽऽध्नीत्। ऋद्ध्यै सन्नह्यति।
प्रजा वै बर्हिः। प्रजानामपरावापाय। तस्मात्स्नावसन्तताः
प्रजा जायन्ते॥१३॥

पूषा तै ग्रन्थिङ्गभ्रात्वित्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति।
स ते मास्थादित्याहाहिंसायै। पश्चात्प्राश्चमुपगूहति।
पश्चाद्वै प्राचीनं रेतो धीयते। पश्चादेवास्मै प्राचीनं रेतो

दधाति। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छ इत्याह। इन्द्रियमेव
यजमाने दधाति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरामीत्याह। ब्रह्म वै
देवानां बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै।
देवङ्गममसीत्याह। देवानेवैनद्मयति। अनधः सादयति।
गर्भाणान्धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः।
उपरीव नि दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

स्योनि त्वायं स्वधाकृताऽसीत्याह दायद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥—[२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति।
प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्त्रं सेताम्। यज्ञो
वै प्रजापतिः। यत्सात्राय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे
उपदधात्यप्रस्त्रं साय। शुन्धध्वन्द्व्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो
घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिष्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै।
 द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता।
 यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह।
 वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवावरुन्धे। दृ० हस्व मा ह्यारित्याह
 धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा
 एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति। शतधारं
 सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय।
 त्रिवृत्पलाशशाखायान्दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः।
 त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रन्दर्भाः।
 प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्।
 तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यं ह्येतदहः। अन्नं वै
 चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स

इत्याहु॑ प्रति॑ष्ठित्यै। ह॒विषोऽस्क॑न्दाय। न हि हु॒तः
स्वाहा॑कृ॒तः स्क॑न्दति। दि॒वि ना॒को ना॒माग्निः। तस्य॑
वि॒प्रुषो॑ भा॒गधे॑यम्। अ॒ग्नये॑ बृ॒हते॑ ना॒काये॑त्याह। ना॒कमे॒वाग्निं
भा॒गधे॑येन॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॒ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मित्याह।
द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति॥ २० ॥

प॒वित्रं॑ व॒त्यान॑यति। अ॒पाञ्चै॒वौष॑धीनां च॒ रसः॑ स॒सृज॑ति।
अथो॒ ओष॑धीष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति। अ॒न्वा॒रभ्य॒ वाचं॑
यच्छति। य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। धा॒रय॑न्नास्ते। धा॒रय॑न्त इ॒व हि
दु॒हन्ति॑। का॒मधु॑क्ष॒ इत्या॒हातृ॑तीयस्यै। त्रयं॒ इमे॒ लो॒काः।
इ॒माने॒व लो॒कान्यज॑मानो दुहे॥ २१ ॥

अ॒मूमि॑ति॒ नाम॑ गृह्णाति। भ॒द्रमे॒वासा॒ङ्कर्मा॑ विष्क॑रोति।
सा वि॒श्वायुः॑ सा वि॒श्वव्य॑चाः सा वि॒श्वक॑र्मेत्याह।
इ॒यं वै वि॒श्वायुः॑। अ॒न्तरि॑क्षं वि॒श्वव्य॑चाः। अ॒सौ
वि॒श्वक॑र्मा। इ॒माने॒वैताभि॑र्लो॒कान् यथा॑पूर्व॒न्दुहे॑। अथो॒
यथा॑ प्र॒दात्रे॑ पु॒ण्यमा॒शास्तै॑। ए॒वमे॒वैना॑ ए॒तदुप॑स्तौति।
तस्मा॒त्प्रादा॑दित्यु॒न्नीय॒ वन्द॑माना उप॒स्तुव॑न्तः प॒शून्दु॑-

हन्ति॥२२॥

ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यो॑ ह॒विरिति॑ वाचं॒ विसृ॑जते।
यथा॒देव॑तमे॒व प्रसौ॑ति। दै॒व्यस्य॑ च मा॒नुष॑स्य च॒ व्यावृ॑त्यै।
त्रि॒रा॒ह। त्रिष॑त्या हि दे॒वाः। अवा॑चं य॒मोऽन॑न्वा॒रभ्यो॑त्तराः।
अप॑रि॒मितमे॒वाव॑ रुन्धे। न दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। अ॒ग्नि॒वद्वै
दा॑रुपा॒त्रम्। यद्दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्॥२३॥

या॒तया॑म्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पु॒रो॒डाश॑मु॒खानि॑
वै ह॒वी॑र्षिः। नेत॑ इ॒तः पु॒रो॒डाश॑ ह॒विषो॑ या॒मोऽस्ती॑ति।
का॒ममे॒व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। शू॒द्र ए॒व न दु॑ह्यात्। अ॒स॒तो
वा ए॒ष स॒म्भू॑तः। यच्छू॒द्रः। अ॒ह॒विरे॒व तदि॑त्याहुः। यच्छू॒द्रो
दो॒ग्धी॑ति॥२४॥

अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॑ नोत्पुनन्ति।
य॒दा खलु॑ वै प॒वित्र॑म॒त्येति॑। अथ॒ तद्धि॑विरिति।
स॒म्पृ॒च्यध्व॑मृतावरी॒रित्या॑ह। अ॒पाश्चै॒वौष॑धीनां च॒ रस॑र्ष॒ स॒
सृ॑जति। तस्मा॑द॒पाश्चौष॑धीनां च॒ रस॑मुप॒जीवा॑मः। म॒न्द्रा
ध॒नस्य॑ सा॒तय॑ इत्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व यज॑माने दधाति। सो॒मै॒न॒

त्वात॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधी॑त्याह॥ २५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोमं॑ भक्षयि॒त्वा। सं॒वत्स॒रꣳ
सोमं॑ न पिब॑ति। पु॒नर्भ॑क्ष्योऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोमः
खलु॒ वै सा॑न्नाय्यम्। य एवं वि॒द्वान्त्सा॑न्नाय्यं पिब॑ति।
अ॒पुन॑र्भक्ष्योऽस्य सामपी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॒नापि॑ दध्यात्।
यन्मृ॒न्मयो॑नापि॒दध्यात्। पि॒तृदे॒वत्य॑ꣳ स्यात्॥ २६॥

अ॒य॒स्पात्रे॑ण॒ वा दारु॑पात्रेण॒ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि
सदे॒वम्। उ॒द॒न्वद्भव॑ति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सामप॑हत्यै।
अद॑स्तमसि॒ विष्ण॑वे॒ त्वेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑।
य॒ज्ञायै॒वैन॑दद॑स्तं करोति। विष्णो॑ ह॒व्यꣳ र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह गु॒प्त्यै॑।
अन॑धः सादयति। गर्भा॑णान्धृत्या अ॒प्र॒पादा॑य। तस्मा॒द्गर्भाः॑
प्र॒जाना॑मप्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व निद॑धाति। उ॒परी॑व हि सु॒वर्गो
लो॒कः। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥ २७॥

असीत्या॑ह धृत्यै यज॑माने दधात्यजा॑मित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दु॒ह्यादो॑र्ध्नीति दधीत्या॑ह

स्यात्सादयति पञ्च च॥

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याहुः शक्त्यै॥ यज्ञस्य वै सन्ततिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य विच्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा यज्ञस्येत्याहुर्वनीयात्सन्तनोति। यजमानस्य प्रजायै पशूनां सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥ २८॥

यज्ञमेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा आपः। वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अपः प्रणयति। आपो वै देवानां प्रियन्धामं। देवानामेव प्रियन्धामं प्रणीय प्रचरति॥ २९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवारभ्य प्रणीय प्रचरति। वेषाय त्वेत्याहुः। वेषाय ह्येनदादत्ते। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याहुः। रक्षसामपहत्यै। धूरसीत्याहुः।

ए॒ष वै धुर्यो॑ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृ॒श्याती॒यात्॥ ३०॥

अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒प॒स्पृ॒श्यात्ये॑ति। अ॒ध्व॒र्योश्च॒
यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो॑स्मान्धूर्व॑ति॒ तं धूर्व॑
यं व॒यं धूर्वा॑म॒ इत्या॑ह। द्वौ वाव॑ पुरु॑षौ। यश्चै॒व धूर्व॑ति।
यश्चै॒नन्धूर्व॑ति। तावु॑भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒
सस्त्रि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒ जुष्ट॑तमं॒ वहि॑तमन्दे॒वहू॑तम॒मित्या॑ह।
य॒था॒य॒जुरे॑वैतत्॥ ३१॥

अहु॑तमसि॒ हवि॑र्धान॒मित्या॑हाना॒त्यै। दृ॒हंस्व॒ मा ह्य॑रित्या॒ह
धृत्यै॑। मि॒त्रस्य॑ त्वा चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॒ इत्या॑ह मि॒त्रत्वा॑य। मा भे॒र्मा
संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हि॒सिष॑मित्या॒हाहि॑सायै। यद्वै किं च॒
वातो॑ नाभि॒ वाति॑। तत्सर्व॑ वरु॒णदे॒वत्य॑म्। उ॒रु वा॑तायेत्या॒ह।
अवा॑रुणमे॒वैन॑त्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह
प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह॥ ३२॥

अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह
यत्यै॑। अ॒ग्नये॒ जुष्टं॑ निर्व॑पा॒मीत्या॑ह। अ॒ग्नयं॑ ए॒वेनां॑ जुष्टं॑

निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै।
तूष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवावरुन्धे। स एवमेवानुपूर्वं
हवींषि निर्वपति॥ ३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याहु व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा
नारात्या इत्याहु गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति।
यः पंरीणहि। सुवरभि वि ख्येषं वैश्वानुरज्योतिरित्याहु।
सुवरेवाभि वि पश्यति वैश्वानुरज्योतिः। द्यावापृथिवी हविषि
गृहीत उदवेपेताम्। दृहन्तान्दुर्या द्यावापृथिव्योरित्याहु।
गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहु गत्यै।
अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याहु। इयं वा अदितिः।
अस्या एवैनदुपस्थे सादयति। अग्ने हव्यं रक्षस्वेत्याहु
गुप्त्यै॥ ३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याहु हवींषि निर्वपति गत्यै चत्वारि
च॥

[४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सोऽपः। अभ्यम्रियत। तासां यन्मेध्यं

य॒ज्ञि॒य॒ꣳ स॒दे॒व॒मासी॑त्। तदपोद॑क्रामत्। ते द॒र्भा अ॑भवन्।
यद्व॒र्भैर॒प उ॑त्पु॒नाति॑। या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः स॒दे॒वा आपः॑।
ताभि॑रे॒वैना॒ उ॑त्पु॒नाति॑। द्वाभ्या॒मुत्पु॑नाति॥ ३५॥

द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। दे॒वो वः स॒वि॒तोत्पु॑ना॒त्वित्या॑ह।
स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैना॒ उ॑त्पु॒नाति॑। अ॒च्छि॒द्रेण॑ प॒वि॒त्रेणे॒त्याह॑।
अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽच्छि॑द्रं प॒वि॒त्रम्। तेनै॒वैना॒ उ॑त्पु॒नाति॑।
व॒सोः सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॑रित्या॑ह। प्रा॒णा वा आपः॑। प्रा॒णा
व॒सवः॑। प्रा॒णा र॒श्मयः॑॥ ३६॥

प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्त्सं पृ॑णक्ति। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतं
मे क॒र्मास॑दिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतमे॒वास्य॑ क॒र्म भ॑वति। प॒च्छो
गा॑य॒त्रिया॒ त्रि॒ष्वमृ॑द्ध॒त्वाय॑। आपो॑ दे॒वीर॒ग्रेषु॑वो अ॒ग्रेषु॑व
इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒ग्रं इ॒मं य॒ज्ञं
न॑य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अ॒ग्र ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अ॒ग्रे
य॒ज्ञप॑तिम्॥ ३७॥

यु॒ष्मानिन्द्रो॑ऽवृणीत वृ॒त्रतू॑र्यै यु॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृ॒त्रतू॑र्य

इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो
हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं व्याचष्टे।
प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनापः प्रोक्षिताः। अग्नये वो
जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति।
त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता
आरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह।
इयं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति
मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते।
तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो
रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं

प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति।
प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह।
अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह।
यदा हि प्रजा ओषधीनामृजन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते।
देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह।
ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशमि
शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां
हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।
इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयं सङ्घातं
जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य
यजमानस्यासुरघ्नी वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्।
तेऽसुरा यावन्तो यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते

पराभवन्। तस्मात्स्वानां मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य
भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्धदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति।
उच्चैः समाहन्त वा आह विजित्यै॥४३॥

वृद्ध एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठ एषां भवति। वर्षवृद्धमसि
प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्त्वित्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः।
वर्षवृद्धा इषीकाः समृद्ध्यै। यज्ञं रक्षांस्यनु प्राविशन्।
तान्यस्मा पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतं
रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षांसि निरवदयते। अप
उपस्पृशति मेध्यत्वायं। वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं वै
वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति।
ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह
विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥

अवधूत॒ꣳ रक्षोऽवधूता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै।
 अदि॑त्या॒स्त्वग॒सीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अस्या॑ ए॒वैन॒त्त्वच॑
 करो॑ति। प्रति॑ त्वा पृथि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै।
 पु॒रस्ता॑त्प्रती॒चीन॑ग्रीवमुत्त॑रलो॒मोप॑स्तृणाति मे॒ध्यत्वा॑य।
 तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्रत्य॒श्वः प॒शवो॑ मे॒धमु॑पतिष्ठन्ते। तस्मा॑त्प्र॒जा
 मृ॒गं ग्राह॑काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॥ ४६॥

कृ॒ष्णो रू॒पं कृ॒त्वा। यत्कृ॑ष्णाजि॒ने ह॒विर॑धिपि॒नष्टि॑। य॒ज्ञादे॒व
 तद्य॒ज्ञं प्रयु॑ङ्क्ते। ह॒विषो॑ऽस्क॒न्दाय॑। द्यावा॑पृथि॒वी स॒हास्ता॑म्।
 ते श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॒हर्व्ये॑ताꣳ श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॒हः।
 दि॒वः स्क॑म्भ॒निर॑सि॒ प्रति॑ त्वाऽदि॑त्या॒स्त्वग्वे॒त्त्वित्या॑ह।
 द्यावा॑पृथि॒व्योर्वी॑त्यै। धि॒षणा॑ऽसि पर्व॒त्या प्रति॑ त्वा दि॒वः
 स्क॑म्भ॒निर्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्विधृ॑त्यै॥ ४७॥

धि॒षणा॑ऽसि पा॒र्वते॒यी प्रति॑ त्वा पर्व॒तिर्वे॒त्त्वित्या॑ह।
 द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृ॑त्यै। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इत्या॑ह॒
 प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
 आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॑ह॒ यत्यै॑। अधि॑वपा॒मीत्या॑ह।

यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह।
एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते।
न हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावञ्जुहोति। प्राणायं
त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति।
दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
अन्तरिक्षादिव वा एतानि प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो
वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पि०षाणूनि कुरुतादित्याह
मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत् विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं
जहि निष्क्रव्याद१ सेधा देवयजं वहेत्याह। य
एवामात्क्रव्यात्। तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति।
निर्दग्ध२ रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाङ्गस्येव

निर्दहति। अ॒ग्नि॒व॒त्यु॒प॒द॒धा॒ति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के ज्योति॑र्धत्ते।
अङ्गा॑र॒मधि॑ वर्तयति॥५०॥

अ॒न्तरि॑क्ष ए॒व ज्योति॑र्धत्ते। आ॒दि॒त्यमे॒वामुष्मि॑ल्लो॒के
ज्योति॑र्धत्ते। ज्योति॑ष्मन्तोऽस्मा इ॒मे लो॒का भ॑वन्ति। य ए॒वं
वेद॑। ध्रु॒वम॑सि पृथि॒वीं दृ॒ह॒त्याह॑। पृथि॒वीमे॒वैतेन॑ दृ॒ह॒ति।
ध॒र्त्रम॑स्य॒न्तरि॑क्षं दृ॒ह॒त्याह॑। अ॒न्तरि॑क्षमे॒वैतेन॑ दृ॒ह॒ति।
ध॒रुण॑मसि दि॒वं दृ॒ह॒त्याह॑। दि॒वंमे॒वैतेन॑ दृ॒ह॒ति॥५१॥

ध॒र्मा॑सि दि॒शो दृ॒ह॒त्याह॑। दि॒श ए॒वैतेन॑ दृ॒ह॒ति।
इ॒माने॒वैतैर्लो॒कान्दृ॑हति। दृ॒ह॒न्तेऽस्मा इ॒मे लो॒काः
प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। त्री॒ण्यग्रे॑ क॒पाला॑न्यु॒प॒द॒धा॒ति।
त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्यै॑। ए॒कम॑ग्रे॑ क॒पाल॑मु॒प॒द॒धा॒ति।
ए॒कं वा अ॑ग्रे॑ क॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य स॒म्भ॒व॒ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्री॑णि। अथ॒ च॒त्वारि॑। अथाष्टौ।
तस्मा॑द॒ष्टाक॑पालं पु॒रुष॑स्य शि॒रः। यदे॒वं क॒पाला॑न्यु॒प॒द॒धा॒ति।
य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑ति॒ः स॒ंस्क॑रोति।

आत्मानमेव तत्सङ्स्करोति। त९ सङ्स्कृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिल्लोकेऽनु परैति। यदष्टावुपदधाति। गायत्रिया
तत्सम्मितम्। यन्नवा त्रिवृता तत्। यद्वशं विराजा तत्।
यदेकादश। त्रिष्टुभा तत्। यद्वादश॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि।
इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो विधृत्यै दृ९हति। अथायुः
प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा
अभितो बहुलान्करोति। चितुः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
भृगूणामङ्गिरसान्तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि
तपसा तपति। तानि ततः सङ्स्थिते। यानि घर्मे
कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति।
चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दृ९हति सम्भवति त९ सङ्स्कृतमात्मानं द्वादश सङ्स्थिते त्रीणि

च॥ _____ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्य

अ॒श्विनौ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॒स्ताभ्या॑मित्या॑ह
यत्यै॑। सं व॑पा॒मीत्या॑ह। य॒था दे॒वत॑मे॒वैना॑नि संव॑पति।
समा॑पो अ॒द्विर॑ग्मत॒ समोष॑धयो रसे॒नेत्या॑ह। आपो॒ वा
ओष॑धीर्जि॒न्वन्ति॑। ओष॑धयोऽपो जि॒न्वन्ति॑। अ॒न्या वा
ए॒तासा॑म॒न्या जि॒न्वन्ति॑॥५६॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒ रे॒वती॒र्जग॑तीभि॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः
सृ॒ज्यध्व॑मित्या॑ह। आपो॒ वै रे॒वतीः॑। प॒शवो॒ जग॑तीः।
ओष॑धयो मधु॑मतीः। आप॒ ओष॑धीः प॒शून्। ताने॒वास्मा॑
एक॒धा स॒सृ॒ज्य। मधु॑मतः करोति। अ॒द्भ्यः परि॒ प्रजा॑ताः
स्थ॒ सम॒द्भिः पृ॑च्यध्व॒मिति॑ प॒र्याप्ता॑वयति। यथा॒ सुवृ॑ष्ट
इ॒माम॑नुवि॒सृत्य॑॥५७॥

आप॒ ओष॑धीर्म॒हय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। जन॑यत्यै
त्वा॒ संयौ॑मीत्या॑ह। प्र॒जा ए॒वैतेन॑ दा॒धार। अ॒ग्नयै॑
त्वाऽग्री॑षोमा॒भ्यामित्या॑ह व्यावृ॑त्त्यै। म॒खस्य॒ शिरो॑ऽसीत्या॑ह।
य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः। यत्पु॑रो॒डाशः॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह॥५८॥

घ॒र्मोऽसि वि॒श्वायु॑रित्या॑ह। वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॑माने दधाति।
 उ॒रु प्र॑थस्वो॒रु ते य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह। यज॑मानमे॒व
 प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृह्णी॒ष्वेत्या॑ह। सर्व॑मे॒वैन॑
 सत॑नुं करोति। अथा॒प आ॒नीय॑ परि॒मार्ष्टि॑। मा॒स ए॒व
 तत्त्वचं॑ दधाति। तस्मा॑त्त्व॒चा मा॒सं छु॒न्नम्। घ॒र्मो वा
 ए॒षोऽशा॑न्तः॥५९॥

अ॒र्धमा॒सेऽर्ध॑मासे प्रवृ॑ज्यते। यत्पु॑रोडाशः। स ई॒श्वरो
 यज॑मान॑ शु॒चा प्र॒दहः॑। पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैन॑मकः।
 शान्त्या॑ अ॒प्र॒दाहाय॑। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृद्धि यज्ञः।
 अथो रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑। अ॒न्तरि॑त॒ रक्षो॑ऽन्तरि॑ता अ॒रा॒तय॑
 इत्या॑ह॥६०॥

रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै। पु॒रोडाशं॑ वा अधि॑श्रित॒ रक्षा॑स्यजिघा॑स
 दि॒वि नाको॑ नामा॒ग्नी रक्षो॑हा। स ए॒वास्मा॑द्रक्षा॒स्यपा॑हन्।
 दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता श्र॑पय॒त्वित्या॑ह। स॒वितृ॑प्रसूत ए॒वैन॑
 श्रपयति। व॒र्षि॑ष्ठे अधि॑ नाक॒ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑।

अ॒ग्निस्ते॑ त॒नुवं॑ माऽति॑धा॒गित्या॒हाऽन॑तिदाहाय। अ॒ग्ने॑ ह॒व्यं
र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑॥६१॥

अवि॑दहन्तः श्रपय॑तेति॒ वाचं॑ वि॒सृज॑ते। य॒ज्ञमे॒व
ह॒वींष्य॑भि॒व्याहृत्य॑ प्रत॑नुते। पु॒रोरु॒चम॑वि॒दाहाय॑ श्रु॒त्यै
करो॑ति। म॒स्तिष्को॒ वै पु॑रो॒डाशः॑। तं यन्नाभिं॑ वा॒सयै॑त्।
आ॒विर्म॒स्तिष्कः॑ स्यात्। अ॒भिवा॑सयति। तस्मा॒द्ब्रु॒हा
म॒स्तिष्कः॑। भस्म॑नाऽभिवा॑सयति। तस्मा॑न्मा॒सेना॑स्थिं
छु॒न्नम्॥६२॥

वे॒देना॒भिवा॑सयति। तस्मा॒त्क्लेशैः॑ शिर॑श्छु॒न्नम्। अख॑लतिभावुको
भवति। य ए॒वं वेद॑। प॒शोर्वै प्र॑ति॒मा पु॑रो॒डाशः॑। स
नाय॑जुष्क॑मभिवा॑स्यः। वृ॒थेव॑ स्यात्। ई॒श्वरा॑ यज॑मानस्य
प॒शवः॑ प्रमे॑तोः। सं ब्रह्म॑णा पृ॒च्यस्वेत्या॑ह। प्रा॒णा वै
ब्रह्म॑॥६३॥

प्रा॒णाः प॒शवः॑। प्रा॒णैरे॒व प॒शून्सम्पृ॑णक्ति। न प्र॒मायु॑का
भवन्ति। यज॑मानो॒ वै पु॑रो॒डाशः॑। प्र॒जा प॒शवः॑ पु॒रीष॑म्।
यदे॒वम॑भिघा॒रय॑ति। यज॑मानमे॒व प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ सम॑र्धयति।

दे॒वा वै ह॒विर्भृ॒त्वाऽब्रु॑वन्। कस्मि॑न्नि॒दं म॑क्ष्याम॒ह इति॑।
सोऽ॒ग्नि॑र॒ब्रवी॑त्॥६४॥

मयि॑ त॒नूः सं निध॑ध्वम्। अ॒हं व॒स्तं ज॑नयिष्यामि।
यस्मि॑न्म॒क्ष्यध्व॒ इति॑। ते दे॒वा अ॒ग्नौ त॒नूः स॒न्त्य॑दधत।
तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॑। सोऽङ्गा॑रेणा॒पः।
अ॒भ्य॑पातयत्। तत॑ ए॒कतो॑ऽजायत। स द्वितीय॑म॒भ्य॑पातयत्॥६५॥

ततो॑ द्वि॒तोऽजा॑यत। स तृतीय॑म॒भ्य॑पातयत्। तत॑स्त्रि॒तोऽजा॑यत।
यद॒द्ध्योऽजा॑यन्त। तदा॒प्याना॑माप्य॒त्वम्। यदा॒त्म॒भ्योऽजा॑यन्त।
तदा॒त्म्याना॑मात्म्य॒त्वम्। ते दे॒वा आ॒प्येष्व॑मृजत। आ॒प्या
अ॑मृजत् सूर्या॑भ्युदिते। सूर्या॑भ्युदितः सूर्या॑भिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्या॑भिनिमृक्तः कु॒न॒खिनि॑। कु॒न॒खी श्या॑वदति।
श्या॑वदन्न॒ग्रदिधि॑षौ। अ॒ग्रदिधि॑षुः प॑रिवित्ते। प॑रि॒वित्तो
वी॒र॒हणि॑। वी॒र॒हा ब्र॑ह्म॒हणि॑। तद्व॑ह्म॒हणं॑ नात्य॑च्यवत।
अ॒न्तर्वे॑दि नि॒नय॑त्यवरु॒द्धौ। उ॒ल्मु॑केना॒भि गृ॑ह्णाति श्रु॒तत्वा॑य।
श्रु॒तका॑मा इव॒ हि दे॒वाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्यैवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छन्नं ब्रह्मब्रवीद्वितीयमभ्यंपातयत्सूर्याभिनिमृक्ते

देवाः॥ [८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्यमादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आदद इन्द्रस्य
बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति।
सहस्रभृष्टिः शततेजा इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं
व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वै नामासुर आसीत्।
सोऽबिभेत्। यज्ञेन मा देवा अभिभविष्यन्तीति। स
पृथिवीमभ्यवमीत्। सा मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो
वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा
मेध्याऽभवत्। पृथिवि देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं मा
हिंसिषमित्याह। ओषधीनामहिंसायै। व्रजं गच्छ
गोस्थानमित्याह। छन्दांसि वै व्रजो गोस्थानः।

छन्दाँस्येवास्मै॑ ब्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। बधान देव सवितः परमस्यां परावतीत्याह॥ ७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ बध्नाति परमस्यां परावति शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिमुक्त्ये। अरुरुर्वै नामासुर आसीत्। स पृथिव्यामुपमुत्तोऽशयत्। तं देवा अपहृतोऽरुरुः पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अपहृतोऽरुरुः पृथिव्या इति यदाह॥ ७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तैऽमन्यन्त। दिवं वा अयमितः पतिष्यतीति। तमरुरुस्ते दिवं माऽस्क्रानिति दिवः पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अरुरुस्ते दिवं मा स्क्रानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति। पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयः हरति॥ ७२॥

अ॒न्तरि॑क्षादे॒वैन॒मप॑हन्ति। तृ॒तीयः॑ हरति। दि॒व
ए॒वैन॒मप॑हन्ति। तू॒ष्णीं च॑तुर्थः॑ हरति। अ॒परि॑मितादे॒वैन॒मप॑हन्ति
अ॒सुरा॑णां वा इ॒यम॑ग्रं आसीत्। याव॒दासी॑नः प॒राप॑श्यति।
ताव॑द्दे॒वाना॑म्। ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्। अ॒स्त्वे॒व नो॒ऽस्याम॑पीति॥ ७३ ॥

क॒यन्नो॑ दास्य॒थेति॑। याव॑त्स्व॒यं प॑रिगृह्णी॒थेति॑। ते
वस॑व॒स्त्वेति॑ दक्षिण॒तः प॑र्यगृह्णन्। रु॒द्रास्त्वेति॑ प॒श्चात्।
आ॒दि॒त्यास्त्वेत्यु॑त्तर॒तः। ते॑ऽग्नि॒ना प्राश्चो॑ऽजयन्।
वसु॑भिर्दक्षिणा। रु॒द्रैः प्र॑त्यश्चः। आ॒दि॒त्यैरुद॑श्चः। यस्यै॒व
वि॒दुषो॒ वेदिं॑ परिगृह्णन्ति॥ ७४ ॥

भ॒व॑त्या॒त्मना॑। प॒राऽस्य॑ भ्रातृ॒व्यो भ॑वति। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः
स॒व इत्या॑ह प्रसू॒त्यै। कर्म॑ कृण्वन्ति वे॒धस॒ इत्या॑ह। इ॒षितः॑
हि कर्म॑ क्रि॒यते॑। पृथि॒व्यै मे॒ध्यं चा॒मे॒ध्यं च॒ व्युद॑क्रामताम्।
प्रा॒चीन॑मुदी॒चीनं॑ मे॒ध्यम्। प्र॒ती॒चीनं॑ दक्षिणाऽमे॒ध्यम्।
प्रा॒ची॒मुदी॑चीं प्रव॒णां क॑रोति। मे॒ध्यामे॒वैना॑ दे॒वय॑ज॒नीं
क॑रोति॥ ७५ ॥

प्राश्चौ वेद्यः सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची
श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय।
उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति।
तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं
वा अतितिष्ठद्रक्षाः स्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्।
कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्यः।
वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाः स्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता।
इयतीं खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत।
तां चतुरङ्गुलेऽन्विन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेया। चतुरङ्गुलं
खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै
खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं
करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥ ७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं

प॒शुभिः पु॒री॑षवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
 ए॒ताव॑ती वै पृथि॒वी। याव॑ती वेदिः। तस्या॑ ए॒ताव॑त ए॒व
 भ्रातृ॑व्यं निर्भज्यं। आ॒त्मन् उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
 ऋ॒तम॑स्यृत॒सदन॑मस्यृत॒श्रीर॑सीत्याह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥ ७९॥

क्रूरमि॑व वा ए॒तत्क॑रोति। यद्वेदिं क॒रोति॑। धा अ॑सि
 स्व॒धा अ॒सीति॑ योयुप्यते शान्त्यै॑। उ॒र्वी चा॒सि व॒स्वी
 चा॒सीत्या॑ह। उ॒र्वीमे॒वेनां॑ व॒स्वी॑ करोति। पुरा क्रूरस्य
 वि॒सृपो॑ विर॒ष्णि॒न्नित्या॑ह मेध्य॒त्वाय॑। उ॒दा॒दाय॑ पृथि॒वीं
 जी॒रदा॑नु॒र्यामैर॑यश्च॒न्द्रम॑सि स्व॒धाभि॑रित्याह। यदे॒वास्या॑
 अमे॒ध्यम्। तद॑प॒हत्य॑। मे॒ध्या॑ दे॒वय॑ज॒नीं कृ॒त्वा॥ ८०॥

यद॒दश्च॒न्द्रम॑सि मे॒ध्यम्। तद॒स्यामे॑रयति। तां धीरा॑सो
 अनु॒दृश्य॑ यजन्त इत्या॒हानु॑ख्यात्यै। प्रोक्ष॑णीरा सा॒दय॑।
 इ॒ध्माब॑र्हि॒रुप॑सादय। स्रु॒वं च॒ स्रुच॑श्च॒ सम्मृ॑द्धि। पत्नी॑ꣳ
 सन्न॑ह्य। आज्ये॑नोदेहीत्या॒हानु॑पूर्वतायै। प्रोक्ष॑णीरा सा॒दय॑ति।
 आपो॑ वै र॒क्षो॒घ्नीः॥ ८१॥

रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै। स॒प्यस्य॒ वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै।
 उ॒वाच॒ हासि॑तो दै॒वलः। ए॒ताव॑ती॒र्वा अ॒मुष्मि॑ल्लोक आप॑
 आसन्। याव॑तीः प्रोक्ष॑णीरिति। तस्मा॑द्ब॒ह्वीरा॒साद्याः।
 स॒प्यमु॒दस्यन्। यं द्वि॒ष्यात्तं ध्या॑येत्। शु॒चैवैन॑मर्पयति॥८२॥

वै वा॒युरा॑ह॒ परा॑वतीत्या॒हाहं द्वि॒तीयं॑ ह॒रती॑ति॒ परिगृ॑ह्णन्ति॒ देव॒यज॑नीं करोति भवन्ति
 खन॑त्यक॒रेत॑त्कृत्वा र॒क्षोघ्नी॑रर्पयति॥ [९]

वज्रो॒ वै स॒प्यः। यद॒न्वश्च॑ धा॒रये॑त्। वज्रे॑ऽध्व॒र्युः क्ष॑ण्वीत।
 पु॒रस्ता॑त्तिर्यश्च॑ धारयति। वज्रो॒ वै स॒प्यः। वज्रे॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑
 दक्षि॑णतो रक्षा॒स्यप॑हन्ति। अ॒ग्निभ्या॑ प्राच॑श्च प्र॒तीच॑श्च।
 स॒प्येनो॑दीचश्चाध॒राच॑श्च। स॒प्येन॒ वा ए॒ष वज्रे॑णा॒स्यै पा॒प्मानं॑
 भ्रातृ॑व्यमप॒हत्यै। उ॒त्क॒रेऽधि॒ प्रवृ॑श्चति॥८३॥

यथो॑प॒धाय॑ वृ॒श्चन्त्ये॒वम्। ह॒स्ता॒वव॑ नेनित्ते। आ॒त्मानं॑ मे॒व
 प॑वयते। स॒प्यं प्र॒क्षा॑लयति मे॒ध्य॒त्वाय॑। अथो॑ पा॒प्मनं॑ ए॒व
 भ्रातृ॑व्यस्य न्य॒ङ्गं छि॑नत्ति। इ॒ध्माब॑र्हिरुप॑सादयति यु॒क्त्यै॑।
 य॒ज्ञस्य॑ मिथुन॒त्वाय॑। अथो॑ पुरो॒रुचं॑ मे॒वैतां द॑धाति। उत्त॑रस्य॒

कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राहुतिपथादिध्मं
प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्याद्वर्हिषा
प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं
प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति।
दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः।
प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो
मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रतितिष्ठति
प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपशुं यो वै पूर्वद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽपोऽवधूतन्मृष्टिर्देवस्येत्याहु
सं वंपामि देवस्य स्यमा ददे वज्रो वै स्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षसामन्तरहित्यै
द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पश्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय।
सुचः सम्मार्ष्टि। सुवमग्रे। पुमांसमेवाभ्यः सश्यति
मिथुनत्वाय। अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्।
असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचः। वृष्टिः
सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः
क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः।
य एवं वेद। यदि कामयेत् वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति।
अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां ग्रा हि वृष्टिः। यदि
कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्।
वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृज्यात्

मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥
 प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यतै।
 अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्जं
 एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्रतीचीम्। दण्डमुत्तमतः।
 मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राश्युपरिष्ठालोमानि।
 प्रत्यश्चधस्तात्॥४॥

सुगर्घ्येषा। प्राणो वै स्रुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृत्सव्यः।
 आत्मा ध्रुवा। अन्नं सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो
 भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवः शुभयति।
 तस्मात्स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो
 भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः
 प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥५॥

जुहूर्मृज्याद्भवतीति प्रत्यश्चधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभिं श्रितम्।
 तेन वयः सहस्रबलशेन। सपत्नं नाशयामसि

स्वाहेति॑ सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ प्र ह॑रति। आपो॒ वै
 द॒र्भाः। रू॒पमे॒वैषा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒नुष्टु॒भर्चा॑।
 आ॒नुष्टु॒भः प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॒त्यो वे॒दः। वे॒दस्याग्र॑ः
 सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नानि॥६॥

स्वेनै॒वैनानि॑ छन्द॑सा। स्वयां॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। अथो
 ऋ॒ग्वाव योषा॑। द॒र्भो वृषा॑। तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॑
 तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॑मानः।
 तान्येके॑ वृथै॒वापा॑स्यन्ति। तत्तथा॒ न का॒र्यम्। आर॑ब्धस्य
 य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः॒ सवि॑दोहः॥७॥

यद्ये॒नानि॑ प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॑ कम्।
 अ॒द्भिर्मा॑र्जयित्वा॒त्क्रे न्य॑स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒
 कर्म॑णो॒ऽन्यत्राहु॑तीभ्यः॒ सन्तिष्ठ॑ते। उ॒त्करो॑ वाव तस्य॑
 प्रति॑ष्ठा। ए॒तां हि तस्मै॑ प्रति॑ष्ठां दे॒वाः स॒मभ॑रन्।
 यद॒द्भिर्मा॑र्जय॑ति। तेन॑ शा॒न्तम्। यदु॑त्क्रे न्य॒स्यति॑।
 प्रति॑ष्ठामे॒वैनानि॑ तद्ग॑मयति॥८॥

प्रति॑तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॒मानः॑। अथो॑ स्त॒म्बस्य॒ वा
 ए॒तद्रूप॑म्। यत्सु॑रु॒ख्स॒म्मार्ज॑नानि। स्त॒म्ब॒शो वा ओष॑धयः।
 तासां॑ जरत्क॒क्षे प॒शवो॑ न र॑मन्ते। अप्रि॑यो ह्येषां॑ जरत्क॒क्षः।
 याव॑दप्रियो ह॒ वै ज॑रत्क॒क्षः प॑शूनाम्। ताव॑दप्रियः प॑शूनां
 भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒न्यत्रा॒ग्नेर्दध॑ति। न॒व॒दाव्या॑सु वा ओष॑धीषु
 प॒शवो॑ रमन्ते॥९॥

न॒व॒दा॒वो ह्येषां॑ प्रि॒यः। याव॑त्प्रियो ह॒ वै न॑वदा॒वः प॑शूनाम्।
 ताव॑त्प्रियः प॑शूनां भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒ग्नौ प्र॑हर॑न्ति।
 तस्मा॑दे॒तान्य॒ग्नावे॒व प्र॑हरेत्। य॒तरस्मि॑न्त्स॒म्मृज्या॑त्।
 प॒शूनां॑ धृत्यै॑। यो भू॒ताना॑मधि॒पतिः॑। रु॒द्रस्त॑न्ति॒चरो॑
 वृषा॑। प॒शून्स्माकं॑ मा हि॑सीः। ए॒तद॑स्तु हु॒तं तव॑
 स्वाहे॑त्य॒ग्निस॒म्मार्ज॑न्य॒ग्नौ प्र॑हर॑ति। ए॒षा वा ए॒तेषां॑ योनिः॑।
 ए॒षा प्र॑ति॒ष्ठा। स्वामे॑वैना॒नि योनि॑म्। स्वां प्र॑ति॒ष्ठां ग॑मयति।
 प्रति॑तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॒मानः॑॥१०॥

वेदस्याग्रं॑ सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नानि विदे॒हो ग॑मयति प॒शवो॑ रमन्ते हि॑सी॒ष्पद् च॑॥—[२]

अयं॑ज्ञो वा ए॒षः। योऽप॒त्नीकः॑। न प्र॒जाः प्रजा॑येरन्।
 प॒त्यन्वा॑स्ते। य॒ज्ञमे॒वाकः॑। प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। यत्तिष्ठ॑न्ती
 स॒न्नह्ये॑त। प्रि॒यं ज्ञा॑तिः रु॒न्ध्यात्। आसी॑ना स॒न्नह्य॑ते।
 आसी॑ना ह्ये॒षा वी॒र्यं॑ क॒रोति॑॥११॥

यत्प॒श्चात्प्राच्य॑न्वासी॑त। अ॒नया॑ स॒मद॑न्दधीत। दे॒वानां॑
 प॒त्न्या स॒मद॑न्दधीत। देशा॑द्वक्षिण॒त उदी॑च्यन्वा॑स्ते।
 आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। आ॒शासा॑ना सौम॒न॒समि॒त्याह॑।
 मे॒ध्यामे॒वैनाङ्के॑व॒लीं कृ॒त्वा। आ॒शिषा॑ स॒मर्ध॑यति।
 अ॒ग्नेरनु॑व्रता भू॒त्वा स॒न्नह्ये॑ सुकृ॒ताय॑ क॒मित्या॑ह। ए॒तद्वै
 प॒त्न्यै व्र॑तोप॒नय॑नम्॥१२॥

तेनै॒वैनां॑ व्र॒तमु॑प॒नय॑ति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ न।
 यो॒क्त्रमे॒व यु॑ते। यम॑न्वास्ते॑। तस्या॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑व॒तीति॑
 यो॒क्त्रेण॑। यद्यो॒क्त्रम्। स॑ यो॒गः। यदास्ते॑। स॑ क्षे॒मः॥१३॥

यो॒गक्षे॒मस्य॑ क्लृ॒प्त्यै। यु॒क्तङ्कि॑याता आ॒शीः का॒मे यु॒ज्याता॑
 इति॑। आ॒शिषः॑ स॒मृद्ध्यै। ग्र॒न्थिङ्ग॑न्नाति। आ॒शिष॑ ए॒वास्यां॑

परिं गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्।
मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया
पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य
धृत्या अशिथिलम्भावाय। सुप्रजसंस्त्वा वयं
सुपत्नीरुपं सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति।
ऊनेऽतिरिक्तन्धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां
रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य
तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्।
ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति।
तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्यै न प्रचरन्ति।
यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय।
पत्न्यैवैक्षते॥१६॥

मिथुन॑त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। यद्वै पत्नी॑ य॒ज्ञस्य॑ क॒रोति॑। मिथुनं॑
तत्। अथो॒ पत्न्या॑ ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भोऽन॑वच्छि॒त्यै।
अ॒मे॒ध्यं वा ए॒तत्क॑रोति। यत्प॒त्य॒वेक्ष॑ते। गार्ह॑प॒त्येऽधि॑
श्रयति॑ मेध्य॒त्वाय॑। आ॒ह॒व॒नीय॑म॒भ्युद्व॑वति। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै।
तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ऽनु॒ प्रेही॑त्याह॥१७॥

तेजो॑ वा अ॒ग्निः। तेज॒ आज्य॑म्। तेज॑सैव तेजः
सम॑र्धयति। अ॒ग्निस्ते॒ तेजो॒ मा वि॒नैदि॒त्याहा॒हि॑सायै।
स्य॒स्य॒ व॒र्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै। अ॒ग्नेर्जि॒ह्वाऽसि॑
सु॒भूर्दे॒वाना॑मि॒त्याह॑। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्। धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॑
यजु॑षेयजुषे भ॒वेत्या॑ह। अ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते॥१८॥

तद्वा अतः॑ प॒वित्रा॑भ्यामे॒वोत्पु॑नाति। यज॑मानो वा आज्य॑म्।
प्रा॒णापा॒नौ प॒वित्रे॑। यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति।
पुन॑रा॒हार॑म्। ए॒वमि॑व हि प्रा॑णापा॒नौ स॒ञ्चर॑तः। शु॒क्रम॑सि
ज्योति॑रसि॒ तेजो॑ऽसीत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं
व्याच॑ष्टे। त्रि॒र्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥१९॥

ए॒षां लो॒काना॑मा॒त्यै। त्रिः। त्र्या॑वृद्धि॒ य॒ज्ञः। अथो॒ मेध्य॒त्वाय॑।

अथाज्यं वतीभ्यामुपः। रूपमेवासांमेतद्वर्णं दधाति। अपि
वा उताहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं५ हिरण्यं पेशलं
बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा
देवताः॥ २०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मामा५सा।
जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्।
छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वाय।
सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्त्य
कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय।
अद्विरेवौषधीः सं नयति। ओषधीभिः पशून्।
पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वां शुक्रायां ज्योतिस्त्वा
ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह सर्वत्वाय। पर्याप्त्या
अनन्तरायाय॥ २१॥

ईक्षत आह शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥—————[४]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यं स्यावकाशमपश्य

तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य
 एवं विद्वानाज्यमवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य
 भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि
 हवींष्यभिघारयति॥ २२॥

अथ केनाज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्।
 सत्येनैवैनदभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः।
 यश्चक्षुषाऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावैक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः।
 अभ्याज्यङ्घारयति। आज्यं गृह्णाति॥ २३॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति। चतुर्जुह्वां
 गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवाव रुन्धे। अष्टावुपभृतिं।
 अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति।
 चतुर्ध्रुवायाम्॥ २४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति।
 यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुह्वां
 गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृतिं गृह्णन्कनीयः।

यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै सुचः।
चतुर्जुह्वां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः
स्तना। गामेव तत्संस्करोति। सास्मै संस्कृतेषुमूर्जन्दुहे।
यज्जुह्वां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्
सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिधारयति गृह्णाति ध्रुवायाञ्चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥—————[५]

आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुव इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं
व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञन्नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव
यज्ञन्नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं
यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र
आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं
व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनापः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं
कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये

त्वा स्वाहेत्याह। अग्नयं एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेव मेधमव रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि सुगम्यस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः सुचः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः सह सुचा पुरस्तात्प्रत्यश्च ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः। यथा सूर्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि पितृणाम्। ऊर्गभव बर्हिषद्भ्य इति दक्षिणायै श्रोणेरोत्तरस्यै निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्धौ। अनतिस्कन्दन् ह पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतदेवङ्क्रियते॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॒थि॒वीङ्ग॑च्छ॒तेत्या॑ह। पृ॒थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति।
 तस्मा॑त्पृ॒थि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि स्र॑सयति।
 प्रज॑नयत्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्रा॒ञ्चमु॒द्गूढं॑ प्रत्यश्च॒मा य॑च्छति।
 तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑रेतो॒ धीय॑ते। प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते।
 विष्णोः॑ स्तूपोऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑॥ ३१॥

य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। पु॒रस्ता॑त्प्रस्तरं गृ॒ह्णाति॑। मुख्यमे॒वैनं॑ करोति।
 इय॑न्तं गृ॒ह्णाति॑। प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॒खेन॑ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं
 गृ॒ह्णाति॑। य॒ज्ञप॒रुषा॑ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं गृ॒ह्णाति॑। ए॒ताव॒द्वै
 पुरु॑षे वी॒र्यम्। वी॒र्य॑सम्मि॑तम्॥ ३२॥

अप॑रिमितं गृ॒ह्णाति॑। अप॑रिमितस्याव॑रुद्धौ। तस्मि॑न्प॒वित्रे॑
 अपि॑ सृजति। यज॑मानो वै प्र॒स्तरः॑। प्रा॒णापा॒नौ प॒वित्रे॑।
 यज॑मान ए॒व प्रा॒णापा॒नौ द॑धाति। ऊ॒र्णाम्र॑दसन्त्वा
 स्तृणा॑मीत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह।
 दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्स्वा॒स॒स्थं के॑रोति॥ ३३॥

ब॒र॒हिः स्तृ॑णाति। प्र॒जा वै ब॒र॒हिः। पृ॒थि॒वी वेदिः॑। प्र॒जा ए॒व

पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्नं स्तृणाति। प्रजयैवैनं
पशुभिरनतिदृश्नं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि
दधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तत्स्वयं
परिधीन्परि दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि
दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति।
मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ
मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा
पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै। कस्याश्चिदभिशास्त्या
इत्याह। अपरिमितादेवैनं पाति॥३५॥

वीतिहोत्रन्त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति।
द्युमन्तं समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने बृहन्तमध्वर
इत्याह वृद्धौ। विशो यन्त्रे स्थ इत्याह। विशां
यत्यै। उदीचीनाग्ने नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनां
रुद्राणामादित्यानां सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदेन

प्रस्तरं सादयति। जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव
प्रियन्नाम। यद्धृताचीति। यद्धृताचीत्याह। प्रियेणैवैना नाम्ना
सादयति। एता असदन्त्सुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै
सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनाः सुकृतस्य लोके सादयति।
ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि
यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय
यजमानायात्मने। तेभ्य एवाशिषमाशास्तेऽनार्त्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति

षट् च॥

[६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये
समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। एकविंशतिमिध्म
भवन्ति। एकविंशो वै पुरुषः। पुरुषस्यात्यै।
पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य
रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। त्रीन्यरिधीन्यरि
दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वे समिधा॒वा द॑धाति। अनु॒या॒जेभ्यः॑ समिध॒मतिं॑ शिनष्टि।
षट्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देनो॑प
वाज॑यति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यः प्रा॒णः। यज॑मान
आह॒वनीयः॑। यज॑मान ए॒व प्रा॒णन्द॑धाति॥३९॥

त्रिरु॑प॒ वाज॑यति। त्रयो॒ वै प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति।
वे॒देनो॑प॒यत्य॑ सु॒वेण॑ प्रा॒जाप॒त्यमा॑घार॒मा घा॑रयति। य॒ज्ञो
वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिं मुख॒त आर॑भते। अथो॑
प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति।
अ॒ग्निम॑ग्नी॒त्रिस्त्रिः॑ सं मृ॒द्धीत्या॑ह। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः॥४०॥

अथो॑ रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। प॒रि॒धीन्त्सं मा॑र्ष्टि। पु॒नात्ये॒वैनान्॑।
त्रिस्त्रिः॑ सं मा॑र्ष्टि। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्यत्वा॑य। अथो॑
ए॒ते वै दे॒वाश्वाः॑। दे॒वाश्वा॑ने॒व तत्सं मा॑र्ष्टि। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै। आसी॑नोऽन्यमा॑घार॒मा घा॑रयति॥४१॥

तिष्ठ॑न्नन्यम्। यथाऽनो॑ वा रथं॑ वा यु॒ञ्ज्यात्। ए॒वमे॒व
तद॑ध्व॒र्युर्य॒ज्ञं यु॑नक्ति। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्या॒भ्यूढ्यै॑।

वहन्त्येनङ्गाम्याः पशवः। य एव वेद। भुवनमसि वि
प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया
पशुभिः प्रथयति। अग्ने यष्टरिदन्नम् इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव
नमस्करोति। जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि
देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया इत्याह। आग्नेयी वै
जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू
मा वामव क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः
पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा
मा सन्ताप्तमित्याहाहिः सायै। लोकं मे लोककृतौ
कृणुतमित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। विष्णोः
स्थानमसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै
देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित
आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो

दिविस्पृशमित्याह वृद्धौ। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य।
 एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः
 सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः
 सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्यै।
 इन्द्रावान्त्स्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा
 इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
 यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण
 आघारः। यत्संस्पर्शयेत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणन्दध्यात्।
 असंस्पर्शयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणन्दधाति।
 पाहि मांऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतन्दुश्चरितम्। ऋजुकर्म९
 सत्य९ सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति।
 ऋजुकर्म सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते।
 आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाघारः।

आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आ॒घा॒रमा॒घार्य॑ ध्रुवा॑ ५ सम॑नक्ति। आ॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
प्रति॑ दधाति। द्विः सम॑नक्ति। द्वौ हि प्रा॑णापा॒नौ। तदा॑हुः।
त्रि॒रेव॑ सम॑ञ्च्यत्। त्रिधा॑तु हि शि॒र इति॑। शि॒र इ॒वैतद्य॑ज्ञस्य॑।
अथो॑ त्रयो॒ वै प्रा॑णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। म॒खस्य॑
शि॒रोऽसि॑ स॒ञ्च्योति॑षा॒ ज्योति॑रङ्गामि॒त्याह॑। ज्योति॑रे॒वास्मा॑
उ॒परि॑ष्ठादधाति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै॥४८॥

परि॑दधाति प्रा॒णन्द॑धाति हि य॒ज्ञो घा॑रयति नम॒ इत्या॑ह प॒श्चाद्वीर्या॑णीत्या॒ह भा॑ इत्या॑ह
भ॒जेत्या॑ह ध्रु॒वैवास्मि॑न्दधाति त्रीणि॑ च॥ [७]

धि॒ष्णि॒या वा ए॒ते न्यु॑प्यन्ते। यद्व॒ह्मा। यद्वो॒ता। यद॑ध्व॒र्युः।
यद॑ग्रीत्। यद्यज॑मानः। तान् यद॑न्तरे॒यात्। यज॑मानस्य
प्रा॒णान्त्सङ्क॑र्षेत्। प्र॒मायु॑कः स्यात्। पु॒रोडा॑शमप॒गृह्य॑
सञ्च॑रत्यध्व॒र्युः॥४९॥

यज॑मानायै॒व तल्लो॑क॑ ५ शि॑षति। नास्य॑ प्रा॒णान्त्सङ्क॑र्षति।
न प्र॒मायु॑को भवति। पु॒रस्ता॑त् प्र॒त्यङ्मु॑सीनः। इडा॑या॒ इडा॑मा
द॑धाति। ह॒स्त्या॒ ५ होत्रे॑। प॒शवो॑ वा इडा॑। प॒शवः॑ पु॒रुषः॑।

प॒शुष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति। इडा॑यै वा ए॒षा प्रजा॑तिः॥५०॥
 तां प्रजा॑तिं यज॑मानोऽनु प्र जा॑यते। द्विर॒ङ्गुला॑वनक्ति
 पर्व॑णोः। द्वि॒पाद्यज॑मानः प्रति॑ष्ठित्यै। स॒कृदुप॑ स्तृणाति।
 द्विरा द॑धाति। स॒कृदभि॑ घा॑रयति। च॒तुः सम्प॑द्यते। च॒त्वारि॑
 वै प॒शोः प्र॑ति॒ष्ठाना॑नि। यावा॑ने॒व प॒शुः। तमुप॑ह्वयते॥५१॥

मुख॑मिव प्रत्युप॑ह्वयेत। स॒म्मुखाने॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते। प॒शवो॒
 वा इडा॑। तस्मा॒त्साऽन्वार॑भ्या॑। अध्व॑र्युणां च यज॑मानेन च।
 उप॑हूतः पशु॑मान॑सा॒नीत्या॑ह। उप॑ ह्ये॒नौ ह्वय॑ते होता॑। इडा॑यै
 दे॒वता॑नामुपह्वे। उप॑हूतः पशु॑मान्भवति। य ए॒वं वेद॑॥५२॥

यां वै ह॒स्त्यामिडा॑मा॒दधा॑ति। वा॒चः सा भा॑ग॒धेयम्॑।
 यामु॑प॒ह्वय॑ते। प्रा॒णाना॒॑सा। वाचं॑ चै॒व प्रा॒णाश्चाव॑ रुन्धे।
 अथ॑ वा ए॒तर्ह्युप॑हूतायामिडा॑याम्। पु॒रोडा॑शस्यै॒व ब॑र्हिषदो
 मीमा॒॑सा। यज॑मानं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ह॒विर्नो॑ निर्व॒पेति॑।
 नाहम॑भा॒गो निर्व॑प्स्यामीत्य॑ब्रवीत्॥५३॥

न मया॑ऽभा॒गयाऽनु॑वक्ष्य॒थेति॑ वाग॑ब्रवीत्। नाहम॑भा॒गा

पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वर्षद्वारिष्यथेति वर्षद्वारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं करोति। तानेव तद्वाग्निः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्त्राऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। मा२सेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यव रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदं होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्येऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधे प्रथमाया दधाति॥५६॥

अ॒ग्निमु॑खा हृ॒द्धिः। अ॒ग्निमु॑खामेव॒र्द्धिं यज॑मान ऋ॒ध्नोति॑।
 स॒कृदु॑प॒स्तीर्य॑ द्वि॒राद॑धत्। उ॒प॒स्तीर्य॑ द्वि॒रभि॑ घा॒रय॑ति।
 ष॒द्वम्प॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देन॑ ब्र॒ह्मण॑
 ब्र॒ह्मभा॒गं परि॑हरति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यो
 ब्र॒ह्मा॥ ५७ ॥

स॒वि॒ता य॒ज्ञस्य॑ प्र॒सू॒त्यै। अथ॑ का॒मम॒न्येन॑। ततो॑ हो॒त्रै।
 म॒ध्यं वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। य॒द्धोता॑। म॒ध्यत॑ ए॒व य॒ज्ञं प्री॑णाति।
 अथ॑ ध्व॒र्यवै॑। प्र॒ति॒ष्ठा वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। यद॑ध्व॒र्युः।
 तस्मा॑द्ध॒विर्य॒ज्ञस्यै॒तामे॒वावृ॑त॒मनु॑॥ ५८ ॥

अ॒न्या दक्षि॑णा नीयन्ते। य॒ज्ञस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। अ॒ग्निम॑ग्रीत्स॒कृत्स॑कृ॒
 मृ॒ङ्गीत्या॑ह। परा॑डि॒व ह्ये॒तर॑हि य॒ज्ञः। इ॒षि॒ता दै॒व्या हो॒तार॑
 इ॒त्या॑ह। इ॒षि॒तः हि क॑र्म क्रि॒यते॑। भ॒द्रवा॑च्याय प्रे॒षितो॑
 मा॒नुषः॑ सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
 शा॒स्ते। स्व॒गा दै॒व्या हो॒तृभ्य॑ इ॒त्या॑ह। य॒ज्ञमे॒व तत्स्व॒गा
 क॑रोति। स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्य॑ इ॒त्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
 शा॒स्ते। शं योर्ब्रू॑हीत्या॑ह। शं॒युमे॒व बा॑र॒हस्प॒त्यं भा॑ग॒धेये॑न॒

समर्धयति॥५९॥

च॒रत्य॒ध्व॒र्युः प्र॒जाति॑र्हयते वेदा॑र्ब्रवी॒द्वर॑हिषदं करोत्यृ॒त्विजो॑ दधाति ब्र॒ह्माऽनु॑करोति च॒त्वारि॑
च॥ ————— [८]

अथ॒ सू॒चा॒वनु॑ष्टु॒ग्भ्यां॒ वाज॑वती॒भ्यां॒ व्यू॑हति। प्र॒ति॒ष्ठा वा
अ॒नु॒ष्टुक्। अन्नं॒ वाजुः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। प्राचीं
जुहू॑मू॒हति। जा॒ताने॒व भ्रातृ॑व्या॒न्प्रणु॑दते। प्र॒तीची॑मुप॒भृतम्।
ज॒निष्य॑मा॒णाने॒व प्रति॑नुदते। सविषू॑च ए॒वापो॑ह्य स॒पत्नान्
यज॑मानः। अ॒स्मिँल्लो॒के प्रति॑तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्या॑म्। द्विप्र॑तिष्ठो हि। वसु॑भ्यस्त्वा रु॒द्रेभ्य॑स्त्वाऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वे
यथा॒य॒जुरे॒वैतत्। सु॒क्षु प्र॑स्तर॒मन॑क्ति। इ॒मे वै लो॒काः सु॒चः।
यज॑मानः प्रस्तरः। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽनक्ति। त्रेधा॑ऽनक्ति।
त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥६१॥

ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ऽनक्ति। अ॒भिपूर्व॑म॒नक्ति। अ॒भिपूर्व॑मे॒व
यज॑मानन्तेज॑साऽनक्ति। अ॒क्तः रि॒हाणा॑ इत्या॒ह। तेजो॑ वा
आज्य॑म्। यज॑मानः प्रस्तरः। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽनक्ति।

वियन्तु वय इत्याह। वय एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं
गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमित्याह। प्रजायै गोपीथाय।
आप्यायन्तामाप ओषधय इत्याह। आप एवौषधीरा
प्याययति। मरुतां पृषतयः स्थेत्याह। मरुतो वै
वृष्ट्या ईशते। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दिवं गच्छ ततो नो
वृष्टिमेरयेत्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मियते।
आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहीत्याह। आयुरेवात्मन्धत्ते।
यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्य चक्षुर्मियते।
चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहीत्याह। चक्षुरेवात्मन्धत्ते।
ध्रुवाऽसीत्याह प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह॥६४॥

यथायजुरेवैतत्। अग्ने देव पणिभिर्वीयमाण इत्याह। अग्नयं
एवैनं जुष्टं करोति। तन्त एतमनु जोषं भरामीत्याह।
सजातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष त्वदपचेतयाता

इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह।
भूमानमेवोपैति। परिधीन्प्र हरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

सुचौ सं प्रस्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन
शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः।
भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति।
सः३स्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः
सः३स्रावभागाः। तेषान्तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः।
त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने
दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयं
वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सद्ने सादयति। सुम्नायं
सुम्निनी सुम्ने मा धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते।
धुरि धुर्यौ पातमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय।
अग्नेऽदध्यायोऽशीततनो इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि

माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ठ्यै पाहि दुरद्भन्यै पाहि
 दुश्चरितादित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। अविषन्नः पितुं
 कृणु सुषदा योनिः॥ स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधा
 फलीकरणहोमं जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं
 वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्।
 अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमाह
 रुन्धे। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्। वेदेन
 वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पंप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं
 बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति
 पुरस्तात्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिः॥ सम्मार्ष्ट्यनुवित्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
 प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या
 उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते
 प्रजाम्। वेदः होताऽऽहवनीयास्तृणत्रैति। यज्ञमेव
 तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्। तः सन्ततमुत्तरेऽर्धमास

आलभते॥ ७० ॥

तङ्कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा
अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति।
वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा
गातुमित्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥ ७१ ॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवावरुन्धे पर्यधत्था इत्याह समिधै भागधेयन्धत्तमित्याह वा
इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य
पाशमित्याह। वरुणपाशादेवेना मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥ ७२ ॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ
सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यङ्गर्म सुकृतस्य

लो॒कः। अ॒ग्निरे॒वेना॑ धा॒ता। पु॒ण्ये क॑र्मणि सु॒कृत॑स्य
लो॒के द॑धाति। स्यो॒नं मे॑ स॒ह प॒त्या करो॑मीत्या॒ह।
आ॒त्मन॑श्च॒ यज॑मानस्य॒ चाना॑त्यै स॒न्त्वाय॑। स॒मायु॑षा॒ सं
प्र॒जये॑त्या॒ह॥ ७३॥

आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते पूर्ण॑पा॒त्रे। अ॒न्त॒तोऽनु॑ष्टु॒भा॑। चतु॑ष्प॒द्वा
ए॒तच्छ॑न्दः॒ प्र॒ति॑ष्ठितं प॒त्न्यै पूर्ण॑पा॒त्रे भ॑वति। अ॒स्मिँल्लो॒के
प्र॒ति॑ति॒ष्ठानी॑ति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॒ति॑ति॒ष्ठति॑। अथो॒ वाग्वा
अ॑नु॒ष्टुक्। वाङ्मि॑थुनम्। आपो॒ रेतः॑ प्र॒जन॑नम्। ए॒तस्मा॑द्वै
मि॑थुनाद्विद्योत॑मानः स्त॒नय॑न्वर्षति। रेतः॑ सि॒ञ्चन्॥ ७४॥

प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॑न्। यद्वै य॒ज्ञस्य॑ ब्रह्म॑णा यु॒ज्यते॑। ब्रह्म॑णा
वै तस्य॑ वि॒मो॒कः। अ॒द्भिः शान्तिः॑। वि॒मु॒क्तं वा ए॒तर्हि
यो॒क्त्रं ब्रह्म॑णा। आ॒दायै॑न॒त्पत्नी॑ स॒हाप॑ उप॑गृहीते शान्त्यै॑।
अ॒ञ्ज॒लौ पूर्ण॑पा॒त्रमा॑ न॒यति॑। रेत॑ ए॒वास्या॑ प्र॒जान्द॑धाति।
प्र॒जया॑ हि म॑नु॒ष्यः पूर्णः॑। मुखं॒ वि मृ॑ष्टे। अ॒व॒भृथ॑स्यै॒व
रूपं॑ कृ॒त्वोत्ति॑ष्ठति॥ ७५॥

स॒वितु॑प्रसूतो यथादे॒वतं॑ प्र॒जये॑त्या॒ह सि॒ञ्चन्मृ॑ष्ट॒ एकं॑ च॥ ————— [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं
वेदं विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करो। यं देवा मनुष्येषु।
उपवेषमधारयन्। ये अस्मदप चेतसः। तानस्मभ्यमिहा
कुरु। उपवेषोप विद्धि नः॥७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति
पुरस्तात्प्रत्यश्चमुप गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः शूद्रा
अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन
एवैनाङ्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा
संशितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म
इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकंसः। सपत्नो
यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि
तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाः अति। इहि तिस्रोऽति
रोचनायावत्। सूर्यो असद्विवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥
इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः
समाभ्य इति। त्रिवृद्धा एष वज्रो ब्रह्मणा संशितः। शुचैवैनं

वि॒ध्वा। ए॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ नि॒र्णुद्य॑। वज्रेण॒ ब्रह्म॑णा स्तृणुते।
 ह॒तोऽसाव॑व॒धिष्मा॒मुमि॒त्याह॑ स्तृत्यै॑। यं द्वि॒ष्यात्त॒न्य्याये॑त्।
 शुचै॒वैन॑मर्पयति॥ ७९॥

प्रत्युष्टं दि॒वः शिल्प॑मयज्ञो घृ॒तं च॑ दे॒वासुराः॑ स ए॒तमिन्द्र॑ आपो॑ दे॒वीर॒ग्निना॑ धि॒ष्णि॒या
 अथ॒ स्रुचौ॒ यो वा॒ अय॑थादे॒वतं॑ परि॒वेषो॑ वा एका॑दश॥११॥

प्रत्युष्टमय॑ज्ञ ए॒षा हि॑ वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑मूर्जा पृथि॒वीमथो॑ रक्ष॑सान्तां प्रजा॑तिं द्वाभ्यां॒ तं
 क॒लेकाले॑ नव॑ससतिः॥ ७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
 तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्।
तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने
क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुंश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय
मागधम्॥ १ ॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय
रेभम्। नरिष्ठायै भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय
स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय
तक्षाणम्॥ २ ॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्।
शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे
ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय
श्वनितम्॥ ३ ॥

सन्ध्यै जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्।

आर्त्यै॑ परि॒विवि॒दानम्। अरा॑ध्यै दि॒धिषू॒पतिम्। पु॒वित्रा॑य
भि॒षज॑म्। प्र॒ज्ञाना॑य नक्ष॒त्रद॑रु॒शम्। निष्कृ॑त्यै पेशस्का॒रीम्।
बला॑योप॒दाम्। वर्णा॑यानू॒रुध॑म्॥४॥

न॒दीभ्यः॑ पौञ्जि॒ष्टम्। ऋ॒क्षीका॑भ्यो नैषा॑दम्। पु॒रुष॒व्याघ्रा॑य
दु॒र्मद॑म्। प्र॒युञ्च॒ उन्म॑त्तम्। गु॒न्ध॒र्वाप्स॒राभ्यो॑ ब्रा॒त्यम्।
स॒र्पदे॒वज॒नेभ्यो॑ऽप्र॑तिपदम्। अवे॑भ्यः कि॒तव॑म्। इ॒र्यता॑या
अकि॑तवम्। पि॒शाचे॒भ्यो बि॑दलका॒रम्। या॒तुधा॑ने॒भ्यः
कण्ट॑कका॒रम्॥५॥

उ॒त्सादे॑भ्यः कु॒जम्। प्र॒मुदे॑ वा॒मन॑म्। द्वा॒र्भ्यः स्ना॑मम्।
स्व॒प्राया॑न्धम्। अध॑र्माय ब॒धिर॑म्। सं॒ज्ञाना॑य स्मरका॒रीम्।
प्र॒का॒मोद्या॑योप॒सद॑म्। आ॒शि॒क्षायै॑ प्र॒श्जिन॑म्। उ॒प॒शि॒क्षाया॑
अभि॑प्र॒श्जिन॑म्। म॒र्यादा॑यै प्र॒श्जवि॑वा॒कम्॥६॥

ऋ॒त्यै स्ते॒नहृ॑दयम्। वैर॑ह॒त्याय॑ पि॒शुन॑म्। वि॒वि॒त्त्यै क्ष॑त्तारम्।
औ॒प॒द्र॒ष्टाय॑ सङ्ग॒हीता॑रम्। बला॑यानुच॒रम्। भू॒म्ने परि॑ष्क॒न्दम्।
प्रि॒याय॑ प्रि॒यवा॑दिनम्। अरि॑ष्ट्या अश्वसा॒दम्। मे॒धाय॑ वासः

पल्पूलीम्। प्रका॒मायं रजयि॒त्रीम्॥७॥

भा॒यै दा॒र्वाहा॒रम्। प्र॒भायां आ॒ग्नेन्ध॒म्। नाक॑स्य
पृ॒ष्ठाया॑भिषे॒त्तार॑म्। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपा॑य पा॒त्रनिर्णे॑गम्।
दे॒वलो॒काय॑ पे॒शिता॑रम्। म॒नुष्य॑लो॒काय॑ प्र॒करि॑तारम्।
सर्वे॑भ्यो लो॒केभ्य॑ उप॒सेत्ता॑रम्। अ॒व॒र्त्यै व॒धायो॑पमन्थि॒तार॑म्।
सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ भा॒गदु॒घम्। व॒र्षि॑ष्ठाय॒ नाका॑य
परि॒वे॒ष्टार॑म्॥८॥

अ॒र्मे॑भ्यो ह॒स्ति॒पम्। ज॒वाया॑श्च॒पम्। पु॒ष्ट्यै गो॒पा॒लम्।
तेज॑सेऽज॒पा॒लम्। वी॒र्या॑यावि॒पा॒लम्। इ॒रा॒यै की॒नाश॑म्।
की॒ला॒लाय॑ सु॒राका॑रम्। भ॒द्राय॑ गृ॒हप॑म्। श्रेय॑से वि॒त्त॒धम्।
अध्य॑क्षा॒यानु॑क्ष॒त्ता॒रम्॥९॥

म॒न्यवे॑ऽय॒स्ता॒पम्। क्रो॒धा॒य नि॒स॒रम्। शो॒का॒याभि॑स॒रम्।
उ॒त्कूल॑वि॒कूल॑भ्या॑न्नि॒स्थि॒नम्। यो॒गा॒य यो॒क्ता॒रम्। क्षे॒मा॒य
वि॒मो॒क्ता॒रम्। व॒पु॒षे मा॒नस्कृ॑तम्। शी॒ला॒याञ्ज॑नीका॒रम्।
नि॒र्ऋ॒त्यै को॒शका॑रीम्। य॒मा॒या॒सूम्॥१०॥

य॒म्यै य॒म॒सू॒म् । अथ॑र्व॒भ्योऽव॑तो॒काम् । सं॒व॒त्स॒राय॑
 पर्य॑रिणी॒म् । परि॑व॒त्स॒राया॑वि॒जाता॒म् । इ॒दा॒व॒त्स॒राया॑प॒स्कद्व॑री॒म्
 इ॒द्व॒त्स॒राया॑ती॒त्वंव॑री॒म् । व॒त्स॒राय॑ वि॒ज॑र्ज॒राम् । स॒र्व॒न्त्स॒राय॑
 प॒लि॒क्री॒म् । वना॑य वन॒पम् । अ॒न्यतो॑र॒ण्याय॑ दा॒व॒पम् ॥ ११ ॥

सरो॑भ्यो धै॒व॒रम् । वेश॑न्ता॒भ्यो दा॑श॒म् । उ॒प॒स्था॑व॒रीभ्यो॑
 बै॒न्द॒म् । न॒ङ्ग॒लाभ्यः॑ शौष्क॒लम् । पा॒र्या॑य कै॒व॒र्तम् । अ॒वा॒र्या॑य
 मार्गा॑र॒म् । ती॒र्थेभ्य॑ आ॒न्द॒म् । विष॑मे॒भ्यो मैना॑ल॒म् । स्व॒नै॒भ्यः
 पर्ण॑क॒म् । गुहा॑भ्यः कि॒रा॑त॒म् । सा॒नु॒भ्यो ज॑म्भ॒कम् । पर्व॑ते॒भ्यः
 कि॒म्पू॒रुष॑म् ॥ १२ ॥

प्र॒ति॒श्रु॒त्का॑या ऋ॒तु॒लम् । घो॑षा॒य भू॒षम् । अ॒न्ता॑य
 बहु॑वा॒दिन॑म् । अ॒न॒न्ता॑य मू॒कम् । मह॑से वी॒णावा॑द॒म् । क्रो॑शा॒य
 तू॒णव॑ध्मम् । आ॒क्र॒न्दा॑य दु॒न्दु॒भ्याघा॑त॒म् । अ॒व॒र॒स्प॒राय॑
 शङ्ख॑ध्मम् । ऋ॒भु॒भ्यो॑जिनस॒न्ध्या॑य॒म् । सा॒ध्येभ्य॑श्चर्म॒म्णम् ॥ १३ ॥

बी॒भ॒त्सा॑यै पौल्क॒सम् । भू॒त्यै जा॑गर॒णम् । अ॒भू॒त्यै स्व॑प॒नम् ।
 तु॒ला॑यै वाणि॒जम् । वर्णा॑य हि॒र॒ण्यका॑र॒म् । वि॒श्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॑

सिध्मलम्। पश्चाद्दोषाय ग्लामम्। ऋत्यै जनवादिनम्।
व्यृद्ध्या अपगल्भम्। सञ्शराय प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय पुञ्चलूमा लभते। वीणावादङ्गणकङ्गीताय।
यादसे शाबुल्याम्। नर्माय भद्रवतीम्। तूणवध्मङ्गाम्ण्यं
पाणिसङ्घातनृत्ताय। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दाय
तलवम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया
आदिनवदरुशम्। द्वापराय बहिः सदम्। कलये
सभास्थाणुम्। दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने
ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्।
निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे गौविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्।
यो गां विकृन्तन्तं माञ्जसं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽसलम्। वायवे
चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय वञ्शनर्तिनम्। दिवे खलतिम्।
सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः किलासम्।

अहं शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानव्याँनमुदान् संमानन्तान्
वायवै। सूर्याय चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्।
प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्।
अतिकृशमत्यसलम्। अतिशुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्ण-
मतिलोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्। अतिमिर्मिरमतिमेमिष-
आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धयै नदीभ्य उत्सादेभ्य ऋत्यै भाया अर्मेभ्यो मन्यवै यम्यै
दशदश सरोभ्यो द्वादश प्रतिश्रुत्कायै बीभत्सायै दशदश हसाय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश
भूम्यै दश वाचे षडथ नवैकान्नविंशतिः॥१९॥

ब्रह्मणे यम्यै नवदश॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके

चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्र॒पद्ये॑ । ऋ॒तं प्र॒पद्ये॑ । अ॒मृतं॑ प्र॒पद्ये॑ । प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां
त॒नुव॑मना॒र्ता प्र॒पद्ये॑ । इ॒दम॑हं प॒ञ्चद॑शेन॒ वज्र॑ण । द्वि॒षन्तं॑
भ्रातृ॒व्यम॑व॒ क्रामा॑मि । योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑ । यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः ।
भूर्भुवः॑ सु॒वः । हि॒म् ॥ १ ॥

स॒त्यं द॑शं ॥ _____ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः । ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑ । दे॒वाञ्जि॑गाति
सु॒म॒न्युः । अ॒ग्न आ॑याहि वी॒तये॑ । गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये । नि होता॑
स॒त्सि ब॒रुहि॑षि । तन्त्वा॑ स॒मिद्धि॑र॒ङ्गिरः॑ । घृ॒तेन॑ वर्धयामसि ।
बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ । स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्य॑म् ॥ २ ॥

अच्छा॑ दे॒व वि॒वास॑सि । बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य॑म् । ई॒डेन्यो॑
नम॒स्यस्ति॑रः । तमा॑सि द॒र्शतः॑ । स॒म॒ग्नि॒रि॒ध्यते॑ वृषा॑ ।
वृषो॑ अ॒ग्निः स॒मिध्य॑ते । अ॒श्वो न॑ दे॒ववा॑हनः । त॒ ह॒विष्म॑न्त
ई॒डते॑ । वृष॑णन्त्वा व॒यं वृष॑न् । वृषा॑णः स॒मिधी॑महि ॥ ३ ॥

अ॒ग्ने दी॒द्यतं॑ बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॒तं वृ॑णीमहे। हो॒तारं॑ वि॒श्ववे॑दसम्।
 अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतु॑म्। स॒मि॒ध्यमा॑नो अ॒ध्वरे। अ॒ग्निः पा॑व॒क
 ई॒ड्यः। शो॒चि॒ष्के॒शस्त॑मीमहे। स॒मि॒द्धो अ॒ग्न आ॑हुत। दे॒वान्
 य॑क्षि स्व॒ध्वर। त्व॑ हि ह॒व्य॒वाड॑सि। आ जु॑होत दु॒व॒स्यत॑।
 अ॒ग्निं प्र॑य॒त्यध्व॑रे। वृ॒णीध्व॑ ह॒व्य॒वाह॑नम्। त्वं वरु॑ण उ॒त
 मि॒त्रो अ॑ग्ने। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्वसि॒ष्ठाः। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑
 स॒न्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः॥४॥

श्रवाय्यमिधोमह्यसि सप्त च॥ [२]

अ॒ग्ने म॒हा॑ अ॒सि ब्रा॒ह्मण॑ भा॒रत। अ॒सा॒वसौ॑।
 दे॒वेद्धो॑ म॒न्विद्धः॑। ऋषि॑ष्टुतो वि॒प्रा॑नु॒मदि॑तः। क॒वि॒श॒स्तो
 ब्र॒ह्म॑स॒शितो॑ घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॑ज्ञा॒नाम्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्।
 अ॒तूर्तो॑ हो॒ता। तू॒र्णिर्ह॑व्य॒वाट्। आ॒स्पात्रं॑ जु॒हूर्दे॒वाना॑म्॥५॥
 च॒म॒सो दे॑व॒पानः॑। अ॒रा॑ इ॒वाग्ने॑ ने॒मिर्दे॒वास्त्वं प॑रि॒भूर॑सि।
 आ व॑ह दे॒वान् य॑ज॒माना॑य। अ॒ग्निम॑ग्न आ॒व॑ह। सोम॑मा॒व॑ह।
 अ॒ग्निमा॑व॑ह। प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नीषो॑मा॒वाव॑ह। इन्द्रा॑ग्नी
 आ॒व॑ह। इन्द्र॑मा॒व॑ह। म॒हेन्द्र॑मा॒व॑ह। दे॒वा॑ अ॒ज्य॒पा॑

आव॑ह। अ॒ग्निः॑ हो॒त्राया॑व॒ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा व॑ह। आ
चा॑ग्रे दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज जा॒तवे॑दः॥६॥

दे॒वाना॑मिन्द्र॒मा व॑ह षट् च॥—————[३]

अ॒ग्निर्हो॒ता वे॒त्व॒ग्निः॑। हो॒त्रं वै॑त्तु प्रा॒वि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु
ते॑ यज॒मान दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीम॒ध्वर्यो॑ सु॒च॒मास्य॑स्व। दे॒वायु॑वं
वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डा॒महै दे॒वाः॑ ई॒डे॒न्यान्। न॒म॒स्याम॑ न॒म॒स्यान्।
यजा॑म य॒ज्ञिया॑न्॥७॥

अ॒ग्निर्हो॒ता न॑व॥—————[४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्र आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। तनू॒नपा॑द॒ग्र आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु। इ॒डो अ॒ग्र आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। ब॒र्हि॒र॒ग्र आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु। स्वा॒हाऽग्नि॑म्। स्वा॒हा सोम॑म्। स्वा॒हाऽग्नि॑म्। स्वा॒हा
प्र॒जाप॑तिम्। स्वा॒हाऽग्नी॑षोमौ। स्वा॒हेन्द्रा॑ग्नी। स्वा॒हेन्द्र॑म्।
स्वा॒हा महेन्द्र॑म्। स्वा॒हा दे॒वाः॑ आ॒ज्य॑पान्। स्वा॒हाऽग्निः॑
हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। अ॒ग्र आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑॥८॥

इन्द्रा॑ग्नी पञ्च च॥—————[५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ ज॒ङ्घन॑त्। द्र॒विण॑स्युर्विप॒न्यया॑। समि॑द्धः शु॒क्र
 आहु॑तः। जुषा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। त्व॑ सौमा॒सि
 सत्प॑तिः। त्व॑ राजो॒त वृ॒त्रहा॑। त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑।
 जुषा॒णः सोम॑ आ॒ज्यस्य॑ ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॑
 जन्म॑ना। शु॒म्भान॑स्त॒नुव॑ः स्वाम्। क॒विर्वि॒प्रेण॑ वावृ॒धे।
 जुषा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। सोमं॑ गी॒र्भिष्ठा॑ व॒यम्। वर्ध॑या॒मो
 वचो॑विदः। सु॒मृडी॒को न॒ आवि॑श। जुषा॒णः सोम॑ आ॒ज्यस्य॑
 ह॒विषो॑ वेतु॥ ९॥

स्वा॑ षट् च॥ [६]

अ॒ग्निर्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्। प॒तिः पृ॒थि॒व्या अ॒यम्। अ॒पा॑
 रेता॑सि जि॒न्वति॑। भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑
 नि॒युद्धिः॑ सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मूर्धा॑न॒न्दधि॑षे सुव॒र॒षाम्।
 जि॒ह्वाग्ने॑ चकृ॒षे ह॒व्यवा॑हम्। प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः।
 विश्वा॑ जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहु॒मस्तं॑ नो
 अस्तु॥ १०॥

व॒यः॑ स्या॒म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॑ः स
मा॒तर॑म्। स स॒नुर्भु॑वत्स भु॒वत्पुन॑र्मघः। स द्यामौ॒र्णो॑दन्तरि॒क्षः॑
स सु॒वः। स वि॒श्वा भुवो॑ अभवत्स आभ॑वत्। अ॒ग्नी॒षोमा॑
सवे॑दसा। सह॑ती वनत॒ङ्गिरः॑। सन्दे॑वत्रा ब॒भूव॑थुः। यु॒वमे॑तानि
दि॒वि रो॑च॒नानि॑। अ॒ग्निश्च॑ सोम॒ सक्र॑तू अध॒त्तम्॥११॥

यु॒वः॑ सिन्धूः॑ र॒भि॒शस्ते॑रव॒द्यात्। अ॒ग्नी॒षोमा॑वमु॒ञ्चतं॑
गृभी॑तान्। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः। परि॒ वाजे॑षु भूषथः।
तद्वा॑ञ्चेति॒ प्रवी॑र्यम्। श॒जथ॑द्वृ॒त्रमु॑त स॒नोति॑ वाजम्। इन्द्रा॑
यो अ॒ग्नी सह॑री स॒पर्या॑त्। इ॒र॒ज्यन्ता॑ वस॒व्यस्य॑ भूरैः।
सह॑स्तमा॒ सह॑सा वाज॒यन्ता॑। ए॒न्द्रं सान॑सि॒ रयि॑म्॥१२॥

स॒जित्वा॑नः॒ सदा॑सहम्। वर्षि॑ष्ठमू॒तये॑ भर। प्रस॑साहिषे
पुरु॑हूत॒ शत्रू॑न्। ज्येष्ठ॑स्ते शुष्म॒ इह रा॑तिर॒स्तु। इन्द्रा॑ भ॒र
दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सिन्धू॒नाम॑सि रे॒वती॑नाम्। म॒हाः॑
इन्द्रो॑ य ओज॑सा। पर्ज॑न्यो वृष्टि॒माः॑ इ॒वा स्तोमै॑र्व॒त्सस्य॑
वावृ॑धे। म॒हाः॑ इन्द्रो॑ नृ॒वदा॑च॒र॒षणि॑प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॒र्वा अ॒मि॒नः स॒हो॒भिः। अ॒स्म॒द्रि॒य॒ग्वावृ॒धे वी॒र्या॒य।
 उ॒रुः पृ॒थुः सु॒कृतः क॒र्तृभि॒र्भूत्। पि॒प्री॒हि दे॒वाः उ॒श॒तो
 य॒विष्ठ। वि॒द्वाः ऋ॒तूँर्ऋ॒तुप॒ते यजे॒ह। ये दै॒व्या
 ऋ॒त्विज॒स्तेभि॑र॒ग्ने। त्वँ हो॒तृ॒णाम॒स्याय॑जिष्ठः। अ॒ग्निं
 स्वि॑ष्ट॒कृतम्। अ॒या॒ङ्गि॒र॒ग्नेः प्रि॒या धा॒मा॒नि। अ॒या॒द्दोम॑स्य
 प्रि॒या धा॒मा॒नि॥१४॥

अ॒या॒ङ्गि॒र॒ग्नेः प्रि॒या धा॒मा॒नि। अ॒या॒द्द्वि॒जाप॑तेः प्रि॒या धा॒मा॒नि।
 अ॒या॒ङ्गि॒री॒षोम॑योः प्रि॒या धा॒मा॒नि। अ॒या॒ङ्गि॒न्द्रा॒ग्नियोः प्रि॒या
 धा॒मा॒नि। अ॒या॒ङ्गि॒न्द्र॒स्य प्रि॒या धा॒मा॒नि। अ॒या॒ण्म॒हेन्द्र॑स्य
 प्रि॒या धा॒मा॒नि। अ॒या॒द्दे॒वाना॑मा॒ज्य॒पाना॑ प्रि॒या धा॒मा॒नि।
 यक्ष॑द॒ग्नेर्हो॒तुः प्रि॒या धा॒मा॒नि। यक्ष॑त्स्वं म॒हि॒मानम्।
 आ॒य॒जता॒मे॒ज्या इ॒षः। कृ॒णोतु॒ सो अ॑ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः।
 जु॒षताँ ह॒विः। अ॒ग्ने यद॑द्य वि॒शो अ॑ध्व॒रस्य॑ हो॒तः। पाव॑क
 शो॒चे वे॒ष्ट्वँ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि म॒हि॒ना वि॒यद्भूः।
 ह॒व्या व॑ह यविष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥१५॥

अ॒स्त्व॒धत्त॑ँ र॒यिं च॑र्षणि॒प्राः सोम॑स्य प्रि॒या धा॒मा॒नी॒ष्वद्वा॑॥ [७]

उप॑हूत॒ः रथ॑न्त॒रः स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथ॑न्त॒रः स॒ह
 पृ॑थि॒व्या ह्व॑यताम्। उप॑हूतं वाम॑दे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा
 वाम॑दे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण ह्वयताम्। उप॑हूतं बृ॒हत्स॒ह दि॒वा।
 उप॑ मा बृ॒हत्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त हो॒त्राः। उप॑
 मा स॒प्त हो॒त्रा ह्व॑यन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा
 धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह्वयताम्॥१६॥

उप॑हूतो भ॒क्षः स॒खा। उप॑ मा भ॒क्षः स॒खा ह्व॑यताम्।
 उप॑हूताँ(४)हो। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडौ। उपो॑ अ॒स्माः
 इडौ ह्वयताम्। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडौ। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी
 मै॒त्रावरु॑णी। ब्र॒ह्म दे॒वकृ॑त॒मुप॑हूतम्॥१७॥

दै॒व्या अ॒ध्व॒र्यव॑ उप॑हूताः। उप॑हूता मनु॒ष्याः। य इ॒मं
 य॒ज्ञम॑वान्। ये य॒ज्ञप॑तिं वर्ध॑न्। उप॑हूते द्यावा॑पृथि॒वी।
 पू॒र्व॒जे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतोऽयं यज॑मानः।
 उत्त॑रस्या॒न्देव॑य॒ज्याया॑मुप॑हूतः। भूय॑सि ह॒विष्क॑रण॒ उप॑हूतः।
 दि॒व्ये धा॒म॒न्नुप॑हूतः। इ॒दं मै॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॑
 तस्मि॑न्नुप॑हूतः। वि॒श्व॑म॒स्य प्रि॒यमुप॑हूतम्। वि॒श्व॑स्य

प्रि॒यस्यो॑प॒हृत॒स्योप॑हृतः॥१८॥

स॒हर्ष॑भा ह्य॒यता॑मु॒पहृत॑ हवि॒ष्कर॑ण॒ उप॑हृतश्च॒त्वारि॑ च॥—————[८]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो न॒रा॒शः॑सः।
व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा
म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्मा॒यजी॑ होता॑। हो॒तुर्हो॒तुराय॑जी॒यान्।
अ॒ग्ने या॑न् दे॒वानया॑ट्। या॑ अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे
अम॑त्स॒ता। ता॑ स॒स॒नुषी॑ हो॒त्रा॒न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑
य॒ज्ञमे॑र॒येम॑म्। स्वि॒ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने हो॒ताऽभूः॑। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य
नमो॒वा॒के वी॒हि॑॥१९॥

अ॒पि॒प्रेः पञ्च॑ च॥—————[९]

इ॒दं द्या॑वा॒पृथि॒वी भ॒द्रम॑भूत्। आ॒र्ध्मं सू॒क्तवा॑कम्। उ॒त
नमो॒वा॒कम्। ऋ॒ध्यास्म॑ सू॒क्तोच्य॑म॒ग्ने। त्वं सू॒क्तवा॑ग॒सि।
उ॒प॒श्रि॒तो दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओम॑न्वती ते॒ऽस्मिन् य॒ज्ञे
य॑ज॒मान॒ द्या॑वा॒पृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्गये॑ जी॒रदा॑नू। अ॒त्र॒सू
अ॒प्र॒वेदे॑। उ॒रुग॑व्यूती अ॒भय॑ कृ॒तौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च
 पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि।
 अग्निरिदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 सोमं इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 अग्निरिदं हविरंजुषत॥२१॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं हविरंजुषत।
 अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदं
 हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी
 इदं हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्।
 इन्द्रं इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 महेन्द्रं इदं हविरंजुषत॥२२॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यपा
 आज्यमजुषन्त। अवीवृधन्त महो ज्यायोऽकृत।
 अग्निरहोत्रेणेदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो
 ज्यायोऽकृत। अस्यामृद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्। आशास्तेऽयं

यज॑मानोऽसौ। आयु॑रा शा॑स्ते। सुप्र॒जा॒स्त्वमा शा॑स्ते।
स॒जा॒त॒व॒न॒स्यामा शा॑स्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शा॑स्ते। भूयो॑ हविष्कर॑ण॒मा शा॑स्ते।
दिव्य॑न्धामा शा॑स्ते। विश्वं॑ प्रि॒यमा शा॑स्ते। यद॒नेन॑
ह॒विषाऽऽशा॑स्ते। तद॑श्या॒त्तद॑ध्यात्। तद॑स्मै दे॒वा रा॑सन्ताम्।
तद॒ग्निर्दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ वन॑ते। व॒यम॒ग्नेर्मानु॑षाः। इ॒ष्टं च॑ वी॒तं
च॑। उ॒भे च॑ नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒हंस॑स्पाताम्। इ॒ह
गति॑र्वा॒मस्ये॒दं च॑। नमो॑ दे॒वेभ्यः॑॥२४॥

अ॒भ्यं कृ॒ताव॑कृ॒ताग्नि॑रि॒दं ह॒विर॑जुषत महेन्द्र इ॒दं ह॒विर॑जुषत सजा॑तव॒न॒स्यामा शा॑स्ते वी॒तं
च॒ त्रीणि॑ च॥ [१०]

तच्छुं॑ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवी॑
स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्यः॑। ऊ॒र्ध्वञ्जि॑गातु भेष॒जम्।
शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। श॒श्वतु॑ष्पदे॥२५॥

तच्छुं॑ यो॒रष्टौ॑॥ [११]

आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑। इ॒ह त्वष्टा॑रम॒ग्रिय॑न्तन्न॒स्तुरी॑पम्। दे॒वानां॑

पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये। याः
 पार्थिवासो या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म
 यच्छत। उत ग्रा वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्राय्यश्विनी
 राट्। आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य
 ऋतुर्जनीनाम्॥ २६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा
 जातवेदाः। देवानामुत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र
 यजतामृतावा। वयमु त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने अकर्म
 समिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन
 नस्तेजसा सःशिशधि॥ २७॥

जनीनामष्टौ च॥ [१२]

उपहूतः रथन्तरः सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरः सह
 पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण। उप मा
 वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा।
 उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप

मा सुप्त होत्राँ ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा
धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखाँ। उप मा भक्षः सखाँ ह्वयताम्।
उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडाँ। उपो अस्माँ
इडाँ ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडाँ। मानवी घृतपदी
मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥२९॥

दैव्याँ अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याँः। य
इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीँ वर्धान्। उपहूते
द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयं
यजमाना। इन्द्राणीवाँऽविधवा। अदितिरिव सुपुत्रा।
उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूता। भूयसि हविष्करणे उपहूता।
दिव्ये धामन्नुपहूता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति
तस्मिन्नुपहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य
प्रियस्योपहूतस्योपहूता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहूतँ सुपुत्रा षट्॥ [१३]

स॒त्यं प्र॒वोऽग्ने॑ म॒हान॒ग्निर्होता॑ स॒मिधो॒ऽग्निर्वृ॒त्राण्य॒ग्निर्मूर्धो॑प॒हूतं दे॒वं ब॒र्हिरि॒दं द्या॑वापृथि॒वी
तच्छुं॑ योरा॒ प्या॒य॒स्वोप॑हूतत्रयो॒दश॥१३॥

स॒त्यं व॒य॑ꣳ स्या॑म वृष्टि॒द्यावा॑ त्रि॒ंशत्॥३०॥

स॒त्यमु॑प॒हूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके

पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अ॒ञ्जन्ति॒ त्वाम॑ध्वरे॒ दे॒व॒यन्तः॑ । वन॑स्पते॒ मधु॑ना॒ दै॒व्येन॑ ।
यद॒र्ध्वस्ति॑ष्ठा॒द्ववि॑णेह ध॑त्तात् । यद्वा॒ क्षयो॑ मा॒तुर॒स्या
उ॒प॒स्थे । उच्छ्र॑यस्व वनस्पते । वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या अधि॑ । सुमि॑ती
मी॒य॒मा॒नः । वर्चो॑धा॒ य॒ज्ञवा॑हसे । समि॑द्धस्य॒ श्रय॑माणः
पु॒रस्ता॑त् । ब्रह्म॑ वन्वा॒नो अ॒जरः॑ सु॒वीर॑म् ॥ १ ॥

आ॒रे अ॒स्मद॑म॒तिं बा॑ध॒मानः॑ । उच्छ्र॑यस्व म॒ह॒ते सौ॒भ॒गाय॑ ।
ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुण॑ ऊ॒तये॑ । ति॒ष्ठा दे॒वो न स॑वि॒ता । ऊ॒र्ध्वो
वा॒ज॒स्य॑ स॒नि॒ता यद॑ञ्जिभिः । वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्याम॑हे । ऊ॒र्ध्वो नः॑
पा॒ह्य॑ ह॒सो नि॑ के॒तुना॑ । वि॒श्वः॑ स॒म॒त्रिण॑न्दह । कृ॒धी नः॑
ऊ॒र्ध्वं च॒ रथा॑य जी॒वसे॑ । वि॒दा दे॒वेषु॑ नो दु॒वः ॥ २ ॥

जा॒तो जा॑यते सुदि॒न॒त्वे अ॒ह्ना॑म् । स॒म॒र्य आ वि॒दथे॑ वर्ध॒मानः॑ ।
पु॒न॒न्ति धी॑रा॒ अप॑सो॒ मनी॒षा । दे॒व॒या वि॒प्र उ॒दिय॑र्ति॒ वाच॑म् ।
यु॒वा सु॒वासाः॑ परि॒वीत॑ आ॒गात् । स उ॒ श्रेया॑न्भवति॒

जायमानः। तन्धीरांसः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो
मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिख्स्वाहुतः।
अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट्। तं सबाधो यतः सुचः। इत्था
धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमूतये। त्वं वरुण उत मित्रो
अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि
सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरन्दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥ [१]

होता यक्षदग्निं समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभा
पृथिव्याः संज्ञथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य
गोपाम्। मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु
वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षन्नराशंसं नृशस्त्रं
नृः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्त्स्याद्वीरैः शक्तीवान्नथैः
प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवां आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः।

उपे॒मं य॒ज्ञमुपे॒मां दे॒वो दे॒वहू॑तिमवतु वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑।
 होता॑ यक्षद्व॒र्हिः सु॒ष्टरी॑मोर्ण॒म्रदा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे वि च॒
 प्र च॑ प्रथता॑ स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्यः॑। ए॒मेन॑दद्य वस॑वो
 रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः सं॑दन्तु प्रि॒यमिन्द्र॑स्यास्तु वे॒त्याज्य॑स्य॒
 होत॒र्यज॑॥४॥

होता॑ यक्षद्व॒र ऋ॒ष्याः क॑व॒ष्यो को॑षधावनी॒रुदा॑ता॒भीर्जि॑हता॒
 वि॒पक्षो॑भिः श्रय॒न्ताम्। सु॒प्रा॒य॒णा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे
 वि॒श्रय॑न्तामृता॒वृधो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑
 यक्षदु॒षासा॒नक्ता॑ बृह॒ती सु॒पेश॑सा॒ नृः प॑ति॒भ्यो योनि॑
 कृ॒ण्वाने॑। स॒ऽस्मय॑माने॒ इन्द्रे॑ण दे॒वैरे॑दं ब॒र्हिः सी॑दतां
 वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्वै॒व्या होता॑रा
 म॒न्द्रा पो॑ता॒रा क॒वी प्रचै॑तसा। स्वि॒ष्टम॒द्यान्यः क॑रदि॒षा
 स्व॑भिगूर्तम॒न्य ऊ॒र्जा स॑त॒वसे॑मं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑
 ध॒त्तां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो
 दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा॒ अच्छि॑द्रम॒द्येद॑म॒पस्त॑न्वताम्।
 दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वम॑पो॒ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑

यक्षत्त्वष्टारमचिष्टुमपाकं॑ रेतोधां विश्रवसं यशोधाम्।
 पुरुरूपमकामकर्शनं॑ सुपोषः पोषैः स्यात्सुवीरो
 वीरैर्वेत्वाज्यस्य होतुर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिमुपावस्रक्षद्वियो
 जोष्टारं॑ शशमन्नरं। स्वदात्स्वधितिरऋतुथाद्य देवो
 देवेभ्यो हव्यावाङ्वेत्वाज्यस्य होतुर्यजं। होता यक्षदग्निं
 स्वाहाऽऽज्यस्य स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानां॑ स्वाहा
 स्वाहाकृतीनां॑ स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवां॑
 आज्यपान्त्स्वाहाऽग्निं॑ होत्राञ्जुषाणा अग्न आज्यस्य
 वियन्तु होतुर्यजं॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाज्यस्य होतुर्यजं सुवीरो वीरैर्वेत्वाज्यस्य होतुर्यजं चत्वारि च
 (अग्निन्तनूनपातन्नराशं॑ संमग्निमिड ईडितो बर्हिर्दुरं उषासानक्ता दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं
 वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विर्वेत्वेको वियन्तु
 होतुर्यजं॥)॥

[२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि
 जातवेदः। आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वन्दूतः
 कविरसि प्रचेताः। तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्। मध्वा

समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्व। मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्।
 देवत्रा च कृणुह्यध्वरन्नः। नराशंसस्य महिमानमेषाम्।
 उपे स्तोषाम यजतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्धाः। स्वदन्तु देवा उभयानि
 हव्या। आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्च। आयाह्यग्रे वसुभिः
 सजोषाः। त्वं देवानामसि यहू होता। स एनान् यक्षीषितो
 यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या
 वृज्यते अग्रे अह्वाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो
 अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः
 शुम्भमानाः। देवीद्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ
 सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपाके। उषासानक्ता
 सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि
 श्रियः शुक्रपिशन्दधाने। दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा।
 मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्यै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा

दि॒शन्ता॑। आ नो॑ य॒ज्ञं भा॑रंती॒ तूय॑मेतु। इडा॑ मनु॒ष्वदि॑ह
चे॒तय॑न्ती। ति॒स्रो दे॒वीर्ब॒र्हिरे॑दꣳ स्यो॒नम्। सर॑स्वती॒ स्वप॑सः
सद॑न्तु। य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी जनि॑त्री। रू॒पैरपि॑ꣳश॒द्भुव॑नानि
वि॒श्वा। तम॑द्य हो॑तरिषि॒तो यजी॑यान्। दे॒वन्त्वष्टा॑रमि॒ह यक्षि॑
वि॒द्वान्॥१॥

उ॒पाव॑सृज॒त्मन्या॑ सम॒ञ्जन्। दे॒वानां॑ पाथं ऋ॒तुथा॑ ह॒वीꣳषि॑।
व॒नस्प॑तिः श॒मिता॑ दे॒वो अ॒ग्निः। स्व॑दन्तु ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑।
स॒द्यो जा॒तो व्य॑मिमीत य॒ज्ञम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑म॒भवत्पु॑रोगाः।
अ॒स्य हो॑तुः प्र॒दिश्य॑तस्य॒ व॒चि। स्वाहा॑कृतꣳ ह॒विर॑दन्तु
दे॒वाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजध्वै विद्वान्ष्टौ च॥ [३]

अ॒ग्निर्हो॑ता॒ नो अ॒ध्वरे॑। वा॒जी स॒न्परि॑णीयते। दे॒वो दे॒वेषु॑
य॒ज्ञियः॑। परि॑त्रिवि॒ष्ट्यध्व॑रम्। या॒त्यग्नी॑ र॒थीरि॑व। आ दे॒वेषु॑
प्र॒यो दध॑त्। परि॑ वाज॑पतिः क॒विः। अ॒ग्निर्ह॒व्यान्य॑क्रमीत्।
दध॑द्रत्नानि दा॒शुषे॑॥११॥

अग्निर्होता नो नव॥ [४]

अजैदग्निः। असंनद्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो हव्यावाँट्।
 प्राञ्जोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः कल्पमानः। यज्ञस्यायुः
 प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदग्ने॥ [५]

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरंभध्वम्। उपनयत मेध्या
 दुरः। आशासाना मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मा अग्निं भरत।
 स्तृणीत बर्हिः। अन्वेनं माता मन्यताम्। अनु पिता। अनु
 भ्राता सगर्भ्यः। अनु सखा सयूथ्यः। उदीचीना९ अस्य पदो
 निधत्तात्॥१३॥

सूर्यश्चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववसृजतात्। दिशः
 श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्। पृथिवी९ शरीरम्। एकधाऽस्य
 त्वचमाच्छ्रितात्। पुरा नाभ्या अपिशसो वृषामुत्खिंदतात्।
 अन्तरेवोष्माणं वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्।
 प्रशसो बाहू॥१४॥

शला दोषणी। कश्यपेवा९सा। अच्छिद्रे श्रोणी।

क॒व॒षो॒रू स्ने॒कप॑र्णा॒ष्ठीव॑न्ता॒॥ ष॒ड्विं॑शतिरस्य॒ वङ्क॑यः।
 ता अ॒नु॒ष्ठो॒च्याव॑यतात्। गात्रं॑ङ्गात्रम॒स्यानू॑नं कृणुतात्।
 ऊ॒व॒ध्य॒गो॒हं पा॑र्थिवङ्ग॒नता॑त्। अ॒स्त्रा र॒क्षः स॑सृजतात्।
 व॒नि॒ष्ठुम॑स्य॒ मा रा॑विष्ट॥१५॥

उ॒रूकं॑ म॒न्यमा॑नाः। ने॒द्व॒स्तो॒के त॑नये। रवि॑तारवच्छमि॒तारः॑।
 अ॒ग्नि॑गो शमी॒ध्वम्। सु॒शमि॑ शमी॒ध्वम्। श॒मी॒ध्वम॑ग्निगो।
 अ॒ग्नि॑गुश्चापा॑पश्च। उ॒भौ दे॒वाना॑ ऽ शमि॒तारौ॑। तावि॑मं प॒शुः
 श्र॑पयतां प्रवि॒द्वा ऽ सौ॑। यथा॑यथाऽस्य॒ श्रप॑ण॒न्तथा॑तथा॥१६॥

ध॒त्ता॒द्वाहू॑ मा रा॑विष्ट॒ तथा॑तथा॥ [६]

जु॒षस्व॑ स॒प्रथ॑स्तमम्। वचो॑ दे॒वप्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जु॒ह्वान॑
 आ॒सनि॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञम॒मृते॑षु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो
 जु॒षस्व। स्तो॒काना॑म॒ग्ने मे॑द॒सो घृ॑तस्य। होत॒ः प्रा॑शा॒न प्र॑थ॒मो
 नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पावक॒ ते। स्तो॒काः श्रो॑तन्ति॒ मेद॑सः।
 स्व॒धर्म॑ दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रेष्ठं॑ नो धेहि॒ वार्य॑म्। तुभ्य॑ ऽ स्तो॒का घृ॑त॒श्रुतः॑। अ॒ग्ने

विप्राय सन्त्य। ऋषिः श्रेष्ठः समिध्यसे। यज्ञस्य प्राविता
 भव। तुभ्यं श्रोतन्त्यग्निगो शचीवः। स्तोकासौ अग्ने मेदसो
 घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः। हव्या जुषस्व मेधिर।
 ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद उद्धृतम्। प्र ते वयन्ददामहे। श्रोतन्ति
 ते वसो स्तोका अधित्वचि। प्रति तान्देवशोविहि॥१८॥

देववीतय उद्धृतत्राणि च॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्र यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्।
 युव९ राधोभिरकवेभिरिन्द्र। अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः।
 होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषेता९ हविः।
 होतर्यज। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत
 वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वान्धियं वाजयन्तीमतक्षम्।
 होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषेता९ हविः। होतर्यज।
 त्वामीडते अजिरन्दत्याय। हविष्मन्तः सद्मिन्मानुषासः।
 यस्य देवैरासदो बर्हिरग्ने। अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता
 यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषेता९ हविः। होतर्यज॥२०॥

सजातानग्निन्द्रे च॥ _____ [८]

गी॒र्भिर्वि॒प्रः प्र॑म॒तिमि॒च्छमा॑नः। ई॒दृ॒ष्टे र॒यिं य॒शसं॑ पू॒र्वभा॑जम्।
 इन्द्रा॑ग्नी वृ॒त्रह॑णा सुव॒ज्रा। प्र णो॑ नव्ये॑भिस्तिरतं
 दे॒ष्णैः। मा॒च्छेद्वा र॒श्मीर॑ति॒ नाध॑मानाः। पि॒तृणां॑
 शक्ती॑रनुयच्छ॑मानाः। इन्द्रा॑ग्निभ्याङ्कं वृष॑णो मदन्ति। ता॒ह्यद्रीं॑
 धि॒षणा॑या उ॒पस्थे॑। अ॒ग्निं सु॑दी॒तिं सु॒दृशं॑ गृ॒णन्तः।
 न॒म॒स्याम॒स्त्वेड्यं॑ जा॒तवे॑दः। त्वान्दू॒तम॑र॒तिं ह॑व्य॒वाह॑म्।
 दे॒वा अ॑कृ॒ण्वन्न॒मृत॑स्य॒ नाभि॑म्॥ २१॥

जातवेदो द्वे च॥ _____ [९]

त्व॑ ह्य॒ग्ने प्रथ॑मो म॒नोता॑। अ॒स्या धि॒यो अभ॑वो दस्म॒होता॑।
 त्व॑ सीं वृ॒षन्न॑कृ॒णोर्दु॑ष्टरी॒तु। सहो॑ वि॒श्वस्मै॑ सह॑से सह॑ध्ये।
 अधा॑ होता न्य॒सीदो॑ य॒जीयान्। इ॒डस्प॑द इ॒षय॑न्नीड्यः
 सन्। तन्त्वा॑ नरः प्रथ॑मन्दे॒वय॑न्तः। म॒हो रा॒ये चि॑तय॑न्तो
 अनु॑गमन्। वृ॒तेव॑ यन्तं ब॒हुभि॑र्वस॒व्यैः। त्वे र॒यिञ्जा॑गृ॒वांसो॑
 अनु॑गमन्॥ २२॥

रुशन्तमग्निन्दरशतम्बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहा दीदिवाःसम्।
 पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रवं आपन्नमृक्तम्।
 नामानि चिद्वधिरे यज्ञियानि। भद्रायान्ते रणयन्त सन्दृष्टौ।
 त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वः राय उभयांसो
 जनानाम्। त्वन्नाता तरणे चेत्योभूः। पिता माता
 सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निः। होता मन्द्रो निषसादा
 यजीयान्। तन्त्वा वयन्दम् आ दीदिवाःसम्। उपजुबाधो
 नमसा सदेम। तन्त्वा वयः सुधियो नव्यमग्रे। सुम्रायव
 ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अग्रे
 बृहता रौचनेन। विशां कविं विशपतिः शश्वतीनाम्।
 नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमग्निं यजुतः
 रयीणाम्। सो अग्र ईजे शशमे च मर्तः। यस्त आनद्धमिधा
 हव्यदातिम्। य आहुतिं परि वेदा नमोभिः। विश्वेत्सवामा
 दधते त्वोतः। अस्मा उ ते महि महे विधेम। नमोभिरग्रे

स॒मिधो॒त ह॒व्यैः। वेदी॑सू॒नो सह॑सो गी॒र्भिरु॒क्थैः। आ ते
भ॒द्राया॑ꣳ सु॒म॒तौ य॑तेम॥ २५॥

आ यस्त॒तन्थ॒ रोद॑सी विभा॒सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्य॑स्तरु॒त्रः।
बृ॒हद्भि॑र्वाजैः स्थवि॑रेभिर॒स्मे। रेवद्भि॑र॒ग्ने वि॒तरं॑ वि भा॑हि।
नृ॒वद्व॑सो स॒दमि॑द्वैह्य॒स्मे। भूरि॑तो॒काय॒ तन॑याय प॒श्वः।
पूर्वी॑रिषो बृ॒हती॑रा॒रे अ॑घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑
सन्तु। पु॒रू॒ण्य॑ग्ने पु॒रु॒धा त्वा॒या। वसू॑नि राज॒न्व॒सुता॑ते
अ॒श्याम्। पु॒रू॒णि हि त्वे पु॑रु॒वार॒ सन्ति॑। अ॒ग्ने वसु॑ विध॒ते
राज॑नि॒त्वे॥ २६॥

जा॒गृ॒वाꣳसो अनु॑ग॒म॒न्मानु॑षाणाश्च॒र्षणी॑नां य॑तेमा॒श्या॒न्द्वे च॥ [१०]

आभ॑रतꣳ शि॒क्षतं॑ वज्र॒बाहू॑। अ॒स्माꣳ इ॒न्द्रा॑ग्नी अव॒तꣳ
श॒ची॑भिः। इ॒मे नु ते र॒श्मयः॑ सूर्य॑स्य। येभिः॑ स॒पित॑त्वं पि॒तरों
न॒ आयन्। होता॑ यक्ष॒दिन्द्रा॑ग्नी। छा॒गस्य॑ ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्य।
म॒ध्य॒तो मे॒द उ॒द्धृत॑म्। पु॒रा द्वे॒षोभ्यः॑। पु॒रा पौ॑रु॒षेय्या॑ गृ॒भः।
घ॒स्ता॑न्नूनम्॥ २७॥

घा॒से अ॑ञ्जा॒णां यव॑सप्रथ॒मानाम्। सु॒मत्क्ष॑राणां५
 श॒तरु॑द्रि॒याणाम्। अ॒ग्नि॒ष्वात्ता॒नां पीवो॑पवस॒नानाम्। पा॒श्वतः
 श्रो॑णितः शि॒ताम॒त उ॑त्साद॒तः। अ॒ङ्गाद॑ङ्गादव॒त्तानाम्। कर॑त
 ए॒वेन्द्रा॑ग्नी। जु॒षेता॑ ह॒विः। हो॒त॒र्यज॑। दे॒वेभ्यो॑ वनस्पते
 ह॒वी॑षि॒। हि॒र॒ण्यपर्ण॑ प्र॒दिव॑स्ते अ॒र्थम्॥२८॥

प्र॒दक्षि॑णिद्र॒शनया॑ नि॒यूय॑। ऋ॒तस्य॑ वक्षि प॒थिभी॒
 रजि॑ष्ठैः। हो॒ता यक्ष॑द्वन॒स्पति॑म॒भिहि॑। पि॒ष्टत॑मया
 रभि॑ष्ठया र॒शनया॑र्धित। यत्रेन्द्रा॒ग्नियो॑श्छाग॒स्य ह॒विषः॑
 प्रि॒या धामा॑नि। यत्र वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पा॒था॑सि।
 यत्र दे॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धामा॑नि। यत्रा॒ग्नेर्होतुः॑
 प्रि॒या धामा॑नि। तत्रै॒तं प्र॑स्तुत्ये॒वोप॑स्तुत्ये॒ वोपा॑व॒स्रक्षत्।
 रभी॑या॑समिव कृ॒त्वी॥२९॥

कर॑दे॒वं दे॒वो वन॑स्पतिः। जु॒षता॑ ह॒विः। हो॒त॒र्यज॑। पि॒प्री॒हि
 दे॒वा॑ उ॒शतो॑ य॒विष्ठ॑। वि॒द्वा॑ ऋ॒तू॑र्ऋ॒तुप॑ते यजे॒ह। ये
 दै॒व्या ऋ॒त्विज॑स्तेभि॒रग्ने॑। त्व॑ होत॒वृणाम॑स्याय॒जिष्ठः॑। हो॒ता
 यक्ष॑द॒ग्नि॑ः स्वि॒ष्टकृ॑तम्। अया॑ङ्गि॒रिन्द्रा॑ग्नियो॒श्छाग॑स्य

ह॒विषः॑ प्रि॒या धामा॑नि। अया॒ङ्मन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथा॑सि।
 अया॒ङ्मन॒स्पतेः॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑
 प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑त्स्वं म॒हिमान॑म्। आय॑जता॒मेज्या॒
 इषः॑। कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्वरा॑ जा॒तवे॑दाः। जुष॑ता॒ ह॒विः।
 होत॑र्यज॥ ३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथासि सप्त च॥ [११]

उपो॑ ह॒ यद्वि॑दथ॑ वा॒जिनो॒ गूः। गी॒र्भिर्वि॑प्राः प्रम॑तिमिच्छ॒मानाः॑।
 अ॒र्वन्तो॒ न का॑ष्ठा॒न्नक्ष॑माणाः। इन्द्रा॒ग्नी जो॑हु॒वतो॒ नर॑स्ते।
 वन॑स्पते र॒शनया॑ऽभि॒धाय॑। पि॒ष्टत॑मया व॒युना॑नि वि॒द्वान्।
 वह॑ देव॒त्रा दि॑धिषो ह॒वीर्षि॑। प्र च॑दा॒तार॑म॒मृते॑षु वोचः।
 अ॒ग्निः॒ स्विष्ट॑कृतम्। अया॑ङ्मि॒रिन्द्रा॑ग्नि॒योश्छ॑ग॒स्य ह॒विषः॑
 प्रि॒या धामा॑नि॥ ३१॥

अया॒ङ्मन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथा॑सि। अया॒ङ्मन॒स्पतेः॑ प्रि॒या धामा॑नि।
 यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑त्स्वं म॒हिमान॑म्। आय॑जता॒मेज्या॒
 इषः॑। कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्वरा॑

जा॒तवे॑दाः। जु॒षता॑ ५ ह॒विः। अ॒ग्ने यद॑द्य वि॒शो अ॑ध्वरस्य
 होतः। पाव॑कं शोचे॒ वेष्ट्व॑ ५ हि यज्वा॑। ऋ॒ता यंजा॑सि
 म॒हिना॑ वि॒यद्भूः। ह॒व्या व॑ह यविष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥ ३२॥

धामा॑नि भूरेकं च॥ _____ [१२]

दे॒वं ब॒रु॒हिः सु॒दे॒वं दे॒वैः स्यात्सु॒वीरं॑ वी॒रैर्व॑स्तो॑र्वृ॒ज्येता॒क्तोः
 प्र॒भ्रिये॒तात्य॒न्यान्ना॒या ब॒रु॒हिष्म॑तो म॒देम॑ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
 वेतु॒ यजं॑। दे॒वीर्द्वारं॑ स॒ङ्घा॒ते वि॒द्भीर्या॑म॒ञ्छि॒थिरा॑ ध्रु॒वा
 दे॒वहू॑तौ व॒त्स ई॒मेना॒स्तरु॑ण॒ आ॒मिमी॑यात्कुमा॒रो
 वा न॒वजा॑तो॒ मैना॒ अर्वा॑ रे॒णुक॑काटः पृ॒णं॒गव॑सु॒वने॑
 वसु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यजं॑। दे॒वी उ॒षासा॑न॒क्ताऽद्या॑स्मि॒न्यज्ञे॑
 प्र॒यत्य॑हे॒ताम॒पि नू॒नन्दै॒वीर्वि॑शः प्रा॒यासि॑ष्टा ५ सु॒प्री॑ते
 सु॒धि॑ते वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यजं॑। दे॒वी जो॑ष्ट्री
 वसु॒धि॑ती॒ ययो॑र॒न्याऽघा॑द्वेषा॑सि॒ यूय॑व॒दान्या॑व॒क्षद्व॑सु
 वा॒र्याणि॑ यज॑मा॒नाय॑ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यजं॑।
 दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ इष॑मूर्ज॒मन्या॑व॒क्षत्स॒ग्धिः॑ स॒पी॑ति॒मन्या॑

नवेन॒ पूर्व॒न्दय॑मानाः॒ स्याम॑ पुरा॒णेन॒ नव॒न्तामूर्ज॑मूर्जाहु॑ती
 ऊ॒र्जय॑माने॒ अधा॑तां॒ वसु॑वने॒ वसु॑धेय॑स्य॒ वीतां॑ यज॑।
 दे॒वा दै॒व्या हो॑ता॒रा ने॑ष्टा॒रा पो॑ता॒रा ह॒ताघ॑श॒सावाभ॑रद्व॒सू
 वसु॑वने॒ वसु॑धेय॑स्य॒ वीतां॑ यज॑। दे॒वीस्ति॑स्रस्ति॒स्रो दे॒वीरि॑डा
 सर॑स्वती॒ भार॑ती॒ द्यां भार॑त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्ष॒त्सर॑स्वती॒म॒
 रु॒द्रैर्य॑ज्ञमा॒वीदि॑हैवे॒डया॒ वसु॑मत्या॒ सध॒माद॑ म॒देम॑ वसु॑वने॒
 वसु॑धेय॑स्य॒ विय॑न्तु॒ यज॑। दे॒वो न॒राश॑सं॒स्त्रिशी॑रू॒षा
 ष॑डक्षः॒ श॒तमि॑देन॒शिति॑पृ॒ष्ठा आ॑द॒धति॑ स॒हस्र॑मी॒
 प्र॒व॒हन्ति॑ मि॒त्राव॑रु॒णेद॑स्य॒ हो॒त्रम॑र॒हतो॑ बृ॒हस्प॑तिः
 स्तो॒त्रम॒श्विना॑ऽऽध्व॒र्यवं॑ वसु॑वने॒वसु॑धेय॑स्य॒ वेतु॑ यज॑।
 दे॒वो व॒नस्प॑तिर्व॒रूष॑प्रा॒वा घृ॒तनि॑र्णि॒ग्द्याम॑ग्रे॒णास्पृ॑क्ष॒दान्त॑रि॒क्षं
 म॒ध्येना॑प्राः पृ॒थि॒वीमु॑प॒रेणा॑दृ॒हीद्व॑सु॒वने॑ वसु॑धेय॑स्य॒ वेतु॑
 यज॑। दे॒वं ब॒र्हि॒र्वारि॑तीनां॒ नि॒धेधा॑ऽसि॒ प्रच्यु॑तीना॒मप्र॑-
 च्यु॒तन्नि॑का॒मध॑रणं॒ पुरु॑स्पा॒रुहं॑ यश॑स्वदे॒ना ब॒र्हिषा॑ऽन्या
 ब॒र्ही॑ऽप्य॒भि ष्या॑म॒ वसु॑वने॒ वसु॑धेय॑स्य॒ वेतु॑ यज॑। दे॒वो
 अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्सु॑द्रवि॒णा म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्माऽऽय॒जी

होता॒ होतु॑रु॒होतुरा॑य॒जीया॑न॒ग्रे या॒न्दे॒वान॒या॒ड्या॑ ५ अपि॑प्रे॒र्ये ते
 हो॒त्रे अ॒मत्स॑त् ता॑ ५ स॑स॒नुषी॑ ५ हो॒त्रा॒न्दे॒वङ्ग॑मा॒न्दिवि॑ दे॒वेषु॑
 य॒ज्ञमे॑र॒येम॑ ५ स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॑ग्रे होता॒ऽभू॑र्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
 नमो॒वा॒के वी॒हि यज॑ ॥ ३३ ॥

यजे॑कं च॥ _____ [१३]

दे॒वं ब॒र्ह॒ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वीर्द्वा॑रः। व॒सु॒वने॑
 वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वी उ॒षा॑सा॒नक्ता॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
 वी॒ताम्। दे॒वी जो॒ष्ट्री॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒ताम्। दे॒वी
 ऊ॒र्जा॒हु॑ती। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒ताम्॥ ३४ ॥

दे॒वा दै॒व्या॒ हो॒ता॒रा। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒ताम्।
 दे॒वीस्ति॒स्त्रस्ति॒स्त्रो दे॒वीः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो
 नरा॒श॑ ५ सः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो व॒न॒स्प॒तिः।
 व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वं ब॒र्हि॒र्वारि॑तीनाम्। व॒सु॒वने॑
 वसु॒धेय॑स्य वेतु॥ ३५ ॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः।

स॒त्यम॑न्मा॒य॒जी होता॑। होतु॑र्होतुराय॑जीयान्। अ॒ग्ने
 या॒न्दे॒वानया॑ट्। या॒९ अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अ॒म॑त्स॒ता ता॑९
 स॑स॒नुषी॑९ हो॒त्रा॑न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑र॒येम॑म्।
 स्वि॒ष्ट॒कृ॒च्चा॒ग्ने होता॑ऽभूः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य नमो॒वा॒के
 वी॒हि॑॥ ३६॥

वी॒तां वे॒त्वभू॑रेकं च॥ [१४]

अ॒ग्नि॒म॒द्य हो॒ता॑र॒मवृ॑णीता॒यं यज॑मानः प॒च॑न्प॒त्तीः
 प॒च॑न्पु॒रोडा॑शं ब॒ध्नन्नि॒न्द्रा॒ग्नि॒भ्याञ्छा॑ग॒९ सू॒प॒स्था अ॒द्य
 दे॒वो व॒न॒स्पति॑र॒भव॑दि॒न्द्रा॒ग्नि॒भ्यां छा॑गे॒नाघ॑स्ता॒न्तं मे॑द॒स्तः
 प्र॒ति॒प॒च॒ता॒ग्रंभी॑ष्टा॒मवी॑वृ॒धेतां॑ पु॒रोडा॑शे॒न त्वा॒म॒द्य॒र्ष आ॑र्षे॒य
 ऋ॒षी॒णा॒न्न॒पाद॑वृणीता॒यं यज॑मानो ब॒हु॒भ्य आ॑ स॒ङ्ग॑ते॒भ्य
 ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॑ व॒सु वा॒र्या य॑क्ष्य॒त इति॑ ता या दे॒वा
 दे॒व॒दा॒ना॒न्यदु॑स्ता॒न्यस्मा॑ आ च॒ शा॒स्वा च॑ ग॒ुरस्वे॑षि॒तश्च॑
 हो॒त॒र॒सि॑ भ॒द्र॒वा॒च्या॒य प्रे॑षि॒तो मा॑नु॒षः सू॒क्त॒वा॒काय॑ सू॒क्ता
 ब्रू॑हि॥ ३७॥

अ॒ग्नि॒म॒द्यैक॑म्॥ [१५]

अ॒ञ्जन्ति॒ होता॑ यक्ष॒त्समि॑द्धो अ॒द्याग्नि॑रजै॒द्देव्यां॑ जुष॒स्वा वृ॑त्रहणा गी॒र्भिस्त्व॑ ह्याभ॑रत॒मुपो॑ह

यद्दे॒वं ब॒र्हिः सु॑दे॒वं दे॒वं ब॒र्हिर्ग्निम॑द्य पञ्च॑दश॥१५॥

अ॒ञ्जन्त्य॒ग्निर्होता॑ नो गी॒र्भिरु॑पो ह॒ यद्वि॑दथं वा॒जिनः॑ स॒प्तत्रिं॑शत्॥३७॥

अ॒ञ्जन्ति॑ सू॒क्ताब्रू॑हि॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा ए॒षोऽग्नौ॑ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीन॑न्वा॒धाय॑
व्रतमु॒पैति॑। सयदनि॑ष्ट्वा प्रया॒यात्। अका॑मप्रीता ए॒न॒ङ्कामा॑
नानुप्रया॑युः। अ॒ते॒जा अ॑वी॒र्यः॑ स्यात्। स जु॑हुयात्। तुभ्य॑न्ता
अ॒ङ्गिर॑स्तम। वि॒श्वाः सु॒क्षित॑यः पृथ॑क्। अ॒ग्ने कामा॑य येमि॒र॒
इति॑। कामा॑ने॒वास्मि॑न्दधाति॥१॥

काम॑प्रीता ए॒न॒ङ्कामा॑ अनु प्रया॑न्ति। ते॒ज॒स्वी वी॒र्या॑वान्भवति।
सन्त॑ति॒र्वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। योऽग्नीन॑न्वा॒धाय॑ व्रतमु॒पैति॑। स
यदु॒द्वाय॑ति। वि॒च्छि॑त्तिरे॒वास्य॑ सा। तं प्राश्च॑मुद्धृत्य।
मन॑सोप॑तिष्ठेत्। मनो॒ वै प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॑त्यो य॒ज्ञः॥२॥
मन॑सैव य॒ज्ञः सन्त॑नोति। भूरि॑त्याह। भूतो॒ वै प्र॒जाप॑तिः।
भूति॑मे॒वोपै॑ति। वि वा ए॒ष इ॒न्द्रि॒येण॑ वी॒र्येण॑र्ध्यते।
यस्याहि॑ता॒ग्नेर॒ग्निर॑प॒क्षाय॑ति। याव॑च्छ॒र्म्यया॑ प्र॒विध्यै॑त्। यदि
ताव॑दप॒क्षायै॑त्। त॑ सम्भ॑रेत्। इ॒दन्त॑ एकं प॒र उ॑त

एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविंशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि। प्रिये
देवानां परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवैनं सम्भरति। सैव ततः
प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायेत। अनुप्रयायावस्येत्।
सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्पयः
प्रविंशति। यस्य हविषे वत्सा अपाकृता धरन्ति॥४॥

तान् यदुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्।
यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागून्निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः
प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः।
पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवरुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये
यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायन्दुग्धं
हविरार्तिमाच्छति। इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योपं वसेत्। पयो
वा ओषधयः। पय एवारभ्य गृहीत्वोपं वसति। यत्प्रातः

स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवरुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं हविरार्तिमाच्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनन्निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवरुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य ब्रत्येऽह्न्यत्यनालम्बुका भवति। तामपुरुष्यं यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिद्वोपं ह्वयेत। अमूहमस्मि।

सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋत्कम्।
तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहे। पुंसे पुत्राय वेत्तवै।
रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप
ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै
यदि परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानर्धो वै॥)॥ [१]

यद्विष्णुणेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा
वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः
प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह।
भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा
अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः
स्यात्। मध्यमेन पूर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि
निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैन्तप्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः
 प्राय॑श्चित्तिः। यदव॑वृष्टेन जुहुयात्। अप॑रूपमस्या॒त्मञ्जा॑येत।
 कि॒लासो वा॒स्यादर्श॑सो वा॑। यत्प्रत्ये॒यात्। य॒ज्ञं
 विच्छि॑न्ध्यात्। स जुहुयात्। मि॒त्रो ज॒नान्क॑ल्पयति
 प्र॒जान॑न्॥१२॥

मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॑त द्याम्। मि॒त्रः कृ॑ष्टीरनि॑मिषा॒ऽभि
 च॑ष्टे। स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑ञ्जुहोतेति॑। मि॒त्रेणै॒वैन॑त्कल्पयति।
 तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः
 प्राय॑श्चित्तिः। यत्पूर्व॑स्या॒माहु॑त्या॒ं हु॒ताया॒मुत्त॑राऽऽहु॒तिः
 स्क॒न्दे॑त्। द्वि॒पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्य॒ध्येत॑। यदुत्त॑रया॒ऽभि
 जु॑हुयात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्य॒ध्येत॑। यत्र वे॒त्थं व॑नस्पते
 दे॒वाना॑ङ्गु॒ह्या ना॑मानि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गा॒मये॑ति॑ वानस्प॒त्यय॑र्चा
 स॒मिध॑मा॒धाय॑। तू॒ष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्। व॒नस्प॑ति॒नैव
 य॒ज्ञस्या॑र्ता॒श्चाना॑र्ता॒श्चाहु॑ती॒ वि दा॑धार। तत्कृत्वा। अ॒न्यां

दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पुरा
 प्रयाजेभ्यः प्राङ्ङारः स्कन्देत्। अध्वर्यवे च यजमानाय
 चाकः स्यात्॥१४॥

यदक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानाय चाकः स्यात्।
 यत्प्रत्यक्। होत्रे च पत्नियै च यजमानाय चाकः
 स्यात्। यदुदङ्। अग्नीधे च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकः
 स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्।
 यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः प्रहियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा
 यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते।
 नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति
 येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रं शृङ्गो वृषभो जातवेदाः।
 स्तोमं पृष्ठो घृतवान्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्वा
 जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवैनं प्र
 हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजान्नभि जुहुयात्स्याद्विद्येत जहाम त्रीणि च (यद्विष्णवेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राडङ्गारो यदक्षिणा यत्प्रत्यग्यदुदङ्ग॥)॥ [२]

वि वा ए॒ष इन्द्रि॒येण॑ वी॒र्येण॑ ध॒र्यते। यस्याहि॑ताग्नेर॒ग्निर्मथ्य॑मानो
न जाय॑ते। यत्रा॒न्यं पश्ये॑त्। तत॑ आ॒हृत्य॑ होत॒व्यम्।
अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहोत्रं हुतं भ॑वति। यद्यन्यत्र वि॒न्देत्।
अ॒जायां॑ होत॒व्यम्। आ॒ग्नेयी॑ वा ए॒षा। यद॒जा।
अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहोत्रं हुतं भ॑वति॥१७॥

अ॒जस्य॑ तु नाश्नी॑यात्। यद॒जस्या॑श्नी॒यात्। यामे॒वाग्नावाहु॑तिं
जुहु॑यात्। ताम॑द्यात्। तस्मा॑द॒जस्य॑ नाश्य॑म्। यद्य॒जान्न
वि॒न्देत्। ब्रा॒ह्मण॑स्य॒ दक्षि॑णे ह॒स्ते होत॑व्यम्। ए॒ष वा
अ॒ग्निर्वैश्वान॑रः। यद्वा॑ह्म॒णः। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहोत्रं हुतं
भ॑वति॥१८॥

ब्रा॒ह्मण॑न्तु व॑स॒त्यै नाप॑ रुन्ध्यात्। यद्वा॑ह्म॒णं व॑स॒त्या
अ॑प॒रुन्ध्यात्। यस्मि॑न्ने॒वाग्नावाहु॑तिं जुहु॑यात्। तम्भा॑ग॒धेये॑न

व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि
ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै
दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भांस्तु
नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत।
तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु
होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतांस्वेवास्याग्निहोत्रं
हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः
परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न
परिचक्ष्याः। मेध्यां च वा एतस्यामेध्यां च तनुवौ स
सृज्येते। यस्याहिताग्नेरन्यैरग्निभिरग्नयः सः सृज्यन्ते। अग्नये
विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यांश्चैवास्यामेध्यां
च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिं स्वेन भागधेयेनोप धावति।

स ए॒वैनं॑ व्र॒तमा ल॑म्भयति॥ २१॥

गर्भ॑ः स्र॒वन्तम॑ग॒दम॑कः। अ॒ग्निरिन्द्र॒स्त्वष्टा॑ बृ॒हस्प॑तिः।
पृ॒थिव्या॑मव॑ चु॒श्चोतै॑तत्। नाभि॑प्राप्नोति॒ निर्ऋ॑तिं परा॒चैः।
रेतो॑ वा ए॒तद्वाजि॑न॒माहि॑ताग्नेः। यद॑ग्नि॒होत्र॑म्। तद्य॑त्स्र॒वेत्।
रेतो॑ऽस्य॒ वाजि॑नः स्र॒वेत्। गर्भ॑ः स्र॒वन्तम॑ग॒दम॑क॒रित्या॑ह।
रेत॑ ए॒वास्मि॒न्वाजि॑नं दधाति॥ २२॥

अ॒ग्निरित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। रेत॑ ए॒व तद॑धाति। इन्द्र॒
इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति। त्वष्टे॒त्याह। त्वष्टा॑ वै
प॒शूनां॑ मि॒थुना॑नां॒ रूप॑कृत्। रू॒पमे॒व प॒शुषु॑ दधाति।
बृ॒हस्प॑तिरित्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्रह्म॑णै॒वास्मै॑
प्र॒जाः प्र॒ ज॑नयति। पृ॒थिव्या॑मव॑ चु॒श्चोतै॑तदित्या॑ह।
अ॒स्यामे॒वैन॑त्प्रति॒ष्ठाप॑यति। नाभि॑प्राप्नोति॒ निर्ऋ॑तिं
परा॒चैरित्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॥ २३॥

अ॒जाऽग्रा॒वेवा॒स्याग्नि॑होत्रं हु॒तं भ॑वति भवत्यासीत् परि॒चर्क्षी॑त् लम्भयति दधाति दे॒वानां॑
बृ॒हस्प॑तिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यम॒जायां॑ ब्राह्म॒णस्य॑ दर्भस्त॒म्बेऽप्सु॑ होत॒व्यम्॥)॥—[३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। तार्भी
रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवां गातुविदः।
गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र
युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥ २४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वक्लमन्तरमा ददे। आपो देवीः
शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्गाय देवानाम्।
पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो
वत्सेषु पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन।
पयः सोमं करोत्विमम्॥ २५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति
सूर्यमहै। आदित्यज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय
रमतां देवताभ्यः। वसून्नुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः।
ताः पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं
पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परि गृह्णामि पूर्वः॥ २६॥

अग्निर्हव्यवाडिह ताना वहतु। पौर्णमासं हविरिदमेषां

मयि। आ॒मा॒वा॒स्य॑ ह॒विरि॒दमे॑षां मयि। अ॒न्त॒रा॒ऽग्नी प॒शवः॑।
 दे॒व॒स॒स॒द॒मा ग॑मन्। ता॒न्पूर्वः॑ परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒य॒त॒ने
 मनी॑षया। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि
 सं॒वसा॑नाः। ताः पूर्वं॑ परि॑ गृह्णामि॥२७॥

स्व आ॒य॒त॒ने मनी॑षया। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्।
 अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि सं॒वसा॑नाः। ता॒न्पूर्वः॑ परि॑ गृह्णामि।
 स्व आ॒य॒त॒ने मनी॑षया। अ॒यं पि॑तृ॒णाम॒ग्निः। अवा॑हु॒व्या
 पि॒तृभ्य॑ आ। तं पूर्वं॑ परि॑ गृह्णामि। अ॒विष॑न्नः पि॒तुं क॑रत्।
 अज॑स्रन्त्वा॑ संभा॒पालाः॥२८॥

वि॒ज॒यभा॑ग॒सं॒ समि॑न्धताम्। अ॒ग्ने दी॒दाय॑ मे स॒भ्य।
 विजि॑त्यै श॒रदः॑ श॒तम्। अ॒न्नमा॑वस॒थीय॑म्। अ॒भि ह॑राणि
 श॒रदः॑ श॒तम्। आ॒व॒स॒थे श्रि॑यं म॒न्त्रम्। अहि॑र्बु॒ध्नियो॒ नि
 य॑च्छतु। इ॒दम॒हम॒ग्निज्ये॑ष्ठेभ्यः। वसु॑भ्यो य॒ज्ञं प्र॑ब्रवीमि।
 इ॒दम॒हमिन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रु॒द्रेभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र॑ ब्रवीमि। इ॒दम॒हं वरु॑णज्येष्ठेभ्यः। आ॒दि॒त्येभ्यो॑
 य॒ज्ञं प्र॑ ब्रवीमि। प॒यस्व॑ती॒रोष॑धयः। प॒यस्व॑द्वी॒रुधां॑ प॒यः।

अ॒पां प॒यसो॒ यत्प॒यः। तेन॒ मामिन्द्र॒ सꣳ सृ॑ज। अ॒ग्ने॑ व्रतपते
व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑ राध्यताम्। वा॒यो व्रत॑पत॒
आदि॑त्य व्रतपते॥ ३० ॥

व्र॒तानां॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑
राध्यताम्। इ॒मां प्राची॒मुदी॑चीम्। इष॒मूर्ज॑म॒भि सꣳस्कृ॑ताम्।
ब॒हुप॒र्णामशु॑ष्काग्राम्। ह॒रा॑मि पशु॒पाम॑हम्। यत्कृ॑ष्णो रू॒पं
कृ॒त्वा। प्रावि॑श॒स्त्वं वन॑स्पतीन्। तत॑स्त्वामे॒कविꣳश॑ति॒धा।
सम्भ॑रामि सु॒सम्भृ॑तां॥ ३१ ॥

त्री॒न्यरि॑धीꣳ स्ति॒स्रः स॒मिधः॑। य॒ज्ञायु॑रनुस॒ञ्च॒रान्। उ॒प॒वे॒षं
मे॒क्ष॑णं धृ॒ष्टिम्। सं भ॑रामि सु॒सम्भृ॑तां। या जा॒ता
ओष॑धयः। दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॑ पर्व॑ रा॒ध्यास॑म्।
प॒रि॒स्तर॑मा॒हरन्। अ॒पां मे॒ध्यं य॒ज्ञिय॑म्। सदे॑वꣳ शि॒वम॑स्तु
मे॥ ३२ ॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जी॒वा॒नि श॒रदः॑ श॒तम्।
अप॑रिमितानां परि॑मिताः। सन्न॑ह्ये सु॒कृ॒ताय॑ कम्। ए॒नो

मा निगाङ्कितमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु।
 सकृदाच्छिन्नं बर्हिरूर्णामृदु। स्योनं पितृभ्यस्त्वा
 भराम्यहम्। अस्मिन्त्सीदन्तु मे पितरः सोम्याः। पितामहाः
 प्रपितामहाश्चानुगैः सह॥ ३३॥

त्रिवृत्पलाशे दुर्भः। इयान्प्रादेशसम्मितः। यज्ञे पवित्रं
 पोतृतमम्। पयो हव्यं करोतु मे। इमौ प्राणापानौ।
 यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे
 हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वा मनसा
 पुनातु॥ ३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां
 पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्।
 त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्।
 त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्।
 पवित्रेण सहागहि॥ ३५॥

शिवेयं रज्जुरभिधानीं। अघ्नियामुपं सेवताम्। अप्रस्रं साय

य॒ज्ञस्य॑। उ॒खे उ॒प॒द॒धाम्य॑हम्। प॒शुभिः॑ स॒न्नीतं॑
 बि॒भृताम्। इन्द्रा॑य श्रु॒तं दधि॑। उ॒प॒वे॒षोऽसि॑ य॒ज्ञाय॑।
 त्वां प॑रि॒वे॒षम॑धारयन्। इन्द्रा॑य ह॒विः कृ॑ण्वन्तः। शि॒वः
 श॒ग्मो भ॑वासि नः॥३६॥

अमृ॑न्मयन्देवपा॒त्रम्। य॒ज्ञस्यायु॑षि॒ प्र यु॑ज्यताम्।
 ति॒रः प॒वि॒त्रम॑ति॒नीताः। आपो॑ धारय॒ माति॑गुः। दे॒वेन॑
 सवि॑त्रोत्पू॒ताः। वसोः॑ सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑। गान्दो॑हपवि॒त्रे
 र॒ज्जुम्। सर्वा॑ पात्रा॒णि शु॑न्यत। ए॒ता आ च॑रन्ति॒ मधु॑म॒द्बुहा॑नाः।
 प्र॒जाव॑तीर्य॒शसो॑ वि॒श्वरू॑पाः॥३७॥

ब॒ह्वीर्भ॑वन्ती॒रुप॑जाय॒मानाः। इ॒ह व॒ इन्द्रो॑ रमयतु गावः।
 पू॒षा स्थ॑। अ॒य॒क्ष्मा वः॑ प्र॒जया॒ सꣳ सृ॑जामि। रा॒यस्पोषे॑ण
 बहु॑लाभवन्तीः। ऊ॒र्जं प॑यः पि॒न्व॑माना घृ॒तं च॑। जी॒वो
 जी॑वन्ती॒रुप॑वः सदेयम्। द्यौश्चे॑मं य॒ज्ञं पृ॑थि॒वी च॒
 सन्दु॑हाताम्। धा॒ता सोमै॑न स॒ह वा॑तेन वा॒युः। य॒ज॑मानाय॒
 द्रवि॑णन्दधातु॥३८॥

उत्स॑न्दुहन्ति क॒लश॑श्चतु॑र्बिलम्। इडां॑ दे॒वीम्मधु॑मती॒ः
 सुव॑र्विदम्। तदिन्द्रा॒ग्नी जि॑न्वत॒ः सूनृ॑तावत्। तद्यज॑मानममृत॒त्वे
 द॑धातु। काम॑धुक्षः प्र णो॑ ब्रूहि। इन्द्रा॒य ह॒विरिन्द्रि॑यम्। अ॒मूं
 यस्यां॑ दे॒वाना॑म्। म॒नुष्या॑णां प॒यो हि॑तम्। बहु॑ दु॒ग्धीन्द्रा॑य
 दे॒वेभ्यः॑। ह॒व्यमा॑ प्यायतां पुनः॑॥३९॥

व॒त्सेभ्यो॑ म॒नुष्ये॑भ्यः। पुन॑र्दोहाय॑ कल्पताम्। य॒ज्ञस्य॑
 सन्त॑तिरसि। य॒ज्ञस्य॑ त्वा सन्त॑तिमनु सन्त॑नोमि।
 अद॑स्तमसि विष्ण॑वे त्वा। य॒ज्ञाय॑र्पि दधाम्य॒हम्।
 अ॒द्विररि॑क्तेन॒ पात्रे॑ण। याः पू॒ताः प॑रि॒शेर॑ते। अ॒यं प॒यः सोमं॑
 कृ॒त्वा। स्वां॑ योनि॒मपि॑ गच्छतु॥४०॥

प॒र्णव॑ल्कः प॒वित्र॑म्। सौ॒म्यः सोमा॑द्धि निर्मि॑तः। इ॒मौ प॒र्णं च॑
 द॒र्भं च॑। दे॒वाना॑ः ह॒व्यशो॑धनौ। प्रा॒तर्वे॑षाय॑ गोपाय। विष्णो॑
 ह॒व्यः हि रक्ष॑सि। उ॒भाव॑ग्नी उ॑पस्तृण॒ते। दे॒वता॑ उप॑वसन्तु
 मे। अ॒हङ्ग्रा॑म्यानुप॑ वसामि। म॒ह्यङ्गो॑प॒तये॑ प॒शून्॥४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वं परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते

सुसम्भृतां मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह
प्रजा इह पशवोऽयं पितृणामग्निः।)॥—————[४]

देवा॑ दे॒वेषु॑ परा॑क्रमध्वम्। प्रथ॑मा द्वितीये॑षु। द्विती॑यास्तृतीये॑षु।
त्रिरे॑कादशा इ॒ह मा॑ऽवत। इ॒दं श॑केयं यदि॒दं क॒रोमि॑।
आ॒त्मा क॑रोत्वा॒त्मनै॑। इ॒दं क॑रिष्ये भेष॒जम्। इ॒दम्मे॑
विश्व॑भेषजा। अ॒श्विना॒ प्राव॑तं युवम्। इ॒दम॒हं सेना॑या
अ॒भीत्व॑र्यै॥४२॥

मुख॑मपो॒हामि॑। सूर्य॑ ज्योति॒र्वि भा॑हि। म॒ह॒त इन्द्रि॑याय।
आ प्या॑यतां घृ॒तयो॑निः। अ॒ग्निर्ह॒व्याऽनु॑ मन्यताम्। खमं॑ङ्क्ष्व
त्वच॑मङ्क्ष्व। सु॒रूप॑न्त्वा॒ वसु॑विदम्। प॒शूना॑न्तेजसा। अ॒ग्नये॑
जुष्ट॑म॒भि घा॑रयामि। स्यो॒नन्ते॒ स॒दनं॑ करोमि॥४३॥

घृ॒तस्य॑ धा॒रया॑ सु॒शेवं॑ कल्पयामि। तस्मि॑न्त्सीदा॒मृते॑
प्रति॑तिष्ठ। व्री॒हीणा॑म्मै॒ध सु॑मन॒स्यमा॑नः। आ॒र्द्रः
प्र॑थ॒स्रुर्भु॑वनस्य गो॒पाः। श्रु॒त उत्स्रा॑ति जनि॒ता म॑ती॒नाम्।
यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रविष्टः। दे॒वानां॑ वि॒ष्ठाम॑नु॒ यो

वि॒त॒स्थे। आ॒त्म॒न्वान्त॒सोम॑ घृ॒तवा॒न् हि भू॒त्वा। दे॒वान्ना॑च्छु॒
सुव॑र्वि॒न्द॒ यज॑मानाय॒ मह्य॑म्। इ॒रा भू॑तिः पृथि॒व्यै रसो॑
मो॒त्क्र॑मीत्॥४४॥

दे॒वाः पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ दे॒वाः। योऽह॑म॒स्मि स॒ सन् य॑जे।
यस्या॑स्मि॒ न तम॑न्तरे॒मि। स्वं म॑ इ॒ष्टं स्व॑न्द॒त्तम्। स्वं
पू॒र्तं स्व॑ श्रान्त॒म्। स्व॑ हु॒तम्। तस्य॑ मे॒ऽग्निरु॑प॒द्रष्टा॑।
वा॒युरु॑प॒श्रोता॑। आ॒दि॒त्योऽनु॑ख्या॒ता। द्यौः पि॒ता॥४५॥

पृथि॒वी मा॒ता। प्र॒जाप॑तिर्बन्धुः। य ए॒वास्मि॒ स सन्
य॑जे। मा भे॒र्मा संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हि॒ंसि॑षम्। मा ते
तेजोऽप॑ क्र॒मीत्। भ॒रत॑मु॒द्धरे॑मनु॒ षिञ्च॑। अ॒व॒दाना॑नि
ते प्र॒त्यव॑दास्यामि। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒ंसीः।
यद॑व॒दाना॑नि तेऽव॒द्यन्। वि॒लो॒माका॑र्षमा॒त्मनः॑॥४६॥

आज्ये॑न॒ प्रत्य॑नज्म्येनत्। तत्त॒ आ प्या॑यतां पुनः॑। अज्या॑यो
यव॑मा॒त्रात्। आ॒व्या॒धात्कृ॑त्यतामि॒दम्। मा रू॑रु॒पाम॑
य॒ज्ञस्य॑। शु॒द्धं स्वि॑ष्टमि॒दं ह॒विः। मनु॑ना दृ॒ष्टाङ्घ्रि॑तप॒दीम्।

मि॒त्रावरु॑णसमीरिताम्। द॒क्षि॒णा॒र्धाद॑संभिन्दन्। अव॑द्याम्ये॒-
क॒तोमु॑खाम्॥४७॥

इडे॑ भा॒गं जु॑षस्व नः। जिन्व॒ गा जि॒न्वा॒र्वतः॑। तस्या॑स्ते
भक्षि॒वाणः॑ स्याम। सु॒र्वात्मा॑नः सु॒र्वग॑णाः। ब्र॒ध्र पि॒न्व॑स्व।
दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि। कु॒र्वतो॑ मे॒ मोप॑दसत्। दि॒शाङ्कृ॑तिरसि।
दि॒शो मे॑ कल्पन्ताम्। कल्प॑न्ता॒म्ये दि॒शः॥४८॥

दैवी॑श्च॒ मानु॑षीश्च। अ॒हो॒रा॒त्रे मे॑ कल्पेताम्। अ॒र्धमा॑सा
मे॑ कल्पन्ताम्। मा॒सा मे॑ कल्पन्ताम्। ऋ॒तवो॑ मे॒
कल्पन्ताम्। सं॒वत्स॒रो मे॑ कल्पताम्। क्लृ॒तिरसि॑ कल्प॑तां
मे। आशा॑नां त्वाऽऽशापा॒लेभ्यः॑। च॒तु॒र्भ्यो अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं
भू॒तस्या॑ध्यक्षेभ्यः॥४९॥

वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। भज॑तां भा॒गी भा॒गम्। मा भा॒गोऽभ॑क्त।
नि॒र॒भा॒गं भ॑जामः। अ॒पस्वि॑न्व। ओष॑धीर्जिन्व। द्वि॒पात्पा॑हि।
चतु॑ष्पादव। दि॒वो वृ॒ष्टिमे॑रय। ब्रा॒ह्म॒णाना॑मिदं॑ ह॒विः॥५०॥

सो॒म्याना॑ꣳ सोमपी॒थिना॑म्। निर्भ॑क्तो ब्रा॒ह्म॒णः।

नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्गां बर्हिर्हविषां घृतेन।
 समादित्यैर्वसुभिः सम्मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्गाम्।
 दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहा। इन्द्राणीवाऽविधवा भूयासम्।
 अदितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वायं। सं पत्नी पत्यां सुकृतेन गच्छताम्।
 यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। संजानानौ विजहतामरातीः।
 दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते तनुवो यज्ञ यज्ञियाः।
 ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयोः प्रशिषमीडमानः।
 देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं वा देवा
 अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागं शतक्रतू। एतद्वा तेन प्रीणानि। तेन
 तृप्यतमंहौ। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके।
 ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहन्नारिष्ठावनुं यजामि विद्वान्।
 यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वागधेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम।
 अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः। मा नो विददभिभामो

अशंस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्।
पूर्णमासं यजामहे। स नो दोहताः सुवीर्यम्। रायस्पोषः
सहस्रिणम्। प्राणाय सुरार्धसे। पूर्णमासाय स्वाहा।
अमावास्या सुभगा सुशेवा। धेनुरिव भूय आप्यायमाना।
सा नो दोहताः सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्।
अपानाय सुरार्धसे। अमावास्यायै स्वाहा। अभि स्तृणीहि
परि धेहि वेदिम्। जामिम्मा हिःसीरमुया शयाना।
होतृषदना हरिताः सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य
ब्रध्ने॥५४॥

अभीत्वैँ करोमि क्रमीत्पिताऽऽत्मनं एकतो मुखां मे दिशोऽध्यक्षेभ्यो हविर्गार्हपत्या
कल्पयन्नशंस्तिः सा नो दोहताः सुवीर्यं सप्त च॥ [५]

परिस्तृणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु।
अपाः रस ओषधीनाः सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य
सन्तु कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिल्लोके। भूपते भुवनपते।

म॒हतो भू॒तस्य॑ प॒ते। ब्र॒ह्माण॑न्त्वा वृ॒णीम॑हे। अ॒हं भू॑प॒तिर॒हं
भुव॑नपतिः। अ॒हं म॑हतो भू॒तस्य॑ प॒तिः॥५५॥

दे॒वेन॑ सवि॒त्रा प्र॑सू॒त आ॒र्त्विज्य॑ङ्करिष्यामि। दे॒वं
सवि॑तरे॒तन्त्वा॑ वृणते। बृह॒स्पतिं॑ दै॒व्यं ब्र॒ह्माण॑म्। तद॒हं मन॑से
प्र ब्र॑वीमि। मनो॑ गाय॒त्रियै॑। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुभै॑। त्रि॒ष्टु॒जग॑त्यै।
जग॑त्यनु॒ष्टुभै॑। अ॒नु॒ष्टु॒क्प॒ङ्क्तौ॑। प॒ङ्क्तिः॑ प्र॒जाप॑तये॥५६॥

प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑। वि॒श्वे दे॒वा बृ॒हस्प॑तये।
बृह॒स्पति॑र्ब्रह्म॑णे। ब्रह्म॑ भूर्भुवः॑ सु॒वः। बृह॒स्पति॑र्दे॒वानां॑ ब्र॒ह्मा।
अ॒हं म॑नु॒ष्या॑णाम्। बृह॑स्पते य॒ज्ञङ्गो॑पाय। इ॒दं तस्मै॑ ह॒र्म्यं
क॑रोमि। यो वो॑ दे॒वाश्चर॑ति ब्रह्म॒चर्य॑म्। मे॒धा॒वी दि॒क्षु मन॑सा
तप॒स्वी॥५७॥

अ॒न्तर्दू॑तश्चर॑ति॒ मानु॑षीषु। चतुः॑ शिखण्डा यु॒वतिः॑ सु॒पेशाः॑।
घृ॒तप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। म॒र्मृज्य॑मा॒ना म॑ह॒ते सौ॒भगा॑य।
मह्य॑न्धु॒क्ष्व य॑ज॒माना॑य॒ कामा॑न्। भूमि॑र्भू॒त्वा म॑हि॒मानं॑ पु॒पोष॑।
ततो॑ दे॒वी वर्ध॑यते॒ पया॑ंसि। य॒ज्ञियां॑ य॒ज्ञं वि च॒ यन्ति॑ शं

च। ओषधीरापं इह शक्नोतीश्व। यो मां हृदा मनसा यश्च
वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता
च। तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनन्नि। ऊर्णामृदु प्रथमानं
स्योनम्। देवेभ्यो जुष्टं सदाय बर्हिः। सुवर्गे लोके
यजमानं हि धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्।
चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते।
साऽऽस्तीर्यमाणा महते सौभगाय॥५९॥

सा मे धुक्ष्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि।
स्योना च मे सुषदा चैधि। ऊर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि।
इषमूर्जं मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजो मे
पिन्वस्व। विशं पुष्टिं मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यम्मे पिन्वस्व।
प्रजां पशून्मे पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उपभूय इन्नु मे। अविक्षोभाय परिधीन्दधामि।
धर्ता धरुणो धरीयान्। अग्निर्द्वेषांसि निरितो नुदातै।

विच्छिन्नं विधृतीभ्यां सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये
 च जनिष्यमाणाः। विशो यन्त्राभ्यां विधमाम्येनान्। अहं
 स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः। विशो यन्त्रे नुदमाने अरातिम्।
 विश्वं पाप्मानममतिं दुर्मरायुम्॥६१॥

सीदन्ती देवी सुकृतस्य लोके। धृतीं स्थो विधृती
 स्वधृती। प्राणान्मयि धारयतम्। प्रजाम्मयि धारयतम्।
 पशून्मयि धारयतम्। अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता। धर्ता
 प्रयाजानामुतानूयाजानाम्। स दाधार समिधो विश्वरूपाः।
 तस्मिन्त्सुचो अध्या सादयामि। आ रोह पथो जुहु
 देवयानान्॥६२॥

यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा
 सम्भृताङ्गा। वहांसि मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध
 उपभृता सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः।
 दोहै यज्ञं सुदुधामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्।
 अधरे मत्सपत्नाः। यो मा वाचा मनसा दुर्मरायुः।
 हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरन्ध्रवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे
 मत्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाक्वरः। घृताचीनाः सूनुः।
 प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः
 पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि
 सीद पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मत्सपत्नाः। इयः स्थाली घृतस्य पूर्णा।
 अच्छिन्नपयाः शतधार उत्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन।
 यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्।
 शतम्मे सन्त्वाशिषः। सहस्रम्मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः
 पशुमतीः। प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः।
 सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः।
 इदमिन्द्रियममृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकित्सन्।
 तेन देवा अवतोप माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः
 सनेयम्। शृतं मयि श्रयताम्। यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिञ्चद्वलमिन्द्रे॑ प्रजापतिः। इदन्तच्छुक्रं मधु
वाजिनीवत्। येनोपरि॑ष्टादधि॑नोन्महेन्द्रम्। दधि॑ मान्धि॑नोतु।
अयं वेदः पृथि॑वीमन्वविन्दत्। गुहा॑ सती॒ङ्गह॑ने गह्वरेषु।
स विन्दतु॑ यज॑मानाय लो॒कम्। अच्छि॑द्रं य॒ज्ञं भू॑रि॒कर्म॑
करोतु। अ॒यं य॒ज्ञः सम॑सदद्धविष्मान्। ऋ॒चा साम्ना॒ यजु॑षा
दे॒वता॑भिः॥६७॥

तेन॑ लो॒कान्त॑सूर्यवतो जयेम। इन्द्र॑स्य सु॒ख्यम॑मृ॒तत्व॑म॑श्याम्।
यो नः॑ कनी॑य इ॒ह का॒मया॑तै। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
मह्य॑म्। अप॒ तमि॑न्द्रा॒ग्नी भुव॑नान्नुदेताम्। अ॒हं प्र॒जां वी॒रव॑र्तीं
विदे॒य। अ॒ग्ने वाज॑जित्। वाज॑न्त्वा स॒रिष्य॑न्तम्। वाज॑
जे॒ष्यन्त॑म्। वा॒जिनं॑ वाज॒जित॑म्॥६८॥

वा॒ज॒जि॒त्यायै॑ सं मा॑र्जिम्। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॑न्नाद्याय। उप॑हूतो
द्यौः पि॒ता। उप॒ मान्द्यौः॑ पि॒ता ह्व॑यताम्। अ॒ग्निरा॒ग्नी॑धात्।
आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वात्वै॑ पुण्याय। उप॑हूता पृथि॒वी मा॒ता।
उप॒ मां मा॒ता पृथि॒वी ह्व॑यताम्। अ॒ग्निरा॒ग्नी॑धात्॥६९॥

आयुषे॑ वर्च॑से। जी॒वा॒त्वै पु॒ण्या॑य। मनो॑ ज्योति॑र्जुष॒ता॒माज्य॑म्।
 विच्छि॑न्नं य॒ज्ञं॑ समि॒मन्द॑धातु। बृह॒स्पति॑स्तनु॒तामि॒मन्नः॑।
 विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्ते॑ अ॒ग्न आ॒वृश्चामि॑। अ॒हं
 वा॑ क्षिपि॒तश्चर॑न्। प्र॒जां च॒ तस्य॑ मूलं॑ च। नी॒चैर्दे॒वा नि
 वृ॑श्चत॥ ७०॥

अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒दास॑ति। स॒मा॒नो यश्च॑ नि॒ष्ट्यः॑। इ॒ध्मस्ये॑व
 प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॑न। यो मा॒न्द्वेष्टि॑ जा॒तवे॑दः।
 यश्चा॒हन्द्वे॑ष्मि॒ यश्च॑ मा॒म्। सर्वा॑ऽस्तान॑ग्रे स॒न्दह॑। यां॑
 श्चा॒हन्द्वे॑ष्मि॒ ये च॑ मा॒म्। अ॒ग्ने वा॒जजि॑त्। वा॒जन्त्वा
 स॒सृवा॑ऽस॒म्॥ ७१॥

वा॒जं जि॒गि॒वाऽस॑म्। वा॒जिनं॑ वा॒जजि॑तम्। वा॒जजि॑त्याये
 सम्मा॑र्जिम्। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॑न्नाद्याय। वेदि॑र्ब॒र्हिः श्रु॑तं॑
 ह॒विः। इ॒ध्मः परि॑धयः॒ स्रुचः॑। आ॒ज्यं य॒ज्ञ ऋ॒चो य॒जुः।
 या॒ज्याश्च॑ वषट्का॒राः। सम्मे॑ सन्न॑तयो नमन्ताम्। इ॒ध्मस॑न्न॒हने॑
 हु॒ते॥ ७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेना
सहस्रकाण्डेन। द्विषन्तः शोचयामसि। द्विषन्मे बहु
शोचतु। ओषधे मो अहः शुचम्। यज्ञ नमस्ते यज्ञ।
नमो नमश्च ते यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे
सन्तिष्ठस्व॥ ७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व।
यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञ नमः। उप
ते नमः। उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो
न्यङ्गो अवशिष्यते। रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र
वहतादितः॥ ७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिश्लेषं दृषदि यत्कपाले।
अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्।
यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीः। अग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः
सुहृता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः।
दिवैनान् विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥ ७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य

हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य। उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां
दिवम्। हृद्रोगम्ममं सूर्य। हरिमाणं च नाशय। शुकैषु मे
हरिमाणम्। रोपणाकांसु दध्मसि॥ ७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदंगादयमादित्यः।
विश्वेन सहसा सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहन्दिषतो
रधम्। यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च
तस्मै निमृक्क। सर्वं पापं समूहताम्॥ ७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासन्ति देवाः।
इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः
परापत। शरो ब्रह्मसंशितः। गच्छाऽमित्रान्प्र विंश।
मैषाङ्कश्चनोच्छिषः॥ ७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मे पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानानग्रेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो
भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नौध्राद्वक्षत
ससृवांसं हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामष्टौ च॥—————[६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः

पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो
अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि
तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्युतस्य योनिः। ऋतमसि
भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षान्तपसा। विश्वस्य
भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वातं
प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः।
स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाक्रं गायत्रीं प्र पद्ये।
तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रं त्रिष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते
युनज्मि। इन्द्रं शाक्रं जगतीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि।
इन्द्रं शाक्रानुष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रं
पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहन्दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण
छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि।
ऋतं च मे सत्यश्चाभूताम्। ज्योतिरभूवः सुवर्गगमम्।

सुव॒र्गं लो॒कं ना॒कस्य॑ पृ॒ष्ठम्। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टप॑मगमम्। पृ॒थि॒वी
दी॒क्षा॥८२॥

तया॑ ऽग्नि॒र्दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। यया॑ ऽग्नि॒र्दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। तया॑
त्वा दी॒क्षया॑ दी॒क्षयामि॑। अ॒न्तरि॑क्षन्दी॒क्षा। तया॑ वा॒युर्दी॒क्षया॑
दी॒क्षितः॑। यया॑ वा॒युर्दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। तया॑ त्वा दी॒क्षया॑
दी॒क्षयामि॑। द्यौर्दी॒क्षा। तया॑ ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑।
यया॑ ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑॥८३॥

तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दी॒क्षयामि॑। दि॒शो दी॒क्षा। तया॑ च॒न्द्रमा॑
दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। यया॑ च॒न्द्रमा॑ दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। तया॑ त्वा
दी॒क्षया॑ दी॒क्षयामि॑। आ॒पो दी॒क्षा। तया॑ वरु॑णो॒ राजा॑ दी॒क्षया॑
दी॒क्षितः॑। यया॑ वरु॑णो॒ राजा॑ दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। तया॑ त्वा
दी॒क्षया॑ दी॒क्षयामि॑। ओष॑धयो दी॒क्षा॥८४॥

तया॑ सो॒मो राजा॑ दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। यया॑ सो॒मो राजा॑
दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दी॒क्षयामि॑। वा॒ग्दी॒क्षा।
तया॑ प्रा॒णो दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। यया॑ प्रा॒णो दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑।
तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दी॒क्षयामि॑। पृ॒थि॒वी त्वा दी॒क्षमा॑ण॒मनु॑

दीक्षताम्। अन्तरिक्षन्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूंषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

अपश्चौषधश्च। ऊर्क् सूनृतां च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानां सुम्नो महते रणाय। स्वासस्थस्तनुवा संविशस्व। पितेवैधि सूनव आ सुशेवः। शिवो मां शिवमा विश। सत्यम्मा आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मां दिशो दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहन्त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वह हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे

लोककृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्रे स्वां
योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु।
द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु।
चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च पशुभ्यो
विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त
सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा
अभूमा सख्यन्तै गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योष्ठाः। साऽसि
सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते पृथिवी पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये।
तस्यास्तेऽन्तरिक्षं पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते द्यौः
पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

परोरजास्ते पञ्चमः पादः। सा न इषमूर्जन्धुक्ष्व। तेजं
इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पर्यस्वतीम्।
देवानान्धेनुः सुदुधामनपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः सोमं पिबतु।

क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्य। वसुमतीं
रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दि॒वः। नाभां पृथि॒व्याः। यथाऽयं यज॑मानो न रिष्ये॑त्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। चतुः शिखण्डा युव॒तिः सुपेशाः॑।
घृतप्र॑तीका भुव॑नस्य मध्ये॑। तस्यां सु॒पर्णावधि॑ यौ
निवि॑ष्टौ। तयोर्दे॒वाना॑मधि॑ भाग॒धेयम्॑। अप॒ ज॒न्य॑म्भ॒यन्नु॑द।
अप॑ च॒क्राणि॑ वर्तय। गृहं सोम॑स्य गच्छ॒तम्। न वा उ॑
वे॒तन्म्रि॑यसे न रिष्य॑सि। दे॒वां इ॒दैषि॑ पृथि॒भिः सु॒गेभिः॑।
यत्र॑ यन्ति सु॒कृतो॑ नापि दुष्कृतः॑। तत्र॑ त्वा दे॒वः स॒विता॑
द॒धातु॑॥९२॥

ब्रह्म॑णो योनि॒रहंसः॑ प॒ङ्क्तिं प्रप॑द्ये दीक्षा ययाऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दीक्षितस्तया॑ त्वा दी॒क्षया॑
दी॒क्षया॑म्योष॑धयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षता॒मप॑चिति॒श्चाक्षि॑तिरुत्तर॒स्मिन्गमे॑यं दिशः
पाद॑ आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥

[७]

यद॒स्य पा॒रे रज॑सः। शुक्र॒ज्योति॑रजायत। तन्नः प॒र्षद॑ति
द्विषः॑। अ॒ग्ने वैश्वान॑र॒ स्वाहा॑। यस्माद्दी॒षाऽवा॑शिष्टाः। ततो॑

नो॒ अभ॑यं कृ॒धि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृ॒डा। नमो॑ रु॒द्राय॑
मी॒दुषे॑। यस्मा॑द्भी॒षा न्य॑षदः। ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृ॒धि॥९३॥

प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृ॒डा। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑। उ॒दु॒स्त्र तिष्ठ॑
प्रति॑तिष्ठ॒ मारि॑षः। मेमं॑ य॒ज्ञं यज॑मानं च रीरिषः। सु॒व॒र्गे
लो॒के यज॑मान॒ः हि धे॒हि। शन्न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॑ श॒श्वतु॑ष्पदे।
यस्मा॑द्भी॒षाऽवै॑पि॒ष्ठाः पु॒लायि॑ष्ठाः सु॒म॒ज्ञा॑स्थाः। ततो॑ नो॒
अभ॑यं कृ॒धि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृ॒डा। नमो॑ रु॒द्राय॑
मी॒दुषे॑॥९४॥

य इ॒दम॑कः। तस्मै॒ नमः॑। तस्मै॒ स्वाहा॑। न वा उ॒वे॒तन्मि॑यसे।
आशा॑नान्त्वा वि॒श्वा आशाः॑। य॒ज्ञस्य॑ हि स्थ ऋ॒त्वि॒यौ।
इन्द्रा॑ग्नी॒ चेत॑नस्य च। हु॒ताहु॒तस्य॑ तृ॒प्यत॑म्। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑
च। हु॒तस्य॑ चाहु॑तस्य च। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। इन्द्रा॑ग्नी
अ॒स्य सोम॑स्य। वी॒तं पि॑बतं जु॒षेथा॑म्। मा यज॑मान॒न्तमो॑
विद॑त्। म॒र्त्वि॒जो मो॒ इ॒माः प्र॒जाः। मा यः सोम॑मि॒मं पिबा॑त्।
स॒सृष्ट॑मु॒भयं॑ कृ॒तम्॥९५॥

कृधि मीदुपेऽहुतस्य च सप्त चं॥ [८]

अनागसस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे
अस्त्व९शभूः। मित्रस्ते अस्त्व९शभूः। वरुणस्ते
अस्त्व९शभूः। अपाक्षया ऋतस्य गर्भाः। भुवनस्य
गोपाः श्येना अतिथयः। पर्वतानाङ्गकुभः प्रयुतो नपातारः।
वशुनेन्द्रं ह्वयत। घोषेणामीवा९ श्वातयत॥९६॥

युक्ताः स्थ वहत। देवा ग्रावाण इन्दुरिन्द्र इत्यवादिषुः।
एन्द्रमचुच्यवुः परमस्याः परावतः। आऽस्मात्सधस्थात्।
ओरोरन्तरिक्षात्। आ सुभूतमसुषवुः। ब्रह्मवर्चसम्म
आसुषवुः। समरे रक्षाऽस्यवधिषुः। अपहतं ब्रह्मज्यस्य।
वाक् त्वा मनश्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्राणश्च त्वाऽपानश्च श्रीणीताम्। चक्षुश्च त्वा श्रोत्रं च
श्रीणीताम्। दक्षश्चत्वा बलं च श्रीणीताम्। ओजश्च त्वा
सहश्च श्रीणीताम्। आयुश्च त्वाऽजरा च श्रीणीताम्। आत्मा
च त्वा तनूश्च श्रीणीताम्। शृतोऽसि शृतं कृतः। शृताय त्वा

श्रुतेभ्यस्त्वा। यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुः। यम्मित्रमाहुर्यमु
सत्यमाहुः॥९८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा। मयि
त्यदिन्द्रियम्महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि
सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो वि भातु मे। आकूत्या मनसा
सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। तस्य
दोहमशीमहि॥९९॥

तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा
सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्प्र स मित्र। यस्मान्न जातः
परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा।
प्रजापतिः प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतींषि सचते
स षोडशी। एष ब्रह्मा य ऋत्वियः। इन्द्रो नाम श्रुतो
गुणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शसिष हरी। य ऋत्वियः प्र ते वन्वे।
वनुषो हर्यतम्मदम्। इन्द्रो नाम घृतन्नयः। हरिभिश्चारु
सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु। हरिवर्पसङ्गिरः।

इन्द्राधिप॒तेऽधिप॑ति॒स्त्वं दे॒वाना॑म॒सि। अधि॑पति॒म्माम्।
आयु॑ष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्त॒म्मनु॑ष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्र॑श्च स॒म्राड्भू॑णश्च॒ राजा॑। तौ ते॒ भ॒क्षं च॑क्रतु॒रग्रं॑ ए॒तम्।
तयो॒रनु॑ भ॒क्षं भ॑क्षयामि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु।
प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। तस्य॒ मनो॑ दे॒वं य॒ज्ञेन॑ राध्यासम्।
अ॒र्थेगा॑ अ॒स्य ज॑हितः। अ॒व॒सान॑पतेऽव॒सान॑म्मे विन्द। नमो॑
रु॒द्राय॑ वास्तो॒ष्पत॑ये। आ॒यने॑ वि॒द्रव॑णे॥१०२॥

उ॒द्याने॑ यत्प॒राय॑णे। आ॒वर्त॑ने वि॒वर्त॑ने। यो गो॑पा॒यति॑
त॒ ५ हु॑वे। या॒न्य॑पा॒मित्या॒न्यप्र॑ती॒त्तान्य॑स्मिं। य॒मस्य॑ ब॒लिना॑
चरा॑मि। इ॒हैव॑ सन्तः॒ प्रति॑ तद्या॒तयामः॑। जी॒वा जी॒वेभ्यो॑
नि ह॑राम ए॒नत्। अ॒नृणा॑ अ॒स्मिन्न॑नृणाः॒ पर॑स्मिन्। तृ॒तीयै॑
लो॒के अ॑नृणाः स्या॒म। ये दे॒व्याना॑ उ॒त पि॑तृयाणाः॥१०३॥

सर्वा॑न्प॒थो अ॑नृणा आ॒क्षी॑येम। इ॒दमू॑नु श्रेयो॑ऽव॒सान॑मा ग॒न्म।
शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। गो॒म॒द्धन॑व॒दश्व॑व॒दूर्ज॑स्वत्।
सु॒वीरा॑ वी॒रैर॑नु सञ्चरेम। अ॒र्कः प॒वित्र॑ ५ रज॑सो वि॒मानः॑।

पुनाति॑ दे॒वाना॑म्भुव॑नानि॒ विश्वा॑। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा
संवि॑दाने। घृ॒तं दु॑हाते अ॒मृतं॑ प्रपी॑ने। प॒वित्रं॑म॒र्को रज॑सो
वि॒मानः॑। पुनाति॑ दे॒वाना॑म्भुव॑नानि॒ विश्वा॑। सुव॒ज्योति॑र्यशो॑
म॒हत्। अ॒शीम॑हि॒ गा॒धमु॑त प्र॑ति॒ष्ठाम्॥१०४॥

चा॒तय॑त श्री॒णीता॑ꣳ स॒त्यमा॑हु॒रशीम॑हि गु॒णे कुरु॑ वि॒द्रव॑णे पि॒तृया॑णां अ॒र्को रज॑सो वि॒मान॑स्त्रीणि
च॥

[९]

उद॑स्ताम्प॒सीत्सवि॑ता मि॒त्रो अ॑र्य॒मा। सर्वा॑न॒मित्रा॑नवधी॒द्युगे॑न।
बृ॒हन्त॑म्मा॒मंकर॑द्वी॒रवं॑न्तम्। र॒थन्त॑रे श्र॒यस्व॑ स्वाहा॑
पृथि॒व्याम्। वा॒म॒दे॒व्ये श्र॑यस्व॑ स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षे। बृ॒हति॑
श्र॒यस्व॑ स्वाहा॑ दि॒वि। बृ॒हता॑ त्वोप॑स्त॒भ्रोमि॑। आ त्वा॑ ददे॒
यश॑से वी॒र्या॑य च। अ॒स्मास्व॑घ्निया यू॒यन्द॑धाथेन्द्रि॒यं पयः॑।
यस्ते॑ द्र॒प्सो यस्त॑ उद॒रूषः॑॥१०५॥

दै॒व्यः के॒तुर्वि॑श्व॒म्भुव॑नमा॒वि॒वेश॑। स नः॑ पा॒ह्यरि॑ष्ट्यै
स्वाहा॑। अनु॑ मा॒ सर्वो॑ य॒ज्ञोऽय॑मेतु। वि॒श्वे दे॒वा
म॒रुतः॑ सा॒मा॒र्कः। आ॒प्रिय॑श्छन्दा॑ꣳसि नि॒विदो॑ यजू॑ꣳषि।

अ॒स्यै पृ॒थि॒व्यै यद्य॒ज्ञियम्। प्र॒जाप॑तेर्व॒र्तनि॑मनु॒ वर्त॑स्व।
 अनु॑वी॒रैरनु॑ रा॒ध्याम॒ गोभिः॑। अ॒न्वश्चै॒रनु॑ स॒र्वैरु॑ पु॒ष्टैः। अनु॑
 प्र॒जयाऽन्वि॑न्द्रि॒येण॑॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जु॒धा न॑यन्तु। प्र॒तिक्ष॑त्रे प्र॒ति॑तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे।
 प्र॒त्यश्वे॑षु प्र॒ति॑तिष्ठामि गो॒षु। प्र॒ति प्र॒जायां॑ प्र॒ति॑तिष्ठामि
 भ॒व्यै। वि॒श्वम॑न्याऽभि॒ वावृ॑धे। तद॒न्यस्या॑मधि॒श्रित॑म्। दि॒वे
 च वि॒श्वक॑र्मणे। पृ॒थि॒व्यै चा॑क॒रन्न॑मः। अ॒स्का॒न्धौः पृ॑थि॒वीम्।
 अ॒स्का॒नृष॑भो यु॒वागाः॑॥१०७॥

स्क॒न्नेमा॑ वि॒श्वा भु॑व॒ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र॑ ज॒नय॑तु।
 अ॒स्का॒नज॑नि प्रा॒जनि॑। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते वृ॒षा। स्क॒न्नात्प्र॑
 ज॒निषी॑महि। ये दे॒वा येषा॑मि॒दम्भा॑ग॒धेय॑म्ब॒भूव॑। येषा॑ प्र॒याजा॑
 उ॒तानू॑या॒जाः। इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो वरु॑णराज॒भ्यः। अ॒ग्नि॒होतृ॑भ्यो
 दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। उ॒त त्या नो॑ दि॒वा म॒तिः॥१०८॥

अदि॑तिरू॒त्या ग॑मत्। सा श॒न्तां॒ची म॑य॒स्कर॑त्। अप॒
 स्त्रिधः॑। उ॒त त्या दै॒व्या भि॑ष॒जा। शन्न॑स्करतो अ॒श्विना॑।

यूयातामस्मद्रपः। अप स्निधः। शमग्निरग्निभिस्करत्।
शन्नस्तपतु सूर्यः। शं वातो वात्वरूपाः॥१०९॥

अप स्निधः। तदित्पदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः
पुनरप्येति जीवान्। त्रिवृद्यद्भुवनस्य रथवृत्। जीवो गर्भो न
मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि विदुषे भर।
अरङ्गमाय जग्मवे। अपश्चाद्वध्वने नरे। इन्दुरिन्दुमवांगात्।
इन्दोरिन्द्रोऽपात्। तस्य त इन्द्रविन्द्रपीतस्य मधुमतः।
उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥११०॥

उदरुष इन्द्रियेण गा मतिररूपा अंगात्रीणि च॥—————[१०]

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचः। ब्रह्म यज्ञानां
हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तङ्कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः
पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु
देवान्। आश्रावितमृत्याश्रावितम्। वर्षद्वृतमृत्यनूक्तं च यज्ञे।
अतिरिक्तङ्कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति
कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्रयन्तन्देवहेडनम्।
 अरायो अस्मा९ अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन-
 ततम्म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्टा धीतिरुचथाय
 शस्यते। अय९ समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य
 समुतृष्णुतर्भुवः। उद्वयन्तमसस्परि। उदुत्यश्चित्रम्॥११२॥

इमम्मे वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने।
 त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमञ्जीवेभ्यः परिधिन्दधामि।
 मेषान्नुगादपरो अर्धमेतम्। शतञ्जीवन्तु शरदः पुरूचीः।
 तिरो मृत्युन्दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः
 स्वाहा। भेषजन्दुरिष्ट्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै
 स्वाहा दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्धौ स्वाहा समृद्धौ स्वाहा। यत इन्द्र भयामहे। ततो नो
 अभयं कृधि। मघवञ्छुग्धि तव तन्न ऊतयै। वि द्विषो वि
 मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी।
 वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो

न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
रुजासि। भूयिष्ठभाजो अर्धं ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्।
यज्ञस्य क्रियते मिथु। अग्ने तदस्य कल्पय। त्व९ हि
वेत्थं यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः।
अग्ने तदस्य कल्पय। त्व९ हि वेत्थं यथातथम्। यत्पाकत्रा
मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता
ऋतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवा९ ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवा९ श्चित्रं तनूभ्यः स्वाहो नं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥———[११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
मुश्चत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्।
वाचाऽनृतमूदिमा। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गार्हपत्यः
प्रमुश्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥
ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्व९ संरस्वति। ऋतान्मा
मुश्चता९हंसः। यदन्यकृतमारिम। सजातश९सादुत वा
जामिश९सात्। ज्यायसः श९सादुत वा कनीयसः।

अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि।
यद्वाचा यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्भ्याम्॥११७॥

शिश्नैर्यदनृतश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
यद्धस्ताभ्याश्चकर किल्बिषाणि। अक्षाणां वग्नुमुपजिघ्रमानः।
दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च। तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि।
अदीव्यन्नृणं यदहश्चकार। यद्वादास्यन्त्सञ्जगारा जनैर्भ्यः।
अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भे सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदा पिपेष मातरं
पितरम्। पुत्रः प्रमुदितो धयन्। अहिंसितौ पितरौ मया
तत्। तदग्रे अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्याम्।
यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
यदाशसां निशसा यत्पराशसा॥११९॥

यदेनश्चकृमा नूतनं यत्पुत्राणम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। अति
क्रामामि दुरितं यदेनः। जहामि रिप्रं परमे सुधस्थै। यत्र
यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तमा रोहामि सुकृतान्नु लोकम्।

त्रिते देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे। ततो
मा यदि किञ्चिदानुशे। अग्निर्मा तस्मादेनसः॥१२०॥

गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु
मामनेनसम्। दिवि जाता अप्सु जाताः। या जाता
ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु
शुन्धनीः। यदापो नक्तन्दुरितश्चराम। यद्वा दिवा नूतनं
यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णास्तत उत्पुनीत नः। इमम्मे
वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने
अयासि॥१२१॥

अनेनसमष्टीवद्वा९ सति पराशसाऽऽनशेऽग्निर्मा तस्मादेनसः पुनीत नृन्नीणि च (यदेवा
देवा ऋतेन सजातशःसाद्यद्वाचा यद्धस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं
यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदाप इमम्मे वरुण तत्त्वा
यामि त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।)॥—————[१२]

यत्ते ग्राव्णा चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि
स्वधिता परूषि। तत्सन्धत्स्वाज्येनोत वर्धयस्व।
अनागसो अधमित्सङ्घयेम। यत्ते ग्रावा बाहुच्युतो

अचुच्यवुः। नरो यत्ते दुदुहुर्दक्षिणेन। तत्त आप्यायतान्तत्ते।
निष्ट्यायतान्देव सोम। यत्ते त्वचम्बिभिदुर्यच्च योनिम्।
यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि त्मना॥१२२॥

त्वया तत्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे
व्योमन्। अहाच्छरीरं पयसा समेत्य। अन्योन्यो भवति
वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहूतास्तव स्मः। आ नो भज
सदसि विश्वरूपे। नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि
हासीद्विर आवृणानः। अनागास्तनुवो वावृधानः। आ नो
रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुहो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः।
तस्मै ते सोम नम इद्वषट्। उप मा राजन्त्सुकृते ह्वयस्व।
सं प्राणापानाभ्यां समु चक्षुषा त्वम्। सः श्रोत्रेण
गच्छस्व सोम राजन्। यत्त आस्थितं शमु तत्ते अस्तु।
जानीतान्नः सङ्गमने पथीनाम्। एतज्जानीतात्परमे व्योमन्।
वृकाः सधस्था विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पृथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादविरस्मै।
 अरिष्ठो राजन्नगदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते।
 नाकमारोह सह यजमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्।
 अभूद्देवः संविता वन्द्यो नु नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः।
 वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा
 दधत्। उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह
 नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापांष्ठा
 घृविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्तैः॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्पञ्च च॥—————[१३]

यदिदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च
 श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना। अद्ध्यो लोका
 दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः।
 आपो विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा।
 पशूनाश्चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ।
 अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षाये तपंसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेजं
 इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनेन्द्राग्नी प्रजापतिः
 सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः।
 अद्भ्यो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षाये तपंसो
 विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। अपां
 पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियन्धाम्॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां
 रसः। सोमस्य प्रियन्धाम्। इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा।
 अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियन्धाम्। विश्वेषां
 देवानां प्रियतमं हविः स्वाहा। वयं सोम व्रते तव।
 मनस्तनूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा।
 कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। देवांस इह मादयध्वम्।
 सोम्यांस इह मादयध्वम्। कव्यांस इह मादयध्वम्।
 अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु
 मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं

वनस्पतेरिव॥१२९॥

अभि नः शीयतां रयिः। सचतान्नः शचीपतिः। परम्मृत्यो
अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते
शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजां रीरिषो मोत वीरान्।
इदमूनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्भोजिद्धनजिदंश्चजिद्यत्।
पूर्णं वनस्पतेरिव। अभि नः शीयतां रयिः। सचतान्नः
शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतांवद्भ्यो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियन्धामाशीमहीवाभिनः शीयतां रयिरेकं च॥[१४]

सर्वान् यद्विष्वण्णेन वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य पारेऽनागस
उदस्ताम्प्सीद्वहं प्रतिष्ठा यद्देवा यत्ते ग्राव्णा यद्दिदीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवाप्स्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन्यज्ञेऽग्ने यो नो ज्योग्जीवाः
पुरोरंजाः प्रतेमहे ब्रह्म प्रतिष्ठा गार्हपत्यस्त्रिंशदुत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके

सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गहृण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनता९ सङ्गह्नीति। द्वादशारत्नी
रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव
रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्वे मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा
नक्षत्रम्भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति।
पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः
समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते।
स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं
यत्वोप वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त
आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ _____ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः

समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं
वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते।
तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पंचति। रेत एव तद्धधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रतिंतिष्ठति। उभयतोरुक्मौ
भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुतत्वाय।
सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति।
दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति।
दिशामेव ज्योतींष्यव रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन् रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा
औदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिमेव
रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रश्ना भवति। बहु वा एष
कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्दर्भमयी रश्ना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनमेध्यमा
लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्।
स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजाम्महर्त्विक्कम्।

यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। म॒हि॒मान॑मे॒वास्मि॒न्तद॑धाति।
 अ॒श्व॑स्य॒ वा आ॒ल॑ब्धस्य॒ रेत् उ॒द॑क्रामत्। तत्सुव॑र्ण॒ः
 हि॒र॑ण्यमभवत्। यत्सुव॑र्ण॒ः हि॒र॑ण्य॒न्ददा॑ति। रेत् ए॒व
 तद॑धाति। ओ॒द॒ने द॑दाति। रे॒तो वा ओ॒द॒नः। रे॒तो हि॒र॑ण्यम्।
 रे॒त॑सै॒वास्मि॒न्नेतो॑ दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवत्षट् च॥—————[२]

यो वै ब्र॒ह्म॑णे दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑तयेऽप्रतिप्रो॒च्याश्वं॑ मे॒ध्यं
 ब॒ध्नाति॑। आ दे॒वता॑भ्यो वृ॒श्च्यते॑। पापी॑यान्भवति। यः
 प्र॑तिप्रो॒च्य॑। न दे॒वता॑भ्य॒ आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति।
 यदा॑हं। ब्र॒ह्म॒न्नश्च॑म्मे॒ध्यम्भ॑न्त्स्यामि दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑तये तेन
 रा॒ध्यास॑मिति। ब्र॒ह्म॒ वै ब्र॒ह्मा। ब्र॒ह्म॑ण ए॒व दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑तये
 प्र॑तिप्रो॒च्याश्व॑म्मे॒ध्यम्ब॑ध्नाति॥७॥

न दे॒वता॑भ्य॒ आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑
 प्र॑स॒व इति॑ र॒श॒नामा॑दत्ते प्र॒सू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह।
 अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒

यत्यै॑। व्यृद्धं॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद॑य॒जुष्के॑ण क्रि॒यते॑।
इ॒माम॑गृ॒भ्णत्र॑श॒नामृ॑तस्येत्यधि॑ वदति॒ यजु॑ष्कृत्यै। य॒ज्ञस्य॑
समृ॑द्ध्यै॥८॥

तदा॑हुः। द्वाद॑शार॒त्नी र॑श॒ना क॑र्त॒व्या ३ त्रयो॑दशार॒त्नी ३ रि॒ति।
ऋष॑भो वा ए॒ष ऋ॑तूनाम्। यत्स॑वत्स॒रः। तस्य॑ त्रयो॒दशो॑
मासो॑ वि॒ष्टप॑म्। ऋष॑भ ए॒ष य॒ज्ञाना॑म्। यद॑श्वमे॒धः। यथा॑ वा
ऋष॑भस्य॑ वि॒ष्टप॑म्। ए॒वमे॑तस्य॑ वि॒ष्टप॑म्। त्रयो॒दशम॑र॒त्निः
र॑श॒नाया॑मुपा॒ दधा॑ति॥९॥

यथ॑र्ष॒भस्य॑ वि॒ष्टपः॑ स॒ंस्करो॑ति। तादृ॑गे॒व तत्। पूर्वं
आयु॑षि वि॒दथे॑षु क॒व्येत्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति।
तया॑ दे॒वाः सु॒तमा॑ ब॒भूवु॑रित्या॑ह। भूति॑मे॒वोपा॑वर्तते।
ऋत॑स्य॒ साम॑न्त्स॒रमा॑र॒पन्ती॑त्या॑ह। स॒त्यं वा ऋ॑तम्।
स॒त्येनै॒वैन॑मृ॒तेना॑र॒भते। अ॒भिधा॑ अ॒सीत्या॑ह॥१०॥

तस्मा॑द॒श्वमे॑धया॒जी सर्वा॑णि भू॒तान्य॑भि भ॑वति।
भुव॑नम॒सीत्या॑ह। भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। य॒न्ताऽसी॑त्या॑ह।

यन्तारमेवैनं करोति। धर्तासीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति।
सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्रावेवैनं वैश्वानरे जुहोति।
सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होमं
एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति।
यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्तासि धरुण इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा
रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वगा
त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनं स्वगा करोति। स्वाहा
त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव
देवताया आलभ्यते। तयैवैनं समर्धयति॥१२॥

बभ्राति समृद्धा उपादधात्यसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥—[३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः
पुत्रः। स पश्चान्नयति। विष्वञ्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः।
यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं

चतुरक्षं प्रसौति। पुरो मर्तः पुरः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति।
 श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यश्च हन्ति।
 सैध्रकम्मुसंलम्भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौश्चलेयो हन्ति। पुश्चल्वो
 वै देवाः शुचन्यदधुः। शुचैवास्य शुचश्च हन्ति। पाप्मा
 वा एतमीप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजंत इति।
 अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः।
 वज्रेणैव पाप्मानम्भ्रातृव्यमव क्रामति। दक्षिणाऽप
 प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमप प्लावयति। ऐषीक उदूहो
 भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं
 वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा
 भवति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः।
 स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति।
 पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च

वृत्रहृन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे
एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधुज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं
वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वारं ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो
दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेनं राजपुत्रैः सहाध्वर्युः।
पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्निष्ठन्प्रोक्षन्ति। अनेनाश्वेन मेध्यैनेष्ट्वा। अयं
राजा वृत्रं वेध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं
राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रन्दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः
सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्घ्निष्ठन्प्रोक्षन्ति। अनेनाश्वेन मेध्यैनेष्ट्वा। अयं
राजाप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः।
बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेनं सूतग्रामणिभिः सह
होता। पश्चात्प्राङ्घ्निष्ठन्प्रोक्षन्ति। अनेनाश्वेन मेध्यैनेष्ट्वा। अयं
राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहु॒ग्वै बहु॒श्वायै॑ बहु॒जावि॒कायै॑। बहु॒व्री॒हिय॒वायै॑
 बहु॒माष॒तिलायै॑। बहु॒हिर॒ण्यायै॑ बहु॒हस्ति॒कायै॑। बहु॒दा॒स॒पू॒रु॒षायै॑
 रयि॒मत्यै॑ पु॒ष्टि॒मत्यै॑। बहु॒रा॒य॒स्पो॒षायै॑ राजा॒स्त्विति॑। भू॒मा
 वै होता॑। भू॒मा सू॒त॒ग्रा॒म॒ण्यः॑। भू॒मैवास्मि॑न्भू॒मानं॑ दधाति।
 श॒तेन॑ क्ष॒त्तस॒ङ्ग॒ही॒तृभिः॑ स॒हो॒द्गा॒ता। उ॒त्त॒र॒तो दक्षि॑णा
 तिष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति॥१८॥

अ॒ने॒नाश्वे॑न॒ मे॒ध्ये॒ने॒ष्ट्वा। अ॒यं राजा॑ स॒र्व॒मायु॑रे॒त्विति॑।
 आ॒यु॒र्वा उ॒द्गा॒ता। आ॒युः क्ष॒त्तस॒ङ्ग॒ही॒तारः॑। आ॒युषै॒वास्मि॑न्नायु॑र्दधा॒ति॑।
 श॒त॒श॒त॒म्भ॒वन्ति॑। श॒तायुः॑ पु॒रु॒षः श॒तेन्द्रि॑यः।
 आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति। च॒तुः श॒ता भ॑वन्ति।
 च॒त॒स्रो दि॒शः॑। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति॒ तिष्ठ॑ति॥१९॥

ब्रह्मा वि॒श उ॑क्षति दि॒श ए॒कं च॑॥ [५]

यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्क॒न्दति॑। ए॒वं वा ए॒तद॒श्वस्य॑
 स्क॒न्दति॑। यन्नि॒क्तम॒नाल॒ब्धमु॒त्सृ॒जन्ति॑। यत्स्तो॒क्या अ॒न्वाह॑।
 स॒र्व॒हु॒तमे॒वैनं॑ करो॒त्यस्क॑न्दाय। अ॒स्क॒न्नं हि॒ तत्। यद्धु॒तस्य॑

स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः।
सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता
अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव
रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु
वा अहमश्वमेधं सङ्स्थापयामि। तेन ततः सङ्स्थितेन
चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय
स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र
एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे
स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह।
बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपाम्मोदाय स्वाहेत्याह।
अद्ध्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायवं एवैनं

जुहोति॥ २३॥

मि॒त्राय॒ स्वाहे॑त्या॒ह। मि॒त्रायै॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय॒ स्वाहे॑त्या॒ह। वरु॑णायै॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्यं॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति। द॒शद॑श स॒म्पादं॑ जुहोति। द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। प्र वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते। यः प॒राची॑राहु॒तीर्जु॑होति। पुनः॑ पुन॒रभ्या॑वर्तं जुहोति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॒ति॑तिष्ठति। ए॒तां ह वा॑व सोऽश्व॑मे॒धस्य॒ सञ्स्थि॑तिमुवा॒चास्क॑न्दाय। अ॒स्कन्नं॑ हि तत्। यद्य॒ज्ञस्य॒ सञ्स्थि॑तस्य॒ स्कन्द॑ति॥ २४॥

अ॒भिजि॑त्यै वैश्वान॒रः स॒वि॒त्र ए॒वैनं॑ जुहोति वा॒यवं॑ ए॒वैनं॑ जुहोति च्यवते पद च॥—[६]

प्र॒जाप॑तये त्वा जुष्टं प्रोक्षा॒मीति॑ पुरस्ता॒त्प्रत्यङ्गि॑ष्ठन्प्रोक्ष॑ति। प्र॒जाप॑तिर्वै दे॒वाना॑मन्ना॒दो वी॒र्या॑वान्। अ॒न्नाद्य॑मे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं द॑धाति। तस्मा॒दश्वः॑ प॒शूना॑मन्ना॒दो वी॒र्या॑वत्तमः। इन्द्रा॒ग्निभ्या॑न्त्वेति॑ दक्षिण॒तः। इन्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॑मोजिष्ठौ बलि॑ष्ठौ। ओजं॑ ए॒वास्मि॑न्बलं दधाति। तस्मा॒दश्वः॑

पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै
देवानामाशुः सारसारितमः॥ २५॥

जवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः।
विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां
यशस्वितमाः। यश एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै
देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
पशूनामपचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो
हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः
पशूनान्त्विषिमान्हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा
पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति।
सते त्वाऽसते त्वाऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा
भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि
भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः।

अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायत्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा देवता अन्वायत्ताः॥२७॥

सारसारितमोऽर्पचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥—————[७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्त्रं हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहे कृताय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनं समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधं सः स्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनेऽन्यत्राग्रेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः
 पुरस्तात्स्विष्टकृतः। आहुवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति।
 आयतन एवास्याहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
 तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्लृप्त्यै।
 सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्।
 अव सुवर्गाल्लोकात्पद्येत। पापीयान्त्स्यादिति। सकृदेव
 होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं
 जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिंशतमश्वरूपाणि
 जुहोति। अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः
 प्राजापत्यः समृद्धौ। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः
 प्रजास्वर्धुकः॥३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥ [८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता।
 आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह।

शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते।
 अत्योऽसीत्याह। तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः
 सर्वेषां पशूनां श्रेष्ठं गच्छति॥३२॥

प्र यशः श्रेष्ठमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि
 सतिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे।
 ययुर्नामाऽसीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियन्नामधेयम्।
 प्रियेणैवैनन्नामधेयेनाभि वंदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य।
 नाम्ना चेद्धयेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति।
 अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व
 एव द्विषन्तम्भ्रातृव्यमिति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय
 त्वा भविष्यते त्वेत्युत्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला
 एतं देवेभ्योऽश्वम्मेधाय प्रोक्षितङ्गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या
 राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो
 वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतङ्गन्तौ। इह धृतिः स्वाहेह

विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतृषु पत्सु जुहोति॥ ३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनम्बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वमेध्यं रक्षन्ति। तेषां य उदृचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रङ्गच्छन्ति। अथ य उदृचं न गच्छन्ति॥ ३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिच्यते। योऽबलोऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥ ३६॥

गच्छति भवतः पत्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥—————[९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेषानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव

तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सु॒प्त जु॑होति। सु॒प्त हि ता दे॒वता॑ उ॒दक्रा॑मन्। अ॒न्व॒हं जु॑होति। अ॒न्व॒हमे॒व दी॒क्षाम॑व रुन्धे। त्रीणि॑ वैश्वदे॒वानि॑ जुहोति। च॒त्वार्यो॑द्ब्रह्म॒णानि॑। सु॒प्त सम्प॑द्यन्ते। सु॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑व रुन्धे॥३८॥

एक॑विंशतिं वैश्वदे॒वानि॑ जुहोति। एक॑विंशतिर्वै दे॒वलो॒काः। द्वा॒दश॑ मा॒साः पञ्च॑र्तवः। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दित्य एक॑विंशः। ए॒ष सु॑व॒र्गो लो॒कः। तद्वै॒व्यं क्ष॑त्रम्। सा श्रीः। तद्ब॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टप॑म्। तत्स्वा॒राज्य॑मुच्यते॥३९॥

त्रि॑ंशतमौद्ब्रह्म॒णानि॑ जुहोति। त्रि॑ंशदक्षरा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव रुन्धे। त्रेधा॑ वि॒भज्य॑ दे॒वता॑ जुहोति। त्र्या॑वृ॒तो वै दे॒वाः। त्र्या॑वृ॒त इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॑मा॒स्यै। ए॒षां लो॒कानां॑ क॒स्यै। अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्नोति। अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामव रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥—————[१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्रजापत्ये मुख्ये भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती।

वा॒चै॒वैन॒मुद्य॑च्छते। पू॒ष्णे स्वा॒हा पू॒ष्णे प्र॑प॒थ्याय॒ स्वा॒हा
 पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒ स्वा॒हेत्या॑ह। प॒शवो॒ वै पू॒षा।
 प॒शुभि॑रे॒वैन॒मुद्य॑च्छते। त्वष्ट्रे॒ स्वा॒हा त्वष्ट्रे॒ तुरी॑पाय॒
 स्वा॒हा त्वष्ट्रे॒ पुरु॒रूपाय॒ स्वा॒हेत्या॑ह। त्वष्ट्रा॒ वै प॑शूनां
 मि॒थुना॑ना॒ रूप॒कृत्। रूप॒मे॒व प॒शुषु॑ दधाति। अथो॑
 रू॒पैरे॒वैन॒मुद्य॑च्छते। विष्णा॑वे॒ स्वा॒हा विष्णा॑वे नि॒खुर्य॑पाय॒
 स्वा॒हा विष्णा॑वे नि॒भूय॑पाय॒ स्वा॒हेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑।
 य॒ज्ञायै॒वैन॒मुद्य॑च्छते। पू॒र्णाहु॑तिमु॒त्त॒मां जु॑होति। प्रत्यु॒त्त॒ब्ध्यै
 स॒य॒त्वाय॑॥ ४३॥

यच्छते पुरु॒रूपाय॒ स्वा॒हेत्या॑हाष्टौ च॥ [११]

सा॒वि॒त्रम॒ष्टाक॑पालं प्रा॒तर्निर्व॑पति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रं
 प्रा॒तः स॒वनम्। प्रा॒तः स॒वना॑दे॒वैन॑ गाय॒त्रियाश्छ॑न्द॒सोऽधि॑
 निर्मि॑मीते। अथो॑ प्रा॒तः स॒वनमे॒व तेना॑प्नोति। गा॒य॒त्रीं छ॑न्दः।
 स॒वि॒त्रे प्र॑सवि॒त्र एका॑दशकपालं म॒ध्यन्दि॑ने। एका॑दशाक्षरा
 त्रि॒ष्टुप्। त्रै॒ष्टुभं॑ मा॒ध्यं दि॒नं स॒वनम्। मा॒ध्यं दि॒नादे॒वैन॑

सर्वनात्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सर्वनं तेनाप्रोति। त्रिष्टुभं छन्दः।
सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा
जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं
जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव
तेनाप्रोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां
परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः
स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरैवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो
व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं
कृत्वा। सौऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नवं च॥—————[१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव
ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्य जायत।

आऽस्मिन्नाष्ट्रे रा॒ज॒न्यं इ॒ष॒व्यः शू॒रो म॒हा॒र॒थो जा॑यता॒मित्या॑ह।
 रा॒ज॒न्यं ए॒व शौ॒र्यं म॑हि॒मानं॑ दधाति। तस्मा॑त्पु॒रा रा॒ज॒न्यं
 इ॒ष॒व्यः शू॒रो म॒हा॒र॒थोऽजा॑यत। दोग्ध्रीं धे॒नुरि॑त्याह।
 धे॒न्वामे॒व प॒यो द॑धाति। तस्मा॑त्पु॒रा दोग्ध्रीं धे॒नुर॑जायत।
 वोढा॑ऽन॒ङ्घ्रानि॑त्याह॥ ४७ ॥

अ॒न॒डुह्ये॒व वी॒र्यं द॑धाति। तस्मा॑त्पु॒रा वोढा॑ऽन॒ङ्घ्रानं॑जायत।
 आ॒शुः स॒तिरि॑त्याह। अ॒श्वं ए॒व ज॒वं द॑धाति।
 तस्मा॑त्पु॒राऽऽशु॑र॒श्चोऽजा॑यत। पु॒र॒न्ध्रि॒र्योषे॑त्याह। यो॒षित्ये॒व
 रू॒पं द॑धाति। तस्मा॒त्स्त्री यु॑व॒तिः प्रि॒या भावु॑का। जि॒ष्णू
 र॒थे॒ष्ठा इ॒त्याह॑। आ ह॒ वै तत्र॑ जि॒ष्णू र॒थे॒ष्ठा जा॑यते॥ ४८ ॥
 यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते। स॒भेयो॑ युवे॒त्याह॑। यो वै पू॒र्वव॑य॒सी।
 स स॒भेयो॑ युवा॑। तस्मा॒द्युवा॑ पु॒मा॑न्प्रि॒यो भावु॑कः। आऽस्य
 यज॑मानस्य वी॒रो जा॑यता॒मित्या॑ह। आ ह॒ वै तत्र॑ यज॑मानस्य
 वी॒रो जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते। नि॒का॒मेनि॑कामे नः
 पु॒र्जन्यो॑ वर्ष॒त्वित्या॑ह। नि॒का॒मेनि॑कामे ह॒ वै तत्र॑ पु॒र्जन्यो॑
 वर्ष॑ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते। फ॒लि॒न्यो न॒ ओष॑धयः

पच्यन्ता॒मित्या॑ह। फ॒लिन्यो॑ ह॒ वै तत्रो॑ष॒धयः॑ पच्यन्ते। यत्रै॒तेन॑
य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। यो॒गक्षे॒मो नः॑ कल्पता॒मित्या॑ह। कल्प॑न्ते ह॒
वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ यो॒गक्षे॒मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते॥४९॥

अ॒न॒ङ्घ्रानित्या॑ह जायते वर्षति सुप्त च॥_____ [१३]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्न॑श्चमे॒धम॑धत्त।
तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वाव॑ य॒ज्ञः। यद॑श्चमे॒धः। अप्ये॒व
नोत्रा॑स्त्विति। तेभ्य॑ ए॒तान॑न्नहो॒मान्प्राय॑च्छत्। तान॑जुहोत्।
तैर्वै स दे॒वान॑प्रीणात्। यद॑न्नहो॒मां जुहो॑ति॥५०॥

दे॒वाने॒व तैर्य॑ज॑मानः प्रीणाति। आ॒ज्येन॑ जुहोति। अ॒ग्नेर्वा
ए॒तद्रू॑पम्। यदा॒ज्यम्। यदा॒ज्येन॑ जुहोति। अ॒ग्निमे॒व
तत्प्री॑णाति। मधु॑ना जुहोति। म॒ह॒त्यै वा ए॒तद्दे॒वता॑यै रू॒पम्।
यन्मधु॑। यन्मधु॑ना जुहोति॥५१॥

म॒ह॒तीमे॒व तद्दे॒वता॑ प्रीणाति। त॒ण्डु॒लैर्जु॑होति। वसू॑नां
वा ए॒तद्रू॑पम्। यत्त॑ण्डु॒लाः। यत्त॑ण्डु॒लैर्जु॑होति। वसू॑ने॒व
तत्प्री॑णाति। पृथु॑कैर्जुहोति। रु॒द्राणां॑ वा ए॒तद्रू॑पम्।

यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा
एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव
तत्प्रीणाति। कुरम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां
रूपम्। यत्कुरम्बाः। यत्कुरम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां
वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव
तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्।
यत्सक्तवः। यत्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा
एतद्देवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति।
सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।
प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि
समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि
सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्।

वि॒राट्कु॒त्स॒स्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुर्कैर्जुहोति क्रम्वैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति
चत्वारिं च (अन्नहोमानाज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुकैर्लाजैः क्रम्वैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूयैः
प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।)॥ [१४]

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। त॑ सृष्ट॑ रक्षा॑स्यजिघा॑सन्।
स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्न॒क्त॑ होमान॑पश्यत्। तान॑ जुहोत्। तैर्वै
स य॒ज्ञाद्रक्षा॑स्यपा॑हन्। यन्न॑क्त॑ होमां जुहोति। य॒ज्ञादे॒व
तैर्यज॑मानो रक्षा॑स्यप॑ हन्ति। आज्ये॑न जुहोति। वज्रो॒ वा
आज्य॑म्। वज्रे॑णैव य॒ज्ञाद्रक्षा॑स्यप॑ हन्ति॥५६॥

आज्य॑स्य प्रति॒पद॑ करोति। प्रा॒णो वा आज्य॑म्। मुख॑त
ए॒वास्य॑ प्रा॒णं द॑धाति। अ॒न्नहो॑माञ्जुहोति। शरी॑रवदे॒वाव॑
रुन्धे। व्य॒त्यासं॑ जुहोति। उ॒भय॑स्याव॑रुद्धौ। न॒क्तं जुहोति।
रक्ष॑सामप॑हत्यै। आज्ये॑नान्त॒तो जुहोति॥५७॥

प्रा॒णो वा आज्य॑म्। उ॒भय॑त ए॒वास्य॑ प्रा॒णं द॑धाति।
पु॒रस्ता॑च्चोपरि॑ष्टाच्च। एक॑स्मै स्वाहे॒त्याह॑। अ॒स्मिन्ने॒व
लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। द्वाभ्या॑ स्वाहे॒त्याह॑। अ॒मुष्मि॑न्ने॒व

लो॒के प्र॒ति ति॒ष्ठति॑ । उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोः॑ प्र॒ति ति॒ष्ठति॑ ।
 अ॒स्मि॒श्चामु॒ष्मि॒श्च । श॒ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह । श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः॑
 श॒तवी॑र्यः । आ॒युरे॒व वी॒र्यम॑व रुन्धे । स॒हस्रा॑य॒ स्वाहे॑त्या॒ह ।
 आ॒युर्वै स॒हस्र॑म् । आ॒युरे॒वाव रुन्धे॑ । सर्व॑स्मै स्वा॒हेत्या॑ह ।
 अ॒परि॑मितमे॒वाव रुन्धे॑ ॥ ५८ ॥

ए॒व य॒ज्ञाद्र॒क्षा॒स्य॑प॒हन्त्यन्त॑तो जु॒होति॑ श॒ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह स॒प्त च॑ ॥ ————— [१५]

प्र॒जाप॑तिं॒ वा ए॒ष ई॒प्स॒तीत्या॑हुः । यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑त
 इति॑ । अथो॑ आहुः । सर्वा॑णि भू॒तानी॑ति । एक॑स्मै
 स्वा॒हेत्या॑ह । प्र॒जाप॑ति॒र्वा एकः॑ । तमे॒वाप्नो॑ति । एक॑स्मै स्वाहा
 द्वाभ्या॑ऽस्वा॒हेत्य॑भिपूर्वमाहु॒तीर्जु॑होति । अ॒भिपूर्व॑मे॒व सु॒वर्गं॑
 लो॒कमे॑ति । ए॒कोत्तरं॑ जु॒होति॑ ॥ ५९ ॥

ए॒क॒वदे॒व सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति । स॒न्त॑तं जु॒होति॑ । सु॒वर्ग॑स्य
 लो॒कस्य॑ स॒न्त॑त्यै । श॒ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह । श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः॑
 श॒तवी॑र्यः । आ॒युरे॒व वी॒र्यम॑वरुन्धे । स॒हस्रा॑य॒ स्वाहे॑त्या॒ह ।
 आ॒युर्वै स॒हस्र॑म् । आ॒युरे॒वाव रुन्धे॑ । अ॒युता॑य॒ स्वाहा॑

नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकानवं रुन्धे। अर्बुदाय स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदम्। वाचमेवावं रुन्धे। न्यर्बुदाय स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्यर्बुदम्। वाच एव भूमानमवं रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाप्नोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाप्नोति। अन्ताय स्वाहेत्याह। अन्तमेवाप्नोति। पुरार्धाय स्वाहेत्याह। पुरार्धमेवाप्नोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्याह। रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवावरुन्धे। अथो अहोरात्रयोरेव प्रतितिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा नक्तं वा जुहुयात्। अहोरात्रे मोहयेत्। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते जुहोति। उदिताय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जुहोति। अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुताय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहाहर्व्युष्टिः सप्त च॥—[१६]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्य॑श्वना॒मानि॑ जुहोति। उ॒भयो॑रे॒वैनं॑
लो॒कयो॑र्नाम॒धेयं॑ गमयति। आ॒य॑नाय॒ स्वाहा॑ प्राय॑णाय॒
स्वाहे॑त्यु॒द्वावाञ्जु॑होति। सर्व॑मे॒वैन॒मस्क॑न्न॒ सुव॑र्गं लो॒कं
ग॑मयति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्॒वहो॑माञ्जुहोति।
पूर्व॑ ए॒व द्वि॑षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति। पृथि॒व्यै
स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहे॑त्या॒ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। अ॒ग्नये॑
स्वाहा सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्॒वदी॒क्षा जु॑होति। पूर्व॑ ए॒व द्वि॑षन्तं॒
भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति॥६३॥

पृथि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहे॑त्ये॒कवि॑ं॒शिनीं॑ दी॒क्षां
जु॑होति। ए॒कवि॑ं॒शति॑र्वै दे॒वलो॒काः। द्वा॒दश॑ मा॒साः
प॒ञ्च॒र्तवः॑। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दित्य ए॒कवि॑ं॒शः। ए॒ष
सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै। भुवो॑ दे॒वानां॑
कर्म॑णेत्यु॒तुदी॒क्षा जु॑होति। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। अ॒ग्नये॑
स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहेति॑ जुहोत्यन॑न्तरित्यै॥६४॥

अ॒र्वा॒ङ्य॒ज्ञः स॒ङ्क्राम॑त्वित्यासी॑र्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑त्यै॥

भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधींताय स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति॥६५॥

दद्ध्यः स्वाहा हनूभ्याः३ स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे वै पुरुषस्य पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवेन पाप्मनस्तेन मुञ्चति। अञ्जेताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैनः३ समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलेभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्य मेषस्त्वा पचतैरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा

अपा॑व्याः। प्रा॒णाने॒वाव॑ रुन्धे। कू॒प्या॑भ्यः स्वाहा॒द्भ्यः
स्वाहेत्य॒पा॑ ५ होमा॑ञ्जुहोति। अ॒प्सु वा आपः॑। अन्नं॑ वा
आपः॑। अ॒द्भ्यो वा अन्नं॑ जायते। यदे॒वाद्भ्योऽन्नं॑ जायते।
तदव॑ रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं कामत्यनन्तरित्यै कामति रुन्धे जायतु एकं
च॥

[१७]

अम्भा॑सि जुहोति। अ॒यं वै लो॒कोऽम्भा॑सि। तस्य॑
वस॒वोऽधि॑पतयः। अ॒ग्निज्यो॑तिः। यदम्भा॑सि जुहोति।
इ॒ममे॒व लो॒कमव॑ रुन्धे। वसू॑ना॒ ५ सायु॑ज्यं गच्छति।
अ॒ग्निं ज्यो॑तिरव॑ रुन्धे। नभा॑सि जुहोति। अ॒न्तरि॑क्षं वै
नभा॑सि॥६८॥

तस्य॑ रु॒द्रा अधि॑पतयः। वा॒युज्यो॑तिः। यन्नभा॑सि जुहोति।
अ॒न्तरि॑क्षमे॒वाव॑ रुन्धे। रु॒द्राणा॑ ५ सायु॑ज्यं गच्छति। वा॒युं
ज्यो॑तिरव॑ रुन्धे। महा॑सि जुहोति। अ॒सौ वै लो॒को
महा॑सि। तस्या॑दित्या अधि॑पतयः। सूर्यो॑ ज्योतिः॥६९॥

यन्महा॑सि जुहोति। अ॒मुमे॒व लो॒कमव॑ रुन्धे।

आदित्यानां॑ सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरव
 रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि जुहोति।
 अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। मयोभूर्वातो अभि वातून्ना इति गव्यानि
 जुहोति। पशूनामवरुद्धौ। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति
 सन्ततिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै॥ ७०॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य
 लोकस्य प्रमुक्त्यै। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह।
 यथायजुरेवैतत्। दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहेति
 शरीरहोमाञ्जुहोति। पितृलोकमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे।
 कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तिति परिधीन् युनक्ति। इमे वै
 लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य
 लोकस्य समष्ट्यै॥ ७१॥

यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गो वै
 लोको महः। सुवर्गमेव ताभ्यां लोकं यजमानोऽव रुन्धे।
 आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि
 ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे।

जज्ञि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्नये समनमत्पृथिव्यै
 समनमदिति सन्नतिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य
 सन्नत्यै। भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेति भूताभव्यौ होमौ
 जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रतितिष्ठति।
 सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान
 इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्य जित्यै।
 सर्वमेव तेनाप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञः रक्षाऽस्यजिघाःसन्। स
 एतान्प्रजापतिर्नक्तः होमानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स
 यज्ञाद्रक्षाःस्यपाहन्। यन्नक्तः होमां जुहोति। यज्ञादेव
 तैर्यजमानो रक्षाःस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै
 स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७४॥

वै नभाःसि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्ट्यै भूतं यजते नव च॥—————[१८]

एकयूपो वैकादशिनी वा। अन्येषां यज्ञानां यूपा भवन्ति।

ए॒क॒विं॒शिन्य॑श्वमे॒धस्य॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै।
 बै॒ल्॒वो वा॑ खादि॒रो वा॑ पा॒ला॒शो वा॑। अ॒न्येषां॑ यज्ञ॒क्रतू॑नां
 यू॒पा भव॑न्ति। रा॒ज्जु॑दा॒ल ए॒क॒विं॒शत्य॑रत्निरश्वमे॒धस्य॑।
 सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। ना॒न्येषां॑ प॒शूनां॑ ते॒ज॒न्या
 अ॒व॒द्यन्ति॑। अ॒व॒द्यन्त्य॑श्वस्य॥ ७५॥

पा॒प्मा वै ते॑ज॒नी। पा॒प्मनो॑ऽप॒हत्यै॑। प्ल॒क्ष॒शा॒खाया॑म॒न्येषां॑
 प॒शूना॑म॒व॒द्यन्ति॑। वे॒त॒स॒शा॒खाया॑म॒श्वस्य॑। अ॒प्सु॒योनि॑र्वा
 अ॒श्वः। अ॒प्सु॒जो वे॑त॒सः। स्व ए॒वास्य॑ यो॒नाव॑व॒ द्यति॑। यू॒पेषु॑
 ग्रा॒म्यान्प॒शून्नि॑यु॒ञ्जन्ति॑। आ॒रो॒केष्वा॑र॒ण्यान्धा॑रयन्ति। प॒शूनां॑
 व्यावृ॑त्त्यै। आ ग्रा॒म्यान्प॒शूँभ॑न्ते। प्रा॒र॒ण्यान्त्सृ॑जन्ति।
 पा॒प्मनो॑ऽप॒हत्यै॑॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥ [१९]

रा॒ज्जु॑दा॒लम॒ग्नि॒ष्टं मि॑नोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॑ अ॒प॒हत्यै॑।
 पौ॒तु॒द्रवा॑व॒भितो॑ भवतः। पु॒ण्य॑स्य ग॒न्धस्या॑व॒रुद्धौ॑।
 भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वास्मा॑द॒प॒हत्यै॑। पु॒ण्ये॑न ग॒न्धेनो॑भ॒यतः॑ परि॑

गृह्णाति। षड्वैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षट्वादिराः।
तेजसोऽवरुद्धौ॥ ७७ ॥

षट्वालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः सम्पद्यन्ते।
एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं
इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥ ७८ ॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्रोति। अपरिमिता भवन्ति।
अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्।
दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो
वा अश्वः॥ ७९ ॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति।
यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे।
चितेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुर्योनिर्वा
अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति।

पुरस्तात्प्रत्यञ्चं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥
 प्राणापानावेवास्मिन्त्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं
 गोमृगमिति सर्वहुतं एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै।
 आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनं सतनुं करोति।
 सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव
 धारां तेनावं रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय
 स्वाहेत्याह। संवत्सरो वा इलुवर्दः। परिवत्सरो
 बलिवर्दः। संवत्सरादेव परिवत्सरादायुरवं रुन्धे।
 आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसां
 विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवरोह्यै भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारि च॥ [२०]

एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः।
 यथा वा अश्वा वरुषभा वा वृषाणः सःस्फुरेरन्। एवमेव
 तत्स्तोमाः सःस्फुरन्ते। यदेकविंशाः। ते यत्समृच्छेरन्।
 हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः

स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्वाद्दशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा
भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव
रुन्धे। य एकादशः। स्तन एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवेनां तेन। तदाहुः। यद्वाद्दशोऽग्निः स्याद्द्वादशः
स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्।
एकविंश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंशः स्तोमः।
एकविंशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राजा
भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः।
एकविंशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं
वेद। ककुद्ध राजा भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि
वेद। शिरो ह राजा भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति।
एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एतानि वा

अश्वमेधे त्रीणि शीरूषाणि। य एवं वेद। शिरो ह राज्ञा
भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राज्ञा भवति षट् च॥—————[२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः
प्राजानात्। यदश्वमेधेऽश्वेन मेध्येनोदञ्चो बहिष्पवमानं
सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं
लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद।
यदुद्गातोद्गायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा प्रतिपादयेत्।
तादृक्तत्॥८६॥

उद्गातारमपुरुष्यं। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा
नयति। एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा
रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकः।
हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडंबा उप रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो
यथोपगातारं उपगायन्ति। तादृगेव तत्। उदगासीदश्वो

मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्गीथः।
 उद्गीथमेवाव रुन्धे। अथो ऋक्सामयोरेव प्रति तिष्ठति।
 हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुखतो
 दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव
 यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तत्स उपाकरोति चत्वारि च॥ [२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति।
 यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं तूपरं गोमृगम्। तानग्निष्ठ
 आलभते। सेनामुखमेव तत्संश्यति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं
 भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं
 कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्तात्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अन्नं वै
 पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्ठात्।
 ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवैनमुभयतः परि
 गृह्णाति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ

बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥१०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ
सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्य
ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बारहस्पत्यौ पृष्ठे।
ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः
पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे
पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं
वै धाता। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं
पुच्छे। उत्सेधमेव तं कुरुते। तस्मादुत्सेधम्भये प्रजा
अभिसंश्रयन्ति॥११॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥ [२३]

साङ्गहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितृश्रुत्वारो यथा नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं
विभूराहं प्रजापतिरकामयताश्वमेधेनं प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवैभ्यः
प्रजापती रक्षांसि प्रजापतिमीप्सति विभूरंश्चानामान्यम्भांस्येकयूपो राज्ञुर्दालमेकविंशो
देवाः पुरुषस्त्रयोविंशतिः॥२३॥

साङ्गहृण्या तस्मादश्वमेधयाजी यत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं इमे
सितायं प्राणापानावेवास्मिन्तस्माद्राजन्यं एकं न वतिः॥११॥

साङ्गहृण्या सः श्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमाप्त्वाऽष्टादशिभिरवारुन्ध
यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवरुन्धे।
संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः॥ १ ॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव
तैराप्त्वा यजमानोऽवरुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशून्पाकरोति।
इतरेषु यूपैष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवन्वालभ्यन्ते
सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां
पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरङ्गामयोग्रामान्तौ
स्याताम्॥ २ ॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपंशवो वा एते। यदारण्याः।

यदा॑र॒ण्यैः स॑ङ् स्था॒पये॑त्। क्षि॒प्रे यज॑मान॒मर॑ण्यं मृ॒त९ ह॑रेयुः।
 अर॑ण्यायतना॒ ह्यार॑ण्याः प॒शव॒ इति॑। यत्प॒शूना॒लभ॑ते।
 अन॑वरुद्धा अस्य प॒शवः॑ स्युः। यत्पर्य॑ग्निकृतानुत्सृ॒जेत्॥ ३॥
 य॒ज्ञवे॒शसं॑ कुर्यात्। यत्प॒शूना॒लभ॑ते। तेनै॒व प॒शूनव॑रुन्धे।
 यत्पर्य॑ग्निकृतानुत्सृ॒जत्यय॑ज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य प॒शवो॒
 भव॑न्ति। न य॑ज्ञवेश॒सम्भ॑वति। न यज॑मान॒मर॑ण्यम्मृ॒त९
 ह॑रन्ति। ग्रा॒म्यैः स॑ङ् स्था॒पय॑ति। ए॒ते वै प॒शवः॑ क्षे॒मो
 नाम॑। सं पि॑तापु॒त्रावव॑स्यतः। सम॒ध्वानः॑ क्रा॒मन्ति॑।
 सम॑न्ति॒कङ्गाम॑यो॒ग्रामा॑न्तौ भ॑वतः। न॒क्षीकाः॑ पु॒रुष॑व्या॒घ्राः
 परि॑मो॒षिण॑ आ॒व्याधि॑नी॒स्तस्करा॑ अर॑ण्येष्वजा॑यन्ते॥ ४॥

ऋ॒तवः॑ स्यातामुत्सृ॒जेत्स्य॑त॒स्त्रीणि॑ च॥ [१]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यतो॒भौ लो॒काव॑व॒ रुन्धी॑येति॑। स
 ए॒तानु॑भया॒न्प॒शून॑पश्यत्। ग्रा॒म्याश्च॑र॒ण्याश्च॑। ताना॑ल॒भत॑।
 तैर्वै स उ॒भौ लो॒काव॑वारुन्ध। ग्रा॒म्यैरे॒व प॒शुभि॑रि॒मं
 लो॒कम॑वारुन्ध। आ॒र॒ण्यैर॒मुम्। यद्वा॒म्यान्प॒शूना॒लभ॑ते।
 इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॑व॒ रुन्धे॑। यदा॑र॒ण्यान्॥ ५॥

अमुनैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य
इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै
संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव
आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽवरुन्धे।
वि वा एष प्रजया पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते।
संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गन्तु लोकन्नापराधोति। प्रजा वै पशव एकादशिनी।
यदेत ऐकादशिनाः पशव आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां
पशून् यजमानोऽवरुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा
सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्नोत्।
तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्दशिन आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवरुन्धे। एकादश दशत
आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः।
पशून् एवारुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः
पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति।

तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः
पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्याल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥—————[२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते।
अमुष्मा आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव
तैर्लोकमवरुन्धे। यदारण्यान्। अमुन्तैः। उभयांन्पशूनालभते।
ग्राम्याःश्चारण्याःश्च। उभयौर्लोकयोरवरुद्धौ। उभयांन्पशूनालभ-
ग्राम्याःश्चारण्याःश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
उभयांन्पशूनालभते। ग्राम्याःश्चारण्याःश्च। उभयेषां
पशूनामवरुद्धौ। त्रयस्त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां
लोकानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्॥१०॥
अस्मिँल्लोके बहवः कामा इति। यत्समानीभ्यो
देवताभ्योऽन्येऽन्ये पशव आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव
तल्लोके कामान्दधाति। तस्मादस्मिँल्लोके बहवः कामाः।
त्रयाणात्रयाणां सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः।
त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां

क्लृप्त्यै। पर्याग्निकृतानारुण्यानुत्सृजन्त्यहिंसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयान्मृशूनालभते सत्यादहिंसायै॥—————[३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्।
वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान्
युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना
दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह।
कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी
विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहंसा।
अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं
प्रतिमुञ्चति। यश एवैनं राज्ञाङ्गमयति। जीमूतस्येव भवति

प्रतीक॑मित्या॒ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। ये ते॒ पन्था॑नः स॒वितः॑
पूर्व्या॑सु॒ इत्य॑ध्व॒र्युर्य॑ज॒मानं॑ वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१४॥

परा॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञ ए॑ति। यस्य॑ प॒शुरु॒पाकृ॑तोऽन्यत्र
वेद्या॒ एति॑। ए॒तश्च॑स्तो॒तरे॒तेन॑ प॒था पुन॑रश्व॒माव॑र्तयासि न
इत्या॑ह। वा॒युर्वै स्तो॒ता। वा॒युमे॒वास्य॑ प॒रस्ता॑द्वधा॒त्यावृ॑त्यै।
यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्कन्द॑ति। एवं॒ वा ए॒तद॑श्व॒स्य
स्कन्द॑ति। यद॑स्यो॒पाकृ॑तस्य॒ लोमा॑नि शीय॑न्ते। यद्वा॒लेषु॑
का॒चाना॑वय॑न्ति। लोमा॑न्ये॒वास्य॑ तत्सम्भ॑रन्ति॥१५॥

भूर्भुवः॑ सुव॒रिति॑ प्रा॒जाप॒त्याभि॑राव॑यन्ति। प्रा॒जाप॒त्यो
वा अ॒श्वः। स्वयै॑वैनं दे॒वता॑या॒ सम॑र्धयन्ति। भूरि॒ति
महि॑षी। भुव॒ इति॑ वा॒वाता॑। सुव॒रिति॑ परि॒वृत्ती॑। ए॒षां
लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्ययाः॑ का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॑र्वै
हि॒र॒ण्यम्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॑श्चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। स॒हस्र॑म्भवन्ति।
स॒हस्र॑सम्मि॒तः सुव॑र्गो लो॒कः। सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्या॒भिजि॑त्यै।
अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्तेज॒ इन्द्रि॑यं प॒शवः॑ श्रीः क्रा॑मन्ति।

योऽश्वमेधेन यजंते। वसंवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति
महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री।
तेजसैवास्मै तेजोऽवरुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाऽञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता। तेजो वा
आज्यम्। इन्द्रियत्रिष्टुप्। तेजसैवास्मा इन्द्रियमवरुन्धे।
आदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृत्ती। तेजो
वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजसैवास्मै पशूनवरुन्धे।
पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्धति। नास्मात्तेज इन्द्रियं
पशवः श्रीरपं क्रामन्ति। लाजी (३) ज्छाची (३)
न् यशोममाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति।
प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत
इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यन्दधते। यदि नावजिघ्रेत्।
अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव हैव जिघ्रति।
आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी
सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै।

समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति
सरूपत्याय॥१९॥

परितुस्थुष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेन
च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै
ब्रह्मा। बारुहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो
दधाति। तस्माद्वक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता
भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः।
तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः।
यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव
तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किं
स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमवरुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो

वै बृहद्वयः। अश्वमेवावरुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह।
 रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवावरुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिते
 श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावरुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी
 चरति। तेज एवावरुन्धे। क उस्विज्जायते पुनरित्याह।
 चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावरुन्धे। किं
 स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्।
 ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनम्महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति।
 पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः
 पृथिव्याः। वेदिमेवावरुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य
 नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावरुन्धे।
 पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै
 वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावरुन्धे। पृच्छामि
 वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम।
 ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवावरुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वंस्य
रेतश्चत्वारि च॥ [५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन
यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमानं
आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा
अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियन्त्वा
प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनान्त्वा निधिपतिः
हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्धवते॥२५॥

अथो ध्रुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्रुवते। त्रिः परियन्ति।
त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो ध्रुवते। त्रिः पुनः
परियन्ति। षट्त्वम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनन्ध्रुवते।
अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे ध्रुवनन्तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे
प्राणाः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे
अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनम्। सुभगे
काम्पीलवासिनीत्याह। तर्प एवैनामुपनयति। सुवर्गे लोके

सम्प्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा
त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः।
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने।
सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्।
यत्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मर्यो
रजता हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मर्यः।
अन्तरिक्षस्य रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा
अयस्मर्यः। अवान्तरदिशा रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः।
दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा छ्यति कस्त्वा
विशास्तीत्याहाहिंसायै॥२९॥

ह्रुवते क्रामन्त्यूर्ण्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥—————[६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन

यज॑न्ते। ऊ॒र्ध्वा॒मै॒ना॒मुच्छ्र॑यता॒दित्या॑ह। श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।
 श्रिय॑मे॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमूर्ध्व॑मुच्छ्र॑यति। वे॒णुभा॒रङ्गि॒रावि॑वेत्या॒ह।
 रा॒ष्ट्रं वै भा॒रः। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ पर्यू॒हति॑। अथा॑स्या॒
 मध्य॑मे॒धता॒मित्या॑ह। श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रस्य॑ मध्य॒म्॥ ३०॥

श्रिय॑मे॒वाव॑रुन्धे। शी॒ते वा॒ते पु॒नन्नि॑वेत्या॒ह। क्षे॒मो वै रा॒ष्ट्रस्य॑
 शी॒तो वा॒तः। क्षे॒ममे॒वाव॑रुन्धे। यद्ध॑रि॒णी यव॑म॒त्तीत्या॑ह। वि॒द्वै
 ह॑रि॒णी। रा॒ष्ट्रं यवः॑। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति।
 न पु॒ष्टं प॒शु म॑न्यत॒ इत्या॑ह। तस्मा॒द्राजा॑ प॒शून् पु॒ष्यति॑॥ ३१॥

शू॒द्रा यद॑र्य॒जारा॑ न पोषा॑य ध॒नाय॑तीत्या॒ह। तस्मा॑द्वैशीपु॒त्रन्नाभि॑
 इ॒यं य॒का श॑कु॒न्तिके॑त्या॒ह। वि॒द्वै श॑कु॒न्तिका॑। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।
 वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। आ॒हल॑मि॒ति
 सर्प॑तीत्या॒ह। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्राय॑ वि॒शः सर्प॑न्ति। आ॒हत॑ङ्ग॒भे प॒स॒
 इत्या॑ह। वि॒द्वै ग॒भः॥ ३२॥

रा॒ष्ट्रं प॒सः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्या॑हन्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं वि॒शं घा॑तु॒कम्।
 मा॒ता च॑ ते पि॒ता च॑ त॒ इत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ पि॒ता।

आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥ ३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमंतस्यदित्याह। विद्वै गभः। राष्ट्रम्मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञेऽपूतं वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिर्मतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै सुरभयः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। आपो हि ष्ठा मयोभुव इत्यद्धिर्मार्जयन्ते। आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवात्मानं पवयन्ते॥ ३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यन्ति गभो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः सम्भवितुन्नाशक्रोत्। सोऽब्रवीत्। ऋध्रवदित्सः। यो मेतः पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव सम्भरन्। ततो वै त आर्ध्रुवन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्यृध्नोति। पुरुषमालभते॥ ३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै
 विराट्। अन्नमेवावरुन्धे। अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा
 अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्।
 श्रियमेवावरुन्धे। गामालभते॥ ३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नं वै
 गौः। अन्नमेवावरुन्धे। अजावी आलभते भूम्ने।
 अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवावरुन्धे। पर्यग्निकृतं
 पुरुषश्चारण्याः श्वोत्सृजन्त्यहिंसायै। उभौ वा एतौ
 पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः। तैऽस्योभये यज्ञे
 बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता भवन्ति।
 नैनन्दङ्क्षवः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः।
 अभिजिता अभिहुता हिंसन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। य
 उ चैनमेवं वेद॥ ३७॥

लभते गामालभते परमोऽष्टौ च॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेहन्।
 एकविंशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति। एकविंशात्प्रतिष्ठायां

ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवत्सरः।
 ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठाय। देवता अभ्यारोहति। शक्ररयः
 पृष्ठम्भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्येऽन्ये वा एते पशव
 आलभ्यन्ते॥३८॥

उतेव ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति।
 अथो अहं एवैष बलिर्हियते। तदाहुः। अपशवो वा एते।
 यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः। यद्गव्या इति।
 गव्यान्पशूनुत्तमेऽहं नालभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पशून्वरुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभिजितस्याग्नि
 सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अन्तत एव
 ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनद्वाहाविति
 द्वन्द्विनः पशूनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा
 एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। छगलङ्कल्माषङ्किदिदीविं
 विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवात्मानं
 समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन
 यजते। पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते।

ऋतुभिरेवात्मानं समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते।
योऽश्वमेधेन यजते। पर्यग्निकृता उत्सृजन्त्यनां व्रस्काय॥ ४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्यशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावदश्वमेधे
महिमानावपश्यत्। तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्।
यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावदश्वमेधे
महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्या
वै वपा। राजा महिमा। यद्वपाम्महिम्नोभयतः परियजति।
यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा
वा अन्ये देवाः। उपरिष्ठात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा
एतेऽश्व एव मेध्यं उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वपाम्महिम्नोभयतः
परियजति। तानेवोभयान्प्रीणाति॥ ४१॥

परियजति षट्॥ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या
देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः
समदन्दध्यात्। स्तेगान्दष्ट्राभ्याम्मुण्डूकां जम्येभिरिति।

आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसङ्ख्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तैऽब्रुवन्नग्नयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धारामहे। अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यत्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याभिभूत्यै। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्।

रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो
 यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते।
 अयस्मयेन कमण्डलुना तृतीयां। आहुतिं जुहोत्यायास्यो
 वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा
 अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र
 रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभं वन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ ————— [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्।
 यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन
 जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्।
 मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
 बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया
 समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्।
 पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा

बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो
द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं
पूर्वं होतव्यां (३) न्द्विपदां (३) इति। अश्वो
वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं
हुत्वा द्विपदा जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो
द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठायपति। द्विपदा हुत्वा।
नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं
जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायैश्चवेत। द्विपदा अन्ततो जुहोति
प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्यर्धयति स्थापयति पञ्च च॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तं यज्ञक्रतुभिरनैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
तमिष्टिभिरनैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्

यत्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते।
अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमाङ्गश्चनेत्याहुः।
तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यत्सावित्रियो भवन्ति।
सवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः
परा परावतङ्गन्तोः। यत्सायन्धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै
धृत्यै॥५०॥ यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
यत्सायन्धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं
प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव
तदन्विच्छति। तस्माद्विवां नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते
सायन्धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो
अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रङ्गामति। योऽश्वमेधेन यजते।
ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा।

श्रियंमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते।
 वीणांऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥
 प्रभ्र९शुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति।
 ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः।
 क्षत्र९ राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः
 श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्।
 अपास्माद्राष्ट्रङ्गामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्र९ रमत इति। यदा खलु वै राजा
 कामयते। अथ ब्राह्मणञ्जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्।
 नक्त९ राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा
 हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतम्भवति।
 इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं
 वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैन९ स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा
 इत्यमु९ सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य।
 युद्धेनैवैन९ स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः।

योऽश्वमे॒धेन॒ यज॑त॒ इति॑। ति॒स्रोऽन्यो॑ गा॒य॑ति ति॒स्रोऽन्यः॑।
 ष॒द्वम्प॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ क॒ल्पय॑तः। ताभ्या॑ः
 स॒ऽस्थाया॑म्। अ॒नो॒युक्ते॑ च॒ श॒ते च॑ द॒दाति॑। श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑
 श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति॑तिष्ठति॥५५॥

गाय॑ताङ्गामे॒द्वाह्म॑णस्य॒ कल्प॑यतश्च॒त्वारि॑ च॥ [१४]

सर्वे॑षु वा ए॒षु लो॒केषु॑ मृ॒त्यवोऽन्वा॑य॒न्ताः। तेभ्यो॑ यदाहु॑ती॒र्न
 जु॑हुयात्। लो॒केलौ॑क ए॒नं मृ॒त्युर्वि॑न्देत्। मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑
 मृ॒त्यवे॒ स्वाहे॑त्य॒भिपूर्व॑माहु॑तीर्जुहोति। लो॒काल्लो॑कादे॒व
 मृ॒त्युम॑व॒यज॑ते। नै॒नं लो॒केलौ॑के मृ॒त्युर्वि॑न्दति। यद॒मुष्मै॑
 स्वाहा॑ऽमुष्मै॒ स्वाहे॑ति जु॒ह्वत्स॒श्चक्षी॑त। ब॒हुं मृ॒त्युम॑मि॒त्रं
 कु॑र्वीत। मृ॒त्यवे॒ स्वाहे॑त्ये॒कस्मा॑ ए॒वैका॑ जुहुयात्। ए॒को वा
 अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के मृ॒त्युः॥५६॥

अ॒श॒न॒या॒ मृ॒त्युरे॒व। तमे॒वामुष्मि॑ल्लो॒केऽव॑यजते। भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॑
 स्वाहे॑त्य॒वभृ॑थ आहु॑तिं जुहोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वाव॑ यजते।

तदाहुः। यद्धूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियतु
इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या
वाव मृत्युरिति। यद्धूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं
जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं
करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्यायै
प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणं
हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय
स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः।
अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य
पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव
वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं
करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः।

स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय
इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति।
नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवावरुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिम्मा
कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं
समानानां करोति। मान्धेहि मयि धेहीत्याह।
आशिषमेवैतामाशांस्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते
जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय
स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। योऽश्वमेधेन यजते।
आग्नेयमैन्द्राग्रमाश्विनम्। तान्पशूलभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो
भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवावरुन्धे। ब्रह्म वा
अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावरुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्धौ।
त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रतिष्ठति।

अ॒ग्नयेऽ॑हो॒मुचेऽ॑ष्टाक॒पाल॒ इति॒ दश॑हविष॒मिष्टिं॑ निर्व॒पति॑।
 दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॒रुन्धे॑।
 अ॒ग्नेर्म॑न्वे प्रथ॒मस्य॒ प्रचे॑तस् इति॑ याज्यानुवा॒क्या भव॑न्ति
 सर्व॒त्वाय॑॥६२॥

अधिपतय॒ इत्या॑हार्भिजित्या ऐन्द्रा॒ग्नो भव॑ति रुन्ध॒ एकं॑ च॥—————[१६]

यद्यश्व॑मुप॒तप॑द्विन्देत्। आ॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॒पेत्। सौ॒म्यं
 च॒रुम्। सा॒वित्र॑म॒ष्टाक॑पालम्। यदा॑ग्नेयो भव॑ति। अ॒ग्निः सर्वा॑
 दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मिषज्यति। यत्सौ॒म्यो भव॑ति। सोमो॒
 वा ओष॑धीना॒ऽ राजा॑। याभ्य॑ ए॒वैनं॑ वि॒न्दति॑॥६३॥

ताभिरे॒वैन॑मिषज्यति। यत्सा॑वि॒त्रो भव॑ति। स॒वि॒तृप्र॑सूत
 ए॒वैन॑मिषज्यति। ए॒ताभिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्भिषज्यति। अ॒ग॒दो
 है॒व भव॑ति। पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ श्लो॒णः स्यात्। पू॒षा
 वै श्लौ॒ण्यस्य॑ भिषक्। स ए॒वैन॑मिषज्यति। अश्लो॑णो है॒व
 भव॑ति॥६४॥

रौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ म॒हती॑ दे॒वता॑ऽभि॒मन्ये॑त। ए॒तद्दे॒व॒त्यो

वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति।
 वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखरे यदि नागच्छेत्।
 इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति।
 आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्यं
 आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहंसा वा एष
 गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचे
 निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः।
 रेतसा वा एष व्यूध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यं रेतः। यत्सौर्यं पयो
 भवति। रेतसैवैनं स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः।
 गर्भेर्वा एष व्यूध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति।
 वायव्यां गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनं
 स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते।
 इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्रौणो ह्रैव भवत्यधीयादध्यते गर्भैरेवैनं स समर्धयति द्वे च॥—[१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्तसंस्थिते निर्वपेत्।
द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक
एनं यज्ञः स्यात्। पापीयास्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य
छन्दांसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयु
जीतेति। सर्वा वै संस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता।
सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्तसंस्थिते
निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक
एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति।
द्वादशमासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रतितिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥—[१८]

एष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन
यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रभु
भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नामं यज्ञः।

सर्वं ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पयस्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतम्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्तम्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतिष्ठितम्भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नामं यज्ञः। आ ह तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नामं यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नामं यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नामं यज्ञः। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पर्यस्वान्नामं यज्ञः प्रतिष्ठितम्भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षड् (एष वै विभूः प्रभूरूर्जस्वान्पर्यस्वान्
विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः क्लृप्तो द्वादश॥)॥—[१९]

ता॒र्प्ये॒णाश्व॑ꣳ संज॑पयन्ति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॑ꣳ
सम॑र्धयन्ति। या॒मेन॒ साम्ना॑ प्र॒स्तोताऽनू॑पतिष्ठते।
य॒मलो॒कमे॒वैनं॑ गमयति। ता॒र्प्ये च॑ कृत्यधीवा॒से चाश्व॑ꣳ
संज॑पयन्ति। ए॒तद्वै प॑शूनाꣳ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व प॑शूनवरुन्धे।
हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पु भ॑वति। तेज॒सोऽव॑रुद्धौ॥ ७३॥

रू॒क्मो भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै। अश्वो॑ भवति।
प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पन्ता॒र्प्यम्। अ॒न्तरि॑क्षस्य
कृत्यधीवा॒सः। दि॒वो हि॑र॒ण्य॒क॒शि॒पु। आ॒दि॒त्यस्य॑ रू॒क्मः।
प्र॒जाप॑ते॒रश्वैः॑। इ॒ममे॒व लो॒कन्ता॒र्प्येणा॑प्नोति॥ ७४॥

अ॒न्तरि॑क्षं कृत्यधीवा॒सेन॑। दि॒वꣳ हि॑र॒ण्य॒क॒शि॒पुना॑।
आ॒दि॒त्यꣳ रू॒क्मेण॑। अश्वे॑नै॒व मे॒ध्येन॑ प्र॒जाप॑तेः सायु॑ज्यꣳ
सलो॒कता॑माप्नोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नाꣳ सायु॑ज्यम्।
सा॒र्ष्टिताꣳ स॒मानलो॒कता॑माप्नोति। योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते। य
उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥ ७५॥

अवरुध्या आप्रोत्यष्टौ च॥ [२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस
आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वः श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्।
तैऽब्रुवन्। यन्नो नैष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वः
सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरा-
लब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥ ७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यत्सद्यो वाजान्तसम-
जयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त।
तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरा-
यतनम्। सूर्योऽग्नैर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ
चित्य उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं
करोति॥ ७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ
देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवावरुन्धे। ओजो बलं
वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवावरुन्धे।
अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नैर्योनिरायतनम्।

यद॑श्वमे॒धेऽग्नौ॑ चित्यं॒ उत्तर॑वेदिश्चिनोति॑। ताव॑र्काश्वमेधौ।
अ॒र्काश्वमे॒धावे॒वावरु॑न्धे। अथो॑ अ॒र्काश्वमे॒धयो॒रेव॑
प्रति॑तिष्ठति॥ ७८ ॥

नामं करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनञ्चत्वारि च॥ [२१]

प्र॒जाप॑तिं वै दे॒वाः पि॒तरम्। प॒शुम्भू॑त॒म्वेधा॒याल॑भन्त।
तमा॒लभ्यो॑पावसन्। प्रा॒तर्य॑ष्टा॒स्मह॑ इति॑। ए॒कं वा
ए॒तद्दे॒वाना॑म॒हः। यत्सं॑वत्स॒रः। तस्मा॑द॒श्वः पु॒रस्ता॑त्सं॒वत्स॒र
आल॑भ्यते। यत्प्र॒जाप॑ति॒राल॒भ्योऽश्वो॑ऽभ॒वत्। तस्मा॑द॒श्वः।
यत्स॒द्यो मे॒धोऽभ॑वत्॥ ७९ ॥

तस्मा॑द॒श्वमे॒धः। वेदु॑कोऽश्व॒माशु॑म्भ॒वति॑। य ए॒वं वेद॑।
यद्वै तत्प्र॒जाप॑ति॒राल॒भ्योऽश्वो॑ऽभ॒वत्। तस्मा॑द॒श्वः प्र॒जाप॑तेः
पशू॑नाम॒नुरूप॑तमः। आऽस्य॑ पु॒त्रः प्रति॑रूपो जायते। य ए॒वं
वेद॑। सर्वा॑णि भू॒तानि॑ सम्भृ॒त्याल॑भते। समे॑नं दे॒वास्तेज॑से
ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॑ भरन्ति। योऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते॥ ८० ॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ए॒तद्वै तद्दे॒वा ए॒तान्दे॒वता॑म्।

प॒शुम्भू॒त॒म॒मे॒धा॒या॒ल॒भ॒न्त। य॒ज्ञ॒मे॒व। य॒ज्ञे॒न॑ य॒ज्ञ॒म॑य॒जन्त॑
दे॒वाः। का॒म॒प्रं॑ य॒ज्ञ॒म॑कुर्व॒त। ते॒ऽमृ॒त॒त्व॒म॑का॒म॒य॒न्त।
ते॒ऽमृ॒त॒त्व॒म॑गच्छन्। यो॑ऽश्व॒मे॒धे॒न॒ य॒ज॑ते। दे॒वा॒ना॑मे॒वाय॑ने॒नैति॥८

प्रा॒जा॒प॒त्ये॒नै॒व य॒ज्ञे॒न॑ य॒ज॑ते का॒म॒प्रे॒ण॑। अ॒पु॒न॒र्मा॒र॒मे॒व
गच्छ॑ति। ए॒त॒स्य॒ वै रू॒पे॒ण॑ पु॒र॒स्ता॑त्प्रा॒जा॒प॒त्य॒मृ॒ष॒भं॑ तू॒प॒रं
ब॒हुरू॒प॒मा॒ल॒भ॒ते। सर्वे॑भ्यः का॒मे॑भ्यः। सर्व॑स्या॒प्त्यै॑। सर्व॑स्य॒
जि॒त्यै॑। सर्व॑मे॒व ते॒ना॑प्नोति। सर्व॑ ज॒य॒ति। यो॑ऽश्व॒मे॒धे॒न॒
य॒ज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वे॒द॥८२॥

मेधोऽर्भवद्यजंत एति वेद॥ [२२]

यो वा अश्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ लो॒म॑नी॒ वे॒द। अश्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒
लो॒मं॑ लो॒मं॑ जुहोति। अ॒हो॒रा॒त्रे वा अश्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒
लो॒म॑नी॒। यत्सा॒यं प्रा॑तर्जुहोति॑। अश्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒ लो॒मं॑
लो॒मं॑ जुहोति। ए॒तद॑नुकृति॒ ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒
मे॒ध्य॑स्य॒ लो॒मं॑ लो॒मं॑ जुह्वति। यो वा अश्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ प॒दे
वे॒द। अश्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒ प॒दे॒प॒दे जुहोति॑। द॒र्श॒पू॒र्ण॒मा॒सौ

वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्वर्शपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति।
एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे
जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव
मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः।
स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति।
अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह
स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुह्वति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥—————[२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपंप्राणा अपश्रीरुर्ध्वा
प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं
यज्ञक्रतुभिरपश्रीर्ब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्ताप्येणादित्याः प्रजापतिं
पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविंशतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिंल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो
लोकेभ्यः सर्वं ह वै तत्र पयः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चत्वार्यशीतिः॥८४॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुह्वति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभिर्य॑जत्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ संस्त॒नूभिः॑। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु॥
 ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभिर्य॑जत्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ संस्त॒नूभिः॑। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु।
 आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह स॑ञ्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्वा॑
 रश्मि॒पत॑यः। मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः।

पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः
स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाघ्नमपं
चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताः। भुवनं
देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत।
शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[२४]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्य-
मण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते।
सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं
कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्यात्स्यन्दते
यथा॥४॥

तां नद्योऽभि संमायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं
नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरः। श्रिताः। अणुशश्च

मह॑श्च। सर्वे॑ सम॒व॒य॒त्रित॑म्। स॒तैः स॒र्वैः स॒मावि॑ष्टः। ऊ॒रुः
स॒न्न नि॒वर्त॑ते। अधि॒सं॒वत्स॑रं वि॒द्यात्। तदे॒वं ल॒क्षणे॥५॥

अणु॑भिश्च मह॑द्भिश्च। सु॒मा॒रूढः प्र॒दृश्य॑ते। सं॒वत्स॑रः
प्र॒त्यक्षे॑ण। ना॒धि॒सं॒त्वः प्र॒दृश्य॑ते। प॒ट॒रौ वि॒क्लि॑धः पि॒ङ्गः।
ए॒तद्व॑रुण॒लक्ष॑णम्। यत्रै॒तदु॑प॒दृश्य॑ते। स॒हस्रं॑ तत्र॒ नीय॑ते।
एक॑५ हि शिरो नाना मुखे। कृ॒त्स्नं त॑द॒तुल॑क्षणम्॥६॥

उभ॑यतः स॒प्तैन्द्रि॑याणि। ज॒ल्पितं॑ त्वे॒व दि॒ह्यते॑। शु॒क्लकृ॑ष्णे
सं॒वत्स॑र॒स्य। दक्षि॑णवा॒मयोः पार्श्व॑योः। तस्यै॒षा भव॑ति। शु॒क्रं
ते॒ अ॒न्यद्य॑ज॒तं ते॒ अ॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौरि॑वासि।
वि॒श्वा हि मा॒या अ॒व॒सि स्व॑धावः। भ॒द्रा ते॒ पूष॑न्नि॒ह
रा॒तिर॒स्त्विति॑। नात्र॒ भुव॑नम्। न पू॒षा। न प॒शवः॑।
नऽऽदि॒त्यः सं॒वत्स॑र ए॒व प्र॒त्यक्षे॑ण प्रि॒यत॑मं वि॒द्यात्।
ए॒तद्वै सं॒वत्स॑र॒स्य प्रि॒यत॑मं५ रू॒पम्। योऽस्य॑ म॒हान॑र्थ
उ॒त्पत्स्य॑मा॒नो भ॒वति॑। इ॒दं पु॒ण्यं कु॑रुष्वेति। तमा॒हर॑णं
द॒द्यात्॥७॥

[२५]

साक॒ञ्जाना॑ः स॒प्तथ॑माहुरेक॒जम् । षडु॑द्य॒मा ऋष॑यो देव॒जा
इति॑ । तेषा॑मि॒ष्टानि॑ विहि॒तानि॑ धाम॒शः । स्था॒त्रे रै॒जन्ते॑
विकृ॑तानि रू॒पशः॑ । को नु॑ मर्या॒ अमि॑थितः । सखा॑
सखा॑यमब्रवीत् । जहा॑को अ॒स्मदी॑षते । यस्ति॒त्याज॑
सखि॒विदः॑ सखा॑यम् । न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति ।
यदी॑ः शृ॒णोत्य॒लकः॑ शृ॒णोति॑ ॥ ८ ॥

न हि प्र॒वेद॑ सुकृ॒तस्य॑ पन्था॒मिति॑ । ऋ॒तुर्ऋ॒तुना॑
नुद्य॑मानः । विन॑नादाभिधा॒वः । षष्टि॑श्च त्रि॒ंशका॑ व॒ल्गाः ।
शुक्ल॑कृ॒ष्णौ च॑ षाष्टि॑कौ । सा॒रा॒ग॒व॒स्त्रैर्ज॑रदक्षः । व॒सन्तो॑
वसु॑भिः स॒ह । सं॒व॒त्स॒रस्य॑ सवि॒तुः । प्रैष॑कृ॒त्प्रथ॑मः स्मृ॒तः ।
अ॒मूना॒दय॑तेत्य॒न्यान् ॥ ९ ॥

अ॒मूःश्च॑ परि॒रक्ष॑तः । ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते । यत्रै॒तदु॑प॒दृश्य॑ते ।
ए॒तदे॒व वि॑जानी॒यात् । प्र॒माणं॑ का॒लप॑र्यये । वि॒शेष॑णं तु॑
वक्ष्या॑मः । ऋ॒तूनां॑ तन्नि॒बोध॑त । शुक्ल॑वासां रु॒द्रग॑णः ।
ग्री॒ष्मेण॑ऽऽव॒र्तते॑ स॒ह । नि॒जह॑न् पृथि॒वीः स॒र्वाम् ॥ १० ॥

ज्योतिषाँऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासाँसि।
 आदित्यानाँ निबोधत। संवत्सरीणाँ कर्मफलम्।
 वर्षाभिर्ददताँ सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्भाँऽऽपीत
 इव दृश्यते। शीतेनाँव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते।
 ह्लादयतेँ ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा
 भ्रँश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रँश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति।
 संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्यँ इत्यर्थः॥११॥

[२६]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्र्गणं
 नास्ति। ऋभूणाँ तन्निबोधत। कनकाभानिँ वासाँसि।
 अहताँनि निबोधत। अन्नमश्रीतं मृज्मीत। अहं वो
 जीवन्प्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥
 अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः।
 अमुतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह।
 अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य
 योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्।

अक्ष्णयोः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। म॒नूना॑मु॒दकं॑ गृहे। ए॒ता वा॒चः प्र॑वद॒न्तीः।
वै॒द्युतो॑ यान्ति शैशि॑रीः। ता अ॒ग्निः प॑र्वमना॒ अन्वैक्ष॑त। इ॒ह
जी॑वि॒काम॑परिपश्यन्। तस्यै॒षा भ॑वति। इ॒हेह॑वः स्वत॒पसः।
मरु॑तः सूर्य॑त्वचः। शर्म॑ स॒प्रथा॑ आवृ॒णे॥१४॥

[२७]

अति॑ता॒म्राणि॑ वासा॒ऽसि। अ॒ष्टि॒वज्रि॑शत॒घ्निं च। वि॒श्वे दे॒वा
वि॒प्र॒हर॑न्ति। अ॒ग्निजि॑ह्वा अ॒सश्च॑त। नैव दे॒वो न म॒र्त्यः। न
राजा व॑रुणो॒ विभुः। ना॒ग्निर्ने॒न्द्रो न प॑वमा॒नः। मा॒तृक्क॑च्च॒न
वि॒द्यते। दि॒व्यस्यै॒का ध॑नु॒रार्तिः॑। पृथि॒व्याम॑प॒रा श्रि॒ता॥१५॥

तस्ये॒न्द्रो व॒ग्निरू॑पेण। ध॒नु॒र्ज्या॑म॒छिन॑त्स्वयम्। तदि॒न्द्रध॑नु॒-
रि॒त्य॒ज्यम्। अ॒भ्रव॑र्गेषु चक्ष॑ते। ए॒तदे॒व शं॑योर्बा॒र्हस्प॑त्य॒स्य।
ए॒तद्रु॑द्रस्य॒ धनुः। रु॒द्रस्य॑ त्वे॒व ध॑नु॒रार्तिः॑। शि॒र उ॒त्पि॑पेष। स
प्र॑व॒र्ग्योऽभ॑वत्। तस्मा॒द्यः स॒प्रव॑र्ग्येण॒ यज्ञे॑न॒ यज॑ते। रु॒द्रस्य॑
स शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। नैन॑ः रु॒द्र आरु॑को भवति। य ए॒वं

वेद॥१६॥

[२८]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्वात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं
न वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न
हिःस्रातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः।
सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि
निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै
सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं
आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः
सह। इन्द्राय सर्वान्कामान्भिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा
भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः
सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उप्सुहि तं
नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान्
परिवृश्चति। पृथिव्यश्शुमती। तामन्ववस्थितः संवत्सरो दिवं

च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्।
 यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्। इत्यृतुमण्डलानि।
 सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं सन्निर्वचनाः॥१९॥

[२९]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान्
 विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना
 अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न
 जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्।
 इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त
 साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे
 कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति।
 भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त
 शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त
 सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न
हि शेकुमिव महामैरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामैरुम्।
एकं चाजुह्वतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति।
तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त
सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते
अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त
इति। सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त
दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः
सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून्
करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः।
तस्यैषा भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः।
उतस्युः। नत्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां
नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात
ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्।
सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥ २५॥

[३०]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सुरो मिथः। काहः केयं
देव रात्री। क मासा ऋतवः श्रिताः। अर्द्धमासां मुहूर्ताः।
निमेषास्तुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो
यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये
समाहिताः॥ २६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे
भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किं स्वित्त्रान्तरा भूतम्।
येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य
वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे

दशस्यै॥२७॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थ पृथिवीमभितो
मयूरैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं
परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे।
वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः।
यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्रयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं
मृत्युम्। अवमं मध्यमश्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्।
एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु
मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा।
आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो
मध्यममायन्ति। चतुमग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा
पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्ब्रह्मन् प्रब्रूहि। यदि
वैत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥ ३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्व्या रुहः॥ ३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥ ३३॥

[३१]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो
नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्।
एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः।
नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैका-
दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥ ३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामं हन्ति॥ ३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घ्रिर्बम्भारिः।
हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्तसूर्यवर्चाः।
कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च
देवा गरगिरः॥ ३६॥

नैनं गरौ हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी

बभूवुषीं॑। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्त्रिति॑। वाचो॑ विशेषणम्।
अथ निगद॑व्याख्याताः। ताननुक्र॑मिष्यामः। व॒राह॑वः
स्वत॒पसः॑॥ ३७ ॥

विद्युन्म॑हसो धूप॑यः। श्वापयो गृहमेधा॑श्चेत्येते। ये
चेमेऽशि॑मिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिव॑र्षन्ति।
वृष्टि॑भिरिति॑। एतयैव विभक्तिवि॑परीताः। सप्तभि॑र्वा
तैरुदी॑रिताः। अमूँल्लोकानभिव॑र्षन्ति। तेषा॑मेषा भव॑न्ति।
स॒मा॒नमे॒तदु॑दकम्॥ ३८ ॥

उच्चैत्य॑वचाह॑भिः। भूमिं पर्जन्या जिन्व॑न्ति। दिवं
जिन्वन्त्यग्र॑य इति॑। यदक्षरं भूतकृ॑तम्। विश्वे देवा
उपा॑सन्ते। म॒हर्षि॑मस्य गो॒प्तारम्। ज॒मद॑ग्निमकुर्वत।
ज॒मद॑ग्निराप्या॑यते। छन्दो॑भिश्चतुरु॒त्तरैः। राज्ञः सोम॑स्य
तृप्ता॑सः॥ ३९ ॥

ब्रह्म॑णा वी॒र्या॑वता। शि॒वा नः प्र॒दिशो॑ दिशः। तच्छुं
योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः॑

स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा
(३) इति निगदव्याख्याताः॥४०॥

[३२]

सहस्रवृद्धियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना
भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः
पतिव्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः।
सुरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्।
विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवथः स्वधावन्तौ। भद्रा वा
पूषणाविह रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ।
द्यावाभूमी चरथः स२ सखायौ। तावश्विना रासभाश्वा
हवं मे। शुभस्पती आगत२ सूर्यया सह। त्युग्रोह
भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः।
तमूहथुनौभिरात्मन्वतीभिः। अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः॥४२॥

ति॒स्रः, क्ष॒प॒स्त्रि॒हा॒ति॒व्रज॑द्भिः। ना॒स॒त्या भु॒ज्युमू॑हथुः
 प॒तङ्गैः। स॒मु॒द्रस्य॑ ध॒न्व॑न्ना॒र्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भी॒रथैः॑ श॒तप॑द्भिः
 षड॑श्वैः। स॒वि॒तारं॑ वि॒त॒न्वन्त॑म्। अ॒नु॒ब॒ध्राति॑ शा॒म्ब॒रः।
 आ॒प॒पूर॑ष॒म्ब॒रश्चै॒व। स॒वि॒ता॒रे॒प॒सोऽभ॑वत्। त्य॑ सु॒तृप्तं॑
 वि॒दि॒त्वै॒व। ब॒हु॒सोम॑ गि॒रं व॑शी॥४३॥

अ॒न्वेति॑ तु॒ग्रो व॑क्रि॒यान्त॑म्। आ॒य॒सू॒यान्त॑सोम॒तृप्सु॑षु। स
 स॒ङ्गाम॑स्तमो॒द्योऽत्यो॑तः। वा॒चो गाः पि॑पा॒ति तत्। स
 त॒द्गोभिः॑ स्तवा॒ऽत्येत्य॑न्ये। र॒क्ष॒सा॒न॒न्वि॒ताश्च॑ ये। अ॒न्वेति॑
 परि॑वृ॒त्याऽस्तः॑। ए॒वमे॒तौ स्थौ॑ अ॒श्वि॒ना। ते ए॒ते द्युः
 पृ॒थि॒व्योः। अ॒ह॒र॒ह॒र्गर्भं॑ दधा॒थे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒त्सा॑व॒होरा॒त्रे। पृ॒थि॒व्या अ॒हः। दि॒वो
 रा॒त्रिः। ता अ॒वि॑सृ॒ष्टौ। द॒म्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ
 व॒त्सौ। अ॒ग्नि॒श्चादि॒त्यश्च॑। रा॒त्रेर्व॑त्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः।
 अ॒होऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अ॒वि॑सृ॒ष्टौ। द॒म्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ

व॒त्सौ। वृ॒त्रश्च॑ वैद्यु॒तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वैद्यु॒त आ॒दि॒त्यस्य॑। ता
अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ॥४६॥

उ॒ष्मा च॑ नी॒हारश्च॑। वृ॒त्रस्यो॒ष्मा। वैद्यु॒तस्य॑ नी॒हारः। तौ
तावे॒व प्र॒ति॒पद्ये॑ते। से॒यः रा॒त्री ग॒र्भिणी॑ पु॒त्रेण॑ सं॒वस॑ति।
तस्या॒ वा ए॒तदु॒ल्बण॑म्। यद्रा॒त्रौ र॒श्मयः॑। यथा॒ गोर्ग॒र्भिण्या॑
उ॒ल्बण॑म्। ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्बण॑म्। प्र॒जयि॑ष्णुः प्र॒जया च॑
प॒शुभि॑श्च भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒द। ए॒तमु॒द्यन्त॑मपि॒यन्तं चे॒ति।
आ॒दि॒त्यः पु॒ण्य॑स्य व॒त्सः। अथ प॒वि॒त्राङ्गि॑रसः॥४७॥

[३३]

प॒वि॒त्रव॑न्तः प॒रि॒वाज॑मा॒सते॑। पि॒त॑ेषां प्र॒त्नो अ॒भि॒रक्ष॑ति व्र॒तम्।
म॒हः सं॒मु॒द्रं वरु॑णस्ति॒रोद॑धे। धी॒रा इ॒च्छे॒कु॒र्धरु॑णेष्वार॒भम्।
प॒वि॒त्रं ते॒ वि॒त॑तं ब्र॒ह्म॑ण॒स्पते॑। प्र॒भु॒र्गात्रा॑णि॒ पर्ये॑षि॒वि॒श्वतः॑।
अ॒त॑स॒तनू॑र्न तदा॒मो अ॑श्रुते। शृ॒तास॑ इ॒द्वह॑न्त॒स्तत्स॑मा॒शत॑।
ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑म्। अ॒स॒तः स॒द्ये त॑त॒क्षुः॥४८॥

ऋष॑यः स॒प्तात्रि॑श्च॒ यत्। स॒र्वेऽत्र॑यो अ॒गस्त्य॑श्च। नक्ष॑त्रैः

शङ्कुतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।
 अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्विवेयुः।
 अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
 तत्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्सवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य
 भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि।
 अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं
 तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्त्रा सम्भविष्यामः। नाम नामैव
 नाम मे॥५०॥

नपुंसकं पुमांस्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः।
 यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम
 भूतानि। अनूबन्धोऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे
 पुंस आहुः। पश्यदक्षणात्रविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स
 इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्सवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्।

तमनङ्गुलिरावयत्। अग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असञ्चत।
ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु
जनः श्रद्धयात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितः रुदितं
गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि
स्तेव विद्धि तत्। अतृष्यः स्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता मे
मिथू चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः।
स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः
प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असञ्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि
प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवंस्य व्रतम्।
आतमग्रे रथं तिष्ठ। एकांश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्।
वातघ्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सञ्जति। यच्छ्वेतान् रोहिताः श्वग्नेः।
रथे युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते।

द्वाभ्यामिष्टये विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च।
नियुद्धिर्वायविह तां विमुञ्च॥५५॥

[३४]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमऽऽधमं सन्धम। आदित्ये
चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमार्धेहि यः पुमान्। इतः सिक्तं
सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य
एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च
दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आमन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः।
मा त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि।
मा मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा
केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि।
अणुभिश्च महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्रऽऽयाहि
सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः।

संवत्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्योः
सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योम्। इन्द्रऽऽगच्छ हरिव आगच्छ
मेधातिथेः। मेष वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण।
अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वासंसो-
ऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः।
ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः
पराङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च।
विश्वरूपैरिहऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति
तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः
प्रतीज्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा
भवति। वाश्रेवं विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि।
ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण

उपस्तरणमसि॥६०॥

[३५]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद
न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्।
अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न
चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममू
दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं
महीम् षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता
स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः।
अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये
जातास्तन्वः परि। देवां (२) उपप्रैत्सप्तभिः॥६२॥

परा मार्ताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूव्यं
युगम्। प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मार्ताण्डमाभरदितिः।

ताननु॑क्र॑मिष्या॒मः। मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च॑।
अ॒२श॑श्च॒ भग॑श्च। इन्द्र॑श्च वि॒वस्वा॑श्चेत्ये॒ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो
ह॒२सः शु॑चिषत्। ब्रह्म॑ज॒ज्ञानं॑ तदि॒त्प॒दमि॑ति। ग॒र्भः
प्रा॒जाप॑त्यः। अथ॒ पुरु॑षः स॒प्त पुरु॑षः॥६३॥

[य॒था॒स्थानं॑ ग॒र्भि॒ण्यः]

[३६]

योऽसौ॑ त॒प॒न्नुदे॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दायो॒देति॑। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॑दायोद॒गाः। अ॒सौ
योऽस्त॑मेति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दायाऽस्तमेति। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॑दायाऽस्त॒ङ्गाः।
अ॒सौ य आ॒पूर्य॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥
मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः।
अ॒सौ योऽप॑क्षीयति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति।
मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒
नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च।

मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत्
मोत्सृ॑पत्॥६५॥

इ॒मे मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति
चोत्स॑र्पन्ति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑
प्रा॒णैरप॑प्रसृपत् मोत्सृ॑पत्। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑
प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति चोत्स॑र्पन्ति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्।
मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत् मोत्सृ॑पत्। अ॒य॒ः स॑वत्स॒रः। सर्वे॑षां
भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति चोत्स॑र्पति च॥६६॥

मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प।
इ॒दम॑हः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति चोत्स॑र्पति च। मा
मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प।
इ॒य॒ः रा॒त्रिः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति चोत्स॑र्पति
च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒
मोत्सृ॑प। ॐ भूर्भुवः॒ स्वः। ए॒तद्वो मि॒थुनं॑ मा नो मि॒थुन॑
री॒द्वम्॥६७॥

[३७]

अथऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६८॥

[३८]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।

विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा
नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[३९]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां
स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने
स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा
भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां
स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।

व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा
 नो मिथुनं रीद्वम्॥७१॥

[४०]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।

वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस
 उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस
 उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण
 उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः।
 दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७२॥

[४१]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
 यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥

[४२]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो
 वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः
 पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्।
 त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति।

आ॒दि॒त्यः सर्वो॑ऽग्निः पृ॒थि॒व्याम्। वा॒युर॒न्तरि॑क्षे। सू॒र्यो दि॒वि।
च॒न्द्रमा॑ दि॒क्षु। नक्ष॑त्राणि॒ स्वलो॑के। ए॒वा ह्ये॒वा। ए॒वा ह्य॑ग्ने।
ए॒वा हि वा॑यो। ए॒वा ही॑न्द्र। ए॒वा हि पू॑षन्। ए॒वा हि
दे॒वाः॥७४॥

[४३]

आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः। अ॒ग्निर्वा॒युश्च
सू॒र्यश्च। स॒ह सं॒ञ्चस्कर॑र्द्धिया। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः।
मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे
सुत। म॒हाना॒ग्नीर्म॑हामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः स्वः॥७५॥

दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा
रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम्। अ॒पा॑घ्रा॒मप॑चाव॒र्तिम्।
अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीर॑जी॒ताश्च। भु॑वनं दे॒वसू॑वरीः।
आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॒षत॥७६॥

भ॒द्रं क॑र्णेभिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।

स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
 स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
 स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
 केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा
 हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु।
 दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम
 सन्दृशि॥ ७७॥

[४४]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
 चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
 य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
 अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं
 वेद॥ ७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान्
 भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान्
 भवति। वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो

वा॒योरा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति॥७९॥

आपो॒ वै वा॒योरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒सौ वै तप॑न्न॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो॑ऽमुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒मुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नम्॥८०॥

आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यश्च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति॥८१॥

य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। नक्ष॑त्राणि॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑॥८२॥ यो॑ऽपामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। पु॒र्जन्यो॒ वा

अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यः पु॒र्जन्य॑स्य ऽऽय॒तनं॑ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै पु॒र्जन्य॑स्य ऽऽय॒तनम्॑। आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद॑। यो॑ ऽपामा॒यत॑नं वेद॑॥८३॥

आ॒यत॑नवान् भवति। सं॒वत्स॒रो वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यः सं॒वत्स॒रस्य॑ ऽऽय॒तनं॑ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै सं॒वत्स॒रस्य॑ ऽऽय॒तनम्॑। आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद॑। यो॑ ऽप्सु नावं॒ प्रति॑ष्ठितां वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥८४॥

इ॒मे वै लो॒का अ॒प्सु प्रति॑ष्ठिताः। तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। अ॒पां र॑समुद॑यं स॒न्। सूर्ये॑ शु॒क्रं स॒माभृ॑तम्। अ॒पां र॑सस्य॒ यो र॑सः। तं वो॑ गृ॒ह्णाम्यु॒त्तम॑मिति॑। इ॒मे वै लो॒का अ॒पां र॑सः। ते॑ ऽमुष्मि॑न्नादि॒त्ये स॒माभृ॑ताः। जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयित्वा गु॒ल्फद॒घ्नम्॥८५॥

पुष्कर॑पर्णेः पुष्कर॑दण्डैः पुष्करैश्च॑ स॒ंस्तीर्य॑। तस्मि॑न्वि॒हाय॑से। अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति।

कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं
चीयते। असौ भुवनेऽप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता
अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे
चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा
आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः।
संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती।
तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा

अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[४५]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे
समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं
सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा
वदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे
समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो
मनीषेति। उपैन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं
वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य
यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय
उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो
रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्।
मम वैत्वङ्मांसम्। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्।
स सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्।
भूत्वोदतिष्ठत्। तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वः समंभूः।
त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदायापः॥१३॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य
उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत
उपादधात्। एवाह्यग्न इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा
दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि
वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत
उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची
दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निति।
ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति।
ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा

दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्गो हि ते
समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्वहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जूनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदं
समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं
सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव
तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्।
तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः
प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य।
आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमाप्त्वा।
सर्वमवरुद्धं। तदेवानुप्राविशति। य एवं वेद॥१८॥

[४६]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपा रूपाणि।

मेघो विद्युत्। स्तनयिबुवृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपंति
वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या
आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो
ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै
तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति।
तस्मादक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः
पश्चादुपदधाति। प्रतितिष्ठता वै स्थावराः। पश्चादेव
प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्धतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य
उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति।
पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति।

दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते।
यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो
वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः।
प्रतिष्ठा५ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति।
शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य
उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[४७]

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपा५
सर्वत्वाय। पुष्करपर्ण५ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो
वै पुष्करपर्णम्। सत्य५ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे।
अथो स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः।
अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह

संश्चस्करद्धिया इति। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। लोकं
पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्त्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति।
पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्गोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं
चिनुते। लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै
विराट्। तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः।
दिशः पादः। पुरोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य
एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[४८]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका
उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे
चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ
ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं
मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥
सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं

चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं
चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः।
वृषाणौ सङ्स्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः।
सोत्तरवेदिषु ऋतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याङ् ह्यग्निश्चीयते।
प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान्
भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत्
पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान्
भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति।
य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्।
भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरङ्श्चिन्वीत।
वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो
यशस्कामः। ब्रह्मवर्चस्कामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्।
वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं
कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा
एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनन्तिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं
वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनन्भ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः।
य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[४९]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं
च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु।
आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता
तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः।
सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यंकल्पयन्। ते ते देहं
कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्मं तीरिषत्। उत्तिष्ठत् मा
स्वत्। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृतासः। सूर्येण
सयुजोषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्यां हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको
ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनऽऽवृतां
पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः।
विभ्राजमानां हरिणीम्। यशसा सम्प्रीवृताम्। पुरं
हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराङ्मेत्यज्यामयी। पराङ्मेत्यनाशकी।
इह चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी
मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते।
अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतासः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च
ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।

अ॒स्माल्लो॒काद॑मुष्मा॒च्च। ऋ॒षिभि॑रदात्पृ॒श्निभिः॑। अपे॑त॒ वीत॒
वि च॑ सर्प॒तातः॑। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः।
अहो॑भि॒रद्वि॒रक्तु॑भिर्व्य॒क्तम्॥११८॥

य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै। नृ मु॑णन्तु नृपा॒त्वर्यः॑। अ॒कृष्टा॑ ये
च॒ कृष्ट॑जाः। कु॒मारी॑षु क॒नीनी॑षु। जा॒रिणी॑षु च॒ ये हि॑ताः।
रेतः॑ पीता॒ आण्ड॑पीताः। अङ्गा॑रेषु च॒ ये हु॑ताः। उ॒भया॑न्
पुत्र॑पौत्र॒कान्। युवे॒ऽहं य॒मराज॑गान्। श॒तमि॑न्नु श॒रदः॑॥११९॥

अदो॑ यद्व॒ह्म विल॑बम्। पि॒तृणां॑ च॒ यम॑स्य॒ च।
वरु॑ण॒स्याश्वि॑नो॒रग्रेः॑। म॒रुता॑ च वि॒हाय॑साम्। का॒मप्र॑यव॒णं
मे अ॑स्तु। स ह्ये॒वास्मि॑ स॒नात॑नः। इति॑ नाको ब्र॒ह्मिश्र॑वो
रायो॑ धनम्। पु॒त्राना॑पो दे॒वीरि॒हऽऽहि॑त॥१२०॥

[५०]

विशी॑र्ष्णीं गृध्र॑शीर्ष्णीं च। अपे॑तो निर्ऋ॒तिः ह॑थः। परि॑बाधः
श्वे॑तकुक्षम्। नि॒जङ्घ॑ः श॒बलो॑दरम्। स॒ तान् वा॒च्याय॑या स॒ह।
अग्रे॑ नाश॑य स॒न्दृशः॑। ई॒र्ष्यासू॑ये बु॒भुक्षा॑म्। म॒न्युं कृ॑त्यां च॒

दीधिरे। रथेन किं शुकावन्ता। अग्रे नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[५१]

पुर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो
यवसमिच्छतु। इदं वचः पुर्जन्याय स्वराजे। हृदो
अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातो विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे।
सुपिप्पला ओषधीर्देवगौपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवां
कृणोत्यर्वताम्। पुर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥

[५२]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु
मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्।
यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय
वर्चसे। यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन् आजायते पुनः। तेन
माममृतं कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[५३]

अद्भ्यस्तिरोऽधाऽजायत। तव वैश्रवणः सदा। तिरोऽधेहि

सपत्नान्नः। ये अपोऽश्रन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः।
रथः सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रः सहस्राश्वम्। आस्थायायाहि
नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो हस्ति
हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

असाम सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं
विराजम्। सुदर्शने च क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ।
शतद्वाद्वारंगमन्ता। सः हार्यं नगरं तव। इति मन्त्राः।
कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिः हरेत्। हिरण्यनाभये
वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हत्वोपतिष्ठेत्।
क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयः स्मः। नमस्ते
अस्तु मा मां हिंसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ
तमग्निमादधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः।
तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां
लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत्।

यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा॥ तिरोऽधा
भुवः स्वाहा॥ तिरोऽधाः स्वः स्वाहा॥ तिरोऽधा भूर्भुवः
स्वः स्वाहा॥ यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीरहुता
भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः
सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः
सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था
न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये
श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवंधीत्। मयि
स्वाहा॥ राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने॥ नमो वयं वैश्रवणाय
कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो
ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो
अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधा हि।
सुमाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु।
दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम

सुन्दरि॥१२९॥

[५४]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः
समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शा।
चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्ममैत्विन्द्रियमि-
त्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति
व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः।
अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं सङ्स्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा-
नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्।
यथाशक्ति वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत।

तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[५५]

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभिर्यज॑त्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा विश्व॑वे॒दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्रये नमः पृथिव्यै नम
 ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे
 बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां
 वयं स्वर्गं लोकमेष्यामो वयमेष्याम इति तेऽसुराः
 सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
 अमुह्यस्ते न प्राजान्स्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं
 लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्
 प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो
 यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते
 यजंत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्यैवाधीयीत याजयेद्यजेत वा
 यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं
 बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं
 प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षाँसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्
 प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीतऽऽदित्यो
 नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति
 तस्मादुत्तिष्ठन्तु ह वा तानि रक्षाँस्यादित्यं योधयन्ति
 यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षाँसि गायत्रिया-
 ऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः
 पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप
 ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि
 रक्षाँसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं
 प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानम् अवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम्
 आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्सकलं
 भद्रमश्रुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य
 एवं वेद॥ २॥

[२]

यद्वैवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा

मुञ्चत॒र्तस्य॒र्तेन॒ मामि॒त। देवां॑ जी॒वनका॒म्या यद्वा॒चाऽनृत॑-
मूदि॒म। तस्मा॑न्न इ॒ह मुञ्चत॒ विश्वे॑ दे॒वाः स॒जोष॑सः।
ऋ॒तेन॑ द्या॒वापृथि॒वी ऋ॒तेन॒ त्व९ सं॒रस्व॑ति। कृ॒तान्नः॑
पा॒ह्येन॑सो॒ यत्किं॑ चानृ॒तमूदि॒म। इन्द्रा॑ग्नी मि॒त्रावरु॑णौ सोमो॑
धा॒ता बृ॒हस्प॑तिः। ते नो॑ मुञ्च॒न्त्वेन॑सो॒ यदन्य॑कृतमा॒रि॒म।
स॒जा॒तश॑९सादु॒त जा॑मि॒श९सा॒ज्याय॑सः श॑९सा॒दुत
वा॒ कर्नी॑यसः। अना॑धृष्टं दे॒वकृ॑तं यदे॒नस्तस्मा॑त्
त्वम॒स्माञ्जा॑तवेदो मुमु॒ग्धि॥ ३॥

यद्वा॒चा यन्मन॑सा बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑म॒ष्टीव॒ज्ज्या॑९ शि॒श्रैर्य॑दनृ॒तं
चकृ॑मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्यः प्रमुञ्चतु
चकृ॑म या॒नि दुष्कृ॑ता। येन॑ त्रि॒तो अ॑र्ण॒वान्निर्ब॑भूव॒ येन॑
सूर्य॑ तम॑सो निर्मु॒मोच॑। येनेन्द्रो॑ वि॒श्वा अ॒जहा॑दरा॒तीस्तेना॑हं
ज्योति॑षा॒ ज्योति॑रान॒शान॑ आ॒क्षि। यत्कु॑सी॒दम॑प्र॒तीत्तं॑ मये॒ह
येन॑ य॒मस्य॑ नि॒धिना॒ चरा॑मि। ए॒तत्तद॑ग्ने अ॒नृणो॑ भ॒वामि॑
जीव॑न्ने॒व प्रति॑ तत्तै॑ दधामि। यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष्ट
यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॑श॒साति॑क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॑ता

यदापं इमं मे वरुण तत्त्वां यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो
अग्ने त्वमग्ने अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यन्नृणमहं बभूवादित्सन्वा सञ्जगर जनेभ्यः।
अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां
चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वग्नुमुपजिघ्रमानः। उग्रं पश्या
च राष्ट्रभृच्च तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये
राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव
इत्समानो यमस्य लोके अधिरञ्जुराय। अव ते हेळ
उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वां यामि त्वं नो अग्ने स त्वं
नो अग्ने। सङ्कुसुको विकुसुको निर्ऋथो यश्च निस्वनः।
तेऽ(१)स्मद्यक्षममनांगसो दूरादूरमचीचतम्। निर्यक्षममचीचते
कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मत्समृच्छातै तमस्मै
प्रसुवामसि। दुःशः५सानुशः५साभ्यां घणेनानुघणेन च।
तेनान्योऽ(१)स्मत्समृच्छातै तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा

पयंसा सन्तनूभिर्गन्महि मनसा स॥ शिवेन। त्वष्टा नो
अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति
परायक्ष्म॥ सुवामि ते। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो
घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं
पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि
तिग्ममोजो वरुण स॥ शिशाधि। मातेवास्मा अदिते शर्म
यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्न आयू॥ षि
पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्।
अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधद्रयिं मयि
पोषम्॥६॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे
महागयम्। अग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो
नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेळच्छर्मन्ते

स्याम त्रिवरूथ उद्भौ। सहसा जातान्प्रणुदा नः
 सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व। अधि नो ब्रूहि
 सुमनस्यमानो वयः स्याम् प्रणुदा नः सपत्नान्। अग्ने
 यो नोऽभितो जनो वृको वारो जिघांसति। तांस्त्वं
 वृत्रहं जहि वस्वस्मभ्युमाभर। अग्ने यो नोऽभिदासति
 समानो यश्च निष्पः। तं वयः समिधं कृत्वा तुभ्यमग्नेऽपि
 दध्मसि॥७॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपंतः शपात्। उषाश्च
 तस्मै निमृक् सर्वं पापं समूहताम्। यो नः सपत्नो
 यो रणो मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्यैव प्रक्षायतो मा
 तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि
 यश्च माम्। सर्वाःस्तान्मग्ने सन्दह याश्चाहं द्वेष्मि ये च
 माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो
 अस्मान्दिप्साच्च सर्वाःस्तान्मष्मषा कुरु। सशितं मे
 ब्रह्म सशितं वीर्या(१)म्बलम्। सशितं क्षत्रं मे जिष्णु
 यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो

बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्।
 पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः
 प्राणः पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्।
 वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणः सङ्गरो देवतासु। स
 एतान्पाशान् प्रमुचन् प्रवेद् स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्।
 वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यत्सङ्गरमभिधावाभ्याशाम्।
 अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तत्सुवामि।
 अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य
 यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व लोकान्कृधि
 बन्धान्मुञ्चासि बद्धकम्। योनैरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान्
 पथो अनुष्व। स प्रजानन्प्रतिगृणीत विद्वान्प्रजापतिः
 प्रथमजा ऋतस्य। अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिन्नं
 तन्तुमनुसञ्चरेम॥९॥

ततं तन्तुमन्वेके अनु सञ्चरन्ति येषां दत्तं पित्र्यमायनवत्।

अ॒ब॒न्ध्वे॒के द॒द॒तः प्र॒यच्छा॒दातुं॑ चेच्छ॒क्रवा॒ंसः स्व॒र्ग ए॒षाम्।
 आर॑भे॒थाम॒नु स॒र॒भे॒था॒ं स॒मा॒नं प॒न्था॑मवथो घृ॒तेन॑। य॒द्वा
 पू॒र्तं प॒रि॒विष्टं॑ यद॒ग्नौ तस्मै॑ गो॒त्राये॒ह जा॒याप॑ती स॒र॒भे॒थाम्।
 यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्यां॑ यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॒ंसि॒म।
 अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दे॒नसो॑ गा॒र्हप॑त्य॒ उन्नो॑ नेषदु॒रिता॑ या॒नि
 च॒कृ॒म। भू॒मि॒र्मा॒ताऽदि॑ति॒र्नो ज॒नि॒त्रं भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भि॒श॒स्त
 ए॒नः। द्यौ॒र्नः पि॒ता पि॒तृया॑च्छं भ॒वासि॑ जा॒मि मि॒त्वा मा
 वि॒वित्सि॑ लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॑ म॒द॒न्ते वि॒हाय॑ रोगं
 त॒न्वा(१)॑ स्वा॒याम्। अ॒श्लो॒णाङ्गै॒रहु॑ताः स्व॒र्गे तत्र॑ पश्ये॒म
 पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्। यद॒न्नम॑द्यन्ते॒न दे॒वा दा॒स्यन्न॑दा॒स्यन्नु॒त
 वा॑ करि॒ष्यन्। यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्या॒गो अ॒स्ति यदे॒व किं॑
 च॑ प्रतिज॒ग्राह॑म॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। यद॒न्नम॑द्वि
 बहु॒धा वि॒रूपं॑ वा॒सो हि॒र॒ण्यमु॒त गा॒म॒जा॒मवि॑म। यद्दे॒वानां॑
 चक्षु॒ष्या॒गो अ॒स्ति यदे॒व किं॑ च॑ प्रतिज॒ग्राह॑म॒ग्नि॒र्मा
 तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। य॒न्मया॑ म॒नसा॑ वा॒चा कृ॒तमे॑नः

कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वं हि वेत्थ
यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो
बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायुस्ते निलायमचरुस्तेऽनुप्रविशुः
कूश्माण्डानि तास्तेष्वन्वविन्दञ्छ्रद्धया च तपसा च
तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो
वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति
तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामेति त
एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्वैवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं
बभूवऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय
प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्याया-
स्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-
ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुह्यात्पूतो देवलोकान्त्समंश्नुते॥११॥

[७]

कू॒श्मा॒ण्डैर्जु॒हुया॒द्योऽपू॒त इ॒व म॒न्ये॒त यथा॑ स्ते॒नो
 यथा॑ भ्रू॒णहै॒वमे॒ष भ॑वति॒ योऽयो॒नौ रे॒तः सि॒ञ्चति॑
 यद॑र्वा॒चीन॒मेनो॑ भ्रू॒णह॒त्याया॒स्तस्मा॑न्मु॒च्यते या॒वदे॒नो
 दी॒क्षामु॑पैति दी॒क्षित ए॒तैः सं॒तति॑ जु॒होति॑ सं॒वत्स॒रं दी॑क्षितो
 भ॑वति॒ सं॒वत्स॒रादे॒वऽऽत्मा॑न॒ पु॒नीते॒ मासं॑ दी॒क्षितो॒ भ॑वति॒
 यो मा॒सः स सं॒वत्स॒रः सं॒वत्स॒रादे॒वऽऽत्मा॑न॒ पु॒नीते॒
 चतु॑र्विंश॒तिः रा॒त्रीर्दी॑क्षितो भ॑वति॒ चतु॑र्विंश॒तिर॒र्धमा॒साः
 सं॒वत्स॒रः सं॒वत्स॒रादे॒वऽऽत्मा॑न॒ पु॒नीते॒ द्वा॒दश॑ रा॒त्रीर्दी॑क्षितो
 भ॑वति॒ द्वा॒दश॑ मा॒साः सं॒वत्स॒रः सं॒वत्स॒रादे॒वऽऽत्मा॑न॒
 पु॒नीते॒ ष॒ड्रा॒त्रीर्दी॑क्षितो भ॑वति॒ ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑ सं॒वत्स॒रः
 सं॒वत्स॒रादे॒वऽऽत्मा॑न॒ पु॒नीते॒ ति॒स्रो रा॒त्रीर्दी॑क्षितो भ॑वति॒
 त्रि॒पदा॑ गा॒यत्री॒ गा॒यत्रि॒या ए॒वऽऽत्मा॑न॒ पु॒नीते॒ न
 मा॒ऽसम॑श्री॒यान्न॑ स्त्रि॒यमु॑पे॒यान्नो॑प॒र्यासी॑त् जु॒गुप्से॑तानृ॒तात्प॒यो
 ब्रा॒ह्म॒णस्य॑ व्र॒तं य॑वा॒गू रा॑ज॒न्य॑स्या॒मिक्षा॒ वैश्य॑स्याथो
 सौ॒म्येप्य॑ध्व॒र ए॒तद्व्र॑तं ब्रू॒याद्य॑दि म॒न्ये॒तोप॒दस्या॒मीत्यो॑दनं

धानाः सक्तूँ घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त
ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त
यज्ञकांमास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त
यदृचोऽध्यगीषत् ताः पयआहुतयो देवानामभवन्
यद्यजूंषि घृताहुतयो यत्सामानि सोमाहुतयो
यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि
कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः
क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन्
ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः संतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते
देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति
यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः

स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्धूतेभ्यो बलिः
 हरति तद्धूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति
 तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं
 यजुः सामं वा तद्ध्वयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः
 कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य
 कूल्या यत्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो
 मधोः कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति
 यदृचोऽधीते पय आहुतिभिरेव तद्देवाः स्तर्पयति यद्यजूंषि
 घृताहुतिभिर्यत्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वा-
 हुतिभिर्यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवाः स्तर्पयति त एनं तृप्ता
 आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन
 च तर्पयन्ति॥१४॥

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछदिर्दर्श उदीच्यां
 प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीर्योपविश्य
 हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य
 शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्रिराचामति
 तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन यजूंषि
 यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं पाणिं पादौ
 प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते
 तेनाथर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा
 प्राडासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां रसो
 यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा
 सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुंस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा
 वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाभ्युक्तमृचो अक्षरं परमे व्योमन्
 यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति
 य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः
 स्वरित्याहैतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्तथ

सावित्रीं गा॒यत्रीं त्रिर॒न्वा॑ह प॒च्छो॑ऽर्ध॒र्च॑शोऽन॒वान॑ ५ स॒वि॒ता
श्रियः॑ प्रस॒वि॒ता श्रिय॑मे॒वऽऽप्नो॑त्यथो॑ प्र॒ज्ञा॑त॒यै॒व प्र॑ति॒पदा॑
छ॒न्दा॑ऽसि॒ प्रति॑पद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे॑ मन॑सा स्वा॒ध्या॒यम॑धी॒यीत॒ दि॒वा न॑क्तं वे॒ति हं
स्मा॑ऽऽह शौच॑ आ॒ह्वे॒य उ॒ता॒र॒ण्ये॒ऽबलं॑ उ॒त वा॑चो॒त तिष्ठ॑न्नु॒त
ब्रज॑न्नु॒ताऽऽसी॑न उ॒त श॑या॒नोऽधी॑र्यी॒तै॒व स्वा॑ध्या॒यं तप॑स्वी॒
पु॒ण्यो भ॑वति॒ य ए॒वं वि॒द्वान्त्स्वा॑ध्या॒यम॑धी॒ते नमो॑ ब्रह्म॑णे
नमो॑ अ॒स्त्व॒ग्नये॑ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॑ ओष॑धी॒भ्यः। नमो॑ वा॒चे
नमो॑ वा॒च॒स्पत॑ये॒ नमो॑ वि॒ष्णवे॑ बृ॒हते॑ क॒रोमि॑॥१६॥

[१२]

म॒ध्य॒न्दि॒ने प्र॒बल॑म॒धी॒यीता॒सौ खलु॑ वा॒वैष आ॑दि॒त्यो
यद्वा॑ह्म॒णस्तस्मा॑त्त॒र्हि ते॑ऽक्षि॑णं॒ तप॑ति॒ तद्दे॒षाऽभ्यु॑क्ता।
चि॒त्रं दे॒वाना॑मु॒दगा॑दनी॒कं चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्या॒ग्नेः। आ॑ऽप्रा॒
द्या॒वापृथि॑वी अ॒न्तरि॑क्ष॒ ५ सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुष॑श्चेति॒

स वा ए॒ष य॒ज्ञः स॒द्यः प्र॒ताय॑ते स॒द्यः स॒न्तिष्ठ॑ते तस्य॒
 प्राक् सा॒यम॑वभृ॒थो नमो॑ ब्रह्म॑ण॒ इति॑ परि॒धानी॑यां
 त्रिर॒न्वाहा॑प उ॒पस्पृ॑श्य गृ॒हाने॑ति॒ ततो॑ यत्किं च॒ ददा॑ति॒ सा
 दक्षि॑णा॥१७॥

[१३]

तस्य॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॒ मेघो॑ हवि॒र्धानं॑ वि॒द्युद॒ग्निर्व॑र्षः
 ह॒विः स्त॑नयि॒तुर्व॑ष॒द्धारो॑ यद॒वस्फूर्ज॑ति॒ सोऽनु॑वष॒द्धारो॑
 वा॒युरा॒त्माऽमा॑वा॒स्यां स्वि॑ष्ट॒कृद्य॒ एवं वि॒द्वान्मे॒घे
 व॑र्षति॒ वि॒द्योत॑माने स्त॒नय॑त्यव॒स्फूर्ज॑ति॒ पव॑माने
 वा॒याव॑मावा॒स्याया॑ः स्वा॒ध्याय॑मधी॑ते तप॑ ए॒व तत्त॑प्यते
 तपो॑ हि स्वा॒ध्याय॒ इत्यु॑त्त॒मं नाक॑ः रोह॒त्युत्त॑मः स॒माना॑नां
 भव॑ति याव॑न्तः ह॒ वा इ॒मां वि॒त्तस्य॑ पूर्णां दद॑त्स्वर्गं लो॒कं
 ज॑यति॒ ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति॒ भूया॑ः सं चाक्ष॒य्यं चाप॑
 पुन॑र्मृत्युं ज॑यति॒ ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यं गच्छ॑ति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः
 समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते
 ब्रजः॑ स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये॑ ग्रामे वा यावत्तरसः॑
 स्वाध्यायमधीते॑ सर्वाँल्लोकाञ्जयति॑ सर्वाँल्लोकाननृणोऽनु-
 सञ्चरति॑ तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्-
 स्तृतीये॑ लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः
 सर्वान्पृथो॑ अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा
 जग्राह॑ तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाँघ्नन्नाहुतीनां
 यज्ञेन॑ यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन॑ ब्राह्मणस्य
 छन्दोभिश्छन्दसाः॑ स्वाध्यायेनापहतपाप्मा॑ स्वाध्यायो
 देवपवित्रं वा एतत्तं योऽनूत्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो
 नाके॑ तदेषाऽभ्युक्ता। यस्तित्याजं सखिविदः॑ सखायं न
 तस्य वाच्यपि॑ भागो अस्ति। यदी॑ शृणोत्यलकः॑ शृणोति
 न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति॑ तस्मात्स्वाध्यायोऽध्यैतव्यो
 यं यं क्रतुमधीते॑ तेन॑ तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य
 सायुज्यं गच्छति॑ तदेषाऽभ्युक्ता। ये अर्वाङ्मुत वा पुराणे

वेदं विद्वाँसमभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे
 अग्निं द्वितीयं तृतीयं च हँसमिति यावन्तीर्वे देवतास्ताः
 सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो
 दिवे दिवे नमस्कुर्यान्नाक्षीलं कीर्तयेदेता एव देवताः
 प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यंत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति वा गृह्णाति
 याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्निः स्वाध्यायं वेदमधीयीत
 त्रिरात्रं वा सावित्रीं गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो दक्षिणा
 वरेणैव वरं स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दांसि यो याजयति स
 येन यज्ञक्रतुना याजयेत्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ
 देशे स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा
 स्थानमुपसद आसनं सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धृतिर्ध्रुवा

प्रा॒णो ह॒विः सा॒मा॑ध्व॒र्युः स वा ए॒ष य॒ज्ञः प्रा॒णदक्षि॑णोऽन॑न्त॒
दक्षि॑णः स॒मृद्ध॑तरः॥ २१॥

[१७]

क॒तिधा॑व॒कीर्णो॑ प्रवि॒शति॑ चतु॒र्धेत्या॑हुर्ब्रह्मवा॒दिनो॑ म॒रुतः॑
प्रा॒णैरिन्द्रं॑ बले॑न बृह॒स्पतिं॑ ब्रह्मवर्च॒सेना॑ग्निमे॒वेत॑रेण॒ सर्वे॑ण॒
तस्यै॒तां प्राय॑श्चित्तिं वि॒दां च॑कार सुदे॒वः का॑श्य॒पो यो
ब्र॑ह्मचा॒र्यव॑किरे॒दमा॑वा॒स्याया॑ ५ रात्र्या॑म॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑
द्विरा॒ज्यस्यो॑प॒घातं॑ जुहोति॒ कामा॑व॒कीर्णो॑ऽस्म्यव॒कीर्णो॑ऽस्मि॒
काम॑ कामा॒य स्वाहा॑ कामाभि॒द्रुग्धो॑ऽस्म्यभि॒द्रुग्धो॑ऽस्मि॒
काम॑ कामा॒य स्वाहे॒त्यमृ॑तं वा आ॒ज्यम॑मृ॒तमे॒वऽऽत्म॑न्धत्ते
हु॒त्वा प्र॑य॒ताञ्जलिः॑ कवा॑तिर्य॒ङ्मुग्नि॑म॒भिम॑न्त्रयेत् सं
मा॑ऽऽसिश्चन्तु म॒रुतः॑ समिन्द्रः॒ सं बृह॑स्पतिः। सं
मा॑ऽयम॒ग्निः सि॑ञ्च॒त्वायु॑षा च॒ बले॑न चऽऽयु॑ष्मन्तं करोत॒
मेति॑ प्रति॒ हास्मै॑ म॒रुतः॑ प्रा॒णान्द॑धति॒ प्रतीन्द्रो॑ बलं॒
प्रति॑ बृह॒स्पतिं॑ ब्रह्मवर्च॒सं प्रत्य॑ग्निरि॒तर॑त्सर्व॒ ५ सर्व॑तनुर्भूत्वा

सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा योऽपूत
 इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवऽऽत्मानमायुरेवऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरः
 स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म
 प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं
 ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं
 प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा
 कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा
 हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुरहृदयं संवत्सरः प्रजननमश्विनौ
 पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं
 काण्डं तत इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स वा एष
 दिव्यः शांकरः शिशुमारस्तं ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं
 जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु

प्रमी॑यते॒ नाग्रौ प्रमी॑यते॒ नान॒पत्यः॑ प्रमी॑यते॒ ल॒घ्वान्नौ भवति॑
 ध्रुव॑स्त्वम॑सि ध्रुव॑स्य क्षि॑तम॑सि त्वं भू॒ताना॑मधि॑पतिरसि॒ त्वं
 भू॒ताना॑ः॒ श्रेष्ठो॑ऽसि॒ त्वां भू॒तान्युप॑ प॒र्याव॑र्तन्ते॒ नम॑स्ते॒ नमः॑
 सर्वं॑ ते॒ नमो॑ नमः॑ शिशुकुमाराय॒ नमः॑ ॥ २३ ॥

[१९]

नमः॑ प्रा॒च्यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च
 नमो॑ नमो॑ दक्षि॑णायै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑
 प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च नमो॑ नमः॑ प्रती॑च्यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑
 ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च नमो॑ नमः॑ उदी॑च्यै दि॒शे याश्च॑
 दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च नमो॑ नमः॑ ऊ॒र्ध्वायै॑
 दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च नमो॑
 नमो॑ऽध॑रायै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च
 नमो॑ नमो॑ऽवा॒न्तरा॑यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑
 प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च नमो॑ नमो॑ गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मध्ये ये
 वस॑न्ति॒ ते मे प्र॑सन्नात्मानश्चिरं जी॒वितं॑ वर्धय॑न्ति॒ नमो॑
 गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मुनि॒भ्यश्च॑ नमो॑ नमो॑ गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मुनि॒भ्यश्च॑

नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्रये नमः पृथिव्यै नम
ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे
बृहते करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

चित्तिः सुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बरुहिः। केतो
अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो
हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम्।
विधेस्त्वमस्माकं नाम्। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु
नृम्णन्धात्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥ _____ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय
वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दशं॥ [२]

अ॒ग्निर्होता॑। अ॒श्विनो॑ऽध्व॒र्यू। त्वष्टा॑ऽग्नी॒त्। मि॒त्र उ॑पव॒क्ता।
सोमः॑ सोम॑स्य पुरो॒गाः। शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ पुरो॒गाः। श्रा॒तास्त॑
इन्द्र॒ सोमाः॑। वाता॑पे॒र्हवन्॑श्रुतः॒ स्वाहा॑॥ ३॥

अ॒ग्निर्होता॑ऽष्टौ॥ [३]

सूर्य॑ ते चक्षुः॑। वातं॑ प्रा॒णः। द्यां पृ॒ष्ठम्। अ॒न्तरि॑क्षमा॒त्मा।
अ॒ङ्गैर्य॑ज्ञम्। पृथि॒वी२ शरी॑रैः। वाच॑स्पते॒ऽच्छि॑द्रया
वा॒चा। अ॒च्छि॑द्रया जु॒ह्वा। दि॒वि दै॒वावृ॑ध॒२ हो॒त्रा मे॒रय॑स्व
स्वाहा॑॥ ४॥

सूर्य॑ ते नव॑॥ [४]

म॒हाह॑वि॒र्होता॑। स॒त्यह॑वि॒रध्व॑र्यू। अच्यु॑तपाजा
अ॒ग्नी॒त्। अच्यु॑तमना उपव॒क्ता। अ॒नाधृ॑ष्यश्चा॑प्रतिधृष्यश्च
य॒ज्ञस्या॑भिग॒रौ। अ॒यास्य॑ उद्गा॒ता। वाच॑स्पते हृद्विधे नामन्।
वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॑स्माकं॒ नाम॑। वा॒चस्पतिः॑
सोम॑मपात्। मा दै॒व्यस्तन्तु॑श्छेदि॒ मा म॑नुष्यः। नमो॑ दि॒वे।
नमः॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑॥ ५॥

अपात्रीणि च॥ _____ [५]

वाग्धोता॑। दी॒क्षा पत्नी॑। वातो॑ऽध्व॒र्युः। आपो॑ऽभि॒ग॒रः। मनो॑
ह॒विः। तप॑सि जुहोमि। भूर्भुवः॑ सुवः॑। ब्रह्म॑ स्वय॒म्भु। ब्रह्म॑णे
स्वय॒म्भुवे॒ स्वाहा॑॥६॥

वाग्धोता नव॥ _____ [६]

ब्रा॒ह्म॒ण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑
यशः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे भूयात्। अ॒ग्निर्द्वि॑होता। स भ॒र्ता। स मे॑
ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। भ॒र्ता च॑ मे भूयात्। पृ॒थि॒वी
त्रि॑होता। स प्र॑तिष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्र॑तिष्ठा च॑ मे भूयात्।
अ॒न्तरि॑क्षं चतु॑र्होता। स वि॒ष्टाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑
यशः॑। वि॒ष्टाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः पञ्च॑होता। स प्रा॒णः। स मे॑
ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः षड्द्वो॑ता। स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्र॒जां
प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्न॑ सप्त॑होता।
स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑।

प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। द्यौरष्टहोता। सोऽनाधृष्यः॥९॥
 स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्।
 आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
 यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदं
 सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे
 भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥ [७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः।
 मित्रावरुणावाशिषा। अङ्गिरसो धिष्णियैरग्निभिः। मरुतः
 सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बर्हिषा।
 अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥

त्वष्टेधमेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसंव आज्येन। आदित्या
 दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा। पूषा स्वंगाकारेण।
 बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं पवित्रेण।
 वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥ _____ [८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतैः। पृथ्या पृष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा
सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्।
आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः।
मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः।
चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्।
चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च।
कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्
सूनृता च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुग्दिशः षट्॥ _____ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पृष्णो
हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि
दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे।
मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः

कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय
गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या
अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः
स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्।
ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायापः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः
प्रलथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः।
स पूर्ववज्रनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति
जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय
रथम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु
प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इ॒दं कस्मा॑ अ॒दात्। कामः॑ का॒माय॑। का॒मो दा॒ता।
 का॒मः प्र॒तिग्र॑ही॒ता। का॒मः॑ स॒मुद्र॑मा वि॒श। का॒मेन॑
 त्वा प्र॒तिगृ॑ह्णामि। का॒मैत॑त्तै॒। ए॒षा ते॑ का॒म द॑क्षि॒णा।
 उ॒त्ता॒नस्त्वाङ्गी॑र॒सः प्र॒तिगृ॑ह्णातु॥१९॥

दा॒ता पु॒रुष॑म॒पः प्र॒तिग्र॑ही॒त्रे न॒वं च॥ [१०]

सु॒वर्णं॑ घ॒र्मं प॒रिवे॑द वे॒नम्। इन्द्र॑स्या॒त्मानं॑ द॒श॒धा च॑र॒न्तम्।
 अ॒न्तः स॑मु॒द्रे म॑न॒सा च॑र॒न्तम्। ब्र॒ह्म॒न्ववि॑न्द॒द्दश॑हो॒तार॑म॒र्णं॑।
 अ॒न्तः प्र॑वि॒ष्टः शा॒स्ता ज॑ना॒नाम्। ए॒कः स॒न्ब॑हु॒धा वि॑चारः।
 श॒तः शु॒क्राणि॑ यत्रै॒कं भ॑व॒न्ति। स॒र्वे वे॒दा यत्रै॑कं भ॑व॒न्ति। स॒र्वे
 हो॒ता॒रो यत्रै॑कं भ॑व॒न्ति। स॒मा॒न॑सी॒न आ॒त्मा ज॑ना॒नाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्र॑वि॒ष्टः शा॒स्ता ज॑ना॒नाः स॒र्वा॒त्मा। स॒र्वाः प्र॒जा यत्रै॑कं
 भ॑व॒न्ति। च॒तुर्हो॑ता॒रो यत्र॑ स॒म्पदं॑ गच्छ॒न्ति दे॒वैः। स॒मा॒न॑सी॒न
 आ॒त्मा ज॑ना॒नाम्। ब्र॒ह्मेन्द्र॑म॒ग्निं ज॑ग॒तः प्र॒तिष्ठा॑म्। दि॒व
 आ॒त्मा॒नः स॒वि॒तारं॑ बृ॒हस्प॑तिम्। च॒तुर्हो॑तारं प्र॒दिशो॑ऽनु
 क्लृ॑प्तम्। वा॒चो वी॒र्यं॑ तप॒साऽन्व॑विन्दत्। अ॒न्तः प्र॑वि॒ष्टं

कर्तारमेतम्। त्वष्टारं रूपाणि विकुर्वन्तं विपश्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो
निचिक्युः। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं
गुहासु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं
कवयो निचिक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः।
विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं
देवानामायुः प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रं राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो
निचिक्युः। रश्मिं रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य
पदे कवयो निपान्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति।
अनिर्भिण्णः सन्नथं लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशं
शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं
कोशं रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादं षड्भोतुर्न
किलाविवित्से। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा

मनु॒सोत॑ क्लृप्ताः। त॑ षड्भौ॒तार॑मृ॒तुभिः॑ कल्प॑मानम्।
 ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्।
 अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒ मन॑सा चर॑न्तम्। स॒हैव स॑न्तं न वि॒जान॑न्ति
 दे॒वाः। इन्द्र॑स्या॒त्मान॑श्च शत॒धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो॒ य ईशे॑। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा॒ विक्लृ॑प्तः।
 पे॒रेण॑ तन्तुं परि॒षिच्य॑मानम्। अ॒न्तरा॑दित्ये मन॑सा चर॑न्तम्।
 दे॒वाना॑श्च हृद॑यं ब्रह्मा॒न्ववि॑न्दत्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कश्च॑
 श्रोत॑न्तश्च॒ सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्स॒प्त पे॒रवः॑। मेह॑न्ति
 बहु॒लाश्च॑ श्रियम्। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाश्च॑ श्रियम्। स हरि॑र्वसु॒वित्त॑मः। पे॒रुरि॑न्द्राय
 पि॒न्वते॑। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाश्च॑ श्रियम्।
 म॒ह्यमि॑न्द्रो॒ निय॑च्छतु। श॒तश्च॑ श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता ह॑री॒णाम्।
 अ॒र्वाडा॑ या॒तु वसु॑भी र॒श्मिरि॑न्द्रः। प्रम॑ह॒माणो॑ बहु॒लाश्च॑
 श्रियम्। र॒श्मिरि॑न्द्रः स॒विता॒ मे निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॒ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॑यम॒ग्निर्द॑धातु। हरिः॑ पत॒ङ्गः

पट॒री सु॒पर्णः। दि॒वि॒क्षयो॒ नभ॑सा॒ य ए॒ति। स न॒ इन्द्रः॑
काम॒वरं॑ द॒दातु। प॒ञ्चोरं॑ च॒क्रं परि॑वर्तते पृथु। हिर॑ण्यज्योतिः
सरि॒रस्य॑ मध्ये॑। अज॑स्रं ज्योति॒र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑
काम॒वरं॑ द॒दातु। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति॒ रथ॑मेकचक्रम्॥ २७ ॥

एको॒ अश्वो॑ वहति सप्तना॒मा। त्रि॒नाभिं॑ च॒क्रम॑ज॒रम॑न॒र्वम्।
येने॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि तस्थुः। भ॒द्रं प॑श्यन्त॒ उप॑सेदुरग्रै॑। तपो॑
दी॒क्षामृष॑यः सुव॒र्विदः॑। ततः॑ क्ष॒त्रं बल॑मोर्जश्च जा॒तम्। तद॒स्मै
दे॒वा अ॒भि सन्न॑मन्तु। श्वे॒तः र॒श्मिं बो॑भुज्यमा॒नम्। अ॒पां
ने॒तारं॑ भुव॑नस्य गो॒पाम्। इन्द्रं॑ निचि॑क्युः पर॒मे व्यो॑मन्॥ २८ ॥

रोहि॑णीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। क्षर॑न्तीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः।
श॒तः स॒हस्रा॑णि प्र॒युता॑नि॒ नाव्या॑नाम्। अ॒यं यः श्वे॒तो र॒श्मिः।
परि॒ सर्व॑मि॒दं जग॑त्। प्र॒जां प॒शून्धना॑नि। अ॒स्माकं॑ द॒दातु।
श्वे॒तो र॒श्मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव। सुव॒न्मह्यं॑ प॒शून् वि॒श्वरू॑पान्।
प॒तङ्ग॑म॒क्तम॑सुरस्य मा॒यया॑॥ २९ ॥

हृ॒दा प॑श्यन्ति॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। स॒मुद्रे॑ अ॒न्तः क॒वयो॑

विचक्षते। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं
 मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्भर्भे अन्तः। तां द्योतमानाः
 स्वर्यं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः
 पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः।
 अग्निस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥ ३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतः स्तुकेस्तुके।
 युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र प्रं यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः
 पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां
 सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय
 सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो
 बहुधैकरूपाः। वायुस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः
 प्रजयां संविदानः। इडाये सृष्टं घृतवच्चराचरम्। देवा
 अन्वविन्दन्गुहां हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः।
 विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह
 रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥ ३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानीं विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छुत्वेकचक्रं
व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं
विश्वतो वृत्वा। अत्यंतिष्ठदशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदः सर्वम्।
यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नैनातिरोहति।
एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाश्च पूरुषः॥ ३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व
उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्मकामत्।
साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि
पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥ ३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो
अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परि-
धयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं
जातमग्रतः॥ ३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः।
 सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्।
 आरण्यान्ग्राम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः
 सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे तस्मात्।
 यजुस्तस्मादजायत॥ ३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चौभ्यादतः। गावो ह जज्ञिरे
 तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा
 व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते।
 ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥ ३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा
 मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च।
 प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्यां आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः
 समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाँ
 अकल्पयन्॥ ३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु

पा॒रे। सर्वा॑णि रू॒पाणि॑ वि॒चित्य॑ धी॒रः। नामा॑नि
 कृ॒त्वाऽभि॒वदन्॑ यदास्ते॑। धा॒ता पु॒रस्ता॒द्यमु॑दाज॒हारं। श॒क्रः
 प्रवि॒द्वान्प्रदि॑श॒श्चत॑स्रः। तमे॒वं वि॒द्वान्मृ॑तं इ॒ह भ॑वति। नान्यः
 पन्था॑ अय॒नाय॑ विद्यते। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वाः। तानि॑
 धर्मा॑णि प्रथ॒मान्या॑सन्। ते ह॒ नाकं॑ महि॒मानः॑ सचन्ते। यत्र॑
 पूर्वे॑ सा॒ध्याः सन्ति॑ दे॒वाः॥३८॥

पूरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे चं (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र
 पूरुषः॥)॥

[१२]

अ॒द्भ्यः सम्भू॑तः पृथि॒व्यै रसा॑च्च। वि॒श्वक॑र्मणः स॒मव॑र्तताधि॑।
 तस्य॑ त्वष्टा॑ वि॒दध॑द्रूपमे॑ति। तत्पु॒रुष॑स्य वि॒श्वमाजा॑न्म॒ग्रे।
 वेदा॒हमे॑तं पु॒रुषं॑ म॒हान्त॑म्। आ॒दि॒त्यव॑र्णं तम॑सः पर॑स्तात्।
 तमे॒वं वि॒द्वान्मृ॑तं इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॑ विद्यतेऽय॒नाय॑।
 प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। अ॒जाय॑मानो बहु॒धा
 विजा॑यते॥३९॥

तस्य॑ धी॒राः परि॑जानन्ति॒ योनि॑म्। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति

वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॑ आत॑पति। यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः।
 पूर्॒वो यो दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॑ ब्रा॒ह्म॒ये। रुचं॑ ब्रा॒ह्मं
 ज॒नय॑न्तः। दे॒वा अ॒ग्रे तद॑ब्रुवन्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्।
 तस्य॑ दे॒वा अस॑न्वशे॑। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॑ प॒त्न्यौ। अ॒होरा॒त्रे
 पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि रू॒पम्। अ॒श्विनौ॑ व्या॒त्तम्। इ॒ष्टं म॑निषाण।
 अ॒मुं म॑निषाण। सर्वं॑ म॒निषा॑ण॥४०॥

जा॒य॒ते व॒शे स॒प्त च॑॥ [१३]

भ॒र्ता स॒न्ध्रि॒यमा॑णो बिभ॑र्ति। ए॒को दे॒वो ब॑हु॒धा नि॒विष्टः॑।
 य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते॒ स भ॑र्तुम्। नि॒धाय॑ भा॒रं पु॒नर॑स्त॒मेति॑।
 तमे॒व मृ॒त्युम॑मृ॒तं तमा॑हुः। तं भ॒र्तारं॑ तमु॒ गो॒प्तार॑माहुः। स
 भृ॒तो भ्रि॒यमा॑णो बिभ॑र्ति। य ए॒नं वेद॑ स॒त्येन॑ भ॒र्तुम्। स॒द्यो
 जा॒तमु॒त ज॑हात्ये॒षः। उ॒तो ज॑रन्तं॒ न ज॑हात्ये॒कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॑कम॒हर्ज॑हार। अत॑न्द्रो दे॒वः स॒दमे॒व प्रा॑र्थः।
 यस्त॑द्वेद॒ यत॑ आब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या॒ स॒न्दधे॑ ब्रह्म॒णैषः॑।
 रम॑ते॒ तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे श॑याने। नैनं॑ जहात्य॒हः सु॑ पू॒र्व्येषु॑।

त्वामापो अनु सर्वाश्चरन्ति जानतीः। वत्सं पर्यसा पुनानाः।
 त्वमग्निं हव्यवाहं समिन्त्से। त्वं भर्ता मातरिश्वा
 प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तवं देवा हवमायन्ति सर्वे।
 त्वमेकोऽसि बहून्ननुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि।
 नमो वामस्तु शृणुतं हवं मे। प्राणापानावजिरं सञ्चरन्तौ।
 ह्वयामि वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं
 युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा
 सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमहं हनमि।
 असंज्ञजान सत आबभूव। यं यं जजान स उ गोपो अस्य।
 यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। परास्य भारं पुनरस्तमेति। तद्वै
 त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः करिष्यमाणः।
 यद्देवान्प्राणयो नव॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसाथं नव॥ [१४]

हरि॒ः हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वाः। वि॒श्व॒स्येशा॑नं वृष॒भं म॑ती॒नाम्।
 ब्र॒ह्म स॒रूप॑म॒नुमे॑दमागा॑त्। अय॑नं॒ मा वि॒व॒धीर्वि॑क्रमस्व। मा
 छि॑दो मृ॒त्यो मा व॑धीः। मा मे॒ बलं॑ वि॒वृ॒हो मा प्र॑मो॒षीः।
 प्र॒जां मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रु॒ग्र। नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम।
 स॒द्यश्च॑कमा॒नाय॑। प्र॒वे॒पा॒नाय॑ मृ॒त्यवै॑॥४५॥

प्रा॒स्मा आ॒शा अ॒शृण्व॑न्। का॒मे॒ना॒ज॒नय॑न्पुनः॑। का॒मे॒न
 मे॒ का॒म आ॒गात्। हृ॒द॒या॒द्धृ॒द॒यं मृ॒त्योः। यद्मी॒षा॑म॒दः
 प्रि॒यम्। तदै॒तू॒प॒मा॒म॒भि। परं॑ मृ॒त्यो अनु॑ परे॒हि
 प॒न्था॑म्। यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व॒या॒ना॑त्। चक्षु॑ष्मते
 शृण्व॑ते ते॒ ब्रवी॑मि। मा नः॑ प्र॒जा॒ः री॑रिषो॒ मोत॑
 वी॒रा॒न्। प्र पू॒र्व्यं म॑न॒सा व॑न्द॒मानः॑। नाध॑मानो वृष॒भं
 च॑र॒ष्णी॒नाम्। यः प्र॒जा॒ना॑मे॒क॒रा॒ण्मा॒नु॒षी॒णाम्। मृ॒त्युं य॑जे
 प्र॒थ॒म॒जा॒मृ॒त॒स्य॑॥४६॥

मृ॒त्यवै॑ वी॒रा॒ः श्र॑त्वा॒रि च॑॥ ————— [१५]

त॒र॒णिर्वि॒श्व॒दर्श॑तो ज्योति॒ष्कृ॒द॒सि सूर्य॑। वि॒श्व॒मा भा॑सि
 रो॒च॒नम्। उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तोऽसि॑ सूर्या॒य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒

योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते ॥ ४७ ॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः
सप्रथस्तमः ॥ ४८ ॥

[१७]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः।
अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु
पश्यान् ॥ ४९ ॥

[१८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि
ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं
त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि
बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं
त्वा सादयामि ॥ ५० ॥

[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा
 संयासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे
 स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा
 ब्रह्महृत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्५ संन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिः
 स्थूलहृदयेनाग्निः हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मर्तस्त्राभ्यां
 महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनः शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
 स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
 शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
 वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
 मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
 मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यास९ शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
 शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
 वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म
 वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण
 उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां
 भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मां हासिष्टं
 मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
 मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यास९ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मां
 देवा अंवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥

नमो वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै वा॒चे नमो॑ नमो॑
 वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये नम ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पति॒भ्यो
 मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पतयः परा॑दुर्मा॒हमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
 मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यासः शि॒वामद॑स्तां जुष्टां
 दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
 शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्यश्च॒ शर्म॑ ब्रह्म॑प्रजाप॒ती। भूतं॑ वदिष्ये भुव॑नं
 वदिष्ये तेजो॑ वदिष्ये यशो॑ वदिष्ये तपो॑ वदिष्ये ब्रह्म॑
 वदिष्ये स॒त्यं वदिष्ये॑ तस्मा॑ अ॒हमिद॑मुप॒स्तर॑णमुप॒स्तृण॑
 उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशूनां भूयादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशूनां
 भूयासं॑ प्राणा॑पानौ मृत्यो॑र्मा पातं प्राणा॑पानौ मा मा॑ हासिष्टं
 मधु॑ मनिष्ये मधु॑ जनिष्ये मधु॑ वक्ष्यामि मधु॑ वदिष्यामि
 मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॑ वाच॑मुद्यासः शुश्रू॑षण्यां मनु॒ष्यैभ्य॑स्तं मा॑
 दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु॥१॥

[१]

यु॒ञ्जते॒ मनं॑ उ॒त यु॒ञ्जते॒ धियः॑। वि॒प्रा वि॒प्रस्य॑ बृ॒हतो॑

विप॒श्चितः॑। वि हो॒त्रा दधे॑ वयुना॒विदेक॑ इत्। म॒ही
 दे॒वस्य॑ सवि॒तुः परि॑ष्टुतिः। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामा॑ददे। अ॒ग्नि॑रसि
 ना॒रि॑रसि। अ॒ध्व॒र॒कृ॒द्दे॒वेभ्यः॑। उ॒त्तिष्ठ॑ ब्रह्मणस्पते॥ २॥

दे॒व॒यन्त॑स्त्वेमहे। उप॒ प्रय॑न्तु म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः। इन्द्र॑ प्रा॒शूर्भ॑वा
 सचा॑। प्रैतु ब्रह्मण॒स्पतिः॑। प्र दे॒व्यैतु॑ स॒नृता॑। अ॒च्छा वी॑रं
 नर्य॑ प॒ङ्क्ति॑राधसम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु नः। दे॒वी द्या॑वापृथि॒वी
 अनु॑ मे म॒सा॒थाम्। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥ ३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इ॒य॒त्यग्र॑ आसीः।
 ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑
 त्वा शी॒र्ष्णे। दे॒वीर्व॑ग्नीर॒स्य भू॑तस्य॒ प्रथ॑मजा ऋ॒ताव॑रीः।
 ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥ ४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इन्द्र॑स्यौजो॑ऽसि।
 ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा
 शी॒र्ष्णे। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य।

मुखस्य शिरः॥५॥

मखायं त्वा। मुखस्यं त्वा शीर्ष्णं। आयुर्धेहि प्राणं धेहि।
अपानं धेहि व्यानं धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि
वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि
धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन
त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि।
मुखस्य रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन
छन्दसा। सूर्यस्य हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पुते शिरं ऋतावरीर्ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥—————[२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रतं आधूपयतु।
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा।
ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो
बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युमं

चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै॑ त्वा। देवस्त्वा॑ सवितोद्वपतु।
 सुपा॒णिः स्व॑ङ्गुरिः। सुबा॒हुरु॒त शक्त्या॑। अप॑द्यमानः
 पृथि॒व्याम्। आशा॒ दिश॒ आ पृ॑ण। उत्तिष्ठ बृ॒हन्भ॑व॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्तिष्ठ॑द्भुवस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा चक्षुषाऽन्वी॑क्षे।
 ऋज॑वे॑ त्वा। साध॑वे॑ त्वा। सु॒क्षित्यै॑ त्वा भूत्यै॑
 त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒
 पर्य॑हामि। गा॒यत्रेण॑ त्वा छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्भि। त्रैष्टु॑भेन त्वा
 छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्भि। जा॒गतेन॑ त्वा छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्भि।
 छृण॑त्तु त्वा वाक्। छृण॑त्तु त्वोर्क्। छृण॑त्तु त्वा ह॒विः। छृन्धि॑
 वाच॑म्। छृन्ध्यूर्ज॑म्। छृन्धि॑ ह॒विः। दे॒वं पु॒रश्चर॑ स॒गध्यास॑
 त्वा॥१०॥

पृथि॒वी भ॑व॒ वाख्य॑द्भ॥

[३]

ब्रह्म॑न् प्रव॒र्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्घर्मम॒भिष्टु॑हि।
 अग्नी॒द्रौहि॑णौ पु॒रोडा॑शावधि॒श्रय। प्रति॑प्रस्थात॒र्विहर॑।
 प्रस्तो॑तः सा॒मानि॑ गा॒य। यजु॑र्युक्त॒ः सा॒मंभि॒राक्त॑खन्त्वा।

विश्वेदैवैरनुमतं मरुद्भिः। दक्षिणाभिः प्रततं पारयिष्णुम्।
स्तुभो वहन्तु सुमनस्यमानम्। स नो रुचं धेह्यह्णीयमानः।
भूर्भुवः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः प्रचरत॥११॥

अह्णीयमानो द्वे च॥—————[४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होतर्घर्ममभिष्टुहि। यमाय त्वा मखाय
त्वा। सूर्यस्य हरसे त्वा। प्राणाय स्वाहा व्यानाय
स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा।
मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा। दक्षाय स्वाहा क्रतवे
स्वाहा। ओजसे स्वाहा बलाय स्वाहा। देवस्त्वा सविता
मध्वाऽनक्तु॥१२॥

पृथिवीं तपसस्त्रायस्व। अर्चिरसि शोचिरसि ज्योतिरसि
तपोऽसि। स२सीदस्व महा२ असि। शोचस्व देववीतमः।
विधूममग्ने अरुषं मियेध्य। सृज प्रशस्तदर्शतम्। अञ्जन्ति
यं प्रथयन्तो न विप्राः। वपावन्तं नाग्निना तपन्तः। पितुर्न
पुत्र उपसि प्रेष्ठः। आ घर्मो अग्निमृतयन्नसादीत्॥१३॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑न्ती
दक्षि॑णतः। इन्द्र॒स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्त॒रतः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। वि॒धृतिरु॑परि॒ष्टात्।
बृ॒हस्प॑ते॒राधि॑पत्ये। ब्र॒ह्म मे॑ दाः। क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे
धा॒ वर्चो॑ मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः।
मनो॑रश्वा॑ऽसि भू॒रिपु॑त्रा। वि॒श्वो॒भ्यो मा॑ ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॥१५॥

सू॒प॒सदा॑ मे भू॒या मा॑ मा॒ हि॒ंसीः। तपो॑ष्व॒ग्ने अन्त॑रा॒ं
अ॒मि॒त्रान्। तपा॒श॒ं स॑म॒रु॒षः पर॑स्य। तपा॑वसो चि॒किता॒नो
अ॒चित्तान्। वि॒ ते तिष्ठ॑न्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑। चि॒तः स्थ
परि॑चितः। स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॑श्रयस्व। मा अ॑सि। प्र॒मा
अ॑सि। प्र॒ति॒मा अ॑सि॥१६॥

स॒म्मा अ॑सि। वि॒मा अ॑सि। उ॒न्मा अ॑सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्द्धि-
र॑सि। दि॒वं तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॒र्भिर्य॑दतो॑ न ऊ॒नम्।
आप्या॑यय हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॑तृ॒भ्यो महि॑ गो॒त्रा

रु॒जासि॑। भू॒यिष्ठ॒भाजो॒ अ॒ध ते॑ स्याम। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं
ते॑ अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे अ॒ह॒नी द्यौरि॑वासि। वि॒श्वा हि मा॒या अ॒व॒सि
स्वधा॑वः। भ॒द्रा ते॑ पू॒षन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। अ॒र्ह॒न्विभ॑र॒षि
साय॑कानि ध॒न्व। अ॒र्हं नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अ॒र्हं
नि॒द॒न्द॒यसे॑ वि॒श्वम॑भु॒वम्। न वा ओ॒र्जीयो॑ रु॒द्र त्वद॑स्ति।
गा॒य॒त्रम॑सि। त्रैष्टु॑भमसि। जा॒ग॒तम॑सि। मधु॑ मधु॑ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒क्त॒सादी॑दु॒त्तर॑तः पा॒हि प्र॒ति॒मा अ॑सि य॒ज॒तन्ते॑ अ॒न्यज्जा॑ग॒तम॑स्येकं च॥—————[५]

द॒श प्रा॒चीर्द॒शं भा॑सि दक्षि॒णा। द॒शं प्र॒तीची॑र्द॒शं भा॒स्युदी॑चीः।
द॒शोर्ध्वा॑ भा॒सि सु॑म॒न॒स्यमा॑नः। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह॑णीयमानः।
अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गा॒य॒त्रेण॑ छ॒न्द॑सा। स
मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रो॑चयतु
त्रैष्टु॑भेन छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। वरु॑णस्त्वादित्यैः
प॒श्चाद्रो॑चयतु जा॒ग॒तेन॑ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय॥१९॥

द्यु॒ता॒न॒स्त्वा॑ मा॒रु॒तो म॒रु॒द्वि॒रु॒त्तर॑तो रो॒चय॑त्वा॒नुष्टु॒भेन॑
 छ॒न्द॑सा। स मा॑ रु॒चि॒तो रो॒चय॑। बृ॒ह॒स्प॒ति॒स्त्वा॑
 वि॒श्वे॑र्दे॒वैरु॒परि॑ष्ठा॒द्रोच॑यतु पा॒ङ्केन॑ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रु॒चि॒तो
 रो॒चय॑। रो॒चि॒त॒स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्वा॑सि। रो॒चि॒षी॒याहं
 म॑नु॒ष्ये॑षु। स॒म्रा॑द्धर्म रु॒चि॒त॒स्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॑स्वी
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒स्य॑सि। रु॒चि॒तोऽहं॑ म॑नु॒ष्येष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॑स्वी
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी भू॑यासम्। रु॒ग॑सि। रु॒चं म॑यि धेहि॥ २०॥

म॒यि रु॒क्। द॒श पुर॑स्ता॒द्रोच॑से। द॒श दक्षि॑णा। द॒श
 प्र॒त्यङ्ङुः॑ द॒शोद॑ङ्ङुः। द॒शोर्ध्वो॑ भा॑सि सु॒मन॑स्य॒मानः॑। स नः॑
 स॒म्रा॒डिष॑मूर्जं धेहि। वा॒जी वा॒जिने॑ पवस्व। रो॒चि॒तो घ॒र्मो
 रु॒ची॒य॥ २१॥

रोचय धेहि नवं च॥ _____ [६]

अप॑श्यं गो॒पाम॑नि॒पद्य॑मानम्। आ च॒ परा॑ च प॒थिभि॑श्चर॒न्तम्।
 स स॒ध्रीचीः॑ स वि॒षूची॑र्व॒सानः॑। आ व॑रीव॒र्ति भु॑व॒नेष्व॑न्तः।
 अत्र॑ प्रा॒वीः। मधु॑ मा॒ध्वीभ्यां॑ मधु॑ मा॒धूची॑भ्याम्। अनु॑ वां

दे॒ववी॑तये। सम॒ग्नि॒र॒ग्निना॑ गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒ सूर्ये॑ण
रोच॑ते॥२२॥

स्वाहा॑ सम॒ग्नि॒स्तप॑सा गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒ सूर्ये॑णारोचिष्ट। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः। पृथि॒व्या
ध॒र्ता। उ॒रोर॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्ता। ध॒र्ता दे॒वो दे॒वाना॑म्।
अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा। दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य
त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमि॑मम॒ध्वरं॑ कृ॒धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा यच्छ॑। वि॒श्वासा॑ं
भुवा॑ं पते। वि॒श्वस्य॑ भुवनस्पते। वि॒श्वस्य॑ मनसस्पते।
वि॒श्वस्य॑ वचसस्पते। वि॒श्वस्य॑ तपसस्पते। वि॒श्वस्य॑
ब्रह्म॑णस्पते। दे॒व॒श्रूस्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वान्पा॑हि। त॒पो॒जां
वाच॑म॒स्मे निय॑च्छ दे॒वायु॑वम्॥२४॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑
कवी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा यति॑ष्ट। स॒ सूर्ये॑णारुक्त।
आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्यं॑ घ॑र्म व॒र्चो॒दा अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि

पिता नो बोध। आयुर्द्धास्तनूधाः पयोधाः। वर्चोदा वरिवोदा
द्रविणोदाः॥ २५॥

अन्तरिक्षप्र उरोर्वरीयान्। अशीमहि त्वा मा मा हिंसीः।
त्वमग्ने गृहपतिर्विशामसि। विश्वासां मानुषीणाम्। शतं
पूर्भिर्यविष्ठ पाह्यहंसः। समेद्धारं शतं हिमाः।
तन्द्राविणं हार्दिवानम्। इहैव रातयः सन्तु। त्वष्टीमती
ते सपेय। सुरेता रेतो दधाना। वीरं विदेय तव सन्दृशि।
माऽहं रायस्पोषेण वि योषम्॥ २६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुर्व द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्यामाददे। अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि।
सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि। असावेहि॥ २७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु।
अश्विभ्यां प्रदापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन
विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः।

सरस्वति॒ तमि॒ह धा॒तवे॒कः। उ॒स्रं घ॒र्मं॑ शि॒ष। उ॒स्रं घ॒र्मं
पा॒हि॥ २८॥

घ॒र्माय॑ शि॒ष। बृ॒ह॒स्पति॒स्त्वोप॑सीदतु। दान॑वः स्थ॒ पे॒रवः॑।
वि॒ष्व॒ग्वृ॒तो लो॒हि॒तेन॑। अ॒श्विभ्या॑ पि॒न्वस्व॑। सर॑स्वत्यै
पि॒न्वस्व॑। पू॒ष्णे पि॑न्वस्व। बृ॒ह॒स्पत॑ये पि॒न्वस्व॑। इन्द्रा॑य
पि॒न्वस्व॑। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्व॑॥ २९॥

गा॒य॒त्रोऽसि॑। त्रैष्टु॑भोऽसि। जा॒ग॒तम॑सि। सु॒हो॒र्जो
भा॒गेनो॑प॒मेहि॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सार॒घस्य॑। घ॒र्मं
पा॒त व॑सवो॒ यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑
वृष्टि॒वन॑ये जुहोमि। मधु॑ ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप।
द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामि॥ ३०॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑
भर्तु॑ श॒केय॑म्। तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु॒ प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां
हि॒सीः। अ॒न्तरि॑क्ष॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॒सीः। पृथि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां
हि॒सीः। सु॒व॒रसि॑ सु॒व॒र्मे य॑च्छ। दि॒वं य॑च्छ दि॒वो मां

पाहि॥ ३१॥

एहिं पाहि पिन्वस्व गृह्णामि नवं च॥ [८]

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा॥ सुलिलाय त्वा वाताय स्वाहा॥ अनाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा॥ अप्रतिधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा॥ अवस्यवे त्वा वाताय स्वाहा॥ दुवस्वते त्वा वाताय स्वाहा॥ शिमिद्वते त्वा वाताय स्वाहा॥ अग्रये त्वा वसुमते स्वाहा॥ सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहा॥ वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते स्वाहा॥ ३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत् विश्वा देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्रये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पातं हार्दिवानम्॥ ३३॥

अहर्दिवाभिरुतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी मंसाताम्। स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावद्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्।

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अमंसाताम्।
तं प्राव्यं यथा वट्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिवि धां इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ।
अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ।
देवान्धर्मपान्गच्छ। पितृन्धर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवन्ते स्वाहा हर्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥—————[९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय
पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः
पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि।
ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा।
द्युम्नाय त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा
मे न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय।
नेत्त्वा वातः स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्यं त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ।

योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा।
 ग्रावभ्यः स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्याः
 स्वाहा। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे
 स्वाहा॥ ३८॥

अहर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा।
 रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा।
 अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा ते अग्ने समित्।
 तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा
 रात्रिया अहो मा पाहि॥ ३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः।
 वर्चसा माञ्जीः। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा। सूर्यो
 ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा। भूः स्वाहा। हुतः हविः। मधु
 हविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥ ४०॥

पिता नोऽसि मा मा हिंसीः। अश्याम ते देवघर्म। मधुमतो
 वाजवतः पितुमतः। अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा

मा मां हिंसीः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा॒
नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मव॑र्चसाय॑ पी॒पिहि॑ स्कु॒न्दया॑द्बु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहा॑ऽहो मा पा॒ह्यग्नौ॑ स॒प्त च॥—[१०]

घर्म॑ या ते॒ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे। या
ह॑वि॒र्द्धनि॑। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। घर्म॑ या ते॒ऽन्तरि॑क्षे
शुक्। या त्रैष्टु॑भे॒ छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्यै। याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्तं॑
ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑॥४२॥

घर्म॑ या ते॒ पृथि॑व्या॒ शुक्। या जा॑ग॒ते छन्द॑सि। या वैश्ये॑।
या स॑द॒सि। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। अनु॑नोऽद्यानु॑मतिः।
अ॒न्विद॑नुमते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पायाः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य
त॒नुवः॑ पा॒हि। पृथि॑व्यास्त्वा॒ धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम॒ सुवि॑ताय॒ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पायाः॑।
क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पा॒हि। वि॒शस्त्वा॑ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम॒
सुवि॑ताय॒ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायै॑। चक्षु॑षस्त॒नुवः॑
पा॒हि। श्रोत्र॑स्य त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम॒ सुवि॑ताय॒

नव्यसे। वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्य। सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप
द्वेषो अपह्वरः। अन्यद्वतस्य सश्विमा घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्।
तेन वर्धस्व चाऽऽ चं प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्। आ
चं प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पृथ्व्यविर्द्धानम्।
अग्निरध्यक्षाः। रुद्रोऽधिपतिः। समुहमायुषा। सं प्राणेन। सं
वर्चसा। सं पयसा। सं गौपत्येन। स५ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यंसौ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिंक्रददृष्टा
हरिः। महान्मित्रो न दर्शतः। स५ सूर्येण रोचते। चिदंसि
समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो
भुरण्युः। महान्तसधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। विश्वावसु५ सोम गन्धर्वम्।
आपो ददृशुषीः। तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण

आसाम्। परि॒ सूर्यस्य॑ परि॒धीः॑ र॒पश्यत्। वि॒श्वाव॑सु॒रभि॑
तन्नो॑ गृणातु। दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा॑ घा
स॒त्यमु॑त यन्न वि॒द्म॥४७॥

धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॑ इन्नो॑ अव्यात्। सस्नि॑मवि॒न्दच्च॑र॒णे
न॒दीना॑म्। अपा॑वृ॒णोदु॑रो अश्म॑व्रजानाम्। प्रासा॑न्गन्ध॒र्वो
अमृ॑ता॒नि वोच॑त्। इन्द्रो॑ दक्षं॑ परि॑जानाद॒हीनम्॑। ए॒तत्त्वं
दे॒व घ॑र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गाः। इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो म॑नु॒ष्यान्।
सोम॑पी॒थानु॑मेहि॑। स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑ण। सु॒मित्रा॑
न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु॥४९॥

दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॑ भूयासुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः।
उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। इ॒ममृ॑षु॒त्यम॒स्मभ्य॑ः
स॒निम्। गा॒य॒त्रं नवी॑या॒सम्। अ॒ग्ने दे॒वेषु॑ प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्ने॑ तान्तं ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॒ धर्म॑णा शं युधा॑याः प्यासिषीमहि॒ पोषे॑ण॒ निष॑त्तो वि॒द्म
स॒न्त्वष्टौ॥

[११]

म॒हीनां॑ पयो॑ऽसि॒ विहि॑तं दे॒वत्रा॑। ज्यो॒तिर्भा॑ अ॒सि॒

वन॒स्पती॑ना॒मोष॑धीना॒ꣳ रसः॑। वा॒जिनं॑ त्वा वा॒जिनोऽव॑
नयामः। ऊ॒र्ध्वं मनः॑ सुव॒र्गम्॥५१॥

[१२]

अस्का॒न्ध्यौः पृ॑थि॒वीम्। अस्का॑नृष॒भो यु॒वागाः॑।
स्क॒न्नेमा॑ वि॒श्वा भु॑व॒ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्रज॑नयतु।
अस्का॑नज॒नि प्राज॑नि। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते वृषा॑। स्क॒न्नात्
प्रज॑निषीमहि॥५२॥

[१३]

या पु॒रस्ता॑द्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्तं॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। या
दक्षि॑ण॒तः। या प॒श्चात्। योत्त॑र॒तः। योपरि॑ष्टाद्वि॒द्युदा॑प॒तत्।
तान्तं॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑॥५३॥

[१४]

प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॑
श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पूष्णे स्वाहा पूष्णे शरसे स्वाहा॥ पूष्णे प्रपत्थ्याय स्वाहा
 पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा॥ पूष्णेऽङ्घ्रिणये स्वाहा पूष्णे नरुणाय
 स्वाहा॥ पूष्णे साकेताय स्वाहा॥ ५५॥

[१६]

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूम।
 प्र शुक्रैतु देवी मनीषा। अस्मत्सुतष्टो रथो न वाजी।
 अर्चन्त एके महि साममन्वत। तेन सूर्यमधारयन्। तेन
 सूर्यमरोचयन्। घर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमसि सं
 प्रियं प्रजया पशुभिर्भुवत्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
 देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥ ५६॥

[१७]

यास्ते अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते
 अग्र इन्द्रवो या उ नाभयः। यास्ते अग्ने तनुव ऊर्जो
 नाम। ताभिस्त्वमुभर्याभिः संविदानः। प्रजाभिरग्ने द्रविणेह
 सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा

सीद॥५७॥

[१८]

अ॒ग्निर॑सि वै॒श्वान॒रोऽसि॑ । सं॒वत्स॒रोऽसि॑ परि॒वत्स॒रोऽसि॑ ।
 इ॒दा॒वत्स॒रोऽसी॑दु॒वत्स॒रोऽसि॑ । इ॒द्वत्स॒रोऽसि॑ वत्स॒रोऽसि॑ ।
 तस्य॑ ते वस॒न्तः शि॒रः । ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः । व॒र्षाः
 पु॒च्छम् । श॒रदु॒त्तरः॑ प॒क्षः । हे॒मन्तो॑ म॒ध्यम् । पू॒र्वप॒क्षाश्चि॑त॒यः ।
 अ॒पर॒पक्षाः॑ पु॒रीष॑म् । अ॒होरा॒त्राणी॑ष्ट॒काः । तस्य॑ ते
 मा॒सांश्चा॒र्द्धमा॒साश्च॑ कल्पन्ताम् । ऋ॒तव॑स्ते कल्पन्ताम् ।
 सं॒वत्स॒रस्ते॑ कल्पताम् । अ॒होरा॒त्राणि॑ ते कल्पन्ताम् । ए॒ति
 प्रे॒ति वी॒ति॒ समि॑त्यु॒दिति॑ । प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु । तया॑
 दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्धुवः॑ सीद॥५८॥

चित्तयो नव च॥

[१९]

भूर्भुवः॑ सु॒वः । ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुण॑ ऊ॒तये॑ । ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्य॒हंसः॑ ।
 वि॒धुन्द॑द्रा॒ण॒ सम॑ने ब॒हूना॑म् । युवा॑न॒ सन्त॑ प॒लितो॑ ज॒ंगार॑ ।
 दे॒वस्य॑ पश्य॒ काव्यं॑ म॒हि॒त्वाद्या॑ म॒मार॑ । स॒ह्यः स॒मान॑ । यदृ॒ते

चिदभि॒श्रिषः॑। पु॒रा ज॒र्तुभ्य॑ आ॒तृदः॑। स॒न्धाता॑ स॒न्धिं म॒घवा॑
पु॒रोव॑सुः॥५९॥

निष्कर्ता॑ वि॒हुतं॑ पुनः॑। पुन॑रू॒र्जा स॒ह र॒य्या। मा नो॑ घर्म
व्यथि॑तो वि॒व्यथो॑ नः। मा नः॑ पर॒मध॑रं मा रजो॑ऽनैः।
मोष्व॑स्मा॒ऽस्तम॑स्यन्तरा॒ धाः। मा रु॒द्रिया॑सो अ॒भिगु॑र्वृ॒धानः॑।
मा नः॑ क्रतु॑भिर्हीडि॒तेभि॑र॒स्मान्। द्विषा॑सुनीते॒ मा परा॑ दाः।
मा नो॑ रु॒द्रो नि॒र॒ऋति॑र्मा नो अस्ता॑। मा द्यावा॑पृथि॒वी
ही॑डिषाताम्॥६०॥

उप॑ नो मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑न्तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑
सखा॑या। आ॒दि॒त्यानां॑ प्रसि॑तिर्हे॒तिः। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा
घ॒विषा॑ परि॑ णो वृणक्तु। इ॒मं मे॑ वरु॒ण तत्त्वा॑ यामि। त्वं नो॑
अ॒ग्ने स त्वं नो॑ अ॒ग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑।
उ॒दुत्यं॑ चि॒त्रम्। वयः॑ सु॒पर्णाः॥६१॥

पु॒रोव॑सुर्हीडिषाता॑ सु॒पर्णाः॥ [२०]

भूर्भुवः॑ सुवः॑। मयि॑ त्यदिन्द्रि॒यं म॒हत्। मयि॑ दक्षो॒ मयि॑
क्रतुः॑। मयि॑ धायि सु॒वीर्य॑म्। त्रि॒शु॒ग्ध॒र्मो वि॒भातु॑ मे।

आकूत्या॑ मनसा॑ सह। विराजा॑ ज्योतिषा॑ सह। यज्ञेन॑
 पयसा॑ सह। ब्रह्मणा॑ तेजसा॑ सह। क्षत्रेण॑ यशसा॑
 सह। सत्येन॑ तपसा॑ सह। तस्य॑ दोहमशीमहि। तस्य॑
 सुम्रमशीमहि। तस्य॑ भक्षमशीमहि। तस्य॑ तु इन्द्रेण॑ पीतस्य॑
 मधुम॑तः। उपहू॑तस्योपहू॑तो भक्षयामि॥६२॥

यशसा॑ सह षट्॥ _____ [२१]

यास्ते॑ अग्ने॑ घोरास्त॒नुवः॑। क्षुच्च॑ तृष्णा च। अस्नु॒काना॑हुतिश्च।
 अ॒श॒न॒या च॑ पिपासा च। सेदिश्चाम॑तिश्च। ए॒तास्ते॑ अग्ने॑
 घोरास्त॒नुवः॑। ताभि॑रमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं
 द्विष्मः॥६३॥

_____ [२२]

स्त्रि॒क॒ स्त्रीहि॑तिश्च॒ स्त्रि॒हि॑तिश्च। उ॒ष्णा च॑ शी॒ता च॑। उ॒ग्रा च॑
 भी॒मा च॑। स॒दाम्नी॑ से॒दिर॑नि॒रा। ए॒तास्ते॑ अग्ने॑ घोरास्त॒नुवः॑।
 ताभि॑रमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्विष्मः॥६४॥

_____ [२३]

धुनि॑श्च ध्वान्तश्च॑ ध्वनश्च॑ ध्वनय॑श्च। नि॒लि॒म्पश्च॑ वि॒लि॒म्पश्च॑

विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहाश्च
सहमानश्च सहस्वाश्च सहीयाश्च। एत्य प्रेत्य
विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु।
मासांस्त्वा श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा
हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हुन्धी कट्। इति वाचः
क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ।
वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहर भोजनेभ्यः।

अग्ने॑ अ॒ग्निना॒ सं॒व॒दस्व। मृ॒त्यो मृ॒त्युना॒ सं॒व॒दस्व।
 नम॑स्ते अस्तु भगवः। स॒कृत्ते॑ अग्ने॒ नमः॑। द्वि॒स्ते
 नमः॑। त्रि॒स्ते नमः॑। च॒तुस्ते॑ नमः॑। प॒ञ्चकृ॑त्वस्ते॒ नमः॑।
 द॒शकृ॑त्वस्ते॒ नमः॑। श॒तकृ॑त्वस्ते॒ नमः॑। आ॒स॒ह॒स्रकृ॑त्वस्ते॒
 नमः॑। अ॒प॒रि॒मि॒तकृ॑त्वस्ते॒ नमः॑। नम॑स्ते अस्तु मा मा
 हि॒ःसीः॥६९॥

त्रिस्ते॒ नमः॑ स॒प्त च॥ _____ [२८]

अ॒सृ॒न्मुखो॑ रु॒धिरे॒णा॒व्य॑क्तः। य॒मस्य॑ दू॒तः श्व॑पा॒द्विधा॑वसि।
 गृ॒ध्रः सु॒पर्णः॑ कु॒णपं॑ निषे॑वसे। य॒मस्य॑ दू॒तः प्र॒हि॒तो भ॒वस्य॑
 चो॒भयोः॥७०॥

_____ [२९]

यदे॒तद्वृ॑क॒सो भू॒त्वा। वाग्दे॑व्यभि॒राय॑सि। द्विष॑न्तं मे॒ऽभि॒राय॑।
 तं मृ॒त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। स आ॒र्त्या॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑तु॥७१॥

_____ [३०]

यदी॑षि॒तो यदि॑ वा स्वका॒मी। भ॒येडं॑को॒ वद॑ति॒ वाच॑मे॒ताम्।

तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं
गृहेषु॥ ७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुरहणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो
वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥ ७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपतत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत
आगतः। तमितो नाशयाग्रे॥ ७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः
परावद। तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमार्च्छन्तु।
अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥ ७५॥

[३४]

प्रसार्य सुक्थ्यौ पतसि। सुव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य
चनाममत्॥ ७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जुमदग्निना।
 विश्वावसोर्ब्रह्मणा हतः। क्रिमीणां राजा। अप्येषां
 स्थपतिर्हतः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा अथो
 क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशार्तिका हताः।
 श्वेताभिः सह सर्वे हताः॥७७॥

[३६]

आहूरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तत्सत्यम्। यदमुं यमस्य
 जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्। खण्फण्मसि॥७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा
 भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि।
 अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो मत्पद्यस्वाऽसौ॥७९॥

[३८]

उत्तु॑द शि॒मिजा॑वरि। तल्पे॑जे तल्प॒ उत्तु॑द। गि॒रीः रनु॑
 प्रवे॑शय। मरी॑चीरुप॒ सन्नु॑द। याव॑दि॒तः पु॒रस्ता॑दुदया॒ति सूर्यः॑।
 ताव॑दि॒तोऽमुं॑ ना॒शय। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्विष्मः॑॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः॑ सुवो॒ भूर्भुवः॑ सुवो॒ भूर्भुवः॑ सुवः॑। भुवो॑ऽद्धायि॒
 भुवो॑ऽद्धायि॒ भुवो॑ऽद्धायि। नृ॒म्णायि॑ नृ॒म्णं नृ॒म्णायि॑ नृ॒म्णं
 नृ॒म्णायि॑ नृ॒म्णम्। नि॒धाय्यो॑ वायि नि॒धाय्यो॑ वायि नि॒धाय्यो॑
 वायि। ए अ॒स्मे अ॒स्मे। सुव॒र्न ज्योतीः॑॥८१॥

[४०]

पृ॒थि॒वी स॒मित्। ता॒म॒ग्निः स॒मिन्धे॑। साऽग्निः॑ स॒मिन्धे॑।
 ता॒म॒हः स॒मिन्धे॑। सा मा॒ स॒मिद्धा॑। आ॒युषा॑ तेज॑सा।
 वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मिन्ता॑ः
 स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षः स॒मित्॥८२॥

तां वा॒युः स॒मिन्धे॑। सा वा॒युः स॒मिन्धे॑। ता॒म॒हः स॒मिन्धे॑।

सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। द्यौः स॒मित्।
तामा॑दित्यः समि॑न्धे॥८३॥

साऽऽदि॒त्यꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा।
आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन।
अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। प्रा॒जाप॑त्या मे॒ समि॑द॒सि
सप॑त्नक्षय॑णी। भ्रा॒तृव्य॑हा मे॒ऽसि॒ स्वाहा॑। अ॒ग्ने॑ व्रत॑पते व्र॒तं
च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रत॑पत॒ आदि॑त्य व्रत॑पते।
व्र॒तानां॑ व्रत॑पते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्।
द्यौः स॒मित्। तामा॑दित्यः समि॑न्धे। साऽऽदि॒त्यꣳ समि॑न्धे।
ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा॥८५॥

वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ
स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षꣳ स॒मित्। तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युꣳ
समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒

तेजसा॑ । वर्चसा॑ श्रिया॑ ॥८६॥

यशसा॑ ब्रह्मवर्चसेन॑ । अन्नाद्येन॑ समिन्ता॑ः स्वाहा॑ । पृथिवी॑
समित् । तामग्निः॑ समिन्धे । साऽग्निः॑ समिन्धे । तामहः॑
समिन्धे । सा मा॑ समिद्धा । आयुषा॑ तेजसा॑ । वर्चसा॑ श्रिया॑ ।
यशसा॑ ब्रह्मवर्चसेन॑ ॥८७॥

अन्नाद्येन॑ समिन्ता॑ः स्वाहा॑ । प्राजापत्या॑ मे॑ समिदसि॑
सपत्नक्षयणी॑ । भ्रातृव्यहा॑ मे॑ऽसि॑ स्वाहा॑ । आदित्य॑
व्रतपते॑ व्रतमचारिषम् । तदशकं॑ तन्मे॑ऽराधि । वायो॑
व्रतपते॑ऽग्ने॑ व्रतपते । व्रतानां॑ व्रतपते॑ व्रतमचारिषम् । तदशकं॑
तन्मे॑ऽराधि ॥८८॥

समित्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा॑ तेजसा॑ वर्चसा॑ श्रिया॑ यशसा॑ ब्रह्मवर्चसेना॑ष्टौ च ॥ [४१]

शं नो॑ वातः॑ पवतां॑ मातरि॒श्वर॑ शं नस्तपतु॑ सूर्यः॑ । अहानि॑शं
भवन्तु॑ नः॒ शः॑ रात्रिः॑ प्रतिधीयताम् । शमुषा॑ नो॒ व्युच्छ॑तु
शमा॑दित्य उदैतु॑ नः । शिवा॑ नः॒ शन्त॑मा भव सुमृडी॒का
सर॑स्वति । मा ते॒ व्योम॑ स॒न्दृशि॑ । इडा॑यै वास्त्व॑सि

वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छित्स्मह्यवास्तुः
 स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि
 प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाश्छित्स्मह्यप्रतिष्ठः स
 भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं
 वि वात वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दूत
 ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यद्दो वातते
 गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे ततो
 नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु
 भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूँषि तारिषत्।
 इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे
 अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः
 सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनार्ता देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं
 प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं
 म उर्वन्तरं बृहदग्रयः पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या

स्वस्तिमान्तया॑ स्वस्त्या स्वस्तिमान॑सानि। प्राणा॑पानौ
मृत्यो॑र्मा पातं प्राणा॑पानौ मा मा॑ हासिष्टं मयि॑ मेधां मयि॑
प्रजां मय्य॑ग्निस्तेजो॑ दधातु मयि॑ मेधां मयि॑ प्रजां मयीन्द्र॑
इन्द्रि॒यं द॑धातु मयि॑ मेधां मयि॑ प्रजां मयि॑ सूर्यो॑ भ्राजो॑
दधातु॥१०॥

द्युभि॑र॒क्तुभिः॑ परि॑पातम॒स्मानरि॑ष्टेभिर॒श्विना॒ सौभ॑गेभिः। तन्नो॑
मि॒त्रो वरु॑णो मामहन्ता॒मदि॑तिः सिन्धुः॑ पृथि॒वी उ॒त द्यौः।
कया॑ नश्चि॒त्र आ भु॑वदूती स॒दावृ॑धः सखा॑। कया॒ शचि॑ष्ठया
वृ॒ता। कस्त्वा॑ स॒त्यो मदा॑नां म॒हिष्ठो मत्स॑दन्ध॒सः।
दृ॒ढाचि॑दा॒रुजे॒ वसु॑। अ॒भी षु णः॑ सखा॑नामवि॒ता
ज॑रितृ॒णाम्। श॒तं भ॑वा॒स्यूति॑भिः। वयः॑ सुप॒र्णा उप॑सेदुरिन्द्र॑
प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॑मानाः। अप॑ ध्वा॒न्तमू॑र्णुहि पृ॒र्धि
चक्षु॑र्मुमु॒ग्ध्यस्मान्नि॒धये॑व ब॒द्धान्॥११॥

शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑य आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं यो॒रभि॑स्रवन्तु
नः। ईशा॑ना॒ वार्या॑णां क्षय॑न्तीश्च॒र्षणी॑नाम्। अ॒पो या॑चामि

भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
 भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा
 मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो
 वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः।
 तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना
 शान्ता सा मे शान्ता शुचं शमयतु। अन्तरिक्षं
 शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्तं शुचं शमयतु।
 द्यौः शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचं
 शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः
 शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
 शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः
 शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः
 पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः
 शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहं शान्त्या सर्वशान्त्या
 मह्यं द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु

शान्तिः। एह॒ श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृतिश्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑ति॒ष्ठा
 श्रद्धा॑ स॒त्यं ध॑र्मश्चै॒तानि॒ मो॒त्ति॑ष्ठन्त॒मनू॑त्ति॒ष्ठन्तु॒ मा मा॑ꣳ
 श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृतिश्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑ति॒ष्ठा श्रद्धा॑ स॒त्यं
 ध॑र्मश्चै॒तानि॒ मा मा॑ हा॒सिषुः। उ॒दायु॑षा स्वा॒युषो॑दोष॒धीना॑ꣳ
 रसे॒नोत्प॑र्जन्य॒स्य शु॒ष्मेणो॑द॒स्थाम॑मृताꣳ अ॒नु। तच्च॑क्षुर्दे॒वहि॑तं
 पु॒रस्ता॑च्छु॒क्रमु॑च्चरत्। पश्ये॑म श॒रदः॑ श॒तं जी॒वेम॑ श॒रदः॑
 श॒तं नन्दा॑म श॒रदः॑ श॒तं मोदा॑म श॒रदः॑ श॒तं भ॒वाम॑
 श॒रदः॑ श॒तꣳ शृ॒णवा॑म श॒रदः॑ श॒तं प्र॒ब्र॒वाम॑ श॒रदः॑
 श॒तम॑जी॒ताः स्या॑म श॒रदः॑ श॒तं ज्यो॑क्त्र॒ सूर्यं॑ दृ॒शे।
 य उ॒द॒गा॒न्म॒हतो॑ऽर्णवा॒द्विभ्रा॑ज॒मानः॑ स॒रि॒रस्य॑ म॒ध्यात्स॑
 मा वृष॑भो लो॒हि॒ताक्षः॑ सूर्यो॑ वि॒प॒श्चिन्म॑न॒सा पु॑नातु।
 ब्रह्म॑णश्चो॒त॒न्यसि॑ ब्रह्म॑ण आ॒णी स्थो॑ ब्रह्म॑ण आ॒व॒प॒न॒मसि॑
 धा॒रि॒तेयं॑ पृथि॒वी ब्रह्म॑णा म॒ही धा॒रि॒तमे॑नेन म॒हद॑न्त॒रि॒क्षं
 दि॒वं दा॑धार पृथि॒वीꣳ स॒दे॒वां यद॑हं वेद॒ तद॑हं धा॒रया॑णि
 मा म॒द्वेदो॑ऽधि॒वि॒स्रंस॑त्। मे॒धा॒म॒नी॒षे मा॒वि॒शता॑ꣳ स॒मीची॑

भू॒तस्य॒ भव्य॒स्याव॑रु॒ध्यै॒ सर्व॒मायु॑रयाणि॒ सर्व॒मायु॑रयाणि।
 आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नमा॑प्यायय हरि॒वो॒ वर्ध॑मानः। य॒दा
 स्तो॒तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑ भूयिष्ठ॒भाजो॒ अथ॑ ते स्याम।
 ब्र॒ह्म प्रा॒वादि॑ष्म॒ तन्नो॒ मा हा॑सीत्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
 शान्तिः॑ ॥ १३ ॥

प्रा॒वतो॑ दधातु ब॒द्धां जि॒न्वथ॑ दृ॒शे स॒प्त च॑ ॥ ————— [४२]

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॑ नमो॑
 वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो म॒न्त्रकृ॑द्भ्यो म॒न्त्रप॑तिभ्यो
 मा मा॒मृष॑यो म॒न्त्रकृ॑तो म॒न्त्रप॑तयः॒ परा॑दुर्मा॒हमृषी॑न्म॒न्त्रकृ॑तो
 म॒न्त्रप॑तीन्परा॑दां वैश्व॑दे॒वीं वाच॑मु॒द्यास॑ ५ शि॒वाम॑द॒स्तां जुष्टा॑
 दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ वि॒श्वमि॑दं जगत्।
 शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्र॒ह्मप्र॑जाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं
 व॑दिष्ये॒ तेजो॑ व॑दिष्ये॒ यशो॑ व॑दिष्ये॒ तपो॑ व॑दिष्ये॒ ब्र॒ह्म
 व॑दिष्ये॒ स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॑दमु॒पस्तर॑णमु॒पस्तृ॑ण
 उ॒पस्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॒यादु॒पस्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशू॒नां

भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं
मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि
मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा
देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
 देवा वै सत्रमांसत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तैऽब्रुवन्।
 यन्नः प्रथमं यशं ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तत्सहासदिति। तेषां
 कुरुक्षेत्रं वेदिरासीत्। तस्यै खाण्डवो दक्षिणाद्धं आसीत्।
 तूर्धमुत्तराद्धः। परिणञ्जघनाद्धः। मरुवं उत्करः॥१॥

तेषां मुखं वैष्णवं यशं आर्च्छत्। तन्न्यंकामयत।
 तेनापाक्रामत्। तं देवा अन्वायन्। यशोऽवुरुत्समानाः।
 तस्यान्वागतस्य। सव्याद्धनुरजायत। दक्षिणादिषवः।
 तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म। यज्ञजन्मा हि॥२॥

तमेकं सन्तम्। बहवो नाभ्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधन्वि-
 नम्। बहवोऽनिषुधन्वा नाभिधृष्णुवन्ति। सोऽस्मयत। एकं
 मा सन्तं बहवो नाभ्यधर्षिषुरिति। तस्य सिष्मियाणस्य
 तेजोऽपाक्रामत्। तद्देवा ओषधीषु न्यमृजुः। ते श्यामाका
 अभवन्। स्मयाका वै नामैते॥३॥

तत्स्मयाकांनाऽ स्मयाकृत्वम्। तस्मादीक्षितेनापिगृह्य
स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता
उपदीका अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ व इमं रन्धयाम।
यत्र कं च खनाम। तदपोऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका
यत्र कं च खनन्ति। तदपोऽभितृन्दन्ति॥४॥

वारिवृतऽ ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य
धनुर्विप्रवमाणं शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी
अनुप्रावर्तत। यत् प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्।
यद्वा(४)इत्यपतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो
वीर्यमपप्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तत्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तुतं
देवतास्त्रेधा व्यगृह्यत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं
दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्णा
यज्ञेन यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं
लोकमभ्यजयन्। ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति।
 तावंब्रूतां वरं वृणावहै। ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति।
 ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्।
 यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषो-
 ऽरुन्धत। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति।
 यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन
 यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति।
 तस्मादिष आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमंब्रुवन्नजयन्त्स च॥—————[१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः
 पशवः। पशूनेवावरुन्धे। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति।
 छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्। न वोऽभागानि हव्यं
 वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै
 याज्यायै॥८॥

देवतायै वषट्काराय। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव

तत् प्रीणाति। तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति।
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न
 होतव्या(३)मिति। हविरवै दीक्षितः। यजुहुयात्। हविष्कृतं
 यजमानमग्नौ प्रदध्यात्। यन्न जुहुयात्॥९॥

यज्ञपुरुन्तरियात्। यजुरेव वदेत्। न हविष्कृतं
 यजमानमग्नौ प्रदधाति। न यज्ञपुरुन्तरैति। गायत्री
 छन्दाः स्यत्यमन्यत। तस्यै वषट्कारोऽभ्यय्य शिरोऽच्छिनत्।
 तस्यै द्वेधा रसः परापतत्। पृथिवीमर्द्धः प्राविशत्। पशूनर्द्धः।
 यः पृथिवीं प्राविशत्॥१०॥

स खदिरोऽभवत्। यः पशून्। सोऽजाम्। यत्खादिर्यग्भिर्भ-
 वति। छन्दसामेव रसेन यज्ञस्य शिरः सम्भरति।
 यदौदुम्बरी। ऊर्ग्व। उदुम्बरः। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः
 सम्भरति। यद्वैष्णवी। तेजो वै वेणुः॥११॥

तेजसैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैकङ्कती। भा
 एवावरुन्धे। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यग्निमादत्ते

प्रसूत्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह॒ यत्यै॑। वज्रं॑ इ॒व वा
ए॒षा। यद॒ग्निः। अ॒ग्निर॑सि॒ नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्व॒र॒कृ॒द्दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह। य॒ज्ञो वा अ॑ध्व॒रः। य॒ज्ञ॒कृ॒द्दे॒वेभ्य॑
इति॑ वावैतदा॒ह। उत्ति॑ष्ठ॒ ब्रह्म॑णस्प॒तु इत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽच्छै॑ति। प्रै॒तु ब्रह्म॑ण॒स्पति॑रित्या॒ह। प्रेत्यै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽच्छै॑ति। प्र॒ दे॒व्यै॒तु स॒नृते॑त्या॒ह। य॒ज्ञो वै
स॒नृता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑राध॒समि॑त्या॒ह॥१३॥

पा॒ङ्क्तो हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु न॒ इत्या॑ह।
दे॒वाने॒व य॑ज्ञ॒नियः॑ कुरु॒ते। दे॒वी द्या॑वापृथि॒वी अ॒नु मे
म॑सा॒थामि॑त्या॒ह। आ॒भ्यामे॒वानु॑मतो य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
स॒म्भ॑रति। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य म॒खस्य॑ शि॒र इत्या॑ह। य॒ज्ञो वै
म॒खः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य य॒ज्ञस्य॑ शि॒र इति॑ वावैतदा॒ह। म॒खाय॑
त्वा म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्ण इत्या॑ह। नि॒र्दिश्यै॒वैन॑द्धरति॥१४॥

त्रि॒र॒ह॑रति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑

शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेव
 यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खुनादग्रे हरति। तस्मान्मृत्खुनः
 करुण्यतरः। इयत्यग्रं आसीरित्याह। अस्यामेवाछम्बद्वारं
 यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एतं रसं पृथिव्या
 उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं
 पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः।
 यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय
 वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्धियत। स पूतीकस्तुम्बे पराक्रमत। सोऽद्धियत।
 सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्।
 यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि
 प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः।
 यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्भाम्याणां

पशूनां चर्मणा सम्भरैत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्।
 कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचार्पयति।
 तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाः सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः
 सम्भरति। अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति।
 रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति।
 उद्धृते सिकतोपोप्ते परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुप
 सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह।
 ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्ग्राम्याणां पात्राणां कपालैः
 सः सृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्। अर्मकपालैः
 सः सृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव
 शुचार्पयति। शर्कराभिः सः सृजति धृत्यै। अथो शन्त्वाय।
 अजलोमैः सः सृजति। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यदजा।
 प्रिययैवैनं तनुवा सः सृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य

लोमभिः स० सृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव
यज्ञ० स० सृजति॥२०॥

याज्याये न जुहुयादविंशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पराक्रमताविंशत्
प्रजायमानाना० सृजति शन्त्वायाष्टौ च॥ [२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि
प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नभि प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचार्पयेत्।
अपहाय प्राणिति। प्राणानां गोपीथाय। न प्रवर्ग्य चादित्यं
चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति।
तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्द्धयति।
मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः।
यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते
पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह।
छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रयं इमे लोकाः।

ए॒षां लो॒काना॒मात्यै॑ । छ॒न्दोभिः॑ करोति॥ २३ ॥

वी॒र्यं॑ वै छ॒न्दा॑ँसि । वी॒र्ये॑णै॒वैनं॑ करोति । यजु॑षा॒ बिलं॑ करोति॒
व्यावृ॑त्यै । इ॒यं तं॑ करोति । प्र॒जाप॑तिना यज्ञ॒मुखेन॑ स॒म्मितम् ।
इ॒यं तं॑ करोति । य॒ज्ञप॒रुषा॑ स॒म्मितम् । इ॒यं तं॑ करोति ।
ए॒ताव॒द्वै पु॒रुषे॑ वी॒र्यम् । वी॒र्यस॑म्मितम् ॥ २४ ॥

अ॒प॒रि॒मितं॑ करोति । अ॒प॒रि॒मित॒स्याव॑रुद्धौ । प॒रि॒ग्री॒वं
क॑रोति॒ धृ॒त्यै । सूर्य॑स्य॒ हर॑सा श्रा॒येत्या॑ह । य॒था॒य॒जुरे॒वैतत् ।
अ॒श्व॒श॒केन॑ धू॒पय॑ति । प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः स॑यो॒नित्वा॑य ।
वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑ नि॒ष्पद॑सीत्या॑ह । अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो
वृ॒षाऽश्वः॑ । तस्य॒ छ॒न्दा॑ँसि नि॒ष्पत् ॥ २५ ॥

छ॒न्दोभि॑रे॒वैनं॑ धू॒पय॑ति । अ॒र्चिषे॑ त्वा शो॒चिषे॑ त्वेत्या॑ह । तेजं॑
ए॒वास्मि॑न्दधाति । वा॒रु॒णोऽभी॑द्धः । मै॒त्रियो॑पैति॒ शान्त्यै॑ । सि॒द्धौ
त्वेत्या॑ह । य॒था॒य॒जुरे॒वैतत् । दे॒वस्त्वा॑ स॒वितो॑द्व॒प॒त्वित्या॑ह ।
स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनं॑ ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रुद्व॑पति । अ॒प॒द्य॑मानः
पृ॒थि॒व्यामा॑शा दि॒श आ॑पृ॒णेत्या॑ह ॥ २६ ॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ
 ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः।
 यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह।
 चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा
 भूत्यै त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षं साधु। असौ
 सुक्षितिः॥ २७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो
 प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमांमुष्यायुणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन
 पर्यहामीत्याह। विशैवेन पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यहति। विशेति
 राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवेन पर्यहति। पशुभिरिति वैश्यस्य।
 पशुभिरेवेन पर्यहति। असुर्य पात्रमनाच्छृणम्॥ २८॥

आच्छृणत्ति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणत्ति। परमं वा
 एतत्पयः। यदजक्षीरम्। परमेणैवेन पयसाऽऽच्छृणत्ति।
 यजुषा व्यावृत्यै। छन्दोभिराच्छृणत्ति। छन्दोभिर्वा
 एष क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दांस्याच्छृणत्ति। छन्धि

वाच॑मित्या॒ह। वाच॑मे॒वावरु॑न्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॑मित्या॒ह।
 ऊ॒र्जमे॒वावरु॑न्धे। छृ॒न्धि ह॒विरि॑त्या॒ह। ह॒विरे॒वाकः॑।
 दे॒व पुर॑श्चर स॒ध्यास॒न्त्वेत्या॑ह। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्॥ २९॥

स्याद्यत् प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्पृणेत्याह
 सुक्षितिरनाच्छृण्वच्छन्दाः स्याच्छृणत्यष्टौ च॥ [३]

ब्र॒ह्मन्प्रच॑रिष्यामो॒ होत॑र्ध॒र्मम॒भिष्टु॑हीत्या॒ह। ए॒ष वा ए॒तर॑हि
 बृ॒हस्प॑तिः। यद्व॒ह्मा। तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॑ प्रच॑रति।
 आ॒त्मनोऽना॑त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्या॒ह। ए॒ता वा
 ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वेन॑ सम॑र्द्धयति। म॒दन्ती॑भिः
 प्रोक्ष॑ति। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति॥ ३०॥

अ॒भिपूर्॑वं प्रोक्ष॑ति। अ॒भिपूर्॑वमे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। त्रिः
 प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑। होताऽन्वा॑ह।
 रक्ष॑सामप॑हत्यै। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॑ सन्त॑त्यै। त्रि॒ष्टुभः॑
 स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥ ३१॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। सन्त॑त॒मन्वा॑ह।

प्राणानां मन्त्राद्यस्य सन्तत्यै। अथो रक्षसामपंहत्यै।
यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवरुन्धीत। अपरिमिता
अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्धौ। शिरो वा एतद्यज्ञस्य॥ ३२॥

यत्प्रवर्ग्यः। ऊर्ध्वञ्जः। यन्मौञ्जो वेदो भवति। ऊर्जैव
यज्ञस्य शिरः समर्द्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव
यजमाने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै शीर्ष्ण्याः
प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता
मध्वाऽनुक्तित्याह॥ ३३॥

तेजसैवैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति।
अस्या अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
अग्निः सर्वा देवताः। प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव
यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति।
एतद्वर्हिर्ह्येषः॥ ३४॥

अर्चिरसि शोचिरसीत्याह। तेजं एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं
दधाति। स०सीदस्व महा० असीत्याह। महान् ह्येषः।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये
 दर्शपूर्णमासयोः। अथ कथा होता यजमानायाऽऽशिषो
 नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो यज्ञः।
 उपरिष्ठादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूंष्याह। शीर्षत
 एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः
 पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः।
 विधृतिमुपरिष्ठात्। प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा
 एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा
 भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे
 भूया मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। चितः स्थ परिचित
 इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य।
 यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो
 रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवादित्यः रश्मिभिः
पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः।
तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माद्भ्रामणीः संजातैः पर्यूढः।
अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्वैकङ्कताः
परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति
त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति।
तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्द्धिरसीत्याहु
व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि
निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः
परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागंतमसीति
धुवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति
धूनीति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति।
त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि
यज्ञः॥४०॥

अथो रक्ष॑साम॒प॒हृत्यै। त्रिः पुनः॑ परि॑यन्ति। षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते।
 षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुष्वेव॑ प्रति॑तिष्ठन्ति। यो वै घ॒र्मस्य॑ प्रि॒यां
 त॒नुव॑मा॒क्राम॑ति। दु॒श्चर्मा॑ वै स भ॑वति। ए॒ष ह॒ वा अ॑स्य प्रि॒यां
 त॒नुव॑मा॒क्राम॑ति। यत् त्रिः प॒रीत्य॑ चतु॒र्थं पर्ये॑ति। ए॒तां ह॒
 वा अ॑स्यो॒ग्रदे॒वो राज॑नि॒राच॑क्राम॥४१॥

ततो॒ वै स दु॒श्चर्मा॑ऽभवत्। तस्मा॒त्रिः प॒रीत्य॑ न चतु॒र्थं
 परी॑यात्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। प्रा॒णा वै ध॒वित्रा॑णि।
 अव्य॑तिषङ्गं धू॒न्वन्ति। प्रा॒णाना॑मव्य॑तिषङ्गाय॒ कृ॒ष्यै।
 वि॒निष॑द्य धू॒न्वन्ति। दि॒क्ष्वेव॑ प्रति॑तिष्ठन्ति। ऊ॒र्ध्वं धू॒न्वन्ति।
 सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। स॒र्वतो॑ धू॒न्वन्ति। तस्मा॑द॒यं
 स॒र्वतः॑ पव॑ते॥४२॥

द॒धा॒ती॒वान्वा॑ह॒ य॒ज्ञस्या॑हैष॒ उ॒परि॑ष्ठादाशीर॒न्यो व्या॑स्था॒पर्य॑न्ति॒ र॒श्मयो॑ भवन्ति॒ धन्वे॑त्या॒ह
 य॒ज्ञश्च॑क्राम॒ सम॑ष्ट्यै द्वे च॥

[४]

अ॒ग्नि॒ष्ठा व॑सु॒भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु॒ गाय॑त्रेण॒ छन्द॑सेत्या॒ह।
 अ॒ग्निरे॒वैनं॑ व॑सु॒भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयति॒ गाय॑त्रेण॒ छन्द॑सा।

समारुचि॒तो रोच॑येत्या॒ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒माशा॑स्ते। इन्द्र॑स्त्वा
 रु॒द्रेर्दक्षि॑ण॒तो रोच॑यतु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सेत्या॒ह। इन्द्र॑ ए॒वैनं॑
 रु॒द्रेर्दक्षि॑ण॒तो रोच॑यति॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। समा॑रुचि॒तो
 रोच॑येत्या॒ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒माशा॑स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः
 प॒श्चाद्रो॑चयतु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सेत्या॒ह। वरु॑ण ए॒वैनमा॑दि॒त्यैः
 प॒श्चाद्रो॑चयति॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा॥ ४३॥

समा॑रुचि॒तो रोच॑येत्या॒ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒माशा॑स्ते।
 द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्वि॑रुत्त॒रतो॑ रोच॑य॒त्वानु॑ष्टु॒भेन॒
 छन्द॑सेत्या॒ह। द्यु॒ता॒न ए॒वैनं॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्वि॑रुत्त॒रतो॑
 रोच॑य॒त्वानु॑ष्टु॒भेन॒ छन्द॑सा। समा॑रुचि॒तो रोच॑येत्या॒ह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॒माशा॑स्ते। बृह॑स्पति॑स्त्वा॒ विश्वै॑र्दे॒वैरु॑परि॒ष्टा-
 द्रोच॑यतु॒ पाङ्के॑न॒ छन्द॑सेत्या॒ह। बृह॑स्पति॑रे॒वैनं॑ विश्वै॑र्दे॒वै-
 रु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयति॒ पाङ्के॑न॒ छन्द॑सा। समा॑रुचि॒तो रोच॑येत्या॒ह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॒माशा॑स्ते॥ ४४॥

रोचि॑तस्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्व॑सीत्या॒ह। रोचि॑तो ह्येष दे॒वेषु॑।

रोचिषीयाहं मनुष्येऽप्यित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राड्वर्म
 रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह।
 रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचितोऽहं
 मनुष्येऽप्यित्याह। रुचित एवैष मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी
 भवति। रुगसि रुचं मयि धेहि मयि रुगित्याह।
 आशिषमेवैतामाशास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा।
 रुचितो घर्म इति प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्।
 अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी रोचयित्वा।
 रुचितो घर्म इति प्राह। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको
 यजमानः॥ ४५॥

पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते
 शास्तेऽष्टौ च॥

[५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत् प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः।
 पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः

प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव
लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा
ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति।
द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे।
चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विंशतिरर्द्धमासाः।
अर्द्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु।
सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः।
यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्ये प्रवृज्यात्।
प्रजा वै पशव उक्थानि। यदुक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजां पशूनस्य
निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं
च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः।
प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ

वा आ॑दि॒त्यो गो॒पाः। स ही॒माः प्र॒जा गो॑पा॒यति॑। तमे॒व
प्र॒जानां॑ गो॒प्तारं॑ कुरुते। अनि॑पद्यमान॒मित्या॑ह॥४९॥

न ह्ये॑ष निपद्यते। आ च॒ परां च॒ प॒थिभि॒श्चर॑न्त॒मित्या॑ह।
आ च॒ ह्ये॑ष परां च॒ प॒थिभि॒श्चर॑ति। स स॒ध्रीचीः स
विषू॑ची॒र्वसान्॑ इत्या॑ह। स॒ध्रीचीं॑श्च ह्ये॑ष विषू॑चीश्च॒ वसानः॑
प्र॒जा अ॒भि वि॒पश्य॑ति। आ॒वरी॑वर्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तरि॑त्या॑ह। आ
ह्ये॑ष व॒रीव॑र्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तः। अत्र॑ प्रा॒वीर्मधु॑ मा॒ध्वीभ्यां॑ मधु॒
माधू॑चीभ्या॒मित्या॑ह। वास॑न्तिकावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति।
सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह॥५०॥

ग्रेष्मा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह।
अ॒ग्निर्ह्ये॒वैषो॑ऽग्निना॑ स॒ङ्गच्छ॑ते। स्वाहा॒ सम॒ग्निस्तप॑सा
ग॒तेत्या॑ह। पूर्॒वमे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। ध॒र्ता दि॒वो
विभा॑सि॒ रज॑सः पृथि॒व्या इत्या॑ह। शा॒रदा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू
क॑ल्पयति॥५१॥

दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा य॒च्छेत्या॑ह। हो॒त्राभि॑रे॒वेमाँल्लो॒कान्त॑सन्द-

धाति। विश्वासां भुवां पतु इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मा
 ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह।
 शैशिरावेवास्मा ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे
 नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः।
 तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता
 मतीनामित्याह। प्रजा वै मतयः। तासामेष एव पिता। यत्
 प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष
 प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ
 स९ सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवादित्यं प्रवर्ग्यं च
 स९शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह।
 आशिषमेवैतामाशास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह।
 बोधयत्येवैनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्नियै दशमः।
 नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो
 दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे।
 यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः।
 ऋत्विजोऽवैक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य
 शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवैक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत।
 प्रजानां सृष्ट्यै। रुचितमवैक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो
 वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते।
 रुचितमवैक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो
 भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवैक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्यवैक्षेत।
 यत्पत्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत।
 न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति।
 प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह।
 सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणुक्तघनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति
 रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥—————[६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै।
 अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
 आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै
 रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि
 सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि।
 देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह।
 एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
 ऋतुभिरेवैनामाह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह।
 यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वत्सः।
 पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह।
 अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति।
 यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्येवैनाम्। उस्त्रं घर्मः

शि॒ःषो॒स्रं घ॒र्म पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒ःषेत्या॑ह। यथा॑ ब्रूयाद॒मुष्मे॑
दे॒हीति॑। ता॒दृगे॒व तत्। बृ॒हस्प॑ति॒स्त्वोप॑ सीद॒त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्र॒ह्मणै॒वैना॒मुप॑सीदति। दानं॑वः
स्थ॒ पे॒र॑व॒ इत्या॑ह। मे॒ध्याने॒वैना॑न्करोति। वि॒ष्वग्वृ॑तो
लो॒हि॒ते॒नेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्त्यै। अ॒श्विभ्या॑ पि॒न्वस्व॒ सर॑स्वत्यै
पि॒न्वस्व॒ पू॒ष्णे पि॑न्वस्व॒ बृ॒हस्प॑तये पि॒न्वस्वेत्या॑ह।
ए॒ताभ्यो॒ ह्येषा॑ दे॒वता॑भ्यः पि॒न्वते॑। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेन्द्रा॑य
पि॒न्वस्वेत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति।
द्वि॒रिन्द्रा॑येत्या॒ह॥६१॥

तस्मा॑दिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठ॒भाक्त॑मः। गा॒य॒त्रोऽसि॑
त्रैष्टु॑भोऽसि॒ जाग॑तम॒सीति॑ शफोपय॒माना॑दत्ते। छ॒न्दो॑भि॒-
रे॒वैना॑नादत्ते। स॒होर्जो॑ भा॒गेनो॑पमेहीत्या॒ह। ऊ॒र्ज ए॒वैनं॑
भा॒गम॑कः। अ॒श्विनौ॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्रति॒दध॑तावब्रूताम्।
आ॒वाभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां॒ वष॑ट्क्रियाता॒ इति॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः
सा॒र॒घस्ये॑त्या॒ह। अ॒श्विभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां॒ वष॑ट्करोति। अथो॑

अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति॥६२॥

घ॒र्म पा॑त वस॒वो यज॑ता॒ वडि॑त्या॒ह। वसू॑ने॒व भा॑ग॒धेये॑न॒
सम॑र्द्धयति। यद्व॑ष॒ट्कुर्या॑त्। या॒तया॑माऽस्य वष॒ट्कारः॑ स्या॑त्।
यन्न॑ व॑ष॒ट्कुर्या॑त्। रक्षा॑ँसि य॒ज्ञं ह॑न्युः। वडि॑त्या॒ह।
प॒रोक्ष॑मे॒व वष॑ट्करोति। नास्य॑ या॒तया॑मा वष॒ट्कारो॑ भव॑ति। न
य॒ज्ञं रक्षा॑ँसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमीत्या॒ह। यो वा
अ॑स्य पु॒ण्यो र॒श्मिः। स वृष्टि॒वनिः॑। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
मधु॑ ह॒विर॒सीत्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्। सूर्य॑स्य तप॑स्त॒पेत्या॑ह।
यथा॑य॒जुरे॒वैतत्। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामीत्या॒ह।
द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ परि॑गृह्णाति॥६४॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामीत्या॒ह। अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैन॒मुप॑यच्छति।
न वा ए॒तं म॑नु॒ष्यो भ॑र्तुम॒र्हति। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑
भर्तु॑ँ शके॒यमि॒त्याह। दे॒वैरे॒वैनं॑ पि॒तृभि॑रनु॒मत॒ आद॑त्ते। वि

वा ए॒नमे॒तद॑र्द्धयन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॒वृज्य॑ पुरो जुह्व॑ति। तेजो॑ऽसि॒
तेजो॑ऽनु॒ प्रेही॑त्या॒ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। दि॒वि॒स्पृङ्गा॑
मा॑ हि॒॒सीर॑न्तरि॒क्षस्पृङ्गा॑ मा॑ हि॒॒सीः पृ॒थि॒वि॒स्पृङ्गा॑ मा॑
हि॒॒सीरि॑त्या॒हाहि॑सायै॥ ६५॥

सु॒व॒रसि॑ सु॒व॒र्मे यच्छ॑ दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मा॑ पा॒ही॑त्या॒ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॒स्ते। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
आ॒त्मा वा॒युः। उ॒द्यत्य॑ वातना॒मान्या॑ह। आ॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑
शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒न॒वान॑म्। प्रा॒णाना॑ स॒न्तत्यै॑
पश्चा॑ह॥ ६६॥

पा॒ङ्क्तो य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒ग्नये॑
त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहे॑त्या॒ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्नि॑र्वसु॒मान्।
तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य॒ त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहे॑त्या॒ह।
च॒न्द्रमा॑ वै सोमो॑ रु॒द्रवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय॒
त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहे॑त्या॒ह॥ ६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आदि॒त्यवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै
 देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वंभुमते
 विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै
 सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मां एवैनं
 जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो
 वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मां एवैनं जुहोति। एताभ्यं एवैनं देवताभ्यो जुहोति।
 दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
 विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं
 लोकमायन्। तद्रौहिण्यो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः।
 रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः
 केतुना जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः
 केतुना जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहेत्याह।
 आदित्यमेव तदमुष्मिल्लोकेऽह्ना परस्ताद्वाधार। रात्रिया
 अवस्तात्। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यां

धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्द्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पञ्चाऽहादित्यवन्ते
स्वाहेत्याह पितृमानैति चत्वारि च॥ [७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति।
अथो दुरिष्ट्या एवैनं पाति। विश्वा देवानयाडिहेत्याह।
विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्द्धयति। स्वाहाकृतस्य
घर्मस्य मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन
समर्द्धयति। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह।
अभ्येवैनं धारयति। अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पात९ हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह।
अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति। अनु वां द्यावापृथिवी
म९सातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह।
इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति।
वषट्कृते जुहोति। रक्षसामपहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै।
घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी
 अमंसातामित्याहानुमत्यै। तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे
 नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा इमं यज्ञं
 यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति।
 दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं
 लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्धर्मपान्गच्छ पितृन्धर्मपान्गच्छे-
 त्याह। उभयेष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुकः
 पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः। यत्प्राङ्पिन्वते।
 तद्देवानाम्। यदक्षिणा। तत्पितॄणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्रुद्राणाम्।
 प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु
 दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि
 पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह।

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह।
 यजमानायैवैतामाशिषमाशास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय
 पीपिहीत्याह। आत्मने एवैतामाशिषमाशास्ते। त्विष्यै त्वा
 द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
 धर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति
 यद्यभिचरेत्। अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं
 गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं सह
 निरर्थं गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता
 हुतभागाः। ताभ्य एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या
 एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्य एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै
 देवाः प्रतिराः। तेभ्य एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्यां
 स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो
 घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरौ घर्मपाः।

तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति॥ ७७ ॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहेत्या॑ह। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति।
स॒र्वतः॑ स॒मन॑क्ति। स॒र्वत॑ ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। उद॑श्रं
नि॒रस्य॑ति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॑व दि॒शि रु॒द्रं
नि॒रव॑दयते। अ॒प उप॑स्पृशति मे॒ध्य॒त्वाय॑। ना॒न्वीक्षे॑त।
यद॒न्वीक्षे॑त॥ ७८ ॥

चक्षु॑रस्य प्र॒मायु॑कः स्यात्। तस्मा॒न्नान्वी॑क्ष्यः।
अपी॑परो माऽहो रात्रि॑यै मा पा॒ह्येषा॑ ते अ॒ग्ने
स॒मित्तया॑ स॒मिध्य॑स्वायु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽ॒ञ्जीरि॑त्या॑ह।
आयु॑रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अपी॑परो मा रात्रि॑या अ॒हो
मा पा॒ह्येषा॑ ते अ॒ग्ने स॒मित्तया॑ स॒मिध्य॑स्वाऽऽयु॑र्मे दा॒
वर्च॑सा माऽऽ॒ञ्जीरि॑त्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति।
अ॒ग्निज्यो॑ति॒ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॑ सूर्यो॑ ज्योति॒ज्योतिः॑
सूर्यः॑ स्वाहेत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो वद॑न्ति।
होत॒व्यम॑ग्निहोत्रा(३)न्न होत॒व्या(३)मि॑ति॥ ७९ ॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न
जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्।
यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतः हविर्मधु
हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति।
पिता नोऽसि मा मा हिःसीरित्याहाहिःसायै। अश्यामं
ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह।
आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मा
हिःसीरित्याहाहिःसायै। तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये
प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न माः समश्जीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन
पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तत्सःश्यति।
देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि
सौर्ये ब्रह्मसन्त्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव
व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय।

तस्मादेतानि यजूंषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा
सूर्यस्य रुश्मिभ्य इति प्रातः स० सादयति। स्वाहा त्वा
नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैन०
समर्द्धयति॥८२॥

अकुरश्चिनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधिं पिन्वयति धारयेत्याह वाचो घर्मपास्तेभ्य
एवैनं जुहोत्यन्वीक्षंतं होतव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायत्स च॥—————[८]

घर्म या ते दिवि शुगिति तिस्र आहुतीर्जुहोति।
छन्दोभिरेवास्यैभ्यो लोकेभ्यः शुचमव यजते। इयत्यग्ने
जुहोति। अथेयत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। अनु
नोऽद्यानुमतिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परस्पाया
इत्याह। दिव एवेमाँल्लोकान्दाधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया
इत्याह॥८३॥

एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार। प्राणस्य त्वा परस्पाया
इत्याह। प्रजास्वेव प्राणान्दाधार। शिरो वा एतद्यज्ञस्य।
यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तं

यद्वक्षिणा प्रत्यश्चमुदश्चमुद्वासयेत्। जिह्वं यज्ञस्य शिरो
हरेत्। प्राश्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः
प्रतिदधाति॥८४॥

प्राश्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति।
शफोपयमान्धवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनं
सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद।
औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे।
वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति।
साम वै रक्षोहा। रक्षसामपहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रयं
इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षांस्यपहन्ति।
पुरुषः पुरुषो निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी।
रक्षसामपहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीं शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः
शुचार्षयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु।

वनस्पतीञ्छुचार्पयेत्। हिरण्यं निधायोद्वासयति। अमृतं वै
हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया इति
त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः।
तस्य शुचं शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्सम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचं शमयति। चतुः
स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत् प्रवर्ग्यः।
तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो
अप ह्वर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्द्धयति॥८९॥

अनंशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि
दिव्यो गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं
रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह।

आशिषं मे वै तामाशां स्ते। व्यसौ योऽस्मान् द्वेष्टि यं च
 वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। अचिंक्रदद्वृषा
 हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥१०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्।
 चिदसि समुद्रयो निरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति।
 नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीरित्याहा हिंसायै। विश्वावसुः
 सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्यं क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति।
 तदेवास्यैतेनाप्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥११॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धियु
 इन्नो अव्यादित्याह। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां
 गन्धर्वो अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः।
 प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगा
 इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो
 मनुष्या नित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै
 प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्सोमपीथमनुद्वासः सोमं
 पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव
 पशून्सोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः
 सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै
 भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह।
 अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते।
 यः प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां
 पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः।
 अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा
 आदित्यः सुवर्गो लोकः। यत्सौरी भवतः। तेनैव
 सुवर्गाल्लोकान्नैति॥ १३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्यै वै हिरण्यमाहाव्यति ह्येष
 गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ च॥ [१]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदैभ्यो न व्यभवत्।

तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां
 यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्। शुक्रियाणां
 वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्।
 देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥९४॥

तत्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः।
 तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव
 तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्द्धयन्ति। एष ह त्वे साक्षात्प्रवर्ग्यं
 भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-
 येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्द्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासये-
 दन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
 मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय।
 अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि
 पर्यासते। परि वै तां समां प्रजा वयांस्यस्यते॥९६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय।

पुरो वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदैति।
तत्पश्चान्निम्नोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य
उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः
प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि
प्रवर्तयति। औदुम्बर्यां९ शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्ग्व
उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह।
शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमाच्छति। यत्र
दर्भा उपदीकसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता
वा अपामनूज्झ्रावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा
आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो
वृष्टिं नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥१९॥

गोः परं उत्तरवेदिरांसते स्थापयति घर्मो यन्ति॥—————[१०]

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सम्राट्सम्भृतः। घर्मः प्रवृत्तः।
 महावीर उद्भासितः। असौ खलु वावेष आदित्यः।
 यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं
 नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयाँसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै
 कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं
 विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते
 वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवेनं
 तनुवौ॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्द्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति
 जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः
 प्रवर्ग्यैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वः
 प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति।
 गायत्रीमाप्नोति। पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति।
 वैश्वदेवः सँसन्नः॥१०२॥

वसंवः प्रवृत्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः
 पयस्यानीयमाने। मारुतः कथन्। पौष्ण उदन्तः।
 सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः।
 वायुर्हियमाणः। प्रजापतिरहूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि
 नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत
 इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः।
 यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत।
 अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नम-
 सृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा स५सन्नो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥—————[११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामा१ एति।
 यद्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्र-

वृज्यते॑। वा॒युर्भू॒त्वा प्रा॒णाने॑ति। यच्च॑तुर्थेऽह॑न्प्रवृज्यते॑।
आ॒दि॒त्यो भू॒त्वा र॒श्मीने॑ति। यत्प॑ञ्चमेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। च॒न्द्रमा॑
भू॒त्वा नक्ष॑त्राण्येति॥१०६॥

यत्ष॑ष्ठेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॒वत्स॒रमे॑ति। यत्स॑प्तमेऽह॑न्प्र-
वृज्यते॑। धा॒ता भू॒त्वा श॒क्र॒रीमे॑ति। यद॑ष्टमेऽह॑न्प्रवृज्यते॑।
बृ॒ह॒स्पति॑र्भू॒त्वा गा॑य॒त्रीमे॑ति। यन्न॑वमेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। मि॒त्रो
भू॒त्वा त्रि॒वृत् इ॒माँल्लो॒काने॑ति। यद॑शमेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। वरु॑णो
भू॒त्वा वि॒राज॑मेति॥१०७॥

यदे॑काद॒शेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। इन्द्रो॑ भू॒त्वा त्रि॒ष्टुभ॑मेति।
यद्वा॑द॒शेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। सोमो॑ भू॒त्वा सु॒त्यामे॑ति।
यत्पु॑रस्ता॒दुप॒सदा॑ प्रवृज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मूँल्लो॒काऽ-
स्तप॑न्नेति। यदु॑परि॒ष्टादुप॒सदा॑ प्रवृज्यते॑। तस्मा॑द॒मुतो॒र्वा-
ङ्मूँल्लो॒काऽस्तप॑न्नेति। य ए॒वं वेद॑। ऐव त॑पति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥ [१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒श्चामि॑ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॑
शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

प॒रे॒यु॒वा॑ꣳसं प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ बहु॒भ्यः प॒न्था॑मनपस्पशानम्।
वै॒व॒स्व॒तꣳ स॒ङ्ग॒मनं॑ ज॒नानां॑ य॒मꣳ रा॒जा॒नꣳ ह॒विषा॑
दुवस्यत। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒म॒न्वा॒ग॒त्रपै॑तदूह॒ यदि॒हा॒बि॒भः
पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा
वि॒ब॒न्धुषु॑। इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॒सु॒नी॒थाय॑ वो॒ढव॑।
या॒भ्यां य॒मस्य॑ सा॒दनꣳ सु॒कृतां॑ चापि॑ गच्छतात्। पू॒षा
त्वे॒तश्च॑यावयतु॒ प्रवि॑द्वानन॑ष्टपशु॒र्भुवन॑स्य गो॒पाः। स त्वै॒ते॒भ्यः
परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒र्दे॒वेभ्यः॑ सु॒वि॒द॒त्रेभ्यः॑। पू॒षे॒मा आ॒शा
अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्माꣳ अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा
अघृ॑णिः॒ सर्व॑वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॒तु प्रवि॑द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वां पा॒तु प्र॑प॒थे पु॒रस्ता॑त्।
यत्रा॑स॒ते सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः सं॒वि॒ता द॑धातु।

भुव॑नस्य पत॑ इ॒द॒ः ह॒विः। अ॒ग्रये॑ रयि॒मते॒ स्वाहा॑। पुरु॑षस्य
 सयाव॑र्यपेद॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो अत्र॒ नापरः॑ पुरा ज॒रस॒
 आय॑ति। पुरु॑षस्य सयाव॑रि वि ते॑ प्रा॒णम॑सि स्रसम्। शरी॑रेण
 म॒हीमिहि॑ स्व॒धयेहि॑ पि॒तृनुप॑ प्र॒जया॒ऽस्मानि॒हाव॑ह। मैव॑ मा॒ऽ
 स्ता प्रि॑येऽहं दे॒वी स॒ती पि॑तृलो॒कं यदैषि॑। वि॒श्ववा॑रा नभ॑सा
 संव्य॑यन्त्युभौ नो लो॒कौ पय॑साऽभ्याव॑वृत्स्व॥ २॥

इ॒यं ना॒री प॑तिलो॒कं वृ॑णा॒ना नि॑प॒द्यत॒ उप॑ त्वा म॒र्त्य
 प्रे॒तम्। वि॒श्वं पु॒राण॑मनु॒ पा॒लय॑न्ती तस्यै॑ प्र॒जां द्र॒विणं॑
 चे॒ह धे॑हि। उदी॑र्ष्व ना॒र्यभि॑ जी॒वलो॒कमि॒तासु॑मे॒तमुप॑शेष
 ए॒हि। ह॒स्त॒ग्रा॒भस्य॑ दि॒धिषो॑स्त्वमे॒तत्प॒त्युर्ज॑नि॒त्वम॑भि
 सम्ब॑भूव। सु॒वर्ण॑ः ह॒स्ता॑दा॒ददा॑ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै ब्र॒ह्म॑णे
 तेज॑से ब॒लाय॑। अत्रै॒व त्वमि॒ह व॒यः सु॑शे॒वा वि॒श्वाः
 स्पृ॒धो अ॒भिमा॑तीर्जयेम। ध॒नुर॑ह॒स्ता॑दा॒ददा॑ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै
 क्ष॒त्रायौ॑ज॒से ब॒लाय॑। अत्रै॒व त्वमि॒ह व॒यः सु॑शे॒वा वि॒श्वाः
 स्पृ॒धो अ॒भिमा॑तीर्जयेम। म॒णिः ह॒स्ता॑दा॒ददा॑ना मृ॒तस्य॑
 श्रि॒यै वि॒शे पु॒ष्ट्यै॑ ब॒लाय॑। अत्रै॒व त्वमि॒ह व॒यः सु॑शे॒वा

विश्वाः स्पृधो अ॒भिमा॑तीर्जयेम॥३॥

इ॒मम॑ग्रे च॒म॒सं मा वि॒जी॑ह्वरः प्रि॒यो दे॒वाना॑मु॒त सो॒म्याना॑म्।
 ए॒ष यश्च॑म॒सो दे॑व॒पान॒स्तस्मि॑न्दे॒वा अ॒मृता॑ मा॒दय॑न्ताम्।
 अ॒ग्रेर्व॑र्म॒ परि॒ गोभि॑र्व्ययस्व॒ सं प्रो॑र्णुष्व॒ मेद॑सा॒ पीव॑सा
 च। ने॒त्वा धृ॑ष्णु॒र्हर॑सा॒ जर॑हृषा॒णो द॑ध॒द्विध॑क्ष्यन्प॒र्यङ्क्ष॑या॒तै।
 मै॒नम॑ग्रे वि॒द॒हो माऽभि॑शो॒चो माऽस्य॒ त्वच॑ चि॒क्षिपो॑
 मा शरी॑रम्। य॒दा शृ॒तं क॒रवो॑ जा॒तवे॒दोऽथे॑मे॒नं
 प्रहि॑णुता॒त्पितृ॑भ्यः। शृ॒तं य॒दा क॒रसि॑ जा॒तवे॒दोऽथे॑मे॒नं
 परि॑दत्ता॒त्पितृ॑भ्यः। य॒दा ग॒च्छा॒त्यसु॑नी॒तिमे॒ताम॑था॒ दे॒वाना॑
 व॒शनी॑र्भ॒वाति॑। सूर्यं॑ ते॒ चक्षु॑र्गच्छ॒तु वा॑त॒मा॒त्मा द्यां च॒
 गच्छ॑ पृथि॒वीं च॒ धर्म॑णा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॒ तत्र॑ ते
 हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रति॑ति॒ष्ठा शरी॑रैः। अ॒जो भा॒गस्त॑प॒सा तं
 त॑पस्व॒ तं ते॑ शो॒चिस्त॑प॒तु तं ते॑ अ॒र्चिः। या॒स्ते शि॒वास्त॑नु॒वो
 जा॒तवे॒दस्ता॑भिर्वहे॒म५ सु॒कृता॑ यत्र॒ लो॒काः। अ॒यं वै
 त्वम॒स्मादधि॒ त्वमे॒तद॒यं वै तद॑स्य॒ योनि॑र॒सि। वै॒श्वान॒रः

पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदो वहैम२ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानभ्याववृत्स्वाभिमातीर्जयेम शरीरैश्चत्वारि च॥—————[१]

य एतस्य पथो गोप्तारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो
रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथोभिरक्षितारस्तेभ्यः
स्वाहाऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपाख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते
स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्नये कर्मकृते स्वाहा यमत्र
नाधीमस्तस्मै स्वाहा। यस्त इध्मं जुभरत्सिष्विदानो मूर्धानं
वात तपते त्वाया। दिवो विश्वस्मात्सीमघायत उरुष्यः।
अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्नये
वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥—————[२]

प्र केतुना बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि वृषभो रौरवीति।
दिवश्चिदन्तादुप मामुदानं डूपामुपस्थे महिषो ववर्ध। इदं
त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व।

संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे॥
 नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तः५ हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा।
 हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्।
 अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा।
 अथा पितृन्सुविदत्राः५ अपीहि यमेन ये सधमादं मदन्ति।
 यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा।
 ताभ्याः५ राजन्परि देह्येनः५ स्वस्ति चास्मा अनमीवं च
 धेहि॥६॥

उरुणसावंसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः५ अनु।
 तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम
 एकैभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावति
 ताः५श्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधानेषु शूरांसो ये
 तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताः५श्चिदेवापि गच्छतात्।
 तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये
 चक्रिरे महत्ताः५श्चिदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः
 सः५ रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये

असन्नशैवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे।
येनापुनादिन्द्रमनोर्तमात्यै तेनाहं मां सर्वतनुं पुनामि। या
राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः।
धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा
संसृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्।
देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता
पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेह्युत्तरेमाष्टौ च॥ [३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्तं शमयामसि
क्षीरेण चोदकेन च। यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया
पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा। शीतिके
शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या सुसङ्गमयेमं
स्वग्निं शमय। शं ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः।
शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु वर्ष्याः। शं ते

स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु
शमु पृष्ठाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्रे पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः।
आयुर्वसान् उप यातु शेषं सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः।
सङ्गच्छस्व पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन परमे
व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः
सविता दधातु। यत्ते कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः
सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च
यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवः सम्भरस्व मेह
गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र
त्वा देवः सविता दधातु। इदं त एकं पुर ऊत एकं
तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि
प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व
परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्यां संविदानोत्तमं नाकमधि
रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या
राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि

जा॒तोऽस्य॒यं त्वदधि॑जायताम्। अ॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑
लो॒काय॒ स्वाहा॑॥१०॥

अव॑शीयता९ स॒धस्थे॒ पञ्च॑ च॥ [४]

आया॑तु दे॒वः सु॒मना॑भि॒रूति॑भि॒र्यमो॑ ह॒वेह॒ प्रय॑ताभि॒रक्ता॑।
आसी॑दता९ सु॒प्रयते॑ह ब॒र्हिष्य॑र्जाय जा॒त्यै मम॑ शत्रु॒हत्यै॑।
य॒मे इ॒व यत॑माने॒ यदै॑तं प्रवा॑म्भर॒न्मानु॑षा दे॒वय॑न्तः।
आसी॑दतु॒ः स्वमु॑ लो॒कं विदा॑ने स्वास॒स्थे भ॑वत॒मिन्द॑वे
नः। य॒माय॒ सोम॑ सु॒नुत॒ यमा॑य जुहुता ह॒विः। य॒मः
ह॒ यज्ञो॑ गच्छत्य॒ग्निदू॑तो अर॑ङ्क॒तः। य॒माय॑ घृ॒तव॑द्ध॒विर्जु॑होत
प्र च॑ तिष्ठत। स नो॑ दे॒वेष्वाय॑मद्दी॒र्घमा॑युः प्र जी॒वसे॑।
य॒माय॒ मधु॑मत्तम॒ः राज्ञे॑ ह॒व्यं जु॑होतन। इ॒दं नम॑ ऋषि॒भ्यः
पूर्व॑जेभ्यः पूर्वे॑भ्यः पथि॒कृद्भ्यः॑॥११॥

योऽस्य॒ कौष्ठ्य॒ जग॑तः पा॒र्थिव॑स्यैकं इ॒द्वशी॑। य॒मं
भ॑ङ्गुश्र॒वो गा॑य॒ यो राजा॑नप॒रोध्यः॑। य॒मङ्गाय॑ भ॑ङ्गुश्र॒वो यो
राजा॑नप॒रोध्यः॑। येना॒पो न॒द्यो ध॒न्वा॒नि येन॒ द्यौः पृ॑थि॒वी

दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः शफान्।
 अश्वाननश्यतो दानं यमो राजाभि तिष्ठति। यमो दाधार
 पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे यत्
 प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः।
 यमं यो विद्यात्स ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरेकमिद्वहत्। गायत्री
 त्रिष्टुप्छन्दांसि सर्वा ता यम आहिता। अहरहर्नयमानो
 गामश्च पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः।
 वैवस्वतो विविच्यन्ते यमे राजानि ते जनाः। ये
 चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह
 विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाश्च ये नमस्यन्ति
 ब्राह्मणाश्चापचित्यति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबन्ते
 यमः। अत्रा नो विश्वपतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

पृथिकृद्ध्यो विजानतेऽनु वेनति॥—————[५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सः शतधारमेतम्।
 तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभरत्पिन्वमाने।

द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
 तृतीयं योनिमनु सश्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः।
 इमं संमुद्रं शतधारमुत्सव्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये।
 घृतं दुहानामदितिं जनायाग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन्।
 अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च
 नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तुभिर्व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै।
 सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे।
 तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा
 बध्यन्तां शुनमष्टामुदिङ्गय शुनांसीरा शुनमस्मासु धत्तम्।
 शुनांसीराविमां वाचं यद्विवि चक्रथुः पयः। तेनेमामुप
 सिञ्चतम्। सीते वन्दामहे त्वाऽर्वाची सुभगे भव। यथा
 नः सुभगा संसि यथा नः सुफला संसि। सवितैतानि
 शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव।
 विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म तमसस्पा रमस्य।
 ज्योतिरापाम सुवरगन्म॥१५॥

प्र वाता॒ वान्ति॑ प॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते॒ पिन्व॑ते
 सुवः॑। इरा॒ विश्व॑स्मै भुव॑नाय जायते यत्प॒र्जन्यः॑ पृथि॒वीः
 रेत॒साऽव॑ति। यथा॑ य॒माय॑ हार्म्यमव॑प॒न्पञ्च॑ मान॒वाः। ए॒व
 व॑पामि हार्म्यं यथा॑साम जी॒वलो॒के भूर॑यः। चि॒तः स्थ
 परि॒चित॑ ऊ॒र्ध्वचि॑तः श्रय॑ध्वं पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः
 साद॑यतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। आप्या॑यस्व॒ सन्तै॑॥१६॥

अ॒घ्निया अ॑गन्म स॒प्त च॑॥ [६]

उत्ते॑ तन्नोमि पृथि॒वीं त्वत्प॑री॒मं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒हः
 रि॒षम्। ए॒ताः स्थू॑णां पि॒तरो॑ धारयन्तु तेऽत्रा॑ य॒मः
 साद॑नात्ते मि॒नोतु॑। उप॑सर्प मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं
 पृथि॒वीः सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम॑दा यु॒वति॑र्दक्षि॒णाव॑त्येषा त्वा
 पातु॒ निर्ऋ॑त्या उ॒पस्थे॑। उ॒द्धश्च॑स्व पृथि॒वि मा वि॒बाधि॑थाः
 सू॒पाय॑नास्मै भव॒ सूप॑वश्च॒ना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑सि॒चाभ्ये॑न
 भूमि॑ वृणु। उ॒द्धश्च॑माना पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि स॒हस्रं॑ मि॒तु
 उप॒ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासो॑ मधु॒श्रुतो॑ वि॒श्वाहा॑स्मै शर॒णाः

सन्त्वत्र। एणी॑र्धा॒ना हरि॑णी॒रर्जु॑नीः सन्तु धे॒नवः॑। तिल॑वत्सा॒
ऊर्ज॑मस्मै दु॒हा॒ना वि॒श्वाहा॑ सन्त्वनप॑स्फुरन्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा निधी॑यते गृ॒हे। अक्षि॑ति॒र्नामं॑ ते
असौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑ प्रभ॑रेम ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॑ जीव॑न्त॒ उत्तरं॑
भरेम। तत्त्व॑मारो॒हासो॑ मे॒घ्यो भव॑ य॒मेन॒ त्वं य॒म्या संवि॑दानः।
मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धिष्ठां॒ मा मा॒ता पृ॑थिवि॒ त्वम्। पि॒तृन्
हि यत्र॑ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धे॒थां
मा मा॒ता पृ॑थि॒वी म॒ही। वैव॒स्वतः॑ हि गच्छा॑सि यम॒राज्ये॑
वि॒राज॑सि। न॒ळं प्ल॒वमारो॑हैतं न॒ळेन॑ प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं
न॒ळप्ल॑वो भू॒त्वा सन्त॑र॒ प्रत॑रोत्तर॥१८॥

स॒वि॒तैतानि॑ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॑ आद॑धे। तेभ्यः॑
पृथि॒वि शं भ॑व। षड्ढो॑ता॒ सूर्यं॑ ते चक्षु॑र्गच्छतु वात॑मा॒त्मा
द्यां च॑ गच्छ॑ पृथि॒वीं च॑ धर्म॑णा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॑ तत्रं
ते हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रतिति॑ष्ठा शरी॑रैः। परं॑ मृ॒त्यो अनु॑परे॒हि
पन्थां॑ यस्ते॒ स्व इत॑रो देव॒याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑

ब्रवीमि मा नः प्रजाः रीरिषो मोत वीरान्। शं वातः
 शः हि ते घृणिः शमुं ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः
 शग्माः। पृथिव्यास्त्वा लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो
 देवतां। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अन्तरिक्षस्य
 त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य त्वा
 विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवतां। प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु तया देवतया॥१९॥

अपूपवान्धृतवाः श्वरुरेह सीदतूत्तभुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि।
 योनिःकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां घृतभागा इह स्थ।
 एषा ते यमसादने स्वधा निर्धीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा
 ताः रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां
 त्वा मा दभन्पितरो देवतां। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया
 देवतया। अपूपवाञ्छृतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमाः श्वरुरेह
 सीदतूत्तभुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिःकृतः पथिकृतः
 सपर्यत ये देवानाः शृतभागाः क्षीरभागा दधिभागा

मधुभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निर्धीयते
 गृहेऽसौ। शताक्षरा सहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा तां
 रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा
 मा दम्भन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया
 देवतया॥ २०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तर देवतया द्वे च॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र।
 तास्ते यमः पितृभिः संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः करोतु।
 त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां त्वा
 मध्यादाददे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणां स्तम्बमाहरैतां
 प्रियतमां मम। इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु।
 काशानां स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः
 पराभवन्नघायवो यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणां स्तम्बमाहर
 पितृणामौषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो
 फलम्॥ २१॥

लो॒कं पृ॒ण ता अ॒स्य सू॒द॒दो॒हसः। शं वा॒तः शं हि ते
घृ॒णिः श॒मु ते स॒न्त्वोष॑धीः। क॒ल्प॒न्तां ते दि॒शः सर्वाः॑।
इ॒दमे॒व मे॒तोऽप॑रा॒मार्ति॑मारा॒म काश्च॑न। तथा॒ तद॑श्चि॒भ्यां कृ॑तं
मि॒त्रेण॒ वरु॑णेन च। व॒रणो वा॑रयादि॒दं दे॒वो वन॑स्पतिः। आ॒र्त्यै
नि॒र्ऋ॒त्यै द्वे॒षाच्च॑ वन॑स्पतिः। वि॒धृति॑रसि॒ विधा॑रया॒स्मद॒घा
द्वे॒षाँसि॑ श॒मि श॒मया॒स्मद॒घा द्वे॒षाँसि॑ य॒व य॒वया॒स्मद॒घा
द्वे॒षाँसि॑। पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं गच्छ॑ दि॒शो
गच्छ॑ सु॒वर्ग॑च्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ दि॒शो गच्छ॑ दि॒वं गच्छा॑न्तरि॒क्षं
गच्छ॑ पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒ऽऽपो वा॑ गच्छ॒ यदि॑ तत्र॒ ते हि॒तमोष॑धीषु
प्रति॑ति॒ष्ठा शरी॑रैः। अ॒श्मन्व॑ती रे॒वती॑र्यद्वै दे॒वस्य॑ स॒वितुः
प॒वित्रं॒ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु॥ २२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रो॒हता॑ऽऽयु॒र्जर॑सं गृणा॒ना अ॑नुपूर्वं यत॑माना॒ यति॑ष्टा।
इ॒ह त्वष्टा॑ सु॒जनि॑मा सु॒रत्नो॑ दी॒र्घमा॑युः करतु जी॒वसे॑ वः।
यथा॑ऽहान्यनुपूर्वं भव॑न्ति॒ यथ॑र्तव॒ ऋ॒तुभि॑र्यन्ति॒ क्लृ॒ताः। यथा॑

न पूर्वमपरो जहाँत्येवा धातरायूँषि कल्पयैषाम्। न हि ते
 अग्ने तनुवै कूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजनं पुनर्जरायु
 गौरिवा। अप नः शोशुचदधमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः
 शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा। अनङ्वाहमन्वारभामहे स्वस्तये।
 स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य।
 प्राञ्जोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
 मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
 आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः।
 इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्।
 शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीस्तिरो मृत्युं दद्महे पर्वतेन।
 इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्।
 अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्ने।
 यदाञ्जनं त्रैककुदं जातं हिमवतस्परि। तेनामृतस्य
 मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्भिन्नत्स्योषधे पृथिव्या

अधि॑। ए॒वमि॒म उ॒द्विन्दन्तु॑ की॒र्त्या यश॑सा ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑।
अ॒जोऽस्य॑जा॒स्मद॒घा द्वे॒षाँसि॑ य॒वोऽसि॑ य॒वया॒स्मद॒घा
द्वे॒षाँसि॑॥ २४ ॥

भव॒ ज॒म्भया॑म॒सि त्रीणि॑ च॥ ————— [९]

अप॑ न॒ः शोशु॑च॒दघ॑म॒ग्ने शुशु॑ध्या र॒यिम्। अप॑ न॒ः
शोशु॑च॒दघ॑म्। सु॒क्षेत्रि॒या सु॑गातु॒या व॑सू॒या च॑ यजामहे।
अप॑ न॒ः शोशु॑च॒दघ॑म्। प्रय॒द्वन्दि॑ष्ठ ए॒षां प्रा॒स्माका॑सश्च
सू॒रयः॑। अप॑ न॒ः शोशु॑च॒दघ॑म्। प्रय॒दग्नेः॑ सह॑स्वतो वि॒श्वतो॑
यन्ति॑ सू॒रयः॑। अप॑ न॒ः शोशु॑च॒दघ॑म्। प्रय॒त्ते अ॒ग्ने सू॒रयो॑
जाये॑महि प्र ते॒ व॒यम्। अप॑ न॒ः शोशु॑च॒दघ॑म्॥ २५ ॥

त्व॑ हि वि॒श्वतो॑मुख वि॒श्वतः॑ परि॒भूर॑सि। अप॑ न॒ः
शोशु॑च॒दघ॑म्। द्वि॒षो नो॑ वि॒श्वतो॑मु॒खाऽति॑ नावे॒वं
पा॒रय। अप॑ न॒ः शोशु॑च॒दघ॑म्। स न॒ः सि॒न्धुमि॑व
ना॒वया॑ति॒ पर्षा॑ स्व॒स्तये॑। अप॑ न॒ः शोशु॑च॒दघ॑म्।
आपः॑ प्रव॒णादि॑व य॒तीर॑पा॒स्मत्स्य॑न्दताम॒घम्। अप॑ न॒ः
शोशु॑च॒दघ॑म्। उ॒द्वना॑दु॒दका॑नी॒वापा॑स्मत्स्य॑न्दताम॒घम्।

अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः
 स्वान्गृहान्। अपं नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः
 पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः
 शोशुचदधम्॥ २६॥

अधमघं चत्वारि च॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्।
 अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्टै।
 मयैतां माऽस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं
 यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ
 पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं
 त्वा पयसोप सःसंदेम। सः रय्या समु वर्चसा सचस्वा
 नः स्वस्तये। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः।
 तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां
 दुहिता वसूनाः स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं
 चिकितुषे जनाय मागामनागामदितिं वधिष्ट। पिबतूदकं

तृणान्यत्तु। ओमुत्सृजत॥२७॥

वधिष्ट द्वे च॥ [११]

सन्त्वा॑ सि॒श्रामि॒ यजु॑षां प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सु॒म॒ङ्ग॒ली॒रि॒यं व॒धू॒रि॒मा॑ सं॒मेत॒ पश्य॑त। सौ॒भा॒ग्य॒म॒स्यै
द॒त्त्वा॒या॒था॒स्तं वि॒ परै॑तन। इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्रा॑
सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्रा॒ना धे॑हि पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥
आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वा॒णा ची॑र॒मा॒त्मनः॑। वा॒सा॑सि
मम॒ गाव॑श्च। अ॒न्न॒पा॒ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे श्रि॒य॒माव॑ह।
ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो॑ मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो॑ भव॒त्व॒र्य॒मा। शं न॒
इन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॑ विष्णु॒रुरु॒क्रमः॑। नमो॑ ब्रह्म॑णे।
नम॑स्ते वा॒यो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑
ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं व॑दिष्यामि। स॒त्यं व॑दिष्यामि।
तन्मा॑मवतु। तद्व॒क्तार॑मवतु। अव॑तु मा॒म्। अव॑तु व॒क्तार॑म्।
ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं व॑दिष्यामि पञ्च॑ च॥ [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः॑। वर्णः॒ स्वरः॑। मात्रा॒ बलम्। सामं॑
सन्ता॒नः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॑॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥ [२]

स॒ह नो॑ यशः। स॒ह नो॑ ब्रह्मव॒र्च॒सम्। अथा॑तः
स॒ं॒हि॒ता॒या उप॑निषदं व्याख्यास्यामः॑। पञ्च॒स्व॒धि॒कर॑णेषु।
अधि॑लोकमधि॒ज्यौति॑षमधि॒विद्य॑मधि॒प्रज॑मध्या॒त्मम्। ता
महा॑स॒ं॒हि॒ता इ॑त्याचक्षते। अथा॑धि॒लो॒कम्। पृथि॑वी
पूर्व॑रूपम्। द्यौरु॒त्तर॑रूपम्। आका॑शः स॒न्धिः॑॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः
 पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः
 सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः
 पूर्वरूपम्॥ ४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्।
 इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्।
 पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्।
 इत्यधिप्रजम्॥ ५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्।
 वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा
 महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद।
 सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण
 लोकेन॥ ६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव।
 स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देवधारणो भूयासम्।

शरीरं मे विचरूषणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि
विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयापिहितः। श्रुतं मे गोपाय।
आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने
च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह
स्वाहा॥ आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥ वि मांऽऽयन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥ प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥
दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥ शमायन्तु ब्रह्मचारिणः
स्वाहा॥८॥

यशो जनैऽसानि स्वाहा॥ श्रेयान् वस्यंसोऽसानि स्वाहा॥
तं त्वां भगु प्रविशानि स्वाहा॥ स मां भगु प्रविश स्वाहा॥
तस्मिन्सहस्रशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा॥ यथाऽऽपः
प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा॥ प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र
मां पद्यस्व॥९॥

भूर्भुवः सुव॒रिति॑ वा ए॒तास्ति॒स्रो व्या॑हृतयः। तासा॑मु॒हस्मै॒ तां
च॑तु॒र्थीम्। माहा॑चमस्यः प्रवे॑दयते। मह॒ इति॑। तद्ब्र॑ह्म। स
आ॒त्मा। अङ्गान्य॑न्या दे॒वताः॑। भूरिति॑ वा अ॒यं लो॒कः। भुव॒
इत्य॑न्तरि॒क्षम्। सुव॒रित्य॑सौ लो॒कः॥१०॥

मह॒ इत्या॑दित्यः। आ॒दि॒त्येन॒ वाव॑ सर्वे लो॒का म॑हीयन्ते।
भूरिति॑ वा अ॒ग्निः। भुव॒ इति॑ वा॒युः। सुव॒रित्या॑दित्यः।
मह॒ इति॑ च॒न्द्रमाः॑। च॒न्द्रम॑सा वाव॑ सर्वा॑णि ज्योती॑र॒पि
म॑हीयन्ते। भूरिति॑ वा ऋचः॑। भुव॒ इति॑ सा॒मानि॑। सुव॒रिति॑
यजू॑र॒पि॥११॥

मह॒ इति॑ ब्र॒ह्म। ब्र॒ह्मणा॑ वाव॑ सर्वे वे॒दा म॑हीयन्ते। भूरिति॑
वै प्रा॒णः। भुव॒ इत्य॑पानः। सुव॒रिति॑ व्या॒नः। मह॒ इत्य॑न्नम्।
अ॒न्नेन॒ वाव॑ सर्वे प्रा॒णा म॑हीयन्ते। ता वा ए॒ताश्च॑तस्रश्चतु॒र्धा।
च॑तस्रश्चतस्रो व्या॑हृतयः। ता यो वेद॑। स वेद॒ ब्र॒ह्म। सर्वे॑ऽस्मै
दे॒वा ब॒लिमा॑व॒हन्ति॥१२॥

अ॒सौ लो॒को यजू॑र॒पि वेद॑ द्वे च॑॥

स य ए॒षोऽन्तर॑हृ॒दय आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पु॒रुषो
मनो॑मयः। अमृ॑तो हि॒र॒ण्मयः॑। अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष
स्तन॑ इ॒वाव॑ल॒म्बते॑। सै॒न्द्रयो॑निः। यत्रा॒सौ कै॑शा॒न्तो वि॒वर्त॑ते।
व्य॒पोह्य॑ शी॒र्षक॑पा॒ले। भूरि॑त्य॒ग्नौ प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। भुव॒ इति॑
वा॒यौ॥१३॥

सुव॒रि॒त्यादि॒त्ये। मह॒ इति॑ ब्र॒ह्मणि॑। आ॒प्नोति॑ स्वा॒राज्य॑म्।
आ॒प्नोति॑ मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒-
ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒का॒शशरी॑रं ब्र॒ह्म।
स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑ आ॒नन्द॑म्। शा॒न्ति॑समृ॒द्धम॒मृत॑म्।
इति॑ प्राची॒नयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॑मृतमेकं च॥ _____ [६]

पृ॒थि॒व्यन्त॑रि॒क्षं द्यौर्दि॑शोऽवा॒न्तर॑दि॒शाः। अ॒ग्नि॒र्वा॒युरा॑दि॒त्य-
श्च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो वन॒स्पत॑य आका॒श
आ॒त्मा। इत्य॑धि॒भूत॑म्। अथा॒ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नोऽपा॒न
उ॑दानः संमा॒नः। चक्षुः॑ श्रोत्रं मनो वाक्चक्षुः। चर्म मा॒स॒स॒ङ्

स्नावास्थिं म॒ज्जा। ए॒तदधि॑ वि॒धाय॑र्षि॒रवो॑चत्। पाङ्क॑ वा
इ॒दं सर्व॑म्। पाङ्के॑नै॒व पाङ्क॑ः स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥

सर्वमेकं च॥ _____ [७]

ओमि॑ति ब्र॒ह्म। ओमि॑ती॒दं सर्व॑म्। ओमि॑त्ये॒तदनु॑कृति
ह स्म॒ वा अ॒प्योश्चा॑व॒येत्या॑श्चाव॒यन्ति॑। ओमि॑ति
सा॒मानि॑ गा॒यन्ति॑। ओ॒ं शोमि॑ति श॒स्त्राणि॑ श॒ंसन्ति॑।
ओमि॑त्यध्व॒र्युः प्र॑ति॒गरं॑ प्र॒तिगृ॑णाति। ओमि॑ति ब्र॒ह्मा
प्र॑सौति। ओमि॑त्यग्नि॒होत्र॑मनु॒जाना॑ति। ओमि॑ति ब्रा॒ह्मणः॑
प्र॑व॒क्ष्यन्ना॑हु ब्र॒ह्मोपा॑प्रवा॒नीति॑। ब्र॒ह्मैवोपा॑प्रोति॥१६॥

ओन्दशं॥ _____ [८]

ऋ॒तं च॑ स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑ च। सत्यं च॑ स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑
च। तप॑श्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑ च। दम॑श्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑
च। शम॑श्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑ च। अ॒ग्नय॑श्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑
च। अ॒ग्निहो॑त्रं च॑ स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑ च। अ॒तिथ॑यश्च
स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑ च। मा॒नुषं॑ च॑ स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑ च।
प्र॒जा च॑ स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑ च। प्र॒जन॑श्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॑

च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति सत्यवचा
 राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने
 एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥ [१]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा ऊर्ध्वपवित्रो
 वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सवर्चसम्। सुमेधा
 अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥ [१०]

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं
 चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
 प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्।
 धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न
 प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो
 भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि
 कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं

सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः।
तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम्। श्रद्धया देयम्।
अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। हिया देयम्। भिया
देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा
वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा
धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः।
अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता
आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्।
तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा
वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु
चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्सु च॥—[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं

न॒ इन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॑
 ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वायो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वामे॒व
 प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑वादिषम्। ऋ॒तम॑वादिषम्। स॒त्यम॑वादिषम्।
 तन्मा॑मा॒वीत्। तद्व॒क्तार॑मा॒वीत्। आ॒वीन्मा॑म्। आ॒वीद्व॒क्तार॑म्।
 ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥२३॥

स॒त्यम॑वादिषं पञ्च च॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नो॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे।
 तेज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहे॑। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑
 शान्तिः॑॥

ब्रह्म॑विदा॑प्नोति॒ परम्॑। तदेषा॑भ्यु॒क्ता। स॒त्यं ज्ञा॒नम॑न॒न्तं
 ब्रह्म॑। यो वेद॑ निहि॒तं गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन्। सोऽश्रु॑ते
 सर्वा॑न्का॒मा॑न्त॒सह॑। ब्रह्म॑णा विप॒श्चिते॑ति। तस्मा॑द्वा
 ए॒तस्मा॑दा॒त्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आ॒का॒शाद्वा॒युः।
 वा॒यो र॒ग्निः। अ॒ग्नेरा॑पः। अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॑थि॒व्या

ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा
 एष पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः
 पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा।
 तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीः श्रिताः।
 अथो अन्नैव जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नं
 हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। सर्वं वै
 तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासन्ते। अन्नं हि भूतानां
 ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते।
 जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च भूतानि। तस्मादन्नं
 तदुच्येत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
 आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव।
 तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राणं एव
 शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश
 आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवंश्च ये। प्राणो
 हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त
 आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः।
 तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा।
 यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर
 आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव।
 तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव
 शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा।
 अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो
 विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा।
 यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर
 आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध
 एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव
 शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा।

महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः
सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न
प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्समश्नुत
इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा
एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः।
तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्।
अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः
पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं
प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति
चेद्वेदः। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर
आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं
लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुंलोकं
प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३) उ। सौऽकामयत। बहु स्यां

प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदं
 सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्।
 तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च।
 निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं
 चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते।
 तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असृष्ट्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै सदजायत।
 तदात्मानं स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्येत इति। यद्वै
 तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी
 भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश
 आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष
 एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां
 विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष
 एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव
 भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्नि-

श्रेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य
 मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः।
 आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य
 पूर्णा स्यात्। स एको मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां
 आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य
 चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स
 एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां
 चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक
 आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां
 देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य
 चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः।
 स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः।

श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य। ते ये शतमिन्द्रस्यानन्दाः।
 स एको बृहस्पतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।
 ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः। स एकः प्रजापतेरानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य। ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः।
 स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य। स
 यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्।
 अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं
 प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं मनोमयमात्मानमुप-
 सङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति।
 एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कामति। तदप्येष श्लोको
 भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो
 विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एतं ह वाव न तपति।
 किमहं साधु नाकुरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य
 एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं
 स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि
ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहे॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
शान्तिः॑॥

भृ॒गुर्वै वा॑रु॒णिः। वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार। अधी॑हि भगवो॒
ब्र॒ह्मेति॑। तस्मा॑ ए॒तत्प्रो॑वाच। अन्नं॑ प्रा॒णं चक्षुः॑ श्रोत्रं॒
मनो॑ वाच॒मिति॑। त॒ ५ हो॑वाच। यतो॒ वा इ॒मानि॑
भू॒ता॒नि जा॑यन्ते। येन॒ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। यत्प्रय॑न्त्य॒भि
संवि॑शन्ति। तद्विजि॑ज्ञासस्व। तद्व॒ह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत।
स तप॑स्त॒त्त्वा॥१॥

अन्नं॑ ब्र॒ह्मेति॑ व्य॒जाना॑त्। अ॒न्नाद्धे॑व खल्वि॒मानि॑ भू॒ता॒नि
जा॑यन्ते। अ॒न्नेन॑ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। अन्नं॑ प्रय॑न्त्य॒भि
संवि॑शन्तीति॑। तद्विजि॑ज्ञाय। पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार।
अधी॑हि भगवो॒ ब्र॒ह्मेति॑। त॒ ५ हो॑वाच। तप॑सा॒ ब्र॒ह्म
विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्र॒ह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स

तपस्तप्त्वा॥२॥

प्रा॒णो ब्र॒ह्मेति॒ व्य॑जानात्। प्रा॒णाद्धै॑व खल्वि॒मानि॒ भू॒ता॒नि॒
जा॒य॑न्ते। प्रा॒णेन॒ जा॒ता॒नि॒ जी॒व॑न्ति। प्रा॒णं प्र॑य॒न्त्य॒भि
सं॒वि॒श॒न्तीति॑। तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं पि॒तर॑मु॒प॑स॒सार।
अ॒र्धा॑हि भगवो ब्र॒ह्मेति॑। त॒५ हो॑वाच। तप॑सा ब्रह्म
विजि॑ज्ञासस्व। तपो ब्र॒ह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्र॒ह्मेति॒ व्य॑जानात्। मन॑सो ह्यै॒व खल्वि॒मानि॒ भू॒ता॒नि॒
जा॒य॑न्ते। मन॑सा जा॒ता॒नि॒ जी॒व॑न्ति। मनः प्र॑य॒न्त्य॒भि
सं॒वि॒श॒न्तीति॑। तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं पि॒तर॑मु॒प॑स॒सार।
अ॒र्धा॑हि भगवो ब्र॒ह्मेति॑। त॒५ हो॑वाच। तप॑सा ब्रह्म
विजि॑ज्ञासस्व। तपो ब्र॒ह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा॥४॥

वि॒ज्ञानं ब्र॒ह्मेति॒ व्य॑जानात्। वि॒ज्ञानाद्धै॑व खल्वि॒मानि॒
भू॒ता॒नि॒ जा॒य॑न्ते। वि॒ज्ञाने॑न जा॒ता॒नि॒ जी॒व॑न्ति। वि॒ज्ञानं
प्र॑य॒न्त्य॒भि सं॒वि॒श॒न्तीति॑। तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं

पितॄ॑मु॒प॑स॒सार। अ॒र्धो॑हि भ॒गवो॑ ब्र॒ह्मेति॑। त॒५ हो॑वाच।
तप॑सा ब्र॒ह्म विजि॑ज्ञासस्व। तपो॑ ब्र॒ह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत।
स तप॑स्त॒त्त्वा॥५॥

आ॒न॒न्दो ब्र॒ह्मेति॑ व्य॒जानात्। आ॒न॒न्दा॒द्यैव॑ ख॒ल्विमा॑नि
भू॒ता॒नि जा॑यन्ते। आ॒न॒न्देन॑ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। आ॒न॒न्दं
प्र॑यन्त्य॒भि संवि॑शन्तीति॑। सैषा भा॑र्ग॒वी वा॑रु॒णी वि॒द्या। प॒रमे॑
व्यो॒मन् प्र॑ति॒ष्ठिता। य ए॒वं वेद॑ प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति। अ॒न्न॒वान॒न्नादो॑
भ॒वति॑। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑।
म॒हान्की॒र्त्या॥६॥

अ॒न्नं न नि॑न्द्यात्। तद्वृ॒तम्। प्रा॒णो वा अ॒न्नम्। शरी॑रम॒न्नाद॑म्।
प्रा॒णे शरी॑रं प्र॒ति॒ष्ठित॑म्। शरी॑रे प्रा॒णः प्र॒ति॒ष्ठितः॑।
तदे॒तद॒न्नम॑न्ने प्र॒ति॒ष्ठित॑म्। स य ए॒तद॒न्नम॑न्ने प्र॒ति॒ष्ठितं॑ वेद॑
प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति। अ॒न्न॒वान॒न्नादो॑ भ॒वति॑। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑
प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥७॥

अ॒न्नं न परि॑चक्षीत। तद्वृ॒तम्। आपो॑ वा अ॒न्नम्।
ज्योति॑र॒न्नाद॑म्। अ॒प्सु ज्योतिः॑ प्र॒ति॒ष्ठित॑म्। ज्योति॑ष्यापः

प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने
 प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति।
 महान्भवति प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्।
 आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे
 पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
 एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति।
 महान्भवति प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यया कया
 च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते।
 एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 एतद्वै मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 एतद्वै अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः।
 कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति
 पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति

वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पुशुषु। ज्योतिरिति
 नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे।
 तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत।
 महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम
 इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्ब्रह्मेत्युपासीत।
 ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं
 म्रियन्ते द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः। स
 यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्।
 अस्माल्लोकात्प्रेत्या। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं
 प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं मनोमयमात्मानमुप-
 सङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतमानन्दमय-
 मात्मानमुपसङ्कम्य। इमाँल्लोकान्कामात्री कामरूप्यनु-
 सञ्चरन्। एतत्साम गायन्नास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३)
 वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)-
 ऽहमन्नादः। अह३ श्लोककृदह३ श्लोककृदह३ श्लोककृत्।
 अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य

ना(३) भा॒ङ्। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अ॒हमन्न॒मन्न॑म॒दन्त॒मा(३) द्धि। अ॒हं वि॒श्वं भुव॑न्म॒भ्य॑भ॒वाम्।
 सु॒व॒र्न ज्योतीः॑। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॑प॒निषत्॑॥१०॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। तेज॒स्वि
 ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
तेज॑स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॑वहै। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
शान्तिः॑॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भ॑स्य पा॒रे भुव॑नस्य॒ मध्ये॒ नाक॑स्य पृ॒ष्ठे म॑ह॒तो
म॒हीया॑न्। शु॒क्रेण॒ ज्योती॑र॒षि स॑मनु॒प्रवि॑ष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति
ग॒र्भे अ॒न्तः॥ यस्मि॑न्नि॒दः सं च॒ विचै॑ति॒ सर्वं॑ यस्मि॑न्दे॒वा
अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुः। तदे॒व भू॑तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं
तद॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन्॥ येना॑ऽऽवृ॒तं खं च॒ दिवं॑ म॒हीं
च॒ येना॑ऽऽदि॒त्यस्त॑प॒ति तेज॑सा॒ भ्राज॑सा च। यम॒न्तः
संमु॒द्रे क॒वयो॒ वय॑न्ति॒ यद॒क्षरे॑ पर॒मे प्र॒जाः॥ यतः॑
प्रसू॑ता ज॒गतः॒ प्रसू॑ती॒ तोये॑न जी॒वान् व्यस॑स॒र्ज भू॑म्या॑म्।
यदोष॑धीभिः पु॒रुषा॑न्प॒शूश्च॒ विवे॑श भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥
अतः॑ परं॒ नान्य॑दणी॒यसः॑ हि॒ परा॑त्परं॒ यन्म॑ह॒तो म॒हान्त॑म्॥

यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात् ॥ १ ॥
 तदेव तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम् । इष्टापूर्तं
 बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः ॥
 तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः । तदेव शुक्रममृतं
 तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः ॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः
 पुरुषादधि । कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः ॥
 अर्द्धमासा मासा ऋतवः संवत्सरश्च कल्पन्ताम् । स आपः
 प्रदुधे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः ॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्यञ्चं
 न मध्ये परिजग्रभत् । न तस्येशे कश्चन तस्य नाम
 महद्यशः ॥ २ ॥

न सन्दृशेति तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम् ।
 हृदा मनीषा मनसाऽभिकृतो य एनं विदुरमृतास्ते
 भवन्ति ॥ अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ ॥ एष हि
 देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वा हि जातः स उ गर्भे अन्तः ।
 स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठति

वि॒श्वतो॑मुखः॥ वि॒श्वत॑श्चक्षुरु॒त वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त
उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं बा॒हुभ्यां॑ नम॑ति सं पत॑त्रैर्द्यावा॑पृथि॒वी
ज॒नय॑न्दे॒व एकः॥ वे॒नस्त॑त्पश्य॒न्विश्वा॑ भुव॑नानि वि॒द्वान्
यत्र॑ वि॒श्वं भव॑त्येक॑नीलम्। यस्मि॑न्नि॒दं सं च॑ वि॒चैक॑
स ओ॒तः प्रो॑तश्च वि॒भुः प्र॒जासु॑। प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॑ नु
वि॒द्वान्गन्ध॒र्वो नाम॑ निहि॑तं गुहा॑सु॥३॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता गुहा॑सु यस्तद्वे॒द सवि॑तुः पि॒ताऽस॑त्।
स नो॑ बन्धु॑र्जनि॒ता स वि॑धा॒ता धामा॑नि वे॒द भुव॑नानि
विश्वा॑। यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॑तीये धामा॑न्यभ्यैर॑यन्त।
परि॑ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑ लो॒कान् परि॑
दिशः॑ परि॑ सुवः॑। ऋ॒तस्य॑ तन्तुं॑ वि॒ततं॑ वि॒चृत्य॑
तद॑पश्य॒त्तद॑भवत् प्र॒जासु॑। प॒रीत्य॑ लो॒कान्प॒रीत्य॑ भू॒तानि॑
प॒रीत्य॑ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ दिशश्च। प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा
ऋ॒तस्य॑ऽऽत्मन॑ऽऽत्मानं॑म॒भिसम्ब॑भूव। स॒दस॑स्पतिम॒द्भुतं॑
प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्य॑म्। सनि॑ मे॒धाम॑यासिषम्। उद्दी॑प्यस्व
जा॒तवे॑दोऽप॒घ्नन्नि॑र्ऋ॒तिं मम॑॥४॥

प॒शूँश्च॒ म॒ह्य॒माव॑ह॒ जी॒वनं॑ च॒ दि॒शो दि॒श। मा नो॑
हि॒ंसी॒ज्जा॒तवे॒दो गाम॑श्च॒ पुरु॑षं॒ जग॑त्। अ॒बिभ्र॑द॒ग्न आ॒ग॑हि
श्रि॒या मा॒ परि॑पातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरु॑षस्य वि॒द्म स॒हस्रा॒क्षस्य॑ म॒हादे॒वस्य॑ धीम॒हि। तन्नो॑ रु॒द्रः
प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ म॒हादे॒वाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑
रु॒द्रः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ व॒क्रतु॑ण्डाय॑ धीम॒हि।
तन्नो॑ दन्तिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ च॒क्रतु॑ण्डाय॑
धीम॒हि॥५॥

तन्नो॑ नन्दिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ म॒हासे॒नाय॑
धीम॒हि। तन्नः॑ षण्मुखः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑
सुव॑र्णप॒क्षाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ गरुडः प्रचो॒दया॑त्। वे॒दा॒त्म॒नाय॑
वि॒द्महे॑ हि॒रण्य॒ग॒र्भाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ ब्र॒ह्म प्रचो॒दया॑त्।
ना॒रा॒य॒णाय॑ वि॒द्महे॑ वा॒सुदे॒वाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ विष्णुः
प्रचो॒दया॑त्। व॒ज्र॒न॒खाय॑ वि॒द्महे॑ तीक्ष्ण॑द॒ष्ट्राय॑ धीम॒हि॥६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे
महद्युतिकराय धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्।
वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि।
तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वं हरतु मे पापं
दूर्वा दुःस्वप्ननाशनी। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः
परुषः परि॥ ७ ॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि
सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा
वयम्। अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा। शिरसा
धारयिष्यामि रक्षस्व मां पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन

शंतबाहुना। मृत्तिके हनं मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्।
मृत्तिके ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाभिमन्त्रिता। मृत्तिके देहि मे
पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्॥८॥

मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके। तया हृतेन
पापेन गच्छामि परमां गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यतं इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि। मघवन्छुग्धि
तव तन्न ऊतये विद्विषो विमृधो जहि। स्वस्तिदा
विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः
स्वस्तिदा अभयङ्करः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति
नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति
नो बृहस्पतिर्दधातु। आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः
शिमीवाञ्छरुमा९ ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसावनानि
नार्वाग्निन्द्रं प्रतिमानानिदेभुः॥९॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो वेन आवः।

सबुध्रियां उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसंतश्च
 विवेः। स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षरा निवेशनी।
 यच्छानः शर्म सप्रथाः। गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां
 करीषिणीम्। ईश्वरीः सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम्।
 श्रीर्मे भजतु। अलक्ष्मीर्मे नश्यतु। विष्णुमुखा वै
 देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकाननपज्य्यमभ्यजयन्। महाः इन्द्रो
 वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मघवां करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान्
 द्वेष्टि। सोमानः स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं
 य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्त्सीदतु
 योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति
 दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं
 तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर
 विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधौ नुदस्वाथाभयं कृणुहि
 विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै

भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा
मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह
नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरङ्ग मामवो यस्य क्षयाय
जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया
भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा
कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः
सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम
इन्द्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपंगच्छतात्।
अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो
राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्।

यश्चाप्सु वरुणः स पुनात्वधमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने
सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचता परुष्ण्या। असिक्रिया
मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च
सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः
समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि
विदधद्विधस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता
यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो
सुवः। यत्पृथिव्या रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी।
इमास्तदापो वरुणः पुनात्वधमर्षणः। पुनन्तु वसवः
पुनातु वरुणः पुनात्वधमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य
गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्।
द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयं सञ्श्रितं सुवः॥१४॥

स नः सुवः सञ्शिशधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि।
ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि।

अ॒हम॑स्मि॒ ब्र॒ह्म॑हम॑स्मि। अ॒हमे॒वाहं॑ मां जु॒होमि॒ स्वाहा॑।
 अ॒का॒र्य॒का॒र्य॒वकी॑र्णी स्ते॒नो भ्रू॑ण॒हा गु॑रु॒त॒ल्प॒गः।
 वरु॑णोऽपा॒म॒घम॑र्ष॒णस्त॑स्मा॒त्पा॒पात् प्र॑मु॒च्य॒ते। र॒जो
 भू॒मि॑स्त्व॒मां॑ रो॒दय॑स्व॒ प्रव॑दन्ति॒ धीराः॑। आ॒क्रान्त्स॑मु॒द्रः
 प्र॒थ॒मे वि॒ध॒र्मं ज॒नय॑न्प्र॒जा भुव॑नस्य॒ राजा॑। वृ॒षा प॒वित्रे॑
 अधि॑ सानो॒ अव्यै॑ बृ॒हत्सो॑मो॒ वावृ॑धे सु॒वान॒ इन्द्रुः॑॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जा॒तवे॑द॒से सु॒नवा॑म॒ सोम॑म॒राती॒यतो॑ निज॑हाति॒ वेदः॑। स
 नः॑ पर्ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॑ ना॒वेव॒ सिन्धुं॑ दु॒रि॒ताऽत्य॑ग्निः।
 ता॒म॒ग्नि॒वर्णां॑ तप॑सा॒ ज्वल॑न्तीं॒ वैरो॑च॒नीं क॑र्म॒फले॑षु जु॒ष्टा॑म्।
 दु॒र्गा दे॒वीं॑ श॒रण॑म॒हं प्र॑प॒द्ये सु॒तर॑सि॒ तर॑से॒ नमः॑। अ॒ग्ने
 त्वं पा॑र॒या न॒व्यो अ॒स्मान्त्स्व॒स्तिभि॑रति॒ दुर्गा॑णि॒ विश्वा॑।
 पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी भ॒वा तो॒काय॑ तन॑याय॒ शं
 योः॑। विश्वा॑नि॒ नो दु॑र्ग॒हा जा॑तवे॒दः सिन्धुं॑ न ना॒वा

दुरितातिं प॒रुषि॑ । अ॒ग्ने अ॒त्रिव॒न्मन॑सा गृणा॒नोऽस्माकं॑
 बो॒ध्यवि॒ता त॒नूना॑म् । पृ॒त॒ना॒जित॑ꣳ स॒ह॒मा॒नम॒ग्निमु॒ग्रꣳ हु॒वेम
 प॒र॒मा॒त्स॒धस्था॑त् । स नः॑ प॒रुष॑दति दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा क्षा॒मद्वे॒वो
 अतिं॑ दुरि॒ताऽत्य॒ग्निः । प्र॒तोषि॑ क॒मीड्यो॑ अ॒ध्वरेषु॑ स॒नाच्च
 होता॑ न॒व्यश्च॑ स॒त्सि॑ । स्वाश्चा॒ग्ने त॒नुवं॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्यं॑
 च॒ सौभ॑ग॒माय॑जस्व । गोभि॒र्जुष्ट॑म॒युजो॑ निषि॒क्तं तवेन्द्र॑
 वि॒ष्णो॒रनु॑सञ्चरेम । नाक॑स्य पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसा॑नो॒ वैष्णा॑वीं
 लोक॑ इ॒ह मा॑दयन्ताम् ॥ १६ ॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूर॑न्नम॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वा॒हा भुवो॑ऽन्नं वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय
 स्वा॒हा सुव॑र॒न्नमा॑दि॒त्याय॑ दि॒वे स्वा॒हा भूर्भुवः॑ सुव॑र॒न्नं
 च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वा॒हा नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑
 भूर्भुवः॑ सुव॑र॒न्नमो॑म् ॥ १७ ॥

[३]

भूर॒ग्रये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒
 सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑
 स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑र॒ग्र
 ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्रये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑
 चान्तरि॑क्षाय च मह॒ते च॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे
 च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च
 दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑
 भूर्भुवः॑ सुव॑र्मह॒रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि॑ नो अ॒ग्न ए॒नसे॑ स्वा॒हा। पाहि॑ नो वि॒श्ववे॑द॒से
 स्वा॒हा। यज्ञं॑ पाहि॑ वि॒भावं॑सो स्वा॒हा। सर्वं॑ पाहि॑ शत॒क्रतो॑
 स्वा॒हा॥२०॥

[६]

पा॒हि नो॑ अ॒ग्न ए॒कया॑ । पा॒ह्यु॒त द्वि॒तीय॑या । पा॒ह्यूर्जं॑ तृ॒तीय॑या ।
पा॒हि गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्वसो॒ स्वाहा॑ ॥ २१ ॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्द॑सामृष॒भो वि॒श्वरू॑पश्छन्दो॑भ्यश्छन्दा॑ऽस्यावि॒वेश॑ ।
सता॑ः शि॒क्यः पु॒रोवा॑चोपनिषदिन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठ इन्द्रि॒याय॑
ऋषि॑भ्यो नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒श्छन्द॑
ओम् ॥ २२ ॥

[८]

नमो॑ ब्रह्म॑णे धा॒रणं मे॑ अ॒स्त्वनि॑राकरणं धा॒रयि॑ता भूयासं॑
कर्ण॑योः श्रुतं मा च्यो॑ढ्वं ममा॒मुष्य॑ ओम् ॥ २३ ॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋ॒तं तपः॑ स॒त्यं तपः॑ श्रुतं तपः॑ शा॒न्तं तपो॑

दम॒स्तपः॑ शम॒स्तपो॑ दानं॒ तपो॑ यज्ञं॒ तपो॑ भूर्भुवः॒
सुव॒र्ब्रह्मै॒तदुपा॑स्यै॒तत्तपः॑ ॥ २४ ॥

[१०]

॥ विहि॒ताच॑रणप्रशंसा निषि॒द्धाच॑रणनिन्दा च ॥

यथा॑ वृ॒क्षस्य॑ स॒म्पुष्पि॑तस्य दू॒राद्गन्धो॑ वा॒त्येवं
पु॒ण्यस्य॑ क॒र्मणो॑ दू॒राद्गन्धो॑ वा॒ति यथा॑ऽसि॒धारां
क॒र्तेऽव॑हितामव॒क्रामे॑ यद्यु॒वे यु॒वे ह वा॑ वि॒ह्वयि॑ष्यामि
क॒र्तं प॑तिष्यामीत्ये॒वम॒नृता॑दा॒त्मानं॑ जु॒गुप्से॑त् ॥ २५ ॥

[११]

॥ द॒हर॑विद्या ॥

अ॒णोरणी॑यान्मह॒तो म॒हीया॑ना॒त्मा गु॒हायां॑ निहि॒तोऽस्य॑
ज॒न्तोः। तम॑क्रतुं पश्यति वी॒तशो॑को धा॒तुः प्र॒सादा॑न्महि॒मानं॑-
मी॒शम्। स॒प्त प्रा॒णाः प्र॒भव॑न्ति॒ तस्मा॑त्स॒प्तार्चि॑षः स॒मिधः॑
स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु॑ चर॑न्ति प्रा॒णा
गु॒हाशयां॑ निहि॒ताः स॒प्त सं॑स्र॒ता अतः॑ स॒मुद्रा॑ गि॒रयश्च॑

सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा
 ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां
 पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
 गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।
 अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयन्तीं
 सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां
 भुक्तभोगामजोऽन्यः॥ २६॥

हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वरसदृतसद्धोमसदजा गोजा ऋतजा अद्रिजा
 ऋतं बृहत्। घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो
 घृतमुवस्य धाम। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं
 वृषभ वक्षि हव्यम्। समुद्रादूर्मिर्मधुमां उदारदुपां शुनां
 सममृतत्वमानद। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा
 देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन्
 यज्ञे धारयामा नमोभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुः
 शृङ्गोऽवमीद्वौर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे

शी॒र्षे स॒प्त ह॒स्तांसो अ॒स्य। त्रिधा॑ ब॒द्धो वृ॒षभो रौर॑वीति
म॒हो दे॒वो म॒र्त्याः आ॒र्विवेश॥२७॥

त्रिधा॑ हि॒तं प॒णिभिर्गु॑ह्यमा॒नं ग॒र्वि दे॒वासो घृ॒तमन्व॑विन्दन्।
इन्द्र॒ एकः॑ सूर्य॒ एकं ज॒जान वे॒नादे॒कः स्व॒धया नि॑ष्ट॒तक्षुः।
यो दे॒वानां॑ प्रथ॒मं पु॒रस्ता॒द्विश्वा॒धियो रु॒द्रो म॒हर्षिः।
हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भं प॑श्यत॒ जाय॑मानः॑ स नो॑ दे॒वः शु॒भया स्मृ॒त्या
संयु॑नक्तु। यस्मा॒त्परं॑ ना॒पर॑मस्ति॒ किञ्चि॑द्यस्मा॒न्नाणी॑यो
न ज्वा॒योऽस्ति॑ कश्चित्। वृ॒क्ष इ॒व स्तब्धो दि॒वि
ति॑ष्ठ॒त्येक॒स्तेने॒दं पूर्णं॑ पुरु॒षेण॑ स॒र्वम्। न क॒र्मणा॑ न प्र॒जया॑
धने॑न॒ त्यागे॑नै॒के अमृ॑त॒त्वमा॑न॒शुः। परे॑ण नाकं॒ निहि॑तं गुहा॒यां
वि॒भ्राज॑ते यद्यत॑यो वि॒शन्ति॑। वे॒दान्त॑वि॒ज्ञान॑सुनि॒श्चिता॒र्थाः
स॒न्ध्या॑स॒योगा॑द्यत॑यः शुद्ध॑सत्त्वाः॑। ते ब्र॑ह्मलो॒के तु
परा॑न्त॒काले॒ परा॑मृता॒त्परि॑मुच्यन्ति॒ सर्वे॑। द॒हं वि॒पापं
पर॑मे॒श्मभू॑तं यत्पु॑ण्डरी॒कं पु॒रम॑ध्यसः॑ स्थम्। तत्रा॒पि द॒हं
गु॒गनं॑ वि॒शोक॑स्तस्मिन् यद॒न्तस्तदु॑पा॒सित॑व्यम्। यो वे॒दादौ

स्वरः प्रोक्तो वेदान्तै च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिंलीनस्य
यः परः स महेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं
देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं
नारायणं हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति।
पतिं विश्वस्यऽऽत्मे श्वरं शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं
महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा
नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः
परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च
किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं
व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविः समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश
प्रतीकाशः हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठा

वि॒तस्त्या॒न्ते ना॒भ्यामु॑परि तिष्ठ॑ति। ज्वा॒ल॒मा॒लाकु॑लं
 भा॒ती वि॒श्वस्य॑ऽऽय॒तनं॑ म॒हत्। सन्त॑तः शि॒लाभि॑स्तु-
 लम्ब॑त्याकोश॒सन्नि॑भम्। तस्यान्ते॑ सुषि॒रः सूक्ष्मं॑ तस्मिन्त्सर्वं
 प्रति॑ष्ठितम्। तस्य॒ मध्ये॑ म॒हान॑ग्निर्वि॒श्वार्चि॑र्वि॒श्वतो॑मुखः।
 सोऽग्र॑भु॒ग्विभ॑जन्तिष्ठन्नाहा॒रम॑ज॒रः क॒विः। ति॒र्यग्धू॑र्म॒धः
 शा॒यी र॒श्मय॑स्तस्य॒ सन्त॑ता। स॒न्ताप॑यति स्वं दे॒हमापा॑द-
 तल॒मस्त॑कः। तस्य॒ मध्ये॑ वह्नि॑शिखा अ॒णीयो॑र्ध्वा
 व्य॒वस्थि॑तः। नी॒लतो॑यदमध्य॒स्थाद्वि॒द्युल्ले॑खेव॒ भास्व॑रा।
 नी॒वार॒शूक॑वत्त॒न्वी पी॒ता भा॑स्वत्य॒णूप॑मा। तस्याः॑ शिखा॒या
 म॒ध्ये पर॑मा॒त्मा व्य॒वस्थि॑तः। स ब्र॒ह्म स शिवः॑ स हरिः॑
 सेन्द्रः॑ सोऽक्षरः॑ पर॒मः स्व॒राट्॥ ३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वा ए॒ष ए॒तन्म॑ण्ड॒लं तप॑ति॒ तत्र॒ ता
 ऋ॒चस्त॑दृ॒चा म॑ण्ड॒लः स ऋ॒चां लो॒कोऽथ॒ य ए॒ष
 ए॒तस्मिन्म॑ण्ड॒लेऽर्चि॑र्दी॒प्यते॒ तानि॒ सामा॑नि॒ स साम्ना॑

मण्डलं स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि
पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषा मण्डलं स यजुषां
लोकः सैषा त्रय्येवं विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये
हिरण्मयः पुरुषः ॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो
मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः
कः किं कं तत्सत्यमन्नमृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु
ब्रह्मतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां
समानलोकतामाप्नोति य एवं वेदेत्युपनिषत् ॥ ३२ ॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय

नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥ ३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति भवे भवस्व माम्। भवोद्धवाय नमः॥ ३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः

कालाय॑ नमः॒ कल॑विकरणाय॒ नमो॒ बल॑विकरणाय॒ नमो॒
बलाय॑ नमो॒ बल॑प्रमथनाय॒ नमः॒ सर्व॑भूतदमनाय॒ नमो॒
म॒नोन्म॑नाय॒ नमः॑ ॥ ३५ ॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घोर॑घोरे॒तरे॑भ्यः। सर्वे॑भ्यः सर्व॑शर्वे॑भ्यो॒
नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्यः ॥ ३६ ॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रु॒द्रः
प्रचो॑दयात् ॥ ३७ ॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ई॒शानः॑ सर्व॑विद्यानामीश्वरः॒ सर्व॑भू॒तानां॑ ब्रह्माधि॑पतिर्ब्रह्म॒णो-
ऽधि॑पतिर्ब्रह्मा॒ शिवो॑ मे॒ अस्तु॑ सदाशिवो॒म् ॥ ३८ ॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतये-
ऽम्बिकापतये उमापतये पशुपतये नमो नमः॥३९॥

[२२]

ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं
विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो
नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं
च यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तमं हृदे।
सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतय-
स्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै ॥ ४३ ॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च ॥ ४४ ॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां सर्वभूतानां
माता मेदिनी महता मही सावित्री गायत्री जगत्पुर्वी पृथ्वी
बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा सत्येत्यमृतेति
वसिष्ठः ॥ ४५ ॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः
पशव आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः

स्व॒राडा॒प॒श्छन्दा॑ऽस्यापो॒ ज्योती॑ऽष्यापो॒ यजू॑ऽष्यापः॑
 स॒त्यमा॒पः सर्वा॑ दे॒वता॒ आपो॑ भूर्भुवः सुव॒राप॒ ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः॑ पुनन्तु पृथि॒वीं पृथि॒वी पृ॒ता पु॑नातु॒ माम्। पुनन्तु॑
 ब्रह्म॑ण॒स्पति॑र्ब्रह्म॑पृ॒ता पु॑नातु॒ माम्। यदुच्छि॑ष्टमभो॑ज्यं यद्वा
 दुश्चरि॑तं मम॑। सर्वं पुनन्तु॑ मामापो॑ऽस॒तां च॑ प्रतिग्रहः॑
 स्वाहा॑॥४७॥

[३०]

अग्निश्च॑ मा मन्युश्च॑ मन्युपतयश्च॑ मन्यु॑कृतेभ्यः। पापेभ्यो॑
 रक्ष॑न्ताम्। यदह्ना॑ पापमका॒रिषम्। मनसा॑ वाचा॑ हस्ता॑भ्याम्।
 पद्भ्यामुदरे॑ण शि॒श्या। अह॑स्तद॑वलुम्पतु। यत्किं च॑ दुरि॑तं
 मयि॑। इदम॑हं माममृतयो॒नौ। सत्ये॑ ज्योतिषि जुहो॑मि
 स्वाहा॑॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा
हस्ताभ्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्जा। रात्रिस्तदवलुम्पतु।
यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये
ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं
छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं
छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदहं त्कुरुते
पापं तदहं त्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रिया त्कुरुते पापं
तद्रात्रिया त्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णे महादेवि सन्ध्याविधौ

सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम
 नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो
 गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाह-
 यामि छन्दऋषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया
 गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं
 ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं रुद्रः शिखा पृथिवी
 योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
 साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्क्षुक्षिः
 पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग् ओं भूः। ओं भुवः। ओं
 सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं सत्यम्।
 ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो
 नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
 सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनु-
ज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता
प्रचोदयन्ती पवने द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं
मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभां वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति
तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते
सोम प्रजावत्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्यह। यास्ते
सोम प्राणांस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय

दद्यात्। ब्रह्महृत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं
पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति।
ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो
देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुष्वप्रियं सुव।
विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ
सुव। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः
सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवं रजः। मधु
द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमा अस्तु सूर्यः।
माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। भ्रूणहृत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं
पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति।
ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म॑ मे॒धवा॑॥ मधु॑ मे॒धवा॑॥ ब्रह्म॑मे॒व मधु॑ मे॒धवा॑॥ ब्रह्मा॑
 दे॒वानां॑ प॒दवीः॑ क॒वीना॑मृषि॒र्विप्रा॑णां म॒हिषो॑ मृ॒गाणां॑म्। श्ये॒नो
 गृ॒ध्राणां॑ꣳ स्व॒धिति॑र्व॒नाना॑ꣳ सोमः॑ प॒वित्र॑म॒त्येति॑ रेभन्।
 हꣳसः॑ शु॒चिष॑द्वसु॒रन्तरि॑क्ष॒सद्धो॑ता वेदि॒षदति॑थिर्दु॒रोण॑सत्।
 नृ॒षद्व॑र॒सद॑त॒सद्धो॑म॒सद॑जा गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॑तं
 बृ॒हत्। ऋ॑चे त्वा॒ रु॒चे त्वा॒ समि॑त्स्र॒वन्ति॑ स॒रितो॑ न
 धे॒नाः॑। अ॒न्तर्हृ॒दा मन॑सा पू॒यमा॑नाः। घृ॒तस्य॑ धा॒रा
 अ॒भिचा॑क॒शीमि॑। हि॒र॒ण्ययो॑ वे॒तसो॑ म॒ध्यं आ॑साम्।
 तस्मि॑न्त्सुप॒र्णो म॑धुकृ॒त्कुला॑यी भज॑न्नास्ते मधु॑दे॒वता॑भ्यः।
 तस्या॑सते ह॒रयः॑ स॒प्तती॑रे॒ स्वधां॑ दु॒हाना॑ अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑म्।
 य इ॒दं त्रि॑सु॒पर्ण॑म॒याचितं॑ ब्राह्म॒णाय॑ दद्यात्। वी॒र॒ह॒त्यां
 वा ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॑ह्म॒णास्त्रि॑सु॒पर्णं पठ॑न्ति। ते सोमं॑
 प्राप्नु॑वन्ति। आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पुन॑न्ति। ओम्॥५७॥

॥ मेधासूक्तम् ॥

मे॒धा दे॒वी जु॒षमा॑णा न॒ आगा॑द्वि॒श्वाची॑ भ॒द्रा सु॑मन॒स्यमा॑ना।
 त्वया॒ जुष्टा॑ जु॒षमा॑णा दुरु॒क्ता न्बृ॑हद्व॒देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑॥
 त्वया॒ जुष्टं ऋ॑षिर्भवति देवि॒ त्वया॒ ब्रह्मा॑ऽऽग॒तश्री॑रु॒त त्वया॑।
 त्वया॒ जुष्टं॑श्चि॒त्रं वि॑न्दते वसु॒ सा नो॑ जुषस्व॒ द्रवि॑णो न
 मेधे॑॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ ददातु मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑
 अ॒श्विना॑वु॒भावा॑ध॒त्तां पु॒ष्कर॑स्रजा। अ॒प्सरा॑सु च॒ या मे॒धा
 ग॒न्धर्वेषु॑ च॒ यन्मनः॑। दै॒वी मे॒धा सर॑स्वती॒ सा मा॑ मे॒धा
 सु॒रभि॑र्जुषता॒ऽऽ स्वाहा॑॥५९॥

[४२]

आ मा॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्वि॒श्वरू॑पा॒ हिर॑ण्यवर्णा॒ जग॑ती जग॒म्या।
 ऊ॒र्जस्व॑ती॒ पय॑सा॒ पिन्व॑माना॒ सा मा॑ मे॒धा सु॒प्रती॑का
 जुष॑न्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मय्य॒ग्निस्तेजो॑ दधातु मयि॑ मे॒धां मयि॑
प्र॒जां मयीन्द्र॑ इन्द्रि॒यं दधातु॑ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयि॑
सूर्यो॑ भ्राजो॑ दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपै॑तु मृ॒त्युरमृतं॑ न आ॒गन्वैवस्व॒तो नो॒ अभयं॑ कृणोतु।
प॒र्णं वन॑स्पते॒रिवा॒भि॒नः शी॒यता॑ र॒यिः स च॑ तान्नः
श॒ची॒पतिः॑॥६२॥

[४५]

परं॑ मृ॒त्यो अनु॑ परे॒हि पन्थां॑ यस्ते॒ स्व इत॑रो दे॒व॒याना॑त्।
चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि॒ मा नः॑ प्र॒जा री॑रिषो॒ मोत॑
वी॒रान्॑॥६३॥

[४६]

वातं॑ प्रा॒णं मन॑सा॒ऽन्वा र॑भामहे प्र॒जाप॑तिं यो भुव॑नस्य

गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्व॑हंसो ज्योग्जीवा
जराम॑शीमहि॥६४॥

[४७]

अमु॒त्र भूया॒दध॒ यद्य॒मस्य॒ बृह॑स्पते अ॒भि॒शंस्ते॒रमु॑ञ्चः।
प्रत्यौ॑हताम॒श्विना॑ मृत्यु॒मस्मा॑द्दे॒वाना॑मग्रे भि॒षजा॑
शर्चा॑भिः॥६५॥

[४८]

हरि॑ः हर॑न्तमनु॒यन्ति॑ दे॒वा वि॒श्वस्ये॑शा॒नं वृष॑भं म॒तीना॑म्।
ब्रह्म॑ सरू॒पमनु॑मे॒दमा॑गा॒दय॑नं मा वि॒व॒धीर्वि॑क्रमस्व॥६६॥

[४९]

शल॑कैर॒ग्निमि॑न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ सं॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्-
ऋ॒ध्वाऽति॑ मृत्युं त॑राम्य॒हम्॥६७॥

[५०]

मा छि॑दो मृत्यो॒ मा व॑धी॒र्मा मे॒ बलं॑ वि॒वृहो॑ मा प्रमो॑षीः। प्र॒जां
मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रुग्र॒ नृच॑क्ष॒सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा
न॑ उक्षि॒तम्। मा नो॑ऽव॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा
न॑स्त॒नुवो॑ रु॒द्र री॒रिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॑ मा नो॒ अश्वे॑षु
री॒रिषः। वी॒रान्मा नो॑ रु॒द्र भामि॑तोऽव॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा
विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ता ब॑भूव।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो
रयी॒णाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा विमृ॑धो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु
नः स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्रः ॥

त्र्य॑म्बकं यजामहे सु॒ग॒न्धिं पु॑ष्टि॒वर्ध॑नम्। उ॒र्वा॒रु॒कमि॑व॒
बन्ध॑नान्मृ॒त्योर्मु॑क्षी॒य मा॑ऽमृता॑त्॥ ७३॥

[५६]

ये ते॑ सु॒ह॒स्र॑म॒युतं॑ पाशा॒ मृ॒त्यो म॑र्त्या॒य ह॑न्त॒वे। तान् य॒ज्ञस्य॑
मा॒यया॑ सर्वा॒नव॑ यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ म॒नुष्य॑कृ॒तस्यै॑न॒सो-
 ऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ पि॒तृकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒
 स्वाहा॑॥ आ॒त्मकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥
 अ॒न्यकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ अ॒स्मत्कृ॑त॒स्यै॑न॒सो-
 ऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ यद्वि॒वा च॒ नक्तं॑ चै॒नश्च॑कृ॒म
 तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ यत्स्व॒पन्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चैन॑श्चकृ॒म
 तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ यत्सु॒षुप्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चैन॑श्चकृ॒म
 तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ यद्वि॒द्वा ऽस॒श्चावि॑द्वा ऽस॒श्चैन॑श्चकृ॒म
 तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ ए॒नस॑ ए॒नसोऽव॒यज॑न॒मसि॒
 स्वाहा॑॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वाया॑ गु॒रुम॑न॒सो वा॒ प्रयु॑ती दे॒व हे॒डन॑म्।
 अ॒रा॒वा यो नो॑ अ॒भि दु॑च्छु॒नाय॑ते॒ तस्मि॑न्तदे॒नो॑ व॒सवो॑
 नि॒धे॒तन् स्वाहा॑॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्मो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं
करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्मो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं
करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु
स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा।
श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं
बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः
पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं
नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयः सुरापानं भ्रूणहत्या
तिला शान्तिः शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च
कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु
जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा। त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घाशिश्रोपस्थपायवो
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि

ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे
शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां
ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अन्तरात्मा
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥ क्षुधे स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥
विविक्त्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय स्वाहा॥ कृषौत्काय
स्वाहा॥ क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्।
अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानं स्वाहा॥

अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे
शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑॥ वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑॥ ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑
स्वाहा॑॥ ध्रु॒वक्षि॑तये॒ स्वाहा॑॥ अ॒च्युत॑क्षि॒तये॒ स्वाहा॑॥ अ॒ग्नये॑
स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहा॑॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॑॥ अ॒ध॒र्माय॑ स्वाहा॑॥ अ॒द्भ्यः
स्वाहा॑॥ ओ॒षधि॑व॒नस्प॑ति॒भ्यः स्वाहा॑॥८४॥

र॒क्षोदे॒वज॑ने॒भ्यः स्वाहा॑॥ गृ॒ह्याभ्यः॑ स्वाहा॑॥ अ॒व॒साने॑भ्यः
स्वाहा॑॥ अ॒व॒सान॑पति॒भ्यः स्वाहा॑॥ स॒र्वभू॑ते॒भ्यः स्वाहा॑॥
का॒माय॑ स्वाहा॑॥ अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑॥ यदे॒जति॑ जग॑ति
यच्च॑ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ भा॒गोऽयं॑ नाम्ने॒ स्वाहा॑॥ पृ॒थिव्यै॑ स्वाहा॑॥
अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑॥८५॥

दि॒वे स्वाहा॑॥ सू॒र्याय॑ स्वाहा॑॥ च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑॥ नक्ष॑त्रे॒भ्यः

स्वाहा॥ इन्द्राय॑ स्वाहा॥ बृहस्पतये॑ स्वाहा॥ प्रजापतये॑
स्वाहा॥ ब्रह्मणे॑ स्वाहा॥ स्वधा॑ पितृभ्यः॑ स्वाहा॥ नमो॑ रुद्राय॑
पशुपतये॑ स्वाहा॥ ८६॥

देवेभ्यः॑ स्वाहा॥ पितृभ्यः॑ स्वधाऽस्तु॑। भूतेभ्यो॑ नमः॑।
मनुष्येभ्यो॑ हन्ता॥ प्रजापतये॑ स्वाहा॥ परमेष्ठिने॑ स्वाहा॥
यथा कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे अस्तु
धान्यं सहस्रधारमक्षितम्। धनं धान्यै स्वाहा॥ ये भूताः
प्रचरन्ति दिवानक्तं बलिमिच्छन्तो वितुदस्य प्रेष्याः।
तेभ्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु
स्वाहा॥ ८७॥

[६७]

ओं तद्ब्रह्म॑। ओं तद्वायुः॑। ओं तदात्मा॑। ओं तत्सत्यम्॑।
ओं तत्सर्वम्॑। ओं तत्पुरोर्नमः॑॥ अन्तश्चरति॑ भूतेषु गुहायां
विश्वमूर्तिषु॑। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वं रुद्रस्त्वं
विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः॑। त्वं तदाप॑ आपो ज्योती

रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां मपाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं
जुहोमि। श्रद्धायां मुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां
समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥
अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि।
शिवो मां विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायां मपाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। अपानाय
स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां मुदाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। उदानाय
स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि।
शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म

आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविश्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायामपाने निविश्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायां व्याने निविश्यामृतं हुतम्। व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायामुदाने निविश्यामृतं हुतम्। उदानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायां समाने निविश्यामृतं हुतम्। समानमन्त्रेनाप्या-
 यस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः
 प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म॑ आ॒सन्। न॒सोः प्रा॒णः। अ॒क्ष्योश्चक्षुः॑। क॒र्णयोः श्रोत्र॑म्।
बा॒हुवोर्बल॑म्। ऊ॒रुवोरोजः॑। अ॒रि॒ष्टा वि॒श्वान्यङ्गानि॑ त॒नूः।
त॒नुवा॑ मे स॒ह नम॑स्ते अस्तु मा मां हिं॑सीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयं॑ सु॒पर्णा उ॒पं सेदु॑रिन्द्रं प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॑मानाः।
अ॒पं ध्वा॒न्तमूर्णु॑हि पू॒र्धि चक्षु॑र्मुमु॒ग्ध्यस्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्रा॒णानां॑ ग्रन्थि॒रसि॑ रु॒द्रो मां वि॒शान्त॑कः। तेना॒न्नेना॑प्या॒य॒स्व॥९३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो॑ रु॒द्राय वि॒ष्णवे॑ मृ॒त्युर्मे॑ पा॒हि॥९४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने द्युभि॑स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॑स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्म॒न॒स्परि॑ । त्वं
वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॑णां नृ॒पते जा॑यसे शुचिः॑ ॥ १५ ॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वने॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑
मे सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मव॑र्च॒सेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व यज्ञ॑स्यर्धिम॒नु
सन्ति॑ष्ठस्वोप॑ ते यज्ञ॒ नम॒ उप॑ ते नम॒ उप॑ ते नमः॑ ॥ १६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ पर॒ः स॒त्यः स॒त्येन॒ न सु॑व॒र्गालो॒काच्च॑वन्ते
क॒दाच॑न स॒ताः हि स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते । तप॒ इति॑
तपो॒ नान॑श॒नात्प॑रं यद्धि परं तप॒स्तद्दु॑र्द्ध॒र्षं तद्दुरा॑ध॒र्षं
तस्मा॑त्तप॑सि रमन्ते । दम॒ इति॑ निय॑तं ब्रह्मचा॒रिण॑स्तस्मा॒द्दमे॑

रमन्ते । शम् इत्यरण्ये मुनयस्तस्माच्छ्रमे रमन्ते
 । दानमिति सर्वाणि भूतानि प्रशंसन्ति दानान्नाति
 दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते । धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं
 परिगृहीतं धर्मान्नाति दुष्करं तस्माद्धर्मे रमन्ते । प्रजन
 इति भूयांसस्तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजायन्ते तस्माद्भूयिष्ठाः
 प्रजनने रमन्तेऽग्नयः । इत्याहु तस्मादग्नयः आधातव्या
 अग्निहोत्रमित्याहु तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते । यज्ञ इति
 यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते । मानसमिति
 विद्वांसस्तस्माद्विद्वांस एव मानसे रमन्ते । न्यास इति
 ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि
 परांसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं वेदेत्युपनिषत्॥१७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार किं
 भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन वायुरावाति

स॒त्येना॑ऽऽदि॒त्यो रो॑चते दि॒वि स॒त्यं वा॒चः प्र॑ति॒ष्ठा स॒त्ये
 स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्स॒त्यं प॑र॒मं वद॑न्ति । तप॑सा दे॒वा
 दे॒वता॑मग्रं आ॒यन्त॑प॒सर्ष॑यः सु॒व॒र॒न्ववि॑न्दं तप॑सा स॒प॒त्नान्
 प्र॑णु॒दामा॑रा॒तीस्त॑प॒सि स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्तपः प॑र॒मं वद॑न्ति
 । दमे॑न दा॒न्ताः कि॒ल्बिष॑मवधू॒न्वन्ति॑ दमे॑न ब्र॒ह्मचा॑रिणः
 सु॒व॒र॒गच्छ॑न्दमो॑ भू॒ताना॑ दुरा॒ध॒र्षं दमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑
 तस्मा॑द्ध॒मः प॑र॒मं वद॑न्ति । शमे॑न शा॒न्ताः शि॒वमा॑चर॒न्ति
 शमे॑न ना॒कं मु॒नयो॑ऽन्ववि॑न्द॒ञ्छमो॑ भू॒ताना॑ दुरा॒ध॒र्षञ्छमे॑
 स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑च्छ॒मः प॑र॒मं वद॑न्ति । दानं॑ य॒ज्ञानां॑
 व॒रूथं॑ दक्षि॑णा लो॒के दा॒तार॑ः स॒र्वभू॑तान्युपजी॒वन्ति॑
 दा॒नेना॑रा॒तीर॑पा॒नुद॑न्त दा॒नेन॑ द्विष॒न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति
 दा॒ने स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्दानं प॑र॒मं वद॑न्ति । ध॒र्मो
 वि॒श्वस्य॑ जग॑तः प्र॒ति॒ष्ठा लो॒के ध॒र्मिष्ठं॑ प्र॒जा उ॑पस॒र्पन्ति॑
 ध॒र्मेण॑ पा॒पम॑प॒नुद॑ति ध॒र्मे स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्ध॒र्मं प॑र॒मं
 वद॑न्ति । प्र॒जन॑नं वै प्र॒ति॒ष्ठा लो॒के सा॒धु प्र॒जाया॑स्त॒न्तु
 त॒न्वानः॑ पि॒तॄणा॑म॒नृणो॑ भव॑ति तदे॒व त॒स्यानृ॑णं तस्मा॑त्

प्र॒जन॑नं पर॒मं वद॑न्त्य॒ग्रयो॒ वै त्रयी॑ वि॒द्या । दे॒व्यान्ः
 पन्था॑ गार्हप॒त्य ऋ॒क्पृ॒थिवी॑ र॒थन्त॑रम॒न्वाहा॑र्य॒पच॑नं
 यजु॑रन्तरि॒क्षं वाम॑दे॒व्यमा॑हव॒नीयः॑ साम॑ सुव॒र्गो लो॒को
 बृ॒हत्त॑स्मा॒दग्नी॑न्प॒रमं॑ वद॑न्त्य॒ग्निहो॑त्रं सायं प्रा॒तर्गृ॑हाणां
 निष्कृ॑तिः स्वि॒ष्टं सु॒हुतं॑ य॒ज्ञक्र॑तूनां प्राय॑णं सुव॒र्गस्य॑
 लो॒कस्य॑ ज्योति॒स्तस्मा॑द॒ग्निहो॑त्रं प॒रमं॑ वद॑न्ति । य॒ज्ञ इति॑
 य॒ज्ञेन॑ हि दे॒वा दि॒वं ग॒ता य॒ज्ञेना॑सु॒रान॑पा॒नुद॑न्त य॒ज्ञेन॑
 द्विष॑न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति य॒ज्ञे स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्य॒ज्ञं
 प॒रमं॑ वद॑न्ति । मान॒सं वै प्रा॑जाप॒त्य प॒वित्रं॑ मान॒सेन॑
 मन॑सा सा॒धु प॑श्यति मान॒सा ऋ॒षयः॑ प्र॒जा अ॑सृजन्त
 मान॒से स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑न्मान॒सं प॒रमं॑ वद॑न्ति । न्या॒स
 इ॒त्याहु॑र्मनी॒षिणो॑ ब्र॒ह्माणं॑ ब्र॒ह्मा वि॒श्वः क॒तमः॑ स्व॒यम्भुः॑
 प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒र इति॑ संवत्स॒रोऽसा॑वा॒दित्यो॑ य ए॒ष
 आ॒दित्ये॑ पुरु॒षः स प॑रमे॒ष्टी ब्र॒ह्मात्मा॑ । याभि॑रा॒दित्य॑स्तप॑ति
 र॒श्मिभि॑स्ताभिः प॒र्जन्यो॑ वर्ष॑ति प॒र्जन्ये॑नौषधिवनस्प॒तयः॑
 प्र॒जाय॑न्त ओषधिवनस्प॒तिभि॑रन्नं भव॒त्यन्नेन॑ प्रा॒णाः प्रा॒णैर्बलं॑

बलेन॑ तप॒स्तप॑सा श्रद्धा॑ श्रद्धया॑ मे॒धा मे॒धया॑ मनी॒षा
 मनी॒षया॑ मनो॒ मन॑सा॒ शान्तिः॑ शान्त्या॑ चित्तं चित्तेन॑ स्मृतिः॑
 स्मृत्या॑ स्मारः॑ स्मारेण॑ वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाने॑नात्मानं॑ वेदयति॑
 तस्मा॑दन्नं ददन्त्सर्वा॑ण्येतानि॑ ददा॒त्यन्ना॑त् प्रा॒णा भ॑वन्ति ।
 भू॒तानां॑ प्रा॒णैर्म॑नो॒ मन॑सश्च वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाना॑दानन्दो ब्रह्म॑योनिः
 स वा ए॒ष पु॑रुषः पञ्च॑धा पञ्चा॒त्मा येन॑ सर्वमिदं प्रोतं॑ पृथि॒वी
 चान्तरि॑क्षं च द्यौश्च दि॒शश्चा॑वान्तरदि॒शाश्च॑ स वै सर्वमिदं
 जग॑त्स च भू॒तं स भ॒व्यं जि॒ज्ञास॑कृ॒त ऋ॒तजा॑ रयि॒ष्ठा
 । श्रद्धा॑ स॒त्यो मह॑स्वान्त॒पसो॑ वरि॒ष्ठाङ्गा॒त्वा तमे॑वं मन॑सा
 हृ॒दा च॑ भू॒यो न मृ॒त्युमु॑पयाहि वि॒द्वान्तस्मा॑न्त्र्या॒समे॑षां
 तप॑सामतिरि॒क्तमाहु॑र्वसुर॒ण्वो वि॒भूर॑सि प्रा॒णे त्वम॑सि
 सन्धा॒ता । ब्रह्म॑न् त्वम॑सि वि॒श्वधृ॑त्ते॒जोदा॑स्त्वम॑स्य॒ग्निर॑सि
 वर्चो॑दास्त्वम॑सि सूर्य॑स्य द्यु॒म्नोदा॑स्त्वम॑सि च॒न्द्रम॑स
 उप॑यामगृहीतोऽसि ब्रह्म॑णे॒ त्वा । मह॑स॒ ओमि॒त्यात्मा॑नं
 यु॒ञ्जीतै॒तद्वै महो॑प॒निष॑दं दे॒वानां॑ गु॒ह्यं य ए॒वं वेद॑ ब्रह्म॑णो

महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ ९८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा
 पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि बर्हिर्वेदः शिखा
 हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः
 शमयिता दक्षिणा वाग्धोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो
 ब्रह्मा । श्रोत्रमग्नीद्यावद्धियते सा दीक्षा यदश्नाति
 तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो
 यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं
 तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य । विज्ञानं तज्जुहोति
 यत्सायं प्रातरत्ति तत्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनं सायं
 च तानि सर्वानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ
 येऽर्द्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते
 पशुबन्धा ये संवत्सराश्च परिवत्सराश्च तेऽहर्गणाः

सर्ववेदसं वा । एतत्सुत्रं यन्मरणं तदवभृथ एतद्वै
 जरामर्यमग्निहोत्रं सुत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते
 देवानामेव महिमानं गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ
 । यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव महिमानं गत्वा
 चन्द्रमसः सायुज्यं गच्छत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसोर्महिमानौ
 ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति
 तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ ११ ॥

[८०]

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहे ।
 तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे । ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ हरिः ओम् ॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपक्लृप्तं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय
आयत्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्सम्भान्।
ज्योतिष्मांस्तेजस्वानातपस्त्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा
दर्शता विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना
प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा
पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥५॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सशान्तः शान्तः। अभवन्प्र-
भवन्त्सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सस्तुतं
कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः
समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्।
सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता

तप॑न्वि॒तप॑न्त्स॒न्तप॑न्। रो॒च॒नो रोच॑मानः शु॒म्भूः शु॒म्भ॑मानो
वा॒मः। सु॒ता सु॑न्व॒ती प्रसु॑ता सू॒यमा॑नाऽभिषू॒यमा॑णा। पी॒ती
प्र॒पा स॒म्पा तृप्ति॑स्त॒र्पय॑न्ती॥ २॥

का॒न्ता का॒म्या का॒मजा॒ताऽऽयु॑ष्मती का॒मदु॒घा।
अ॒भि॒शा॒स्ताऽनु॑म॒न्ताऽऽन॑न्दो मोदः प्रमोदः। आ॒सा॒दय॑न्निषा॒-
दय॑न्त्स॒साद॑नः स॒सन्नः स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः
श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं प॑वयिष्यन्पू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑
यश॑स्वाना॒युर॒मृतः॑। जी॒वो जी॑विष्यन्त्स्वर्गो लो॒कः।
सह॑स्वान्त॒सही॑या॒नो ज॑स्वान्त॒सह॑मानः। जय॑न्नभि॒जय॑न्त्सु॒-
द्रवि॑णो द्रवि॒णोदाः॑। आ॒र्द्रप॑वित्रो ह॒रि॒केशो॑ मोदः प्रमोदः॥ ३॥

अ॒रु॒णोऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को वि॒श्वजि॑द॒भिजि॑त्। आ॒र्द्रः
पि॒न्व॑मा॒नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑वान्। स॒र्वौष॑धः स॒म्भरो॑
मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जी॑व॒त्काः। क्षु॒ल्लकाः शि॑पि॒विष्ट॑काः।
स॒रि॒स्रराः सु॑शेर॒वः। अ॒जिरा॑सो गमि॒ष्णवः॑। इ॒दानी॑
त॒दानी॑मे॒तर॑हि क्षि॒प्रम॑जि॒रम्। आ॒शु॒र्नि॒मेषः॑ फ॒णो

द्रवन्त्रतिद्रवन्। त्वर॑स्त्वर॑माण आ॒शुरा॒शीयाञ्ज॒वः।
 अ॒ग्नि॒ष्टोम उ॒क्थ्योऽति॒रात्रो द्वि॒रात्र॑स्त्रि॒रात्र॑श्च॒तूरात्रः॑।
 अ॒ग्नि॒र॒ऋतुः सूर्य॑ ऋ॒तुश्च॒न्द्रमा॑ ऋ॒तुः। प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒रो
 म॒हान्कः॥ ४॥

[१]

भूर॑ग्निं च॑ पृथि॒वीं च॑ मां च॑। त्री॑श्च॒ लो॒कान्त्संवत्स॑रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॑द।
 भुवो॑ वा॒युं चा॒न्तरि॑क्षं च॑ मां च॑। त्री॑श्च॒ लो॒कान्त्संवत्स॑रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॑द।
 स्व॑रादि॒त्यं च॑ दि॒वं च॑ मां च॑। त्री॑श्च॒ लो॒कान्त्संवत्स॑रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॑द।
 भूर्भुवः॑ स्व॑श्च॒न्द्रम॑सं च॑ दि॒शश्च॑ मां च॑। त्री॑श्च॒ लो॒कान्त्संवत्स॑रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॑द॥ ५॥

[२]

त्वमे॒व त्वां वै॑त्थ॒ योऽसि॒ सोऽसि॑ । त्वमे॒व त्वाम॑चैषीः ।
 चि॒तश्चा॒सि स॒ञ्चित॑श्चास्य॒ग्रे । ए॒तावा॒ऽश्चा॒सि भू॒याऽश्चा॑स्य॒ग्रे ।
 यत्ते॑ अ॒ग्रे न्यूनं॑ यदु॒ तेऽति॑रिक्तम् । आ॒दि॒त्यास्तदङ्गि॑रस-
 श्चिन्वन्तु । वि॒श्वे ते दे॒वाश्चि॒तिमा॑पूरयन्तु । चि॒तश्चा॒सि
 स॒ञ्चित॑श्चास्य॒ग्रे । ए॒तावा॒ऽश्चा॒सि भू॒याऽश्चा॑स्य॒ग्रे । मा ते॑
 अ॒ग्रे च॒ येन॒ माऽति॑ च॒ येनाऽऽयु॑रावृ॒क्षि । सर्व॑ेषां॒ ज्योति॑षां
 ज्योति॑र्यद॒दावु॑देति । तप॑सो जा॒तमनि॑भृष्ट॒मोजः॑ । तत्ते॑
 ज्योति॑रिष्टके । तेन॑ मे तप । तेन॑ मे ज्वल । तेन॑ मे दी॒दिहि॑ ।
 याव॑द्दे॒वाः । याव॑दसा॒ति सूर्यः॑ । याव॑दु॒तापि॒ ब्रह्म॑ ॥ ६ ॥

[३]

सं॒वत्स॒रोऽसि॑ परि॒वत्स॒रोऽसि॑ । इ॒दाव॑त्स॒रोऽसीदु॑वत्स॒रो-
 ऽसि॑ । इ॒द्वत्स॒रोऽसि॑ वत्स॒रोऽसि॑ । तस्य॑ ते वस॒न्तः शि॒रः ।
 ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः । व॒रु॒षाः पुच्छ॑म् । श॒रदु॑त्तरः प॒क्षः ।
 हे॒मन्तो॑ मध्य॑म् । पू॒र्वप॒क्षाश्चि॑तयः । अ॒पर॒प॒क्षाः पु॒रीष॑म् ॥ ७ ॥

अ॒हो॒रा॒त्राणी॑ष्टकाः । ऋ॒षभो॑ऽसि स्व॒र्गो लो॒कः । यस्यां॑ दि॒शि

म॒हीय॑से। ततो॑ नो॒ मह॑ आ॒व॒ह। वा॒युर्भू॑त्वा सर्वा॒ दिश॑
आवा॑हि। सर्वा॒ दिशो॑ऽनु॒विवा॑हि। सर्वा॒ दिशो॑ऽनु॒संवा॑हि।
चि॒त्त्या चि॒तिमा॑पृ॒ण। अचि॑त्त्या चि॒तिमा॑पृ॒ण। चिद॑सि
समु॒द्रयो॑निः॥८॥

इ॒न्दुर्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॑ण्यपक्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः।
म॒हान्त्स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आ॒निष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑
हि॒ःसीः। ए॒ति प्रे॒ति वी॒ति स॒मित्यु॑दि॒ति। दि॒वं मे॑ यच्छ।
अ॒न्तरि॑क्षं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ।
अ॒न्तरि॑क्षं मे॑ यच्छ। दि॒वं मे॑ यच्छ। अ॒ह्ना प्र॑सा॒रय। रा॒त्र्या
सम॑च। रा॒त्र्या प्र॑सा॒रय। अ॒ह्ना सम॑च। का॒मं प्र॑सा॒रय।
का॒मं॑ सम॑च॥९॥

[४]

भूर्भु॒वः स्वः॑। ओ॒जो ब॒लम्। ब्र॒ह्म क्ष॒त्रम्। यशो॑ म॒हत्।
स॒त्यं तपो॑ ना॒म। रू॒पम॒मृत॑म्। चक्षुः श्रो॒त्रम्। मन॒ आयुः॑।
विश्वं॑ यशो॑ म॒हः। स॒मं तपो॑ ह॒रो भाः। जा॒तवै॑दा॒ यदि॑ वा

पाव॒कोऽसि॑। वै॒श्वान॒रो यदि॑ वा वैद्यु॒तोऽसि॑। शं प्र॒जाभ्यो॒
यज॑मानाय लो॒कम्। ऊर्जं॑ पुष्टिं दद॑द्भ्याव॑वृत्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञी॑ वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒
भाः। अ॒ग्निरिन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑। वि॒श्वे दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते
मा॒ सर्वे॑ यश॑सा॒ सꣳसृ॑जन्तु॥११॥

[६]

अस॑वे स्वाहा॒ वस॑वे स्वाहा॑। वि॒भुवे॒ स्वाहा॑ वि॒वस्व॑ते
स्वाहा॑। अ॒भि॒भुवे॒ स्वाहा॑ऽधि॑पतये स्वाहा॑। दि॒वां पत॑ये
स्वाहा॑ऽꣳह॒स्पत्या॑य स्वाहा॑। चा॒क्षुष्म॒त्याय॑ स्वाहा॑
ज्योति॑ष्मत्याय स्वाहा॑। राज्ञे॑ स्वाहा॑ वि॒राज्ञे॑ स्वाहा॑। स॒म्राज्ञे॑
स्वाहा॑ स्व॒राज्ञे॑ स्वाहा॑। शू॒षाय॑ स्वाहा॑ सू॒र्याय॑ स्वाहा॑।
च॒न्द्रम॑से स्वाहा॑ ज्योति॑षे स्वाहा॑। सꣳस॒र्पाय॑ स्वाहा॑
क॒ल्याणाय॑ स्वाहा॑। अ॒र्जुना॑य स्वाहा॑॥१२॥

[७]

विप॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धा॑राऽत्य॒न्धो अ॑र्षति।
अहि॑र॒ह जी॒र्णामति॑सर्पति॒ त्वच॑म्। अत्यो॒ न क्रीड॑न्नसर॒द्वृषा॒
हरिः॑। उ॒पया॑मगृहीतोऽसि मृत्यवे॑ त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि। ए॒ष ते॒
योनि॑र्मृत्यवे॑ त्वा। अप॑मृत्युमप॒क्षुध॑म्। अपे॒तः श॑पथं जहि।
अधा॑ नो अ॒ग्र आव॑ह। रा॒यस्पोष॑ सह॒स्रिण॑म्॥१३॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॑ पाशाः॑। मृत्यो॒ मर्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान्
य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑। सर्वा॒नव॑यजामहे। भ॒क्षोऽस्य॑मृतभ॒क्षः।
तस्य॑ ते मृत्युपी॑तस्यामृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒ मधु॑मतः।
उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॑ज्ञानां
वाक्। असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॒वेहि॑। ब॒धिर आ॑क्रन्दयितरपान।
असा॒वेहि॑। अ॒ह॒स्तोस्त्वा॒ चक्षुः॑। असा॒वेहि॑। अ॒पा॒दाशो॒ मनः॑।
असा॒वेहि॑। क॒वे वि॒प्रचि॑त्ते॒ श्रोत्र॑। असा॒वेहि॑॥१५॥

सु॒ह॒स्तः सु॑वा॒साः। शू॒षो ना॑मा॒स्य॒मृतो॒ मर्त्ये॑षु। तं त्वाऽहं
तथा॒ वेद॑। असा॒वेहि॑। अ॒ग्नि॑र्मे वा॒चि श्रि॑तः। वा॒ग्य॒दये॑। हृद॑यं

मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। वा॒युर्मे॑ प्रा॒णे श्रि॒तः॥१६॥

प्रा॒णो हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। सू॒र्यो
मे चक्षु॑षि श्रि॒तः। चक्षु॑र्हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॒
ब्रह्म॑णि। च॒न्द्रमा॑ मे म॒नसि॑ श्रि॒तः॥१७॥

म॒नो हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। दि॒शो
मे श्रो॒त्रे श्रि॒ताः। श्रो॒त्रं हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑।
अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। आ॒पो मे॑ रे॒तसि॑ श्रि॒ताः॥१८॥

रे॒तो हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। पृ॒थि॒वी
मे शरी॑रे श्रि॒ता। शरी॑रं हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑।
अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। ओ॒षधि॑व॒नस्प॑तयो॑ मे लो॒मसु॑ श्रि॒ताः॥१९॥

लो॒मा॒नि हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि।
इन्द्रो॑ मे ब॒ले श्रि॒तः। ब॒लं हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑।
अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। प॒र्जन्यो॑ मे मूर्ध्नि॑ श्रि॒तः॥२०॥

मूर्धा॑ हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। ईशा॑नो
मे म॒न्यो श्रि॒तः। म॒न्युर्हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॒

ब्रह्मणि। आत्मा मं आत्मनि श्रितः॥२१॥ आत्मा हृदये।
हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा
पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो
रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवान्सृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त।
तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्।
तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्तुतः। वि च हैवास्य
तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो
आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्।
विद्युदसि विद्य मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्।
वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि
च हैवास्यैते देवते पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणे प्रश्नान्प्रोच्य

प्रजिघाय। परेहि। प्लक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो मा प्राहैषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरंजसीति। कस्तद्यत्पुरोरंजा इति। एष वाव स पुरोरंजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रंजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयांन्भविष्यामि। यो मा सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे

संवदते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ
तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो
बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं। संज्ञानं
विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव
तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः
केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति।
एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणो-
ऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः।
एष मासाः। अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः
प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते
यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाहं। इदानीं तदानीमिति। एष एव
तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः।

अ॒हो॒रा॒त्रैः स॒माज॑गाम। त॒५ हो॑चुः। यो वा अ॒स्मान् वेद॑।
वि॒जह॑त्पा॒प्मान॑मेति॥ ३१॥

सर्व॑मायुरेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मि॑ल्लो॒के-
ऽन्नं॑ क्षीय॑तु इति। वि॒जह॑द्ध वै पा॒प्मान॑मेति। सर्व॑मायुरेति।
अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीय॑ते। य
ए॒वं वेद॑। अ॒हीना॒ हाऽऽश्व॑थ्यः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार॥ ३२॥

स ह॑ ह॒५ सो हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। ह॒५ सो ह॒ वै हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा।
स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑।
दे॒वभा॑गो ह॑ श्रौत॒रुषः॑। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार। त॒५ ह॒
वाग॑दृश्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥ ३३॥

सर्व॑ बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॑वाच। कैषा
वाग॑सीति। अ॒यम॒ह॒५ सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गुह्यं
महो॑ बिभ्र॒दिति॑। ए॒ताव॑न्ति ह गौत॒मः। य॒ज्ञोप॑वी॒तं कृ॑त्वाऽधो
निप॑पात। नमो॒ नम॒ इति॑॥ ३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति।
तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो
ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तं वेदं। श्रिया
हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि।
आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं
वेदं। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे
परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद
किमृचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति। न
ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं
वेदं॥३६॥

तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक एति।
विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः।
स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य
एवं वेदं। शूषो ह वै वार्ष्णेयः। आदित्येन समाजंगाम।

त० होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः
 पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष
 तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः
 पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते
 मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेद।
 कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूरतं धयन्ति। अथ यो
 न वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूरतम्। यो ह
 वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति।
 संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्या-
 होरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति।
 एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि।
 नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनु-
मन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न
मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वा
अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद।
नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवयिष्यन्त्सह-
स्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका
अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह
वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद।
न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम
उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका
यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥
न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। य एवं

वेदं। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेदं। न मुहूर्तानां
 मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै
 मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य
 एवं वेदं। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति।
 एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव
 संलोकतां सायुज्यमश्नुते। अपं पुनर्मृत्युं जयति। य एवं
 वेदं॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेदं।
 अयमहमस्मीति। कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति।
 अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति।
 अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेदं। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य।
 आत्मानं वेदं। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवेनं तत्सावित्रः।
 स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्भिः

क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपांगुरिति।
तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतः
हैव स शैवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निः सावित्रं
वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति।
अधीतः हैव स शैवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह
त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तः ह जीर्णिः स्थविरः
शयानम्। इन्द्र उपव्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते
चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनैन
चरेयमिति होवाच॥४५॥

तः ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषां
हैकैकस्मान्मुष्टिनाऽऽददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य।
वेदा वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्व-
वोचथाः। अथ त इतरदननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै
सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निः सावित्रमुवाच। तः स विदित्वा। अमृतो
भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो
हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य
एवं वेद। एषो एव त्रयीं विद्या॥४७॥

यावन्तः ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं
जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव
सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि
नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं
वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद।
बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यः
सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि
नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति।
य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण
एव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। स वा
एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः

शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति।
तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः
समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितो-
ऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य
जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपंसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
 विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य
 जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
 यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
 जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु।
 इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
 विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
 कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
 देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं

य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम् । वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑
ज॒नयि॒त्री । तां त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॒क्षिताम् । प्र॒जाप॑तिस्त्वा
साद॒यतु । तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्धुवा सी॑द ॥ ६ ॥

अ॒ग्नि॒र॒सि पृ॒थि॒व्याऽश्रि॑तः । अ॒न्तरि॑क्षस्य प्र॒तिष्ठा॑ ।
त्वयी॑द॒मन्तः । वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम् । वि॒श्वस्य॑
भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒ता । तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॒क्षिताम् ।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा साद॒यतु । तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्धुवा
सी॑द ॥ ७ ॥

अ॒न्तरि॑क्षमस्य॒ग्नौ श्रि॑तम् । वा॒योः प्र॒तिष्ठा॑ । त्वयी॑द॒मन्तः ।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम् । वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
ज॒नयि॒तु । तत्त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॒क्षिताम् । प्र॒जाप॑तिस्त्वा
साद॒यतु । तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्धुवा सी॑द ॥ ८ ॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॑तः । दि॒वः प्र॒तिष्ठा॑ । त्वयी॑द॒मन्तः । वि॒श्वं
य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम् । वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
ज॒नयि॒ता । तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॒क्षिताम् । प्र॒जाप॑तिस्त्वा

सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥९॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य
जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१०॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमंसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधामक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधामक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा
युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।

विश्वस्य भर्तृणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे
कामदुधान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा
देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे
कामदुधानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा
देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तुषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे

कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा
युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व
उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य
प्रतिष्ठे। युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते
वामुपदधे कामदुघे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुघो युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे

कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता।
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥२०॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां
धामामृतम्। अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२१॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष
ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधृतः पांसि

नु त्मना॥ देवां दे॒वेषु॑ श्रयध्वम्। प्रथ॑मा द्विती॒येषु॑ श्रयध्वम्।
द्विती॒यास्तृती॒येषु॑ श्रयध्वम्। तृती॒याश्चतु॑र्थेषु॑ श्रयध्वम्।
चतु॒र्थाः पञ्च॒मेषु॑ श्रयध्वम्। पञ्च॒माः षष्ठे॑षु॑ श्रयध्वम्॥ २२ ॥

षष्ठाः सप्त॒मेषु॑ श्रयध्वम्। सप्त॒मा अष्ट॑मेषु॑ श्रयध्वम्।
अष्ट॒मा नव॑मेषु॑ श्रयध्वम्। नव॒मा दश॑मेषु॑ श्रयध्वम्।
दश॒मा एका॑दशेषु॑ श्रयध्वम्। एका॒दशा द्वा॑दशेषु॑ श्रयध्वम्।
द्वा॒दशास्त्रयो॑दशेषु॑ श्रयध्वम्। त्रयो॒दशाश्चतु॑र्दशेषु॑ श्रयध्वम्।
चतु॒र्दशाः पञ्च॒दशेषु॑ श्रयध्वम्। पञ्च॒दशाः षोड॑शेषु॑
श्रयध्वम्॥ २३ ॥

षोड॒शाः सप्त॑दशेषु॑ श्रयध्वम्। सप्त॒दशा अष्टा॑दशेषु॑ श्रयध्वम्।
अष्टा॒दशा एका॑त्रविंशेषु॑ श्रयध्वम्। एका॒त्रविं॑शा विं॒शेषु॑
श्रयध्वम्। विं॒शा एक॑विंशेषु॑ श्रयध्वम्। एक॒विं॑शा
द्वा॑विंशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒विं॑शास्त्रयो॑विंशेषु॑ श्रयध्वम्।
त्रयो॒विं॑शाश्चतु॑र्विंशेषु॑ श्रयध्वम्। चतु॒र्विं॑शाः पञ्च॑विंशेषु॑
श्रयध्वम्। पञ्च॒विं॑शाः षड्विं॑शेषु॑ श्रयध्वम्॥ २४ ॥

षड्विं॒शाः सप्त॑विंशेषु॑ श्रयध्वम्। सप्त॒विं॑शा अष्टा॑विंशेषु॑

श्रयध्वम्। अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्।
 एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा एकत्रिंशेषु
 श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रय-
 स्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिंशस्त्रिंशाः। उत्तरे
 भवता। उत्तरवर्त्मान् उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि।
 तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः
 स्वः स्वाहा॥ २५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः।
 द्युमैर्वाजैभिरागतम्। राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी।
 अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः।
 विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे
 प्रावता वचः। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः
 स्वाहा॥ २६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं

तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते।
सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते।
मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते।
बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा
रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ
प्रजनौ प्रजायेय। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः
स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तर्षयः सप्त धाम
प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा
घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निं स दिशां देवं
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा
दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै

दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति। प्र॒तीची॒ दिक्। सोमो॑ दे॒वता॑। सोम॑ꣳ स
दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति।
उ॒दीची॒ दिक्। मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता॑। मि॒त्रावरु॑णौ स दि॒शां
दे॒वो दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति॥३०॥

ऊ॒र्ध्वा दिक्। बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वता॑। बृ॒हस्प॑तिꣳ स दि॒शां दे॒वं
दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति। इ॒यं दिक्।
अ॒दि॒तिर्दे॒वता॑। अ॒दि॒तिꣳ स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु।
यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति। पु॒रुषो॑ दिक्। पु॒रुषो॑ मे
का॒मान्त्सम॑र्धयतु॥३१॥

अ॒न्धो जा॒गृ॒विः प्रा॒ण। असा॒वेहि॑। ब॒धिर॑ आ॒क्रन्द॑यितरपान।
असा॒वेहि॑। उ॒षस॑मुषसमशीय। अ॒हम॑सो॒ ज्योति॑रशीय।
अ॒हम॑सो॒ऽपोऽशी॑य। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
स्वः॑ स्वाहा॑॥३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्।
आ॒दि॒त्यास्त॑दङ्गि॒रसश्चि॑न्वन्तु। वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑ति॒मापू॑रयन्तु।

चित॒श्चासि॒ सञ्चित॑श्चास्य॒ग्ने। ए॒तावा॑ऽश्चासि॒ भूया॑ऽश्चास्य॒ग्ने।
लो॒कं पृ॑ण च्छि॒द्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद॒ शि॒वा त्वम्। इन्द्रा॒ग्नी
त्वा॒ बृह॑स्पतिः। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥३३॥

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः।
सोम॑ऽश्री॒णन्ति॒ पृश्न॑यः। जन्मं॑ दे॒वानां॑ वि॒शः। त्रि॒ष्वा
रो॒च॒ने दि॒वः। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द। अ॒ग्ने दे॒वा
इ॒हाऽऽव॑ह। ज॒ज्ञानो॑ वृ॒क्तब॑र्हिषे। अ॒सि हो॒ता न॒ ईड्यः॑।
अ॒ग॒न्म म॒हा म॒न॒सा यवि॑ष्ठम्॥३४॥

यो दी॒दाय॒ समि॑द्ध॒ स्वे दु॑रो॒णे। चि॒त्रभा॑नू रोद॑सी अ॒न्तरु॑र्वी।
स्वा॑हुतं वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यश्च॑म्। मे॒धाका॑रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्।
अ॒ग्निः हो॒तारं॑ परि॒भूत॑मं म॒तिम्। त्वा॒मर्भ॑स्य ह॒विषः॑
स॒मा॒न॒मि॒त्। त्वां म॒हो वृ॑णते॒ नरो॑ ना॒न्यं त्वत्। म॒नुष्व॑त्त्वा॒
नि॒धीम॑हि। म॒नुष्व॑त्समि॒धीम॑हि। अ॒ग्ने म॒नुष्व॑दङ्गि॒रः॥३५॥

दे॒वान्दे॑वाय॒ते य॑ज। अ॒ग्निर्हि॒ वा॒जिनं॑ वि॒शे। द॒दा॒ति
वि॒श्वच॑र्षणिः। अ॒ग्नी रा॒ये स्वा॒भुव॑म्। स प्री॒तो या॑ति॒

वार्यम्। इषं स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः
 पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा
 पृष्टो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते।
 तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ
 यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो
 सम्पदेवास्य सा। स९ ह वा अस्मै स कामः पद्यते।
 यत्कामो यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
 वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद।
 आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एव
 वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा
 अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति।

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद।
सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो
भाय्यात्॥ ३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च
भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्।
अथ हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्।
अन्तवन्तश्च ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति।
योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं
लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥ ४०॥

अनन्तश्च ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा
रथे तिष्ठन्पक्ष्सी पर्यावर्तमाने प्रत्यपैक्षते। एवमहोरात्रे
प्रत्यपैक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥ ४१॥

उ॒शन् ह॒ वै वा॑ज॒श्रव॒सः स॑र्ववे॒दसं॑ द॒दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒
नाम॑ पु॒त्र आ॑स। त॒ ह॑ कुमा॒रः स॑न्तम्। दक्षि॑णासु
नीय॑मानासु श्रद्धाऽऽवि॑वेश। स हो॑वाच। तत् कस्मै॒ मां
दा॑स्य॒सीति॑। द्वितीयं॑ तृतीयम्। त॒ ह॑ परी॑त उवाच। मृत्य॑वे
त्वा ददा॒मीति॑। त॒ ह॑ स्मोत्थि॑तं वा॒ग्भि॒वद॑ति॥४२॥

गौत॑म कुमा॒रमि॑ति। स हो॑वाच। परे॑हि मृत्योर्गृ॒हान्। मृत्य॑वे
वै त्वाऽदा॒मिति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं गु॒न्तासी॑ति होवाच। तस्य॑
स्म ति॒स्रो रा॒त्रीरना॑श्वान्गृ॒हे व॑सतात्। स यदि॑ त्वा पृ॒च्छेत्।
कुमा॑र॒ कति॑ रा॒त्रीरवा॑त्सीरिति। ति॒स्र इति॑ प्रति॒ब्रूता॑त्। किं
प्र॒थ॒माः रा॒त्रिमा॑श्ना इति॥४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॑मिति। प॒शूँस्त॒ इति॑। किं
तृतीया॑मिति। सा॒धुकृ॑त्यां त॒ इति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं जगाम।
तस्य॑ ह ति॒स्रो रा॒त्रीरना॑श्वान्गृ॒हे उ॑वास। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ।
कुमा॑र॒ कति॑ रा॒त्रीरवा॑त्सीरिति। ति॒स्र इति॑ प्रत्यु॒वाच॥४४॥

किं प्र॒थ॒माः रा॒त्रिमा॑श्ना इति। प्र॒जां त॒ इति॑। किं
द्वि॒तीया॑मिति। प॒शूँस्त॒ इति॑। किं तृतीया॑मिति।

साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच।
वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं
वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं
नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते नाक्षीयेते।
नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपंचितिं ब्रूहीति
होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽपं
पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स
हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्।
तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं
प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे

प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं
धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव
नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनेष्यत्। ताः स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां
प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद।
एतद्ध स्म वै तद्विद्वाः सो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या
दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै
दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं व्रीणाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेकं पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित
एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन
व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये

वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्।
 एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव
 सत्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं
 लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं
 जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ
 हैनं वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युप्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाध्नोत्। यामिदं
 वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं
 नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो
 वार्ष्णः पशुकामः। पाङ्क्तमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्यै।
 ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं
 प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव

चिक्रे॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः।
एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं
प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता
पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो
ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः
प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद।
अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स
ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे।
ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं
जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स
यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्ण्या-
दुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा
यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी
भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा
दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि
प्राच्येहीति। प्राचीं जुषाणा वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति
स्रुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति।
पुरीषमुपधाय। चितिक्लृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोप-
समाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति
शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः।
अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा
इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति।
अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं

सलो॒कता॑मा॒प्नोति॑ । यां द्वि॒तीया॑मु॒प॒दधा॑ति । अ॒न्तरि॒क्षलो॒कं
तया॑ऽभिज॑यति । अथो॒ या अ॑न्तरि॒क्षलो॒के दे॒वताः॑ । तासा॑ꣳ
सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑मा॒प्नोति॑ । यां तृ॒तीया॑मु॒प॒दधा॑ति । अ॒मुं
तया॑ लो॒कम॒भिज॑यति ॥ ५९ ॥

अथो॒ या अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के दे॒वताः॑ । तासा॑ꣳ सायु॑ज्यꣳ
सलो॒कता॑मा॒प्नोति॑ । अथो॒ या अ॒मूरि॑तरा अ॒ष्टाद॑श ।
य ए॒वामी॑ उ॒रव॑श्च॒ वरी॑याꣳसश्च लो॒काः । ताने॒व
ताभि॑र॒भिज॑यति ॥ का॒म॒चारो॑ ह॒ वा अ॑स्यो॒रुषु॑ च॒ वरी॑यः सु
च लो॒केषु॑ भवति । योऽग्निं॑ ना॒चिके॒तं चि॑नुते । य उ॒
चैनमे॒वं वेद॑ । सं॒वत्स॒रो वा अ॒ग्निर्ना॑चिके॒तः । तस्य॑ वस॒न्तः
शि॒रः ॥ ६० ॥

ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः । व॒र्षा उत्त॑रः । श॒रत्पु॒च्छम् । मा॒साः
कर्म॑का॒राः । अ॒होरा॒त्रे श॑तरु॒द्रीय॑म् । प॒र्जन्यो॑ वसो॒र्धारा॑ । यथा
वै प॒र्जन्यः॑ सुवृ॑ष्टं वृ॒ष्ट्वा । प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒न्कामा॑न्त्सम्पूरयति ।
ए॒वमे॒व स तस्य॑ सर्वा॒न्कामा॑न्त्सम्पूरयति । योऽग्निं॑ ना॒चिके॒तं

चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः।
तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः
पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः।
अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव
सोऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा।
स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः
समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा
विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो
भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो

रा॒योऽयं य॒ज्ञः। आ॒पो भ॒द्रा आ॒दि॒त्प॑श्यामि। तु॒भ्यं भ॒रन्ति॒ यो
दे॒ह्यः। पू॒र्वं दे॒वा अ॒प॑रेण प्राणापा॒नौ। ह॒व्य॒वाह॑ः स्वि॑ष्टम्॥१॥

[१]

दे॒वेभ्यो॒ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रोऽभ॑वत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्।
प्र॒जाप॑ते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रोऽभू॑त्। तमन्वि॒च्छेति॑।
तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्व॑विन्दत्।
तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒-
त्वम्। ए॒ष्ट्यो ह॒ वै ना॑म। ता इ॒ष्ट्य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण।
प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥२॥

तमाशा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पत आ॒शया॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑
वा आशा॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽऽशा॑
भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। आ॒शायै॑ च॒रुम्।
अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽऽशा॑ऽभवत्। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यऽऽशा॑ भवति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑

चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽऽशा॑ये॒
स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑
स्वाहाऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥३॥

तं कामो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ कामे॑न॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑
वै कामो॑ऽस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यः कामो॑
भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। कामा॑य च॒रुम्।
अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यः कामो॑ऽभवत्। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य॒ कामो॑ भवति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा कामा॑य॒
स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑
स्वाहाऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ ब्रह्म॑णा॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑
वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो
भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑

कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो
 भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते।
 य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहम्
 वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 यज्ञाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय

लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॒ते स्वा॒हेति॑॥६॥

तमापो॑ऽब्रुवन्। प्रजा॑पते॒ऽप्सु वै सर्वे॑ कामाः॑ श्रि॒ताः। व॒यमु॒
वा आपः॑ स्मः। अ॒स्मान्नु य॑जस्व। अथ॒ त्वयि॒ सर्वे॑ कामाः॑
श्रयिष्यन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॒
कामा॑य पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्ध्यश्च॒रुम्।
अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मि॑न्त्सर्वे॑ कामा॑ अश्रयन्त।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा अ॑स्मि॒न्कामाः॑
श्रयन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य
स्वाहा॒ऽद्ध्यः स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॒ते स्वा॒हेति॑॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मानं॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ऽग्नये॒ वै ब॑लि॒मते॒ सर्वा॑णि
भू॒तानि॑ ब॒लिः ह॑रन्ति। अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मानं॑स्मि। मां
नु य॑जस्व। अथ॒ ते सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिः ह॑रिष्यन्ति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य

पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा अस्मै भूतानि
 बलिं हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा
 प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविवित्ससि।
 अहम् वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते
 सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति।
 स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।
 अनुवित्त्यै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्याऽनुवित्तिरभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या
 ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य
 एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।

अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽनु॒वित्त्यै॒ स्वाहा॑॥ अनु॑म॒त्यै स्वाहा॑॥
प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑॥ स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒
स्वाहे॑ति॥९॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारः॑। दि॒वःश्ये॑न॒योऽनु॑-
वि॒त्तयो॒ नाम॑। आशा॑ प्रथ॒मा र॑क्षति। कामो॑ द्वि॒तीया॑म्।
ब्रह्म॑ तृ॒तीया॑म्। य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आपः॑ पञ्च॒मीम्।
अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्त्ष॑ष्ठीम्। अनु॑वित्तिः सप्त॒मीम्। अनु॑ ह॒
वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के
भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑जते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑।
तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठौही॒वरां॑ दद्यात्क्॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रं
समृ॑द्ध्यै॥१०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॑मग्रं आयन्। तप॑स॒र्षयः॒ स्वर॑न्विन्दन्।
तप॑सा स॒पत्न्या॑न्प्र॒णु॒दामा॑रतीः। येने॒दं विश्वं॑ परि॒भूतं॑ यदस्ति।
प्रथ॑म॒जं दे॒व र॑ ह॒विषा॑ विधेम। स्व॒यम्भु॑ ब्रह्म॑ पर॒मं तपो॑
यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑ ह॒ यक्षं॑ प्रथ॒मं

सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमंश्रुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य
देवी॥११॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा
देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। तां
श्रद्धां हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना
देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगात्सत्यं हविरिदं जुषाणम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा
घृतेन॥१२॥

यथा देवैः सधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वे। तत्सत्यमर्चदुपं यज्ञं
न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे
सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि
देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उप यज्ञमागात्।
आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।

उपह्वेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
 येन पृतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पृताः।
 अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
 ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा
 दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा
 भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
 स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
 प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
 यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभि-
 रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्।
 एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण।
 परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै
 तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति।

अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाकं॑पा॒लं
 निर॑वपत्। तप॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य
 स॒त्यं तपो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा
 अ॑स्य॒ तपो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
 स्वाहा॑ तप॑से स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥१६॥

त॒ऽ श्र॒द्धाऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते श्रद्धया॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै
 श्र॒द्धाऽस्मि॑। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्या श्र॒द्धा भ॑विष्यति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाकं॑पा॒लं
 निर॑वपत्। श्र॒द्धायै॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य
 स॒त्या श्र॒द्धाऽभ॑वत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा
 अ॑स्य श्र॒द्धा भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
 स्वाहा॑ श्र॒द्धायै॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥१७॥

त॑ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒ वै
 स॒त्यम॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं स॒त्यं भ॑विष्यति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
 निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑
 स॒त्यं स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह
 वा अ॑स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
 स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते मन॑सा॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒ वै
 मनो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
 निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑
 स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह वा
 अ॑स्य मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑

स्वाहा मन॑से स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चर॑णमब्रवीत्। प्रजा॑पते चरणेन॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै
चरण॑मस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं चरणं॑ भविष्यति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वेत्स्य॑सीति। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाकं॑पालं
नि॒रव॑पत्। च॒रणाय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
स॒त्यं चरण॑मभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह
वा अ॑स्य चरणं॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
स्वाहा च॒रणाय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥२०॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः। अ॒पा॒घा
अनु॑वित्तयो॒ नाम॑। तपः॑ प्रथ॒मा र॑क्षति। श्रद्धा॑ द्वि॒तीया॑म्।
स॒त्यं तृ॒तीया॑म्। मन॑श्चतु॒र्थीम्। चरणं॑ पञ्च॒मीम्। अनु॑ ह
वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के
भ॑वति। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑।

तास्वन्विष्टि। पृष्ठौहीवरां दद्यात्क२सं च। स्त्रियै चाऽऽभार२
समृद्ध्यै॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः।
नैन२ शप्तम्। नाभिचरितुमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै
चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा
हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्।
महाहविरहोता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां
चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्भेषजम्।
एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्तुतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः
सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्।

ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्।
प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदंश्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी
पत्यौ च। दक्षिणतः प्राश्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदंश्चं
पश्चहोतारम्। उत्तरतः प्राश्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राश्चं
सप्तहोतारम्। हृदयं यजूंषि पत्यंश्च। यथावकाशं ग्रहान्।
यथावकाशं प्रतिग्रहल्लोकं पृणाश्च। सर्वा हास्येता देवताः
प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव
पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः। एतावान्
वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव लोकं

पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन। अथो
सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरः स्पृणोति। आत्मा हि
वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः
स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति।
शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः।
स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति।
सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत्।
मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै
कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि
सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो

ददाति। तेनऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितव्यानं वेद॥ ३१॥

तृप्यन्ति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यदक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं

सलो॒कता॑मा॒प्रोति॑ । ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ः सायु॑ज्यम् ।
 सा॒र्ष्टिता॑ः॒ समान॑लो॒कता॑मा॒प्रोति॑ । य ए॒तम॑ग्निं चि॒नुते॑ ।
 य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑ । ए॒तदे॒व सा॑वि॒त्रे ब्रा॒ह्मण॑म् । अथो॑
 नाचि॒केते॑ ॥ ३४ ॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्य॑म् । यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न । सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः
 कृ॒त्वा । उप॑ का॒मदु॒घा द॑धे । तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्र॒ह्मणा॑ । तया॑
 दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द । सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः । सर्व॑
 न स्त्री॑पु॒मं च॒ यत् । सर्वा॑स्ताः । याव॑न्तः पा॒ंसवो॑ भू॒मैः ॥ ३५ ॥

सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑ । सर्वा॑स्ताः । याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशू॒नाम् ।
 पृ॒थि॒व्यां पु॒ष्टिर्हि॒ताः । सर्वा॑स्ताः । याव॑न्तीः॒ सि॒कताः॒ सर्वाः॑ ।
 अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॒ताः । सर्वा॑स्ताः । याव॑न्तीः॒ शर्करा॑ धृ॒त्यै ।
 अ॒स्यां पृ॒थि॒व्यामधि॑ ॥ ३६ ॥

सर्वा॑स्ताः । याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृ॒थि॒व्याम् । प्र॒ति॒ष्ठासु॑
 प्र॒ति॒ष्ठिताः॑ । सर्वा॑स्ताः । याव॑न्तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑ । वि॒ष्टिताः॑

पृथिवीमनु॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑ती॒रोष॑धीः सर्वाः॑। विष्टि॑ताः
पृथिवीमनु॑। सर्वा॒स्ताः॥ ३७ ॥

याव॑न्तो वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृ॑थि॒व्यामधि॑। सर्वा॒स्ताः।
याव॑न्तो ग्राम्याः प॒शवः॑ सर्वे॑। आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः।
ये द्वि॒पाद॑श्चतु॒ष्पादः॑। अ॒पाद॑ उदरस॒र्पिणः॑। सर्वा॒स्ताः।
याव॑दाञ्जनमुच्यते॑॥ ३८ ॥

दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानुषम्। सर्वा॒स्ताः॥ याव॑त्कृ॒ष्णाय॑सु॒ः सर्व॑म्।
दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानुषम्। सर्वा॒स्ताः। याव॑ल्लो॒हाय॑सु॒ः सर्व॑म्।
दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानुषम्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः॒ सीस॑ः॒ सर्व॑ त्रपु॑।
दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानुषम्॥ ३९ ॥

सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः॒ हिर॑ण्य॒ रज॑तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानुषम्।
सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः॒ सुव॑र्ण॒ हरि॑तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानुषम्।
सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा
तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सीद॑॥ ४० ॥

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
 इष्टकाः कृत्वा। उपे कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
 ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च
 केवलम्। यच्चस्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च
 याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।
 अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।
 स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिः
 सर्वान्ध्वसान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते।
 सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्स्तनयिबून्। ह्यादुनीर्यच्च
 शीयते। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमप्सुचरं
 च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
 प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च

वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि
सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निः सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं
वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यः श्रद्धां तपो दमम्। नामं
रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघां
दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवः सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्।
सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। यावतीस्तारंकाः
सर्वाः। वितता रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूंषि
सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसंश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च।

स॒र्प॒दे॒व॒ज॒नाश्च॒ ये। स॒र्वा॒स्ताः। ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः।
अ॒न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्। स॒र्वा॒स्ताः। यच्च॒ ब्र॒ह्म॒ यच्चा॑ब्र॒ह्म॒।
अ॒न्त॒र्ब्र॒ह्म॒न्प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्॥४७॥

स॒र्वा॒स्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॒ सर्वा॑णि। अ॒र्ध॒मा॒सांश्च॒ के॒वलान्।
स॒र्वा॒स्ताः। स॒र्वानृ॒तून्स॒र्वान्मा॒सान्। सं॒वत्स॑रं च॒ के॒वलम्।
स॒र्वा॒स्ताः। स॒र्वं भू॒तं॑ स॒र्वं भ॒व्यम्। यच्चा॑तोऽधि॒भवि॑ष्यति।
स॒र्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒म॒दु॒र्घा द॒धे। तेन॑र्षि॒णा
तेन॑ ब्र॒ह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्धु॒वा सी॑द॥४८॥

[८]

ऋ॒चां प्रा॒चीं म॒हती॑ दि॒गु॒च्य॒ते। दक्षि॑णामा॒हुर्य॒जुषा॑मपा॒राम्।
अथ॑र्व॒णाम॒ङ्गि॒रसां॑ प्र॒ती॒चीं। साम्ना॑मु॒दी॒चीं म॒हती॑ दि॒गु॒च्य॒ते।
ऋ॒ग्भिः पू॒र्वा॒ह्णे दि॒वि दे॒व ई॑यते। य॒जुर्वे॑दे तिष्ठति॒ मध्ये॑
अ॒हः। सा॒म॒वे॒देना॑ऽस्त॒मये॑ म॒ही॑यते। वेदै॑रशू॒न्यस्त्रि॒भिरे॑ति॒
सूर्यः॑। ऋ॒ग्भ्यो जा॒ताः स॑र्व॒शो मूर्ति॑माहुः। सर्वा॑ गति॒र्याजु॑षी
हैव॑ शश्व॑त्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा
 हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं
 क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः।
 पूर्वे पूर्वभ्यो वचं एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः।
 पूर्वे विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः
 सत्रमासत॥५०॥

तपं आसीद्बृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं ह
 होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्।
 सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्।
 भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं
 सिषांसताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा
 उपगातारः। सदस्यां ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च
 मासांश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशं सद्वह्मणस्तेजः।
 अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्।

यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौ-
द्वाव्णः। यद्विश्वसृज आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्।
नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा
हैवायजत्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिन-
डुविः॥५३॥

इध्म९ ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागैषा९
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि
तन्वानाऽहः। स३स्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ।
मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो
विशां पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः।
ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म
नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान्
योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मान९

सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते
नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विंदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः
पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत
एकविंशाः। विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम्। एतेन
वै विश्वसृजं इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त।
तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः
सायुज्यं सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां
सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य
एतदुपयन्ति। ये चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः
समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ ॥